

R. A. R. P. R.

219-23K

II
201

I. HELIADE RĂDULESCU

O P E R E

EDIȚIE CRITICĂ CU INTRODUCERE,
NOTE ȘI VARIANTE DE
D. P O P O V I C I

TOMUL II

S. 57545.

HELIADE RĂDULESCU

O P E R E

TOMUL II

HELIADÉ, O. II

87

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE
HĂRTIE VIDALON, DOUĂZECI ȘI ȘASE
DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERȚ,
NUMEROTATE DELA 1 LA 26.

II 2201

I. HELIADE RĂDULESCU

O P E R E

TOMUL II

EDIȚIE CRITICĂ, CU INTRO-
DUCERE, NOTE ȘI VARIANTE

DE

D. POPOVICI

Cu 6 planșe afară din text

85

444
87

FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ
BUCUREȘTI 1943

*« A fost o nație ce s'a ținut printre secolii
și calamități... ».*

HELIADÉ, VOCABULAR (1847), XXXVIII

TEORIA LITERATURII

REGULILE SAU GRAMMATICA POEZII.

P R E F A Ț Ă

Nimic nu este așa de anevoie decât a începe cineva un cuvânt înainte la o carte, și mai vârtos la aceasta. Lucru este destul de vorbit; începutul însă este cu greu până să-l găsească cineva. Puțintică răbdare numai, că dăm peste căpătâiul firului. (Norocit este acum cineva, când merge
5 până în celalalt căpătâiu fără să încurce așa). Să începem de acolo de unde o să înceapă a critica, când vor lua în mână această carte, acei iubitori de pace cari nu umblă decât neîncetat căutând pricini. Eu știu ce or să zică; or [să] zică: « Eu nu înțeleg nimic » (lăsăm la o parte potoapele de vorbe, care dela astfel de oameni fieștecine poate ghici că
10 nu or să fie ceva laude), vor zice, zisei, că « eu nu înțeleg nimic »; și eu tot așa zic. Dar când citești chinezește, Domnule, sau altă limbă care n'ai învățat, înțelegi? — Și altă dată am mai vorbit — și înaintea mea mii de oameni, că toată știința și meșteșugul își are limba sa. Așa eu am văzut mulți oameni luând câte o carte în mână, și dacă este scrisă într'o limbă
15 care nu o cunoaște, o închide și o lasă jos, zicând că nu știe acea limbă, și de îi este plăcută, mai adaogă că ar dori să o învețe. Acum să mai fac o întrebare: — Învățat-ai sau știi domniata limba poeziei? — Ba nu. — Apoi iată, Domnule, pricina pentru ce nu înțelegi. Poezia își are limba ei ca și toate celelalte științe și meșteșuguri, și ca să o înțelegi, trebuie să
20 o înveți, precum se învață toate limbile, ba încă să treci și prin toate învățăturile care te pot face destoinic a învăța acest meșteșug frumos.

Am mai văzut iară un fel de oameni cari au ajuns într'o stare de știu ce le lipsește ca să mai învețe, și nu se amăgesc singuri să crează că știu toate. (Ce bine ar fi când de aceștia s'ar afla mulți!). Ei, când

iau câte o carte în mână care vorbește pentru lucruri ce n'au învățat, numai decât zic: n'am învățat, nu înțeleg; adică, dacă el este ostaș și cartea este scrisă pentru doctorie, el numai decât zice: este pentru doctori; dacă este doctor și cartea vorbește pentru corăbierie, zice: este pentru corăbieri; o lasă jos, nu se mânie, și nici nu se leagă de cel care mi-a scris-o că nu a scris-o rumânește.

Mai știi un fel de oameni!... (dar ce anevoie este în ziua de astăzi să fie cineva în pace cu lumea!). Domnilor, eu n'am de gând să le spui pe toate, o să mai las ceva, pentru că este de prisos, între noi ne știm: să mai iertați și domnia voastră ceva din câte o să zic, și iată un mijloc frumos ca să fim iarăși prieteni: trebuie să iertăm unul altuia greșalele. — Mai știi, zisei, un fel de oameni! Cum au crescut, Dumnezeu știe, că un om nu poate să știe toate; cum au trăit și trăiesc, aceasta nu este treaba mea: aci ne este vorba de literatură iar nu de moral¹⁾. Ei, încât pentru mine, ar fi prea buni; eu numai trebuie să mărturisesc că sânt rău, căci mă leg de lume; ce-mi pasă mie dacă ei cred că știu toate, și nimic nu este în lume care să nu-l cunoască? N'aș zice nimic, când ar lăsa numai cărțile în pace. Ei, când le întră din nenorocire în mână vre-o carte de astea de ale pricopsiților din ziua de astăzi, numai decât se supără și necazul, poate că credeți, că le este pentru că nu știu ceea ce știință și meșteșug, sau cum ar face ca să le învețe? Nu, ci scriitorul este de vină, el trebuie să fie sau vr'un Nemțoiu sau Ungurean de nu scrie rumânește (adică de nu se gândește tot pentru lucrurile ce se gândește mulțimea). Logofătul nostru știe toate. Și cum s'ar putea să nu știe și ce este în cea carte, când n'ar fi scrisă... Cum să fie scrisă? Știi și eu cum? iaca cum au scris până acum tata și moșul și au trăit.

Să îndrăznească cineva a îi zice că nu știe limba gramaticii sau a poeziei sau altceva, în acel minut vrednic de priveliște, când trânteste cartea din mână cu desprețuire, începe a face volte prin casă, scoate batista cea afânată din sân, și cu un braț îngâmfat și arcuit își șterge

¹⁾ Mai iată încă două vorbe de pricină; eu mă țineam cel puțin în această prefață să nu vorbesc nicio vorbă de acestea, și mă pomenii cu ele aici. Acest fel de vorbe sânt surghiunite, nu le primesc oamenii, și mai vârtos vorbește lumea că nu sânt rumânești. Așa este, Domnilor, că literatura și moralul nu este pentru noi? Eu cel puțin nu mă învoiesc la aceasta.

fruntea, umflă mustățile și suflă pe nas, și pe urmă scoate mătăniile ca să-și arate mărimea; atunci să-i atingă cineva iubirea de sine, că nu știe toate, când el este omul cutăruia ¹⁾ și al trebii șcl., șcl... [Apoi atunci să vezi ce cununi se găsesc nenorociților acelora ce asudează întru a talmăci și a tipări cărți, din însuși neaverea lor! Atunci răsplătire plină de mulțumire și mângâiere a neobositelor lor osteneli!]

Foarte lesne de deslegat este acum ghicitura pentru ce nu se înmulțesc cărțile în limba rumânească, și pentru ce prin urmare, literatura și moralul nu sânt vorbe rumânești; pentru ce răvna spre bine este amorțită, și acolo unde se înfierbântă iarăși înghiață; pentru ce cărțile care s'au tipărit stau neîmpărțite, și acelea care s'au împărțit, în loc de mângâiere au pricinuit amărăciune scriitorilor săi.

Cine este Rumân adevărat și iubește luminarea și îndreptarea neamului, crez că nu se va mânia de acest portret ce am vrut să zugrăvesc, ci va căuta adevărul, va cerceta chipul, și de i se va părea că îi mai lipsesc câteva fețe ca să semene cu originalul, va mai adăoga și îl va mai îndrepta. — Bine este când apucă cineva înainte, și d'aceea gândesc că este vremea să răspunz mai nainte de a mă întreba cineva: — « Pentru ce dar dai afară lucruri ce nu este încă neamul în stare de a le înțelege? » — Greșită este întrebarea aceasta când este vorba pentru științe și meșteșuguri, pe care, ca să le înțeleagă cineva, trebuie să le învețe, și ca să le învețe, trebuie să se face cărți pentru cei ce doresc a învăța. Nu trebuie să ne supărăm pentru o carte când iese, fie de ce fel va fi; trebuie să ne bucurăm că s'a mai adăogat încă una lângă celelalte, și de nu o înțelegem noi, o va înțelege fiul nostru, o înțelege prietenul nostru carele o găsește la noi.

Altul iar poate să-mi zică: « Pentru ce începi *Adaosul Literal* dela poezie? » — Pentrucă scopul lui este literatura, și literatura tuturilor neamurilor de aci a început. — Al treilea iarăși îmi va zice: « Ai dreptate; dar nu vezi că abia 30 de prenumăranți ai, și cu atâtea mădulări ajutoare nu se poate ținea acest început ce privește spre înlesnirea cum să se dea afară și să se întinză cărțile, mai vârtos ale acelor ce nu au mij-

¹⁾ Acesta este titlul care împlinește locul de boerie și nobilitate acolo unde nu e, și cel care îl are se mândrește că este lucrul altuia.

loace a le tipări? Oamenii vor glume, minuni, cabale, păpuși și cu acest mijloc îi poți trage spre ajutor». Acestui prieten cunoscător de oameni îi voi răspunde că prea bine vorbește; dar ca să începem, trebuia să se facă începutul de unde trebuie. Acest *Adaos* pe tot anul va cuprinde 12 părți; râvnitorul ce se va prenumăra va găsi într'însul materie și pentru sine, și pentru fiul său ce învață, și pentru prietenul său ce a învățat; și cu micul ajutor ce va da pe an, întâi va face să dobândească limba rumânească 12 cărți mai mult, apoi va face ca dintr'însele să se folosească mai multe feluri de oameni, cari poate că nu au mijloace a dobândi aceste cărți.

Toți prenumărăntii acestui *Adaos* la un loc nu se socotesc decât o mică societate făcătoare de bine, care se silește pentru înlesnirea tipăririi cărților și mădulărilor ei, unii ajută cu osteneală de a tâlmăci și a scrie, și alții cu un mic ajutor de bani pentru care și primesc câte o carte pe lună. Spre aceasta dar și sânt poftiți toți cari se ostenesc întru tâlmăcirea și alcătuirea cărților, ca cel ce va avea din ostenele sale vreo faptă care să nu fie mai mare de 10 coale scrise cu mâna, și care să se potrivească cu scopul acestui *Adaos*, să binevoiască a o aduce la redacție, unde va afla mijloc a o tipări fără cheltuială, dându-se pe seama autorului 500 exemplare, precum și o sumă pe seama prenumărăntilor, dela care autorul va primi și o mulțumire deosebită pentru osteneala sa.

Bună este zisa aceea, că *vorba multă este sărăcia omului*. Eu cu atâta vorbă era să uit a arăta că aceste reguli de poezie nu sânt făcute de mine, ci alți bărbați au lucrat, alții au cules, și eu n'am făcut decât lucrul gata a-l preface în rumânește. Ciudat lucru era să fie, să fac lumea să creadă că eu am cugetat atâtea! Norocire numai că sântem în veacul acesta: odată era rușine a se mândri cu lucru strein, acum însă lumea este mai blândă, și pielea leului o întrebunțează și alte viețuitoare. Ce lucru bun ar fi fost când nu s'ar fi născut zugravul acela ce a zugrăvit pe Vremea descoperind Adevărul! Ideea aceasta strică la toți cheful, și mie nu mai puțin, că regulile de poezie culese din cursul de literatură al lui Lévizac era să treacă că sânt ale mele. Poate că cineva va socoti că acest sfârșit este un fel de trăsură satirică, dar să nu creadă, că eu am vrut numai să arăt aceea ce dorea inima mea.

SERAFIMUL ȘI HERUVIMUL ȘI VISUL

Felurimi de tălmăciri am văzut că malignitatea sau curiozitatea oamenilor au vrut să dea poemilor mele. Am hotărît dară să dau afară o adevărată tălmăcire de ceea ce am vrut să înțeleg cu fiecare poemă, cu fiecare vers și cu fiecare vorbă de se va putea.

3 Puțin lucru este a scri cineva numai ca să scrie și împuns numai de îndemnul momentului sau de pofta, ori caprițul d'a scri ceva. A scri însă cu scop, a avea în scopul său o țintă morală, a alege din viața omenească niște împrejurări comune prin care subiectul său să se poată apleca la tot omul, în tot locul și în tot veacul; a face ca fiecare om
10 bun să găsească câteva pasaje care să i se potrivească și să afle mângâiere, și fiecare înrăutățit ca de săgeata trăsnetului să fie izbit la tot rândul unde i se înfățișează închipuirea; asta va să zică a cunoaște natura, asta va să zică că într'o scriere sau icoană domnește adevărul, și că autorul sau zugravul a izbutit în fapta sa.

15 Eu am cântat două geniuri: Serafimul și Heruvimul sau Mângâierea conștiinței și Mustrarea cugetului; de am izbutit nu știu, dar tălmăcirea lor mă simț dator s'o fac spre a desamăgi pe oameni din părerile ce și-au făcut, și spre a nu mă nedreptăți eu însumi. Titlul acesta de Mângâierea conștiinței și Mustrarea cugetului nu este acum născocit ea o pricinuire de îndreptare: încă din anul 1833 s'a publicat această poemă prin
20 glasul Curierului Românesc și în foaie deosebită cu tot aceștia titlu.

Acum să plecăm dela punctul acesta de unde am și început: dela mângâierea conștiinței și mustrarea cugetului. Ca să aibă cineva conștiință și mustrare de cuget, trebuie să fie viu, trebuie să trăiască. Numai
25 decât dar vine a doua poemă, Visul sau Viața.

Să venim la talmăcirea visului care a și dat pricină de deosebite rele talmăciri. In operele oricărui artist sau scriitor a trebuit să se vadă și oarece asemănare cu viața lui, și când au fost lipsite de acea relație, de acea afinitate cu faptele, întâmplările și patimile autorului, atunci au fost reci și fără interes. Și pe urmă? Ce poate cineva să descrie sau să zugrăvească mai bine decât aceea ce și cunoaște mai bine? Și iară ce poate să cunoască atât de bine decât viața sa și faptele oamenilor ce i-a cunoscut mai d'aproape?

De Lamartine scriind Desnădăjduirea, vede cineva întreagă natura și pe omul desnădăjduit în toată turbarea și cărtirea sa împotriva soartei și a Dumnezeirii însuși, pentru că și de nu va fi venit și el însuși de multe ori în acea stare de desnădăjduire, dar i-a fost lesne unui geniu ca dânsul să descrie pe omenire și patimile ei, pentru că a fost însuși om și pentru că a cunoscut pe oameni. Scriind însă Providența la om, vede cineva toată înălțimea condeiului și silințele bietului om până unde se poate a arăta a-tot-puternicia și îngrijirea Creatorului și a imita pe cât se poate o limbă prin care s'ar exprima Dumnezeirea. Nimeni însă nu vede focul, vioiciunea și natura ce poate vedea în Desnădăjduire și prin urmare nu simte același interes care îl cearcă în cea dintâiu cântare. Trebuie să fie cineva cu totul credincios și cu întreagă supunere religioasă întru necercetare ca să poată a se mângâia iar nu a se îndupleca? Care este pricina pentru care poetul atât de bine a izbutit în poezia sa cea dintâi și în cea de a doilea este încă atât departe de adevăr? Căci i-a fost mai lesne a se pune în starea unui om desnădăjduit decât a unei Dumnezeiri. Căci în cea dintâi poezie a descris lucruri ce a văzut și a simțit însuși, și în cea de a doilea va să descrie lucruri ce și-a închipuit; căci om, a fost și este, și a cunoscut ale omenirii, în vreme ce pe Dumnezeu nu-l cunoaște nimeni decât prin slaba descriere a religiei, sau printr'o imaginație mai mult sau mai puțin norocită.

Eu scriind Visul am scris viața omului în general, și din a tuturilor oamenilor am cunoscut mai bine pe a mea; am ales din viața ome-nească niște situații, niște împrejurări care mi s'au părut mai interesante și mai potrivite cu întâmplările mele și nu e de mirare a vedea cineva pe unde și unde și oarecare asemănări cu viața mea. Arăt pe

omul punc, copil, june, bărbat, trecut în vârstă, bătrân, și la marginea mormântului. Nimeni nu poate să zică că e însuși viața mea, pentru că încă nu mă yăz gârbovit de greutatea a 32 de ani; dar nimeni iară nu este după aceasta în stanțiile următoare care să nu vadă că această descriere nu are oarecare afinitate cu viața scriitorului. În această viață am făcut să figureze, pe lângă celelalte, și conștiința și musturarea cugetului, că mă socotesc că sânt nedeslipite în viață de tot omul care mai are încă asemănare omenească. În junețe conștiința lucrează mai mult și de aceea vine Serafimul întâi, însoțit și d'aproape tovarăș cu Heruvimul. Copilul făcut, bărbatul și bărbatul sfâșiat de patimi, amăgit de întâmplări, obosit de păcate se află prada musturării cugetului, când cugetul atunci nu mai este mai mult un Heruvime; e o spaimă, e adevărul înaintea păcătosului, e osânda lui. Multe lucruri, amăgiți de junețe, le socotim poate bune sau pe jumătate rele. Când însă dimpreună cu pățirea vine judecata bătrânului apăsător de sarcina anilor; când ochiul omului nu mai poate vedea înainte nicio nădejde și înapoi toate i se înfățișează sub adevărata lor formă, atunci musturarea cugetului nu e mai mult înger, e o groază, e pârșul păcătosului, e Satan însuși.

Descrierea aceștii iesme nu este la începutul poemii; este abia la XIII stanție, este aproape de sfârșitul visului, e aproape de sfârșitul vieții omului; este în vremea când cugetul în toată puterea sa aduce pe om sau la desnădăjduire sau la pocăință. Numai decât după aceasta, în stanțiile următoare, se vede cercetarea omului de sine însuși, lumina adevărului, dorința de nevinovăția copilărească, pocăința și cugetul îmlânzit la moartea celui pocăit, se vede iarăși un adevărat frate și din același început cu Serafimul sau Mângâierea conștiinței omului.

Este adevărat că descriind Serafimul nu am făcut decât o aluzie sau asemănare de tot ce am văzut mai frumos în viața-mi, de tot ce mi-a plăcut mai mult și în moral și în fizic, de tot ce am iubit și slăvit mai mult și de tot ce a putut a mea imaginație să-și închipuiască mai frumos; mi-am exprimat ideile cu espresiile celii mai tineri și cu cele mai puternice patimi ce am putut vreodată să simț și mi-am compus idealul meu după cât a putut închipuirea și descrierea mea să fie mai mult sau mai puțin norocită. Descriind Heruvimul sau

Mustrarea cugetului în primăvara vieții omului, fac o adunare iară de tot ce am cinstit mai mult în viața mea, de tot ce a putut să privegheze cu neadormire asupra fericirii mele, de tot ce a putut să mă oprească dela rău și să mă povățuiască spre calea cinstei și a vieții
5 cei pacinice încât, luându-se în material, pot să ia parte aci și părinții și învățătorii și soția și prietenii cei adevărați și strașnici ai omului și din toate cinstirile mele cele mai scumpe mi-am făcut acel Argos al cerului creștinesc, acel privighetor cu ochi mulți și neadormit. Când viu pe urmă la poveștile cele neascultate, la relele urmări ce pot să
10 izvorască de aci, la păcatele cele grămădite, la cugetul celui păcătos, când voiu să arăt cu ce groază își vede judecata bătrânului păcatele sale cele trecute și fără număr; atunci nu e să mai arate cineva un înger, și atunci îmi adun și îmi fac o iluzie de tot ce a putut să urască sufletul meu în viață-mi; și nimic n'am urit ca spionii, ca vânzătorii,
15 ca ingrații, ca nemulțumitorii, ca cei ce fură vremea și ca păcatele mele, și din tot ce a urit sufletul meu mai mult am adunat, zic, am făcut iasma ce m'am socotit că stă de față omului și îl îngrozește. Poate că nimic nu este descris cu atâta putere și adevăr ca iasma aceasta; poate că Serafimul și Heruvimul sânt încă departe de a fi zugrăviți după
20 cea adevărată a lor ființă, în vreme ce această iasmă e arătată cu cea mai mare vioiciune: dar vina nu este a mea; este că mai mult am băut amarul decât dulcele vieții; este că mai mulți spioni, vânzători și ingrați am văzut în viață decât oameni cinstiți; este că celor ce le-am făcut bine mi-au plătit cu cele mai negre și infame fapte; este... (O
25 Dumnezeule! ce de greu este și să-și aducă cineva aminte de amărăciunile sale!). Cu un cuvânt, este pentru că dela început a domnit aci jos împărăția iadului și a răului și sântem încă departe de acea împărăție a cerului, adică a păcii, a dreptății și a fericirii preursite de Mântuitorul. Ce am cunoscut mai mult, aceea am descris și mai bine.
30 Sântem departe încă de a fi în relație cu îngerii, nu întâlnim decât draci pe pământ, și această viață a vremilor acestora nu este decât un iad, în care fiecare om este un drac și muncitor pentru celalalt și unde fiecare își află și va să-și afle folosul și norocirea în paguba și nenorocirea altuia: un norod învingător în robia celui învins, stăpânul
35 în sluga sa, moșierii în foamete, doctorii, spițerii în bolnavi, preoții

în morți. Și este alta Impărăția Cerului, și sântem în ajunul unei altei lumi și împărății, la care toate geniurile pământului se silesc să ajungă și poeții și zugravii acelei generații vor putea să descrie Serafimii și Heruvimii mai bine.

Să lăsăm acum moralul, să venim la fizic; să lăsăm duhul, să venim la materie. Doi îngeri păzitori își închipuește poetul că avem: conștiința și cugetul, dar nu mai puțin îngeri ne sânt prietenii, și rudele, și tot ce iubește sufletul nostru. De multe ori în delirul dragostei noastre sau în fericirea sencerității ne scapă câte o expresie poate covârșitoare, dar prea potrivită și zicem: « tu ești îngerul meu, ai fost un înger pentru mine » ș.ă.l.; câte odată sântem norociți pentru totd'auna în aceste dovezi ale inimii noastre celii iubitoare; dar adesea sântem amăgiți: prietenul se face un vrăjmaș și îngerul un drac: cel care ne iubea, acum ne urăște; cel care ne apăra, acum ne gonește după urmă.

De vom lua poema în materialul Heruvim, este tot prietenul omului cel neiertător la greșale; și iasma, tot vrăjmașul ce se-arăta de prieten. Tot prietenul cel adevărat al meu sau al oricăruia poate să ia parte în vis, și tot vrăjmașul asemenea. Eu însumi pociu să fiu un prieten pentru unii oameni și un vrăjmaș pentru alții, un duh al păcii pentru cei dintâi și un duh al vrăjbiei pentru cei d'al doilea.

Scriind viața omului, am vrut pe cât se poate să găsească fiecare viața sa; am vrut, adecă, să scriu o viață nici mai sus nici mai jos de omenire, și să descriu cele ce poate cineva să întâmpine mai de obște în viață fără să trec cu vederea nici necazurile, nici fericirile, nici patimile, nici vițuriile chiar ale mele.

N'am vrut să închipuiesc pe cineva curat, dar nici să las pe nimeni din câți am cunoscut, începând dela mine și destăinuindu-mi toate durerile și greșalele. Eu mă înțeleg mai bine decât oricine, și cine o vrea să mă înțeleagă vede curat că poema mea nu este satiră ci o elegie; că scopul meu nu este să supăr pe nimeni ci să arăt acest vis lung ce îl numim viață, în care ne chinuim atâta și simțim câte un năluc de mulțumire și din care ca dintr'un somn greu ne deșteptăm la marginea mormântului; dar dacă s'a supărat cineva vina nu este a mea, vina este că sântem creștini numai cu numele și încă n'am ajuns la

acea naltă și fericită treaptă a avea nevinovăția și simplitatea prun-
cilor spre a nu tâlmăci rău lucrurile ce ni se înfățișează; sau când ne
intră și câte o bănuială, cugetul nostru nu ne este prieten ca să aducă
pacea în sufletul nostru.

5

Aci mă opresc cu tâlmăcirea, căci din punctul acesta: a fi cineva
prieten cu cugetul său sau cu sine însuși mi se deschide înaintea un
câmp atât de întins, atât de roditor, încât ar fi afară din propoziția
mea a mă întinde ca să-l descriu, și poate că o imaginație mai ferici-
tă, un suflet mai creștinesc îl vede și îl simte mai bine după cât aș
putea eu să-l descriu. Isprăvesc numai a arăta că asta e visul meu, și
m'aș ținea fericit când aș putea să urmez și să desăvârșesc poemile
ce mi-am propus, și care își au o legătură între sine ca să facă un tot.
Pe drumul meu m'oiu ținea de adevăr pe cât l-am cunoscut și socotesc
că nu s'o supăra nimeni, mai vârtos când gândul meu nu este să supăr
pe cineva; și nici că mă va putea face vr'odată vr'o cârtire omenească
ca să-mi ies din principele mele, de a mă vrăjmași cu mine însumi.
Prietenii am vrut să am, dar din toate prieteșugurile am cinstit mai
mult pe al meu însumi. Cine nu e prieten cu sine, în zadar cată pacea
și prieteșugul în alții. Toată lumea atunci îi strică și toată șopta nevi-
novată i se pare un complot asupra vieții sale însuși.

10

15

20

PENTRU STIL

Stilul este felul sau chipul alcătuirii ce întrebuițează ceva în scriere.

Precum oamenii se deosibesc în parte unul de altul prin a lor fire și haracter, prin ale lor deprinderi și obiceiuri, asemenea și națiile în tot se deosibesc una de alta prin al lor haracter mai de obște răspândit și prin a lor limbă. Fieștecare om vorbește și scrie după un chip potrivit cu a lui fire și haracter sau după un chip ce singur și l-a ales și și l-a însușit, și fieștecare nație după haracterul cel domnitor atât în cea mai mare parte a mădularilor sale, cât și al limbii care vorbește asemenea își are felul său de expresie. Aceste deosebiri între oameni și între nații pricinuesc în deobște deosebitele feluri ale stilului.

Un om este firește mai vesel și stilul sau chipul scrierii sale pretutindenea arată al lui haracter. Altul este mai posomorât și stilul său se jugrăvește cu aceleași colori umbroase care acopere și fața lui. Unul este strâns în toate vorbele sale, și în scrierea sa nimica nu vezi de prisos; și toate vorbele sale au trebuință de cugetare ca să fie bine înțelese; altul iubește ca în toate expresiile sale să fie deslușit, ideea sa o înfățișează tot aceea subt deosebite forme, o repetează mai de multe ori, întrebuițează exemple, și stilul său este asemenea de deslușit. Unul este glumeț, altul este trist, unul se înalță în cugetările sale, altul este popular și obicinuit, unul este blând și supus, altul furios și trufaș; unul este cu grijă a plăcea tuturor, altul, mușcător și batjocoritor, — și de aci vin și deosebitele stile, adică comicul, tragicul, satiricul și celelalte.

5 Aceste firi și caractere sânt de obște în toate națiile și prin urmare în scriitorii tutulor națiilor se află și toate felurile de stile; însă după felurimea climei sau a deprinderilor și a obiceiurilor, în fieștecare nație, după cum ziserăm, domnește de obște mai cu deosebire unul sau altul din aceste caractere sau însușiri, lucru care firește se întipărește și în limba care vorbesc; și fiindcă limba este organul sau mijlocul cu care ne arătăm cugetările noastre, așa în fieștecare nație domnește mai mult și mai puțin cutare sau cutare stil, și așa și stilul fieștecăria limbi este deosebit după însușirile ei.

10 Pre lângă acestea, afară că fieștecare nație de obște și om în parte își are stilul său prin care se deosebete sau se cunoaște, dar în fieștecare om în parte, după împrejurările în care se află își schimbă și felul vorbirii și scrierii sale sau stilului său: odată se află în stare de a se ruga și stilul său este umilit, altădată poruncește și stilul său este trufaș; odată se îndreptează către oameni ce îl înțeleg și stilul său este mai strâns, altădată este silit ca să-și facă toată deslușirea și stilul său este întins, ș.č.l.

15 In toate întâmplările însă, acela ce a păzit măsura, acela a știut și a scri. Unul, temându-se mult ca să nu zică vorbe de prisos, ajunge a fi neînțeles; altul, silindu-se peste măsură a se face prea înțeles, 20 repetează de mii de ori ideea sa, grămădește mii de exemple și deslușiri și pe urmă ajunge greșos, ostenind pe cititor. Unul, ca să lie prea glumeț, ajunge măscăriciu; altul, ca să fie prea trist, rămâne necitit.

25 Un naturel bun, gustul și citirea cea mare a autorilor celor vestiți sânt singure în stare a da învățăturile pentru cum trebuie a păzi cineva măsura.

După ce am arătat felurile stilului în deobște după firea și caracterul unui om sau unei nații și după însușirile limbii care vorbește, acum venim a face o împărțire a stilului mai spețială. Așa îl vom împărți 30 acum: 1° socotindu-l ca o expresie sau arătare a cugetărilor celui ce scrie, 2° după podoabele ce le întrebuițează ca să înfrumusețeze scrierea sa, și 3° după talentul și profesia autorului.

In cea dintâi despărțire se coprink stilele: cel *strâns* și cel *întins*.

35 Un autor strâns, după cum am arătat, întrebuițează pe cât se poate vorbe mai puține, și totd'auna fuge de cele de prisos, fie ca să

deslușească, fie să înfrumusețeze. În scrierea sa el alege vorbele cele mai cu putere și mai însemnătoare; el nu fuge nici de împodobiri nici de figuri, însă totdeauna se silește a-și face compoziția sa mai mult energică decât grațioasă. Niciodată nu vom vedea într'însul aceeași idee de două ori. Lui, de i-a venit o cugetare, și-o arată cu chipul cel mai însemnător, dar dacă noi nu am înțeles-o, să nu mai așteptăm că vom mai da și altădată peste dânsa, arătând-o printr'un chip deosibit prin care să se deslușească mai bine. Frazele sale sânt mai mult strânse și cu putere decât cadențate și armonioase. Pretutindenea îl vezi că el va să pue pe cititorul său pe cugetare și să-l facă să-și închipuiască mai multe idei decât cele scrise, care și le sădește ca niște rădăcini roditoare din care pot să răsară mii de ramuri.

Un scriitor, al cărui stil este întins sau desvolt, își arată ideea sa subț deosebite chipuri, numai să fie înțeles. El nu lasă ca cititorul din ideile sale cele primitive să-și închipuiască și el altele; lui pare că i-ar fi teamă ca nu cumva cititorul, în cugetările sale, să-i vie ceva idei streine și nepotrivite cu ideile sale cele de rădăcină, și singur și mai înemerit face aceea ce cititorul ar fi trebuit să facă citind pe autorul cel strâns, și într'acest chip el se silește prin a sa rodnicie să săvârșască isprava ce prin a sa energie nu ar fi putut săvârși. Felul acesta de autori iubesc marea cuviință și podoaba; perioadele lor pășesc cu pompă și foarte încet; ele sânt priimitoare de tot felul de împodobire, ce foarte des se văd într'insele.

Arătând aceste două feluri de stil, nu trebuie a uita aceea ce ziserăm mai înainte, că măsura este singurul povățuitor ca să putem înmeri mijlocul cel adevărat prin care să putem plăcea în orice fel de stil ce ni se potrivește sau ni-l însușim.

Puțină deslușire vom face cititorilor noștri dacă pentru fieștecare din aceste feluri de stil vom aduce câteva exemple. Stilul nu se poate forma numai din citația a câteva rânduri puse înainte drept pildă. Geniul totdeauna și-a format singur al său stil, și fieștecine înțelege ce va să zică *strâns* și *întins* sau *desvolt*.

Pentru care mă socotesc, decât a aduce câteva exemple, mai bine a recomanda cititorilor pe autorii ce au isbutit în aceste două feluri de stil, și cari pentru toate veacurile vor sluji de model începătorilor.

Pentru stilul cel strâns putem să aducem înainte pe Tacit și pe Monteschiu în cartea sa asupra *Duhului legilor* (Esprit des lois). Aristotel este asemenea unul din treapta celor dintâi autori didactici vrednici de însemnat pentru a lor strângere și prescurtare. Niciun autor nu a fost ca dânsul atâta de econom și strâns la vorbe; dar această economie în multe locuri îl face neînțeles.

5 Pentru stilul desvolt sau întins, Cicero este pentru totdeauna cel mai frumos model ce ar putea cineva să aducă înainte. Intre Englezi Adison și sir Villiam Templu se apropie mai mult asupra desvoltării de Cicero.

10 Pre lângă acestea pricina și întâmplarea asupra căria scrim ne povățuește singură care stil să întrebuițăm. Intr'un cuvânt hotărît a fi rostit în public, firește va întrebuița cineva stilul cel desvolt, pentrucă acel ce ascultă nu are vreme, ca cel care citește în odihnă, ca fraslul sau periodul ce nu-l înțelege să-l mai citească și altădată. Precum și strângerea dă un mare preț și folos scrierii ce este hotărîtă a fi citită în odihnă. Stilul cel strâns dă o mai mare vioiciune duhului, aștează mai bine luarea aminte, și aduce o întipărire mai puternică și pricinuitoare de petrecere, pentrucă mulțumește pe cititor, dându-i și lui prilejul de a-și deprinde și al său duh.

20 Vorbind despre stilul strâns și despre cel întins trebuie asemenea să aducem aminte că în multe întâmplări aceste două feluri de stil se aseamănă cu stilul *vânos* și stilul cel *slab*; cu toate acestea, un scriitor bun, oricare fel de stil va întrebuița, poate să răspândească asupra lui o mulțime de frumuseți; totdeauna însă se silește ca să dea putere stilului său, pentrucă slăbiciunea este un semn de scriitor foarte prost. De unde urmează că un stil slab poate să aibă deslușirea celui desvolt, dar un stil desvolt niciodată nu trebuie să fie slab.

30 In cea de a doilea despărțire a stilului, socotit după a sa împodobire, se coprind: *stilul cel sec* sau uscat, cel *unit*, cel *poleit* sau îngrijit, cel *elegant* și cel *înflorit*.

35 *Stilul sec* nu este priiutor de niciun fel de podoabă, pentrucă a lui toată vrednicie se socotește ca să fie înțeles, și nu privește ca să mulțumească nici imaginația nici urechea. Acest stil abia este de suferit într'o scriere cu totul didactică, și atunci se răscumpără și se iartă

a lui uscăciune numai când o desăvârșită deslușire și marea cuviință a pricinii nu este priimitoare de alt stil decât de dânsul. Aristotel este un model desăvârșit în stilul acesta.

Stilul unit este cu ceva mai sus decât cel *sec*. Autorul care îl întrebuințează este foarte econom la împodobire și toată destoinicia sa va să o arate în puterea cugetărilor sale. Cu toate că se ferește de a plăcea prin figuri și armonie sau prin orice alt mijloc care îl cere meșteșugul de a scrie, însă într'aceeași vreme să depărtează și de a ne osteni prin a sa uscăciune și asprime. Stilul cel *sec* nu caută decât numai deslușirea; stilul unit, având deslușirea de cea mai întâi a sa datorie a păzi, se silește a uni și proprietatea, curățirea și scumpătatea care îi dă și oarecare treaptă de frumusețe. Pre lângă acestea, în stilul unit poate afla cineva și vioiciunea și puterea, încât autorul ce întrebuințează acest stil, dacă și cugetările sale îi vor fi sănătoase și vrednice de ascultat, poate să fie foarte plăcut pentru a lui simplitate. Deosebirea între autorul ce întrebuințează stilul cel *sec* și între cel care întrebuințează pe cel unit este că cel dintâi, lipsit de orice fel de podoabe, seamănă ca când nici că le ar cunoaște, în vreme ce în cel d'al doilea vedem că, cunoscându-le foarte bine, nu aleargă după dânsule. El își arată a sa cugetare simplu și într'un chip foarte deslușit și corect. Lui, dacă nu i-a venit o podoabă prin care să-și înfrumusețeze a sa expresie, pentru aceasta nici de cum nu se oprește de a-și arăta a sa cugetare. Englezii pentru acest stil aduc înainte pe Dean Swift și pe Loke.

Podoabele se văd mai des în stilul cel poleit sau îngrijit, însă nu cu atâta înălțare și strălucire. Autorul ce întrebuințează acest stil nici de cum nu fuge de frumusețele scrisului sau ale limbii, ci vede cineva că între celelalte îngrijiri ale lui, și împodobirea este una din cele dintâi. Cu toate aceste mai mult se silește întru alegerea vorbelor și întru grația întocmirii și așezării lor decât întru înălțarea în care pot să ajungă silințele imaginației și elocvenței. Frazele sale sânt tot d'auna deslușite și curățite de vorbe de prisos. Armonia sa are o varietate cu toate că nu este atât de căutată. Figurile ce întrebuințează el sânt mai mult scurte și potrivite decât îndrăznețe și strălucitoare. Stilul acesta îl vede cineva în scriitorii cei însemnați, cari prin a lor

silință și băgare de seamă a regulilor scrisului au ajuns în stare a și-l însuși, însă cari din fire sânt prea puțin înzestrați cu o imaginație vie și arzătoare și cu un geniu pătrunzător. La o scrisoare familiară, la o scriere povățuitoare se potrivește foarte mult felul acesta de stil.

5 Un cuvânt de biserică sau o scriere asupra filosofiei se citesc asemenea cu mare plăcere fiind scrise în stilul acesta.

Stilul elegant după al său nume se cunoaște că este cu mult mai împodobit decât stilul poleit. Dă omului celui de geniu povețile stilului celui îngrijit, și vei vedea că scrierea lui va fi așternută după cel mai elegant stil. Geniul îl povățuește a fi înțeles a-și alege vorbele sale, a și le pune într'o orânduială plăcută și armonioasă, a le da o vioiciune plină de putere, a întrebuința toate grațiile și toate felurile de frumuseți ce imaginația poate să răspândească asupra stilului, a fi cu cumpăt în toate întâmplările, a se feri de covârșire și a-și împărți cu orânduială frumusețile ce isvoresc din figurile vorbirii. Scriitorul elegant într'un cuvânt place și duhului și urechii.

Englezii pun în rândul autorilor eleganți pe Adison, Pop, Templu și alții; Franțezii pe Fenelon, Rasin, Florian și alții.

Când frumusețile și podoabele sânt într'o îmbilșugare și pompă 20 prea mare pe lângă pricina asupra căria scrie cineva, când ele cu a lor prea deasă întâmpinare ne întunecă cu a lor strălucire sau mincinoasă lumină, stilul acela prin care sânt răspândite aceste frumuseți întrebuințate cu covârșire se numește *înflorit*. Acest stil este iertat unui scriitor tânăr, fiind un semn de rodnicie a imaginației celii strălucitoare și ea o prorocie că cu a lui vârstă și deprindere va ajunge 25 întru păzirea măsurii.

Făcând adunare din toate aceste feluri de stil, după cei vechi critici putem a le mărgini în trei feluri, adică în stil *aspru*, *înflorit* și *de mijloc*. Stilul cel aspru este puternic și cu energie, fără dulceață și fără podoabe. 30 Aduc de exemplu la felul acesta pe Pindar și pe Eșil între poeți, și pe Tucidid între cei ce au scris în proză. Pentru stilul cel înflorit carele este împodobit, curgător și dulce și în care se află mai mult grația și armonia decât puterea, aduc pe Esiod, Safo, Anacreon, Euripid și mai cu deosebire pe Isocrat. In stilul de mijloc care este între amândouă 35 cele de sus zise și în care se pot afla toate frumusețile prin care se

deosibesc amândouă, au strălucit Omer, Sofoclu între poeți; Erodot, Demosten și Platon între prozatori. Această împărțire a stilului era cunoscută între Greci.

Toate felurile acestea de stil se poate orice scriitor, după împrejurarea în care se află, a le întrebuința mai cu ispravă sau mai neînmerit; însă fieștecare autor are un deosebit caracter prin care pretutindenea și în tot felul de stil se deosibește. Acest caracter al scrierii se numește manieră a autorului, și este ca o pecetie prin care se cunoaște geniul și chipul orânduiri frazelor sale. Cuvintele lui Tit-Livie, după cum trebuia să fie, au un stil deosebit de cealaltă parte a istoriei sale, care deosebire se vede și în Tacit; cu toate acestea maniera lor se vede pretutindenea și fieștecare critic poate să cunoască că este același geniu care a povățuit scrierea întreagă. Asemenea *Scrisorile Persane* și *Duhul legilor* lui Monteschiu sânt două scrieri alcătuite fieștecare într'un deosebit stil, cu toate acestea cunoaște cineva că tot de o mână sânt lucrate. Geniul cel adevărat pretutindenea întipărește al său caracter în stilul autorului, și când alcătuirile unui scriitor nu au un caracter hotărît sau o manieră, putem să fim foarte bine încredințați că acel om este un autor de mijloc, carele totdeauna imitează și fură și niciodată nu se supune la împingerea geniului său.

După ce arătarăm cele mai principale feluri de stil, acum venim la a treia despărțire, în care stilul își ia a sa numire după talentul și profesia autorului. Filosoful, istoricul, oratorul și poetul din toate felurile acestea de stiluri își alege unul sau mai multe și își însușește un stil al său cuviincios. Și așa în despărțirea aceasta avem să tractăm despre stilele filosofic, istoric, retoric și poetic.

Al stilului filosofic, fără să-i lipsească deslușirea, fără a fugi de îngrijirea frazelor și a vorbelor, fără a fi osândit de a se depărta de frumusețile ce le cere regulile scrisului, scopul este totdeauna a descurca adevărul și a-l face cunoscut. Metodul și sistema sânt cele dintâi ale sale semne dupe care se cunoaște.

Stilul istoric asemenea, după firea scriitorului unind în sine calitățile ale unuia din stilurile despărțirii a doilea, mai adaogă între ale sale însușiri, ca adevărul cel dovedit a-l lăsa ca o moștenire din generație în generație.

In stilul retoric, fie îngrijit, fie elegant, fie înflorit, nu trebuie să uite autorul că între celelalte calități ale sale cea mai de căpetenie este de a arăta adevărul în toată slava lui.

5 In stilul poetic asemenea fie de orice fel va fi, cea mai de căpetenie însușire este de a înfrumuseța adevărul.

Inșă toate ce pot să înfățișeze ideea mai luminoasă și mai strălucitoare, închipuirile mai vii, simțimentul mai pătrunzător, patima mai înfocată, toate ce pot să contribuiască spre înduplecare și să deștepte fantasia, să aducă mijloacele prin care să poată mișca și să pricinuiască
+ 10 mulțumirea de a fi mișcat, toate acestea sânt niște datorii ce nu trebuie a le scăpa din vedere nici oratorul nici poetul. Precum și tot ce poate să înlesnească învățătura și să pue ținerea de minte în a ei orânduială este o atribuție ce se cuvine și filosofului și istoricului.

15 Vorbind despre aceste patru feluri de stil, punem aci câteva însemnări asupra stilului poetic, care se pot aplica și la stilul retoric.

Totd'auna scriitorul trebuie să îngrijască a păzi foarte bine și neschimbat caracterul persoanei care vorbește după împrejurările în care se află.

20 De unde urmează că poetul, scriind o epopee sau o poemă eroică, fiindcă acest fel de întâmplări se socotesc povestite de poet însuși, carele la începutul scrierii sale chiamă totd'auna o Dumnezeire spre a-i însufla cânturile, de aceea poetul aci se socotește însuflat și stilul său trebuie a fi totd'auna asemenea de însuflețit, și a nu se depărta de sistema minunilor.

25 Oda, închipuind pe poet cu totul răpit și întraripat de imaginația sa, strămutat cu totul și rătăcindu-se în tărnie, în veacurile trecute și străbătând și chiar întunerecul celor viitoare, totd'auna se socotește espresia unui delir profetic, și prin urmare stilul ei este și mai însuflețit decât al epopeii.

30 Stilul tragediei, cu toate că în a sa pompă și gravitate se cam potrivește cu al epopeii, lucru care pe poeții franțezi i-a făcut în această pricină a întrebuița mai des stilul epopeii, însă niciodată poetul nu trebuie să uite că în tragedie povestirea din partea sa lipsește cu totul, și persoanele care vorbesc deși sânt tod'auna, sau după a lor naștere
35 sau după ale lor fapte, socotite mai presus de oamenii obicinuiți, însă

5 totdeauna au fost oameni și nu trebuie a se da în gura lor un chip de vorbire mai presus de omenire. Grecii această cuvântă a tragediei au păzit-o mai bine. Când în tragedie vorbește singură natura cu putere și nobilitate fără să poată a se cunoaște meșteșugul din pricina înlesnirii vorbelor care vin firește, și a adevărului, stilul poetului este foarte bine înmerit, și totdeauna fapta sa va fi un model de scriere dramatică.

Asupra meșteșugului nu trebuie a uita să zicem că în toate scrierile cele bune el trebuie să fie astfel de ascuns a nu se cunoaște, întocmai ca gândacul de mătase învălit în țesătura ce și-a împletit-o singur.

10 *Sublimul*, după a lui însemnare, se aseamănă cu *înaltul*, dacă zicerea *înalt* o vom întrebuița pentru lucrurile cele duhovnicești. Adică sublimitatea este un fel de înălțime duhovnicească.

15 Mulți literatori au scris despre sublim și s'au încercat a da definiția lui, adică a-l arăta deslușit și fără greșală ce este el în sine; însă niciunul nu a putut să înnemerească cea potrivită și fără greșală a lui definiție.

20 Mai nainte de a aduce de față câteva exemple cunoscute de obște despre a lor înălțime, care prin a lor adevărată și vie întipărire să poată a aduce pe cititor a-și face o închipuire despre sublim, ar fi un lucru cu totul neînțeles a grămădi niște vorbe care de sine nu pot să dea nicio idee unui începător. Așa lăsând deocamdată definițiile la o parte, vom aduce cele mai însemnate părți din autorii a mai multor nații pe care niciun om nu a stătut, citindu-le, să nu se răpească cu sufletul și să simțā o mișcare foarte puternică în sine.

25 Moise în cartea Facerii, vorbind despre urzirea sau croirea lumii, zice: « Dumnezeu au zis să se facă lumină, și s'a făcut lumină ».

30 Aci, cugetarea despre atotputernicia lui Dumnezeu este înaltă, și ar fi slăbită cu totul dacă autorul, vrând să ne povestească cum s'a făcut lumina, s'ar fi zăbovit prin vorbe oricât de puternice și însemnătoare și n'ar fi zis d'odată și fără zăbavă în cea mai simplă expresie : « și s'a făcut lumină ». Aceste două vorbe atâta mișcare fac în sufletul simțitorului ce pentru întâiași dată le citește, întocmai ca soarele, când în mijlocul miezului nopții și al întunerecului celui mai adânc s'ar asvârli peste răsărituri și de odată s'ar afla în punctul său de amiază-zi.

David, ticăloșind norocirea și slava celui nedrept și asupritor, răpit cu totul și sburând pe aripile credinței, ca un fanatic în dragostea dreptății și în Dumnezeuul său, cântă: « Văzut-am pre cel necurat prea înălțându-se și rădicându-se ca chedrii Libanului, și am trecut, și *iată nu era* » (Psalm 36). Nimic nu ar fi putut să arate așa de repede stingerea celui fără de lege, să ne umple de adevărul dreptății Celui Vecinic, și să ne pue ca niște înmărmuriți pe o cugetare atât de lungă și de înaltă ca aceste singure și foarte simple două vorbe, însă zise la vreme: « și *iată nu era* ».

10 În *Macbet* al lui Șakespear, un vestitor face cunoscut lui Macduff că cetatea lui a căzut în mâinile vrăjmașului, și că Macbet a omorât pe femeea și copiii lui. Macduff rămâne înmărmurit de durere; prietenul său voește să-l mângâie; el este întru nesimțire și în visurile mâhnirii nu aude nimic din câte îi spune; pe urmă, deșteptându-se
15 din cugetările răzbunării împotriva lui Macbet, scoate numai două vorbe și grozave: « *i s'au dus! el nu mai are copii!* ».

Bătrânului Orație vine de-i povestește lupta a trei fii ai săi ce se aleseseră a se război cu cei trei Curiiați; îi spune că doi din fiii săi au căzut în câmpul bătăii și că cel d'al treilea, văzându-se singur împotriva
20 la trei, a fost silit a fugi. Tatăl Orație fericește soarta fiilor săi celor morți, că au perit cu cinste, și plânge numai rușânoasa fuga a celui de al treilea, care a veștejit cinstea familiei sale și a numelui de Orație; atunci îi zic: « Dar, ce era să facă unul împotriva la trei? ». Bătrânul răspunde: « Să fi murit ».

25 Media în Corneill, văzându-se părăsită de bărbatul său, în furia și turbarea geloziei hotărînd să-și omoare copiii, zice: « Vezi în care stare soarta te-a adus! țara ta te uraște, bărbatul tău e fără credință. Intr'o nenorocire ca aceasta cine îți mai rămâne? — *Eu. Eu, zic, și e destul* ».

30 În Sofoclu, Oedip, căruia îi aduc pe copiii săi ce îi făcuse cu mumă-sa, le întinde brațele și le zice: « Aproțiați-vă; îmbrățișați pe... ». Aci se oprește și nu cutează a săvârși cuvântul; îngrozit de a sa nelegiuire, i-e frică a zice: *pe tatăl vostru*. Aci sublimul oricine îl vede că stă în tăcere, și că espresia ar fi fost cu totul slabă și obicinuită de ar fi zis:
35 *pe tatăl vostru*.

Napoleon, povestind că a mers în palatul lui Friderih, spune că văzând armatura lui nu s'a putut ține de a nu lua coiful și a-l pune pe capul său, și a se îmbrăca cu celelalte haine războinice. Atunci îl întreabă: « dar sabia ai încins-o? ». El răspunde: « *dar aveam pe a mea* ».

5 Așa după ce aduserăm înainte câteva exemple prin care să poată cineva a-și închipui ce este sublimul sau înaltul, acum putem a arăta și încercările ale celor ce au vrut să dea definiția lui.

Boalo, în chibzuirile sale asupra lui Longin, zice: « Sublimul este oarecare putere de cuvânt cuviincioasă a înălța și a hrăpi sufletul, care se pricinuește sau din mărimea cugetării, sau din marea cuviință 10 a vorbelor, sau din întoarcerea cea armonioasă, vie și însuflețită a espresiei, adică, sau din una din aceste trei socotite în parte, sau din câte trele unite la un loc, care atunci fac sublimul cel desăvârșit ».

15 Laharp, mai întâi această lungă povestire zice că mai bine se poate numi descriere decât definiție; apoi cercetând-o o găsește foarte greșită și nepotrivită cu lucrul, pentrucă sânt atâtea cuvinte cu putere, armonie și vioiciune, unde nici de cum nu se află sublimul.

Lamottü în cuvântul său asupra odei zice: « Sublimul nu este alta decât un ce adevărat și nou împreunate într'o idee mare, zisă printr'un chip elegant și plin de scumpătate ». 20

Tot Laharp, cercetând și această definiție, zice mai întâi că adevărul trebuie să se afle în orice scriere și cuvânt, și a doilea, că sânt o mulțime de lucruri nouă zise cu cea mai mare scumpătate și eleganță fără să fie sublime, în vreme ce « *eu* » al Medii și « *să fi murit* » al bătrânului Orație nu au în sine nicio eleganță și cu toate acestea sânt modele de sublim. 25

Laharp mai aduce și o a treilea definiție a lui Silvan, care o face într'un cuvânt al său asupra sublimului, adresat către traducătorul lui Longin. Această definiție fiind asemenea lungă și nepotrivită, criticul nostru o găsește asemenea cu totul greșită. 30

Felurile sublimului sânt așa de multe și neprevăzute, încât este foarte cu anevoie a face cineva o definiție și a mărgini că el stă numai în cutare și în cutare însușire. Tot Laharp zice: « Cum poate cineva să defineze, aceea ce nici de poet sau orator nu este pregătită, nici de 35 aceia ce citesc sau ascultă prevăzută; aceea ce se naște dintr'un fel

de hrăpire sau strămutare, aceea ce se simte cu entuziasm, în sfârșit aceea care pune într'o stare afară de sine și pe artistul care comune și pe norodul ce se miră? Cum poate cineva să dea socoteala de o întâmpănare care tot deodată este și cea mai vie și cea mai repede din toate?

5 Care deslușire este îndestulă când va voi cineva să arate aceea ce a clătit cu atâta putere toate puțințele sufletului său? — Cine nu știe că în toate simtimentele cele covârșitoare se află câte un ce care este mai presus de toată grăirea, și că sufletul nostru când se află mișcat până la oarecare treaptă, mai totd'auna nu găsește cineva vorbe ca să

10 arate cu desăvârșire ce este aceea ce simte? ». . . « Așa dar, după aceasta eu zic: espresia sau mișcarea ce ne aduce într'o acest fel de stare de hrăpire a sufletului, aceea este sublimul; sau *sublimul este o idee repede care, exprimată la vreme sau prin graiu sau prin limba naturii, atinge inima, deșteaptă mirarea și înalță sufletul* ».

15 După ce ne făcurăm oarecare închipuire de ce este sublimul, acum trebuie a mai desluși că din cele zise el se vede că stă în împrejurarea în care se află cineva, în cugetare, în simtiment; și dacă vorbele cu care se arată o asemenea de înaltă idee nu vor fi înnemerite astfel ca și în inima și sufletul ascultătorului să producă aceeași mișcare, atunci

20 zicem că sublimul nu este bine exprimat de autor. O vorbă singură, un țipăt, o mișcare, o căutătură, tăcerea chiar de multe ori sânt cu mult mai puternice decât orice cuvânt împodobit și plin de meșteșug; și ce zic? sublimul este atât de neatârnat de meșteșug, încât se poate vedea și auzi și chiar dela oameni cu totul fără învățătură, pentrucă

25 el de multe ori este un dor, o arătare cu foc a inimii, o trăsură, un fulger, o icoană a sufletului celui turburat.

Un predicator, propovăduind supunerea către Cel Vecinic, descria cu mare vioiciune supunerea lui Avraam la porunca lui Dumnezeu a jărtfii pe fiul său Isaac. Iar o muere proastă din norod, pătrunsă de

30 groaza povestirii, absorbită cu totul și afundată în starea unui părinte hotărît a jărtfii pe fiul său, strigă: « *Negreșit că Dumnezeu o asemenea jărtfă nu ar fi cerut dela o mamă* ».

În veacul dupe urmă un leu a scăpat din menajeria marelui Ducă de Florența și alerga pe ulițile cetății. Lumea îngrozită fugea în toate

35 părțile și se ascundea; o femeec, fugind cu copilul său în brațe, în vreme

ce leul se apropia după urmă-i, fi scapă copilul jos, leul se repede și îl apucă în gură; biata mumă țipă, nu știe ce să facă, nebună se aruncă în genuchi înaintea leului, țipă! țipă! și se roagă să-i dea copilul. Leul se uită ațintat la dânsa, bate coada, lasă copilul și se depărtează.

Nu este nimeni care să nu simță această mișcare cu totul deosebită ce este cel după urmă grad de rătăcire și de desnădăjduire. Fieștecine vede aci o pierdere a judecății care de multe ori este mai presus și decât judecata însuși.

După ce arătarăm ce este sublimul și ce este espresia sublimă, acum să pășăm în aceea ce retorii numesc *stil sublim* sau înalt. Când cineva se află în asemenea stări de hrăpire a sufletului, când autorul se îmbracă, ca să zic așa, cu toată starea persoanei despre care tractează, când însuflețit sau de simțimentele ce se îmbulzesc în inima sa sau de patimile ce va să zugrăvească sau de marea cuviință a pricinii asupra căria tractează, își conformează a sa alcătuire cu simțimentele și strămutările în care se află, încât perioadele sale bogate de icoane strălucitoare, de cugetări înalte, de idei arzătoare, înalță și strămută pe cititorul său; atunci stilul acesta se numește *sublim* sau înalt. Exemplele următoare vor arăta și mai bine însușirile stilului sublim. Mulți literatori cu dreptate, ca să arate stilul sublim, au adus înainte bucăți din Omer, Pindar, Virgilie și alți autori. Noi însă, ca să arătăm sublimul cel adevărat, fără a uita de a pomeni pe cei mai de sus autori, vom aduce înainte pe David, împăratul poezilor sfinți și singurul model despre sublimitate.

Longin și alții vorbind despre stilul sublim aduc înainte din *Iliadă* între celelalte exemple mai cu deosebire cinci versuri din rapsodia a douăzeci, în minutul când Joe dă voie zeilor a se amesteca în războiul Grecilor și al Troienilor și a se coborî în câmpul bătăii. Joe atunci dă singur cel dintâi semnul, făcând din înălțimea cerului a răsuna tunetul său, și Neptun izbind pământul cu al său tridint face a se cutremura vârfulurile Idei și turnurile Ilionului; după această descriere Omer urmează astfel:

«Pluton și el însuși, împăratul Iadului, se spăimântează în lăcașurile sale cele de subt pământ; sare din tronul său și dă un țipăt

tremurând, nu care cumva Neptun, ale căruia izbiri cutremură pământul, până în sfârșit să-l despice, și lăcașurile morților cele grozave și uricioase, de care și zeii se spăimântează, să se descopere în ochii muritorilor și nemuritorilor ».

5 O asemenea grozăvie descrie și David cu trei sute de ani aproape înaintea lui Omer, povestind urmările mâniei celii dumnezești. Deosebirea înălțimei se poate vedea numai decât:

« Clătitu-s'au și s'au cutremurat pământul și temeliile munților s'au turburat și s'au clătit, că s'au mâniat Domnul pe dânșii. Suiu-s'au
10 fum întru mânia lui și foc dela fața lui se va aprinde; cărbuni s'au ațâțat dela dânșul. Și au plecat cerurile și s'au coborît. — Și negură subt picioarele lui! Și s'au suit pre Heruvimi și au sburat, sburat-au preste aripile vânturilor. De strălucire înaintea lui norii au trecut, grindină și cărbuni de foc; și au tunat din cer Domnul și cel Prea
15 Înalt a dat glasul său. Trimis-au săgeți și i-au răsipit pre ei și fulgere au înmulțit, și s'au arătat isvoarele apelor și s'au descoperit temeliile lumii, de cercetarea Ta, Doamne, de suflarea duhului mâniei Tale ».

Iată și alte exemple.

« Scoală-te, Doamne, întru mânia ta; înalță-te întru hotărârile vrăjmașilor tăi, și te scoală, Doamne Dumnezeul meu, cu porunca care ai poruncit, și adunare de noroadă te va încungiura »
20 (Psalm 7).

« Că ai făcut judecata mea și dreptatea mea; șazut-ai pre scaun
25 cela ce judici dreptatea; cercetat-ai neamurile și a pierit necredinciosul, numele lui s'a stins în veac și în veacul veacului. Vrăjmașului i-au lipsit săbiile întru sfârșit și cetățile i-ai sfărâmat. Pierit-au pomenirea lui cu sunet » (Psalm 9).

« Cerurile spun mărirea Domnului, și facerea mâinilor lui o vestește
30 Tăria. Ziua zilei spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință. . . In soare a apus lăcașul său, și el ca un mire ce iese din cămara sa. Bucura-se-va ca un uriaș să alerge calea: din margenea cerului ieșirea lui și întâmplarea lui până la margenea cerului » (Psalm 18).

Pre lângă acestea, după ce toți psalmii sânt plini de înălțime de cuvânt, apoi psalmii 102 și 103 întregi sânt un model de stil
35 sublim.

Moisi:

« Vedeți, vedeți că eu sânt și nu este Dumnezeu afară de mine; eu voi omori și voi face viu; bate-voiu și eu voiu tămădui, și nu este cine va scoate din mâinile mele; că voiu rădica la cer mâna mea și mă voiu jura pe dreapta mea și voiu zice: Viu sânt eu în veci; că voiu ascuți ca un fulger sabia mea și mâna mea va sta împotriva la judecată și voiu răsplăti celor ce mă urăsc pe mine. Imbăta-voiu săgețile mele în sânge și sabia mea va mânca carne, din sângele ranelor și al robiei din capul boerilor noroadelor ».

« Ia aminte, cerule, și voiu grăi; așteaptă-se ca o ploaie vorbirea mea și coboară-se ca roua graiurile mele și ca ninsoarea pe iarbă; că numele Domnului am chemat! ».

Intr'un cuvânt, toți proorocii Ovreilor sânt plini de sublimitate și frumusețe. De va face cineva o alăturare între poeții Parnasului și între ai Libanului, cei d'ai doilea pentru totd'auna vor covârși în bogăția sublimității, și atâta deosebire se va afla în scrierile lor, câtă a putut să fie și între zeii cei plini de slăbiciune ai păgânătății și între atotputernicia Dumnezeului lui Israil. Mulți din noi, cunoscând de aproape limba Grecilor cea veche, au gustat d'a dreptul și curat toate frumusețile autorilor ei chiar în original. Dar frumusețile proorocilor, care din noi a putut să le cunoască și să le simță atât de aproape? Câte prefaceri nu s'au putut face traducându-se din ovreește în grecește și din grecește în rumânește, atunci când limba noastră abia se năștea?

Vorbind despre stilul sublim, am zis că este expresia simtimentelor celor înalte în care se află autorul, dar spre mai bună deslușire acum ne vom întinde a arăta și unele din pricini care ne înalță cugetările noastre, sau sublimul în lucrurile cele din afară.

O întindere nemărginită precum nemărginirea Tăriei, bolta cerului cea semănată de stele, o înălțime sau adâncime grozavă în care se rătăcește și se cufundă vederea, precum un munte trufaș sau un turn măreț și o râpă feroasă; sgomotul tunetelor și al unei artilerii, vâjuitul vânturilor celor învrăjbite, mugetul valurilor unei mări în vijălie, trosnetul cel vâjios al unei cascade, repejunea cea sgomotoasă a unui torent sau șarou, strigările și țipetele unui norod întărâtat sau îngro-

zit; urmările unei puteri grozave, precum cutremurile pământului, erupțiile sau izbucnirile vulcanice, o răscoală între elemente, o ardere a unei cetăți, fulgerele și grozăvia trăsnetelor; din faptele omenești, izbirea a două oștiri, un monument vechiu sau de o mărime și înălțime urieșască, ruinele unei zidiri însemnate sau ale unei cetăți ce ne aduc aminte veacurile care au trecut peste dânsule și care vor mai trece; tot ce poate contribui să înfățișeze o sărbătorie sau o mare cuviință, o mirare sau o groază, precum întunecul cel adânc, singurătatea, tăcerea, o pădure bătrână și deasă, sunetul cel prelungit al unui clopot grozav sau baterea cea cadentată a unui ceasornic în mijlocul unei nopți pline de liniște, un cimitiriu în care vedem într-o orânduire simetrică și de o mare cuviință plină de fiori oasele celor ce odihnesc în vecinica tăcere, sau ale părinților noștri; întipărirea ce poate să ne facă un lucru ce nu este descoperit de tot înaintea ochilor noștri și care prin a lui nedeslușită înfățișare pare că ar ascunde o taină în sine; închipuirea ființelor duhovnicești; închipuirea ce ne putem face despre Prea-înalta Ființă, despre a sa vecinicie și atotputernicie, într'un cuvânt, toate ființele ce sânt mai presus de noi sau de care noi sântem despărțiți printr'o depărtare foarte mare sau a vremii sau a întinderii; oarecare neorânduială însemnătoare fără proporție, precum o grămadă nemărginită de stânci, aruncate după întâmplare de mâna naturii, sau o peșteră fără nicio urzire regulată de arhitectură, ale căria colțuroase afundări pare c'ar coprinde oarecare comori sau curse tainice, o înșăruire de munți fără căpătâiu și oarecare fundături; toate aceste și asemenea acestora izbesc imaginația noastră și nasc în noi cugetări înalte, care pricinuesc sublimul ce îl numim *sublim în cele din afară*.

Nu este om care, văzând sau închipuindu-și aceste obiecte despre care vorbirăm sau alte asemenea, să nu vie într'o stare de mirare, de înfiorare sau să nu se vază într'o stare oarecum de hrăpire, adică să nu simță sublimul ce se pricinuește sau din înfățișarea lor sau din descrierea ce i se face despre dânsule; sânt însă și alte întâmplări afară de acestea, a căroră sublimitate își are izvorul său în deprinderea facultăților noastre celor înțelegătoare sau în aplecările noastre ce avem către un lucru sau altul, sau în faptele celor asemenea nouă,

precum blândețea, milostivirea, iertarea, iubirea de om, iubirea de patrie, statornicia și alte asemenea virtuți, care se pot coprinde în mărimea sufletului și în eroism; precum și din protivă răzbunarea, o ură neîmpăcată și toate patimile în întreaga lor putere și răzvrătire
 5 sânt asemenea niște obiecte care pricinuesc sublimul de multe ori mai presus și decât cele mai nainte arătate. Felul acesta de sublimitate se numește *sublim sentimental* sau moral, carele îndrăsnesc a zice că nu este totd'auna simțit la fiește cine; pentru stricarea oamenilor sau prin a lor creștere sau prin ale lor deprinderi și obiceiuri, și ca să se
 10 pătrunză cineva și să simțā adevărata putere și mulțumire a acestui fel de sublim, are trebuință sau de un naturel bun și nestricat, sau de învățăturile trebuincioase. Despre sublimul moral putem aduce înainte de exemplu pe « *să fi murit* » al lui Orație, « *și iată nu era* » al lui David și alte asemenea.

15 Așa dar acum din cele zise am aflat ce este sublimul, ce este espresia sublimă, ce este stilul sublim, care sânt cele mai de căpetenie isvoară ale sublimului, ce este sublimul în cele din afară și ce este sublimul moral. In lecția următoare vom tracta despre *simplu*.

20 Deosebirea între sublim și simplu este că cel dintâi ne înalță, și cel d'al doilea ne încântă prin a lui firească frumusețe neîngrijită.

Retorii, vorbind despre elocvență, o socotesc în trei trepte de înălțare și fieștecāria trepte i-au dat câte o numire, adică *sublimul*, *simplul* și *temperatul* sau *stâmpăratul*.

25 Marmontel în *Elementele sale de literatură* astfel vorbește despre aceasta:

« Cicero vorbind de neamul acesta de stil și de elocvență care este foarte naturel și modest, ni-l aseamănă cu acea încuviințată neglijență sau neîmpodobire a unei tinere care de multe ori este mai plăcută și mai amăgitoare și decât podoaba, și care nu poate priimi spre
 30 a sa împodobire decât eleganța și simplitatea. El nu iartă în felul acesta niciun fel de dresuire prin care își pierde tot prețul său nevino-văția și frumusețea firească.

Cu cât ochii noștri vor fi mai puțin amăgiți de vrăjile modei și ale luxului, cu atâta mai mult vor fi atinși și încântați de frumusețea

naivă și simplă; însă nu trebuie să uităm că simplitatea, ca să-și aibă tot prețul său, trebuie să fie întemeiată sau pe o bunătate sau pe o frumusețe înființată, care sânt unele din cele mai dintâi însușiri ale unui naturel deosebit (exchis).

- 5 Zicând cineva că simplu este spre a plăcea, temperatul spre a învăța și sublimul a mișca, atunci se desființează cu totul deosebirea ce au vrut să facă între aceste trei neamuri ale elocvenții. Cu adevărat, a plăcea, a învăța și a mișca sânt însușirile elocvenței; însă aceste trei calități nu se socotesc nici legate și cuprinse una în alta, nici iară de-
- 10 sebite și fără niciun amestec între sine; pentrucă cum ar putea cineva să depărteze dela frumusețea cea simplă darul de a plăcea și de a mișca? Este adevărat că învățând cineva pe altul îi este iertat de a nu avea atâta grijă ca să placă; că dacă pricina este serioasă și de mare cuviință, ea are dreptul de a trage asupra-și băgarea de seamă numai prin a sa
- 15 folosință, fără să aibă și lipiciul plăcerii; și că nu ar fi vrednic de filosofie, de istorie și chiar de oarecare elocvență de a se îndeletnici să amăgească cu podoaba; însă înțelepciunea, adevărul și simtimentul își au frumusețea și grațiile lor firești, și prin urmare nu fără alegere, socotință și meșteșug, ci din protivă, și cu alegere și cu socotință și cu
- 20 un meșteșug foarte nepriceput și foarte rar se alcătuește o *simplitate* care place ca și fără a voi.

Acest fel de frumusețe, acest dar de a plăcea se cuvine deopotrivă și la simplu și la sublim; pentrucă de multe ori aceste două margini se unesc și se amestecă. Și nimic nu înfrumusețează sublimul ca sim-

25 plitatea, însă aci simplitate este o mare cuviință, care le și deosibește pe unul din altul. In sculptură, Apolon, Laocoon, Moisi a lui Mihail Angel sânt de neamul sublim, în care Joe al lui Fidias a fost un cap d'operă; precum iară Gladiatorul murind, Faon și Venus sânt de neamul cel simplu. Nu se află nicio statuie antică care să fie de caracterul

30 ce Cicero îl dă neamului ce noi îl numim temperat.

Temperatul cu toate acestea, deși este învederat mai împodobit decât celelalte două, însă naturelul tot'dauna trebuie să-l aibă, mai

35 vârtos când luxul și împodobirea sa seamănă a fi îmbilșugarea și bogăția pricinii, și când simplul amestecându-se aci câteodată îi dă un aer de neîngrijire și părăsire. Acea ce înființează adevărata sa bunătate și dă

un preț frumuseții sale, este de a plăcea numai ca să învețe sau să lumineze și atunci curat îl degradă cineva făcând dintr'însul un obiect copilăresc și o nevinovată jucărie de a mulțumi.

5 Când darul de a mișca se află în cea mai înaltă a sa treaptă, atunci el înfățișază negreșit sublimul, care se poate socoti în două feluri: adică unul, care se cuvine la mișcările elocvenței celii înalte, este acela care cleatănă și răstoarnă cu a sa mișcare, și altul care, mai blând, mai modest și adeseaori mai umilit, pătrunde și se însunue fără strălucire și fără sgomot. Felul acesta din urmă mi se pare că se cuvine
10 simplului sau cel puțin putem zice atunci că simplul este sublim. Părerea mea aceasta este; însă retorii nu se învoiesc cu dânsa.

Când într'o pricină în care bogăția zugrăvirii și a icoanelor ar avea
trebuință de elocvență și de sine singură s'ar înfățișa, atunci, dacă
15 aceste două neamuri, adică simplul și sublimul, își vor afla locul amândouă, această amestecare se numește temperat.

Vreți să dați învățătură, să luminați și să încredințați cu cuvânt? Siliți-vă să dați elocvenței voastre un haracter deslegat, și un fel de
grăire fină și subțire. — Vreți voi ca pentru un minut a desosteni
20 băgarea de seamă și a vă îndeletnici spre a plăcea? Intrebuințați atunci amăgirea unui stil stâmpărat, unde și unde semănat de flori. — Vreți să atingeți inima, să mișcați, să supuneți și să trageți asupra voastră pe ascultători? Intrebuințați atunci strășnicia și aprinderea; și atunci
cu adevărat fieștecare din aceste trei caractere se potrivește mai
25 mult și mai puțin cu pricina, cu locul, cu persoanele și cu firea chiar a autorului. Toată rătăcirea este a voi cineva a mărgini hotarale și însușirile acestor trei neamuri de elocvență: pentru că mai adeseaori ele se amestecă și să combină întocmai ca elementele. Intr'o fabulă oarecare a lui Lafonten, într'o odă a lui Horație, într'o aceeași față sau foaie a lui Cicero, Bosuet sau Rasin, noi putem să aflăm pe câte trele aceste neamuri. Pricinile cele mai priincioase elocvenței sânt acelea care pot să fie
30 priimitoare de această varietate armonioasă și pricinuitoare de minune ».

Vorbind pentru simplu, într'aceeași vreme s'au alăturat și cele mai de căpetenie însemnări despre temperat, din care văzurăm că este
35 mijloc între sublim și simplu.

I N S E M N A R E

In definiția stilului am arătat că el este chipul sau felul alcătuirii ce întrebuințează cineva în scriere; însă dacă scrierea o vom socoti unul din mijloacele prin care ne arătăm cugetările și simțimentele noastre, nu trebuie a uita că mai sânt și alte mijloace asemenea prin care înfățișăm aceea ce simțim. Zugravul, vrând să descrie un om și să ne arate toate amăruntelile și însușirile lui, fără a scoate o vorbă face să vedem pe icoana lui toate cugetările sale ce a vrut să ne facă cunoscute când și-a zugrăvit și a descris omul său. Asemenea vrând să ne înfățișeze o întâmplare istorică în care s'au aflat de față mai mulți oameni, vrând să ne descrie un războiu, o mare, o câmpie, pădure sau munți și celelalte, el ca un alt poet mut poate prin trăsurile penelului său să ne arate oricâte s'a gândit în felul său. De unde urmează că și zugrăvia este un mijloc prin care să putem a ne arăta cugetările noastre și prin urmare și ea își are felurile sale de stil, întocmai ca și scrierea.

Pre lângă acestea, muzica vedem asemenea că este un mijloc prin care artistul de multe ori mai mult și decât cu vorba poate a ne porni lacrămile, a ne îmbărbăta spre războiu, a deștepta bucuria în noi și a ne fermeca, ca să zic așa, încât și fără voia noastră a sălta spre danț. Așa dar și în muzică auzim stilul, auzim asprul, dulcele, sublimul, simplul și celelalte; și oricâte am zis despre stil, sublim și simplu, se pot apleca și la zugrăvie și la muzică, precum și multe din câte vom tracta în lecțiile viitoare.

LITERATURA = POLITICA

I

Domnii mei și Doamnele mele,

Suindu-ne în cea mai înaltă antichitate, vedem că oamenii cunoștea atâtea științe, arte și măestrii, fără să știe carte, pentru că alfabetul sau cărți nu existau.

5 Ruinele atâtor cetăți antice, ca Babilonia, ca piramidele Egiptului, ne învederează o cunoștință întregă despre arhitectură, mecanică sau știința dinamice, cunoștințe întregi de matematici aplicate la astronomie, depe când nici urme de litere sau alfabet nu se văd.

10 Geometria, arhitectura, mecanica, astronomia, fizica, medicina, științele naturale, atâtea arte și măestrii, voiu să zic, se cultiva în Egipt din cea mai naltă antichitate, fără a fi cunoscut alfabetul sau literele.

Științele toate se comunica inițiaților sau elevilor prin voce vie, prin practică, astfel cum se învață până astăzi multe arte și măestrii, desemnul sau pictura, spre exemplu, muzica și sculptura, și multe noțiuni însuși de științe.

15 Științele se comunica prin via voce sau cel mult prin alte semne, ca ale ideografiei, ca ale ieroglifelor, ce servia mai mult spre aducerea aminte, și nicidecum spre a putea face vreun tractat de științe.

20 De aci se învederează că una sunt științele, artele și măestriile, și alta sunt literele sau cărțile până în zilele noastre. Se poate un om să știe multe și multe, ca anticii săpienti, și carte să nu știe, și neștiind carte, să nu-și poată comunica la cei ce nu sunt de față cunoștințele sale.

De când se inventă alfabetul sau literele, ce singure pot traduce mai fidel și reprezenta rațiunea umană, de atunci studiul științelor se facilită, și în toate progresul deveni mai răpede; științele, de unde era ascunse sau oculte, se divulgară și deveniră mai appropriabili; și cu cât arta uzului literelor naintă prin scriere, dela papir, pergam, până la hârtie și până la tipărire, cu atâta științele, nu numai că înaintară, ci deveniră mai populare și societatea sau omenirea se folosi și înaintă întru toate.

Fără litere, naintarea ar fi fost foarte târzie. Științele, istoria, dintr'o generațiune în alta ar fi riscat a se pierde; cu moartea unui sapient, s'ar fi pierdut și sapienta lui.

II

Se poate într'o țară, ca și în Egiptul antic, să se afle multe geniuri, mulți bărbați speciali în toate științele, artele și măestrile, și cu toate acestea acea țară, de nu va avea cărți care să întindă știința și s'o transmită dela o generație la alta, acea țară, zic, va fi tot în stare de barbarie. Daca Hellada antică ne este mai cunoscută decât Egiptul, daca s'a zis civilizată, este că dela bărbații ei speciali, prin litere, ne-au rămas de moștenire cunoștințele, științele lor, capetele lor d'operă.

Civilizat este nu cel ce știe multe numai pentru sine și pentru epoca sa, ci acela care își comunică cunoștințele și le lasă de moștenire la posteritate, spre a se folosi și a ajunge mai departe de dânsule.

Daca Europa dela Renaștere este mai înaintată decât Grecia antică, cauza este că literele sunt într'o stare cu mult mai înaintată. Ceea ce se sgăria în antichitate pe table de metal atâtea zile și luni, astăzi se scrie într'o oră, și ceea ce s'ar scrie cu zecimile de ani, se tipărește într'o săptămână.

După perfecțiunea tipografiei prin vapor, astăzi se tipărește și se răspânde într'o zi în Europa întregă câte altădată nu se putea răspândi cu seculii.

Egiptul a fost barbar, cu toți sapienții lui, pentrucă n'a avut cărți, n'a fost comunicativ; Turcia și Rusia de astăzi sunt barbare pe lângă celelalte țări ale Europei, pentrucă, deși au oameni speciali foarte mulți, n'au însă cărți ce tractă de acele specialități.

Căutând la noi, făcând cineva comparație între starea dela 1820 și cea de astăzi, vedem că avem cu sutele și cu miile bărbați ce au studiat în țară și în străinătate, și dacă acești bărbați speciali nu știu și nu învațesc limba cu cărți, ce tractă despre acele specialități, să
5 nu ne facem iluziuni, domnii mei, sunt niște barbari acei sapientii, pentrucă nu sunt comunicativi.

Nația ce posedă mai multe și mai bune asemenea cărți, ce înalță sufletul, ce pot deslega problemele cele mai dificile ale umanității, ce preîntâmpină nevoile societății, ce pot libera pe om de sclavia inno-
10 ranței, de sclavia sărăciei materiale și spirituale, acea nație este cea mai civilizată și posedă civilizația cea mai durabilă.

Cărțile ce tractă despre științe, arte și măestrie, despre toate ce pot folosi și face a înainta societatea, dela cele mai utile până la cele mai frumoase și mai sublime, acele cărți, toate la un loc, se numește *literatura* unei limbi, unei națiuni, și cu cât acele cărți vor fi mai multe,
15 mai clare, mai utile, scrise mai cu artă și cunoștință, cu atâta acea literatură este mai mare și mai sublimă.

Și pentrucă însă cărțile unei limbi sunt identice cu literatura ei? Pentru cuvântul cel mai natural din toate, pentrucă numai literele sau alfabetul putură traduce cuvântul sau rațiunea umană și a o
20 comunica așa de fidel; ideografia și ieroglifele n'ar fi fost în stare de a înființa o literatură.

Dela aparițiunea literelor se înființară și cărțile.

III

Nicio limbă nu se exprimă așa de natural ca cea română, când este vorbă de un om instruit, sapient, cu minte și întreg întru
25 toate.

Românul zice: « omul asta *știe* carte »; nu zice *a învățat*, ci *știe* carte; învățul este o deprindere, iar nu *știință*; de aceea se și zice *învață pe dinafară*. Scăpați-ne de învățământul public, Domnilor miniștri, și dați-ne instrucțiune, sapientă publică.
30

Mai zice Românul: « om cu carte multă ». Auziți, Domnii mei? *multă*, iar nu *puțină*, și cu atâta mai rău când nu e nicidecum.

Mai auzeam încă în copilărie, că cartea nu are margini: sute și mii de ani de ar trăi omul, tot nu poate ști cartea toată.

Oamenilor iar, ce știu oricât de multe, și nu știu carte, Grecii le zic: *agrammatos philosophos*, filosofi fără carte, filosofi neliterați.

5 Omul, în adevăr, nu poate să fie universal; să poată ști una și să nu știe alta, și precum se poate zice unui medic: cunoști, Domnule, medicina, dar nu cunoști și muzica, asemenea i se poate zice: ești bun medic, dar carte nu știi; și nu se supără dacă este așa.

10 De aceea să nu fie supărare dacă am zice în față fiecăruia din bărbații noștri speciali:

Vei fi, Domnule, bun inginer, bun arhitect, bun mecanic; dar, cu iertăciune, carte nu prea știi.

— Vei fi bun muzic, bun pictor, bun sculptor; dar carte nu știi.

15 Vei fi știind ^{coconășule}, toate limbile, toate istoriile, numai carte și istorie rumânească nu știi, și nu e culpa noastră, dacă Românii n'au nicio nevoie de Dumneata.

Vei fi, Domnule doctor, mare filosof, mare teolog, filosof și teolog absolut, mare avocat, dar ce păcat că carte nu știi, că ne-am fi bucurat și noi!

20 Și iarăși, vice-versa, ca să nu fie supărare; vei fi știind, Domnul meu, carte multă, dar științe și arte nu cunoști; și crede-ne că ne pare rău din suflet, pentrucă ai fi putut face mare bine națiunii.

25 Am vrut, Domnii mei, a stabili un adevăr, că adică una sunt științele, și alta este cartea, așa precum fiecare specialitate difere de alta, și toate împreună fac un întreg, iar nu ca să fac oarecăr aluziuni. Voiu să constat că literatura sau cartea este o specialitate aparte, și cine nu s'a ocupat de dânsa, nu poate s'o cunoască.

IV

30 Până când dară nu ne vom aplica întru a ști și carte, și mai vârtos carte românească, și nu ne vom scrie câte știm și cunoaștem în limba națională, rațională și corectă, până când nu vom împlena bibliotecele române cu cărțile noastre, ca să le lăsăm la posteritate, să nu ne facem iluziuni, iar o mai repet, tot barbari vom fi.

De am fi, Domnii mei, toți câți ne aflăm în această sală dimpreună cu toți Românii din Capitală și din toate părțile României, de am fi toți cu toții, fiecare câte un *panepistimon*, adică știitor de toate științele, și nu am ști cartea, sau nu am voi a ne comunica prin scris sau prin cărți la națiunea întreagă și la posteritate cunoștințele, capitalul nostru intelectual și moral, toți noi acești angeli, toate aceste geniuri de sapiență, toți cu toții n'am fi decât niște barbari, cu atâta mai cumpliți decât barbarii primitivi, cu cât am ști mai multe decât dâșii. Posteritatea n'ar avea decât blesteme pentru noi, pentrucă

Pe lângă acestea, fără cărți naționale, fără literatură națională nu poate exista nici patrie, nici patriotism, nici naționalitate; și iată cauza pentruce părinții noștri avea mai mult dor de ale Patriei, pentru ce avea fapta patriotismului, fără a cunoaște numele sau vorba cu care ne decorăm noi în toate ocaziunile, cunoștea numai ale țării lor; și ceea ce cunoaște omul, acee și poate iubi, dacă merită iubire.

Noi însă cum putem iubi țara, dacă nu cunoaștem nici istoria ei, nici instituțiunile ei, nici limba ei?

Dela un timp încoa, stările avute și-au crescut copiii prin profesori străini, în limbi străine, și trimetându-i apoi de mici în străinătate, acei copii se returna în țară fără nicio cunoștință de ale ei; superbi de câte știa, era indiferenți de câte nu cunoștea. — N'au vrut să cunoască țara; nici țara astăzi nu voește a-i cunoaște.

Stările de mijloc și cele neavute își dau copiii a trece prin colegiuri și facultăți (de când avem colegiuri și facultăți), cu profesori ce n'au nicio unitate între dâșii, fiecare cu sistema lui. Acești copii trec toate clasele începătoare, gimnaziale și de facultăți, mai mult se îndocrină decât se instruc; câte aud sau învață într'o clasă, în cealtă profesorul se încearcă a-i desvăța, și așa în 14 și 16 ani de studiu trec din școalele noastre în cele din Franția sau Germania, fără a ști românește; fiecare își are o manieră a sa de a scrie, după cât mai mult sau mai puțin l-a îndocrinat dascălul ce l-a fost acaparat. Fiecare înșiră la litere, la vorbe, fără a-și da niciun cuvânt de câte scrie, și într'o limbă care numai românească nu este, plină de solicismi și de străinismi.

In Franța apoi sau în Germania, de se duc, și acolo de se apucă de vreo specialitate, prea puțină carte franceză sau germană cunosc, căci foarte puțini vin înapoi în stare cum să serie bine în limba franțeză sau germană, cum să poată trece de autori în acele limbi; vin, voiu să zic, în țară nici Români, nici Francezi, fără niciun legământ de unitate, care să-i lege între dâșii și cu nația întreagă.

Cei din stările avute, din familiile istorice, necunoscând nici istoria, nici instituțiunile națiunii, au început a se crede, după câte au văzut în istoria Germaniei și Franței, că sunt nobili ereditari, că funcțiunile mari ale țării au fost ale lor de moștenire.

Cei de stările de mijloc, necunoscând iară instituțiunile egalitare ale României, crezură pe cei din stările avute că sunt, nici mai mult nici mai puțin, decât niște baroni și comiți feodali, niște căcăuni de burgrafi și malgrafi, buni de dus la ghilotină.

Daca am fi știut cu toții că nația română dela început n'a cunoscut niciodată titluri și drepturi ereditare, ci totd'auna și-a recrutat capacitățile din toate stările societății, și când s'a învechit o generație a venit cea nouă a-i lua locul din toate stările, n'am fi ajuns în această confuzie și luptă absurdă. Cad Negruleștii și vin Mirciuleștii; cad aceștia și vin domni, bani din toate stările societății; se sting Buzeștii și Calofireștii Leurdeni, și vin Filipești, Lengi, Nestori; se duc aceștia și vine generația actuală, cu aceleași drepturi egalitare.

Cine n'a mai vrut să fie boier ca Ianache Văcărescul, a se ocupa cu limba patriei, a încetat de sine de a mai fi boier sau cap al națiunii și au venit alți fii ai patriei a-i lua locul.

De se văd niște adunări, niște asociațiuni ca aceasta a Ateneului, observați bine, Domnii mei, că și la noi, și în Moldova și în Transilvania, și peste tot unde s'aude limba română, nu veți vedea alți bărbați decât din cei ce s'au ocupat și se ocupă ca Ianache Văcărescul, cu cele proprii ale Românilor, cu limba lor, cu istoria lor, cu datinele lor și instituțiunile lor, cu religia lor; cu înființarea, cu un cuvânt, a literaturii lor. Și nu că doară numai cei ce sunt membri acestui Ateneu, ei numai calcă în urma Văcărescului Ianache; avem mulți din fericire, și sperăm că toți ne vor face onoare a se întruni cu noi și a ne da concursul și luminile a mări și întinde literatura română. Avem nevoie de fonduri spre aceasta și le vom înființa.

V

Am zis în adevăr că literatura unei limbi există în cărțile ce posedă acea limbă; însă despre ce tractă acele cărți, acea literatură?

La oricare națiune ne-am uita, cărțile sunt considerate ca cel mai prețios al lor tezaur intelectual și moral, și această venerație spontanee n'ar putea veni dacă cărțile n'ar tracta despre cele de folos societății; toată cartea ce ar tinde spre a distruge iar nu spre a crea, spre a perverti oamenii, n'ar aduce decât oroare, și departe de a intra în literatura unei națiuni, n'ar fi decât o pagină neagră în istoria limbii în care s'a scris, scornul autorului ei și al epocii acestui autor.

Să luăm d'a rândul mai multe specialități despre care prin scrierile lor se ocupă bărbații în folosul societății și omenirii.

Cărțile de agricultură, de mineralogie, despre canalizarea râurilor, despre construirea căilor, despre navigație; cărțile ce tractă despre științe, arte, măiestrie, despre comerț și industrie și înflorirea lor; cărțile despre educație, morală și istorie, — istoria universală în genere, și a popoilor în parte, biografiile oamenilor mari, istoria artei militare și a tuturor expedițiilor, dela Xenofonte până astăzi; cărțile de călătorii, romanțele însuși istorice, ce ne arată societatea în toate mizeriile ei, unde vedem cu ochii și pipăim cu degetul toate plagele omenirii și care ne fac a simți durerile și suferințele celor desmoște-niți; toate poemele mari în fine unde se creă idealele cele mai sublime, care ne fac a visa perfecțiunea, și până în fine a o și realiza; acele cărți, dela invenția alfabetului până astăzi, nu au tractat și nu tractă decât despre binele și mulțumirea societății, spre ameliorarea ei, spre perfecționarea omului, în cele individuale, în cele soțiale, și în cele guvernamentale.

Știți însă, Domnii mei, cum se zice în limba în care s'a tractat pentru prima oară despre științe și arte, în limba elenică, voiu să zic, cum se numește *urbea, cetatea, societatea?* Aceste obiecte se numesc *polis, politia*; și prin urmare *politică* va să zică știința ce se ocupă despre binele material și moral al societății.

Cine se ocupă de agricultură, de comerț, de industrie și le face a prospera; cine se ocupă de științe, de arte și măestrii, despre tot ce

poate da cetățenilor pâinea spre ființă, atât materială cât și morală, independența lor individuală și colectivă; cine se ocupă despre a asigura prezentele și viitorul națiunii, despre a libera pe oameni de jugul neaverii, de jugul inoranței, de jugul famei și al imoralității, de jugul din întru și de din afară; cine se ocupă, pe lângă acestea, de fericirea cetățenilor, întru a le înfrumuseța toate câte văd și aud, aceia nu se ocupă decât de *adevărata politică*. Iată dar că adevărata literatură a unei națiuni este adevărata ei politică.

Diferența între politică și literatură nu este decât că literatura coprinde în sine politica, unde politica propriu zisă nu coprinde literatura întreagă.

Literatura și politica însă, spre a mântui soțietatea, spre a corespunde scopului său, are de datorie a fi totdeauna în adevăr, căci erorile, și cele fără voie, fac a înapoia popolii și îi ruină.

O greșală în politică, și prin urmare în literatură, la cei ce sunt capi ai politicei sau literaturii unei epoce, e mai mult decât o crimă, decât un rău; este crima ardicată la șaptea putere, ca să mă exprim printr'un termin biblic. Crima stinge un individ sau o familie, eroarea în doctrine țin popolii cu miile de ani în întunec și sclavie, greșala în literatură sau în politică stinge națiuni întregi.

VI

Ocupați-vă, vorbiți și scrieți, junilor, de limba națională; ocupați-vă a o studia, a o cultiva, — și a cultiva o limbă va să zică a scrie într'însa despre toate științele și artele, despre toate epocbele și toți popolii. Limba singură unește, întărește și define națiunea; ocupați-vă de dânsa mai nainte de toate, și nu veți face prin aceasta decât cea mai fundamentală politică, veți pune fundamentele naționalității.

Câți studiați matematicile, aplecați-le la inginerie, la arhitectură, la mecanică, la construire de drum, la căi ferate, la plutirea râurilor, la arta militară, și nu veți face decât politica cea mai sănătoasă.

Câți sunteți filosofi, faceți ca sapiența voastră să afle cauzele tuturor relelor ce chinue soțietatea; mai descindeți din regiunile supra-naturale, mai descindeți pe pământ până în colibele mizerabililor; mai

lăsați sistemele și vă ocupați numai de om, și veți face cea mai sublimă din politice.

5 Ocupați-vă de agricultură, câți sunteți proprietari mici și mari; ocupați-vă de industrie și de industrie națională, de comerțul nu cel antic, ce e bazat pe trafic și fraudă, ci de comerțul modern, ce a ajuns a fi o știință. Cu altă ocazie voiu vorbi de comerțul antic și de comerțul modern. Ocupă-te, adevăratule popole, de agricultură, de comerț și de industrie, și vei întrece pe toți Taleyrandii și Meternichii în politică.

10 Junii ofițeri, toți câți încingeți sabia spre apărarea patriei, studiați cu stăruință matematicile, toate științele tributare la arta militară, studiați istoria acestei arte și a tuturor resbelor sau campaniilor, aveți conștiința de frumoasa voastră specialitate, fiți credincioși națiunii și tronului, apărați și susțineți ordinea, preparați-vă a apăra patria în tot momentul, și veți face politica cea mai salutară.

15 Cântați, poeți, pe Dumnezeu, natura întregă, amorurile cele sacre, înălțați pe femeie la gradul ei predestinat dela început, cântați pe toți bărbații cei mari, înălțați-i de model înaintea posterității, înălțați virtutea prin tragediile voastre și flagelați numai și numai vișul, iar nu pe om, în comediile și satirele vostre, și veți deveni suveranii tuturilor politicilor.

20 Ocupați-vă, câți simțiți în voi darul de sus, vocația preoției, ocupați-vă de vera teologie, de vera morală, de știința educațiunii, însurați-vă și deveniți părinți de familie, simțiți amorul conjugal și patern în inimile voastre; simțiți durerea părinților când își pierd copiii, și a copiilor când își pierd părinții; simțiți suferințele și jugul fiecăria familii prin suferințele voastre proprii și prin jugul ce îl purtați
25 singuri, și fiți siguri că prin științele tributare la vocațiunea voastră de preoți, prin ocupațiunile demne de înalta voastră misiune, veți face politica cea mai divină.

VII

Până acum nu mă adresai decât la o singură jumătate a umanității, la bărbați. Nu credeți însă că am putut vreodată uita pe cea-laltă jumătate, care este mama noastră, consoarta noastră, surora noastră, filia noastră.

Să mi se ierte o mică abatere, ca să pot mai bine intra în subiectul nostru, care este literatura sau adevărata politică.

In cartea cărților, ce se numește Vechiul Testament, în capitolele Creațiunii, se văd în limbile ce pot traduce sau exprima rațiunea, 5 trei verbi activi: *creare*, *plasmare* sau *formare* și *edificare*.

Când universul se face, ca să zicem așa, din *nimic*, versetul 1 dela capul I, se exprimă: « In principiu cree Dumnezeu cerul și pământul ».

Materia există acum și cată a lua forme atâtea și varii, a se forma 10 plantele, animalele uscatului, peștii mării, pasărilor aerului. Aci nu mai e vorba de creare, ci de *plasmare*, sau *formare*, tot este plasmă, dela firul de iarbă până la om.

Când apare femeia, nu se aude nici de creare, nici de plasmare, pentrucă este vorba de un edificiu.

Iată cum se exprimă versetul 22 al capitolului II.

« Și a edificat Domnul Dumnezeu coasta ce luă din Adam în femeie ».

Edificiu nici în marmură, nici în porfir, ci în femeie, iată primul templu viu ce adoră omul, și adoară în adevăr până astăzi.

20 Primul obiect ce adoară omul, ca prunc, când vine în lume, este mama; amorul lui, fericirea, beatitudinea lui este la sânul mamei. Cine a putut adora în pruncia, în copilăria, și însuși până în adolescența sa, ceva mai mult decât pe mama sa, pe surora sa?

25 June, obiectul său de predilecțiune este femeia; sufletul lui, în cea mai ferventă adorațiune, se adresă la dilecta inimii sale, fie amantă, fie promisă sau fidanțată, fie mireasă sau consoarte.

Vin copiii în bărbăție, vine filia; și ce avem mai adorabil, câți suntem părinți, decât filiile noastre?

30 Iată primul templu viu, primul edificiu, prima casă vie, ce edifică Domnul Dumnezeu din coasta omului, din rărunchiul lui.

Și iată partea din noi înșine, ce fu destinată spre a zdrobi capul Balaurului-barbarie, Balaurului-innoranță, Balaurului-despotism, destinată spre a ne îmblânzi, a ne civiliza, cu un cuvânt spre a libera 35 pe om.

VIII

Indată ce căzu omul, îndată ce se degradă adică în stare de barbar, primul semn după care se cunosc barbaria, grosolonia lui, fu disprețul către femeie, subjugarea ei.

Intre popoli barbari, antici și moderni, femeia este sclavă.

5 Și cu barbar noi nu înțelegem nici pe săteni, nici însuși pe sălbatici; aceștia au pe femeie de consoarte, de soție, de tovarășe, iar nu sclavă. Barbari sunt cei din cetăți, ce legiuesc și manțin sclavia femeii.

In primul popul, cărui se dă primele legi umane și divine, în Israel voiu să zic, femeia se vede cântând imnul libertății. Mariam, surora lui Aaron, ia tympanul și cântă:

« Să cântăm Domnului, căci cu victorie s'a glorificat.

« Cal și callar i-a derâpat în Marea Roșie... ».

In Israel, până când femeia se vede liberă, ieșiră Debore, Iudithe, profetese, și toate în genere naștea fii liberi. Din una din aceste femei se naște și însuși Filiul lui Dumnezeu.

In primul popul ce începe a se civiliza, între Eleni voiu să zic, bărbatul Orfeu descinde până în infern după consoarta sa Euridice. Femeia este preoteasă la altar; femeia mamă își trimetea fiii la rebel; și dându-i pavăza, ea îi comanda: adică *sau cu dânsa, sau pe dânsa*,
20 căci pe pavăza lor proprie se aducea cei morți în bătaie la căminul lor, înaintea ochilor mamei lor.

Intre Eleni ies Sapphe, ce disputa coroana Pindarilor și reporta victoria în concursuri. Intre creștinii primitivi, femeile asistă la agonia Dumnezeu-omului. Ele sunt mai nainte la învierea lui, ele mai întâi mărturisesc că a înviat Christ. Femeile, între primii creștini, se văd diaconese, preotese oficiante, profetese, prezicătoare, martire, ce știa și avea dreptul a mărturi.

Adevărații creștini da drepturi egale femeilor; falsii creștini, creștinii numai cu numele, reîncepură a tracta pe femeie ca toți
33 barbarii.

In Dacia, între Romani, unde pentru prima oară Ecclesia lui Christ avu nu numai ospitalitate, ci și drept de cetate, între Români ce ei mai întâi s'au emancipat de Roma păgână și imperială, între Români

pentru prima oară femeia deveni persoană și cetățeană, cu sufletul său, cu numele său propriu, cu drepturile sale.

5 In toată Europa civilizată, până astăzi femeia încă nu este din drept o persoană, femeii i s'a refuzat și i se refuză până astăzi numele său propriu; numai reginele domnitoare se bucură de acest prerogativ. Ele numai se pot numi pe nume Theresa, Ecaterina, Victoria, Isabella. Celelalte femei sunt averea bărbatului, nu poartă decât numele bărbatului, ca să poată însemna ceva.

10 După instituțiunile, legile și datinele Europei civilizate, femeii, ca să fie ceva, i se zice spre exemplu: *Madame Brancoveanu, madame Baleanu*, etc. pe când în România femeii i s'ar fi părut o insultă a i se zice în față: *cucoană Brâncoveanco, cucoană Băleanco*. Femeile noastre, ca și reginele, au numele lor, cu care se onoară: *cocoana Safta, cocoana Maria, Catinca, Pulcheria*, etc. Femeia este unsă dela botez regină, 15 cu numele său propriu. Și dacă femeia nu și-a exercitat drepturile de cetățeană, cauza n'a fost legile ce i-a recunoscut și sacrat drepturile, ci inoranța în care s'au aflat și femeile și bărbații.

20 Femeia română, emancipată, liberă din drept, ca să devie și în faptă nu avea lipsă decât de instrucțiune, luminare în paralel cu a bărbaților.

Spre a trece la adevărata emancipare a femeii între Români, n'ar fi fost nevoie de prefacerea legilor, ca în Europa, ci numai de o educație integrală.

25 Legiuirile nouă imitate din Europa, și mai puțin creștine, venită a degrada pe femeie foarte mult înaintea dreptului, și cu legiuirile imitarăm și smorfurile; femeile abdicară singure la numele său propriu și începură a se crede onorate, când stângacii noștri de domnișori începură a le zice, ca la dumnealor în Franța: *Madame*; deveniră de bună voie captive.

30 Slavia este un rău, are însă ceva de gravid: jugul ce-l suportă omul cu rezignație și n'așteaptă decât momentul spre a-l scutura. Sclavul ni se pare un martir; tot însă ce este mai trist și mai lamentabil, este când sclavul ajunge a se degrada până acolo, încât să se crează onorat când poartă numele stăpânului, ca un sigiliu în fața 35 lui, ca un colan împrejurul gâtului.

Tot ce era mai lamentabil pentru bieții Țigani înainte de 1848 era că i-am auzit eu cu urechile mele, când era supărați de oarecare vexațiuni, zicând:

«Vai de noi! coconașule, par'că n'am fi Țigani boierești! am ajuns
5 mai rău decât Românii!»

Iată răul relelor, iată răul ardicat la a doua și a treia putere. Cu smorfurile dela străini am adus pe femeile, surorile și fiilele noastre, când poartă numele bărbaților, a se crede mai onorate decât mamele și bunele noastre, ce, ca orice regină, își purta numele său propriu.

IX

10 Hei bine, Doamnele mele și Domnii mei, să revenim la literatura ce este relativă în parte pentru cealaltă jumătate a omenirii, pentru surorile, consortile, fiilele noastre.

Vorbiți, scrieți, ocupați-vă, juni și bărbați, juni ștudioși câți mă
ascultați, câți sunteți în România întreagă, ocupați-vă serios, cu cea
15 mai mare fervoare, întru a înmulți și răspândi cărți pentru educația și luminarea femeii. Puneți-vă cu toții întru a o înălța la predestinația ei de a strivi în adevăr capul Balaurului. Oricât de sus vom înălța pe femeie cu inima și cu sufletul, cu atâta mai sus ne înălțăm pe noi înșine; și oricât de jos o degradă legile pe care le facem noi bărbații, pe atâta, și încă și mai jos, ne degradăm noi înșine.

20 Să facem din literatură puțină etimologie.

Literele sunt adesea, în etimologie și algebră, fatale, ca și cifrele în calcul. Din 2 și 2, orice vom face, nu pot ieși nici 5, nici 3, ci fatalmente tot 4.

25 În limbile antice, *puiul asinei* însemna fatalmente *asin* curat, cu ambele lui urechi; *puiul vacii* însemna vițel sau *bou*.

În limbile antice, omul era calificat după muma lui; barbarii, popolii primitivi până astăzi, când vor să insulte un om, se leagă de biata muma lui.

30 În Egipt, când vrea să zică *morar*, zicea *puiul morăresei*; când vrea să zică *cerșetor*, zicea *puiul cerșătoarei*, ca și *puiul asinei*; și de aci la poporul ce ieși din sânul Egiptului, când vrea să zică odată om,

tipul oamenilor, omul-Dumnezeu, zicea *fiul omului*; și tot asemenea în tot Orientele, când voesc a zice sclav, zic *puiul slavei*.

Hei bine, Domnilor, pe oriunde femeia este mai mult și mai puțin sclavă, bărbații sunt puii mamei lor, puii slavei; nu putem ieși din
5 astă fatalitate; cată mamele noastre să fie libere, adică luminate, ca să putem zice că suntem liberi, pui de libertate.

În țările unde oamenii se insultă de mamă, unde femeia este tratată numai de *lele*, în acele țări nu locuiesc decât numai *pui de lele*. Fiecare este puiul mamei sale.

10 Când se va emancipa femeia după natura sa, după cerințele sale, după sexul său, atunci se va emancipa și bărbatul în adevăr, după sexul său.

În van oamenii declamă și în Europa și pretutindeni, în locurile publice, și strigă în împrejurări grave, și câte odată și ridicole, că mor
15 până la unul; cei mai sinceri dintr'înșii se duc să moară, și când văd nevoia, aleargă la o onestă retiradă. Ne doare, Domnii mei, și când ne sgâriem; și de mor puii slavei Orientelui și puii slavei Occidentelui, sunt legile aspre, disciplina severă, gura tunurilor ce îi așteaptă, și înapoi ca și înainte, ce îi împinge a muri.

20 Nu vom ști în adevăr să murim, până nu ne vor comanda muma sau soția noastră: *du-te să mori*.

Spartanii de aceea știa să moară, și 300 de inși se luptară cu 200 de mii de barbari, fără a alerga la retrageri oneste, pentrucă mamele lor le zicea *ἡ τὰν, ἡ ἐπὶ τὰν*.

25 Guilelm Tell de aceea a știut a învinge și a-și libera patria, pentrucă femeia lui i-a zis: «*du-te să mori*; din pântecelc meu nu voiui să iasă un puiu de sclavă».

Inițiativa la liberarea Americii au luat-o femeile, pentrucă s'au decis dela una până la alta a nu mai purta decât manufacture de mâinile
30 lor proprii, fără a cumpăra nicio manufactură engleză. Pe Englez cu nimica nu-l bați, decât cu a nu-i cumpăra marfa; și l-au bătut de moarte femeile Americii.

Ștefan al nostru de aceea a știut a învinge după o retragere, pentrucă mama lui i-a închis porțile cetății și i-a zis: «*du-te să mori*».

35 Ce sunt Maghiarii, Domnilor?

Când se așezară în coprinsurile ce ocupă, era numai patru vătași cu hordele lor, ce le conducea. Aceste horde era învecinate de șapte ducate de Români, ce îi creștinară și îi civilizară ; muma lui Ștefan Sântul era născută duceasă română ce creștină pe fiul său, și ducii
 5 români șapte îl ardicară la tron ca creștin și îl susținură. După predominarea catolicismului în Ungaria, toți ducii, magnații, proprietarii români, dimpreună cu Dănescul Corvin, îmbrățișând catolicismul, se ungarizară. Șapte părți din unsprezece, între Maghiari, sunt Români ce și-au schimbat religia, nu însă și sângele ; șapte părți din unsprezece
 10 din sângele ce circulă prin vinele femeilor este sânge de Române și le-am văzut, Domnii mei, în 1848 și 49, operând prodige, trimețându-și copiii și bărbații să moară, și murind și ele d'alătura cu dânșii ; și cele ce supraviețuia danțând danțul victoriei pe mormântul fiilor lor, cu lacremele pe față. În timpul luptelor s'a văzut pretutindeni câte
 15 o singură femeie încleștând în brațele lor de muntene române și aruncând peste balcoane câte patru și cinci Muscali.

Ocupați-vă toți câți sunteți bărbați de literatura ce înaltă pe femeie la predestinația ei. Ocupați-vă, femei, și grăbiți întru a ajunge la predestinația voastră, să îmblânziți, adică să umanizați, să des-
 20 grosolanizați pe om, să dați patriei cetățeni liberi din fiii voștri și cetățene serioase din fiilele voastre ; suflați în sufletele noastre amorul Patriei, amorul acela de care voi sunteți capabile, când iubiți ceva ; faceți din noi eroi demni de secolul XIX și veți face din noi niște zei mai presus de zeii antichității, și toate veți fi surori Născătoarei de
 25 Dumnezeu, ce vă reprezintă în ceruri.

Ocupația bărbaților întru a înalța pe femeie și a femeii întru a perfecționa pe bărbat va fi mai mult decât literatură, va fi politica în acțiune, va fi politica lui Dumnezeu, ce a zis femeii a strivi capul Balaurului.

X

Arătarăm, demonstrarăm, Domnii mei, că literatura *adevărată* este
 30 cea mai adevărată politică.

Însă, dacă este așa, ce este aceea ce oamenii, fără a-și da cuvânt de vorbele ce pronunță, numesc *politică*, și care n'are nimic de comun cu știința ce se ocupă de binele comun?

Nu vă mirați de paradoxul acesta.

Vițiul, cel puțin, are pudoarea de a nu se numi singur vițiu, îi e rușine cu numele său propriu și își împinge cutezanța până la a-și da numele de virtute, de calitate bună.

5 Ciarlatanii în Oriente își dau numele de *calos hiatros*.

Theocapelia, sau precupeția cu divinitatea, se înțolează cu titlul de *santitate*.

Fărădelegea, sub diverse forme, își dă nume de lege, și încă de *lege pozitivă*.

10 Discordia vine în numele concordiei, spre a desbina oamenii și popolii.

Strâmbul dela Balta-Liman vine în numele dreptului și al ordinei, spre a desordina societatea, zicând că stabile ordinea legală.

15 Venim noi la putere? — pentru că, ca să nu fie mânie, cată să vorbim și de noi — venim noi la putere? deh! n'ai ce zice, vedem și noi că e cu frica lui Dumnezeu. Vin alții la putere? Atunci, vai de lume! a lipsit dreptatea de pe pământ!

Cu un cuvânt, minciunea sbiară de se sparge că este adevărul întreg.

20 Pentru ce dară ciarlatania, ori de sus, ori jos, a celor ce speculă cu popolii, a celor ce aduc atâtea calamități pe soțietate, pentru ce să nu se numească și ea politică? și nu strică ea; strică cei ce nu înțeleg vorbele, și crezând-o, dau ca orbii în cursele ei. Numai vulpenia ciarlatanilor pe de o parte, și inoranța popoilor pe de o parte, zic că această

25 desfruntată meserie este politică.

Departe de noi, Domnii mei, departe de locul acesta, această iasmă, ce fără știrea nici a lui Dumnezeu, nici a dracului, se numește politică!

I-a intrat cuiva în cap a ajunge la minister, sau la tron, sau cel puțin a acapara pe Suveran și a-l înconjura ca într'un cerc de fier?

30 Nici mai mult nici mai puțin, de politică se ocupă dumnealui, el acolo; toate cabalele, toate intrigile, toate dulapurile, toate ipocriziile, toate calomniile și însuși toate crimele ce este capabil a comite, cu numele de politică sunt scuzate. Și apoi s'au inventat și expresiunile: *suveranitatea scopului, scopul scuză mijloacele*. Inșă ce au de comun acele

35 neomenii cu binele societății, cu știința politiceii?

5 ~~×~~ Iși aleg unii meseria de a trăi din spinarea altora, fără a produce nimic? Devin pentru aceasta adulatorii când ai tiraniei, când ai anarhiei? Bazele lor pe de o parte, demagogiile lor pe de alta, în ce au d'a face cu politica sau cu știința pentru binele societății? Să cuteze însă cineva a-i numi pe nume și va vedea ce pate, căci ei tot cu dinții de politică și de onoare se țin, bieții oameni.

10 Iși aleg alții meseria de a deveni instrumentele străinilor, tocmeșc și vând drepturile și pământurile Patriei lor respective? Din oricare țară și din orice epochă ar fi oamenii aceștia, pare că și-ar fi dat mâna, pare că și-ar fi dat cuvântul cu toții de a-și numi a lor meserie tot politică.

15 Apoi scoală-te tu să mă pui eu, alergările după funcțiuni, sam-sarlăcul la concesiuni, partituri ce frământă țara pentru interesele a vreo 200 de individe dintr'o parte și din alta, intrigile și calomniile în alegeri, ca să fim numai noi și ai noștri, ori într'o parte, ori și dintr'alta, toate acestea mai au alt nume decât politica?

20 Să mai vorbim și de mercenarii sau neferii unor asemenea campanii, de cavaleri de industrie? De cățeii unor asemenea vânători, în care vânatul sau prada sunt națiuni întregi? Aceștia, în inoranța lor, cred că fac politică; comercianții, meșterii, își abandonează comerțul și industria până ajung în sapă de lemn, crezând că intră în politică, tocmai când ies din politica adevărată, din meseria lor proprie.

25 Când vom căuta la cabinete, vedem tractate de eternă amicie, de eternă pace, ce în germine n'au decât un rebel vecin, tractate ce asigură neutralitatea unor țări și cei ce le suscriu n'au alt cuget decât care de care să-i calce teritoriul mai întâi. Apoi atâtea manopere, atâtea jocuri, atâtea invitații, spre a scula popoarele vecinilor, căror au jurat eternă amicie, și apoi a lăsa acele popoare victimă vindicței suveranului lor, etc. etc. Când va ști cineva în ce stă adevărul cabinetelor, nu vede decât că minciunea este ardicată până la dogmă. Cu toate acestea, dela Faraoni până astăzi, popoli tot politică cred că sunt aceste jocuri, aceste dulapuri, aceste neomenii; pentru că așa le spune și popa și dascălul și vlădica, și jurnalele și teatrele. Cine nu voește a numi pe numele său propriu această înaltă ciarlatanie, îi poate
35 zice, cel puțin, diplomație, sau mai pe românește taler cu două fețe.

XI

Biata minciune! îi place și ei a se da de adevăr! și jură săraca pe onoare, pe Dumnezeu, ce nu-l are, că este numai adevăr.

Biata ciarlatanie! îi place și ei să zică că e politică, că este știința pentru binele comun; și nu strică ea, strică cine o crede.

5 Eu unul însă n'am crezut-o ori de unde a venit, dela tronuri sau dela altare, dela tiranie sau dela anarhie, de sus sau de jos, din dreapta sau din stânga.

10 Și de aceea spui că minciunea nu este adevăr, că ciarlatania, prefăcătoria nu este politică și că politica adevărată este literatura adevărată și în fine că nicăiri în toată România dela 1859 încoa nu s'a făcut atâta politică, ca în această sală de doi-trei ani, pentrucă nu se face decât pură literatură.

15 Mie mi s'a zis și în parte și oficial, că nu sunt bun de politică, ci numai de literatură. Este foarte adevărat că nu mă pricep întru nimic în pretinsa Dumnealor politică și nici nu mă pot... amesteca într'însa. Necapacitatea despre aceasta ce [se] află în mine îmi face onoare, pe atât cât îmi face onoare, Domnii mei, să mă aflu între Domnia voastră și să vă vorbesc de literatură.

20 Pentrucă politica cea mai mare ce s'a făcut vreodată în Țara Română a fost în epoca de literatura Ecclesiei române, când dela Matei Basarab până la Constantin Brâncoveanul s'au tradus în limba română cărțile ecclesiei, în preziua regimului fanariot. Acele cărți ne-au conservat limba și naționalitatea, căci altfel rămâneam mai rău decât Români din Macedonia.

25 Politică mare s'a făcut de Văcărescul Ienache, de P. Maior, de Georgie Lazăr, de Banul Bălăceanul, ce a făcut a se da științele în limba română, de Societatea Filarmonică, ce înființă teatrul român. Politică mare au făcut toți autorii și poeții României, ce au scris și tipărit dela 1832 până la 1848, pentrucă au făcut numai literatură: și puterile vecine știa mai bine decât noi că facem adevărată politică și de aceea persecutară faptele noastre.

30 Dela 1859 până astăzi în toate părțile tot politica s'a declamat și nicăiri nu s'a făcut adevărată politică ca în acest Ateneu, pentrucă numai literatura s'a făcut.

În periodul acestui an s'a vorbit:

Despre resurecțiunea poeziei păgâne în secolul XIX.

Despre cum se critică operele de artă.

Despre râsetele române sau caracterul caustic al Românilor.

5 Despre misiunea guvernului, ingerența guvernamentală și inițiativa privată.

Despre teatru.

Despre destrucția și reînnoirea ființelor vii pe pământ.

Se va mai vorbi:

10 Despre instrucțiunea română în Transilvania.

Despre expozițiunea universală.

Despre rolul românismului în chestiunea orientală.

Despre scrierea română cu litere latine.

Despre istoria instituțiunilor țării.

15 Despre poezia populară.

Despre pictorii români înainte de 1848.

Despre teoria impozitelor.

Despre antichitatea omului în creațiune.

Despre Goethe.

20 Despre mărimea, scăderea și rezultatele domniei române.

Despre creditul public.

Despre familie, rolul și influența ei în societate.

Despre unde își culeg poeții români coloritul de stil.

Despre organizațiunea societății.

25 Despre educațiune și politică, și oamenii de stat.

Hei bine, Domnii mei, iată adevărată politică într'un stadiu de cinci luni! și laudă și glorie bărbaților, ce au luat inițiativa spre a face a se deschide această sală înaintea publicului serios, ca să poată auzi în oarele sale de petrecere cele ce pot fi spre folosul și înaintarea

30 societății.

Glorie guvernului ce a consimțit a se face acest început și a dat tot ajutorul spre înaintarea lui.

CUVÂNT LA EXAMENUL ȘCOALEI FILARMONICE

Domnii mei!

Daca Istoria pentru întâmplările celor trecute este o povestire numai, teatrul ni le înfățișază însuși; și daca ea ne descrie pătimile, greșalele și virtutele oamenilor celor însemnați, teatrul ni le arată însuflețite: Ahili, Oresti, Egisti, Alexandri, Bruti, Sili, Cezarii, Neronii, pe șenă nu sânt mai mult niște nume numai, de care ne aducem aminte cu cinstire sau cu groază; șena ne strămută peste veacuri și ne înfățișază pe însuși oamenii aceștia ca niște modele însuflețite de virtute și de vițiu. Istoricii au vrut să arate prinților și noroadelor eroismul și moliciunea națiilor ce au stătut asupra pământului și printr'însele să povățuiască pe cele de acum; însă poeții dramatici au făcut isprăvile cele mai minunate; și daca moralistii prin învățăturile lor au vrut să derapene obiceiurile cele ruginite și uricioase, comedia, prin batjocora sa, luând în răs prejudețele și uritele năravuri a fost biciul cel mai grozav al vițiului celui îngâmfat. Adevărul acesta, cunoscut din vremile cele mai vechi, au străbătut veacurile și a ajuns până la noi. Grecii, Romanii, națiile cele mai luminate din ziua de astăzi l-au cercetat de aproape și s'au folosit dintr'însul; și acolo teatrul și-a făcut isprăvile sale cele mai adevărate, unde s'a și întrebuintat după cugetul său cel mai adevărat. Școala recomandază și însuflă binele, teatrul batjocorește și derapănă răul, și legile însoțite cu religia vecinicesc patimile cele prefăcute în virtuți nelăsând a se apropia vițiul de dânsese ca, otrăvindule, să le răscoale împotriva fericirii noastre. După întemeierea școalelor în limba națională, după întoămirile cele mân-

tuitoare ale Regulamentului Organic, ideea teatrului național abia s'a ivit, și tot într'aceeași vreme s'a și simțit însemnătatea lui trebuință, și tot într'aceeași vreme mii de inimi au fost într'o glăsuire, mulțime de bărbați au fost gata a se întrece cu a lor însuși cheltuială să înceapă și să ție această întocmire folositoare. Râvna lor, Domnii mei, i-a făcut să crează toate putincioase și le-a însuflat tot crezământul asupra aceluia ce i-au însărcinat cu formarea teatrului național; și cu adevărat această înflăcărată dorință a fost făcătoare de minuni, că și profesorii și școlarii s'au socotit și s'au făcut mădulari ai aceștii soțietăți, au luat lucrul acesta ca însuși al lor, și cu cele mai obositoare silințe s'au grăbit a se face și a se arăta vrednici de râvna, încredințarea și generozitatea mădularelor Soțietății Filarmonice.

Cu suma ce pe toată luna se adună în casa soțietății, până la 70 împărătești, s'a închiriat o zidire și s'a mobilat cu cele trebuincioase, s'au pus în pension cinci fete cu hrana, îmbrăcămintea și învățătura soțietății; s'a orânduit profesori: de declamație Domnul Aristia, de muzica vocală până la o vreme D. Bongianini și astăzi în lucrare D. Conti; de danț D. Diupor, carele este însărcinat și cu pensionul fetelor; s'au ținut alte cheltueli neapărate și întâmplătoare ale școlii; s'au făcut hainele celor mai de căpetenie personaje ale tragediei de astă seară, și avem o economie ca de 160 galbeni pe la mulți din soți, cari se află afară din Capitală și nu a putut până acum casa a îi strânge.

În vreme de șapte luni s'a făcut un mic curs de literatură spre a pregăti pe școlari a simți frumusețile poeziilor dramatice; s'au exercitat școlarii la declamație, dându-li-se înainte mai multe scrieri în proză și în versuri; s'au deprins, pe cât a iertat vremea și întâmplările, întru muzica vocală, și au început spre formarea unui tablo și grațioasa mlădiere a trupului, exercițiile danțului. D. Aristia în vremea aceasta a nesocotit tot felul de osteneală și cu râvna celui mai înfocat patriot, făcându-se și mădular al soțietății, a jârțfit și vreme și odihnă și a adus lucrul ca astăzi să îndrăznească a sui pe șenă înaintea Dv. tragedia intitulată *Fanatismul*.

Prin începuturile D. Bongianini, Madam Caliope, una din școlarele școlii Domniei voastre, cutează, acompaniată de D. Șlaf, să cânte cavatina din opera lui Belini, *Piratul*.

D. Diupor, în toată vremea ce școlarele au fost încredințate subț îngrijirea dumnealui și a D-ei Madamii soției dumisale, s'a arătat către dânsese întocmai ca un tată de familie, silindu-se a le însufla moralul și buna cuviință și a le deprinde, pe cât s'a putut, întru buna și plăcuta purtare a trupului și a mișcărilor.

D. Mihalache Costache, carele astăzi debută în rola lui Omar, învățătorul fetelor la rumânește, în vreme de șapte luni, începând dela slovnire, le-a dus în stare a citi, a scri și a socoti; și pe semestrul viitor, socotindu-se de către direcție de cuviință ca toți cei ce vor intra în cariera aceasta a teatrului să știe, atât pentru decorație cât și pentru deosebitele costume, și teologia celor vechi, se va face și un curs de mitologie.

Școlarii, carii sânt ca la treizeci la număr, ca să răspundă la râvna și generozitatea Dumneavoastră și la silințele profesorilor lor, au călcat în picioare toate prejudețele, și ca să fie ascultători la glasul patriei care îi chiamă a contribui și din parte-le spre a ei cinste întru formarea teatrului național, mulți s'au arătat surzi la glasul naturii, părăsind și chiar pe ai lor părinți și preferind strimtorarea și neaverea ca să poată odată, înfățișând pe șena rumânească pe bărbații cei mari ai veacurilor trecute, a răsplăti întemeitorilor teatrului rumânesc, pomenind și recomandând numele lor până în cele mai după urmă veacuri.

În vremea aceasta de șapte luni, ca prin minune s'au săvârșit atâtea lucruri ce nu ar fi îndrăsnit cineva să aștepte, și această ispravă a săvârșit-o singură a Dumneavoastră râvnă, care nu a fost alta decât focul acela nemuritor ce fără sfârșit viază în ceruri și care spre fericea oamenilor se coboară ca să încălzească inimile lor.

Râvna Dumneavoastră a făcut o mare ispravă, Domnii mei, nu numai în sufletele pământenilor. Atâția din streini au cinstit această întrecere și nu au putut a se uita cu un ochiu rece la acest început cu adevărat național. Cu prilejul acesta mă socotesc dator a nu trece cu vederea pe toți aceștia din streini care s'au și văzut prin foile publice, și mai vârtos pe D. Dimitrie Vilie, carele cel dintâi a introdus în Țara Rumânească metoda lui Lancaster, prin care se învață tinerimea în toate școalele Prințipatului. Acest bun cosmopolit, care este una din caracteristicile adevăratului cetățean. văzând punerea în lucrare și acestii

nu a contribuit vreodată spre binele acestui pământ, și s'a grăbit și aci a lua parte și a se înscri mădular ajutător.

Iertați, Domnii mei, această mică abatere a mea, care nu este alta decât o ispravă a haracterului Românilor ce niciodată nu au fost
5 streini către recunoștință.

Am zis că, în vreme de șapte luni, ca prin minuni s'au săvârșit atâtea lucruri. Poate că a mea râvnă, Domnii mei, mă face să măresc lucrurile la care în toate zilele cu a mea mulțumire am fost martur și fericit îngri-
10 jitor; poate că în ochii mei cei întunecați de mulțumire mi se par minuni cele ce s'au urmat în vreme de șapte luni, începând mai vartos școlarelele dela slovnire. DD. profesori însă mai smeriți decât mine, îndrăsnesc a înfățișa pe școlarii dumnealor nu cu trufie de formatori ai unui teatru, ci numai ca să arate Dumneavoastră rodul ce au putut aduce și să-și
15 dea socoteala de vremea ce au întrebuințat-o după însărcinarea și încredințarea ce au avut dela Dv. și, dacă din scurtarea vremii sau din sfiala școlarilor neobicinuiți a se înfățișa în public nu vor putea cu scumpătate a răspunde nădejdlor Dv., sânt încredințat că gene-
rozitatea Dv., de care ați dat simțitoare dovezi, nu va goni atât de departe iertarea ce este cea mai adevărată și iubită a ei fiică.

20 Cercetarea de astăzi va da dovadă și despre vremea viitoare; isprăvile de astă seară îmi vor da îndrăsneală a pune înainte și a vă recomanda silințele și dorul acestor tineri școlari hotărâți a intra în gurile cele veninoase ale prejudecății, fără a se sfii de dânsule și a se lăsa întru protecția Dv. — Sânt încredințat, Domnii mei, că precum ați
25 cunoscut cât este de trebuință un teatru național, asemenea cunoașteți și câte trebuiesc unui tânăr ca să poată îndrăsni a se numi pe sine un bun artist sau actor: un chip interesant, un trup bine crescut și mlădios, un glas sonor și plăcut, un suflet trufaș și îndrăsneț, o inimă de flacări, o creștere îngrijită, într'un cuvânt o cunoștință foarte cu scumpătate a artelor celor frumoase, și acest fel de oameni, Domnii mei,
30 sânt foarte rari în soțietate cari să unească întru sine darurile firești cu mijloacele învățătorei, și niciodată nici noi nici Europa întregă nu se va putea fâli adeseaori cu artiști buni, și mult va mai trece până să dobândească lumea un al doilea Talma, dacă teatrul nu se va face
35 o carieră pentru tinerime, și dacă acela ce se hotărăște a înfrunta orice

fel de prejudecată va fi socotit în societate ca un paria politic, ca un comediant lăsat în voia întâmplării și nădăjduind a-și scoate a sa hrană așteptând dela buna voință a privitorilor. Dacă însă se va face o direcție subț ingrijirea guvernului și o casă unde să intre veniturile teatrului și de unde actorii să se plătească ca niște slujbași ai Statului întru formarea limbei naționale și a năravurilor, cu toate drepturile ce au și ceilalți slujbași, atunci tineri cu talenturi și învățătură îi vom vedea, fără să se teamă de veninoasa limbă a oarbei prejudecăți, a se sui pe șenă și a încheia teatrul național cum să fie de pildă și la alte noroade.

Cu această școală, Domnii mei, ce Domnia voastră ați întemeiat, nu sânteți numai fondatori ai teatrului național, ci și literatura rumânească vă va fi în cea mai mare parte datoare. Câtă vreme este de când s'a început și o mulțime de tineri se întrec a traduce bucăți dramatice. Marino Faliero, Amândoi Foscari, Mohamet, Alzira, Regulu, Ermiona, câteva vodevile și comedii, dacă sânt astăzi în limba rumânească, acestui început sânt datoare.

Pentru rodul ce s'a făcut în vremea aceasta de șapte luni, astă seară se va înfățișa înaintea Dv., iar pentru întrebuițarea sumelor ce ați binevoit a mi le încredința numindu-mă director și casier al școlii Soțietății Filarmonice, sânt gata, Domnii mei, a înfățișa socotelile înaintea Dv. și de veți găsi cu cale îndrăsnesc a vă propune ca sau însuși toți să binevoiți a vă aduna la un loc, sau să numiți din sânul soțietății o comisie de câțiva bărbați care va îngriji a priimi această socoteală a o cerceta și a o face cunoscută Dv.

Incât pentru tragedia ce astă seară se înfățișază, fiindcă până acum nu am avut în limba noastră traduse și tipărite alte bucăți dramatice, și fiindcă a trebuit să se dea în mâinile școlarilor o bucată clasică atât pentru țesătura ei cât și pentru toate amăruntele ca să poată sluji de model spre învățătură, de aceea astă seară nefiind o reprezentație publică, ci numai un examen, firește a trebuit ca școlarii să se cerceteze la aceea ce au învățat.

Acestea sânt, Domnii mei, lucrările DD. profesorilor și școlarilor școlii Dumneavoastră și ne place să credem că silințele d-lor vor fi asemenea ca și până acum sprijinite și încălzite de înflăcărea Dv.

și mai vârtos de a bunului și înrâvnatului nostru Prinț, dela care toată țara așteaptă cu nerăbdare punerea în lucrare a înaltelor, bunelor și patrioticele sale cugetări, între care negreșit se coprinde și această întocmire. Prinții și căpeteniile noroadelor pot să aștepte cu adevărat felurimi de laude și de cununi; dar numai acelea ce le împletesc și le recomandază poezii sânt vecinice și neveștejite, și pe teatrul acesta se va împleti cununa tutulor acelora ce au ajutat spre întemeierea lui.

FABULA

Mitul, fabula, apologul ca și parabola și toate alegoriile își au început în părțile Orientului și putem zice că s'a născut deodată cu primele societăți sau mai bine cu primele reuniri la un loc sau întâlniri pazeice de oameni; pentrucă mit sau fabulă va să zică vorbă, cuvânt, narație; a fabula va să zică a sta la vorbă, a nara.

Cum s'au adunat doi-trei oameni la un loc și au putut a-și arăta prin vorbă sau cuvânt cugetarea, cum mai vartos au început oamenii a se aduna împrejurul căminului domestic, începu și fabula în prima ei semnificație, ce nu însemnează decât vorbă, convorbire, narație, *poveste*. Călătorii nară sau fabulă câte au văzut în drumul lor; părinții fabulă sau nară copiilor câte știu, câte au văzut și pățit, și câte își imagină; bunele, mamele, nutritoarele, domesticile, leagănă pruncii și-i întrețin până adorm spuindu-le tradițiunile, câte o întâmplare ce au auzit sau și inventând în circumstanță, când spre a deștepta curiozitatea copilului, când spre a-l alina din plâns sau spre a-l adormi.

Fabula ca narație sau *poveste*, diferă după anii, condiția, cunoștințele și ale celui ce o spune și ale celui ce o ascultă.

Omul în adevăr are o aplecare firească spre a asculta la narațiuni, are însă tot acea aplecare și simte o plăcere de a nara sau spune câte a auzit, câte știe și câte inventă singur. Când omul este copil, nară și ascultă copilărește: el nu poate nici vorbi nici înțelege ca un om serios și erudit. Și precum omul individual își are etățile sale, așa și omul colectiv sau Umanitatea își are pe ale sale: sălbătăcia, barbaria, civilizația... sunt niște etăți prin care a trecut și va trece omenirea. Cu cât o stirpe este mai antică, cu atâta conservă încă tipul omului primitiv, al omenirii prunce.

Negrul reprezintă omenirea pruncă, omenirea în leagănul ei. Pruncul nu știe nara și devenind mare nu-și aduce aminte de cele din leagănul său, de cele din prima lui pruncie ca să le poată spune. Negrii n'au tradițiuni: istoria lor, pe cât s'a putut, le-au făcut-o alții.

5 Copilul își spune întâmplările, impresiunile, închipuirile foarte copilărește, adică în modul cel mai naiv și vivace câteodată; și precum vorbește cu oamenii, asemenea vorbește și cu jucăriile sale, cu animalele, cu arburii, cu florile, cu toate obiectele lui de predilecție și aversie: își sărută păpușa și îi vorbește cu afecție; trânteste și înjură

10 cărbunele ce l-a ars, acul ce l-a înțepat; bate și înjură piatra ce l-a împiedicat. Tot asemenea copilului face și omul primitiv: țăranul simplu din toate națiunile până astăzi vorbește ziua întreagă pe cale și la arat cu boul și cu calul lui, îl mângâie, îl mustră și îl înjură; binecuvântă apa și umbra la care se răcorește; înjură și blestemă drumul

15 rău, țina, ploaia, grindina, nivea, etc., înjură lemnul tenace ce nu se lasă a se tăia, trânteste și înjură securea ce nu taie sau care s'a rupt.

Limbagiul copilului sau al omului primitiv este cu totul poetic, căci dă judică și rație și limbă animalelor; simțire, și pasiuni, și limbă și rație plantelor și tuturilor celor neînsuflețite, conversă sau stă

20 la vorbă cu dânsese.

Omul ce vorbește și face astfel este și dispus a crede toate narațiunile ce dau simțire, judică, rație și limbă animalelor, plantelor și mineralelor, sau îi place a le crede, pentrucă îi place poezia ce personifică toate. Iar mai vârtos dacă pe lângă această personificație se

25 mai adaoge și grandiosul, miraculosul, imposibilul, narația îi devine și mai atrăgătoare, cu cât omul e mai înapoiat sau mai lipsit de necesarie: vorbește flămândului de bucate delicioase, însetatului de ape cristaline și răcoroase, junelui de frumuseți răpitoare, celui fără colibă de palate strălucitoare și încântate, celui ce împlă desculț prin tină

30 și prin spini de oameni aripați, scăpătatului de tezaure nedesecate; vorbește în fine amalatalui de ființe în etern june și sănătoase, muritorului sau mai vârtos fricosului de moarte vorbește-i de nemurire, de ambrozie, de licori ce dau nemurirea, că narația ta va avea toate grațiile, toți carmenii: din om devii un încântător, un poet, un creator.

35 Toți oamenii simpli și neinstruiți reprezintă copilăria omenirii, mai

vârtos însă stirpea arămie, precum cea neagră representă pruncia. La Indian toate se nară în modul grandios, miraculos, suprauman, imposibil; vorba sau fabula lui deveni în adevăr fabulă de necrezut, istoria lui se nară prin miti. El n'are oameni în istorie, ci zei, ființe
 5 supraumane. Istoria lui e un bazar, de unde își cumpără în bloc toate mitologiile și religiunile mitii lor.

Adolescentul nu mai e copil; aplecările, aspirațiunile, credințele, limbajul lui sunt altele; el nară și ascultă mai ca un june; începe a avea d'ale junelui, și i-au mai rămas încă d'ale copilului. Miraculosul
 10 încă îi place și îl încântă; și e facil de a crede imposibilul; cată însă și unul și altul a i se prezenta astfel cum să nu i se pară absurdități. Ceea ce am ajuns a înțelege când zicem fabulă, la el cată să devie *romanț miraculos*: actorii narațiunii lui cată să fie mai mult oameni decât animale și orice neînsuflețit. El începe a avea o tendință către istorie; însă istoria lui toată cată să fie plină de miti. Și dacă actorii
 15 lui nu pot fi decât oameni, aceștia nu-i plac de vor fi oameni de rând și cu virtuți umane; eroii lui sunt imperatori, duci de oștiri, giganți, semizeii, magi, încântători ce toți sunt în relație d'a dreptul cu cerul sau cu infernul, ce se poartă pe aripele vântului, ce fac un pas și ajung
 20 la marginea pământului, ce zic și se face, ce se preîmblă pe care și cai de flacăre, ce sunt purtați de cursieri aripați, hyppogriphi, de Pegasi, și cari străbătând astfel, sting relele, umanisă sălbatici, civilisă barbari, creiază societăți, inventă științe și arte, și în fine se răpesc de vii la cer, unde rămân nemuritori.

25 Această etate în omul colectiv o representă Chinezul, el ne arată omenirea în adolescență.

După Indieni și Chinezi vedem pe Babiloneni, Egipteni și Fenicieni, când reprezentând pe copii, când pe adolescenți în istoria timpilor primitivi; tradițiunile indiene și chineze trecură la Babiloneni
 30 și Egipteni sub oarecare diferite forme; minciunile mari și în bloc devin niște minciuni mai mici și mai transparente pântre care se întrevede adevărul.

Junele ce judică mai matur, ce începe a cunoaște binele din rău, ce începe și el a produce și crea, de unde până aci a tot consumat și
 35 distrus, își schimbă cu totul și aplecările, și aspirațiunile și limbajul.

Eroul lui nu mai e un destructor, nici un impilător, nici însuși un semizeu imposibil. Eroii lui sunt instructorii popoarelor, toți câți comunică oamenilor artele și științele, toți câți ne învață a produce, toți în fine ce ei singuri produc. Pe june nu-l mișcă ceea ce încântă pe copil și pe adolescent, el dacă nu poate încă judeca și nara bărbătește, ascultă însă ca un bărbat. Nu-i spune dar absurdități, nu minciuni, nu imposibile. Ceea ce nu e adevăr, cată să aibă aparința adevărului și a posibilității ca să poată fi binevenit la auzul lui. El despre narație voiește istorie; și fabula sau romanțul miraculos cată să se prezente sub forma romanțului istoric înaintea lui. În mitii lui sau în narațiunile lui nu se văd imperatori semizei, și cu atâta mai puțin zei-elemente, zei-animale, zei-plante, zei-munți și stânce, zei-fântâne etc.; la el tot ce judecă, raționă și vorbește nu poate fi decât om; mitul lui devine, cum ziserăm, *romanț* istoric, și el cu cât se apropie de a deveni bărbat, cu atâta tinde mai mult către istorie. Omenirea jună e reprezentată prin stirpea caucasiană sau albă, ce prin nuanțe începe dela Armean și se termină la Slav; adică: Armean, Egiptean, Arab sau Ebreu (Grec, Roman, Gal), Franco-German, Slav. Primii din aceștia au imperfecția începutului, și ultimii, lipsele și împuținările bătrânețelor.

Aceștia, fiecare, de au conservat din tradițiunile antenașilor sau predecesorilor lor, le-au dat însă o formă diferite, narându-le după starea lor de maturitate, după gusturile și costumele lor, după sistema și credințele lor. Egipteanul a narat tradițiunile Indienilor și Chinezilor după credințele și sistema egipteană sau faraonică, după dreptul numit *divin*, pe care noi îl numim *faraonic* sau *păgân*; și câte a inventat dela sine, acele mai vârtos le-a narat după limbagiul și sistema sa egipteană. Babilonianul și Fenicianul asemenea, prefăcu tradițiunile celor mai vechi decât dânșii după credințele și sistema lor.

Ebreul sau Moise nară tradițiunile antice ale Indienilor, Chinezilor, Babilonenilor și Egiptenilor după credințele sale, după sistema sa, după limbagiul său, când combătându-le spre a le stinge, când dându-le o formă utilă la scopul și sistema sa.

Grecul, Romanul, Galul, face tot asemenea tradițiunilor celor mai înainte de dânșii; Franco-Germanul, ce reprezintă omenirea bărbată în maturitate, nară toate bărbătește. Aceștia lăsară fabula sau mitul

ca o narație distinctivă a popolilor antichissimi, a timpilor antideluvieni; la dânsii și ceea ce nu este istorie adevărată a cătat să ia forma istoriei: actorii narațiunilor lor nu pot fi nici zei, nici semizei, și cu atâta mai puțin elemente, animale și minerale vorbitoare. La dânsii antropomorfismul, început dela Moise, ajunse la gradul la care inventatorul lui ar fi dorit să ajungă. La dânsii omul e om și animalul animal; și când vine fabula ori romanțul pe scenă sau în salon sau împrejurul căminului domestic, vine numai ca o glumă sau alegorie, iar nu ca o credință, ca o religie. Religia intimă a Franco-Germanului e curățită de tot ce e miracol, imposibil, magie. Omul nu mai e în relație cu cerul decât numai prin rația sa, prin mintea sa.

Să ne explicăm mai bine, recapitulând:

Negrii reprezintă pruncia omenirii; pruncul nu ține minte, Negrii nu avură tradițiuni.

Indienii și alți popoli ca dânsii, cum și cei ce au adoptat mai mult sau mai puțin, ca niște credințe, tradițiunile lor, reprezintă copilăria omenirii. Istoria lor toată e învelită în fabulă. Primele ființe cugetătoare ce vin asupra pământului după creație la dânsii sunt o pereche de zei: un fel de Marte și Venere sau un fel de Apolon și Minerva, sau un fel de Jupiter și Juno. Sistema lor, credințele lor fiind teocratice, tot e zeu la ei: dela creație până la diluviu se văd zece zei sau Macharchi mai mari decât universul, dintre cari cel d'al șaptelea este extraordinar, ca geniu. Dela deluviu încoa, omul este o vită sub jugul castelor sacerdotale și militară; omul n'are nicio asemănare cu divinitatea. Arburele științei la dânsii își are rădăcinile până în fundul infernului, de acolo își trage sucul; și cine gustă din fructele lui moare.

Chinezii reprezintă adolescența omenirii, și tradițiunile Indienilor trecând la Chinezi cată să reveste forme mai umane ca să fie crezute, și mai folositoare omului ca să fie adoptate. Arburele științei la dânsii fu întors cu josul în sus, rădăcinile lui sunt în cer de unde își trage sucul, și cine gustă din fructele lui se împle de lumină și de viață. Divinitatea la dânsii nu mai poate avea formele monstruoase și teribile ca la Indieni, cu care se speria ca copii: ceea ce era profanație, sacrilegiu, impietate la Indieni, la Chinezi deveni sacru, sânt, divin. Divinității, ca să fie adorată, a cătat să i se dea formă de om; omul fu pus în ceruri

ca să reprezente omenirea. Prima pereche după creație nu mai fu de zei, ci de oameni; și fiindcă sistema lor nu mai fu teocratică, ci monarhică sau imperialistă, primii oameni după dâșii fură un imperator și o împărăteasă în relație d'a dreptul cu cerul, un fel de semizeii. Dela
 5 creație până la deluviu, și la dâșii se văd tot zece, însă nu zei sau macharchi, ci zece *ki* sau dinastii de imperatori, tot semizeii, ce durară câte nouă, opt, șapte sute și până la 360 de ani; din aceste zece *ki* cea de a șaptelea fu extraordinară, în care se inventară și prosperară
 10 artele și științele și care dură 360 de ani, câte sunt zilele anului astro-nomic cunoscut pe atunci.

Aceste tradițiuni trecând la Babilonieni, cătară a fi narate după sistema și credințele lor, parte mai naintate și parte mai indianisate, adică parte mai monarhice și parte mai teocratice. Sistema lor, fiind
 15 monarhică regalistă și bazată pe dreptul celui mai tare ca Nemrod, la dâșii arburele științei rămâne ca la Indieni, spre a nu gusta populul dintr'însul; prima pereche însă după creație se vede compusă de un rege și o regină, pentrucă sistema lor este regalistă; dela creație până la deluviu se văd iar *zece*, însă nu zei sau macharchi, nu *ki* sau dinastii de imperatori, ci zece regi, din cari al șaptelea tot extraordinar, ca geniu.

Abraham cu tatăl sau Tharè ca protestator ieși din Babilon, cu tradițiuni babiloniene; Ebreii veniră în Egipt cu tradițiuni abrahamiene și ieșiră de aci, ducând cu dâșii multe și din tradițiunile egiptene. Sistema lui Moise fiind egalitară democratică sau părintească în genere și unitară, fiind contrarie idolatriei, adică teocrației și monarhiei
 25 absolute, Moise ca un combătător și destructor de zei, ființei supreme nu-i poate da numele de *zeu*, sau *Theos*, ci *Jehova*, adică Ων sau Ens, Ființă prin excelență, absolută, ce de sine există. Moise dară după timpii de atunci este un *ateu* pentrucă nu e *theolaturu*, ci *ontolaturu*. Omul este creatura și fiul acestui Ων sau Ființe supreme. Această
 30 Ființă condescinde a face un pact, o alianță dela egal cu egal cu omul. Neputând desființa mitii antici de cari era plină Asia și Africa, narați sub diverse forme și limbage, îi nară nu ca niște miti ci ca niște romanțe istorice. El începe istoria lumii dela omenirea în etatea juneței, în stare de a cunoaște binele din rău; el începe istoria dela omul cel alb. Adam și Eva apar deodată în anii cei mai splendizi ai juneții, și nu sunt nici

zei, nici imperatori sau regi semizei (pentru că el nu e nici theolatur sau theocrat, nici faraonist sau monarhist); nici giganți sau titani, pentru că nu este aristocrat de dreptul celui mai tare. Adam și Eva sunt niște oameni ca toți oamenii; și dela Adam până la Noe, pe cei 5 zece zei macharchi sau zece imperatori ori regi ni-i arată că fură niște patriarhi păstori ca toți oamenii, curați și drepți cu inima din popor; și la dânsul, câte zece devenind oameni, geniul ca să fie geniu adevărat, nu se arată că a fost zeu ori macharch, nici imperator sau dinastie, nici rege, nici ministru sau servitorul unui Faraon ca Thot sau Hermes; 10 al șaptelea patriarh sau Enoch înaintea lui, ca să fie geniu, a fost de ajuns să fie om și să placă înaintea Ființei adevărate, înaintea Adevărului, să invente adică astfel științe și arte, să le comunice semenilor săi, trăind între dânsii și ca dânsii; și fiindcă cea mai primitivă și necesarie pe atunci din științe fu astronomia, după care se regulă stățiunile anului sau timpii păstoriei și laborării pământului, plăcu Enoch 15 înaintea Domnului Iehova 360 de ani, pentru că a fost regulat anul în 360 de zile. Dar s'a răpit de viu la ceruri; așa se răpesc de vii la ceruri toți bărbații științei, și mai vârtos cei ce se ocupă cu astronomia. Narația lui Moise ia forma romanțului demi-istoric.

20 Grecii și Romanii, cum și Galii, câte tradițiuni mai conservară dela Indieni, Chinezi, Babilonieni, Egipteni și Fenicieni, ca stirpe mai nouă și mai viguroasă, le narară la început după credințele lor cele mai nouă, după sistema lor cam theocratică și ciomagocratică la început, inspirată însă cu tendințe democratice (pentru că inițiatorul 25 celor d'întăiu, Cecrope, fu un protestant sau un revoluționar refugiat din Egipt); mai rafinară formele egiptene și feniciene, înfrumusețară alegoriile după gustul cel mai naintat, le subțiară atâta încât făcură a se întrevedea adevărul printr'insele. La Grec și la Roman se văd credințele și tradițiunile tuturilor popoarelor antici prescurtate foarte mult 30 și narate după o sistemă revoluționară. Cecrope fu unul din protestatorii sau revoluționarii în contra faraonismului, ca și Moise. La Grecii și la Romani nu învinge autoritatea Osire pe revoluționarul Typhon, nu adică Saturn pe Jupiter, ci Revoluția-Jupiter pe vechea Autoritatea-Saturn. Grecii puseră revoluția în ceruri. Cecrope a răsturnat 35 sau a întors cu josul în sus sistema faraonică; Moise a vrut s'o distrugă

cu totul. Însă popoul lui Moise fu de o stirpe mai antică și prin urmare mai copilăroasă sau mai superstițioasă, unde Cecrope și Cadmu avură înainte un popol mai nou, mai deștept. Grecul până în fine nu se mai servi în narațiunile sale nici cu mitul nici cu romanțul, ci cu vera

5

istorie; unde Ebreul și continuitorii lui până astăzi, și istoria o fac romanț, el nu poate nara nici cele contemporane fără a mesteca pântre oameni și cerul, și îngeri și demoni, și câte un miracol supranatural.

10

Greco-Romanii fură instructorii Franco-Germanilor, și aceștia, stirpe mai nouă din vigoarea pământului, ajunseră cu maturitatea la cunoștința adevărului și mai departe.

Slavii, ca stirpe și mai nouă, ca prâsle însă a pământului în decrepitudinea lui, (pentru că legea eternă a impus mișcării ascindere și descindere,) Slavii sunt producție în descinderea creațiunii terestre și ca astfel au lipselț tuturilor copiilor ce se nasc la bătrânețe; ei representă

15

decrepitudinea omenirii, precum Negrii representă pruncia; amândouă stirpele neavând mijloace intelectuale, se lăsară a deveni prada celor mai tari și mai astuți; amândouă stirpele au fost scăzut în sclavie; Ebreul prin toate catastrofele și tribulațiunile a știut a se scăpa de servitute, Grecul asemenea și Romanul; Franco-Germanul n'a suferit-o niciodată, nici însuși dela Romani, și ca fii cei mai viguroși ai omenirii ei au luat și vor lua tot d'auna inițiativa de a mântui pe ceilalți frați, și de a libera și lumina pe Negri și Slavi. Germanii au instruit pe Ruși; și ideile Franței îi vor libera.

20

25

Aceasta este originea și istoria mitului sau fabulei, trasă din istoria universală ce am elaborat în atâția ani, și care la timpul său se va publica.

Va zice însă cineva: însă ce? fabula numai la Indieni este? sau romanțul miraculos numai la Chinezi? sau romanțul istoric numai la Ebrei? sau istoria numai la Greci, Romani și Franco-Germani? Nu,

30

35

ci după cum fabula nu e numai la copii ci și la bărbați; aceștia o spun fără a o crede, și copiii cred toate fabulele ce li se spun. Indienii spun și cred la fabule ca niște copii ai omenirii. Chinezii spun la fabule, însă nu le cred, și cred romanțele miraculoase; Ebreii spun și ei la fabule și la romanțe miraculoase și cred numai romanțele demi-istorice; popoli mai noi spun de toate, scriu de toate și cred numai în ceea ce

e istorie adevărată, raționată și bazată pe documente; Slavii, ca și Negrii, spun și cred de toate.

5 Ieșim puțin din istoria narațiunii sau a întrevorbirii ce se zice când fabulă, când romanț, când istorie, ca să zicem câteva și despre Slavi, spre a nu ne lua cineva de ceea ce nu suntem. Zicând Slavi, înțelegem o stirpe, care își are și ea subțimpărțirile sale, gradațiunile sale sau nuanțele sale. Dela Slavii de amiază-zi până la Slavii de Nord, câte nuanțe nu sunt? Cei dela amiază-zi sunt produși în vigoarea pământului și au toate calitățile și facultățile Franco-Germanilor; cei dela Nord de tot sunt prâslea pământului, aceștia sunt marginea sau extremitatea cea după urmă, și fiindcă extremitățile se ating, aceștia sunt căzuți în a doilea pruncie. In istoria noastră zicem că Negrilor dela Ecuator creerii le sunt fripți de multa căldură și Slavilor dela Nord că creerii le sunt degerați de multul ger; și de aceea sunt dominați sau conduși de Germani.

Din acestea văzurăm că mitul sau fabula este narația copiilor și a popoilor celor mai primitivi, istoria lor cu un cuvânt. Ei cred ad-litteram ceea ce aud și spun; noi nu credem nimic, dacă nu descoperim un adevăr prin alegoriile mitului.

20 Mitul sau fabula este istoria timpilor ce se zic divini, eroici, miraculoși, unde se vede imposibilul, invenția, ficția, alegoria, și foarte des minciunea, necoprinzând niciun adevăr.

25 Să zicem însă câte ceva și despre ceea ce a ajuns a însemna spețialemente în timpii proprii istorici, în zilele noastre, în cea mai însemnătoare și mai des în uz din subîmpărțirile ei, despre fabula ce se zice și apolog, și parabolă, ce este o parte a poeziei ușoare.

30 Speția aceasta de scriere luând forma fabulei, deși ad-litteram e un neadevăr, cată însă să coprinză un adevăr oarecare, sau moral, sau politic, sau soțial.

35 Prima caracteristică sau mai bine datorie a apologului sau a fabulei spețiale cată neapărat să fie parabola sau comparația, asemănarea justă între ființe neînsuflețite sau neraționabile cu oamenii. Dacă comparația sau parabola nu va fi justă, fabula nu are mare preț; iar dacă asemănarea îi lipsește cu totul, și câte se zic într'însa n'au niciun scop

moral sau politic sau soțial, niciun adevăr, atunci nu merită nici numele de fabulă, atunci e o minciune curată.

Fabula ad-litteram nu e un adevăr; e datoare însă neapărat a cuprinde un adevăr prin justetea parabolei sau a comparațiunii.

5 + Spre exemplu: lupii și mieii nu vorbesc. Fabulistul însă, vrând să arate nedreptatea celor cruzi și potenți asupra celor debili și blânzi, și mai vârtos când împilătorii și ucidătorii potenți caută pretexte spre a-și justifica și legitima cruzimea și nelegiuirea, fabulistul, zic, face o comparație sau parabolă asemănând pe cei cruzi și potenți cu lupul, 10 și pe cei blânzi și debili cu mielul, și asemănarea fiind justă, opera sa poate lua numele de *apolog* sau *fabulă*; și dacă pe lângă acestea va reuni și calitățile talentului, to te câte le cere o limbă cultă și arta, stilul convenit la fabulă și la actorii ei, atunci fabula e perfectă, e de prima linie, ca cele mai multe ale lui Lafontaine; iar dacă fabulistului filosof, 15 pe lângă dreapta judecată îi lipsește talentul, arta și stilul, fabula atunci e mediocră, sau de ultimul rând.

Când însă fabulistul ar pune pe miel să represente o ființă potente, crudă, rapace, un despot, un tâlhar, și pe lup o ființă blândă și victimă a mielului, fabula-i atunci ar fi absurdă, afară numai dacă poetul, în 20 fecunditatea geniului său de a parodia și printr'o naițitate din cele mai nemerite, ar voi înadins să facă o glumă sau o jucărie ingenioasă. Atunci însă se cere mare talent, mare abilitate, și mari tururi de forță, căci natura nu se poate răsturna fără o tărie din cele mai formidabile.

Toate spețiile de fabule am zis că își au începutul în Asia, în copilăria omenirii, în starea ei barbară, și prin urmare și parabola, apolo- 25 goul sau *fabula spețiale* acolo își avu începutul. Care este cauza? Cea mai mare și mai principală este guvernele despotice, când monarhice, când ochlocratice sau demagogice, ce s'au fost întemeiat și durat în Asia.

Când cineva este liber a spune adevărul pe față, n'are nicio nevoie 30 de a-l mai acoperi prin alegorii și fabule; comparația sau parabola, unde e libertate de a vorbi și a scrie, nu-și mai are locul decât numai sau în circumstanțe de a lămuri și învedera adevărul și mai mult, iar nu a-l ascunde, sau în circumstanțe grave ori delicate, când neapărat adevărul se cuvine a se învăli și mai mult prin comparațiuni sau pa- 35 rabole, ca să aducă efectul dorit de o minte filosofică sau politică.

In toate guvernele despotice, sapienții moralști au fost nevoiți a moraliza pe oameni prin fabule ca să nu li se pară, celor ce aud, lecția așa de aspră, cum și ca să fie curiozitatea atrasă prin carmenii narațiunii. Cel care avea știința și talentul d'a face o lecție de morală printr'o fabulă care să placă monarhilor și popolilor despoți, căta să fie un *sophos*, un *sapiu*, *saviu* sau *sapient*; *sophia* sau sapiența se cerea de urgență dela un fabulist, căci fără acestea ar fi trecut de nebun sau bufon. De aceea fabulistul grec, oricare ar fi fost numele lui cel d'întâi, fu revestit mai curând sau mai târziu cu supranumele sau cu adjectivul de *Esop*, ce este tot una cu *sophos* sau *sapiu*. Să nu ne uităm la vocale ce în limbile antice nu era considerate sau scrise, ci la consoane, care singure era formula sau simbolul unei idei: în *Esop* sunt aceleași consoane, *sp*, ca și în *sapiu*, ca și în *sophu* (sau *sophos*).

Mai antic și decât *Esop*, vedem la Evrei pe unul din fiii lui Iacob, care știu să facă lui Faraon parabola sau comparația sau asemănarea celor șapte vaci grase cu șapte ani de abondanță ce ieșea din Nil, și celor șapte vaci magre cu șapte ani de famete ce vor consuma sau mânca tot ce ar produce anii de abondanță. Acestui fiu al lui Iacob, pentru sapiența sa i se dete supranumele de *Ioseph* ce îi rămase ca un nume propriu; în vorba *Ioseph* sunt tot aceleași consoane de rădăcină, *sp*, ce se află și în *sophu* și în *sapiu* și în *Esop*. Vocalele nu se consideră, căci se schimbă după clime, după idiome, după dialecte, după limbi, zicându-se când *Iosep*, când $\text{I}\omega\sigma\eta\phi$, când *Isuph*, când *Giuseppe*, etc. Formula sapienței sau sophiei a fost în limbile antice *sp*. (Vezi *Biblice*, pag. 51 și 52).

Esop dară și *Ioseph* n'au fost nume proprii după cum ni se par nouă astăzi, ci adjective sau supranume meritate, ce însemnează *sophos*, *sapiu*, *saviu*, *sapient*, înțelept. Toți scriitorii căta să fie sapienți; însă sapienți prin excelență se considera aceia ce putea face sau explica parabolele și spune adevărul astfel, cum să nu treacă de nebuni sau de bufoni, ce avea privilegiul de a spune adevărul nepedepsit în șoțietățile despotice.

Am zis că prima calitate sau datorie ce se cere dela fabulă sau apolog este parabola sau comparația; ca să excele însă cineva în fabulă, se cuvine a nu uita prima ei origine, a nu uita adică că ea reprezintă

copilăria și a omului individual și a omului colectiv; se cere dar cu mare talent și cu o artă din cele mai fericite stilul copilăresc la dânsa. Cată să știi a te face copil ca să plăci copiilor și să fii înțeles de dânsii. Stilul fabulei se cuvine a fi natural, familiar, rident, grațios, naiv.

5 A scrie oamenii, tot în alegorii, tot în parabole, tot în fabule, tot într'un mod apocaliptic, mistic și acoperit, e mai mult o simptomă, un semn de o soțietate despotică sau barbară.

10 Unde e civilizație, libertate de a vorbi și a scrie, nu e nimeni nevoit a alerga la acoperiri: fiecare e liber și are dreptul d'a spune adevărul pe față sau neacoperit. Acolo fabula se vede foarte rar, când și când la circumstanțe grave, la colpuri de stat, la revolte populare, ce niciuna nici alta nu e starea normală a societății. Unde e libertate, fabula nu-și are locul decât numai ca un metod de a prezenta oamenilor adevărul și a fi amat și de cei ce se văd atinși;) căci la asemenea cazuri, fabula ofere fiecăruia plăcerea de a descoperi singur adevărul, și scutește de 15 afrontul unei muștrări, sau de uritul ori căscătura unei lecțiuni; fabula împacă foarte mult adevărul cu amorul propriu.

In Israel, unde guvernul fu popular sau democratic, dat în mâna experienței sau a celor mai vechi din orice sementie și din orice familie 20 fără excepție, nu se văd fabuliști, decât numai câteva fabule sau apologuri de circumstanță: una a lui Ionathan, adică Lemnele ce își caută un rege. Pe aceasta, pentru originalitatea ei și pentru mai multe cuvinte, bunioară, o cităm aci:

«Plecând pe cale se duseră odată lemnele spre a-și unge loruși un 25 rege, și ziseră olivului: domnește peste noi.

Iar olivul zise lor: lăsa-voiu eu unguentul meu, ce în mine l-a glorificat Dumnezeu și oamenii, ca să mă duc a domni peste lemne?

Ziseră atunci lemnele către fig (smochin): vino tu și domnește peste noi.

30 Zise și figul către dânsule: lăsa-voiu eu dulceața mea și fructul meu cel bun ca să mă duc a domni peste lemne?

Ziseră apoi lemnele către viță: vino tu și domnește peste noi.

Iar vița zise către dânsule: «lăsa-voiu eu vinul meu, bucuria cea dela Dumnezeu și bucuria oamenilor, ca să mă duc a domni peste

Ziseră atunci lemnele către spin: vino tu și domnește peste noi.

Iar spinul zise către lemne: daca în adevăr voi mă ungeți de rege peste voi, veniți de vă puneți sub acoperemântul meu; căci altminterlea (să știți) că va ieși foc din spin și va arde și consuma toți cedrii

5 Libanului » (Judici, Cap. IX, v. 8—15).

Capete sau creeri de lemn, când vă alegeți spinii și pălămida soțietății ca să domnească peste voi, cată sau să vă puneți sub acoperemântul lor, adică să descindeți mai jos și decât dânșii, că de nu, focul vă arde.

10 Aceasta fu o fabulă în timp de elecție a popoului ebru.

[Se mai vede o fabulă sau parabolă în Israel, într'un timp de colp de stat, de uzurpare a libertății publice de către David,] care pe lângă alte nelegiuiri, după ce avu atâtea femei și concubine, plăcându-i femeia lui Urie, trimise pe acesta spre a fi ucis și îi luă femeia, care
15 deveni mama lui Salomon. In astfel de timp, și înaintea unui asemenea despot, profetul Nathan nu putea a-i da o lecție muștrătoare sau a-i spune adevărul pe față, ci îi spuse parabola următoare, arătându-se că acuză pe oarecine:

«Doi bărbați era într'o cetate, unul avut foarte și unul neavut.

20 Și cel înavuțit avea turme de oi și armente de boi multe foarte.

Iar cel neavut nu avea nimic alt decât o singură oiță, pe care și-o
cumpărase de mică și căta la dânsa și o nutrea, și care crescuse cu dânsul și cu fiii lui împreună: din pâinea lui mânca și din cupa lui bea, și la
sânul lui dormea.

25 Și veni un călător la bărbatul cel avut; și pe acesta nu-l lăsă inima a lua din turmele sau armentele sale spre a face de mâncare oaspelui ce venise la dânsul, ci luă oița celui neavut și o înjunghie pe aceasta pentru bărbatul ce venise la dânsul ». (Bine sau după dreptate a făcut, o rege?).

30 Acesta este al doilea apolog ce se vede în istoria lui Israel dela stabilirea lui Moise până la David. Primul în timp de agitație populară, și acesta al doilea în timp de uzurpare a libertăților publice.

Mulți critică acest apolog și nu-l află de valoarea celui d'întâiu, zicând că parabola sau comparația nu este întru toate justă; întâi
35 pentrucă David a luat sau a sacrificat pe femeia lui Urie pentru sine,

iar nu pentru vreun oaspe oarecare, și apoi că David a fost și ucis pe Urie, când omul avut al parabolei numai oaia a luat dela cel neavut.

Am zis că un fabulist nu-și merită numele de nu va fi *sophos*, sapient, prudent. Fabulele dau prea puțin efect daca se nasc numai așa
 5 din casă în timp de repaos când n'avem nimic ce face și ne apucăm de fabule. Cele mai însemnătoare din apologuri sunt acelea ce sunt provocate de circumstanțe grave sau delicate. Sapiientul ebreu sau profetul Nathan se presentă aci într'o circumstanță gravă înaintea capului Statului, înaintea unui rege despot, violent și dominat de pasiuni.
 10 Scopul lui era de a avea un rezultat bun vizita și consiliul lui, de a face adică pe rege a se condamna singur, a-și da singur sentința în contra nelegiurii ce a fost comis. Nu zice dar lui David: iată ce ai făcut; ci: iată ce a făcut un om oarecare. Dacă comparația i-ar fi fost întru toate justă, asemănată, David ar fi priceput îndată că aluzia este pentru
 15 dânsul. Profetul înadins dară arată crima acuzatului său cu mult mai mică, ca, dacă aceasta se va părea condamnabilă înaintea regelui, cu atâta mai vârtos cea mai mare a lui David era mai demnă de pedeapsă.

Nathan se vede nu numai prudent și foarte fin, ci și foarte indulgent prin parabola sa; căci prin oaspele ce aduce înainte va să arate
 20 că David a sacrificat pe femeia lui Urie nu sieși, ci unei pasiuni trecătoare ce vine ca un oaspe sau călător în inimile cele mari și generoase. De s'ar fi exprimat d'a dreptul Nathan, sau dacă asemănările lui ar fi avut justețea cuvenită, nu știm ce rezultat ar fi avut încercarea lui înaintea unui satrap asiatic, înaintea unui despot deștept și violent. Supraprins însă David, și având pe lângă celelalte cali-
 25 tăți și pasiuni mari și o mare doze de vanitate de a se arăta just, condamnă cu severitate pe neomenosul potent acuzat de Nathan. Iată cum urmează textul:

«Și se aprinse de urgie David foarte asupra bărbatului (potent)
 30 și zise către Nathan: viu este Domnul! că fiu al morții este cel ce a comis această faptă.

Și oaia o va da înapoi împătrit pentrucă a făcut aceasta, și pentrucă n'a avut rărunchi. . .

Zise atunci Nathan către David: Tu ești carele ai făcut aceasta;
 35 și iată ce zice Domnul. . .». (Regi II, cap. XII, vers. 1—7).

De aci înainte David, prins din toate părțile în cursă în sentința ce și-a pronunțiat singur, profetul își începe lecția și muștrările în numele lui Dumnezeu; de aci înainte umilește și confundă pe despot, aducându-i aminte originea lui obscură și abuzurile ce face cu puterea, și îl amenință de pedeapsa ce i se cuvine, până când tiranul cade în genuchi, se prosternă și cere iertare strigând: păcătuim-am Domnului!

David își pronunțase singur sentința, a fost zis că bărbatul acela crud și potent este *fiu al morții*, adică demn de moarte, căci în limba ebraică și în altele orientale *fiu* însemnează și *demn, destinat, condamnat*.

Profetul însă, în înțelepția și indulgența sa, îi zise: tu vei trăi; iar fiul ce l-ai făcut cu femeia lui Urie, fiind fiul păcatului, acela va muri.

Am zis *înțelepție* și *indulgență*, pentru că domnitorii, fie principii, fie regi, nu mor așa de facil; aceștia nu se pot schimba pe toate zilele sau săptămânele ca cămășile. Aceștia n'ajung la putere decât prin orbirea pasiunilor și bețiilor noastre politice și soțiali; ei nu sunt decât rezultatul inoranței și corupțiunii noastre; sau, ca să ne exprimăm mai biblic, aceștia sunt fiii păcatelor noastre, ei se cuvine a trăi ca o remușcare vie, ca un flagel spre bătaie, ca să ne cunoaștem erorile.

Dela David înainte, istoria Palestinei e plină de împilări, de suferințe. Oratorii publici, și când nu se exprimă prin parabole, sunt nevoiți a se exprima tot acoperit, tot mistic, tot prin alegorii sau apocalipsi. Oratorii publici devin toți profeți, până în fine cei patru Evangeliști sunt plini de parabole și Ioan scrie Apocalipsea, pentru că vorbea și scria sub jugul roman, și a despoților ca Herod și ca fariseii, ce era ciocoi proconsulului dela Roma.

La Greci nu apare un fabulist de profesie, Esop voiu să zic, decât în epoca lui Pisistrat, după mărturia celor mai mulți, adică într'o epochă de despotism sau monarhic sau demagogic.

Cel care a cules fabulele lui Esop fu, cu mult mai în urmă, un călugăr grec anume Planud. Câte însă din acestea nu vor fi de alți autori și câte, poate, nu va fi adăogit și Planud însuși?

Grecii mai avură și alți fabuliști din cari cel cunoscut de noi este Babria, pe care unii îl numesc Gabria, și care a existat tot în epochă

de despotism. Un alt Grec, Ignatiu, a redus fabulele lui Babria în niște sentințe sau axiome de câte patru versuri fiecare: *tetrasticha*.

La Romani nu se vede fabula sau apologul decât într'un timp extraordinar de revoltă populară sau de despotism anarhic. Atunci
5 Meneniu Agrippa face fabula stomacului cu celelalte membre ale corpului. Phedru ca fabulist de spețialitate sau de profesie, apare într'o epochă de despotism imperial, în timpii lui August, primul des-
tructor al republicei.

La Franțesi, de ar fi existat libertatea tiparului în zilele lui Lafontaine, nu știm dacă acest poet ar fi dat ideilor, moralei și versurilor sale forma apologului sau fabulei.

La Motte și Florian sunt din aceeași epochă.

Despre popoli mai vechi decât Romanii, Grecii și Ebreii, despre Indieni adică, nu mai ziserăm nimic aci, căci am zis de ajuns: la ei
15 toate sunt narate prin fabulă; din scriitorii lor de apologuri cunoaștem numai pe un Bramin anume Bidpai.

Incheiem teoria noastră zicând: că precum ca să excele cineva în elegie cată să simță singur focul și durerea și plăcerile amorului, sau orice durere altă, și să scrie cu lăcrăme, expresiunile lui să fie niște
20 suspinuri adevărate, iar nu prefăcute; precum ca să excele în satiră cată să aibă mânia sacră și o mare dose de morală și de adevăr și să fie desdemnat de spectacolul hidos ce îi ofere soțietatea; asemenea ca să excele în fabulă se cuvine, pe lângă instrucție și talent, să aibă mai mult decât toate o mare dose de moral, să fie totd'auna în adevăr sau
25 adevărul într'însul, și apoi, simțind nevoia de a se exprima și a corege oamenii, să vază că nu se poate exprima de față și spune lucrurile pe numele lor. Atunci necesitatea este instructor; atunci vrând să înțelegi una și să fii nevoit a zice alta, nevoia îți arată secretele cele mai ascunse prin care ajungi în fine a fi priceput. Geniul fabulei și al ju-
30 steței parabelor, și a limbajului sau stilului ei, e necesitatea. Nu simți necesitatea de a vorbi acoperit, nu îți vine nici geniul fabulei. Noi, care putem vorbi, nu ajungem niciodată la perfecția de a ne exprima prin gesturi ca muții; femeile Occidentului, ce sunt libere de a scrie, nu pot ajunge pe femeile închise ale Orientului, ce nu știu să
35 scrie, la perfecția și delicatețea de a-și exprima ideile amoroase prin

limbagiul florilor, printr'un buchet de flori, de multe ori printr'o frunză de ederă care se păleşte, se usucă şi moare acolo unde se lipeşte.

A spune acoperit sau pe ascuns ceea ce se poate spune, fără pericol şi fără a călca cuviinţele, de faţă, este curat o platitudine, o nerozie. Unde dar e libertate de a vorbi şi a scrie, libertate de tipar, fabula nu-şi mai are locul, dacă nu va fi politică; îşi mai are locul la scriitorii ce sau din delicateţea lor naturală, sau din educaţia lor, se feresc de personalităţi, şi atunci se presupune iar o nevoie; omului delicat şi naiv totd'auna îi vine geniul fabulei. In aceste două din urmă împrejurări avem a mulţumi marilor fabulişti antici şi moderni, ce ne-au lăsat modele şi mijloacele de a putea spune adevărul şi a respecta tot de odată şi cuviinţele.

Am vorbit aci despre calităţile generale ale fabulei, fără a constrânge pe poet în nişte teorii sau regule trase din nişte observaţiuni mai mult sau mai puţin juste în studiul cutăruia sau cutăruia fabulist. Grecii, ce cunoştea numai pe Esop şi pe Babria ori alţii, ne-ar fi dat regule de a scrie fabulele numai ca fabuliştii lor. — Cei de şcoală greacă şi latină ne-ar fi dat regule să scriem fabula numai ca Esop şi ca Phedru. — Franţesii, încântaţi de Lafontaine al lor, ne spun că fabula se tractă numai cum a tractat-o Lafontaine. Cu aceasta însă n'ar face cineva decât ca şi când ar zice: « că nu se cuvine a fi cineva original, ci un sclav imitator sau copist ca să fie fabulist mare ».

Esop nară simplu şi în puţine vorbe, şi trece de cel mai mare fabulist al timpilor antici; Phedru mai adaoge delicateţă şi eleganţă în naraţiunile lui. Lafontaine, răspândind mai multă poezie, avu rara calitate sau talent, ca, cu toată poezia să devie mai naiv, pe lângă toate calităţile de eleganţă, de delicateţe. Mai nicio fabulă n'a inventat el; el nară fabule inventate de predecesorii lui, astfel ca şi cum ar fi fost martur ocular la toate câte spune; naivitatea lui ajunge până a te face a zice că el credea singur câte spunea, atât e de natural.

Cine are talent sau simte nevoia de a fi fabulist, simte singur că fabula mai nainte de toate cere parabola sau comparaţia justă, şi că se cuvine a fi scrisă sau narată într'un stil natural şi naiv, ca şi cum ar crede singur ad-litteram câte spune. De aci înainte, fiecare se va distinge

mai mult sau mai puțin după talentul său natural și după originalitatea sa, și mai vârtos după nevoia în care s'a aflat în timpul polemicei. Totd'auna nevoile applanite, trecerea peste dânsule cu victorie sau cu retirată onorabilă fac pe general a se distinge.

5 Mulți din poeții sau scribii moderni, fără nicio necesitate se pun a face la fabule; și aceasta îmi aduce aminte pe unul ce își făcuse o scară de funii, și, când se ducea la amanta sa, o punea spre a scallada poarta, când curtea era de toate părțile desgrădită, ca să poată zice că a străbătut prin aventuri și pericole până să ajungă la obiectul său prea
10 dilect, și când acest obiect prea dilect nu era nici de cum căinos la inimă.

Mulți iară din ziișii noștri fabuliști, luându-se după regulile școalei pedante, sau după nicio regulă, vrură a imita pe Lafontaine ce nu imită pe nimeni și care deveni neimitabil; aceștia nu deveniră decât niște copiști foarte mediocri, fără limbă, fără talent, și ce e mai rău
15 din toate, poeți fără poezie, versificatori fără versuri.

Noi spuserăm în acest articol câte credem că n'au mai spus alții, vorbind despre apolog sau fabulă. Câți din cititori vor dori a vedea câte au mai zis și alții, citească pe literatorii limbilor ce cunosc, cate în dicționarele enciclopedice sau de conversație, și mai vârtos în limba
20 franțesă citească articolele *fabula* în *Elementele de literatură* ale lui Marmontel și în *Cursul de literatură* al lui Laharpe.

Despre apolog n'avem să zicem nimic, căci el însemnează tot fabulă sau mit; poate că s'a zis și astfel pentrucă coprinde mai adesea și explicația la urmă și câte odată la început. *Mit* sau fabulă este
25 numele speției acesteia de poezie; iar *parabolă* și apolog sunt niște calități ce se cuvine să aibă.

Terminăm repetând că prima calitate sau datorie a fabulei este parabola sau comparația. Compară cineva bine, are adică justeță în asemănări? este fabulist. Își tractă apoi fabula cu cele naturale la
30 fabulă, adică cu simplitate, cu grație, cu naivitate, cu credulitate? devine un fabulist bun. Adaoge originalitatea sa particulară? devine un fabulist model.

Despre actorii fabulei nu e întrebare, aceștia pot fi animale sau plante, sau elemente, sau obiecte neînsuflețite, sau însuși oameni.
35 Despre aceștia din urmă cată să fie personaje fictive, iar nu reale.

SATIRA

Satira este descripția ori pictura viciului și a ridicolului, sau mai bine flagelarea corupțiunii. Din definiția ei dară urmează că satira nu-și poate avea loc unde nu e corupțiune. Satira, cu alte cuvinte, cată să fie ca un remediu eroic la malatiile morale; și unde nu e malatie, unde e sănătate, remediurile nu-și pot avea locul.

Să ne explicăm mai *desvolt*, cu istoria popolilor în mână.

Cel ce aspiră la ceva își arată dorințele prin cerere, prin rugă. Ruga e poezia popolilor primitivi ce așteaptă un organizator; ruga e poezia sclavului ce așteaptă un liberator. Ruga se vede la Hebrei în timpii patriarhilor, ce încep a aspira la a deveni un Israel de unde era Hebrei, a deveni adică o nație organizată, de unde era un popor nomad; ruga se vede în tot timpul lor de rătăcire dintr'un loc în altul și în tot timpul lor de servitute în Egipt.

Cum ajunge omul la împlinirea speranțelor sale, cum scapă omul din sclavie sau dintr'un pericol, îndată în momentele lui de bucurie, de exaltare sau, cu alte vorbe, de poezie, imnul de laudă iese din inima lui, expresia de recunoștință sau către Dumnezeu, sau către liberatorul, mântuitorul său. Cum trece poporul hebreu Marea Roșie și se vede mântuit de Faraon ce piere în fundul mării, după o consternație generală, prima lui exclamare se aude: « Să cântăm Domnului, că cu victorie s'a glorificat! ».

După trecerea popolilor, sau din barbarie la civilizare, sau din servitute la libertate, începând o epochă de organizare, de creare nouă, poezia popolilor în asemenea epoche organice este epopeea, care este expresia activității energiei zelului devotamentului general a lun-

telor din toate părțile și din toate *vârtușile*. Epopeea este descrierea unei creațiuni, unei fapte generale, și dacă creația se operă și nu este nimeni ca să o descrie, epopeea atunci este în fapte, iar nu în vorbe.

După organizare, după victoria luptelor sau materiale sau morale, 5 începe oarecare repaos, oarecare întrerumperi, și poezia atunci e în fragmente ce aduc aminte una câte una cele ce s'au întâmplat în timpul luptelor, în timpul organizării. Drama vine în urma epopeii, drama e un fragment al ei, și fiindcă epoca când începe drama este aproape de timpii eroismului ale căruia suveniri sunt încă vii, în drama primitivă câtă să domine sublimul, grandiosul, miraculosul, pateticul, 10 teribilul și însuși oribilul; drama câtă să fie tragedie. Tersitii, bufonii se pot suferi în resbel pe câmpul luptelor; de multe ori sunt și necesarii spre a distra pe luptători; când însă aspirațiunile unui popor se realizează și realizarea se simbolisează sau printr'un tabernacol sau într'un 15 templu, unde se localisează marele ideal al atâtor generațiuni trecute, când în acel templu se celebră și se recomandă memoria eroilor, se narră sau se reprezintă faptele lor, se apoteosă numele lor, atunci burlescul sau bufonul, nici însuși râsul nu mai poate avea loc în Sânta Sântelor, nici însuși pe teatru. Comedia, și încă și mai puțin farsa, nu-și are locul, 20 pentru că nu e naturală nici la ocazie, nici în epoca ce nu e încă coruptă.

După fructele însă bune sau rele ce aduc legile organice nemerite sau neînnemerite, după o prosperitate sau fericire neașteptată, sau după niște disgrății și mai neașteptate, după îmbuibare sau gemete, soțietatea începe a se demoraliza sau a se corupe ori de multa îmbuibare, ori de multele suferințe; și atunci bărbații integri ce mai rămân 25 sunt coprinși de desperație la spectacolul general; poezii, oratorii publici, n'au decât sau lacrimile elegiei sau râsul sardonice al satirei. Faptele soțietății ne mai având șir sau unitate, nici poezia ei nu mai are unitatea epopeii și dramei, poezia se vede în fragmente elegiace sau satirice. Poezii devin profeți, adică bărbați ce critică, arată plagele soțietății, și cari aspiră la un viitor mai fericit, așteaptă un mântuitor. Poezia unei asemenea epocii critice nu mai inventă nimic, căci nu e descrierea unei creațiuni, nici recomandarea unor fapte laudabile; poezia 30 profeților și satiriștilor plânge sau regretă trecutul glorios, critică și blăstemă și flagelă prezentul vițios și aspiră la un viitor mai fericit. 35

Atunci apar Isaii și Ieremii; atunci Hipponacii și Archilochii, atunci Horații și Juvenalii, după caracterul popolilor, după credințele și legile lor, după modul lor de guvern. Dacă spre exemplu soțietatea a fost bazată pe principe de libertate, și dacă prin corupție libertatea se degeneră în desfrâu, în libertinagiu sau în anarhie, care este prețuia unei tiranii, atunci apar și însuși Aristophani, ce își fac o profesie și o plăcere infernală de a batjocori talentul, meritul și virtutea. Atunci Socratii și Aristizii sunt victima sicofanților și jucăria bufonilor scelerați, până ajung, după ce sunt denigrați și batjocoriți pe scenă și prin pamflete, să fie și condamnați la cicută și la ostracism; atunci în alte părți profeții sunt lapidați, Christ expus la invidia Iuzilor și în prada marturilor mincinoși; atunci tâlharilor li se acordă grație și însuși posturi și onori, și dreptul e condamnat la cruce; atunci însă se apropie și căderea Atenelor și a Ieruselemei; popoul pervertit, popoul ce ascultă de sicofanți și se lasă a se conduce de dânsii, așteaptă un despot.

Satira dar presupune un timp de corupție între toți popolii; și scopul ei este moral, dacă e pedeapsa ridicolului și a vițiului; scopul ei este însă infernal, dacă vine spre a batjocori și acuza talentul, virtutea. La împrejurarea din urmă corupția e așa de generală, încât probitatea, meritul, virtutea se par ca o anomalie. Satira infernală e o simptomă de smintire, de moarte națională; inamicul despot, ce aduce fiare pentru popoul îndrăcit, e la hotarele patriei, la porțile cetății.

Studind istoria lumii, uitându-ne la viața individelor și a popolilor, vedem într'un capăt al vieții, la nașterea individelor, la începutul popolilor, ruga și imnul, iar în cel depe urmă capăt, elegia mai mult, dacă popoul e pietos, și satira mai mult, dacă e sceptic sau cu credințe păgâne.

Popolii primitivi sau în pruncia lor adoară și ajung până la a apoteoza pe legiuitorii, pe făcătorii lor de bine; iar popolii ce au trăit deja, popolii ce s'au învechit în rele, popolii corupți și pervertiți, batjocoresc și reneagă pe primii lor legiuitori, n'au nicio recunoștință către făcătorii lor de bine actuali, și răzbunarea lor ajunge până la turbare, nu pentru răul, ci pentru binele ce le-ai făcut; popoul corupt

Imnul, ca poezie, e cântarea nașterii, nunții, liberării, creațiunii; elegia și satira e cântarea sau râsul sardonice al durerii, expresia dispe-
rațiunii, e gemătul agoniei.

5 La agoniile vieților mari, între cari primul loc ocupă viața națiu-
nilor, sunt unii cari suspină și se lamentă, și gem, și critică cu durere
cauzele malatiei și tratarea medicilor, și alții ce așteaptă cu impațiență
a suna ora fatală, pentru că așteaptă o mare moștenire. La agonia națiu-
nilor asemenea din partea celor ce critică cu durere, satira este morală,
și, din partea celor ce le precipită căderea, satira e infernală. Cea din-
10 tâi va să susție viața națională și combate cu vigoare răul ori de
unde vine; cea de a doilea așteaptă cu bucurie moartea și combate
cu turbare binele ori de unde ar veni. Prima se armă în contra viciului,
ca să apere virtutea; cea de a doilea se armă în contra virtuții și pro-
pagă viciul ca un *virus* ucizător în tot corpul soțial.

15 Fiindcă e vorba de moarte, cată să ne împlinim parabola. Poeții
sau autorii satirici sunt ca Angelii și Diavolii, ce zic că se arată în tim-
pul agoniei. Unii vin spre a consola și apăra virtutea, și alții spre a
acuză și calomnia sufletul celui drept.

20 Să lăsăm deocamdată satira infernală, căci nu e din regiunile pământ-
tești. Să vorbim tot de satira morală.

Aceasta uneori este politică, flagelând viciurile guvernului, și alte
ori este soțială, bătând defectele și viciurile soșietății sau ale popoului,
nu în parte în individe sau în concret, ci în general sau în abstract.

25 După împrejurări atunci, după talente și dispozițiuni, reveste mai
multe forme: când e în proză, când e în versuri; când e narăție simplă,
când acție sau punere pe scenă. Prin urmare, când reveste forma dra-
mei se zice comedie, fie în proză fie în versuri; iar când comedia se
mărginește numai întru a fi bufonă și a provoca râsul, fără niciun
scop moral, atunci se zice farsă.

30 Adevăratul satirist, orice formă va adopta, se ferește de minciune,
și prin urmare nu poate grămădi defecte și viciuri pe o persoană ce nu
le are, căci comite un neadevăr; ci adună defectele, ridicolele și oribilul
unui viciu sau ale mai multor și le personifică într'un ideal; astfel,
spre exemplu, Molière, ca să arate sau ca să flagele ipocrizia, o perso-
35 nifică în Tartuf, personagiul ideal, fictiv; ca să arate ridicolul și hidosul

avaritiei o personifică în Harpagon. Fiecare ipocrit, fiecare avar se poate vedea singur în Tartuf, în Harpagon; nu se vede însă și arătat cu degetul, uiduit, flagelat în persoana sa, în numele său.

5 Satiristul fals, satiristul de școala infernală, din contra, joacă rolul de delator, de sicofant; adună toate defectele, toate viciurile și însuși crimele și asuprește cu dânsese pe inocent, pe omul drept.

Diferența între satira proprie și între comedie este că satira spune sau narră faptele, purtările, gesturile, învățăturile, și imită limbajul vițiosului, unde comedia lasă pe vițios să vorbească singur, să se descrie, 10 să se arate singur în toate faptele și momentele sale.

Noi nu facem aci un articol de literatură proprie, ci mai mult de morală, de filosofia și de istoria satirei în genere; și prin urmare nu ne întindem a enumăra numele autorilor satirici de diferite speție și ai 15 diferențelor națiuni, nici a analiza sau critica operele lor.

Suntem poate cu totul originali în tractatul nostru și în modul nostru de împărțire, de comparațiuni și de paralelisme.

Am zis că malatiile morale ale societăților sau corupția lor provocă ori lacremele unora, ori râsul și critica și batjocura altora; însă lacremele nu sunt pentru fiecare om, nici râsul și batjocura pot deveni 20 arma fiecăruia. Acestea au cauzele lor profunde și foarte depărtate, în individ spre exemplu, după temperamentul și umorile lui, după condițiunile, temperamentul și umorile părinților lui, după educația ce a luat, după împrejurările și tentațiunile prin care a trecut; iar în popoli, cauza este în clima în care trăesc, în legile, credințele, religia 25 cu care au crescut, în evenimentele de fericire sau de calamități prin care au trecut.

Spre exemplu, când se corupe soțietatea, din popoli pietoși ca în al lui Israel ies mai mult lacreme decât răs și batjocură, lacreme de durere și adesea lacreme amare de critică; într'însul se înalță Isaii 30 ce se plâng că n'a mai rămas sănătos nici cât să pui degetul pe corpul soțial: tot e plin de vinețele, de plage și de ulcere; vin Ieremii ce se lamentă pe ruinele cetății sante. Și când poporul e în captivitate, disperarea e mută, nu mai are nici lacreme, nici suspine; harpele sunt suspendate pe salciile râului Babilonei; Domnul în Israel e Domnul libertății, și cântarea Domnului, cântarea libertății, nu se cântă în pământul 35

străin al împilătorului. Scutură-ți jugul, liberă-te, o sclavule, ca să poți cânta cântarea Domnului. În Israel, la apariția corupțiunii, idolatriei, servituții materiale sau morale, geniul se aprinde și raționă ca Isaia, se lamentă ca Ieremia, se înalță ca Iezechiel, stigmatisează crima
 5 ca Daniel, ce face a înmărmuri despotul; se răpește la ceruri pe car și prin cursieri de foc, ca Elie.

În Grecia se vede un fenomen contrariu cu totul la asemenea epoce de crize. Hellenii locuiește altă climă, fură legănați în alte credințe, educați de altă religie, de alte legi. Hellenii fură păgâni idolatri; Bachu sau
 10 beția la dânsii avea templu și preoți și sărbători; Venere sau prostituția avea asemenea templuri și preotese și sărbători; orgiile la dânsii era prescrise de religie. Jupiter însuși la dânsii avea ospețe, se îmbăta de nectar; și adulterul divin încuraja și legitima pe cel uman. Clima însă era ageră și producea spirite răpezi, talente excelente, gustul în
 15 arte, și acestea curând contribuie într-o desnerve și sfemeia cu totul vârtutea primitivă; și când odată începu a lipsi simțimentul datoriei și al onorii, corupția fu generală.

Intr'un asemenea popul corupt cu totul, apariția unor virtuoși ca Socrate și drepti ca Aristide se păru o anomalie, o crimă de lesă religie; și când legile antice și datinele primitive începură a fi criticate și disprețate, când scepticismul se întinse peste tot, când tot popoul deveni
 20 epicurian, nicio lacrimă nu se mai văzu, nicio plângere ca în Israel; legămintele soțietății fiind toate rupte și egoismul desfrânării dominantând pretutindeni, firește critica cătă să ia forma satirei de școala infernală: satira dar își puse coarne și coadă, împrumută picioare
 25 de țap, deveni Diavol, sau satir în feminin, adică *satiră*. Primii satiriști luară rolul delatorului, acuzătorului, adică al Diavolului, mai întâi de pe carul Tespidei cu oarecare teamă și apoi din teatru însuși oficialmente, căci teatrul era un minister public. Primii satiriști, ca și Diavolii,
 30 începură a combate vîrtutea, a păli onoarea familiilor. Geniul în Hellada coruptă era beat în orgiile lui Bacchu și ale Venerii.

Unul din primii satiriști, Archiloch, își armă *iambul cu turbarea*, după expresia lui Horațiu. Satirele lui fură în contra unui svânturat tată de familie, în contra lui Lycambu, pentrucă acesta i-a fost refuzat
 35 pe filia sa, și îl batjocori atâta, cât îl aduse la ultima desperație și îl

făcu a se ucide singur, disgrățiatul. Nu întârzie însă sceleratul satirist de a-și afla pedeapsă, pentru că fu înjunghiat de un pumnal răzbunător.

După dânsul și după alții asemenea lui, veni un satirist și mai infam, ce organizează oficialmente satira în comedie, dându-i formă de dramă.

5 Acesta fu Aristophane, geniu în adevăr hellenic, însă al Helladei bete, corupte în orgii.

Zisei și repetai *al Helladei bete*, căci mai înainte de Aristophane mai era încă în vigoare moravurile primitive ale timpilor eroici, și eroismul e foarte strâns legat cu onoarea, cu toate simțimentele cavale-
10 lerești. Mai înainte de Aristophane, licența și desfrânul nu era așa în ordinea zilei, căci Archiloch, cum arătarăm, află un pumnal răzbunător; și pe de altă parte Aristophane o mărturisește singur că la începutul mizerabilei sale meserii de delator bufon avea mare frică; soarta predecesorilor săi Magnes, Cratin și Crates îl făcea să tremure,
15 cum o zice singur. Mai înainte niște asemenea scelerați nu prea putea fi bine veniți în Atena.

Când republica se corupse de tot, popoul suveran ajunsese ca toți despoții, ce beți de orgii se lasă să auză singuri cum îi iau în răs și-i batjocoresc bufonii lor. Personajul lui Aristophane, *Demos*, prin care
20 era reprezentat popoul pe scenă, era tractat de Aristophane când ca un copil credul, ce se lasă a se amăgi și purta pe nas de magistrații săi, când ca un bătrân dehulat, arțăgos, caprițios, avar, tont și găman, îndopându-se de mâncări și de vin și ascultând cu plăcere la adulările oratorilor sau demagogilor și avocaților săi. De multe ori *Demos* sau
25 popoul era reprezentat surd, orb, ca unul ce nu auzea, nu vedea că adulatorii săi îl amăgesc, îl fură și îl trădau. Astfel Aristophane arăta pe scenă pe popoul suveran; și popoul suveran râdea de nu mai putea. Se desfăta cu o nespusă plăcere, când se vedea batjocorit, pentru că tot așa și mai rău decât așa se batjocorea și talentul și meritul și vir-
30 tutea, ce era ca niște spini în ochii popoului invidios.

La Romani, deși păgâni ca Grecii, însă satira nu putu ajunge până la această licență. Misia ei numai fu a satirului sau, cum am zice noi astăzi, a Diavolului.

In republica romană, cetățenii sau popoul avea un mare orgoliu,
35 morga patriciană era geloasă de demnitatea sa; și apoi despotismul

imperial strânsese frâul tuturilor. Nimeni nu ar fi putut a-și bate joc nepedepsit de un cetățean, și cu atâta mai vârtos de un patriciu, și încă și mai puțin de imperatori sau de corpuri întregi ale Statului. *Satira* nu putu a se atinge de nimeni în concret sau în persoană, nu cutează nici însuși de a face aluziuni, se mărgini a batjocori numai ridicolul în abstract, și câte odată și vițiul; însă se feri tare de a face aluziuni. Speția aceasta de satiră se formă în Roma și aci se cultivă și se întinse, căci numai Roma în antichitate reuni, după antecedentele sale, condițiunile și puterea de a înfrâna cuvântul până la cenzură. Roma în cele mai după urmă ale sale representă despotismul și cenzura; unde Atena în ultimele sale representă anarhia, demagogia și licența cuvântului. De aceea cred că Quintilian zise *satira quidem tota nostra est*, adică *Satira* întregă este a noastră (a Romanilor); nu că doară un bărbat de erudiția lui n'ar fi știut că Grecii au fost avut satiriști, ci vru să arate că această specie de satiră, de a nu atacă persoanele, este invenție romană.

Fără a enumera pe autorii satirici ai Romei, ne mărginim a zice că cei mai de frunte fură Horațiu și Juvenal. E de cadrul altui articol de a face comparația între acești doi poeți satirici și de a analiza scrierile lor. Doritorii de a se instrui în literatură vor putea citi pe Laharpe. Horațiu și Juvenal se feriră de a face satire politice, critica lor se mărgini întru a batjocori numai pe cei fără putere; cel din urmă pe femeile le tractă foarte amar, uitând că mama sa a fost o femeie. Pe patricieni și pe imperatori nu numai nu i-au criticat, ci i-au și adulat. *Satira Romanilor* cu un cuvânt fu păgână.

Veni însă și adevărata satiră, satira creștină, ce avu cu totul altă misie. Inceputul ei nu putea avea loc în antichitate decât în Israel. Înaintea corupțiunii, profeții n'avură decât lacreme, elegii dureroase, aspirațiuni la mântuirea soțietății, critică din inimă de frați, de părinți; când însă fu de neapărată necesitate de a veni bătaia, pedeapsa, când cel așteptat, cel dorit de atâția secolii apără cu putere de sus, acesta, ca adevăratul Cuvânt și Filiiu al lui Dumnezeu, veni să console pe cei ce plâng, să apere pe cei fără putere și împilați; pentru dânsii numai avu lacreme și simți durere; pentru poporul Lazăr, ce zăcea pe gunoiu, se puse înaintea potenților; pe el îl trase afară din mormânt la viață;

iar pentru *precepeții* și tiranii popoului luă în adevăr biciul și-i scoase afară din templu, răsturnându-le mesele de trafic. Satira creștină dela dânsul avu începutul; el spuse fariseilor potenți că înghit cămila și strecoară țânțarul; el îi asemănă cu mormintele spoite pe dinafară și pline de putreziune în întru; el cuteză a califică pe Herod, organul Cesarului, cu numele de vulpe; el protestă în contra patriciilor Romei, arătând că nu sunt ei tați, ci unul singur, cel din ceruri, e tată al tuturilor. Poți să combați, satiristule, pe potenți împilători, și să aperi pe cei împilați? Armă-ți satira cu adevărul, cu verul cuvânt, și satira ta nu va fi păgână. Află însă, sau poate că o știi ca și mine, că satira creștină într'un capăt al carierei sale n'are decât staulul drept leagăn, boul și asinul, simbolul laboarei, drept ajutoare părinților, și în cellalt capăt cununa de spini și până în urmă Golgotha și crucea; și de aceea îți vine mai comod de a te armă cu satira păgână în contra celor fără putere și căzuți. Dă în contra inemicului secular, ce stă la hotarele patriei, acolo răpede fulgerele cuvântului, iar nu în frații tăi de aceeași nație cu tine. Ți-e frică, mizerabile păgân, să fii creștin, ți-e frică să fii apostol al adevăratului Cuvânt, pentru că știi foarte bine că Cuvântul și Filiul lui Dumnezeu a zis-o curat pe înțelesul tuturilor: « Cel ce va să vie după mine, să se lepede de sine și să-și ia crucea sa ». Crucea lui Christ adică, crucea dreptului, crucea martirului, iar nu aceea ce așteaptă pe scelerați și pe tâlhari. Vă e teamă de crucea lui Christ; și de aceea vă puserăți a vă face propagatori de alte doctrine, de alte religii; și de aceea vă armarăți cu calomnia, cu minciunca în contra celor ce voiesc a-și apăra proprietatea, onoarea familiilor, religia și persoana.

NOTE

Terminăm acest articol citând câteva și din Marmontel despre satiră.

El mai împarte satira în alte două ramuri: în satiră de moravuri și în satiră de vițiuni și iată cum se exprimă.

« Satira generală despre moravuri se apropie mai mult de comedie; este însă această diferență: poetul în cea d'întâi își descrie, ca Juvenal și Horațiu, modelul ideal ce îi stă față în cugetarea sa, și îi face tabelul, unde în comedie poetul își personifică originalul și-l trimite pe teatru.

spre a se anunția și a se descrie el însuși. Horațiu spune ce face avarul; Plaut și Molière încarcă pe avar de a ne arăta și a ne spune el însuși ceea ce face.

« In satira personală, primul din oameni este fără contestație Aristophane; farsor nerușinat, grosolan și bas, este vehement, tare, energetic, plin de o sare acră și mușcătoare, de o fecunditate, d'o varietate și d'o rapiditate nespuse în săgețile ce răpede fără conștiință; și de ar fi atacat numai felonia, insolența, aviditatea, răpirile funcționarilor, necredința lor și oarba mlădiere a popoului de a se lăsa a se conduce de friponi și de furi, Aristophane ar fi meritat poate laudele ce singur își face ¹⁾); însă turbarea lui în delație îl împinse până la infamia caracterului de delator; și cu aceeași impudentă și turbare se răpezi și asupra meritului, inocenței și virtuții: calomniè pe Socrate, persecută pe Cleon; și aceasta va fi în etern rușinea nu numai a lui, ci și a Atenei ce l-a suferit.

« Am zis-o în articolul *Aluzie* și o mai repet, că și de am presupune că satira personală ar fi folositoare și justă sau cuvenită, meseria de satiric personal este odioasă, căci satiricul atunci împlinește funcția de executor, de carnefice. Un fur merită de a fi pedepsit sau însemnat; mâna însă ce-i aplică fierul arzător cu care îl înfierează devine odioasă.

« Molière și-a permis numai odată satira personală în scena lui *Trissotin*, și numai asupra unui simplu ridicol; se cuvine însă a ști că ideea acestei scene nu este a lui Molière, ci Despréaux i-a însuflat-o.

« De atunci încoară, își luară drum și alții de a-și permite cu nerușinarea lui Aristophane și fără talentele acestuia a pune satira personală și calomniosă pe teatrul francez; însă totd'auna calomniatorul a fost pedepsit de opinia publică, și oprobiul nu s'a mai șters de pe numele lui.

« In cât pentru satira generală despre vițiuri, nimic nu este mai inocent și mai iertat decât aceasta. Satira vițiurilor nu face decât a ni le descrie, și stă la noi de a ne feri și depărta cum să nu semănăm lor. Aceasta se vede în toți timpii și pe la toți popolii. Poeții greci din periodul al treilea au pus-o pe scenă. Latini îi imitară. . . »

¹⁾ Până a-l lăuda alții, se lăuda singur, după cum fac bunioară și ai noștri, ce n'au niciun merit decât de a se lăuda singuri.

Despre satira personală mai adaogim și noi ceva. Aceasta niciodată nu arată pe autor în starea normală. Omul este ori nebun ori supărat când o face. Nebunii sau bufonii de pe la curțile suveranilor și mai marilor, antici și de mediul ev, au abundat în totdeauna în satira personală și însuși în contra făcătorilor lor de bine, și când domnul e desfrânat, ia și nebunul patentă sau voie de satirist personal, sau satiristul personal ia patentă de nebun, de a batjocori adică lumea nepe-depsit. Astfel s'au văzut niște asemenea nebuni sau bufoni și în republicele corupte, unde poporul corupt este suveranul, precum și în timpuri de anarhie. Acestea pentru nebunii patentăți.

În cât pentru cei supărați, aceștia se judecă după natura desdemnului sau supărării lor. Dacă autorul e supărat în persoana sa, în interesele sale, satira lui e o răzbunare personală și poate foarte adesea să fie nedreaptă, plină de patime, plină de trivialități; iar dacă supărarea lui provine din spectacolul nedreptății, împilării, vițiului, din spectacolul suferințelor generale, din dorul către popor, către nație, către omenirea suferitoare, atunci cât pentru satiristul ce cutează a bate vițiul de pe tron și din templu, ce cutează a înfieră în persoană pe împilătorul, pe cutrupitorul națiunii sale și a-și expune libertatea și viața, satira lui îl înalță până la eroism și la martiriu. Poți să bați pe Herod și pe Cesar și pe Caiafa în persoană? Fă-o, fratele meu, și atunci vei urma marelui și divinului maestru al satirei personale *creștine*. Armă-te cu biciul și dă afară pe speculatori din templu, armă-te și însuși cu ciomagul, și pune lațul de botul ursului, și nu-l lăsa să prepare anarhia în țară și să priimească pe Chiriarhul și pe reprezentanții națiunii cu țigara în gură. La toate împrejurările însă fii just, nu calomnia nici însuși pe urs; spune adevărul și niciodată minciunea. Nu face pe fur ucizător; zi ursului urs, și vulpei vulpe, și caprei capră; nu face pe capră nici lup nici domn.

Bateți spre exemplu defectele morale, faptele oamenilor forței, violării, cabalei; nu însă și defectele lor corporale; spuneți faptele viciosului, intrigantului, ipocritului, sceleratului, ciarlatanului, impostorului, laoplanului, dați-le pe față, dacă le știți, cu mâna pe inimă, spre a-i cunoaște lumea și a se feri de dânsii; faceți-le rău, dacă voiți, cât puteți, nu le faceți însă binele ce nu îl merită, asuprindu-i cu câte

n'au făcut sau legându-vă de defectele lor naturale, de care nu sunt ei solidari. Ce aveți cu ochii orbului, cu urechile surdului, cu limba mutului, cu chelia chelului sau cu cocoșa ghebosului? Sunt ei solidari de defectele lor corporale? Ce aveți cu familia lor, cu copiii lor, cu casele lor? Pentru ce vă faceți mai răi și mai inușți decât dâșii?

Și tu, popole, oricare vei fi, ce te zici suveran, în oricare grad de corupție și de păgânătate vei cădea, oriunde te vor duce orgiile lui Bacchu și ale Venerii, adu-ți aminte că popoul Atenei, în toată corupția lui din urmă și păgânătatea, permitea bufonilor săi de a-l batjocori, sau de a batjocori pe cetățenii virtuoși numai pe la capătul toamnei, în sărbătorile Leeneene, când Atenienii era singuri între dâșii, când porțile cetății era închise la străinii din afară; iar nu și în sărbătorile Dionisiale, când cetatea era plină de străini.

Și dacă am zis că satira personală arată pe autorul ei că nu este în starea normală, că adică acesta este ori nebun, ori supărat, termin cu a ura pentru fiecare individ minte întregă și demnitate, cum și fericirea de a nu cădea în tentațiuni și supărări, ca să se afle în nevoie sau de a-și răzbuna sau de a se apăra. Iar pentru popoli fac urări de a nu cădea pe dâșii nici cutrupitori și uzurpatori, nici impostori, nici laoplani, nici demagogi, nici ciarlatani, nici împilători, ca să nu aibă nevoie sufletele drepte și eroice de a-i combate sau de a-i desmasca.

ASUPRA TRADUCȚIEI LUI OMER

După programa numerilor Colecției Autorilor acum la 15 Fev. va ieși rapsodia întâia din Iliada lui Omer, tradusă de D. Constantin Aristia, în versuri albe. Dar până a nu ieși afară, oamenii și-au închipuit felurimi de traducții și au născocit felurimi de ziceri neînființate, după a lor plăcere, ca să strice frumoasa iluzie celor doritori de citire și de a vedea acest mare cap d'operă și în limba noastră, parodiind silințele învingătoare ale unui bărbat iubitor de osteneală. Dar dacă națiile civilizate s'au fălit când au dobândit câte o traducție a acestui prinț al poezilor antichității, dacă au cinstit și au recunoscut ostenelele traducătorilor lui, apoi noi, îndrăsnesc a zice înaintea tuturilor ce cu adevărat cunosc pe Omer în original, simt cu adevărat poezia și filozofia lui, știu să se mire de geniul lui creator și cunosc istoria și începutul limbilor, îndrăsnesc a zice că trebuie să ne fălim mai mult decât oricare altă nație cu traducția D. Aristia, și a recunoaște și a mulțumi ostenelelor sale.

S'au sculat felurimi de critici născute numai dintr'un duh de zavistie și de mai multe ori din lipsa cunoștințelor, fără niciun cuget nici de instrucție nici de moral, nici întemeiate pe un gust sănătos și pe un cuvânt vrednic de istoria limbilor cultivate. Cărtesc înprotiva unor ziceri imitative și omerice, înprotiva unor epitete ce traducătorul nostru a știut cu atâta artă și gust a le crea ca să arate Rumânilor, ce știu a citi și a scri, ce cultivă literele și au ieșit din slovnire, pe Omer pe cât se va putea în ființa lui.

Traducția seamănă pe lângă original întocmai ca copia unei icoane pe lângă cea adevărată faptă a artistului.

Iliada lui Omer nu e icoană, nu e descriere ; este mai mult, este natura însuși înfățișată înaintea noastră prin frumoasele lui versuri ; e o oglindă magică ce ne strămută și ne răsfrânge într'însa natura. Ca să cunoască cineva, ca să simțã pe acest mare poet, trebuie să-l citească în original, și câți s'au încercat să-l traducă, n'au izbutit mai mult către cititorii lor, decât să le arate o copie mai mult sau mai puțin nemerită, să le povestească într'un chip mai mult sau mai puțin norocit despre frumusețile lui. Copia ce o dă D. Aristia Rumânilor e copia cea mai nemerită, pentru că a știut să se uite cu un ochiu scrutator la opera poetului său nu ca la o icoană pe care va să o copieze, ci ca la însuși natura, după care cu penelul său de artist și-a scos nu o copie ci o icoană, și a avut toate mijloacele și să o vadă și să o imiteze și să dea un suflet penelului său.

Trebuie să aibă cineva geniul lui Omer, o limbă ca a lui, al căria să-i fie singur creator, trebuie să se strămute în mijlocul acelor veacuri și obiceiuri ale antichității și să fie de față între ele întocmai ca acest înalt cântător, ca să poată pe urmă a-l arăta unui norod sau unei nații întru toată a lui ființă. În zadar s'ar încerca cineva într'o limbă modernă să-mi arate eroii și obiceiurile veacului lui Omer, când eu, auzind pe Ahil vorbind în limba franțuzească, în acest frumos, îngrijit și elegant chip de a se exprima, mi s'ar părea că auz un curtezan, un diplomat sau un domnișor de modă, întrebuițând în loc de vorbele și epitetele lui Omer, în loc de o limbă născută și creată după alte împrejurări, în alte veacuri, și în alte inspirații, o limbă de saloane, sau cel mult o limbă a lui Volter, minunată pentru Enriada, și creată în alte întâmplări și după alte inspirații.

Nimeni din câți au tradus pe Omer nu s'a gândit că îi trebuie o limbă crotită din nou în epitete și ziceri imitative, sau, deși s'a gândit, s'a văzut că se află într'un veac când limba sa în care a voit să traducă, era hotărâtă și legiuită și nu putea să iasă din hotarările ei.

D. Aristia și-a cunoscut foarte bine poetul și însărcinarea sa, și când a luat pana în mână a văzut iară și în ce epohă se află între Rumâni, adică într'una ca acelea când geniurile cele mai presus de duhurile servile ale mulțimei croesc și legiuesc limbile, încântă pe cititori ce-și fac o slavă de a le urma, li se arată de modele și le zice: « iată-vă limba,

și așa vă poruncesc să scriți ». Poruncesc, și poruncile lor le aud și li se supun veacurile. Intr'o acest fel de epohă s'a aflat; și un astfel de geniu a trebuit să-și croiască singur o limbă omerică, și nu se arată cu dânsa decât celor asemenea sieși întru a croi, a cunoaște și cinsti bunul și

5 frumosul, celor cari cunosc pe Omer și istoria limbilor, celor cari știu cu adevărat să dea definiția « ce va să zică o limbă cultivată; cum « s'a cultivat și care pot să fie împrejurările și cum pot cei ce cultivă « o limbă a se folosi de dânsule », lor se arată cu traducția ca și viitorimei.

10 Mulți însă și-au luat-o asupra-le că părerea lor poate să aibă nu știu care greutate în părerea publică, că D. Aristia ar fi trebuit să-i aibă înainte și să se gândească să placă lor, iar nu geniului său, și s'au sculat cu cârtiri asupra lui! Aceștia au luat înainte zicerile: *lung-izbitorul, argint-arcatul, braț-alba, argin-peda, glaucopa, de-nalt-tunătorul,*

15 *de-nori-întărătorul, ochiosul, plutiponda navă, răsclâncă, clâncăirea ș.č.l.* și au mai scornit și altele neînființate precum: *înpeticăiîncoifașii, de-nalt-lung-izbitorul* și altele, ca să facă salata parodiatorilor vrednicului de vecinica pomenire *Korai*; salată ce numai acești parodiatori și-au făcut-o, lor le-a plăcut, și pe seama lor a rămas pentru toate veacurile. Pe aceste vorbe răspândite, s'a întâmplat să văz și o înțeleaptă și vrednică de toată critica sănătoasă scrisoare a unui vrednic literat, în care, vorbind de traducția lui Saul, se apără foarte frumos de a vorbi de a lui Omer ce n'a văzut-o încă, și în care zice că de va fi adevărat *înpeticăiîncoifașii*, nu-i place. — Negreșit că nu-i place, că nu

25 este a celui ce a tradus pe Omer, ci a celor ce voiesc să parodieze această traducție. Și ce o să placă din niște capete neprietene și neastâmpărate ca să scotocească și să afle o vină? ce o să placă de la niște oameni ce nu le plac lumina și voitoare de rău? — Bufnița va și ea să imiteze câte odată ciripitul privigătorii, dar chiricește, și nu e decât pasăre de noapte, cobe, și nu trage asupra-și decât săgeata sau glonțul celui

30 deșteptat din somn, sau cel puțin blestemul. Pentru vorbele cele neînființate și făcute de ei însuși și-au făcut salata; iar pentru cele ce cu adevărat le-a creat atât de frumos D. Aristia, zic că limba noastră nu este priimitoare de sintes ca cea grecească. Și cine le-a spus vreodată că este sau că nu este decât singuri o zic și o hotărăsc?

35

Eu, până să vorbesc ceva despre istoria limbilor cultivate, mă voiu mărgini aci a arăta drepturile ce D. Aristia are în republica literelor rumânești, adică între acei aristocrați de duh, și despre legiuita întrebuințare a drepturilor sale.

5 A traduce cineva pe Omer sau alt autor în limba sa, va să zică ca povestirea întâmplărilor ce va să arate Omer, să o arate prin chiar zicerile limbii sale într'un chip corect și cu artă, zicând *mersului mers, plutirei plutire, săbiei sabie, brațului braț* ș.ă.l., adică întru aceea ce se atinge de lucrurile ale căroră forme și numiri sânt vecinice și nu se
10 schimbă, nici pier cu veacurile. *Pământ, apă, vânt, mare, cer, soare* ș.ă.l. au fost și sânt, și vor fi și numirile lor până vor fi oamenii: Dumnezeii însă lui Omer și obiceiurile lor au pierit cu veacurile trecute, și numirile și epitele lor nu le vedem decât în lumea literală. Cine voiește a auzi despre Dumnezeii păgânătății trebuie să auză și despre epite-
15 tetele lor.

Când s'au tradus cărțile noastre bisericești, cei dintâi traducători au fost slobozi și și-au avut dreptul de a-și face limba bisericească cu adevărat din limba norodului, însă nu după cum vorbește norodul care e încă un copil. Ce ar fi semănat limba lor de ar fi zis în loc de *a-tot-puternicul Dumnezeu, Dumnezeul ăla care poate toate?* prin urmare
20 și-au făcut zicerile *Dumnezeomul, îndelung-răbdătorul, mult-milostivul, bine-cuvintează, bine-voiește*; au lăsat zicerile *Arhanghel, patriarh, apostol* și altele. Zicerile dintâi de sus sânt niște epitete ce se dau Dumnezeului creștinilor. Apoi dar *de'nalt-tunătorul, de nori-întărătorul sau nor-întărătorul, ochiosul* și altele sânt epitele ce se da lui Joe; *Lung-izbitorul Sminteu, argint-arcăt Febu.* . . lui Apolon; *Braț-alba, Junei; Glauropa,*
25 *Minervii; Argin-peda, Tetidii.*

Este priimitoare limba noastră de sintes? — Nu știu până la care treaptă. Aceasta o va arăta vremea și limba însuși, și ea își desvălește
30 secretele sale și se lasă a se mlădia ca ceara, a fi da orice formă va voi, numai geniurilor acelora ce într'adins sânt trimise din ceruri spre acest sfârșit ca să o cerceteze, să afle de la dânsa și să le spue pe urmă veacurilor. În gura și mâinile nerozilor e rebelă, e îndărătnică, și când ei vor s'o cerceteze ea își bate joc de dânsii, se scâlambă la ei și li se arată
35 un monstru.

Copilul, asemănându-l cu maimuțele, îl găsești mult mai înțelegător și priimitor de perfecție, dar în comparație cu bărbatul este prunc la cunoștințe. Tot în raportul cunoștințelor și norodul este un prunc pe lângă bărbații învățați și cu încercare. Limbile toate, și cele vii și cele moarte, în gura pruncului din firea lor sânt analitice; căci omul în veci a fost tot acela; căci natura, deși se arată prin efectele sale în sintes, însă prin metoda analitic își descopere secretele sale, și prin analiză trece și duhul omului la sintes. Pruncul învață a numi lucrurile câte unul unul, după cum i se înfățișază și cu cât ideile nu îi sânt încă combinate cu atât și limba îi este nedesăvârșită și desmățată. Limba bărbatului este mai nervoasă și mai strânsă; dar și limba învățatului firește trebuie să fie mai puternică și mai strânsă decât a norodului, și aceea iese pe hârtie dintr'un cap gânditor, într'o cămară singuratică, va și mai meșteșugită și mai simetrică, și mai cugetativă, și mai armonioasă, și mai puternică. . . Limba celui ce nu se gândește nu poate să fie ca aceleia ce cugetă și știe ce să cugete. Alte drepturi și puteri are asupra limbii norodul și altele literatorul, și altele legiuitorul și creatorul ei. Limba norodului este numai un material; iar arhitectul nu e norodul, carele nu este de altă slujbă la această zidire decât să care sau să-și vândă materialul. Alții sânt cari fac planul, și alții care zidesc și alții cheltuesc. Toți însă la un loc, și salahorii și neguțătorii, și zidarii și arhitecții sânt de trebuință la zidirea acestui edificiu mai mult și mai puțin grandios, mai mult și mai puțin elegant, mai mult și mai puțin regulat. Fieștecare și-are drepturile sale, unul să poruncească și altul numai să asculte.

Omer, Virgil, Dante, Petrarca, Alfieri, Volter, Rasin, Șacspir, Poppe și alții au găsit materialul în limba norodului. Și dintr'însa și-au pus în lucrare și și-au înființat frumoasele lor. . . ideale, (daca pociu limba unui geniu creator, mai înainte de a se înființa astfel cum este să o numesc *ideal*; dacă această Minervă iese toată armată din capul lui Joe, sau iese un prunc care are trebuință de creștere și de instrucție).

Omul cel întâi a început, și faptele-i au slujit de pildă vecinului și urmașului său. . . Să cercetăm pe Omer ce vecini a avut, prin ce școli a umblat, prin ce locuri a călătorit, ca să vedem ce pilde a avut și,

alăturând și geniul și talentul său, în acele veacuri, deși groase, dar lesne de creat, aflăm lesne pricina de ce limba lui cât și a tuturilor autorilor greci este atât de sintetică. Să cercetăm, Virgil și cei mai nainte de dânsul, cum și cei după dânsul autori latini ce pilde au avut, și iarăși vom afla pricina cum limba Romanilor literați sau latină s'a făcut atât de sintetică. Aceste două limbi sânt moarte ca și toate limbile literale, când autorii ajung necunoscuți norodului și încetează de a mai fi obiectul mirărilor și modelul vorbirii și scrierii, și când pe urmă fieștecine nu se mai exprimă decât cum poate sau cum aude pe stăpânul ori împilătorul său. Sânt moarte, am zis, și nu știm pe cât norodul grec și roman contimporan lui Omer și Virgil vorbea de analitic sau de sintetic. Dar avem pildă pe noroadele din ziua de astăzi și limbile scrise ale autorilor lor, și omul în veci a fost tot acela.

15 Cine, călătorind prin Italia și Franța, auzind vorbind pe un Italian sau Franțez din norod, a putut să vadă că Dante, Petrarca. . . Volter, Rasin, Ruso. . . scriu în limba țaranului, iar nu în a lor însuși, formată și croită din materialul ce au aflat în norod și după pildele ce au avut, și după împrejurările în care s'au aflat?

20 Nimeni nu poate să tăgăduiască că limbile noroadelor italian și franțez, spaniol și portughez, nu sânt tot într'o treaptă de analiz; dar de va cerceta cineva pildele și împrejurările autorilor fiecăria dintr'aceste limbi, lesne poate afla pricina deosebirei lor încât pentru aceea ce se atinge de analiz și de sintes, pentru aceea ce se atinge de împletirea sau rânduiala firească a zicerilor.

25 Limba latină sau a autorilor romani, lăcuiitorilor Romei și a toatei Italiei a rămas ca o moștenire precum și literaților celorlalte trei noroad; biserica Apusului a îmbrățișat-o și prin urmare tot apuseanul ce vrea să cultive literele a trebuit să o învețe. În Italia mai cu deosebire nu
30 numai că această era mai răspândită, ca rezidența Pontificatului, dar cu luarea Constantinopolului, toți literatorii greci au alergat într'însa și au aflat scăpare și protecție în familia Medicis și prin urmare au comunicat tutulor literatorilor Italiei mai cu înlesnire limba autorilor greci, care în veacul acela dimpreună cu latina pricinuia toată mirarea și fermecul literal învățaților și tutulor acelora ce începea să le cunoască.
35

In acele vremi au ieșit și Danții¹⁾ Petrarchii. . . Pilda a două limbi cultivate le era înaintea ochilor ce ajunseseră ca ale lor, și cu care ei se indentifiase. Prin urmare, luând materialul din limba norodului și dintr'însa făcându-și limba lor literală, din geniu, din artă, din gust, din obicei a trebuit să iasă o astfel de limbă adâncă ca a lor, care mai pe urmă subțil până la Taso și Alfieri a trebuit să fie atât de frumoasă și măreață. Așa dar lesne vedem pricina deosebirii limbii cei scrise a Italianilor de a Franțezilor. . . Limba e materia și autorul e meșterul; și materia în mâna meșterului își ia felurimi de forme. Pe urmă, autorii franțezi au găsit în norod altă materie și Italianii alta; și o materie este mai mult priimtoare de un fel de formă și alta de altă formă. Când un meșter are subțil mâna sa aur și altul fier, poate fieștecare să dea materiei sale deosebite forme; dar geniuul artistului sfătuindu-se cu gustul său, cercetează natura și însușimea materiei sale și-și croește un ideal potrivit cu acea materie căria îi dă forma și-i îngrijaște amăruntelile cum să deștepte și să subjuge mirarea veacurilor, fieștecare în felul său și după materia ce a avut în mână.

Limba este o icoană a ideilor și sentimentului unui om sau a unui norod; în limba unui norod poate să vadă cineva cât este el de slobod sau rob, câtă omenire are, cât este de simțitor sau crud ș.č.l. Sânt limbi care alte vorbe au pentru oameni și altele pentru dobitoace, și termenii care îi întrebunțează pentru dobitoace îi dau și robilor. Sânt limbi care zic că *omul moare și dobitocul mortăcează* și pe urmă zic că *a mortăcit și robul!*²⁾.

¹⁾ Cititorule, nu socoti că eu prin astă scriere mi-am pus în gând să dau socoteala în care an, în care lună, și în care ceas s'au născut Dante și Petrarc, ca să te miri pe urmă de anahronismul meu. Cugetu-mi e s'arăt ce modele au avut acești autori. Limba latină s'a învățat totdeauna în Italia; greceasca se cultiva în Roma încă din vremea republicii și mai cu înlesnire cu băjănăritul Grecilor din Constantinopol.

²⁾ Cu prilejul acesta mă abat a vorbi ceva despre limba noastră. De va cerceta cineva limba Rumânului vede într'însa întipărite simtementile și obiceiurile de o egalitate ce i-a rămas moștenire dela strămoșii săi, și pe urmă s'a întemeiat prin moralul Dumnezeștii Evanghelii. Pe Rumân în toată împilarea lui ce a suferit îl aude cineva îndreptându-se de la Ban până la țăran și până la rob cu « dumeata ». Rumânul niciodată n'a socotit pe om mai mult decât un om, niciodată

Pe temeiul acesta că limba caracterizează pe om, limba grecească veche și latină sânt limbi ale duhului mai mult; limba Franțezilor este limbă a inimii sau a simtimentului mai mult. Dar omul nu este nici numai duh nici numai simtiment; e și duh și simtiment; și dacă întâmplarea va aduce ca dispozițiile și întâmplările și pildele celor ce scriu și cultivă limba noastră să facă a ieși autori și mai strânși în vorbele lor și mai analitici, și care să vorbească numai cu duhul și care să vorbească numai cu inima, viitorimea dintr'acest fericit amestic va face o limbă care cu adevărat va caracteriza pe om, și va croi cu adevărat limba omului: o măsură, un termin de mijloc.

La început traducțiile deschid drumul compozițiilor și formează limba, puindu-o pe tiparele ideilor autorilor veacurilor. Fieștecare traducător are de pildă înainte limba și autorul din care traduce și se

până acum îndreptându-se către unul singur n'a zis «dumneavoastră», n'a zis «faceți»; el n'a vorbit înmulțind persoana nici căpeteniei neamului, nici căpeteniei religiei. «Faci dumneata, hotărăști măriia ta, și bine-cuvintează stăpâne» și atâta tot. «A murit împăratul, și a murit robul».

În care limbă se poate vedea atâta de credincios întipărit moralul cel înalt al Evangheliei? Câte din noroadele ce se trag din acei domnitori ai lumii au păstrat mai mult obiceiurile strămoșilor lor și felul cel drept și firesc de a se exprima, prin toate năvălirile de streini și amestecul cu dâșșii, ca Rumânii? — Rumânul a sărăcit, dar n'a mofluzit; a căzut, dar nu s'a 'ntinat; trupul i-a fost jos, dar sufletul religia i l-a păstrat întru curăția și înălțimea sa. Pricina a fost poate că din toate noroadele creștine Rumânii sânt mai fericiți întru adăperea din cerescul izvor al Evangheliei. La Greci domnește în biserică limba grecească veche; la noroadele slave, limba slavonească veche; la catolici, limba latinească; la Rumâni limba lor însuși, și ca să auză și să înțeleagă, n'au avut trebuință de tâlmăcirea preotului; a trebuit numai să știe citi, sau să meargă la biserică și să auză slujba. Nu este Rumân care să nu știe d'a dreptul din biserică patimile și povețile lui Hristos. Slavă nemuritoare și evanghelică celor ce au făcut ast bine Rumânilor într'o vreme când lipsa preoților învățați, adăogată cu slujba bisericii în limbă streină, ar fi pricinuit paguba cea mai grozavă astui norod vrednic de altă soartă. Nu te mira dar streinule, ori care ești, pentru ce pe Rumâni îi găsești atât de blânzi, pentru ce între dâșșii nu sânt atâtea omoruri și nelegiuiri în proporție cu alte noroade civilizate.

În Rumân nu vede cineva, uitându-se la purtarea, viețuirea și limba lui, decât un Roman creștin, fără multe cunoștințe, fiu al naturei și care înțelege când merge la biserică, înțelege chiar din gura acelui preot neînvățat, carele nu grăește plătit

indentificază în oarecare chip cu modelul său. Acest model pentru artist este un norocit întâmpin, iar pentru un om de rând se face stăpân; bietul traducător e rob textului său. Traducția celui dintâi seamănă un frumos original, și a celui d'al doilea o scâlâmbată copie.

5 Unul seamănă cu autorul său, și celalalt cu nimeni decât cu sine în urît și nedestoinicie. Delil la Francezi cu Eneida și Raiul Perdut trece între autori, și aceste scrieri se socotesc între Oeuvres de Delille. . .

Să lăsăm pe cei ce scriu stăpâni pe pana lor, și viitorimea alege, critica nu își are locul acum. Critica acum nu seamănă judecată, ci
10 zavistie; seamănă o răutate a iadului ce nu vatămă numai un om, ci strică iluzia la milioane, bajocorește tot ce are omul mai sfânt și îi hrăpește toată mulțumirea.

Critica este o judecată, și judecata se întemeiază pe pravili, și
15 pravilile le fac legiitorii. Care sânt legiitorii? care sânt pravilile la noi? și pe ce temeieri o să se facă critica? Care e cuvântul ca cineva să înduplece că este bine așa și nu altmintrelea? Unul scrie, altul nu are temeieri pe care să-l tăgăduiască, ci tace și scrie și el, de se simte în stare, și arată oamenilor cum se scrie limba lor, și

și cumpărat în casa Domnului, ci citește chiar cuvintele celui ce a mântuit lumea.
20 (Despre aceasta vorbesc mai pe larg într'o disertație asupra obiceiurilor noastre).

Frați Rumâni de unde vă aflați; fiți cetățeni cinstiți, supuneți-vă legilor sub care sânteți, căci acolo e siguranța fiecăruia; iubiți și cinstiți pe stăpânitorii voștri, dar nu vă pierdeți vrednicia omului și a creștinului, singura moștenire dela strămoșii voștri. Nu vă îngroziți nici vă maimuțați să înmulțiți chipul ce vedeți înaintea
25 voastră: Domn e tot omul și cu « Domnia ta » îndreptați-vă către dânsul. Mare e stăpânitorul, și cu « Măria ta » vă îndreptați la el. N'a fost în obiceiurile și limba voastră « Dumneavoastră și Măria Voastră ». Vorbele nu sânt nimic; dar vorbele sânt icoana inimii și a gândului, și de multe ori deșteaptă ori corumpe inima și gândul și eu despre inimă și despre gând vorbesc, și inimile și gândurile voastre au fost frumoase, și nu le stricați.

30 Mergeți în Europa, luați cele bune și frumoase, asemănați-vă albinelor, trageți mierea din flori și lăsați pe seama muștelor să-și cate airea demâncarea. Fugiți de relele Europii, fugiți ca de cea mai grozavă și lipicioasă ciură care omoară toată ființa morală și prin urmare politică.

35 Nu-și prea avea locul, parcă, această apostrofă aci: dar e vorba de Omer, de fala Grecilor; și pe Greci faptele și pildele strămoșilor lor i-au înviat și îi vor face mari.

oamenii aleg, și mulțimea glasurilor se face pravilă, și după dânsa vin criticile.

Unii au zis că limba noastră cere zicerile în rânduiala firească; adică s'au gândit numai la limba norodului; la cea bisericească nu s'au
5 gândit niciodată. Dar toate noroadele au vorbele în rânduiala firească, și nimic n'a oprit pe autori, spre a păstra armonia, spre a da o putere frasarilor lor, să-și împletească și să schimbe locul zicerilor.

Caute cineva limba noastră bisericească și va vedea că pentru cuvinte religioase și literale nu numai frazele ci și zicerile mai pretutindenea
10 s'au lăsat simetricește la locul lor. Spre pildă:

- « Către Corintei a cărții Sfântului apostol citenie ».
- « Citenie a cărții Sfântului apostol către Corintei ».
- « De la Luca a Sfintei Evanghelii citire să luăm aminte:
- « Să luăm aminte citirea Sfintei Evanghelii de la Luca ».
- 15 « Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu ».
- « Slavă lui Dumnezeu întru cei de sus ».

Cei ce au tradus cărțile bisericești au avut dreptul să-și croiască și să-și legiuiască limba lor. Traducătorul lui Omer, Demosten, Virgil, Cicero, Alfieri, Ruso, Poppe, Șacspir. . . or să-și croiască și ei limba
20 după geniul lor și după pildele ce vor avea înaintea lor.

Toți știu că norodul este mai fără cunoștințe și limba lui mai nedesăvârșită, și că limba norodului rumân este limba norodului roman, care își avea autorii săi, limba acestui norod, schimonosită de veacuri și sfâșiată de barbari. Care dar este cuvântul că un autor scriind să
25 nu vorbească decât numai de lucrurile ce cunoaște norodul? să nu se exprime decât cum se exprimă norodul, și în loc de a înălța pe norod până la sine să se coboare el până la mulțime? Pentru ce el să-și strimtozeze duhul, să nu-și boteze ideile sale, să nu-și îngrijască stilul? pentru ce el să piarză și pe norod să nu-l facă să câștige?

Când zice cineva că frasul acesta, construcția aceasta nu-mi place, și nu ia singur pana să arate cum trebuie să se facă; când zice că nu-i
30 place și are și pretenții să treacă de literator, seamănă, mi se pare, cu bădăranul lui Molier care va să treacă de nobil, și zice: ideea aceasta să mi-o pui într'un chip mai după modă, mai frumos, mai nu știu ce fel, mai. . . cum te-i pricepe mai bine, dar să fie. . . știi dumneata.

autor și că, fiind autor, aceasta este un titlu în republica literelor,
 un drept de aristocrat al literaturii și că, ca aristocrat, are dreptul
 să trăiască oricum, să vorbească orice va voi și să scrie orice îi va veni,
 să înfrunte pe cine întâlnește, să batjocorească pe cel cu care vorbește,
 5 să semene vrajba, să se fălească întru nerușinarea sa și să întinză
 corupția și desfrâul, un asemenea omuleț, un asemenea crezut autor
 nu este vătămător numai pentru sine, care e și om pierdut, dar scrie-
 rile lui propovăduesc demoralizația la milioane și rămân, nu ca un
 monument, după cum zic, ci ca o spăimâie de ocară a veacului în care
 10 au trăit. O astfel de clică sau o astfel de mișină, spre ocara veacului
 nostru, s'a clocit și s'a dospit în putoarea și acrima demoralizației
 și fără a cunoaște nici încai regulele scrisului, nici încai o gramatică,
 nici cât prețuește un punct și o virgulă, dau înainte cu ochii închiși
 15 și, umblând în întuneric, zic că luminează neamul și formează opinia
 și, după ce se miră mai întâi singuri de faptele lor, de care zic că
 «sânt prea siguri», apoi le dau și la lume, le scot la obraze ca să ne
 mirăm și noi de ele. Așa dar, a dărăpăna cineva astfel de idei, a împila
 o astfel de trufie prăpăditoare, nu va să zică a strica, ci a face. Până
 să intrăm în asemenea cercetări, până când vom începe a face un analis
 20 literar, ne vom îndeletnici acum a da oarecare regule prin arătarea
 unor greșale; și ca să facă cineva a rodi ceea ce pune în pământ, nu
 e destul numai se semene; trebuie mai întâi să scoată spinii și bălă-
 riile, unde mâna ce revarsă cu îmbilșugare semințele nu e de niciun
 folos: la rădăcina spinilor trebuie secure, și de multe ori secure să ră-
 25 sune crângul; la rădăcina bălărilor sapă, și sapă să răstoarne cu brazda
 și râme și broaște. Atunci pământul rodește, dacă va cădea ploaia
 la vreme.

Nu e întâia dată că am întrebuițat un astfel de stil. Ca învățător
 public în vreme de șase ani am îndreptat adesea deprinderile școla-
 30 rilor, unde totdeauna o glumă amestecată în observație făcea mai
 mult decât o regulă posacă și plină de o rece erudiție. Este adevărat
 că gluma se făcea cu cheltuiala școlarului căruia i se îndrepta deprin-
 derea, dar el nu se mânia, râdea și el dimpreună cu tovaroșii săi. Om
 privat, de multe ori am șters rânduri și fețe întregi: marturi am destui.
 35 Ca să arate cineva greșalele unei scrieri nu poate să le laude. Aceea

5 fac și acum, cu astă deosebire numai că atunci băgările de seamă se făcea între douăzeci sau treizeci de școlari sau între patru ochi și acum înaintea unui public cititor. Atunci se folosea unul sau douăzeci și acum poate o tinerime. Folosul se face, însă cu cheltuiala tru-
 10 fiei unuia. Ploaia priește holdelor, dar strică adesea cuculețul și ibri- celul de fluerat al olarului; marea formează aburii și aburii ploaia, duce pe spatele sale mii de vase și înlesnește universul, dar și înecă câteodată. Tunetul curăță aerul și răvarsă rodnicia, dar și trăsnește de când în când. Ce ne pasă dar de trufia căzută după nasul ardicat în vânt al unuia, când e vorba de folosul celor mai mulți și chiar acestui biet unul, când va vrea să învețe și să se facă om de treabă? Să ne începem dar critica.

15 În *Romania* No. 48 și 55 s'a văzut două bucățele în stihuri ce se zic poezii, mici la vedere și la citit încă și mai mici, că își pierde cineva răbdarea dela cele dintâi rânduri.

Aceste numite poezii sânt iscălite de un poet necunoscut ce-și cântă cântecul singur, zicând:

Că 'nțeleptul se ferește
 De orice necunoscut.

20 Tineri, câți ați început să scriți sau să intrați în lume, ferțiți-vă de astfel de necunoscuți și nu luați de model nici scrierile lor, nici purtările lor.

25 Numele acestui poet este *G. A-scu*. Daca vrei să-l ghicești, cititorule, eu mă socotesc că aceste trei semne vor să zică « Ghiță Ariciulescul ». Un ariciu poet sau un poet al aricilor nu este o minune ce se întâmplă pe toate zilele. Sau daca voiești, să-ți fac o tâlmăcire a acestor slove mai iscusită. Eu sânt un om care voiu să mă țiu după mode și acum trece cineva de mare autor când vorbește în termenii bancului faro. *Scu* în limba românească însemnează *noblețe* (iartă-mă, dragul meu clasic că nu zic *nobilitate*, pentru că aci *noblețea* se potrivește mai bine cu *boblețea*); așa, *scu* însemnează *noblețe*, adică este de o putere cu acel vestit De europenesc. *G.* va să zică *Ghindă* și *A.*, *As* ;

aşa dar *G. A-scu* va să zică după limba întortochiată: *Ghindă As De* şi după limba creştinească: « *As de ghindă* ».

Publicarea acestor bucăţele nu crez să o fi făcut *Romania* decât pentru raritatea lucrului şi monstruoziitatea versurilor, vrednice de un cabinet de istorie naturală. Noi publicăm aci o bucăţică, adică fabula Vulpei, Calului şi a Lupului, dar nu ca să arătăm o raritate, pentrucă lumea acum o ştie şi s'a săturat de ea, ci, după cum am zis, asupra ei să ne facem băgările de seamă.

10 Aşa poetul nostru *Glagore A-scu*, după ce prin cea dintâi a sa bucăţică (vezi *Romania* la No. 48) ne-a tot purtat în lung şi 'n curmeziş peste câmpii, prin palate, prin taberi, preste mări (unde e balaurul şi atâtea jivini), prin Grecia, să ne arate fericirea, şi ne-a tot spus: « O vedeţi colo, o vedeţi colo », apoi rămâne cu ochii pe un nor şi ne spune
15 din experienţă (că e cu părul alb) că acolo e biata fericire. Nu mai poate acum nimini să-l deslipească de acolo. Să-l lăsăm dar căutând la nor şi la stele şi să citim un vers din fericirea asta:

O vedeţi colo, 'ntr'un palat mare.

Domnul *Ariciulescul* obicinueşte cam des a înghimba urechile cu
20 apostrofele fără loc. Eu nu pociu să citesc pe « 'ntr'un palat mare », întocmai ca şi bietul strein pe *Ptriu-ptriu*. Şi vă rog, tinerilor, când faceţi versuri, niciodată să nu apostrofaţi vocala ce stă în capul semi-stihului, nici al celui dintâi, nici al celui de-al doilea. Apostroful e o bună urichelniţă adeseaori, dar în astfel de întâmplări, în loc să gădele,
25 înţepă urechea mai rău decât ghimpii ariciului.

N'avem vreme să ne ocupăm mai mult de fericirea ticluită pe nor, că e prea veche, şi lumea, după cum am văzut într'o înştiinţare, voicşte lucruri proaspete. Fabula este mai proaspătă, întocmai ca un peşte ce, afară din elementul său, se bate pe uscat fără tact şi fără
30 cadenţă.

Să vorbim dar de *Vulpe*, de *Cal* şi de *Lup* şi alăturăm aci acea fabulă, întocmai după cum s'a publicat, fără a schimba sau a scoate nicio iotă, nicio cirtă.

VULPEA, CALUL ȘI LUPUL

7
 O vulpe de ani mică, însă de minte mare
 Și care meseria abia ș'o începuse,
 Pentru întâiași dată văzu din întâmplare
 Un cal, dobitoc falnic, ce ea nu mai văzuse.
 Așa, după ce vreme destulă îl privește,

Plină de mulțumire

D'acea descoperire,

Pe cumătrul lup caută și-i zice: « Te gătește

« Să mergem împreună acilea la un loc

« Să-ți arăt un frumos și mare dobitoc:

« Ce știi cum se întâmplă, poate să-ți iasă bine ».

Lupul rânjând răspunse: « Să se lupte cu mine

« Și să vezi jucărie! însă ia 'ncepi să-mi spui

« Ce fel de gură are, cum e făptura lui? ».

« O! pentru astă dată să fiu iertată,

Ii zise doamna vulpe, « eu îți spui ce-am văzut

« Dar ca să fac portreturi, zugrav nu m'am născut

« Și după cum știi singur, sânt foarte ne'nvățată ».

Vorbind așa 'ntre ele

Dobitoacele mele,

Indată au sosit

La locul cel dorit.

Calul cât le zărește

De fugă se gătește,

Căci vizita lupească

Nu vrea s'o primească;

Și nici n'avea dorință

Să facă cunoștință.

Dar vulpea cu iuteală îi iese înainte

Și cearcă să-l încurce prin aceste cuvinte:

« Stăpâne! D'avem voie, și de găsești cu cale,

« Noi cele prea plecate slugi ale dumetale,

« Am avea-o de cinste să 'ntrebăm cine ești?

« Care îți este neamul și ce fel te numești? ».

Calul, ce cu lesnire gândul lor îl pătrunde,

Fără a pierde vreme să 'ntoarce și răspunde:

« Domnilor, de doriți numele meu să-l știți,

« Il am scris pe potcoavă și puteți să-l citiți ».

Vulpea, la aste vorbe, se trage la o parte:

« Cât pentru mine, zise, vă spui că nu știu carte,

« Căci familia noastră fiind cam scăpătată
 / « Și neavând mijloace la școală nu m'a dat;
 « Dar a domnului lup, și mare și bogată,
 « Mai mult decât o carte nescrisă l-a 'nvățat ».
 5 Lupul, umflat în sine de lauda vulpească,
 Veni până aproape, numele să-l citească.
 Calul, care sta gata cu un picior în vânt,
 Ii dă o lovitură și-l culcă la pământ.
 Deslușit ne dovedește
 10 Fabula ce am văzut,
 Că 'nțeleptul se ferește
 De orice necunoscut.

G. A-scu.

Dar făcându-i analisisul, bunul meu cititor, o să mai trecem odată
 tot prin acele rânduri. Ce pedeapsă! însă fii generos și mai aruncă-ți
 15 odată ochii pă ele, că puțin, și nu le vei mai auzi nici de nume.

« O vulpe de ani mică, însă de minte mare »
 (de minte însă mare)
 « Și care meseria abia ș'o începuse ».

« Ș'o începuse » va să zică « și o începuse », iar nu « își o începuse »:
 20 dela un poetaș însă ce ne spune astfel de urite basne se iartă o astfel
 de neortografie. Câți oameni au trebuință să mai învețe încă vreo
 trei luni în clasul întâi de Umanioare! că acolo îi învață să scrie:
 « 'și o începuse » iar nu « ș'o începuse ». Dar aci ne e vorba de poezie,
 iar nu de gramatică (care se scrie cu doi *m*). Când cineva este născut
 25 poet, nu trebuie să știe multă carte, că ideile îi vin dela Apolon cu
 grămada. El face la versuri ca boierul lui Molier la proză, fără să știe
 că făcea la proză.

*Pentru întâiași dată văzu din întâmplare,
 Uu cal, dobitoc falnic ce ea nu mai văzuse*

30 *întâiași dată și ce ea nu mai văzuse*, din două una este împlutură,
 pentrucă, când nu mai văzuse, va să zică că e întâia dată, și când e
 întâia dată, va să zică că nu mai văzuse. Însă lesne e să vorbească
 cineva, dar ia să ia pana în mână și atunci vede câte parascovenii

fi trebuie unui vers până să iasă întreg cu toate picioarele lui, întocmai ca o caracatiță crăcănată, sau ca un rac de baltă cu toate picioarele lui!

« Așa, după ce vreme destulă îl privește,
Plină de mulțumire,
D'acea descoperire ».

Aș cere prea mult când zicerea « plină » aș socoti-o de prea obraznică în capul versului. E și păcat să mă leg de dânsa când mai la vale sumă de astfel de ziceri vor rămânea în pace. Așa dar meargă și ea pe lângă celelalte. Unde a mers mia, meargă și suta!

« Pe cumătrul lup caută, și zice te gătește »

Eu sânt un om ciudat, că n'am obicei să vorbesc când caut pe cineva, ci după ce îl găsesc. Așa aș fi vrut ca și vulpea să nu-i zică cătând pe lup, ci după ce l-a găsit. — Ce zici, domnule poete, nu zic bine? Dar asta vine din inspirația poetică ce dela poet se întinde și la vulpe și o face să vorbească cătând, adică airea. — Apoi « pe cumătrul lup caută », ce fel de semistih este? ce odorogitură șontăcată? ce înșărare de vorbe cu ochii închiși? Dar fiindcă poetul a închis ochii și a dat înainte, dumneata, cititorule, astupă-ți urechile și mergi mai la vale că o să vezi ce-o să vezi.

« Să-ți arăt un frumos și mare dobitoc »

Poate că dobitocul vulpei o fi frumos, dar versul poetului urît tată a avut. Nici cadență, nici măcar numărat pe degite sau, d'a și numărat poetul, i-a ieșit așa de bine ca și lupului când a vrut să numere slovele după potcoava calului.

« Lupul rânjând răspunse »
(Rânjând lupul răspunse) — nu era mai bine?
« Să se lupte cu mine »

Zi de vară până seară și semistihul tot să nu fie bun.

« Și să vezi jucărie, însă ia 'ncepi să-mi spui »

Din jucării își frâng oamenii adesea picioarele și își sparg capetele. Și jucăria asta a frânt picioarele bietului vers!

« O pentru astădată să fiu iertată »

➤ Eu te iert, vulpișoară mică fără carte; dar în semistihul de-al doilea îți lipsește o silabă, adică coada ți-e ciontată și vulpea cu coada tăiată, după cum zice tata Esop, nu prea are crezământ!

.....

.....

5 « Dar vulpea cu iușeală fi iese înainte
Și cearcă să-l încurce *prin aceste cuvinte* »

Prin aceste cuvinte, semistihul îți rupe dinții, Domnule G. A-scu; însă când spune cineva la basne, i se iartă să fie știrb ca babele când coc la porumb. Vezi, d'aia mi-ești drag mie că te pricepi și umbli după regulă! Vrei ca tot lucrul să se facă după orânduială și baba să fie

10 știrbă, că așa i se cuvine. Dumneata, cu astfel de reguli ești mai priceput și decât Sosia, care la toată vorba avea și răspunsul ei.

.....

.....

« Domnilor, de doriți numele meu să știți »

Stihurile dinainte însemnate cu puncturi sânt de porunceală, ca și cele de sus; dar « Domnilor, de doriți » e un semistih nici bărbătesc

15 nici femeiesc; seamănă unei femei cu musteți; și vă spui să știți, tinerilor, câți faceți la versuri, și le împerechiați câte două-două ca porumbii Vinerii ce se sărută în bot sau în cioc, când vă vine strechea amorului și vă puneți sub balconul unei Dulcinee, să nu iubiți nici-odată un fătălău cu barbă, că iar de voi e rău; mie nu-mi pasă.

20 « Eu îți spui ce-am văzut »

« *Spui* » arată că poetul e fără obraz. Când vorbește, nu e Dumnealui care vorbește. « Eu » și « Tu » în inspirația Dumnealui e tot una; Dumnealui este republican în tot abuzul cuvântului și în gramatică. Ce ciumă în litere!

25 « Cât pentru mine zise vă spui că nu știu carte »

Pentru astă sinceritate trebuie să zică cineva un bravo jupănesei Vulpi, că puțină carte știe când pe *spuiu* îl zice *spui*. Aci și vulpea e fără obraz, dar sinceră; spune drept, săraca!

« Dar a domnului lup »

Sfârșitul semistihului iar bărbătesc, iar o muiere cu mustăți. Și la numărul silabelor iar și-a pierdut socoteala poetul; dar așa e când are cineva păcatele să tot numere pe degete.

« Mai mult decât o carte nescrisă l-a 'nvățat »

5 *Carte nescrisă!* Poetul nostru câteodată e și cam mucalit; și *carte nescrisă* e un mucalitălăc ce nu-l înțelege nimini. Așa dar poate să râză singur inspiratul.

« Ii dă o lovitură și-l culcă la pământ »

10 Asta e un vers sdravăn, ca și lovitura calului și d'o face poetul tot astfel de versuri, dă nădejde de procopseală. Atunci poate să-și scrie numele G. A-scu și atunci toată lumea poate să gândească că, în loc de « Ghiță Ariciulescu » va să zică « Geniu Angelescu ».

15
Deslușit ne dovedește
Fabula ce am văzut,
Că 'nțeleptul se ferește
De orice necunoscut.

Bun cuvânt, bună filosofie și bune versuri și încă și cu discreție, că a știut poetul că fabula-i înghimpă urechile și de aceea zice « *am văzut* » iar nu: am citit sau am auzit; însă

20
Puțin este într'o faptă
Unde greșeli viermuiesc,
Când semne de duh ici colo
Presărate se zăresc...

(Boileau)

25 Nu te mânia, Domnule G. A-scu, că povețele astea nu sânt rele, te învață să faci versuri, te povățuește să cinstești publicul cititorilor, te face când ei scri câte ceva să te sfătuești cu vreun prieten, să-ți cercetezi fapta singur și să-ți aduci aminte de versul acela:

30
Indreptați fără 'ncetare
Și iar o mai indreptați,
Ștergeți, lăsați câte-o dată,
Uneori adăogați.

(idem)

5 Și pe urmă să hotărăști să-ți dai lucrul în public, adică te învață ca pe fata a mare, întâi să intri în putina cu argăseală și pe urmă să ieși la horă. Poate să-ți pae cu greu că din slava poetică te vezi odată așa de jos căzut ca marchezul Prețioaselor dat prin noroiu; dar nu e rău. Așa e lumea asta; cineva pățind învață. Pe urmă adu-ți aminte de când scriai pe panachidă, de unde ai și învățat a face astfel de stihuri, că:

«rădăcina învățături este amară ca fierea; dar roadele ei sânt dulci ca mierea»

10 și de:

Omul iscusit
Și făr' de cuțit,
Când șade la masă
Foarte rău îi pasă!».

15 Este adevărat că ești cam iscusit și mucalit mai de multe ori, dar ești fără de cuțit. Iți trebuie să mai înveți, ca să nu-ți pese când șazi la masă, sau să nu rămâi pe din afară ca bietul Sosia tocmai la vremea mesei, că ce rău e când ți-e foame. Acum ești în vara vieții și cânti nu ca poetul ci ca greerele, și când va veni iarna n'o să știi nici să joci. Bagă în cap câte îți zic, că nu te 'nvăț de rău!

20 Nimic nu este mai lesne decât să critice cineva pe altul. Sânt niște purdalnice de reguli pentru versificație și tot felul de poezie, niște semne de minte întregă și judecată dreaptă dela care nimeni nu poate să se abată nepedepsit; dar un soi de republicani calcă tot în picioare, zic că sânt slobozi! și ce dănanăi sânt alea? Eu, fiindcă nu m'am născut
25 așa slobod, că m'am pominit cu tată și cu mamă și îmi da pe foi când vream să-mi fac chefurile și printr'o obicinuință s'a întâmplat să respectez astfel de pravili sau reguli; m'am deprins a le cunoaște unde sânt neîngrijite; așa dar este și lesne a face critică și a zice: ici nu e
30 bine, colo e rău, dincoaci nu merge bine, dincolo șchioapătă, mai colea e grozav, mai dincolo e muma pădurii, și alte d'al de astea și niciodată să zică bine, întocmai ca Esop asinului, pretutindenea îl face mișal și de nevoie. Dar eu nu sânt de aia; pentrucă voiu să fiu bine cu lumea ca să nu vorbească și ea rău de mine. Și așa, după ce îndreptai
35 pe ici pe colo versurile fabulei cu un chip foarte blând, după cum se

vede, și cu aceasta mi-am făcut câțiva prietenași (pentru că prieteni unde să găsec în ziua de astăzi?), am hotărît să mă dau și eu în gura lupului și să tractez acea fabulă. Cel puțin, poate că făcându-o mai urîtă, să adeverez ceea ce am zis, că lesne e să critice cineva, dar anevoie să facă. Toate voi să meargă după o rânduială, după cum zisei. M'aduse ispita să mă laud singur, dar mi-adusei aminte că nu șade bine și d'aia îmi dau și eu fabula de jaf, cu toți actorii ei, afară de cal, care e cu copitele oțelite și ies schinteie din ele. Critice-o cine va voi: dar ca să mă ascunz după deget, o dăruesc d-lui G. A-scu, zic că a făcut-o tot Dumnealui. Ce știi? Poate că îi voi mai fi dăruit și altădată.

CALUL, VULPEA, LUPUL

O vulpe copilandră ce-abia se apucase

De ceea ce 'nvățase:

Să calce 'n urma mă-sii, în pungă fără bani

Să cumpere la găște, găini, cocoși, curcani. . .

Porni din vijunie,

Prin crâng se tot coti,

Ieși într'o câmpie, —

Ș'odată se opri. . .

Un cal slobod aicea păștea în voie bună:

A vântului suflare prin coamă-i se juca,

Și falnic preste câmpuri în preajmă i căuta;

De latele-i copite pământul se detună.

Dar biata spiculantă cal încă nu văzuse:

Se uită, îl măsoară

Și ochii 'n cap îi joacă

Și dinții 'n gură-i toacă. . .

Se 'ntoarce, se strecoară,

Prin tufe o tulește și 'n clip' acasă fuse. —

Aleargă la cumătru, nea Lupu, și-l găsește:

— Nea Lupe, cumetrașe, dă tare, te gătește,

Vin', vino după mine, ici, uite, la un loc

Să vezi un. . . ăla mare, un frunteș dobitoc.

Aoleo! dragă cumetre,

E un sdravăn chilipir,

D'aici poți, zău, să te îmflă

Și în burtă și 'n chimir.

Iar Lupul îi rânjaște (căci astfel el zâmbește)

Și 'ncepe să-i vorbească: — Cu mine cin' s'a pus

La căpătâiu n'a scos-o; dar ia îmi povestește,

Urechile lungi are? Sau coarne 'nalță 'n sus?

Sau dinți mistreți spumează?

Mustăți, ghiare zărit-ai?

Vreun muget auzit-ai?

Vr'o trombă 'naintează?

Vr'o coadă măciucată, vreun cap pletos și mare,

E roșu, pătat, negru, gălbui? Ce piele are?

— D'istoria naturii o știi că n'am habar,

Nu mă cunoști de dascăl, giambaș ori maimuțar.

La ce mă 'ntrebi, cumetre, nu mă pricep de loc,

Îți spuiu că-i «ăla mare, un frunteș dobitoc».

Așa vorbea 'ntre ei

Meseriașii mei;

Și 'n sfatu 'nsufletit

Nici prinseră de veste,

Când iat'au și sosit

La locul de poveste.

Chiaburul, teleleica, acum gătea de masă.

Iar Calul cât îi simte, pășunea de loc lasă;

De loc în vânt înalță cap falnic, fioros,

Și nările-i se îmflă, un ochiu înfuriat

Albeața 'ntrețuște, lumina ațintează,

Și coama-i se sburlește și coada-i undoiază,

În jos capul avântă, asvârle din apoi:

(Nu suferă cel slobod lupi, vulpi, tigri-cotoi);

Pe câmp d'alungul fuge și tropotu-i detună,

Și bubuie pământul și luncă, crâng răsună.

Dar vulpea e vicleană

Și viclenia sboară;

O ia după poiană,

Prin tufe se strecoară

Și iese înainte, când calul se oprește,

Și 'ncepe să-i vorbească, nu aspru, ci vulpește:

Stăpâne, plecăciune!

Sunt roaba dumitale.

Ești slobod și e jale,

Cu-atâta 'nțelepciune

Să umbli peste câmpuri. Îți spui drept datorie
 Că noi câteva fiare avem tovărășie
 Dreptatea să cunoaștem, curând să desrobim
 Jâvinii, dobitoace și slobozi să trăim.
 In astă eterie ce pravili mari gătește
 Un Lup cu coada lungă, vestit republican,
 In sfaturi prezidează, înduplecă, 'ntărește
 Incât i s'a dus vestea acestui găligan.
 Eu viu ca să-ți propunem a te uni cu noi; —
 Dar, ia și prezidentul sosește din apoi
 Și va să-ți desvălească
 Materia frățească.

Să spui lui cum te chiamă, că el pe loc te 'nscie
 In condica cea mare și-ți dă și vrednicie.
 Iar Calul ce prea lesne cu omul se 'nvoiește,
 De coada titirită a Vulpei se 'ndoiește
 Și cugetul viclenei îndată îl pătrunde
 Și, fără a pierde vreme, rânchează și răspunde:
 — Jupâni republicani,
 Vestiți Americani!

D'aveți așa dorință al meu nume să știți
 E scris ici pe potvoavă. Puteți să mi-l citiți.
 La aste vorbe Vulpea îndată o sfeclește,
 In laturi cam privește,
 Incet coada își strânge, se trage la o parte...
 — Cât pentru mine, zise, vă spui că nu știu carte,
 Căci răposata mama fiind cam scăpătată
 Și tata fără slujbă, la școală nu m'au dat;
 Iar domnul Lup se trage din casă laudată
 Și cartea, câtă este, de rost o a 'nvățat.
 Domn Lupul, greu la ceafă, ce punga-i cam secase
 Și mațu-i leșinase
 Și burta începuse să tot fi chiorăiască,
 Se duse să citească.

Iar Calul, ce sta gata cu numele 'n picior,
 C'o bună lovitură și-l culcă binișor. —
 Avântă iarăși capul și fuge rânchezând
 Iar Vulpea o tulise, republica plângând.
 Deslușit ne dovedește
 Fabula ce am citit
 Că viclenii își fac planuri,
 Dar nu 'n veci au izbutit.

Pre lângă acestea, bine ar fi ca însuși fabula poetului, bună, rea, s'o mai îndrepteze cineva pe cât poate fi primitoare de îndreptare, spre a putea a se citi mai lin și mai neted după rânduiala versurilor. La aceasta socotesc că se va îndatora însuși poetul, pentru că-și va vedea copilașul mai netezețel, mai pieptănat, mai dărăcit, mai... știi, cu toate că este leit tat'so. Și totd'auna se bucură bieții părinți când își văd copiii mai pricopsiți. Afară de acestea socotesc să-mi fie prea mult dator că prin această critică am făcut să-i însemneze ceva băsnulețul și cel puțin să-i mai dăinească câteva zile pomenirea, după o moarte fără niciun sgomot. Cine altfel era să știe că D. Glagore A-scu a făcut un basn?

INDREPTARE

O vulpe de ani mică, de minte însă mare
 Și care meseria abia 'și o începuse,
 Când zise: Doamne-ajută, văzu din întâmplare
 Un cal, dobitoc falnic, ce ea nu mai văzuse.
 Așa, după ce vreme destulă îl privește,
 Săltând de mulțumire
 D'acea descoperire,
 Aleargă la cumătru nea Lupu și-l găsește
 Și-i zice: te gătește
 Să mergem împreună acilea la un loc
 Să vezi, dragă cumetre, un mare dobitoc.
 Ce știi cum se întâmplă? și treaba cum ne vine?
 Rânjând Lupul răspunde: — Se pune el cu mine?
 Să vezi ce jucărie! Dar ia începi să spui
 Ce fel de gură are? cum e făptura lui?
 — Acum deocamdată te rog să fii iertată,
 Ii zise doamna vulpe; eu spui ce am văzut;
 Să fac însă la chipuri, zugrav nu m'am născut,
 La astă meserie sânt prea neînvățată...
 Vorbind așa 'ntre ei
 Negustorașii mei,
 Indată au sosit
 La locul cel dorit.
 Iar calul îi zărește,

De fugă se gătește,
Căci vizita lupească
Nu vrea să priimească,
Și nici n'avea dorință
Să facă cunoștință.

Dar vulpea cu iuțeală fi iese înainte
Și cearcă să-l încurce prin dulcile-i cuvinte:
« Stăpâne, d'avem voie și de găsești cu cale,
« Noi cei supuși cucernici și robi ai dumitale
« De cinste am ave-o daca binevoiești
« Să spui care ți-e neamul și ce fel te numești ».
Iar calul cu 'nlesnire al lor gând îl pătrunde
Și fără a pierde vremea se 'ntoarce și răspunde:
« Jupâni, d'aveți dorință al meu nume să știți,
« E scris ici pe potcoavă, puteți să îl citiți ».
La aste vorbe vulpea se trage la o parte:
« Cât pentru mine, zise, vă spui că nu știu carte,
« Familia a noastră fiind cam scăpătată
« Și fără de mijloace, la școală nu m'a dat.
« Dar domnul Lup se trage din casă mai bogată
« Și cartea, câtă este, de rost o a 'nvățat ».
Chir Lupu, 'mflat în sine de lauda vulpească,
Veni până aproape ast nume să citească:
Iar calul, ce sta gata cu-al său picior în vânt,
Ii dă o lovitură și-l culcă la pământ.

Deslușit ne dovedește
Fabula ce am văzut,
Că 'nțeleptul se ferește
De orice necunoscut.

CRITICA

Mulți în multe rânduri m'au îndemnat a destina în coloanele *Curierului* un loc cât de mic și pentru critica cărților ce ies.

E lesne a critica și anevoie a face. A critica e mai tot una cu a nu-ți plăcea fapta ce ai înaintea; a face mai bine este o crimă ce nici mort
5 nu ți-o iartă cel ce a făcut mai rău. Sunt însă și excepții la regulă: se află bărbați generoși ce își cunosc erorile și mulțumesc celor ce li le arată; însă aceasta e o treaptă foarte înaltă de cunoștințe, e o treaptă de a-și cunoaște omul ce îi lipsește. Nouă ni se pare că le avem toate, că știm toate, mai vârtos dacă pune odată Românul călimările la
10 brâu. Noi aștia, o mână sau o sumă de oameni suntem de aceia ce întrecem și pe cei ce pun călimările la brâu; noi scriem, traducem, furăm sau parodiem autorii, vorbim despre lucruri ce nu le-am învățat, tipărim la cărți, trecem de literați, de literatori, de lumini, de fenomene ale epocii noastre, și apoi să nu știm toate? și mai vârtos să
15 nu știm o biată limbă românească ce se învață de sine, numai dacă știi odată grecește și dacă mi-ai învățat acum franțozeștile? Să nu știm de toate, dacă știm odată că *enfase* se pronunță *anfas*?

D'alde astea am cugetat totdeauna și cu toate că *Curierul Român* intră într'al douăzecilea an, cu toate că poate număra în urmă vreo
20 18 bune volume, tot m'am ferit de critică cât am putut, și ori când am început foarte puțin, sau din dorința mai binelui, sau din ajungerea cuțitului la os, totdeauna mi-a părut rău: am zis că nu e încă timpul, n'a venit încă acea epohă când să începem a ști ce ne lipsește și când, văzând că se ocupă lumea de noi, să vedem că am ieșit din
25 tina vulgului, din numărul celor neînsemnători; n'a venit încă timpul

când din observații să-și facă Românul cunoscuți, voitori de bine, amici.

După atâtea stăruiri însă de bărbați pe care îi știm și cunoscuți între Români de adevărați voitori de bine ai limbii noastre, m'am supus în fine a lua și această sarcină. Inșă, ce să critic? — Câteva traducții. — Atâta mai bine, că scap de analisisul operei, și de pericolul de a încurca mai mult fapta în loc de a o analiza.

Ca să nu caz însă în nemulțumirile ce am avut în atâtea rânduri, mi-am pus înainte temeiurile următoare:

1° A începe mai întâi dela păcatele mele ca scriitor și ca om;

2° Mai mult a face decât a vorbi;

3° A lua cărțile străine după ordinul hronologic, începând dela 1847 încoa. — Pentru cele de mai nainte, uitare;

4° A nu intra în coloanele acestei foi spre critică decât cărțile ce merită considerație și stimă. Pentru celelalte nu se va vorbi nimic și nu se va vedea alt sentiment decât o tăcere profundă și o fierbinte rugă către Dumnezeu ca să le ierte, în eterna uitare, de toate păcatele literare ce vor fi comis și ele ca niște cărți ce sunt.

5° La traducții a se face numai observații la limbă, pentru că originalul sau opera își are în sine dela autor meritele sau defectele sale.

6° La versuri a se observa limba și versificația.

7° Observațiile a fi în faptă iar nu în vorbă, cum am zice mai mult în pantomimă; adică dacă ar fi tipografia așa de avută ca altele încât să aibă și de acele degete arătătoare, aș fi foarte bucuros, fără a vorbi nimic, a pune la fiecă degetă vorbă, sau fras, sau vers, sau rimă, ce mi se va părea de observat câte un deget sau câte două, unul înainte și altul în urmă, ca să arăte de toate părțile ceea ce va merita de a fi arătat (că pricep în ziua de astăzi copiii). Inșă, fiindcă din mare disgrație îmi lipsesc niște asemenea arătători mai elocvenți decât orice vorbe, mă voiu mărgini numai cu niște notițe mai inocente și decât degetele.

8° Ca să nu semene că se caută greșalele cu lumânarea întorcând la pagini, din fiecare carte se va reproduce în această foaie testul întreg și esact al paginii d'întâi, sau cel mult până la a doua, când cartea va fi ceva mai frumușică. Și oriunde se va părea eroare se va pune o notiță din jos, fără altă observație decât cu vorba sau frasul analoge.

Se crede că nu va fi condamnat *Curierul Roman*, dacă va semăna
că îndreptează, ca învățătorii temeile sau erorile de ortografie sau de
sintaxe ale școlarilor. Cată să mărturisim cu toții că până acum n'am
scris nici atât cât scriu spre exercițiu școlari din colegiurile din alte
5 părți, și mai e mult încă până când patria noastră va produce cel
puțin un Florian, ce a scris și a murit așa de june..

9° Bazele pe care se vor face observațiile nu vor fi altele decât
baze generale de logică, de estetică, de retorică, de gramatică generală,
de gramatică română, în ceea ce intră în natura limbii și e recunoscut
10 de toți câți au scris-o mai bine în orice timp și în orice provincie română.

10° De e cineva ruginit ori conservativ, de este moderat, de este
radical în scrierea limbii, se va judica după credința sa, după legile
sale. În religiile literare să va vedea o tolerență întreagă. Va scrie
fiecare în limba sa, în părerea sa, numai să aibă limbă, să aibă părere.
15 Când zicem *limbă și părere*, apăsăm asupra vorbelor și credem că ori-
care dorește să treacă între literați, cel puțin îmi va fi dat definiția
despre aceste două obiecte, ca să aibă un principiu de unde să plece.

11° Se va cere dela fiecare carte o ortografie; și zicând iară orto-
grafie înțelegem o dreaptă scriere pe regulile adevărat gramaticale. De
20 va voi cineva să îndoiască consoanele unde se cuvine sau să le des-
doiască, sau să le întreiască, va avea să-și dea cuvântul către alți;
iar de va fi neluători aminte să amestece verbul *voi* cu pronumele
voi, prima persoană a perfectului *cântai* cu a doua persoană a imper-
fectului *cântă* și alte asemenea, *Curierul Roman* îi va face numai
25 îndată notiță; pentrucă numai acei domni le vor amesteca, cari sau
nu respectă publicul, sau nu știu nici ce e perfect, nici ce e imperfect,
nici ce e prima, nici ce e a doua persoană. Și cei dintâi sunt mai neier-
tați. Cât pentru vorbe ca cele următoare: *coppil* și *copillü*, *coppit* și
copi, *cântă* și *cântă*, *spusse el* (perfect) și *lucruri spuse* (participiu),
30 *zisse* și *zise*, *dusse* și *duse*. . ., pentru asemenea amănunte, deși s'ar
cuvini să fim cu luare aminte, însă se va lăsa la timp și la o erudiție
mai popularizată.

12° Nu vor scăpa din observații asemenea nici fraze străine ca cele
următoare: *e multă vreme*, sau *e mult timp de când* (il y a long-temps),
35 în loc de: *e mult de când*; *junele om* sau *tânărul om* (le jeune homme);

mai mult trăiește omul, mai mult vede, în loc de cu cât... cu atât...
Puiе cineva orice fel de vorbe va voi, latine, grece, slavoane, chineze... că din partea acestei critice va fi în pace; de va face însă fraze franțeze sau germane, atunci vom cere voie a face și noi o notă cât de mititică.

5 13° La versurile ce nu vor respecta urechea cititorilor, sau la traducții de versuri de felul acesta, ce vom face? — Aci e toată nevoia. Nu e anevoie să vorbească cineva; și cât asudă până să facă! Pe domnii poeți fi vom respecta dară prin sudoarea ce vom pune și noi. Vom face dar.

10 14° Intr'un cuvânt toată critica aceasta nu va fi alt decât o curată comparație: o vorbă alătura cu alta, un fras în paralel cu altul, o rimă dând bună dimineața unei altei rime ș.ă.l., cum am zice un pozitiv cu un comparativ, adică, sau din bine mai bine, sau din rău mai rău.

15 N. B. Vom ști a de judeca și a trece cu vederea erorile tipografice, care fără greutate se cunosc de oricine.

DESPRE METRU

f Români n'au avut alte metre decât mai întâi pe cele vechi ale moșilor lor și mai la urmă pe cele din cântecele naționale.

In cântecele rumânești naționale vedem, cum și în proverbi și povește, deosebite versuri, unele albe sau nerimate, dupe chipul celor vechi, cum:

Ori te poartă cum ți-e vorba

Ori vorbește cum ți-e portul.

Altele cam rimate, unde puțin îi pasă Românului de potrivirea sfârșitului sau a rimei, cât de tact și cadință, care mai pretutindeni are de povățuitor urechea, și este cu scumpătate îngrijită. Să se bage de seamă că ori sunt versurile făcute pe malul unui pârâiaș, la umbra unui copaciu și la sunetul fluerașului păstorului; ori improvizate în mijlocul codrului și la mirosul prafului de pușcă; sau alătura cu coar-nele plugului și la sunetul glasului ciocârliei; lor puțin le pasă de luxul rimei, cât totd'auna păzesc cu scumpătate măsura. Ba încă atât e urechea Rumânului nesuferitoare de odorogirea versului, încât la multe întâmplări jărtfește pronunția unei vorbe și o accentează airea ca să meargă tactul versului. Versurile următoare vor putea sluji de dovadă daca urechea Rumânului naturei și nesticat se gădelă atât de rimă cât de cadință. Silabele lungi le vom arăta cu vocală mare.

Īcea 'n vĀle, cŌlea 'n vĀle

Icea 'n vAle lA fântĀnă.

MĀi bādĪță, mĀi podAr,

TrAge pOdul mAi la vAle,

CĂ-ți trântEsc un glOnț în șAle;
 TrAge pOdul îndărĂt
 CĂ-ți trântEsc un glOnț în pEpt.

CE mi-e mIe drAg pe IUme?
 POTecUța dIn pădUre,
 PARDosItă cU alUne!

Iată și rimate, unde în versul cel d'al patrulea, zicerea « drAgoste » se știe de tot județul Mușcelului că la cântec se strigă și face « dra-gOste ». Atât nu suferă Rumânul să-i odorogască ceea ce îi spun alții că e vers!

A trăI făr'A iubI,
 MĂ mir cE traiu O mai fI!
 A iubI făr'A simțI,
 MĂ mir cE dragOste-o fI!
 A simțI făr'A dorI,
 MĂ mir cE simțIr'O fI!
 A dorI făr'A jărtfI,
 MĂ mir cE dor O mai fI!

Toate aceste versuri și altele mulțime din Bănat, Transilvania și Moldova sunt curate rumânești, ce nu miros nici a logofeție de prin oraș, nici a meși și ceacășiri din Faner. Intr'însele, dupe cum am zis, se vede puțină rimă, și pretutinden cadință și măsură de 2/4: o silabă lungă și alta scurtă. Auză cineva și cântecele satelor ce le numesc istorii, rămășițe și urme a felului de bardi rumâni, și vază că Rumânul a fost deprins dela descălicătoare încă să auză cu plăcere la ospățul și veselia sa cămpeană, lăuta însoțită cu asfel de versuri:

Pe Argeș pe Argeșăl
 Trece Radul Negru Vodă...

Aceasta a fost starea versificației rumânești până la venirea Fana-rioților, când au început a ieși Ienache și Alecu Văcărescul, Fonseca, Iordache Slătineanul, Barac, Aaron și alți poeți ai noștri și ai Moldaviei. D. Iancu Văcărescul, pe lângă cadința cea veche cu religiozitate păzită în toate versurile sale, a însoțit și luxul rimei întru toată eleganța și curățania ei; pare că ar fi arătat că limba rumânească e priimitoare și de versificația italiană, ca una ce are același început, mai aceea materie și mai aceea gramatică, și ca una ce e mai așa de cantativă.

Poetul nu dă reguli, el dă modele, tace și le arată lumii și oricât de nalte să fie, el are darul acela să le facă înțelese mulțimei numai văzându-le. Nu trebuie limbă tablourilor marilor artiști, ele tac și spun toată ideea creatorului lor.

5 Se găsesc la urmă urmași, imitatori, creatori din nou, întrecători, și arta pășăște, se desăvârșăște în cele mai mici nuanțe.

Deși limba e priimitoare dupe cum zisei și de versificația latină și de cea italiană, însă caracterul versificației națiilor îl dă poezii ce ies în deosebitele noroade. Ei, luându-se dupe obiceiul și urechea compatrioților lor, cât și dupe cât e destoinică limba a se mlădia, deschid drumul pe poteci călcate de picior național, și de multe ori și prin locuri pe unde n'a cutezat sau nu le-a cunoscut alt muritor. Așa operele lor se fac model și tip de poezie și versificație națională. Voiu să zic, adică, când vine geniul, el nu întrebă pe nimeni: ce metru să iau? și cum găsești dumneata cu cale, domnule, care ți-ai uitat limba și ai învățat grecește dela Fanarioți? să mă iau oare dupe urechea dumatile, care ți s'a deprins pe versurile de cinsprezece silabe, lungi cât și conferința ișlicului Fanariotului și care se târâsc întocmai ca hârșiitul papucilor din niște picioare strâmbe? Geniul își întoarce spetele dela astfel de capete ce trag cu urechea la cântările lui, el își întrebă, se sfătuește numai cu tactul său și național, pentrucă nu e el geniul, cum am zice, de geaba; își croește metrul său, sboară pe aripele-i de foc, își culege ideile din regiile cerești, din adâncurile infernale, din mijlocul acestor două în cele trei rigate ale naturei pământeste, din templul Amozului, ș.ă.l.

15 Iși dă poemele sale afară, încântă, îmbărbătează, întinerește, desmiardă, subjugă pe compatrioții săi și pare că le-ar zice: acesta e metrul vostru, astfel de caracter și-a luat poezia voastră, pentrucă este poezia mea, și eu sânt al vostru, am ieșit dintre voi, și pentrucă eu sunt geniul.

10 Inșă vine Coconul Grigorașcu, Iorgul sau Iancu, și strigă: vai de mine, agamu! aceasta nu e poezie; urechea mea e deprinsă cu alt ritm, și eu am cântat din copilăria mea:

Tala lala, la la la la, tala la la la la la.

adică:

35 Τὰ μάτια σου, τ' ὀλόμαυρα, μαῦρα ἄν τὸ μελάνι
Νὰ τὰ ἔχει ἔπρεπε ὁ βασιλεὺς νὰ γράψῃ τὸ φερμάνι.

Τά ματάκια σου τὰ μαῦρα
Πῶς νὰ τὰ ἔχανες νὰ τ'αὔρα;

Bietul coconul Grigorascu! Ce foc și pârjol și inimă albastră e pe dumnealui, că i s'a stricat chichirezul! urechea dumnealui era învățată cu alt ritm; și inima dumnealui cea poetică și înamorată simțea o tinerețe și dragoste nespuse în ideile și măsura coprinse în versurile de mai sus; căci dumnealui, în entuziasmul amorului său ceva mai mult decât clasic, al aceluia amor, la cap legat turcește, la brâu cu un hanger și la spate cu două aripi de balaur, ar fi dorit, zic, în amorul său ce i se pune în inimă ca strechea la ceafa taurului, să-și întinză condeilul estrapoetic în ochii cei negri ai bieteii Elencuței, sau cel puțin să-și fi pierdut Elencuța ochii ca să-i găsească dumnealui. Apoi de necaz nu-i place metrul lui *Saulul* rumânesc, și nu ne spune ce fel de metru trebuia să ia D. traducătorul, sau daca ne-ar spune, parcă versurile se fac de porunceală! Ca să iasă o compoziție sau traducție bună, cea d'întâi condiție este să placă autorului sujetul, și apoi să-l lucreze dupe gustul, talentul său, dupe simțirea, dupe vocația sa, și la nimic să nu fie strimtorat nici de urechea coconului Grigorascu, nici însuși de respectul către autorii cei vechi.

Metrul de patrusprezece și de treisprezece silabe (cele dintâi femești și cele de a doilea bărbătești) s'a văzut de mai mulți că e singurul metru ce se cuvine limbii rumânești, prin care să poată păși tragedia și epopeea, ca un termen de mijloc între eroicul cel vechiu și alexandrinul cel nou, dupe cum limba rumânească are în sine și măsura latinei și cântarea italienei.

Să nu gândească D. autorul aceștii critici asupra lui *Saul* că cu D. Grigorascu, Iancu sau Iorgu voiu să înțeleg pe D-lui; nu, ci pare că aș împelița gusturile și prejudițele pentru fanariotism în aceste nume, dintr'ale căroră năravuri ne împărtășim cu toții, și Muntenii și Moldavii de prin capitale. Când aș ști că s'ar supăra D. criticul cu templul Melpomenii și într'însul cu fanteamele Parisului în loc de fanteamele Romei și Greciei, l-aș ruga să binevoiască a crede că eu însumi sunt acel coconu Iancu (zic și aci cocon, pentrucă vorbesc despre mine

și trebuie să mă coconesc și eu nițel), cu toate că nu am purtat niciodată ceacășiri; dar versurile în care este tradus Mahomet mă cam arată de un asfel ce s'a născut și a crescut în vremea domniei Fanarioților. Așa mă pusei pe mine la mijloc ca să nu fie mânie, și să vedem că greșim toți câți n'am făcut în viața noastră o jumătate de vers, sau am și făcut, dar oloage și schioape (care e mai rău decât a nu face); să facem bine să tăcem de metrul lui *Saul* rumânesc, să-l lăsăm cum este, că e singur cum se putea să fie; este cadințat și împărțit în emistihe, are prosodia versificației rumânești; se potrivește cu subiectul, pentrucă

5 nici Saul, nici David, și niciun Evreu n'a vorbit, nici n'a scris în versuri rimate, ca să gădele auzul coconului Grigorasculu împrumutat din Fanar. Dupe ideea mea este mult și psalmii lui David că sunt rimați, dar traducătorul a trebuit să cinstească mai mult ideea lui Alfieri, ce își are psalmii iar rimați. Aceasta va să zică clasic, ca obiceiurile, gustul,

15 portul, persoanele, caracterele și însuși limbajul și limba să fie istorice, să semene cu ale veacului și locului în care se socotește scena; și asfel e *Saul* rumânesc, adică că cel italianesc, și această scumpătate a poeziei frumuseților și clasicității lui Alfieri de către traducătorul, Domnul criticul o socotește de greșală! iar bine știe să critice! Nu știu

20 în Iași dăca va mai fi având și alți școlari, că aci s'au găsit vreo câțiva din aceia ce văd pieziș lucrurile, și au bătut în palme la această diatribă, pe care o spuiu ca să se bucure D. criticul. Mie însă îmi vine să sfârșesc cântând dimpreună cu Boileau, și pentru cuviință cânt numai în gândul meu, pentrucă îmi am și eu părerile și gândurile mele; cine va voi să ghi-cească ce voui fi cântând, cate versul dupe urmă al cântului I-ii de l'*Art Poétique*, care se potrivește de minune la asfel de bătători în palme.

25 D. criticul găsește greșală în traducție pentru ce să fie din vers italianesc în vers rumânesc! găsește greșală pentru ce să semene Alfieri a Alfieri, iar nu a un Bucureștean sau Iașan stricat, care mai nici numele de artă nu știe ce va să zică, și aceasta o numește scopos *Erculic*; dar cum gândești, Domnule, că traducătorul lui *Saul* să ia un scopos și pas de pigmeu sau răsăcărat? erculan pas trebuie, pas de bărbat erculeu ce ajunge departe fără a se răsăcăra.

30 D. criticul mai găsește greșală, pentru ce limba rumânească, când

35 poate a se mlădia și a-i da geniul orice tornură va naște capul său,

traducătorul lui *Saul* să n'o lase tot în starea ei deocamdată, astfel precum o cunoaște D. criticul, căci n'a venit vremea, dupe părerea Dumnealui, să fie și ea limbă!

Spre aceasta aduse asemănarea cu fata dela țară.

5 Așa este cu fata întocmai precum zice Dumnealui, dar cu limba nu merge treaba astfel. Fata e ca toate fetele și ca toate cele ce se supun la vârstă, creștere și descreștere; cum am zice, ca și varza care trebuie pusă în pământ, pe urmă să crească în vremea preursită ei, să se desvoalte, să se coacă, să se puie în puțină și pe urmă să se acrească.

10 și apoi să se puie la masă. Dar cu limba merge altfel: ea nu are vreme hotărîtă ca în atâtea luni sau în atâția ani sau în atâtea veacuri să se formeze. Ea stă ca diamantul ascuns fără lustru, însă cu prețul său în sine, până vine artistul și îi dă strălucirea ce o avea ea în sine, iar nu i-a împrumutat-o nici el nici meșterul. Nu ne trebuie vreme și ani

15 hotărîți la formarea limbilor, ne trebuie autori și pe aceștia îi scot veacurile ca din întâmplare, ca din capriciu, iar nu periodiceste ca pe verze. Când vine autorul care se cunoaște cu limba și o iubește, el se slujește cu prețioasa ei materie și îi dă forma ce merita fără să aștepte vremea și veacul ce trebuie să așteptăm pentru fată și pentru varză, pe una ca să o mărităm și pe alta ca să o băgăm în puțină.

D. criticul zice că limba rumânească nu e priimitoare de forma limbii italiene; dar de unde știe Dumnealui? Cine i-a spus? ca să ne-o spuie și nouă, s'o știm și noi; pentru ce atâta pismă pe Dumnealui

25 că să nu aflăm și noi această taină? Limba Italiei ce o vorbește poporul are aceeași materie ce o are și limba rumână. Dar a venit un Dante, Ariosto, Taso, Metastasio, Alfieri și alții și i-au dat acest haracter, fără a se gândi că se află în lume și critici care aseamănă limba cu fata, i-au dat acel entuziasm și tinerețe, acea poezie, acea cântare,

30 au adăogat, au scurtat la silabe, au întors construcția, când ca Omer, când ca Virgil, când ca Euripid, când însuși ca popoul italian, și au făcut o limbă Dantică, Metastasică, Alfierică, iar nu populară; pentru că nu poate nimeni zice că acești autori au aceeași limbă cu a norodului sau aceeași limbă între sine; toți însă împreună au dat haracterul și

35 stilul limbii literare a Italiei.

Cine se gândește că limba e ca fata dela țară, puțină treabă face cu limba și limba cu Dumnealui. Mai puțin lucruri era scrise în limba italiană în vremea lui Dante decât în ziua de astăzi în limba rumânească, socotind și cărțile bisericești, unde psalmii și Proorocii sunt o poezie din cele mai înalte, care nici nu se pomenea pe vremea lui Dante în limba poporului Italiei; dar creatorului raiului și iadului creștinătății, lui Dante zic, nici nu i-a venit în gând această idee deșănțată că limba seamănă cu fata dela țară ca să aștepte vremea până s'o scoată din putina cu argăseală ca să iasă cu ea la horă și la obraze. Când ar fi fost astfel de critici pe atunci, sau când s'ar fi luat lumea după Dumnealor, săraca limba Italiei, ar fi așteptat mult ca diamantul îngropat fără s'o cunoască nimeni. Limbii îi trebuie să-i vie omul ei, și deodată se arată și cine este. Ei nu-i trebuie atâtea carantine de curățenie ca fetei dela țară până să i se curețe solzii dupe mâini și să i se astupe crăpăturile călcâelor.

Poetul zice limbii: « Eu am venit; tu ești draga mea, eu sunt aman-tul tău, noi ne iubim; amândoi suntem dintr'o origină, amândoi am venit aci jos ca să facem bine oamenilor; norodul nu ne cunoaște, nu ne înțelege. Eu te voi ajuta, îți voi da întrinseca ta frumusețe, îți voi da grațiile cu care te vorbesc zeii: tu le ai în tine, draga mea zină; sunt subt un văl prin care nu poate pătrunde decât ochiul poetului și pe care nu e dat să-l ardice decât mâna artistului. Mie îmi va fi fală cu tine, tu mă vei înlesni, ajuta, și eu te voi arăta lumii. Amândoi pe urmă pe aripile slavei vom sbura în mirarea norodului, și vom deschide drum a sbura și alții în urma noastră ». Astfel își dă poetul mâna cu limba, astfel unul pe altul se ajută și astfel zboară. Momul stă d'o parte și în vreme ce acești doi amănți pun mirarea în sufletele oamenilor, căldura în inimile lor, îi face a sburda de veselie, entuziasm, bărbăție, tinerete și pietate, și se gătesc mulțime a-și lua asemenea sborul către dânșii; el stă d'o parte, zic, se uită cu ochii blesdiți, își mușcă limba și zice: « Bine zboară! dar acuma e întunec, e noapte încă, și trebuia să aibă aripile de liliac, că era mai potrivit cu vremea. Nu e încă ziuă, ca să aibă aripi de lumină. . . Sau fetele dela țară sunt cu fotă, pe mâini cu solzi, și cu călcăile crăpate; limba pentru ce să fie astfel de frumoasă, că și ea dupe gramatică este tot

de gen feminin ca și fata. . . N'a brodit-o poetul; eu să fi fost făceam altfel ». — O știm, domnule, că ai fi făcut altfel; dar vezi Omer, Dante, Malerb și însuși Moisi au făcut altfel și de aceea ei sunt ceea ce au fost.

Urîcios este Momul, care n'a fost niciodată în rândul zeilor și nici nu va fi, pentrucă e slut, urît foarte, nu poate nimeni să-l auză a ieși și el să critice. Lumii e dragă însă povățu și îndreptarea prin pilde, și unde greșaste cineva, să dovedească cu fapta că se poate mai bine. *Saul* nu zic că e fără greșală, căci și cel italianesc, de ar fi trăit autorul, socotesc că din ediție în ediție s'ar mai fi îndreptat; dar când zice cineva că nu e bine, să facă mai bine, încai un vers. Noi vedem pe D. criticul că fără să facă versuri, fără să fie silit a traduce versuri, (ce e mai greu decât a compune,) fără să fie silit a respecta ideile și cugețările autorului, fără a avea înainte o operă urmată în cinci acte, ne dă afară o bucățică de vreo câteva zecimi de rânduri în proză și ne sparge urechile cu « templul Melpomenii » (adică ca să arate că e și Dumnealui poet), cu « fanteame » în loc de « fantasmе », cu « amor pradosit », cu « erculic », cu « răsplătire » în loc de « răzbunare », cu « Evropă », « ștenă », « ni face, traghice » ș.c.l.; cu vorbe cu adevărat spurcate pentru limba rumânească, care, când ar fi și ea o fată ca cele dela țară, cu adevărat că ar semăna o brăzie înțorțolată, cu prodosii și fanteame și spurcăciuni.

Eu las mulțimea de frumuseți ce se văd în toată fața și mai în tot versul traducției lui *Saul*, și puiu înainte numai câteva versuri, ca să facă pe orice cititor a sili pe D. criticul său, și pe toți băcătorii în palme, a rămânea în mirare și a ne face un tablou în care fără a avea calitățile lui *Saul*, să vedem într'înșii toată nebuna lui mirare, când David îi arată petecul din veșmântul lui:

Frumoasă este pacea,
E dulce lăcuința
Colo unde credința
Și prea curat amorul
În preajma lui s'a pus;

Dar soarele apune
Și orice zefir tace;
În liniște, în pace
Doarme 'mpăratul dus. —

DESPRE VERSIFICAȚIE

- Adeseaori s'au făcut deosebite cereri a se da oarecare reguli de versificație rumânească. Limba noastră este priimitoare și de felul versificației antic și de acesta nou sau italian. Pe puțini poeți i-au făcut versificatori școala sau regulile. Tactul, cadința, armonia, simetria rimei pociu zice că au fost înnăscute într'înșii dimpreună cu poezia.
- 5 Niște modele frumoase, citirea poeziilor mari le-au fost destule reguli. Prin urmare, totd'auna s'a socotit mai de prisos a se da oarecare reguli uscate, care, pentru cei ce nu sânt poeți, poate să li se pară reci și fără interes și pentru artiști asemenea foarte de prisos, în vreme ce le
- 10 cunosc și le pot și crea. Lor le sânt destule, după cum ziseiu, bunele modele. Cercetarea însă a scrierilor în versuri mi se pare o mai vie regulă, și aplicația, și ațâță interesul cititorilor, și atinge iubirea de sine a însuși autorului, care, sau din necunoștința încă cu desăvârșire a artei, sau din nebăgare de seamă, își face un obicei rău dela care
- 15 s'ar putea abate și pe urmă nația să dobândească într'însul frumoase modele. Astfel de cercetări de nimeni nu pot să fie așa de bine simțite ea de însuși autorul. Dacă nația noastră, în lipsa care a avut de autori și de modele care să poată sluji de normă, ar trebui să aștepte ceva duhuri ce să covârșească în oarecare scrieri, aceasta mai mult trebuie
- 20 să o aștepte dela cei cari, nesiliți și neîndemnați de nimeni, singuri au luat pana și au scris ceva bine sau rău. Intr'înșii se vede natura. Câți au scris în versuri, firește că au și au avut oarecare aplecare la dânsese și prin urmare le și simt mai bine. Așa dar cercetarea scrierilor făcute, și chiar de nu va însufla la nimini niciun interes, autorilor
- 25 lor însă le atinge iubirea de sine, îi face mai bine decât pe oricine a

simți regula dela care, sau din nebăgare de seamă sau din lenea de a se osteni sau din neștiință, s'au abătut. Cel care, ori necăjit, sau recunoscător, se îndreptează, acela este un poet și versificator câștigat pentru nație, format, ca să zic așa, de sine și poate și mai bun decât
 5 acela pe care s'ar sili cineva să-l formeze într'adins. Astfel de întâmplări sânt fericite pentru oricare țară. Anevoie ar brodi cineva artistul când ar voi să-l caute sau să-l formeze din orice om. Trebuie lăsat a se înfățișa singur.

Curierul Rumânesc, după făgăduința sa a da de când în când și
 10 câte o critică sau analis literar al cărților ce vor ieși, întâmpină acum cea dintâi carte tipărită mai de curând, intitulată « *Poezii de D. Grg. Alecsandrescul* ».

Autorul aceștii broșuri are și două scrisori familiare, din care una este către D. marele logofăt I. Văcărescul și prin care dumnealui îl
 15 întrebă să-i spue: la ce este mai tare și mai deosebit? sau care este felul său de poezie? Oricine va citi această cârticică, cum și autorul ei însuși, poate cineva zice, că va alege din toate câte se coprink într'insa aceste două scrisori și prin urmare ar putea răspunde în locul D-lui Văcărescul: că de este D. Alecsandrescul poet, felul său este epistola familiară (juducând după această cârticică). Elegiile sale sau meditațiile, după cum le numește, au un dar sau o însușire care fac și pe însuși autorul să se ostenească a le învăța pe din afară. Dar treaba noastră nu este aci nici logica, nici morala, nici poezia, ci numai versificația și limba.

Până să intrăm în analisul acesta, vom vorbi puțin despre versificație și mai vârtos de felul versurilor mai des întrebuințate în această
 25 broșură. Dar mai întâi vom da oarecare deslușiri ale terminilor artei.

Zicerile sau vorbele ce se sfârșesc într'o silabă cu ton se zic: *cu tonul la ultima* sau *bărbătești*, precum: *a cânta, a citi, curat, simțit, văzut, frumos, cuvânt, ș.ă.l.*

Tot de felul acesta sânt și cele ce se sfârșesc într'un ı sau ũ scurt, cu tonul la a doua vocală, cum: *Dumnezëu, erou, simțiri*.

Zicerile cu tonul la a doua silabă sau la penultima se zic femeiești, cum: *cântare, citire, curată, cântă, blândă, lucrează, scrie*. Tot femeiești se zic și cele ce au tonul la a treia silabă și se sfârșesc într'un I sau ũ scurt, cum: *pământuri, sfârșituri, vrednicu*.

Versurile cu care se slujește scriitorul nostru în pomenita carte, în bucățile: *Meditația, Eliza, Așteptarea, Peștera, Barca, Candela, Fericirea și Rugăciunea* sânt de acelea care se zic de patrusprezece silabe, adică de acelea ce s'au întrebuințat mai puțin până acum în limba noastră, până în anii trecuți și care, după a mea părere, se potrivește mai bine cu limba, și pentru lina și cadințata lor legănare și pentru că, având un coprins mai întins în silabe și nici iar prea mare, poetul poate să-și încheie într'un vers o idee fără strămtorare.

Rimă se zice potrivirea sau împerecherea a două versuri și se zice și ea: *rimă bărbătească* și *rimă femeiască*. Felul acesta de versuri, de se sfârșăște într'o rimă femeiască sau cu tonul la a doua silabă, trebuie să aibă 14 silabe. Iar de se sfârșăște într'o rimă bărbătească, trebuie să aibă 13 silabe.

Tot versul se împarte în două emistihe sau jumătăți de vers. Emistihele celor de 14 silabe de felul acesta trebuie să fie de câte 7 silabe fiecare și femeiești. Emistihele celor de 13 silabe trebuie să fie: cel dintâi de 7 silabe și femeiesc și cel d'al doilea de 6 silabe și bărbătesc. De pildă putem să aducem patru versuri sau un catran al tot acestui scriitor de pe când făcea versuri mai regulate decât cele din cârticica pomenită, pentru că într'însa mai nu se poate afla nicio pereche să fie făcută după regula artei:

Așa fără 'ndoială, amara mea viață
D'acum e pentru mine nisip neroditor,
Ce vara îl usucă, și iarna îl înghiață
Și nicio floare n'afllă sârmanul călător.

Aci versurile 1 și 3 sânt cu rimă femeiască și prin urmare de câte 14 silabe. Versurile 2 și 4 sânt cu rimă bărbătească și prin urmare de câte 13 silabe. Versurile 1 și 3 se împart în câte două emistihe de câte 7 silabe și fiecare femeiesc, cum:

30 1 { Așa fără 'ndoială
 amara mea viață
și 3 { Ce vara îl usucă
 și iarna îl înghiață

Câte patru aceste emistihe sânt de câte 7 silabe și câte patru se sfârșesc cu tonul la penultima. Iar în versurile 2 și 4, împărțindu-se în câte două emistihe:

5 2 { D'acum e pentru mine
 Nisip neroditor

și

 4 { [Și] nicio floare n'afllă
 Sărmanul călător

10 vedem emistihele întâi de câte 7 silabe și femeiești și cele de-a doilea de câte 6 silabe și bărbătești. Aceasta este împărțirea versurilor de felul acesta.

15 Înșă pe lângă acestea, ceea ce împlinește cântarea versurilor și prin care poetul poate îndrăzni să zică *cânt*, este tactul la versuri. Fără acest tact nu poate cineva cânta un vers fără a poci vorbele. Tactul sau măsura aceasta stă în silabele cele lungi și scurte ce pot să aibă picioarele unui vers. Nu fără cuvânt cei vechi au numit părțile unui vers *picioare*, pentrucă prin ele un poet pâșaste cu măsură sau se împiedică de își sparge capul. Poezia are o măsură ca și muzica, ca și danțul și acele măsuri ce se află în muzică se pot afla și în poezie.

Să vorbim de măsura versurilor de felul pomenit, de câte 14 silabe femeiești și de câte 13 silabe bărbătești. Felul acesta are această măsură de $\frac{2}{4}$, adică:

1 2 3 4 5 6 7 } un emistih
 ∪ — ∪ — ∪ — ∪ } femeiesc
scurt, lung, scurt, lung, scurt, lung, scurt, }

25 1 2 3 4 5 6 } un emistih
 ∪ — ∪ — ∪ — } bărbătesc
scurt, lung, scurt, lung, scurt, lung }

30 Silabele cele lungi, spre deosebire de cele scurte, le vom însemna cu ocsia (') și pe măsura aceasta să punem versurile de mai sus:

Așa' fără' 'ndoia'lă ama'ra mea' via'ță
D'acu'm e pe'ntru mi'ne nisi'p nero'dito'r,
Ce va'ra 'l usu'că și ia'rna 'l înghia'ță
Și ni'ci o floa're n'a'flă sārma'nul că'lăto'r.

Versurile cu care se slujaște scriitorul nostru în pomenita carte, în bucățile: *Meditația*, *Eliza*, *Așteptarea*, *Peștera*, *Barca*, *Candela*, *Fericirea* și *Rugăciunea* sânt de acelea care se zic de patrușprezece silabe, adică de acelea ce s'au întrebuițat mai puțin până acum în

5 limba noastră, până în anii trecuți și care, după a mea părere, se potrivesc mai bine cu limba, și pentru lina și cadințata lor legănare și pentrucă, având un coprins mai întins în silabe și nici iar prea mare, poetul poate să-și încheie într'un vers o idee fără strămtorare.

Rimă se zice potrivirea sau împerecherea a două versuri și se zice și ea: *rimă bărbătească* și *rimă femeiască*. Felul acesta de versuri, de se sfârșăște într'o rimă femeiască sau cu tonul la a doua silabă, trebuie să aibă 14 silabe. Iar de se sfârșăște într'o rimă bărbătească, trebuie să aibă 13 silabe.

Tot versul se împarte în două emistihe sau jumătăți de vers. Emistihele celor de 14 silabe de felul acesta trebuie să fie de câte 7 silabe fiecare și femeiești. Emistihele celor de 13 silabe trebuie să fie: cel din

15 tîi de 7 silabe și femeiesc și cel d'al doilea de 6 silabe și bărbătesc. De pildă putem să aducem patru versuri sau un catran al tot acestui scriitor de pe când făcea versuri mai regulate decât cele din cărticica

20 pomenită, pentrucă într'nsa mai nu se poate afla nicio pereche să fie făcută după regula artei:

Așa fără 'ndoială, amara mea viață
D'acum e pentru mine nisip neroditor,
Ce vara îl usucă, și iarna îl înghiață
25 Și nicio floare n'afle sărmanul călător.

Aci versurile 1 și 3 sânt cu rimă femeiască și prin urmare de câte 14 silabe. Versurile 2 și 4 sânt cu rimă bărbătească și prin urmare de câte 13 silabe. Versurile 1 și 3 se împart în câte două emistihe de câte 7 silabe și fiecare femeiesc, cum:

30

și

1	{	Așa fără 'ndoială amara mea viață
3	{	Ce vara îl usucă și iarna îl înghiață

Câte patru aceste emistihe sânt de câte 7 silabe și câte patru se sfârșesc cu tonul la penultima. Iar în versurile 2 și 4, împărțindu-se în câte două emistihe:

5 2 { D'acum e pentru mine
 Nisip neroditor

 și

 4 { [Și] nicio floare n'affă
 Sărmanul călător

10 vedem emistihele întâi de câte 7 silabe și femeiești și cele de-a doilea de câte 6 silabe și bărbătești. Aceasta este împărțirea versurilor de felul acesta.

15 Însă pe lângă acestea, ceea ce împlinește cântarea versurilor și prin care poetul poate îndrăzni să zică *cânt*, este tactul la versuri. Fără acest tact nu poate cineva cânta un vers fără a poci vorbele. Tactul sau măsura aceasta stă în silabele cele lungi și scurte ce pot să aibă picioarele unui vers. Nu fără cuvânt cei vechi au numit părțile unui vers *picioare*, pentrucă prin ele un poet pâșaste cu măsură sau se împiedică de își sparge capul. Poezia are o măsură ca și muzica, ca și danțul și acele măsuri ce se află în muzică se pot afla și în poezie.

Să vorbim de măsura versurilor de felul pomenit, de câte 14 silabe femeiești și de câte 13 silabe bărbătești. Felul acesta are această măsură de $\frac{2}{4}$, adică:

25 1 2 3 4 5 6 7 } un emistih
 ∪ — ∪ — ∪ — ∪ } femeiesc
 scurt, lung, scurt, lung, scurt, lung, scurt,

 1 2 3 4 5 6 } un emistih
 ∪ — ∪ — ∪ — } bărbătesc
 scurt, lung, scurt, lung, scurt, lung

30 Silabele cele lungi, spre deosebire de cele scurte, le vom însemna cu ocsia (´) și pe măsura aceasta să punem versurile de mai sus:

Așa´ fără´ ndoia´lă ama´ra mea´ via´ță
D'acu´m e pe´ntru mi´ne nisi´p nero´dito´r,
Ce va´ra f' l' usu´că și ia´rna f' l' înghia´ță
Și ni´ci o floa´re n'a´flă sārma´nul că'lăto´r.

Acele versuri de felul acesta sânt bune sau pot a se cânta, care au a doua silabă dela începutul emistihului lungă. Dacă nu va fi a doua silabă lungă, încai să fie a patra, că atunci pe măsura $\frac{2}{4}$ se socotește lungă sau se poate lungi și a doua și versul tot nu se poate socoti stricat.

5 Prin urmare, se vede că aceste patru versuri sânt bune.

Să aducem acum esemplu și un catran, care va fi din întâmplare, din cărticica ce este subt analis, adică din versurile ce a făcut mai pe urmă scriitorul nostru, și să le punem pe măsura lor sau să le cântăm cum trebuie a se cânta:

10 Câte' chinu'ri ascu'nse, câte' lacră'mi vărsa'te
 Aă u'vut-o' de ma'rtur și i-a'm incre'dința't,
 Câte' dori'nți smeri'te și ne'înfi'ința'te
 Am tă'înui't de lu'me și e'i am a'rătat't.

15 De va citi cineva aceste versuri cum trebuiesc ele a se cânta, limba e stricată și nu mai seamănă rumânească. De le va citi cum să semene limba rumânească, atunci poetul în zadar ne tot spune că cântă și tot își ia lira când la spinare, când o ține ca un automat.

În pomenita broșură, în acele elegii pomenite, nu poate găsi cineva mai nici cinci versuri vrednice de acest nume.

20 Bietul bătăran al lui Molier învățase dela dascăl și ne tot spune că « ce e versuri nu e proză și ce e proză nu e versuri ». Acum însă trebuie să mai adaoge că « mai este și altceva ce nu e nici proză nici versuri ».

25 Ca să aducem de pildă câteva versuri care să aibă tonul și la a doua și la a patra silabă după începutul emistihului, vom lua din întâmplare câteva dintr'o poemă ce-am citit, intitulată *Ingratul*, și care sânt tot de felul acesta:

30 1. Nu mă 'ndrepte'z la lu'me să-ți spu'iu nelegiurea;
 2. Cu ti'ne a'm de lu'cru și vi'na tu' ți-o știi,
 3. Ingra't ți-e bu'nul nu'me și în'suși pomenirea
 4. Te-a înfiera't păca'tul, pe fru'ntea ta' îl ții.

Aci, emistihele întâi din versurile 1 și 4 au tonul la a patra silabă, iar celelalte emistihe toate au tonul la a doua silabă.

Asfel sânt și versurile:

35 Aco'lo să a'ibi partea mortă'nd în slugărie
 Să nu'mai ie'și d'aco'lo, o scre'măt infernal,

Ce te-a dospit păca'tul din ve'cinica urgie
Cu-a ce'rului nești're într'un mome'nt fatal.

Aci iară, emistihul întâi din versul 3 și emistihul al doilea din versul 4 au tonul la a patra silabă.

5 Pe lângă cântare, care este din cele de căpetenie sau de neapărată trebuință la versuri, se caută și rima, care este un lux sau podoabă. Despre rimă vom vorbi în unul din numerele următoare. Aci atât ne mărginim a zice că D. Alecsandrescul poate și singur a-și reclama numele de rimător și oricine i-l poate da, pentru că rimă bine.

10 Băgările de seamă ce se pot a se mai face sânt și cele următoare: se știe că și în proză, pentru eufonie, și în versificație, fiind trebuință, adeseaori numărul silabelor silește a se scurta unele vocale și a se face diftongi întâlnite cu alte vocale, cum și de a se apostrofa sau lepăda; însă versificatorul trebuie foarte mult să ia seama ca apostrofările să nu se facă pe la mijlocul vorbelor, adică acolo unde nu
15 suferă nici limba nici urechea. Toți știu că apostrofarea se face la sfârșitul zicerilor sau și la început (în limba rumânească), iar nu și la mijloc fără voia limbii. Acest fel de apostrofări nepotrivite cu limba le obicinuește cam des D. Alecsandrescul. Astfel de apostrofări nu se pot priimi nicăiri; însă cineva e slobod să facă cum va voi, atunci
20 dar să știe: că de își va da singur titlu de poet și de versificator, nimeni nu-l crede; și când zice:

Lupii, urșii imi fac slujbă, leii chiar mi se supun,

să nu crează că i se supun leii și urșii. Astfel de minuni le producea odată lira lui Orfeu; și acea liră subțil de degete poate să îmblânzească fiarele și să le facă ascultătoare; la o astfel de liră, ca să zic
25 așa, trebuiesc niște degete care în vârful lor să aibă un auz.

Aceste băgări de seamă nu pot fi deslușite bine fără a se aduce înainte și câteva exemple; spre pildă:

30 Am că'tat-o 'n pustiuri, am că'tat-o în lume
Am că'tat-o pe dealuri, pe munți și pe câmpii,
Am că'tat-o 'n deșarta Eho' a unui nume
Pe talazurile mării și chiar în bogății.

(fața 9 vers 8).

Pentru' nimic fac bine ca *duhurle* cerești,
(fața 7 vers 22).

Ceru'l este cu stele pe *câmpurile* cu flori.
(fața 10 vers 18).

5 Pe *pa'surle* verdeții ca ele m'aș ivi.
(fața 12 vers 30).

În *mi'nurle* acelea când inima gândește.
(fața 20 vers 14).

10 *Felurle* sunt osebite și voesc osebit dar.
(fața 22 vers 23),

ș. č. l., ș. č. l., ș. č. l.

Despre limbă, despre ortografie, despre înțelesul vorbelor, despre logica cu care sânt puse, atâta zicem că bine ar fi să le îngrijască sau să se deprinză a le îngriji. Pre lângă aceasta, mi se pare că treaba
15 unui om ce se numește singur poet, când scrie versuri, nu este de a se face dascăl de limba franțozească, adică să ne arate cum pronunță Franțezii zicerile *emblem*e și *simplicité*, arătând că *e*, înainte de *n* și *m* se pronunță *a*, și *i* înainte de *m* și *n* se pronunță *e*. Ce-i pasă Rumânului de pronunția franțozească? Au ieșit la modă streinismurile și
20 numai auzi pe câte unul zicând: *semplu!* *senser!* *șarman!* *monșer!* și pe D. Alecsandrescul: *semplu!* *semplitate!* *amblemă!* și ar fi mai bine să ne spue cum se scrie *emblema*, iar nu cum o pronunță Franțezul, dacă va să credem că înțelege ce va să zică *emblema*.

Pe urmă *ruine* a le face *ruinuri* (fața 12 vers 19), seamănă cu *ju-*
25 *pânii* ce *marfa* o face *mărfuri* și cu gazetarii ce *gazeta* o face *gazeturi*.

Asfel de cercetări sânt multe și de toate, dar nu se ating atâta de scopul acestui articol: alta e limba și alta este versificația. Vor avea loc a se întinde cineva mai pe larg când se va vorbi că în poemele cele frumoase trebuie să aște cineva și limbă, și versificație, și
30 judicată, și adevăr, și toată frumusețea artei, adică *poezie* în adevărata însemnare a termenului.

Aducând de pildă versurile ce le-a făcut D. Alecsandrescul mai dinainte, acum 6 ani, și cele ce face acum, poate să întrebe cineva: care este pricina că tot acest scriitor atunci făcea versuri mai bune și
35 și acum mai stricate? — Pricina o știe Dumnezeu însuși; — o știu și eu; dar fiindcă crez că de aci înainte va avea băgare de seamă la

facerea versurilor, n'o mai spui; destul este să văză cineva că este o pricină la mijloc.

5 D. Alecsandrescul are și altfel de versuri în broșura ce se află subț analis, adică de acelea de 15 silabe ce se văd în pomenitele două epistole și pe care D-lui le numește singur *de câte un stânjân de lungi*.

10 Felul acesta de versuri au și ele măsura lor și ca să nu prelungim acest articol o vom lăsa a o arăta cu alt prilej. Aci atâta zicem că D. Alecsandrescul, măsura acestor versuri o păzește mai bine; și chiar pe unde se trece cu vederea, eu, după a mea părere, zic că în astfel de scrieri se poate ierta, unde poetul într'un stil familiar nu poate strica frazele
15 obicinuite în vorbă pentru a complăce versului. Astfel de treceri cu vederea se pot ierta și însuși în dramă, pentru că acolo se închipuește că vorbesc împărați, miniștri, ostași, țărani, oameni ai norodului, slugi și alții asemenea, și poetul trebuie mai mult să păzească limbajul obicinuit în toate zilele în vorba deobște, și scrierea lui să se potrivească cu vorbirea personajelor ce înfățișază pe șenă; poezia lui ar trebui să fie numai un fel de proză cadințată, ca să se apropie de natură.

25 Când însă poate uni cu vorba familiară și regularea versului, atunci poetul covârșăște și darul acesta nu este dat fiecăruia și, în cel care nu-l are, mai bine îmi place să văz ideile înalte, țesutura și economia bucății, caracterul personajelor și curățenia și adevărul limbii, decât niște versuri după toată regula care, nepotrivite cu natura, fără a mișca inima, nu spun nimic duhului. În odă însă, în elegie, în tot felul liric și în epopee, pre lângă frumusețea și înălțimea ideilor se cere dela
30 poet și regularea versurilor, pentru că acolo nu vorbesc oameni de rând ci însuși poetul care zice că se află în inspirația sa, însuflăt de o zeităte și în povestirea sa pretutindeni ne spune că *cântă*, ne vorbește de liră și chiar începutul poemei sale se începe cu *Cânt*; și ca să-l credem, nu trebuie să ne spue minciuni, trebuie să *cânte*.

VERSIFICAȚIE

I.

Poezie sau *ποίησις* va să zică facere, creație. Creatorul a toate, Dumnezeu, este primul și a-tot-potentul poet. Creația sau poezia sa este universul întreg.

5 Poezia cea mai sublimă și veră este aceea ce se exprimă prin fapte. Dumnezeu prin fapte și-a exprimat și își exprimă cugetările. O parte oarecare din acea putere creatoare s'a dat și omului și nu se manifestă decât prin faptele lui. Poezia lui Michel-Angel se manifestă prin arhitectură, sculptură și pictură, a lui Rafael și altora prin pictură, a lui Bethoven și altora prin muzică, a lui Moysse, Homer și altor poeți prin cuvânt.

10 Sunt poeți a căror putere creatoare se manifestă nu prin vorbe, ci prin fapte. Astfel actorul poet își creă singur rolul și-și manifestă poezia prin mimică și declamațiune, dând suflet și viață poeziei scrise. Astfel creatorii de grădini și decorațiuni fac a li se vedea poezia realizând și întrecând grădinele Armidei și însăși paradisele poezilor Asiei.

15 Eroul mai presus de toți poezii se creă singur pe sine; poezii n'au decât a-l descrie, și adesea ne dau o foarte palidă copie pe lângă original. Cel mai mare poet din secolul nostru în arta militară stete Napoleon I.

20 În câți însă și mai câți poezia stă latentă, fără a se manifesta nici prin daltă, nici prin penel, nici prin note, nici prin vorbe sau versuri, nici însuși prin fapte serioase sau care plac simțirilor? În rândul acestora sunt toți martirii ideilor mari, acele vergini a căror viață candidă și moarte eroică punea în extase pe carnefici. Acele mume ce dimpreună cu fiilele lor lua martiriul cu bucurie pentru triumful chri-

stianismului ce venise a proclama în etern anul Domnului rumpând fiarele sclavilor. Acea mamă spartană a lui Ștefan al României, ce zicea fiului său: *du-te să mori!* Acele vergini ce în delirul celui mai sublim amor devin însele o poezie incarnată, și legile umane, convenințele societății nu le lasă a-și manifesta poezia nici cu vorba, nici cu scrisul, nici cu penelul, nici prin note, nici însuși cu suspinul! De două ori fericite în amorul lor, pentrucă sunt fericite în a lor castitate.

Frumoasă este poezia sub orice formă s'ar manifesta omului — și însuși în umbra misterului. Adesea câteva fraze muzicale ne înalță sufletul mai mult decât pagini întregi ale scriitorului poet; și numai pentrucă poetul music nu poate spune toate câte poate spune poetul versificator. Adesea o trăsură de penel a poetului pictor ne pune în extaze mai mult decât cântarea și ritmul versului, însuși pentrucă ne spune mai puțin și decât una și decât cealaltă. Adesea iară doma lui San-Petru, o săgeată gotică, Piramidele în deșert ne răpesc sufletul până unde nici pictura, nici muzica și cu atât mai puțin cuvântul nu ne-ar putea transporta.

Acesta este cuvântul că poezii în fapte sunt mai sublimi decât poezii în vorbe. Unii creă originalul, cei de adoilea descriu sau copiază. Bietul om copiază numai cât poate faptele marelui poet, Dumnezeu, și cu cât prin fapte se apropie de Dumnezeu, cu atât poezia lui este mai sublimă.

II.

Ne exprimăm mai pe larg despre poezie în prefața la poeziile ossianice, în al doilea volum al acestei opere.

De astă dată lăsăm poezia în genere și venim la poezia în speție, la poezia exprimată prin vorbă sau cuvânt; și aceasta poate prea bine a se exprima și în proză, fără a fi adică cântată pe oarecare măsură. Când însă poetul voiește a-și cânta creațiunile sale, atunci este nevoit a ținea, ca și în muzică, o măsură sau un tact, și iată începutul metricei sau al versului.

Versificația dar nu este poezie, nu este esenția unui ideal, ci o formă metrică, în care se coprink regulile de muzică prin care se pot face versurile, ca să fie în adevăr versuri.

Versul în limba română a însemnat și înseamnă mai mult cântare, și nu fiecum, ci cântare frumoasă, voce dulce și armonioasă. Iată și expresiunile populare și generale: « omul acesta e cu vers; are vers frumos, — vers îngeresc ».

5 Ce ar fi însă de o cântare fără tact sau fără măsură? sau lipsind măsura sau tactul la o cântare, ar mai putea-o suferi auzul omului? Tot ce face plăcere și voie bună în muzică, tot ce face pe om a sălta, a se scula la danț și a danța în voie bună, este măsura, tactul.

10 Versul dar, fiind o cântare, fără măsură nu poate fi vers și nici însuși proză; ar fi un mod din cele mai sdruncinătoare și mai nebune de a-și exprima cugetarea.

Anticii, ca oameni mai primitivi și mai aproape de natură, avură instinctul și bunul simț de a cere dela vers numai și numai măsura și cesura. Modernii adăoseră și rima. În versurile populare ale României, se vede iar prin instinct că măsura și cesura au fost cu rigoare respectate; rima, ca un lux, fu mai puțin observată. Spre a măsura versurile, anticii avea și ei, ca și geometrii, o măsură ce se zice *pede* sau *picior*, compus de două, trei și patru silabe. Modernii se servesc cu cea mai mică măsură, ce se zice silabă.

20 Ca să tractăm dară despre versificațiune sau despre regulile facerii versurilor, cată să vorbim mai întâi despre *măsură*, *cesură*, cum și despre *rimă*. Vom intra apoi mai preparați în mecanismul întreg al versului.

III.

DE MĂSURĂ

Măsura în muzică se zice și tact; în poezie a apucat a se zice *pede* sau *picior*; în adevăr însă este tot *măsură*.

25 Tactul în muzică este împărțit în *timi*; pedele în versificațiune se împart în silabe, adică, ceea ce în muzică se zice timp, în versificație se zice silabă.

30 Măsurile în muzică sunt: sau de doi timpi, numărând cu *una*, *două* — *una*, *două* etc. și care se înseamnă prin $\frac{2}{4}$; sau de trei timpi, numărând cu *una*, *două*, *trei* — *una*, *două*, *trei* etc. și se înseamnă cu

$\frac{3}{4}$; sau de patru timpi, numărând cu *una, două, trei, patru* — *una, două, trei, patru* etc. și se înseamnă cu [$\frac{4}{4}$].

Daca ceea ce se zice în muzică măsură, în versificație se zice *pede* și daca ceea ce în măsură se zice timp, în versificațiune se zice silabă, atunci, naturalmente, pedele sunt de două, de trei și de patru silabe.

Cele de două silabe sunt în două moduri: adică sau cu prima silabă tonică ori lungă și a doua scurtă, sau cu prima scurtă și a doua lungă. Pedele sau măsura cu prima silabă lungă, după nomenclatura celor antici se zice *trocheu*¹⁾, ca în vorbele următoare: *lu-nă, pli-nă, ca-stă, di-vă; vul-tur, ar-ripi*. Această măsură se înseamnă astfel: — ◡, — ◡, — ◡, — ◡. Măsura cu silaba din urmă lungă ca: *Nep-tùn, Plu-tòn, a-ră, vâ-zù, a-mor, for-mat, su-rori, at-tingi*, etc. se zice *iamb* și se înseamnă așa: ◡ —, ◡ —, ◡ —, ◡ —.

Măsurile de trei silabe sunt iară de trei speție: prima, ca: *fac-ce-re, rum-pe-re, tin-de-re*, cu prima silabă tonică: — ◡ ◡, — ◡ ◡, — ◡ ◡. Acestui pede antică îi zicea *dactil*²⁾. A doua măsură de trei silabe, cu a doua lungă sau tonică, ca: *sculp-tù-ră, cân-tă-re, cu-trè-mur, sup-pù-neri*, ◡ — ◡, ◡ — ◡, ◡ — ◡, se numește *amphibrachu*, adică între două scurte. Piciorul de trei silabe poate fi asemenea și între două lungi, ca — ◡ —, *bo-ul—gras, o-mul—nalt*. Acesta se numește *amphi-macru*. Când în măsura de trei silabe cea din urmă este lungă ◡ ◡ —, ◡ ◡ —, ca la *com-bi-nă, ad-dor-mi, lu-mi-năt, în-șel-lept, în-șel-legi* etc., atunci măsura sau piciorul se zice *anapest*, adică răsturnat sau întors, pentrucă este dactilul — ◡ ◡, întors ◡ ◡ —, adică de unde tonica era în prima încheietură a degetului, cade în cea din urmă.

Cele de patru silabe sunt:

sau — ◡ ◡ ◡, ca *oá-me-ni-lor, vér-su-ri-le*;

sau ◡ — ◡ ◡, ca *stră-bù-ni-lor, fe-mè-i-le*;

sau ◡ ◡ — ◡, ca *bu-nă-tă-te, pro-vi-dèn-ță*;

sau ◡ ◡ ◡ —, ca la *col-la-bo-ră, a-de-vă-răt, a-do-ra-tòri*.

¹⁾ Vorba *troch* u vine dela τροχός (roata), sau mai bine dela verbul τρέχω (alerg, merg). Această măsură vine bine la mersul cu pas iute.

²⁾ Dactil însemnează *degit*. Împărțind degetul în trei închieture și zicând *una, două, trei* — ◡ ◡ atingând închieture, silaba lungă sau tonică vine totdeauna pe prima închietură.

Când două trochee sau două iambe vin unul după altul, cântarea sau declamarea devine mai gravă sau mai majestoasă, când se simte mai întonată a treia silabă în primul caz.

5 Versurile antice se măsură, cum am zis, prin pede sau picioare; cele mai principale sunt: trocheul — ∪ ; iambul ∪ — ; dactilul — ∪ ∪ ; anapestul ∪ ∪ — ; amphimacrul — ∪ — și amphibrachul ∪ — ∪ . Versurile moderne se măsoară prin silabe, observând ca cele tonice să fie simetric la locul lor.

10 La locul respectiv vom vorbi de fiecare specie de versuri, începând dela cele mai mici sau mai scurte.

IV.

DE CESURĂ

Cesura vine dela verbul *cædere* ce însemnează a tăia, a despărți. Prin urmare *cesură* însemnează despărțire prin mijloc a versului. Aceasta echilibrează ambele părți ale versului și produce un fel de legănare a versului spre dreapta și spre stânga, înseamnă un repaos
15 al răsufării în citire.

Cesura, despărțind versul în două, deseamnă emistihul sau jumătate din vers. Adesea o jumătate de vers este mai mare sau mai mică decât cealaltă jumătate, după cum se va vedea la locurile respective.

20 În versurile lungi nu prea este iertat să vie cesură despărțind o vorbă în două; în cele scurte însă, de nevoie poate cădea și la jumătatea vorbeii, mai vârtos că, cu cât versul va fi mai scurt, cu atâta i se simte mai puțin cesura, precum:

	Din frunzătura	acestor arbori
	Auz a ramu	rilor fiori;
25	Lângă morminte	ast sunet simț
	Parcă ar trece	sburând o umbră.

Se poate despărți și mai des un adjectiv de substantivul său, cum și un verb de subiectul său, cum:

	Cerescul soare	vine, se duce,
30	Cu ale noastre	zile ce sbor;
	Și 'ntr'al meu suflet	al meu amor
	Nu are noapte	etern străluce.

Sunt versuri de douăsprezece silabe, ce, despărțite prin cesură, coprind un emistih de cinci și altul de șapte silabe, cum:

Scoală-te Doamne Te scoală Impărate,
Trăiască al tău nume vie lumină!

5 În versurile lungi moderne și mai vârtos în cele de cincisprezece și de șeaisprezece silabe, a se despărți o vorbă prin cesură, sau articolul de substantiv, sau negativul *nu* de verbi, și însuși prepozițiuni de complinirea lor, și alte asemenea, după cei mai mulți, cum și după noi, este un defect; după alții însă se crede o grație. În versurile celor 10 antici se ierta a fi frazele despărțite atât în cesură, cât și în capătul versului, cum spre exemplu:

Asta e Românul care
Zic că Românie n'are;
Asta e omul ce și
15 Omenia n'o simți.

În adevăr anticii își permitea niște asemenea săltături căror Francezii le zic *enjambements* (crăcănituri) dela un vers la altul, cum și despărțirea vorbelor în cesură; nu se văd însă niște asemenea grații crăcănate decât foarte rar, și excepția nu poate deveni niciodată regulă.

Văcărescul Iancu, ce primul dete modele de regulată versificațiune, observând, ca niciunul, măsura, aflând totd'auna cele mai fericite rime și respectând cesura, își permite foarte rar a despărți particule ca *nu* în cesură. În următorul al doile vers se vede o asemenea despărțire:

Ești Creatorului dator / dă lui ce se cuvine;
25 Nimic nu face făr'a nu / te socoti prea bine.

Cesura, după părerea generală, în versurile lungi cată a se arreata fără a întrerupe frazele. Adese când un vers, și mai ales un emistih mare coprinde o sentință întreagă sau axiomă, este demn de cei mai mari maestri, cum:

30 Cine nu știe măsura, nu mai știe nici a scri
Peste alt rău dăm mai mare, vrând d'un rău a ne feri.

Cesura este mult mai fericită când se termină în trocheu — ◡ , sau vorbă plană, decât în iamb.

V.

R I M A

Rimă se zice asemănarea ultimelor vocale și consoane a vorbelor cu care se termină două sau mai multe versuri.

Anticii nu cunoștea sau nu suferea rima în capătul versurilor. Ei, dacă versul este o cântare, cerea numai măsura și cesura, adică tactul.

- o Rima se vede la Isocrate către Demonic în proză; și însuși pentrucă autorul și-a dat multă laboare spre a-și face proza dulce, criticii zic că nu e dulce, pentrucă este prea dulce.

Noi cată a vorbi de rimă pentrucă se cere mult în versurile celor moderni.

- 10 Unii zic că rima s'a adus de Arabi sau de Mauri în Europa.

Francezii mai vârtos nu pot fără rimă, pentrucă în limba lor vorbele, neavând prozodie, nu pot ei observa cu rigoare măsura și astfel, de vor respinge rima, n'ar mai avea nimic din câte constitue un vers.

- 15 În limba română, vorbele în genere, și în starea lor normală, se termină în trochee, ca *măsură, avuție, cântăre, prefăceri* (vocala *i* fiind mută nu se ia drept silabă). Unor asemenea vorbe Francezii le zic, nu știm pentru ce, *feminine*; Italienii, mai înemerit, le zic *plane* și adoptăm și noi această numire, pentrucă arată starea normală a vorbelor. Aceste vorbe, după cum se vede, au tonul la penultima silabă, adică la a doua după ultima. Grecii le zic *paroxitone*. Acestea se termină într'un trocheu. — Ca să alerge cineva fără împiedicare cată să aibă calea plană; de aceea *trocheu* e una cu *plan*.

- 25 Când vorbelor li se trunchiază ultima silabă sau vocală, atunci firește că sunt trunchiate; astfel planul *zio* este trunchiat dacă, trunchindu-i-se *o*, rămâne *zi*. Asemenea planele *arare, dormire, vedere*, devin trunchiate dacă li se ardică ultima silabă *re* și rămân: a *ară*, a *dormi*, a *vedea*. Asemenea trunchiate se zic toate vorbele căror sau pentru rimă sau pentru eufonie li se trunchie *u* mut și final, ca *om*, 30 *arând, arat, dormind, auzit, văzut, înfeles*, ce grammaticelemente se scriu *omu, arându*, etc. Asemenea trunchiate sunt și cele căror li se omit *e* final, ca *par'că* în loc de *pare*, *Socrat, Aristid, Aristotel*, în loc de

Socrate, Aristide, Aristotele. Intre cele trunchiate se consideră și a treia persoană a timpilor imperfecti și perfecti, ca el *cântă*, el *cântă*; el *vorbea*, el *vorbi*; el *vedea*, el *văzu*, etc. Acestea în origine au fost *canta-bat*, *canta-vit*, etc., căror li s'a trunchiat finele. — Va să zică dară că și acestea în origine au fost plane *paroxitone*.

Prin excepțiune, când în antepenultima sau a în doua silabă după ultima vin două consoane după vocală în vorbe, acestea, întârziind până a se pronunța distinct fiecare, fac vocala mai lungă, fac adică ca o excepțiune a se întona la antepenultima, ca la *tindere*, ca la *rum-pere*, *marginē*; ca la *litteră*, *famillie*, *trimittere*, ce fără două consoane gemene, după regula generală s'ar pronunța *litēra*, *familiē*, *trimitēre*. Acestor vorbe sau rime cu tonul urcat la antepenultimă, Italienii le zic *sdruciule*, Grecii *proparoxitone*.

Așa dar rimele sunt sau trunchiate, sau plane, sau sdruciule; și iată câteva exemple:

I	II	III
<u>Trunchie —</u>	<u>Plane — ∪</u>	<u>Sdruciule — ∪ ∪</u>
fugi	lună	argine
mugi	bună	marginē
frumos	ei ară	stellele
dureros	ei cântară	ellele
cântă	cuget	oilor
lamentă	muget	boilor
dureri	funingini	raului
plăceri	petingini	paiului
raiu	vază	tindere
paiu	rază	vindere
văi — vălli	valle	mittere
căi — călli	calle	permittere.

Vorbe sau rime ca cele din prima coloană se zic dară *trunchiate*; Grecii le zic *oxitone*; Francezii le zic *masculine*, deși nu sunt totdeauna masculine, ca *liberté*, *nation* și nici nu e vorba de generi, ca la *jamais*,

je hais. In vorbele trunchiate *u*, *i* și *iu* scurte sau mute nu se numără drept silabe.

- In vorbele trunchiate sau oxitone intră foarte adesea și cele ce după gramatica limbii române se cuvine a fi plane, și cari după dialecte sunt trunchiate. Pentru că poeții sau versificatorii se serv și de dialecte. Scriind spre exemplu proză, se cuvine a scrie și pronunța *creature*, *făpture*, *vace*, *limbe*, etc., fiind plane; în versuri însă se pot trunchia după necesitate, scriind *creatur'*, *făptur'*, *limb'*. Acestea, cum se văd, sau lapădă pe *e* final, luând apostroful în locul lui, sau schimbă pe *e* în *i*, ca la *vaci*, *pungi*, în loc de *vace*, *punge*. Astfel sunt și vorbe ca *ființe*, *dorințe*, ce se trunchiază în *ființ'*, *dorinț'* sau *ființi*, *dorinți*.

- Toate vorbele din coloana a doua sunt plane, adică cu tonul pe silaba penultimei; și însuși vorbe ca *cugetu cuget*, *tunetu tunet*, *margini*, *lucruri*, *paiulu paiul*, (pentru că *u* și *i* finale sau scurte nu se numără drept silabe). Vorbele plane în versificațiunea greacă se zic *paroxitone*; în cea franceză se zic, iar prin convențiune, *feminine*, nefiind totd'auna feminine, ca *homme*, *père*, *faire*, etc.

- Fiindcă poeții, cum am zis, se serv adesea cu dialecte, vorbe ca *péna*, *péră*, *véra*, *véză*, *stellă*, se pot scrie și pronunța în versuri după dialectul nostru muntean, ca *pană*, *pară*, *vară*, *vază*, *stea*, ca să poată rima cu vorbe ca *romană*, *ară*, *rază*, *mea*.

- Vorbe ca *ei ară* și *ei cântarǎ* pot rima foarte bine, deși nu se scriu cu aceleași litere, pentru că rima consistă în asemănarea sonurilor, iar nu în a literelor. Așa rimă și ajectivul *sânt* cu verbul *sunt*, și cu substantiv ca *vânt*, *mormânt*, etc.

- Vorbelor sau rimelor din a treia coloană ce Italianii le zic *sdruciule*, Grecii le zic *proparoxitone*, adică întonate cu două silabe înaintea ultimei. In acestea asemenea nu se numără *u* și *i* finale ce sunt mute, ca la *boiloru*, *paiului*.

- Limba română are vorbe întonate până la a treia silabă nainte de ultima, ca la *oâmenilor*, *tûnetele*, *mărginile*, *dându-mi-se*, etc. Acestea pot forma cesura sau încheia jumătatea de vers. A-și face însă un poet printr'însele rimele sale este nu numai foarte dificil, ci și foarte monoton.

VI.

REGULA RIMELOR

A.

Rima vorbelor trunchiate cere neapărat asemănarea ultimei vocale întonate și a ultimelor consoane, cum:

fugi	cântă	tăcù	generos	armat
mugi	lamentă	plăcù	neguros	format

5 Versificația română, ca și italiana și franceza, e mai puțin riguroasă la rime, pentrucă nu se cere de rigoare și asemănarea consoanei ce precede vocalei întonate, ca la cele de sus. Se cere însă neapărat asemănarea vocalei întonate și a consoanelor ce urmează. *Cântă* poate rima cu *danță*; asemenea pot forma rimă vorbe ca cele următoare:

10 vorbi	tăcù	arătò	a tăcé
dormi	vezù	demonstrò	a vedea

Dacă după vocala întonată urmează consoane, acelea de rigoare cată să fie tot acele ca să facă rimă trunchiată, precum:

15 frumos	frumoși	flori	final	înțelept	attins
pompos	pompoși	fiori	carnaval	deștept	coprins

Rimele sunt asemenea *juste* când vocala întonată sau și consoana, nefiind tot acelea, au același son, ca la:

sîn	arând	gût	dinți	tacea
păgân	tîrînd	quât	prinți	vedé
	tăcênd	rît		

20 Rimele se zic *suferite*, nu însă juste, când voiesc a asemăna vocale cu diftongi ca în cele următoare:

apropiat	boier	mut	vorbescu	iau	vedea
format	cavaller	ciut	păsescu	lau	vorbiă

Rimele sunt *disgrațiate* când una din ultimele consoane difere de respectiva ei de sus, ca la:

sînt	cuvînt	francu	trinc
arînd	vrînd	rangu	ving

5 Sunt însă *defectuoase* sau mai bine păcătoase de tot, ca cele următoare:

urs	ars	lut	fruct	voiu	eu cântaiu
fus	pas	dud	rupt	voi	tu arai
			sugt		

Rime *nesuferite* se zic ca cele următoare:

10 fugi rondurea vorbia
tîrri mantà cuvînta.

B.

În rimele plane se cere ca ultima și penultima vocală să se asemene în pronunțiere, cum și consoanele dintre amîndouă, și cele finale, ca la cele următoare:

15 frumósă ursă barbară tindă înțelléptă
generósă cursă secară ghindă deștéptă

Vocalele și consoanele, de vor avea același son și vor fi diverse, pot rima, ca la:

20 secară prințul vîna sântul aquești França
arară cocințul lâna vîntul vorbesci stanța

Sunt *disgrațiate* și *suferite* rime ca:

ciungă	frumóse	mórte	vorbescă
lungă	vase	parte	pască

Sunt *defectuoase* și *nesuferite* ca:

25 fugitul stîngă fructe ursul arsul mersul lăpturi
tîrrițul stîncă rupte fușul pasul allesul drepturi
sugte

C.

Rima sdruciulă cere vocale de același son în ultima, penultima și antepenultima, cum și toate consoanele dintre dânsese, cum cele ultimene. Asemenea rime se văd în coloana III, cum și în cele următoare:

funingine	pascere	tindele	înțeleptule	scutură
petingine	nascere	colindele	deșteptule	flutură

Disgrațiate și suferite sunt ca acestea:

ósele	ciutule	iadule	văilor
vasele	mutule	addu-le	cailor

Defectuoase și nesuferite ca cele următoare:

sângele	arsele	ruptele	luptele
stâncele	vasele	sugtele	dudele.

O vorbă cu aceeași vorbă nu poate rima; omonimele însă rimă, ca și aceeași vorbă simplă cu sine însăși compusă: așa *đi* (dio) rimă cu *đi*, imperativul verbului *điccere*; asemenea *capră* animalul rimă cu *capra* pe care stă vizitiul; *revedere*, *trimittere* rimă cu *permitttere*, *vedere* și *prevedere*.

VII.

LIRICE

Arătarăm ce este versificația, măsura, cesura și rima; vom începe acum dela versurile cele mai mici, pășând către cele mai lungi.

În antichitate, cum am arătat, se măsura versurile prin picioare sau pede. Modernii le măsoară prin silabe, și mai vârtos după cele întonate, care deseamnă în adevăr măsura sau tactul.

Începem dela versurile de două silabe. Acestea nu sunt în uz și nici că s'ar putea numi versuri, ci vorbe. Vorba trunchiată de o silabă are un singur ton, ca și cea de două silabe plană: *đio*, *đi*, sunt dar *isotone*, adică tot cu atâtea tonuri.

A.

Versuri iară de trei silabe foarte rar vin în uz, cum se văd cele de jos în despărțirea B. Serv însă ca emistihuri la versurile de cinci și de șase silabe.

5 Versurile cu rima plană sau trochee de câte patru silabe totdeauna sunt ca emistihe la cele de opt silabe plane și de șapte trunchiate. Câteodată sunt în uz ca în exemplul următor:

10 Tinerețe,
Frumusețe,
Alte daruri quâte sunt
Din preună
Te 'ncunună
Una te vor pre pământ.

B.

Versurile plane de cinci silabe sunt isotone cu cele trunchiate de patru silabe, ca:

I

15 Mulți sunt cu svonul
Quăți heroi par'
Cum Macedonul
Și cum Cesar.
20 Ast mare nume
E trecător,
Isbînde sume
Cu dênșii mor etc.

(Văcărescul Iancu).

II

25 Cu draci voióse,
Sbor peste case;
Infricoșate
Trecu peste sate.
Mult mai trufașe
Mergu la orașe.

Hirrie,
 Mirrie,
 Dudue,
 Sgudue,
 Hurur
 Brinc,
 Hurur
 Brunc,
 Hirrie,
 Mirrie,
 Dudue,
 Sgudue.

(Ellele, idem).

C.

Versurile plane de câte șase silabe sunt isotone cu cele trunchiate de câte cinci, ca:

— Mioriță lae,
 Lae bucălae,
 De trei țille 'ncóce
 Gura nu'ți mai tace.
 Or hérbă nu'ți place?
 Or esci bolnăviórá,
 Drăguță Mieórá?
 — Drăguțule Bace!
 Da'ți oile 'ncóce
 Quó-e hérbă la noi
 Și umbră la voi.

(Alexandri). CA

D.

Versurile plane de șapte silabe și cele trunchiate de șase sunt isotone și două împlinesc un alexandrin plan de paisprezece silabe.

Măsura acestora este iambul, adică prima silabă neîntonată și a doua întonată:

— — — — —
 — — — — —

cum :

I

Privighietorul singur,
Ici svólă ici se pune,
Suspină, doru 'și spune,
5 Iși chiamă sôça sa.

Și ea abià il simte
Svolând din frunză 'n frunză,
Și par' qu'a să'i respundă
Nu plânge, sunt a ta.

II

10 Copillu 'n jucărie
Ia 'n mână o făclie
Colțul d'un vel apprinde,
El que-a făcut nu scie
D'aqui oprire n'are
15 A flacării turbare,
Tot mistuind se întinde
Quât nu mai è scăpare

(Văcârescul I.).

Acceste versuri, de nu vor avea tonul la a doua silabă dela început, cată neapărat să aibă pe a patra și a șasea, ca la :

20 Privighetorul singur
 ◡ ◡ ◡ — ◡ — ◡

Când au tonul pe prima și a treia silabă, când adică încep cu trocheu în loc de iamb, sunt disgrățioase, ca la :

25 Colțul d'un vél apprinde
 — ◡ ◡ ◡ ◡ — ◡

Acest vers, ca să aibă măsură sau să se însoțească cu muzica, cată a rumpe prozodia vorbei, pronunțând *colțul* în loc de *còlțul*.

E.

Versurile plane de opt silabe sunt isotone cu cele trunchiate de șapte. Măsura acestora este trochee, adică cu prima, a treia, a cincia și a șaptea silabe întonate:

— ◡ — ◡ — ◡ — ◡
— ◡ — ◡ — ◡ —

cum:

Se întinde o câmpie
De sub pólle de Carpați,
Câmp deschis de vitejie
La Românii lăudați.

Când nu este prima silabă întonată, a treia neapărat cată să fie, cum și a șaptea. Astfel sunt primele două versuri, și al patrulea. Aceste versuri când încep cu iambe și nu cu trochee sunt asemenea disgrațiate, căci rump prozodia vorbelor.

Versurile de opt silabe când sunt trunchiate sunt isotone cu cele plane de nouă silabe. Această specie de versuri figură mai des în poeziile Văcărescului Iancu. Alți poeți nu s'au prea servit de dânsule. Rimele plane fac versurile în adevăr mai plane sau mai netede când acestea copriind silabe cu soț.

Iată asemenea versuri:

Du-te currënd, currënd te-dù
Ah riulețu, găsesce-o tu.

Iată și isotonele lor plane de nouă silabe:

Or' pînă quând nesimțitoare,
Tyrann'a vieți'mi vrei să fii?
Nu socotesci quă trecătore,
Sunt fericirile la vii?

Iar o mai repetăm, ritmul acesta este foarte ingrat, cam rumpe echilibrul emistihurilor în stihurgie. Văcărescul îl adresă la o nemi-
lostivă.

F.

Versurile plane de zece silabe sunt isotone cu cele trunchiate de nouă. Acestea se compun din două emistihuri de măsura celor de cinci silabe. Iată exemple:

RIMATE

5 Cerescul sóre vine, se duce
Cu alle nóstre çille que sbor;
Și 'ntr'al meu sufflet al meu amor
Nu are nópte, etern străluce.

NERIMATE

10 Prin frunđătura aquestor arburi
Auđu a ramurilor fiori
Lúngő morminte ast sunet simțu
Par'quő ar trece sburând o umbră.

15 Ci tot d'o dată scapă din cer
Senină rađa din stella noptii,
Și pe tăcuta'mi frunte 'ndreptată,
Lin se revarsă peste-ai mei ochi.

Măsura acestor versuri începe cu iambi, și dacă nu este a doua silabă intonată, a patra neapărat cată să fie.

VIII.

EPICE ȘI DRAMATICE

A.

ENDECASILABUL

20 Acest vers plan de unsprezece silabe este cel mai usitat în limba italiană pentru epeee, tragedie și odă și poezia didactică. Pe această măsură au cântat sau au vaticinat toți poeții ferici ai Italiei, *i sacri vati* ca Dante, Ariosto, Tasso, Petrarca până la Alfieri.

Endecasilabele lui Dante formă stanțe de câte trei versuri ce se încatenă, legându-se o stanță cu alta; aceste se zic *terța rimă*. Pe

această rimă s'a scris de autorul acestei opere *Santa Cetate*. Cităm aci câteva versuri:

5 Fulger îi e fața, vocea tunătoare!
 Pe thron sovranul judică pământul,
 Cu dreptate, putere și splendoré;
 Lumină ș'adevăr îi è vestmântul.
 Tremură regii, stirpea pecătösă,
 Cadu porți d'aramă, rupt è jurământul.
 10 Verde se 'nalță vallea lăcrémösă
 Apocalyptica sântă Cetate
 A lumii nouă splende radiösă
 De speranță, d'amor, de libertate;
 Incinge muri nenvinși de adamante,
 Se corónă de turre nestimate,
 15 Nalță colöne de porphyr gygante...

[Endecasilabele lui Ariosto și Tasso formă octave sau stanțe de câte opt versuri. Petrarca face sonete de câte patrusprezece versuri. Măsura acestui vers este mai mult de iambi, ca:

Ș'a ta memorie în seculi trece.

○ — ○ — ○ ○ ○ — ○ — ○

Când nu e a doua silabă întonată, poate fi a patra, a șasea, a opta și a zecea. De rigoare, a opta și a zecea cată să fie întonate, ultima vorbă cată să fie plană sau un pede trocheu.

25 Cele mai dificile endecasilabe sunt cele nerimate. Acestea nu sufer vorbe triviale nici finale disonate ca *esce, ușu, arnicu, alnicu, șug* etc.; burlescul nici de cum. Tot cată să fie majestos, grandios, pompos și până la emphatic. Arta stă ca emphasea să nu fie recercată, ci totd'auna naturală.

30 În asemenea versuri nerimate am cercat a traduce octavele lui Ariosto din cânturile IV, V, VI și VII, ce se termină cu versurile următoare:

35 Rinald querù a Dalindei iertare;
 Și fu iertată, d'a ei rătăcire.
 Ea ânsë 'și dasse vorba, și de lume
 Fiind satulă 'și închinò viața
 Și veni 'n Dacia 'ntr'o monastire
 Unde luò rasa și trăi 'n Domnul.

Astfel sunt și versurile următoare:

Din cenușă'i săltă-vă România;
 Innoi-se-vor alle ei junețe
 Că alle aquilei; și 'n vestmânt candid
 5 Ca o mirésă va eși 'nainte'ți.
 Splendida ei, sacra candelă d' aur
 In oliu limpede, oliu de pace
 Vêrsă-va lumina que dă viața,
 Și va încinge virginala'i frunte
 10 Cu-aureola que geniul pôrtă.

Endecasilabul se împarte în două părți fără cesură determinată, pentru că uneori una este de trei silabe și cealaltă de opt, ca:

Vêrsă-va lumina / que dă viața.

Alteori, una de patru și cealaltă de șapte silabe, ca:

15 Rinald querù / a Dalindei iertare.

In fine una de cinci și alta de șase silabe, ca:

Innoi-se-vor / alle ei junețe
 Că alle aquilei; / și 'n vestmânt candid.

20 Endecasilabul representă în sine mai toate speciile de versuri moderne, dela trei până la opt silabe, și din acestea pe cele îndoite lor, de zece, de douăsprezece, de paisprezece, de cincisprezece și de șaisprezece silabe.

Cât pentru măsura lui, deși se compune de iambi, adică cu a 2-a, a 4-a, a 6-a, a 8-a și a 10-a întonate, sau cu a 4-a și a 8-a întonate,
 25 ca la:

Ancă 'mi remind, o Divă-aquea splendóre,
 Blondul surris din immortala'ți față,
 Cum îmi cercai pesul și focul quella
 Que 'mi ardea peptul.

30 Se poate asemenea să fie a 4 a, a 7-a și a 10-a întonate; versul în acest caz nu prea este fericit. Pentru celelalte silabe este indiferent de vor fi sau nu întonate; când însă a 4-a silabă este întonată, este desarmonios de vor fi și vecinele ei, adică a treia sau a cincea; asemenea și cu a 8-a: nu suferă întonate pe vecinele ei, a 7-a și a 9-a.

Cu un cuvânt, de rigoare se cere cel puțin ca a 6-a și a 10-a să fie întonate; mai bine însă a 4-a, a 8-a și a 10-a.

* * *

Versurile safice sunt asemenea tot de unsprezece silabe, cu diferență că acestea au o cesură determinată: un emistih e de șase și altul de cinci silabe; și de unde endecasilabului italian iambul îi este mai propițiu, celor safice le vine mai bine trocheul, ca la:

Vino, Divă, vino precum o dată

—○ —○ —○ ○ — ○ — ○

B.

DODECASILABUL

Acesta este un vers plan de douăsprezece silabe și isoton cu cel trunchiat de unsprezece. Cesura lui este drept la mijloc printr'o vorbă plană. Bolintineanul ne dă un model de cel mai perfect ritm acestei speție, în *Fata pe patul morții*:

Că robu que cântă / amar în robie,
Cu lanțul de brațe / în aer duios;
Că rîul que geme / de rea vijelie
Pe patul durerii / eu cânt tînguios.

Măsura acestor versuri este iambică. De va lua varsificatorul de măsură trocheul, se cuvine a ținea această măsură până în capăt la începutul fiecăruia vers.

Acest ritm ține de poezia lirică; sunt însă versuri de douăsprezece silabe, compuse de un emistih de cinci și altul de șapte silabe. Acestea sunt nerimate și se cuvin mult la tragedia clasică și la ode, ca cele următoare:

Bellice popol / ai Libertății filii,
A ta credință / și marea ți fermitate
Culorile 'și înalță / spre cer de pace.

C.

ALEXANDRINUL

Versurile cele mai lungi în limba franceză sunt acele ce se numesc alexandrine, care se zic și eroice. Prin acestea se scrie epopeea, tragedia, oda, poezia didactică și însuși satira.

Unii zic că i s'a dat acest nume dela Alexandru Paris, ce se zice
5 că făcea asemenea versuri; tot însă ce este mai probabil, este că în secolul XII s'a scris o poemă intitulată *Alexandru*, în care pentru prima oară s'au văzut asemenea versuri.

După Francezi, alexandrinul se compune din douăsprezece silabe
10 când este masculin, cum zic ei, sau trunchiat; iar de va fi feminin sau plan, silabele s'ar putea număra până la treisprezece.

Măsura cea adevărată a alexandrinului este iambică și isotonă cu a versului plan de patrusprezece silabe din limbile ce au prozodie ca cea greacă, latină, italiană și a noastră, și a versului trunchiat de treisprezece silabe.

15 De ar fi iertat la noi, ca la Francezi, a se arresta cesura cu o vorbă trunchiată, atunci și alexandrinul român s'ar număra între cele de douăsprezece silabe. Asemenea și la Francezi, de s'ar termina cesura cu vorbă plană sau feminină, alexandrinul lor ar fi planul de patrusprezece silabe și trunchiatul de treisprezece, precum:

20 Souvent sur la montagne / à l'ombre du vieux chêne
○ — ○ — ○ — ○ / ○ — ○ — ○ — ○
Adesea ori pe munte / când sórele appune
○ — ○ — ○ — ○ / ○ — ○ — ○ — ○

Alexandrinul plan se compune din două versuri ce fi sunt emi-
25 stihuri, de câte șapte silabe fiecare. În cel trunchiat isoton primul emistih plan este de șapte silabe și al doilea trunchiat de șase.

Pedele cu care se măsoară alexandrinul sunt iambe: ○ —
○ — ○ — ○ — ○ / ○ — ○ — ○ — ○.

Astfel sunt versurile citate mai sus și cele următoare:

30 ○ — ○ — ○ — ○ — ○ — ○ — ○ — ○ — ○ — ○
A vieței melle cupă se sparse încă plină;
În lungi suspine viața'mi se duce și declină;
Nici lacrăm' nici regrete n'o pot întârția.

Pe acest metru s'a scris *Isolamentul*, *Poetul murind*, *Căderea Dracilor*, *Cântul VII din Gerusalemme*, două cânturi din *Michaida*, *Fingal*, *Brutus* și altele. Această măsură fu până acum cea mai favorabilă Românilor în epopee, tagedie, odă, și mai vârtos în versurile cele nerimate. Aceasta deocamdată ținu locul exametruului antic, despre care D. C. Aristia făcu încercare în a doua versiune a primelor rapsozii din *Iliada*. Dăm și noi o probă prin cartea II a *Eneidei*.

Alexandrinele române, mai exacte decât cele franceze și măsurându-se prin iambe, nu sufer, ca cele franceze, să înceapă și prin trochee, să aibă adică prima și a treia silabe întonate; și când se întâmplă să ducă o asemenea întonare, sunt din cele mai desgrățiate. *Căderea Dracilor*, în prima și a doua edițiune, este plină de asemenea amestec de iambe și trochee. În această edițiune am mai regulat ritmul.

Când alexandrinele se termină în primul emistih al cesurei prin vorbe sdruciuile sau prin dactile, atunci având cincisprezece silabe, sunt isotone cu cele plane de 14 silabe și cu cele trunchiate de treisprezece. Astfel sunt cele următoare:

Drumețul fără temere / pe callea sa petrece
Străbate 'ntins câmpiele / și în pace munții trece,
Plugaru 'n tică seceră / și snopii 'și înpreună,
Și treieră și vântură, / și 'n jicnițe adună.

Acestea se țin de cele iambe de 15 silabe, despre care se va vorbi numai îndată.

D.

DECAPENTESILABUL

Versul trunchiat de 15 silabe este isoton și de aceeași măsură cu versul plan de 16 silabe. Acesta se măsoară prin trochee — ∪, — ∪ . . . și se împarte în două emistihuri, primul plan de opt silabe și al doilea trunchiat de șapte silabe. Când versul întreg este plan de 16 silabe, ambele emistihuri sunt plane de câte opt silabe.

Specia aceasta de versuri este de școala bizantină; s'a introdus în țările noastre de Grecii din Fanar sau prin școalele grecești. Orice s'a scris până pe la 1825, sau ca odă sau ca dramă, între Români, se

vede pe această măsură trochaică, de opt, de șapte și de 15 silabe. Este o măsură facilă și în adevăr trochaică sau alergătoare.

Oda nu s'ar susține cu această măsură, și elegia mai mult te-ar face a sălta sau danța decât a suspina. In tot ce este antic, serios și clasic, ar pierde mult poetul de s'ar servi cu acest ves. Nici însuși epopeea și tragedia nu-l poate suferi, de vor fi sujetele clasice de istoria hellenă, romană sau hebraică. *Fanatismul* tradus pe această măsură nu s'ar putea scuza, de ar fi fost un sujet de antichitatea clasică. In asemenea versuri este și *Poezia Didactică*, scrisă încă din anul 1823, pe când prin acestea se putea cineva servi în asemenea sujete.

Acest vers, având de măsură trocheul, sau măsuri de doi timpi, în poezia lirică se poate ține acest tact; în odă însă, epopee, tragedie și alte poeme serioase, declamația devine cu mult mai impozantă, de se va ține măsura de patru timpi, în care a treia silabă să se simță mai înțonată, sau cea dintâi numai, pentru că cea de doi timpi devine prea monotonă. Astfel se pot declama versurile din *Primăvara amorului* :

○ ○ — ○ ○ — ○
N'am să scap în pept port dorul etc.

Astfel și versurile plane de 16 silabe, în care este scris *Lacul* :

○ ○ — ○ — ○ — ○ — ○ — ○ — ○ — ○
Astfel tot la țermuri nuoë împinși, callea nencetată,
In oceanul de secolii, nu vomu puté vre o dată
Să mai stăm și noi o ți?

Cât pentru decapentesilabul plan despre care am vorbit și care se măsoară prin iambi, acesta este isoton cu alexandrinul:

In sus, la rînd Românilor / în sus pe callea dréptă!
Onórea vechilor străbuni / în calle se aștéptă.

In versul de al doilea cesura se vede printr'o vorbă trunchiată și semistihul este de opt silabe. Modul acesta de versuri nu prea este așa de neted ca celelalte, mai vârtos când nu începe prin iambe. Văcărescul Iancu se serve de dânsul adesea; astfel sunt și cele următoare:

Esci Creatorului dator / dă lui que se cuvine,
Nimicu nu facee faîrǎ a nu / te socoti pré bine.
Ține cuvântul que ai dat, / faîrǎ să faci călcare
Ș' ori-quând la que făgăduesci / fă socoteala mare.

Astfel sunt și versurile la *Pravila Țării*.

Modele despre vera versificațiune modernă română se pot vedea pretutindeni în ale Văcăreștilor, în ale Bolintineanului. Iar pentru câți vor voi a-și face o idee de versuri fără cesură regulată, fără măsură, cu rimele cele mai disgrățiate și defectuoase, n'au decât să vază scri-sele rimatorilor din epoca actuală, pe orice pagine vor căta:

Și vor află de tot felul, quoci și 'n nebuni autori
E fertil pământul nostru că și 'n nebuni mirători.

Cântecele populare și baladele naționale, ca niște tradițiuni de poezie antică, cuprind modele perfecte încât pentru ritm sau cadență. Popolul român a considerat rima ca un lux și nici n'a fost în tradițiunile sale a se ocupa mult de dânsa. În poeziile populare ale d-lui Alexandri se poate vedea cât a fost urechea poporului român de justă la măsură sau tact. Ca Români, putem versifica fără rimă, nu însă și fără ritm, măsură, cesură și cadență. Când ne servim însă și cu rima, e de mare necesitate s'o respectăm în puritatea ei. Rima cea mai copioasă în această operă se vede în *Danubul în mânie*.

IX.

EXAMETRUL

Acest vers este cu totul hellenic și latin. Autorii moderni, ca italieni și mai vârtos francezi, n'au putut reuși a-și ritma ideile pe versul acesta.

Numele de exametru dă și definiția acestui vers, pentrucă *hex* va să zică șase, și *metron* însemnează măsură. Exametru dar va să zică șase măsuri sau pede.

Pedele în exametru sunt mai mult dactile — ∪ ∪ .

Grecii antici se servia și cu spondee, ce se compunea din două silabe lungi — —. Această măsură foarte rar vine în limbile moderne cum și în cea română, și versificatorul își pierde timpul în van, și versurile îi vor fi foarte disgrățiate de vor cuprinde spondee.

Nu vom vorbi de speciile de exametre homerice ce nu se pot face în românește. Despre acestea mai pe larg vorbește D. C. Aristia

în tractatul său despre examtru, în a doua a sa versiune a *Iliadei*. Noi ne mărginim a vorbi despre modurile cum poate reuși examtrul în limba română.

5 Acest vers fiind de șase măsuri sau pede, de rigoare se cere ca pedele al cincilea și al patrulea să fie dactile — ∪ ∪, și al șaselea neapărat trocheu — ∪. Cu cât se înmulțesc dactilii în examtru, cu atâta versul devine mai răpede, mai vivace și mai ușor, și atunci de-pinge de minune alergarea, neastâmpărul, voia bună. Iată un exemplu din Virgiliu:

10 Quatru pedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Când primele cinci pede sunt dactile și ultimul, al șaselea, este trocheu, versul este cel mai fericit și mai cadențat în limba română. Astfel este primul vers prin care începe cartea II a *Eneidei* în versiunea română:

15 Toți încetară cu fețele 'ntinse tăcând să-l asculte
— ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — ∪

Acest vers coprinde șaptesprezece silabe și pare că ar avea două cesure sau trei emistihuri:

20 Toți încetară
 cu fețele 'ntinse
 tăcând să-l asculte.

25 Spre a fugi de monotonie, poetul, în primele pede, până la al patrulea și al cincilea se poate servi și de anapeste, ∪ ∪ —, și de amphimacre, — ∪ —, și de amphibrache, ∪ — ∪, și silabele se suie tot până la șaptesprezece. Astfel este versul următor din *Iliada* de D. Aristia:

 Noē dille mereu svolă 'n exercit săgetele sacre
— ∪ — / ∪ ∪ — / ∪ — ∪ / — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — ∪
 amphimacru anapestu amphibrachu dactil dactil trocheu.

30 În poezia greacă, cu cât vocalele lungi se întâmplă mai multe în examtru, cu atâta silabele se împuținează la 16, 15, 14, pân' la 12. Limba română nu suferă spondeele sau vocalele lungi ori întonate îndată una după alta, și mult de poate suferi la începutul sau în mijlocul examtrului iambi și trochei; atunci însă silabele se împuți-

nează cu cât trocheii sau iambii trec peste unul. Iată un asemenea exemplu, în care exametrul e de 16 silabe:

Adesea ori pe munte când sórele-appune 'n splendóre

◡ — / ◡ — ◡ / — ◡ ◡ / — ◡ ◡ / — ◡ ◡ / — ◡

iamb amphibrachu dactil dactil dactil trocheu.

Ritmul exametrului este cel mai pompos și mai convenabil în narațiune; de aceea s'a numit și *epos*, spunere, de unde vine numele *epic* și *epopee* ce însemnează narație. Exametru se zice și vers *epic* și *eroic*. Mersul lui se aseamănă cu mersul unei întregi armate ce pasă cu pas cadențat, mai vârtos când e plin de dactile.

Mai multe rapsodii din *Iliada* s'au tradus de D. Aristia în a doua versiune în exametru homerice.

[Limba germană este aptă pentru exametru ca și cea latină; cea română, deși nu poate egala în variațiune cu cea hellenică, poate însă merge în paralel cu cea latină în facerea exametrului.

În exametrul român câtă să predomină dactilul și, în lipsa lui, în primul emistih anapestul îi împlinește locul. Unde este narația lentă și mai puține patimi violente, amphimacru și amphibrachul își au locul.

X.

OBSERVAȚIUNI

I. Din regulile ce s'au dat s'a putut observa că versurile sau emistihurile, de sunt terminate în vorbe sdruciule sau pede dactile, sunt isotone cu cele terminate în vorbe plane, având o silabă mai puțin, cum și cu cele terminate în trunchiate, având două silabe mai puțin, și având aceeași măsură de trochee sau iambe, precum:

Babele	Ellele
Cască,	Sbiară
Ollele	Bólele
pun	da

Astfel versul trocheu de 16 silabe plan este isoton cu cel de 15 silabe trunchiat. Cel de 15 silabe iamb, cu cesura sdruciuță, este isoton cu cel de 14 silabe cu cesura și rima plană, și cu cel de 13 silabe cu

cesura plană și cu rima trunchiată. Cel de 10 silabe plan este isoton cu cel de nouă trunchiat; cel de opt silabe plan cu cel de șapte trunchiat, și așa până la exemplul de sus, în care fiecă vers un singur ton are.

5 II. Atât în folosul rimei, cât mai mult și al măsurii, sunt vorbe în limba română ce se pot întona în două moduri, ca :

	Vultur și vultur	Aureu ¹⁾ și auriu ²⁾
	Barbar și barbăr	Purpureau și purpuriu
	Tartar și tartăr	Rondurellă și rondurè
10	Tyran și tyràn	Moldavia și Moldova
	Dușman și dușmàn	Cartagine și Cartago
	Mărtyr și martyr	Ierusalem-a și Ierusalem
	Zèphyr și zephyr	Didone și Dido
	Domesticu și domesticu	Atticu și atticu
15	Heròicu și heroicu	Revisor și revisòr
	Grammaticu și grammaticu	Profèssor și professòr
	Făccem și făcèm	Dirèctor și directòr
	Ținnem și țirèm	Mèsia și Mesia
	Scriem și scrim	Jupiter și Joie
20	Băttem și bătèm	Venere și Venus
	A ținne și a ținé	Mars și Marte
	Històrie și historie	Plùton și Plutòn
	Geographiè și geographiè	Cèrber și Cerbèr
	Harmoniè și harmonie	Agamèanon și Agamemnòn
25	Chimie și chimie	Oreste și Orest
	Batàllie și bătàllie	Pilade și Pilad
	Càribda și Caribda	Demosthene și Demosthen
	Syllabă și syllabă	Cicero și Cicèro
	Făccil și făccil	Nùma și Numà
30	Difficil și difficil	Sòcrate și Socrat
	Horizònte și horizon	Aristòtele și Aristotèl
	Pèricle și Pericleu	Dositheu și Dositheu
	Aristide și Aristid	Theòclitu și Theoclitu
	Plàton și Platòn	Anthim și Anthimu
35	Sàppho și Sapphò	Nikiphor și Nicephòr
	Agar și Agàr	Victor și Victòr
	Dàvid și David	Polydor și Palydòr
		Antènor și Antenòr, etc.

¹⁾ De stil susținut.

²⁾ De stil familiar.

III. Multă facilitate, grație, forță și conciziune dă adesea versurilor uzul dialectelor (nu însă și abuzul), cum *limbi, rugi, făpturi*, în loc de gramaticalile *limbe, ruge, făpture*. Astfel sunt și provincialile *pană, pară, vară, vață, puiu, saiu*, etc., în loc de gramaticalile *pénă, péră, véră, véță, punu, saru sau saliu*. Cele de sus pot rima cu vorbe ca *Romana, ară, rađa, suiu, puiu*, etc. Astfel sunt și prescurtatele *nu-e* sau *nu-i, nu's*, în loc de *nu este, nu sunt*; *nu's* în loc de *nu sciu*; și tot asemenea: *viața'mi, durerea'ți, plăcerea'i, pe placu'și*, în loc de *viața mea, durerea ta, plăcerea lui, pe placul său*. Și tot asemenea iară sunt și: *pe placu-ne, pe gustu-vă, pe voiea-le*. Provincialismi iară ca *Georgie, Septembrie, Dumitru, Grigore, Ambrosie, philosophie, famillie*, în loc de *Georgiu, Septembriu, philosophiă, familliă* se pot uza în poezie după stil și după materie.

IV. Sunt vorbe ce într'o limbă cultă se cere a se scrie cu două consoane gemene, ca *ellu, aquellu, callu, tyrannu, annu*, etc. Acestea, când sau pentru abreviere sau pentru rimă leapădă pe *u* mut, cată să lepede, ca în toate limbele, și una din consoanele gemene. Astfel la Italiani *quello, cavallo* devin *quel, caval*, ca și la Francezi *cheval*; astfel și la noi cele arătate mai sus devin *el, aquel, cal, tyran, an*, și așa pot rima cu vorbe ca *drapel, general, Roman, African*, etc.

V. Spre împuținarea silabelor la nevoie în versificațiune, ne servim nu numai cu apostroful ce trage afară vocalele, ci și cu elisia ce unește două vocale într'o singură silabă. În limba română se trag adesea vocalele și fără a întâmpina alte vocale. Așa sunt: apostrofi ca la: *n'am, par'quă, far' de, pîn' la* și elisiuni ca la: *ne-ammu*, ce nu se poate scrie *n'ammu*, și *cată-a-facce*, ce nu se poate zice *cat'a facce* în prima persoană.

[Elisiunile nu prea sunt așa dese în limba română ca în cea italiană, și nici nu le suferă limba noastră atât. Versurile în care se văd multe elisiuni nu sunt din cele fericite. În limba noastră nu s'ar ierta niște elisiuni ca în versul următor al lui Petrarca:

Fior, fronde, erbe, ombre, antri, onde, aure, soavi,

vers de 16 silabe, și care, ca să poată trece de endecasilab de 11 silabe, cată să pață șase elisiuni, citindu-se ca:

Fior, frond', erb', ombr', antr', ond', aŭre, sóvi.

In limba franceză și italiană fug cât se poate de întâmpinul a două vocale ce vin una după alta, și când se întâmpină se elid. In limba noastră, deși sunt împrejurări când elisia și apostroful sunt foarte legitimi, și însuși când nu urmează vocale ca la:

5 *par' quô, far' de, pin' la*; de multe ori însă este neapărat să se numere și să se pronunțe curat amândouă vocalele când vin una după alta, ca la *luați*, ce nu se poate citi *lați* sau *lăați*, *lăudați* ce nu se poate citi *lăudați*.

Sunt cu toate acestea împrejurări când, numărându-se toate vocalele ce se succed, fac versul și însuși proza foarte disgrățiate. Asemenea întâmpine se zic *hiatus*. Astfel e spre exemplu când s'ar zice: *oie albă*. Poetul francez al *Artei poetice* recomandă a fugi cu dinadinsul asemenea *hiatus*, zicând:

Observați qua o vocală repede într'al ei drum
 15 Alergând, p'altă vocală să nu 'mpingă nici de cum.

Cu citarea astor versuri ne vine înainte în cel d'întâi vers un întâmpin unde *a* nu se poate elide cu *o*, nici *a* se trage afară prin apostrof, spre exemplu *qua o vocale* nu se poate scrie și pronunța nici *qua-o* nici *qu-o*, ci cată *a* se număra amândouă vocalele. (Vezi articolul

20 *hiatus*).

VI. De nu se va deprinde urechea cuiva din copilărie cu a auzi versuri juste în măsură și în cesură, îi e foarte cu greu a tot număra pe degite silabele sau pedele și a observa accentele sau tonurile ce cad la locurile convenite cadenței. Poetului sau bunului versificator i se

25 cuvine urechea unui muzicant, pentrucă și el zice că cântă. Cântarea fără tact este din cele mai desplăcute auzului. Mijlocul cel mai facil este de a bate tactul cu mâna, cu piciorul sau în minte, după mai mare deprindere, fiind măsura, sau *una două*, sau *una două trei*, sau *una două trei patru*.

30 Recapitulăm dară: măsura de *una două* sau de doi timpi este sau trochee — ◡ sau iambă ◡ —; măsura de trei timpi este sau dactilă — ◡ ◡, sau anapestă ◡ ◡ —, sau amphi-brachă ◡ — ◡.

XI.

STROFA

In cântecele noastre populare, toți știu că sunt două părți sau întorsături la fiecare cântec. Aceasta este o datină foarte antică, și pe atâta de antică, pe cât este și de naturală. Căci îndată ce a cântat omul, oricât a fost de incult, a cătat să și întoarcă cântecul, ca să nu fie monoton. Acea întoarcere s'a numit *strofă*.

Părțile dar ale cântecelor s'au numit strofe, și fiindcă cântecele au fost și sânt însoțite de versuri, numărul versurilor ce însoțesc fiecare parte s'au numit asemenea strofă; și fiindcă partea întâia câtă să fie egală cu a doua, numărul versurilor din prima strofă decide și al celor din a doua și așa mai încolo.

Când în antichitate muzica și poezia intrară în circumstanțele solemnelle ca în sărbători, templuri și teatre și începu cântării să i se dea oarecare regulă și decor, cântătorii, stând într'o parte, spre exemplu la dreapta, cânta partea d'întâi, ce era o strofă și, ca să nu stea ca niște automate, spre a da o mișcare, în avântul ce lua cântarea trecea în cealaltă parte din contra, adică la stânga, și continua a doua parte a cântării; aceasta se zicea *antistrofă*, adică întoarcerea de cealaltă parte.

Se întâmplă însă ca sau cântarea să mai continue, și atunci se făcea aceleași mișcări și strofele se continuau, sau ca după aceste două strofe să fie necesitate de o concluziune. Atunci cantorii trecea la mijloc și aci își termina cântarea prin ultima sau a treia strofă. Aceasta din urmă se zicea *epodă* sau peste cântare încă o strofă ca ultimat.

De aci iată dară trei termeni ai cântării: *strofă*, partea întâia, *antistrofă*, partea a doua și *epodă* sau finalul.

In cântecele moderne, numărul versurilor ce se însoțesc cu părțile acestor cântece se zic *cuplete* sau împerecheri de versuri, iar în odele moderne, fiindcă nu e de rigoare ca poezii sau cantorii să treacă din dreapta la stânga și din stânga la dreapta, preferiră poezii a da numele de *stanșa* acelu număr de versuri ce în antichitate se numea strofă.

Având dar cu timpul trei numiri pentru acea despărțire a unei poezii, adică strofă, stanșă și cuplet, rămaseră câte trele cu oarecare

diferență de înțeles. Strofele sunt anume pentru poezia lirică antică greacă și romană, și pentru poezia modernilor când înadins ia aerul poeziei antice și clasice, sau pentru poezia religioasă. Această nomenclatură a rămas și în cântările Ecclesiei. Stanțele sunt pentru poezia serioasă a modernilor, pentru odă și elegie, care, mai regulându-se, nu li se mai iertară licența sau libertatea ce își da strofele antice, după cum vom arăta. Cupletele iar sunt un fel de strofe sau stanțe, pentru poezia mai ușoară.

Poezia antică, sau pentru o stare de oarecare imperfecțiune, ca toate la începutul lor, sau pentru alte cuvinte ce nu le putem înțelege sau afla, se bucura de oarecare licență ce în poezia modernilor s'ar considera de o neregularitate sau imperfecțiune. În antichitate și cei mai mari poeți, ca Pindar, își permitea de a lăsa ideea neîmplinită într'o strofă și o termina în cea următoare. De exemplu aducem din prima odă a Saphei, la Venere, strofa a doua ce se termină în a treia :

Ci vin' ș'acuma pre cum o dinióră
'Mi auđiși plânsul suspine-amoróse;
Și lăsând Tată, cerescile dome
Pe carru aureu

Veniși în dată. Blândi te duceau bunii
Veloci columbii către bruna terră
Cu răpeđi arrip' despicănd etherul
Străbăténd stelle.

O asemenea încălicare sau crăcănitură a sensului dela o strofă la alta, în ziua de astăzi între maeștrii mari ai poeziei se consideră ca un defect, ca o neputință, atât în strofe cât și mai mult în stanțe.

Numărul versurilor ce compun o strofă nu poate să fie mai mic de patru, nici mai mare de zece. Trei versuri fac un terțet și două fac o rimă sau un distih.

Prima strofă regulează sau decide și despre cele următoare, ce cată să aibă același număr de versuri, aceeași măsură sau ritm, același rând al versurilor, sdruciuile, plane și trunchiate.

XII.

STANȚA

După cum arătarăm, modernii, în poezie sau versificațiune, numesc *stanță* derivă ce anticii ar fi numit strofă.

Stanța derivă dela verbul *stare*, și în versificațiune este numele ce se dă unui period de versuri symmétricamente compus. Sensul întreg se cuvine a se termina dimpreună cu stanța.

Marmontel zice: « Atât auzul cât și mintea cer ca stanța cea mai regulată și cea mai bine rotunzită să fie aceea al căria cerc să coprinză o singură și întreagă cugetare, și care să se termine cu dânsa și dimpreună cu dânsa în plin repaos ».

Versurile coprinse în stanță, ca și în strofă, nu pot să fie mai puține de patru, nici să treacă mai sus de zece. Perioadele de trei versuri se zic *terțete* și două terțete compun o stanță de șase versuri ce se numește *sextină*.

Stanțele de patru versuri se zic *quartine* sau pătrane. Acestea se fac mai des din două versuri rimate plane și din două trunchiate. Adică sau primul și al patrulea rimând trunchiate și al doilea și al treilea rimând plane, sau din contra, întâiul și al patrulea plane și al doilea și al treilea trunchiate, sau primul și al treilea plane și al doilea și al patrulea trunchiate. Să se vadă asemenea stanțe în *Isolamentul*, *Suvenirea*, *Seara* și altele în poeziile lamartiniar, în *Primăvara Amourului* a Văcărescului, din care am reprodus mai multe fragmente, cum și în *Sburătorul* și altele.

Stanțele de patru, de șase, de opt și de zece versuri se zic stanțe de număr cu soț; cele de cinci, de șapte și nouă versuri se zic de număr fără soț.

Stanța de număr fără soț, cată să fie împerechiată cu alta ce îi urmează; când este singură, se iartă în epigrame, în epitafe sau epitimbe. Madrigalele nu sunt în uz decât în poezia franceză și sufer și acestea număr fără soț de versuri.

Stanțele de șase versuri se zic sextine. Asemenea stări sau repaose se văd în *Poetul murind*, în care se văd câte un distih sau o pereche de versuri plane rimând alătura și un al treilea vers trunchiat rimând

cu cel de al șaselea. Sextinele se pot compune nu numai din două terțete, ci și dintr'o quartină de patru versuri, în amestecul symmetrice al versurilor, și dintr'un distih final.

5 Stanțele de opt versuri se zic octave, ce sunt foarte în uz între poeții italieni. *Orlando Furioso* al lui Ariosto și *Gerusalemme Liberata* a lui Tasso sunt compuse în octave. În aceste octave sunt câte o sextină de șase versuri cu rimele împletite și un distih cu rima plană ca final. În poema *Danubul în mânia* se văd alternativamente câte o octavă și câte o sextină. Stanțe de patru, de cinci, șapte și zece versuri se văd
10 în *Providința la om*, din cele lamartiniane.

Câte stanțe se succed cu același număr de versuri, cu același ritm sau număr de silabe și cu aceeași simetrie a împletirii rimelor, se zic regulate. Câte stanțe, urmându-se una după alta, își schimbă, după
15 voia poetului sau după muvmentul ideilor, numărul versurilor, sau măsura, sau ordinea în dispozițiunea rimelor, sau numărul silabelor în versuri, se zic neregulare.

Stanțele, arătând un repaos pentrucă însemnează stare, nu pot suferi a lăsa să se termine întregul unor idei sau cugetări în următoarea
20 stanță. Fiecare period de versuri cată să fie un adevărat repaos sau stare ca să se poată numi stanță și încheierea ei este mai bine însemnată când se termină cu un vers trunchiat.

Ultimul vers al stanței nu poate niciodată rima cu primul al stanței următoare; cel d'al cincilea vers trunchiat poate rima cu cel d'al cincilea al stanței următoare.

25 Mersul stanțelor cată să fie dulce și lin. Materiile grave și filosofice, cum și cele ce deping bucurie sau voie bună se pot tracta foarte bine prin stanțe.

După câte am văzut, în limba română stanțele nu s'au introdus în țările noastre decât din epoca Văcăreștilor. Până aci nu se văd
30 decât distihuri, adică două versuri alăturate și pereche.

Stanțele au în adevăr însemnare de repaose; însemnează însă și o speție de poezie sentimentală; astăzi, fiindcă prea s'a abuzat cu acest nume, li se dau numiri de *harmonie*, *preluduri*, *melodie*, *lacreme*, *roe*, etc.

Ca niște stanțe sau repaose izolate se pot considera și sonetele.

Sonetul este un genere de poezie ce cuprinde nici mai mult nici mai puțin de paisprezece silabe, cuprinde adică două quartine și două terțete. Boileau, în *Arta sa poetică*, dând definiția sonetului, zice: sonetul se compune din două quartine de asemenea măsură, în care rima cu două sonori numai să se auză de opt ori, și din două terțete împărțite după simț.

În limba română nu cunoaștem decât trei sonete de Văcărescul Iancu. Spre explicarea mai bună a definițiunii de sus, aducem de exemplu unul din acestea, *Pacea*.

Cresci în sin cu Plutu, Pace mult bogată;
Ramură, Maslinu-ți dă veselitoare,
Șerpe la piciore ai nevinovată;
D'ori-que măestrie, sbóră, iubitoare!

Cornu 'nbișugării addu-ne în dată,
D'armatur' de pavesi vino arđetóre;
Grasul, roditorul, albul pept ne-arată,
Puie caduceu 'ți iar negoțu 'n flóre.

Scump însărcinată de flori, spi uri, póme,
Dăruesce noē faceri mii de bi ;
Isgonesce relle, bólle, ciumă, me,

Pré întemeiate fă s'avem cu tine
Sfintele de neamuri pravili económe,
Fericirea noastră nesmintită ține.

În această poezie se văd toate condițiunile cerute de Boileau în definițiunea lui, ca versificație. Se mai cere încă și ceea ce face ca sonetul să fie mai dificil din toate genurile de poezie și care, după cum zice tot acest autor, că s'a inventat ca să înfunde sau să aducă în disperație pe toți rimatorii; se cere că sonetul nu sufere nici expresiuni improprii, nici versuri debile, nici rime suferite; și ideea prin care este terminat ultimul terțet se cuvine să coprinză ceva de picant și bine susținut, nalt și neașteptat, cu un cuvânt termină zicând, de va fi adevărat, că un sonet fără defect valorează singur cât o poemă lungă. Noi credem însă că o poemă lungă și bună valorează cu mult

mai mult decât un sonet. În adevăr, această formă de versificațiune cu atâtea condițiuni, ca în patrusprezece versuri să se coprinză câte s'ar coprinde într'o poemă lungă, și acestea să le exprime cineva strâmtorat numai în două rime, și fiecare vers să aibă toate condițiunile
5 versurilor de model, și în fine ca în ultimul terțet să se afle ceva neașteptat încât să deștepte mirarea, extasea, — aceasta nu este așa de facil nici pentru geniurile și talentele mari.

Petrarca a excelat în sonete și se zice că el este și inventatorul. Alți zic că încă de mai nainte poeții provinciali sau ambulauți, ce se
10 zicea trovatori sau trubaduri, își punea adesea versurile în forma sonetului.

Furoarea soneturilor a ținut dela secolul XIV până la al XVIII. Nu se considera de poet cine nu scria sonete, până când, ca să arate cineva că în adevăr era poet mare, făcea la sonete pe cât putea mai
15 multe, și fie cât de rele.

XIII.

DITHYRAMBI

Nu se cuvine a uita o formă de versuri antice ce se zicea *dithyrambi*.

Aceste versuri se făcea pentru cântările în onoarea lui Bacchu, ce avea supranumele de Dithyrambu. Această vorbă vine dela *dis, thyra* și *bô*, adică *de două ori, pe ușă venit*. Pentrucă fabula zicea că Bacchu
20 a venit la viață prin două uși, sau de două ori: odată din pântecul mamei sale Semele, ca stârpitură, și a doilea din coapsa lui Jupiter, tatălui său, ce l-a luat și l-a pus acolo spre a-și face termenul de nouă luni.

Sărbătorile mari ale lui Bacchu se făcea toamna la culesul viilor, și cântările în onoarea lui era vivaci, râpezi, desordonate și entuziaste
25 până la frenezie, ca la toate bețiile de voie bună. Din asemenea cântări luă începutul și tragedia. Primii tragici ca Eschylu, Sophoclu conservară dithyrambi în coruri.

În dithyrambi nu s'a cerut de rigoare măsura, decât impetuozi-
tatea, exaltația unor capete aprinse. În focul improvizațiunii, poeții
30 căta să se identifice cu oamenii beți de bucurie și de vin.

Artiștii mari ne-au lăsat modele mari de dithyrambi. Mediocritățile căta mai mult metafore exagerate, expresiuni sgomotoase, vorbe îngâm-fate, pompă și fast fără sens, înflătură în loc de putere. Artistul în plin ajun de băutură se 'mbăta în verva și imaginația sa și versurile avea energia și puterea lor din puterea adevărată și talentul poetului. Mediocritățile se îmbăta de vin și era în adevăr poete din beție. De aci iată abuzul și decăderea dithyrambilor. In epoca lui Pericle era deja foarte criticate.

Pe când începu a înflori între Romani literatura, dithyrambii era de mult în scăderea lor între Greci. Romanii dar nu se mai încercară cu acest genere de poezie degenerat.

Dithyrambul își permitea licența, desordinea, și nu se supunea la nicio regulă, pe atâta era și este anevoie; și fiecare nu putea excela într'însul. Melanippide, după zisa lui Xenophon, își făcuse prin dithyrambii săi o reputațiune egală cu a lui Homer. Meritul dithyrambilor este ca fiecare vers, avându-și măsura sa proprie, să coprinză sensul întreg și după cerințele sensului să fie și el mai lung sau mai scurt.

Încercări de dithyrambi a făcut Văcărescul în poezia intitulată *Adevărul*. Asemenea încercări făcurăm și noi în primul cânt al lui *Fingal*, în narația lui Arno când, uimit și speriat, descrie câmpul, carul și cursierii lui Cuchullin. In dithyrambi e scrisă și prima strofă din *Cutremur*.

XIV.

IAMBI

Iambul, ca pede, se compune, cum am arătat, din două silabe, prima scurtă și a doua lungă \cup —.

Se zice însă iambi sau iambici generii de versuri în care predomină măsura sau pedele iambe. Astfel sunt în poezia noastră alexandrinii de patrusprezece silabe, când se termină în vorbă plană sau în pede trocheu, și de treisprezece silabe când se termină în vorbă trunchiată.

Se zice că Archilochu, în mânie, exprimându-și furoarea sa în tonul natural în asemenea circumstanțe, dete început iambului.

In adevăr că această măsură vine spontan eu omului în muvmentele sale și este așa de natural încât un orator, un scriitor de istorie și de științe e nevoit a se feri de dânsa ca să nu treacă de afectat, scriind proza în versuri.

5 Iambii, pentru acțiunea și vivacitatea ce presentă, fură adoptați în teatru. Tragedia, comedia și însuși satira se serviră de dânsii.

Cele mai mari versuri iambe sunt de opt pede, cele de mijloc, de șase.

10 Horatiu zice că iambul e născut pentru acțiune și propriu pentru dialog.

Cele mai mari sau mai lungi versuri iambe sunt de opt pede sau de șaisprezece silabe. Cele de mijloc au șase pede, ce se zic și lirice și tragice, și cele mici descind până la patru pede.

15 Vorba sau numele *iambu* derivă dela *ios*, ce însemnează *venin* și prin urmare *iambu* sau *iambicu* va să zică *veninos*. Satira, imprecățiunile, blestemele, injuriile dau naturalemente 'n iambi.

XV.

HIATUS

20 Întâmpinul de vocale una după alta se numește *hiatus*. Acest întâmpin câte odată este foarte dulce și aduce facilitate pronunțiațiunii până când unii făcură abuz cu dânsul; alteori, din cauza acestui întâm, pin pronunțiația devine dificilă și displace auzului și de aci iară alți se depărtară de dânsul și îl proscriseră.

Sunt limbi, ca și cea română, ce nu numai sufer ci și cer întâmpinul vocalelor. Ca la *famillie*, *soție*, *națiō*, *collegiu*, *directoriu*; astfel sunt și nume ca *Leon*, *Acteon*, *Apoleon*, *Pantheon*, *Leandru*, *Danae*,
25 *epopee*, *auree*, *Dee*, *empyreu*, *Laide*, *Craida*, *Aglaia*, *Eulalia*, etc.

Când o vocală urmează după aceeași vocală, hiatus devine dur și împiedică pronunțiația. Astfel sunt doi *a*: *a albinei*; doi *o*: *o oie*; doi *i*: *fiii*, de acea se preferă *fili*.

30 Când două vocale devin dure una după alta, atunci sau se omite una, luându-i locul apostroful, ca la *n'am* în loc de *nu am*, sau amân-

două se unesc într'un diftong ca la *ne-ammu dus*, ce nu se poate nici scrie nici pronunția *n'ammu dus*. De multe ori, ferindu-ne de dânsul, ajungem a fi sau aspri sau neînțeleși. Stă la gustul scriitorului de a ști când să se ferească de hiatus și când este de mare necesitate de a-l lăsa ca o frumusețe sau necesitate.

XVI.

VERSIFICAȚIE BIBLICĂ

Tot e poezie în Biblie, hymne, ode, epopee, dramă, elegie, satiră, și peste tot o aspirație către perfecțiune, profeție cu un cuvânt.

La o asemenea poezie nu încapă nici trochei, nici iambi, nici dactili. În delirul profetic, în vehemența Verbului, în exaltarea sufletului, în avântul inimii, în imprecațiuni și lamente și însuși în narațiunea despre creațiune, despre mișcarea și înmulțirea popolilor, despre catastrofele popolilor și cetăților, despre speranțele către viitor și însuși în legislațiune nu încap niște versuri în regulă, și cu atâta mai puțin o proză.

Tot e natural în Biblie, și improvizat. Ceea ce la alți popoli era vers, în profeții sau poezii lui Israel naturalemente a devenit verset: un spațiu mai întins cât să coprinză un șir de idei întreg, și într'un număr de vorbe sau de silabe nedeterminat.

Nicio speție de versuri din poezia profană nu se poate compara cu versetele biblice ca dithyrambele Hellenilor. Aceștia, ca și versetele, după cum s'a arătat, cerea avântul imaginațiunii, delirul sacru, vehemența expresiunii și nicio regulă alta decât fiecare verset să imite natura și să încheie o cugetare întregă într'o proză cadențată, naturală și susținută.

Profeții lui Israel în fervoarea lor nu descindea până într'u a se ocupa de metrică, și cu atâta mai puțin de rimă.

Modernii, cum s'a arătat, numesc rimă asemănarea sau consonanța finalelor versului. În locul rimei, sacrii poeți, în avântul sufletului lor, se servea cu *îndoita dicțiune*, ce făcea toată sublimitatea poeziei biblice. Iată ce zic în *Biblice*, pagina 99: « Precum rima în timpii moderni este o repetiție de același son pentru auzul omului, asemenea *îndoita*

dicție este o repetiție de aceeași idee cu alte sonuri sau vorbe. *Indoita dicție* este o rimă nu pentru auz, ci pentru inteligență. Iată câteva exemple.

I

5 Ellu este Dumneșeul meu, și'l voiu glorifică pe dânsul;
Ellu Dumneșeul tatălui meu, și'l voiu pré-înălță.

II

Drépta ta, Dómne, se glorificò în fortitudine;
Drépta ta, Dómne, înfrânse inemicul.

III

10 Trimis'ai spiritul têu, Dómne,
Și Marea îi accoperi,
Ca plumbul appusserò în apele vehemenți.

IV

Cađă assupră-le frică și tremur din fortitudinea braçului têu;
Impetrăscă-se pînă que va trece popolul têu aquesta, Dómne!
Popolul têu aquesta pînă que va trece, quò al têu este, o Eterne.

V

15 Intr'addu'i, o Potente,
Implintă pe dênșii,
In muntele ereditații talle,
In locul preparat locuinței talle, o Eterne,
In sanctuariul, Dómne, edificat de mâinile Talle.

20 Precum rimele în poezia modernă variază când înjugându-se câte două versuri, când formând terțete și strofe sau stanțe, asemenea și *îndoita dicție* variază foarte des. In exemplele de sus I și II se văd două versete exprimând aceeași idee. In al treilea exemplu, primul vers este absolut și prepară următoarea *îndoită dicțiune*. In exemplul IV se vede ca un fel de terța rimă dantescă, prin care se încatenă sau
25 se leagă versurile. In exemplul V se vede o *îndoită dicțiune* și o încatenare de trei versuri.

Poemele mici, oracolii, proverbiu și complac uniformitatea *îndoitei dicțiuni*, ca și în zilele noastre cântecele populare, în care versurile sunt pereche câte două două. Imnul însă și oda, și toată poezia serioasă

și impozantă, nu sufer monotonia dicțiunii îndoite și adesea variază. Psalmii sunt plini de asemenea exemple.

Ca să încheiem, recapitulăm: repetiția sonurilor face rima muzicală; repetiția ideilor sau a cugetărilor face rima rațională sau îndoita dicțiune.

Atât sunt de naturale aceste două speție de rime încât nu este popul care să nu le fi creat prin instinct. Cântecele populare române sunt pline și de rimă îndoită și de dicțiune îndoită; și când poetul uită de a-și însemna al său *bis*, împlinește cântătorul repetind un vers de două și de trei ori.

ORACOLI

Oracolii se da în versuri. Provenea ei din inspirațiune, din magnetism? Pythonisă era ori somnambulă cine îi da, sau era o speculație ca a tutulor devinatorilor sau manților? Lăsăm pe alții a-și da părerile despre manții Egiptului și ai Helladei antice, despre augurii Romei, după probele ce vor aduce. Noi voim aci a ne ocupa despre oracolii biblici.

Oracoli în Israel se da de primul sacerdote și misterul lor îl cunoștea singur el și nu-l comunica decât elevului său ce avea a fi succesor în înalta funcțiune. A da oracole se zicea a întreba, a consulta pe Domnul. Alți devinatori ce se zicea că posed spiritul Python sau al Pythonisei era proscrisi în Israel. Acest privilegiu era numai al somului sacerdote. În zilele din urmă ale lui Saul se mai zice de o devinatoare sau Pythonisă ce locuia în Hendor și care avea spiritul Python. La aceasta s'a dus pe ascuns Saul (pentrucă nu era tolerat în Israel a face cineva concurență marelui sacerdote), cerându-i-a-i aduce înainte pe Samuel dintre morți, ca să-i spuie ce îl așteaptă, pentrucă « Eternul nu-i mai răspundea nici prin visuri, nici prin *Urimi*, nici prin profeti » (Samuel, cap. XXVIII, v. 6).

Vom începe dar dela oracolul marelui sacerdote din altar și vom arăta din spusele autorilor ca *Azaria*, *Philon*, ce sunt Urimii și alte mijloace prin care se da oracolii din altar.

Primul sacerdote, între vestmintele sau stolele sale, când oficia avea și peptoralul ce îl punea pe piept când venea înaintea Domnului sau propișiatoriului.

5 Acest peptoral era ca o tablă de aur despărțită, ca tabla pitagorică, în douăsprezece mai mici pătrate ce reprezenta douăsprezece sementie ale lui Israel, prin douăsprezece pietre nestimate în fiecare pătrat, ca antrax, safir, iasp, etc. Acest peptoral se zicea și *rațional*.

10 Ephodul preotului avea două scutulețe sau copce sau păftăluțe prin care se încheia. Aceste două copce se zicea cea din dreapta *Urimi* (Manifestație) și cea din stânga *Turimi* (Veritate).

15 Când, după servițiul divin, preotul consulta, după cum se zicea, pe Domnul, punea tabla de aur înaintea arcei între cei doi Cherubimi ce reprezenta animalele apocaliptice și peste dânsa punea peptoralul, și din dreapta peptoralului se punea scutulețul sau paftaua *Urimi* și d'a stânga cea numită *Turimi*.

20 Mai avea pe lângă acestea alte douăzeci și una de bucăți mici ca niște figuri emblematice, ce se numea *teraphimi*; acestea corespundea cu literele alfabetului. Acești *teraphimi* sau litere se arunca pe peptoral sau rațional și după pătratul în care cădea *teraphimul* ce se arunca, se compunea și fraza oracolului. — *Urimii* însemna nu numai manifestație, ci și clemență, misericordie, și *Turimii* pe lângă veritate însemna și justiție severă, recompensă după fapte, pedeapsă.

25 Așa spre exemplu, dacă în tragerea la sorți a *teraphimilor* ieșea emblema sau figura *Leul* ce era emblema sementiei lui Iuda și dacă acest leu cădea pe pătratul peptoralului în care era înscris numele acestei sementii; și căzând, cădea la dreapta pătratului spre *Urimi* ce însemna clemență, atunci primul sacerdote combina o frază sau o sentință ca cea următoare și da oracolul: « Misericordia Domnului peste Iuda, magnificența lui peste dânsul ». Iar de cădea *teraphimul* 30 peste același pătrat la stânga către *Turimi*, ce însemna dare după fapte, pedeapsă, atunci sacerdotele se exprima zicând: « vearga Domnului va sfărma sementia lui Iuda ca vasele olarului », sau altă sentință asemenea după mânia sau curtesia preotului.

35 Acesta e cuvântul pentru care acel peptoral pe care se arunca *teraphimii* se zicea *rațional*, căci ideile reprezentate prin *teraphimi*

sau litere trase la sorți asupra peptoralului ajungea a încheia un raționament sau un cuvânt.

Câte spune Philon despre misterul teraphimilor aflat de Michas, am arătat în *Biblice*, pagina 131 și 132.

Aceste 21 de figuri, pentru abreviațiune, se putea reprezenta și prin 21 de litere ale alfabetului, ce se numea *alfabet cabalistic*. Fiecare literă avea o însemnare ca și cărțile de joc sau de dat. Cu alfabetul cabalistic ieși și oracolul numit *Taro*, care citit dela dreapta spre stânga se citește *Rota*. Aceste cabale încă din Egipt trecea între științele oculte ce se practica de sacerdoți ca devinatori. Intre Hebrei se adoptară în altar numai, și se proscriseră în vulg. Cristianismul le proscrise cu oroare, reprobându-le ca fărmece.

Darea cu cărțile din acei timpi dată. Ghicitoarele era considerate ca preotese; teraphimii, din bucățele sau statuete mici deveniră, în lipsă de artă, și bobi.

Având curiozitate a studia jocuri cu cărți ca Taro, pe cari sunt prezentați un fel de teraphimi, am văzut în adevăr că **hazardul** produce niște fraze ce nu ar veni cuiva în minte de n'ar înșira cărțile pe cari sunt însemnați teraphimi sau embleme egiptene. Am văzut ceva ce se poate vedea și în *rimă*. Când ia poetul pana în mână și face primul vers, de n'ar avea să caute rima, versul al doilea ar ieși cu totul altfel; rima dar aduce adesea niște idei la care scriitorul nu a fost cugetat. Astfel am văzut că se întâmplă din consultarea teraphimilor sau cărților de joc, predestinate a însemna câte o idee. S'a întâmplat să-mi ceară multe persoane a le scrie ceva pe album. Ce să le scriu? își zice cineva. Că e om mare? Dar e prea omuleț! Că e luceafăr de sapientă? Dar e prea guguman! Că e femeie frumoasă? Dar nu e nici decum! De este persoana sapientă, ingenioasă, frumoasă, inteliginte, generoasă, etc., etc., — să le scrii acestea în album este una cu a le zice în față: frumușico, viorico, înțelepto, spirtuoaso, grațioaso, etc. Dar cine nu le știe acestea? vreun ce nou nu ai să spui. E una cu a trece de un adulator sălcui. Așa stam cu pana în mână și mă uitam în grindă ca și bietul Arlechin al lui Florian, când vrea să scrie ceva la aniversarea zilei de naștere a Damicellei Arlechin, sau ca eroul Tristei Figure ce vrea să scrie Damicellei Dulcinee, pe care o iubea mult,

dar n'o cunoștea nici de cum. — Ce să fac? Alergai la teraphimi, să spui așa cum vor cădea ei, ce fraze ar scoate hazardul, să nu fiu solidar nici de rele nici de bune ce voiu scrie; și iată că de unde n'aveam nicio idee, nicio vorbă, de unde nu știam nici cum să încep, nici cum să termin, șapte cărți sau teraphimi îmi da sujetul sau materia la șapte versuri, și așa m'am mântuit de multe ori, trecând că am o mulțime de idei când eu n'aveam niciuna.

In volumul al patrulea, unde se văd câteva poezii cu nume de oracoli, să știi, amabile cititor, că astfel le-am fabricat; bune rele, așa le-a scos hazardul, eu nu sunt solidar de dânsule. Dacă Biblia zice că peptoralul era rațional, eu la teraphimi văzui numai un hazard, o jucărie, și nici de cum un raționament. Cine își va conduce faptele sau operele după asemenea raționale, nu va produce niciodată nici *Genesi*, nici *Iliade*, nici *Phedre*. Vezi, de aceea le-a proscris Cristianismul și științele exacte, până când va veni și timpul științelor speculative a se duce unde s'au dus și teraphimii.

TEORIA LIMBII

5

10

15

20

25

PREFAȚĂ LA GRAMATICA DIN 1828

Ei! dar ce fel de carte e asta?!!! uite-te minune!!! aci lipsesc o grămadă de slove! aștia vor să ne lase săraci! Aci fălosul și purtătorul de ortografie **н**, lipsește; mărețul și îngâmfatul **w**, asemenea; **ѡ** cel bogat în loc nu se mai vede! în loc de **ѣ**, unde și unde se vede **ѣ**; în loc de **ю, ѝ**! Vai de mine, ce grosime și mojâcie!!! ia te uită că aștia și pe delicatul și plinul de dulceață **Ѡ** l-au scos! nu zău, aștia sânt Rumâni groși bădărani dela țară, nu vor să aibă cât de puțină evghenie pă dânșii! dar ce văz! ei în loc de **Ѣ**, pun **кѣ**; în loc de **ѣ**, **пѣ**! Sânt vrednici de răs întru adevăr! Vedeți lucruri copilerești! vedeți erezuri! vedeți nesocotinți! toată lumea se silește din ce mai are să mai adaoge și să se mai înbogățească, dar ei! ia uitați-vă că și din ce mai avem vor să mai lepede!... Ait! s'a stricat!! s'aaa-duuus acum și limba!! ei au lepădat și ocsiile! și psilii! și! și dasia!!! o drăguțele, ca de ele de nimic nu-mi pare așa de rău, că par'că era niște floricele! oamenilor fără gust, fără leac de ortografie! Dar cine v'a pus pe voi să vă arătați mai iscusiti decât atâția înțelepți bătrâni? voi v'ați găsit să stricați aceea ce au găsit cu cale atâția inși, și nu ca voi, ci altfel de învățați?! și apoi, nu știți voi că obiceiul este bătrân și că trebuie să purtați cinste și sfială către dânșul? Păcat de Dumnezeu să se ducă atâtea slove!!!

Așa Domnule, s'au dus, și acuma dumneata să fii sănătos; ele s'au dus și nu se vor mai întoarce, căci le-a gonit o soțietate întregă, le-a gonit însuși dreptul cuvânt. Și Dumneata, Domnule, mai stâmpără-ți furia puțin și gândește mai bine ce va să zică o soțietate și ce au făcut soțietățile în lume, ca să știi către cine îți îndreptezi cuvântul, și după

ce vei începe a cunoaște ce va să zică unu și ce va să zică o soțietate, ascultă glasul ei cel serios liniștit și fără atâtea strigări și mirări lungi; învață că glasul soțietății este glasul norodului, și că ea poartă și înfă-
 5 țoșază persoana obștii.

Nevoia a făcut pre oameni să-și afle cele ce le era de trebuință; când oamenii au aflat mai întâi slovele, au băgat de seamă câte
 10 sunete și câte glasuri sânt în limba lor, și așa au hotărît pentru fiește-
 care sunet și pentru fieștecare glas câte un semn, adică câte o slovă.
 Așa au făcut toate neamurile când au vrut să scape de semnele iero-
 15 glifice, și așa au făcut pe urmă după dânsule și Grecii: ei au adus mai
 întâi din Fenicia 17 slove, pe urmă au văzut că în limba lor nu le era
 destule acestea și așa au mai adăogat trei, și în sfârșit patru; adică
 au văzut că în limba lor, de multe ori pe o îl răspund mai lung și așa,
 20 văzând că prețuește mai ca doi o, au hotărît să-l mai lungească, și
 înțelepțește l-au scris așa ω, adică ca doi o unul lângă altul; au văzut
 iară că pre e de multe ori îl citec mai lung, și și pe dânsul când a fost
 lung au hotărît să-l scrie așa εε, adică ca doi ε față în față¹⁾, pe urmă,
 din vreme în vreme începând a se pierde pronunția a veche a Gre-
 25 cilor, cei mai noi au socotit că acești doi ε sânt doi ι, și l-au scris așa
 H, numindu-l ita sau i lung. Să venim iarăși la vechime: Grecii cei
 vechi, până nu aflaseră pe ς, scria în locul lui pe υ; dar mai pe urmă,
 văzând că pot să ajungă la multe reguli din pricina încurcăturii, căci
 uneori trebuia să-l citească ca ς, precum βύλομαι, în loc de βλομαι,
 alteori ca β, precum ευλογώ²⁾, alteori ca φ, precum εϕθυμος, și alteori
 30 ca ι, precum υπερειφανος, au hotărît ca, când se va răspunde ca ς, să-l
 scrie ca doi υ, adică unul preste altul, așa υυ, și pe urmă asfel ς, care
 apoi a dat pricină celor noi să gândească că este o și υ, și așa îl numesc
 până astăzi.

Când au vrut ei, până nu aflase pe ζ, să scrie ζωή, scria σδοή, care
 30 i-au silit să afle altă slovă pe care o au numit ζήτα ș.č.l., până când și-au
 împlinit numărul cu care scria și își făcea trebuința; și până când

¹⁾ Astfel se găsește η scris în inscripțiile ale vechi prin piatră și în altele, și
 și Latini et a îl pronunțiază iar nu ita, a căror limbă este o dorică schimbată.

²⁾ Vezi pe β latinesc că se scrie așa v.

limba lor era vie și o învăța fiii dela părinți, n'avea trebuință nici de
 ocșii, nici de varii, nici de perispomeni, nici de psili, nici de dasii, nici
 de nimic ce nu le trebuia; iar după ce mai pe urmă au început a veni
 alte limbi preste dânșii, și ei a se amesteca cu dânsele, a început a se
 pierde și pronunția limbii lor, pe care mai întâi, când intra cineva
 în Atena, i se părea că o aude cântându-se. Aceasta văzându-o cei
 mai învățați, ca să nu se piarză acea armonie plăcută a limbii, au
 început a se gândi pentru mijloacele ca să o păstreze și așa au aflat
 προσωδία, semnele acestea: (') ψυλλή, (") δασεία, (') ὀξεῖα, (") βαρεῖα, (")
 περισπομένη, adică au văzut că vocalele sau glasnicele la început se
 citesc uneori mai subțiri și alteori mai groase, și spre deosebire le-au
 pus câte un semn d'asupra, precum ὄϊκος d'asupra are alt semn și
 ὄϊνος altul, pentrucă negreșit cel de a doilea οἰ s'a citit mai gros, care
 ne-o arată însuși limba latinească, ce această zicere ο are împrumu-
 tată dela Greci, precum și altele multe, și în care se citește așa vinum
 și noi pe urmă vinū. Intr'acest chip (") δασεία sau groasa câte odată
 se aseamnă cu β, câte odată cu h sau cu χ, precum la ἡρωὸς ὑποκριτής,
 pe care Latinii și Europenii le pronunțiază herous, hypocrita, adică
 heroū, hypocrit; și alteori ca φ, precum la ὕδωρ, pe care noi îl pronun-
 țiem fios, și după natura limbii fiū. Și fiindcă aceste două semne se
 citesc sau să răsufflă oarecum din gât, cu dreptul ei le-au numit
 πνεύματα, adică duhuri.

Au văzut iară pre la mijlocul zicerilor că vocalele se citesc uneori
 mai ascuțite, alte ori mai apăstate, și pe la sfârșit de multe ori mai
 grele; și spre deosebire au aflat pre astelalte trei semne, pe care le-au
 numit ὀξεῖα (ascuțită), βαρεῖα (greă), și περισπομένη (apăsată), numai
 ca să se păstreze prosodia, adică cântarea zicerilor, pe care cu toată
 osteneala lor cea vrednică de cinste, vremea tot o a pierdut, și semnele
 acestea acum rămaseră numai de un obicei la Greci, și câte odată
 ca să ne arate deosebirea înțelesului zicerilor, ce acum se citesc tot
 într'un fel, pierzându-se pronunția, și atunci fieștecare își avea pronun-
 ția sa.

Asfel au fost cu aflarea slovelor la Greci; astfel după dânșii au
 făcut și Latinii, priimind numai cele ce le-au trebuit; astfel, și încă
 și mai înțelepțește Italianii; astfel și toate națiunile cele înțelepte și gân-

ditoare într'această pricină, ce au umblat numai după ce le-a trebuit; astfel a trebuit firește să urmăim și noi; dar, fiindcă când am început a ne întrebuița cu slovele cele slavonești, a fost tocmai în vremea când turburările, neodihniile, fugile și războaiele ce aveam cu vrăjmașii noștri, nu ne dă pas să ne gândim de alte lucruri mai interesătoare, necum de acest bagatel; de aceea până mai deunăzi, câte slove au avut Slavii, noi le grămădeam cu loc fără loc prin cărțile noastre; ni se părea că tot una poate să fie ortografia slavă cu ortografia noastră, și că printr'însa dăm o strălucire limbii noastre, puindu-i o năpaste în spinare.

Apoi când am început a învăța și grecește și am văzut cu cât sântem noi mai presus decât mulțimea când știm unde să scriem ω , unde o ; unde η , ι , υ , $\epsilon\iota$, $o\iota$; unde ϵ , unde $\alpha\iota$, și când scriem pe δ cu dasia; și a ne îngâmfa între noi și a râde de cei ce nu știa să scrie ca noi, și a gândi că fi întrecem noi cu mult printr'această mărginită știință a noastră, de atunci cu d'a sila am început a subjugă nenorocita noastră limbă să se îmbrace în niște haine de arlechen și cu totul streine și nepotrivite cu firea ei.

Noi nu cunoaștem ce va să zică o și i lung și scurt; noi de vom scri om sau așa sau astfel ωm , tot om va să zică; de vom scri $ființă$ sau așa, sau $fiņņă$, tot $ființă$ va să zică, și așa fără niciun cuvânt facem pe nevinovata tinerime, vremea, în care poate să învețe alte lucruri folositoare, să o piarză învățând aceea ce capricia noastră a găsit cu cale fără niciun cuvânt desăvârșit. Iată treabă și facere de bine!

Pentru \mathfrak{s} , noi unul cunoaștem în limba noastră, și și pe acesta trebuie să-l cunoaștem de o singură slovă, iar nu de diftong, căutând însuși la firea lui, iar nu la aceea cum îl scriu Grecii; și pentru aceasta am mai vorbit.

Pre \mathfrak{k} , toată lumea îl știe că este un diftong, că diftongurile sânt din două vocale sau glasnice, și că vocalele din care el stă, sânt ϵ și α ; apoi, ce greșală face cineva de va pune în loc de \mathfrak{k} , $\epsilon\alpha$, care prețuește tot cât dânsul? cine poate să pronunțieze pe $\epsilon\alpha$ altfel decât cum este, știindu-l mai vârtos că este și diftong?

Incât pentru diftongul \mathfrak{is} , care până acum se scria \mathfrak{io} (cu totul împotrivă după cum se citește), pentru dânsul cercetează mă rog pro-

nunția și ea îți va arăta că oamenii cari vor să scrie după cum vorbesc, nu fac nici decum astfel de greșale ce nu se învoiesc cu dreptul cuvânt; sau dacă, din nenorocire, prejudiciările, care din mica copilărie ți-au fost stăpâne, nu te lasă să judici sănătos și bărbătește, ia un copil care nici de cum să nu cunoască slovele și învață-l să cunoască numai glasnicele și neglasnicele, fără a amesteca și diftonghii; zi-i să scrie *is*, și vei vedea cum se gândește și cum își mișcă buzele cele tinere, alăturând și despărțind în gândul său glasnicele, până când în sfârșit îl vei vedea că își ardică capul și îți caută în ochi, arătându-ți ceea ce a făcut, și așa poate atunci te vei rușina cunoscând că știe să se gândească mai bine decât Dumneata, sau dacă nu, îl vei vedea că scrie *s* în loc de *is*, iar *io* niciodată.

Voiești să subțiezi pe Rumâni și să-i faci delicați prin θ cel vestit de atâta vreme prin cărțile rumânești? Pentru aceasta învață că limba și oamenii nu se subțiază prin pelticimea limbii: ei au trebuință de idei, de cunoștinți și de experiență ca să se subțieze. În toată limba noastră nu găsim o zicere care să coprinză pe acest θ , ba încă deși avem în limba noastră vreo vorbă împrumutată dela Greci care să aibă în sine pe θ , Rumânii nu-l citesc decât ca pe *t*, sau cari voiesc să se pocească, aceia îl citesc *ft*. Rumânul zice Toader sau Tudor și Toma, iar nu Θ eodor și Θ oma, și așa zic și toate neamurile Europii. Această slovă sau glăsuire θ , este născută în brațele căldurii și moliciunii Asiei și Africei, unde oamenii vorbesc din gât mai mult și din vârful limbii cei lățite de căldură: d'acolo au venit și Grecii în Grecia și de acolo au și adus-o. În tot locul unde oamenii sânt sănătoși și toate organele vorbirii și le au întregi, desăvârșite și sănătoase, acolo o acest fel de glăsuire ca θ nu este socotită decât ca un defet sau o greșală a naturii: un acest fel de om ce pronunțiază așa, trebuie să aibă felurimi de adjective spre batjocoră, precum: peltic, gângav și altele; așa dară, cum poți Dumneata să gândești că poate nația noastră să se nobileze prin defeturile și greșalele naturii?

În cât pentru ξ și ψ , am vorbit că oamenii cei înțelepți niciodată nu se încarcă, nici nu se îngreuiază cu acelea ce nu le trebuie și nu le aduce nicio înlesnire și nciun folos. Noi prea bine putem să scrim în locul lui ξ pe *cs*, și în locul lui ψ , pe *ps*, fără nicio schimbare a pronunției.

Dar iată nevoia ! că Dumneata zici « că când putem să scrim cu o slovă, pentru ce să scrim cu două ? ». Si eu zic iară, că când putem cu mai puține slove să ne slujim, pentru ce să ne îngreuiem cu mai multe și să încărcăm alfabetul nostru ? Ce minune ! vezi cum ne potrivim la vorbe ? Atâta numai păcat că nu ne înțelegem, și ca să ne putem desluși, să luăm vorba Dumitale, să-i facem analisul ca să vedem ce folos sau ce înlesnire poate să iasă dintr'însa. Să zicem că propoziția sau regula Dumitale este dreaptă, generală și poate fi cuviincioasă la toate întâmplările asemenea ; apoi atunci, precum este bine în locul lui *cs* să scrim pe ξ , și în locul lui *ps*, pe ψ ; este asemenea bine și tot cu același cuvânt și în locul lui *st* să aflăm alt semn ; în locul lui *cr*, *cl*, *dr*, *vl*, *str*, *scr*, . . . alte semne asemenea, ca să scrim mai bine în loc de două sau trei slove cu una. Si iară mergând tot cu acest cuvânt, în locul silabelor mai bine ar fi să se afle câte un semn singur și deosebit. Si ca să prescurtăm și mai mult, în loc de două sau trei semne care însemnează silabe, să scrim unul, adică în locul fieștecăria ziceri să avem câte un semn sau o slovă, precum sânt numerile arăpești și semnele Zodiacului, unde în loc de unu, doi, trei, patru . . . , scrim 1, 2, 3, 4 . . . și în loc de Cumpănă scrim $\underline{\quad}$, în loc de Gemeni scrim \times ș.ă.l. Așa atuncea ne-am face Chinezi și câte ziceri ar fi în limba noastră, atâtea și slove ar trebui să avem și să ne trebuiască toată viața noastră ca să le învățăm. Apoi mergând treptat și mai nainte cu prescurtarea, ar trebui în loc de mai multe ziceri care fac un cuvânt să avem numai un semn, până când ne vom băga în întunecimea labirintului ieroglicilor Eghiptului, desprețuind și nesocotind ingeniosul meșteșug al scrierii. Și în sfârșit, ca să fie lucru de tot lesne și cum se cade, să aflăm mai bine în locul unei limbi întregi un semn, să-l învățăm pe acela și să scăpăm odată de a tot învăța și a tot scri atâtea slove și atâtea ziceri. Si iată folosul cel mare ce iese din propoziția Dumitale.

Acuma gândesc că ne-am înțeleș.

Dar bine, daca ați hotărît să lepădați pentru înlesnire slovele care au tot un glas și tot un sunet, pentru ce n'ați lepădat și pe Ψ , care are tot un glas cu *i*^p — Aci ai dreptate, Domnule, și prea filosoficește ai vorbit. Acesta a fost și cuvântul și hotărîrea soțietății ; dar fiindcă această grămatică a fost prescrisă mai nainte de hotărîrea soțietății,

a rămas deocamdată așa; însă pentru aceasta îți găfăduesc cinstit, că de va avea grămatica norocirea de a se mai da încă odată în tipar, vei vedea-o curățită și de dânsul, ca să semene întru toate cu cea italianască, buna ei sor.

Dar pentru tonuri ce o să mai zici? cum o să învețe copiii să citească? și cum o să învețe streinii limba noastră? — Astfel cum învață și pe a latinească, nemțească, italienească ș.ă.l. Limba grecească, cu toate tonurile ce are, nici de cum nu o învățam noi mai lesne decât pe cea latinească, nemțească ș.ă.l. Nu ne fac tonurile să pronunțiem bine, ci deprinderea și știința care avem într'o limbă. Pune Dumnezeu doi inși să citească grecește, unul să cunoască limba și altul nu, ci numai să știe să citească, și ascultă la dânsii. Cel dintâi va pronunția bine și frumos, nu pentrucă limba este scrisă cu tonuri pe d'asupra, ci pentrucă o a învățat, și pentru dânsul tonurile sânt indiferente; ar putea să lipsească, și el tot așa să citească. Pe cel d'al doilea îl vei vedea că se căznește și cu toate semnele prosodiei ce sânt pe d'asupra, să scoată niște sunete urite, și limba să sufere în gura lui. Limba cea vie care o învață fiii dela părinți n'are trebuință de tonuri. N'au făcut semnele prosodiei limba, ci limba a dat pricină oamenilor să afle aceste semne, când au văzut că cade și își pierde pronunția.

Meșteșugul scrierii este aflat ca să ne înțelegem și cu cei ce nu sânt de față cu noi. De multe ori însă scrierea cea nedesăvârșită a pricinuit confuzie și neînțelegere, care a stat cea dintâi pricină de a se pune regulile ortografiei: tot ce aduce neînțelegere trebuiește lămurit. Și aceasta a făcut să se nască atâtea semne ale prosodiei și ale punctuației. Dar fieștece limbă își are ortografia sa și aceea a stătut mai norocită, care s'a supus la mai puține reguli. Punctuația numai a stătut și este tot aceea la toate limbile, pentrucă oamenii tot într'un fel se gândesc și mișcările și opririle lor în vorbire sânt tot acelea. Cel mai delicat și cu gândire lucru în ortografie și care face cinste duhului omenesc este punctuația: ea desparte și face chiară judicățile noastre, arată șărul și relația lor și ne face și să înțelegem și să ne facem înțeleși în scrierile noastre; și ea singură împlinește sfârșitul pentru care s'au aflat regulile ortografiei, mai vârtos în limbile cele vii. Toate celelalte nu sânt decât o pedanterie și o lipsă în gândul și duhul omenesc, adică un semn de

necunoștință a folosului și sfârșitului ortografiei. Frații noștri Ita-
 lieni foarte înțelepți și gânditori au cunoscut ce le este de lipsă și care
 sânt roadele pedantismului într'această materie: pre dânșii, și drumul
 5 pășirii întru cunoștinți al duhului omenesc trebuie să urmăim și noi.
 Aci îndrăsnesc a vorbi pentru frații noștri din Transilvania și Banat,
 cari sânt vredniți de toată lauda pentru ostenele și silința ce pun
 pentru literatura rumânească. Pentru ortografia însă care voiesc să
 o întruducă, scriind cu literele latinești, bine ar fi fost să urmeze du-
 hului italianesc, adică a scri după cum vorbim; și să nu se ia după
 10 ortografia franceză și englezească, care păzește derivația zicerilor,
 care este născută în veacurile Sholasticismului, și de care chiar singuri
 acum ar voi să se scuture. Un meșteșug care voiesc să rămâe păstrat
 numai pentru cei ce vor avea norocire să știe latinește, și fără niciun
 folos așa de mare încât să stea în cumpănă cu greutatea și neînles-
 nirea. Cel ce cunoaște limba latinească știe că zicerea *timpă* vine dela
 15 *tempus*, sau de va fi scrisă *timpu*, sau de va fi scrisă *tempu*; asemenea
primăvara este cunoscută de unde vine, sau de va fi scrisă *prima-*
vera, sau de va fi scrisă *prima-vara* ș.ă.l. Pentru cel ce nu cunoaște
 limba latinească este în zadar oricum vor fi scrise zicerile, căci mij-
 20 locul scrierii nu poate să-l facă să cunoască izvorul, când el niciodată
 n'a fost acolo. Așa dară, pentru ce să nu scrim după cum pronun-
 țiem, când scrim pentru cei cari trăiesc, iar nu pentru cei morți? Ro-
 manii, strămoșii noștri, scria după cum pronunția; Ciceron, Virgilie
 și ceilalți autori nu au scris faptele lor pentru Romanii ce au trăit pe
 25 vremea lui Romul și Brut, ci pentru contemporanii săi. Asemenea
 și noi nu scrim pentru strămoșii noștri pe cari i-a adus Marele Traian
 aci, ci pentru contemporanii noștri, și nu trebuie să-i căznim și să-i
 muncim atâta până să ne înțeleagă, și să le luăm dreptul de a-și scri
 limba, rămâind pe seama numai celor ce știu latinește și celor ce în
 30 toată viața lor vor sta cu dicșionerul în mână.

Ia să lăsăm acestea, că eu aci nu te înțeleg; vino de-mi spune mie
 de cele mai dinainte; spune-mi, pentru cum am scris până acum,
 ce faceți voi ăștia iscusii ce ați ieșit acum cu filosofii voastre? ce
 faceți obiceiului? — Este adevărat, Domnule, că obiceiul este bătrân
 35 și că el nu se strică așa lesne; însă eu nu știu pentru care obicei îni

vorbești, pentrucă, de vei să zici de scrisorile de mână, aci pă niciunul nu văz scriind ca pe celalalt: unii scriu $\Phi\eta\eta\text{H}\Delta$, alții $\Phi\eta\eta\eta\text{H}\Delta$; unii scriu $\text{B}\text{I}\Delta\text{Ц}\text{Ъ}$ alții $\text{B}\text{I}\Delta\text{Ц}\text{Ь}$, alții $\text{B}\eta\Delta\text{Ц}\text{Ъ}$ și alții cum le vine; unii scriu $\Phi\text{Ъ}\text{K}\text{Ъ}\text{T}\text{W}\text{P}$, alții $\Phi\text{Ъ}\text{K}\text{Ъ}\text{T}\text{W}\text{P}\text{O}$; unii scriu $\text{I}\Delta\text{Ѳ}$, alții $\text{И}\Delta\text{и}$; unii scriu cu tonuri, alții fără tonuri și alții cu tonuri cu cârligele și cu picături la toată silaba și la toată slova, ș.c.l. De vrei să vorbești de cărțile tipărite, să aducem înaintea toate edițiile cărților și vom vedea că niciuna nu se aseamănă cu ceilaltă în ortografie, ci dinprotivă, că fieștecine a scris după cum i s'a părut, fără nicio regulă și fără niciun obicei. Apoi acuma, ce să numim noi obiceiul? Poate că vei zice, ia numai așa, să aruncăm unde și unde de poftă măcar câte un ω și câte un η și câte un cârligel d'asupra glasnicelor, când sânt înainte, pentrucă stă frumos și pentrucă, frate dragă, așa scriu și Grecii și așa a fost obiceiul de a se presăra unde și unde. Domnule, aceasta n'are alt nume decât obiceiul de a nu se gândi, sau mai bine obiceiul nerozilor ¹⁾. La aceasta vrednicul de pomenire Dumnealui Marele Ban Ioan Văcărescul, al doilea scriitor de gramatică rumânească, destulă osteneală a simțit și ș'a pus toată silința să afle acest obicei și să-l pue în reguli; dar nici singur n'a putut să-l afle din pricina celor mai sus zise și după cum singur o mărturisește, nici cei următori n'au putut să urmeze regulilor sale, pentrucă câți mai pe urmă au scris și au tipărit cărți, au urmat tot vestitului acela obicei de care te ții Dumneata.

Ei! de astea de ale voastre spui tu multe, dar eu nu voiu să știu; eu nu-mi ies din cele ce am apucat, și la părinții mei nici n'am pomenit astfel de nimicuri: cum au fost ei, așa o să fiu și eu, și spuneți și scor-

¹⁾ Reverenția sa Domnul Teologul absolut și Protopop Nicolae Maniu de Montan a făcut* o ortoepeie latinească, rumânească, nemțească și ungurească, pre care a și dat-o la lumină la anul 1826. Intr'însa, pentru înlesnire, la început când vorbește de slove, mai întâi are pre cele glasnice, pre urmă pe neglasnicele, puind din ele mai întâi pre cele mai lesne de scris și așa pășăște către cele mai grele, și în sfârșit are diftonghii. Această carte folositoare, intrând în mâinile a multora, aci în Transilvania au început mulți a-l defăima cu nume de raționalist și ateu, căci a stricat rândul slovelor, și Hristos în Evanghelie zice: «Eu sânt alfa și omega», adică începutul și sfârșitul; și sfinția sa pentru aceasta, dacă era creștin adevărat, trebuia să pue pe alfa în capul slovelor și pe omega la sfârșit. Apoi iaca treabă!

niți voi, iscusitorilor, câte veți vrea. — Bine faci, Domnule, ține-te, te rugăm, de dânsule ca orbul de gard, și rămâi tot în cele ce ai apucat, căci pentru Dumneata nici nu se ostenește cineva. Toate câte fac și scriu oamenii astăzi nu sânt pentru noi, în cari au prins

5 rădăcină ruginoasele și de Dumnezeu blestematele prejudecăți, pre care numai moartea dimpreună cu ființa noastră la va curăța, nu sânt, zic, pentru noi, ci pentru simpla și nevinovata tinerime: ea este floarea omenirii și dintr'însa se așteaptă și rodul. Toate prefacerile și întocmirile cele bune ce s'au făcut dela începutul lumii până astăzi,

10 nu s'au așăzat nici pentru cei cari au murit, nici pentru cei ce era de față, ci pentru cei ce se gătea să fie și pentru cei fiitori. Moisi nu a întocmit legile sale pentru bătrânii cari se gătea să moară și pe cari el îi hrănea cu mană cerească, și ei nu putea să uite ceapa și usturoiul Eghiptului și mâncările cu care se îndopa la jărtfile idolești, ci pentru pruncii și strănepoții lor. Hristos, Mântuitorul nostru, nu a învățat sfânta sa lege pe cărturari nici pre Farisei, ci pre pruncii cei mici și pre cei ce au venit în starea pruncilor la nevinovăție; el nu și-a ales uccenicii săi din Farisei; el n'a zis nici Anii nici Caiafii: Vino după mine; ci lui Petru, care era pescar și nu știa să tâlmăcească legea lui Moisi

20 pe dos, ci curat și nevinovat ca pruncii, fără a se îngâmfa întru știință, asculta cuvântul lui și se lua după dânsul. Sfinții Apostoli n'au propovăduit Evanghelia lui Hristos popilor idolești, cari împărați și lumea ca să-i omoare și pre dânsii și pre cei ce asculta cuvintele lor. Până la anul 1440 oamenii scria cărțile tot cu mâna, nefiind până atunci aflat tiparul, și prin urmare cărțile era foarte rare și din pricina scumpetii și din pricina greutății până a fi scrise. Cel dintâi carele a aflat tiparul a fost Ioan Gutemberg, ajutorat de Doctorul Ioan Faust, la Mayența, după ce și-au cheltuit toată stărea și averea lor. Cea de a doilea carte dată în tipar și mai desăvârșită a fost Biblia latinește, in folio, la anul 1462, care s'a împărtășiat în toată Europa.

30 Pe vremea aceea era în Paris, precum și în toată Europa, niște oameni care nu voia să-și cunoască pre fiii lor... Aceștia mai cu seamă era copietorii cărților, și Bibliile le vindea până la 500 galbeni una. Când s'a ivit vrednicul de toată aducerea aminte Doctorul Ioan Faust în

35 Paris cu Bibliile sale, care le vindea mai întâi 60 și pe urmă 30 de

talere una, acești neguțători vechi au început a striga că acest meșteșug de a se face cărțile așa lesne este aflat în Iad și că acel bun om are prieteșug și tovărășie cu dracii, și este fermecător; pentru care învita pre oameni să nu primească cărțile lui, până când în sfârșit, după ce l-au omorât ei poate, au scornit că dracii de viu l-au sfâșiat și l-au răpit în Iad¹⁾. Așa acești oameni, cărora le este datoare omenirea luminarea ei și pâșirea cea iute a științelor către desăvârșire, nu și-au cheluit starea, averea și viața lor în aflarea acestui meșteșug pentru acest fel de oameni, cari voia să rămâe omenirea într-o neștiință, să asculte în gurile lor ca în oraclu și să le cumpere cărțile lor după prețul cel păgânesc ce ei îl puneau, ci pentru cei viitori noi și pentru strenepoții omenirii, cari gustă din roadele ostenețelor și meșteșugului lor și cu lacrimi își aduc aminte de dânșii. Eroul și luminătorul Rusiei, Petru cel Mare, n'a așăzat regulile și întocmirile sale pentru împrotivnicii Strelțiți ce voia să stingă făclia cunoștințelor și a slavei ce el purta, ci pentru slăviții săi strenepoți, cari s'au mărit și s'au fericit prin păzirea și desăvârșirea așăzământurilor sale ș.č.l. ș.č.l. Așa dar iarăși o mai zic că nu pentru noi se fac și se scriu cele din ziua de astăzi, ci pentru fiii și strenepoții noștri.

Si ce lucruri se fac? Si ce lucruri se scriu? — S'a făcut școală prin care se slăvește nația și cei ce au întemeiat-o (și aci este vremea a arăta pre Dumnealui Marele Ban Constantin Bălăceanu protectorul și apărătorul școalelor rumânești, care cu osteneți le-a început și iarăși prin osteneți, cu pieptul și brațul său cel rumânesc și viteaz le apăără și le păzește până în ziua de astăzi de toți împrotivnicii cari vor să se atingă de dânsele, să le dărapene și să le schimbe numele); s'a făcut filosofia, rodul cerului, în limba rumânească; se învață legile și dreptatea în limba rumânească; se învață matematica, geografia și istoria în limba rumânească; este catedră în școală în care se cercetează și se învață limba rumânească; metoda lui Lancaster, prin care învață Anglia, Franța și Rusia carte, este intrudus în limba rumânească; sânt atâția frați profesori cari scriu, traduc și se ostenesc pentru folosul și cultura limbii și a nației; sânt atâția boeri înflăcărați cari lucrează

1) Aci fieșteține poate ghici cine au fost dracii cari l-au sfâșiat de viu.

și jărtfesc pentru folosul obștii: Dumnealui Marele Ban Barbu Văcă-
 rescu a dăruit venitul băniei dupe un an (la 90.000 lei aproape) școa-
 lelor; și toate acestea tot pentru luminarea și îndreptarea tinerilor,
 iar nu pentru noi cari nu voim să cunoaștem filosofia și mântuitorul
 5 ei glas; nu pentru noi, pre cari cu lacrimi ne roagă nevinovata tine-
 rime să rămânem în cele ce am apucat, să ne hrănim cu dânsese, să
 le cugetăm, să le lăudăm daca voim, și pe dânsa să o lăsăm în pace
 dimpreună cu făcătorii săi de bine; să ne fie milă de dânsa și de vremea
 ei pe care o pierde, și pe care noi o stingem și o omorim. Ne zice să
 10 vedem că Dumnezeu și-a întors ochiul său și către noi și a arătat
 drumul care duce la slavă, cinste și fericire celor mai înțelepți și înfo-
 cați din nația noastră; ei l-au destupat cu mare muncă și osteneală
 și au îndreptat-o să meargă pe dânsul; ne roagă să vedem și să cunoa-
 ștem această milă și îndurare dumnezeiască și să nu voim a ne face
 15 deopotrivă cu Diavolul care pizmuește și pune stavilă fericirii și bi-
 nelui omenesc, să nu ne asemănăm lui, voind a o opri și a o abate din
 drumul care a apucat; ne zice în sfârșit să ne ardicăm ochii în sus,
 să vedem dreptatea și răsplătirea cerului preste capetele celor ce au
 vrut să oprească și să omoare binele omenirii; să vedem ce nume au
 20 și cum își aduce lumea aminte de răstignitorii Mântuitorului nostru,
 cum de otrăvitorii lui Socrat, cum de muncitorii Sfinților Marturi și
 de toți înrăutățiții ce au stătit dela începutul lumii până acum. Fie
 ca numai până aci să fie înprotivirea noastră și să dăm liniște și odihnă
 odată celor ce voiesc și lucrează binele; lasă, Domnule, toată răutatea,
 25 pizma și interesul, care sânt rodirile Iadului, lasă-le și unește-ți gândul
 al tutulor Rumânilor, zi cu ei toți dimpreună: « Fie binecuvântată
 toată tinerimea, coboară-se mila și fericirea cerului preste dânsa;
 slăvească-se nația rumânească; înmulțească-se cei ce o apără și o
 ajută; stingă-se numărul celor ce voiesc să o dărapene; stingă-se cu
 30 sunet numele lor din cartea pomenirii și a vieții; pâșască cu repezi-
 ciune sfânta filosofie și științele dela marginile pământului până la
 celelalte, întinză-se și înmulțească-se și în nenorocita noastră patrie;
 fie bine priimate ca să rămâe și să se veciniceze între noi ».

Acuma fie o pace și înceteze disputa ca să vorbim pentru grăma-
 35 tică și limba rumânească. Limba este mijlocul prin care ne arătăm

ideile și cugetările noastre; acela ce cunoaște și știe mai multe lucruri, a aceluia limbă este și mai bogată de vorbe și mai plăcută. Pruncul, când este în brațele și la pieptul mamei sale, alte vorbe și numiri nu știe, decât numai a lucrurilor ce sânt pre lângă dânsul în casă: știe să zică *mamă, tată, papă, apă* ș.č.l. După ce se mai mărește și începe a vedea și a cunoaște și lucrurile de prin curte, începe a învăța și numirile cu care se numesc acele lucruri, și limba lui mai crește și se mai înmulțește. Când se adună cu cei deopotrivă cu dânsul, acolo învață alte vorbe care nu le știa: ale jocurilor și ale jucăriilor; când merge la școală, acolo iarăși învață alte numiri ale lucrurilor ce acuma poate le vede întâi; după ce vine în vârstă și începe a învăța sau un meșteșug sau o știință cu care să trăiască în lume, aci dimpreună cu lucrurile iarăși mai învață și alte numiri care până acum nu le știa, cu toate că era în limba sa, și așa cu cât crește și vede mai multe lucruri și se adună cu lumea mai mult, cu atâta limba lui se mai înfrumusețează și se desăvârșește. Merge la plugar și vede alte instrumente și alte numiri; merge la lemnar, asemenea; merge la zidar, la fierar, la croitor, la cojocar, la cizmar, asemenea ș.č.l. Va să zică dară, că fieștecare meșteșug și știință își are numirile și termenii săi. Noi Rumânii, pentru câte meșteșuguri au fost între noi până acum și pentru câte idei și cunoștinți am avut, am avut asemenea și numirile lor, sau din limba noastră făcute, sau împrumutate dela aceia cari întâiași dată s'au arătat între noi cu acel meșteșug. Acuma să punem că Rumânul va să vorbească de gramatică, de retorică, de poezie, de geografie, de istorie, de filosofie, de matematică, de legi, de teologie, de medicină ș.č.l.; toate meșteșugurile și științele acestea își au numirile și termenii lor deosibiți fieștecare; urmează dară ca, când va învăța Rumânul gramatica să învețe asemenea și termenii sau limba ei, și așa și celelalte științi. Negreșit că va găsi într'însele vorbe și numiri pe care în limba familiară nu le-a găsit; apoi poate o să zică: De unde sânt vorbele acestea, că nu sânt rumânești? Sânt de acolo de unde este toată limba noastră, de unde sânt zicerile *om, cap, ochiu, ureche, nas, gură, dinte, limbă, barbă, braț, mână, deget* ș.č.l. *pâine, apă, vin, făină*, ș.č.l. Cum poate zice pentru termenii știinților că nu sânt rumânești, asemenea poate zice și pentru zicerile aceste familiare tot așa,

până când se va lepăda Rumânul de toată limba sa, rămând cu buzele umflata, după vorba de obște; ș'apoi pe care să îmbrățoseze?

5 Fieștecare limbă, când a început să se cultiveze, a avut trebuință de numiri nouă, pe care sau și le-a făcut dela sine, sau s'a împrumutat măcar de unde, și mai vârtos de acolo de unde au văzut că este izvorul știinților și al meșteșugurilor: Grecii s'au împrumutat dela Fenicienii, Eghiptienii, Arapii, Asirieni ș.č.l., de acolo de unde și învăța științele și meșteșugurile; Romanii dela Grecii; cestelalte nații ale Europeii dela Romani, și dela Grecii acelea care s'au împrumutat și Romanii; noi asemenea o să urmăm, și mai vârtos când avem de unde. Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăsneală dela maica noastră moștenire, și dela surorile noastre partea ce ni se cuvine.

15 Noi, când auzim câte una din vorbele degenerate grecești, pe care chiar Grecii le urâsc, precum: *catadecscesc*, *metahiriesc*, *plioforiesc*, *plicsis*, *stenahorie*, *syntrofiie*, *ypolipsis*, *arhonta*, *kyramu*, *ypokimen* ș.č.l. ni se pare că curge miere, miroase omul acela a simțitor și a politicos; iar când auzim: *fras*, *problemă*, *emblemă*, *abys*, *enigmă*, *systemă*, *haos*, *atom*, *ymnu*, *fas*, *eclips*, *ecliptică*, ș.č.l., care sânt asemenea grecești dar trebuincioase, ni se par streine și neînțelese, și zicem că sânt anoste.

20 Trebuie să ne împrumutăm, dar trebuie foarte bine să băgăm seamă să nu pătimim ca neguțătorii aceia cari nu își iau bine măsurile și rămân bancruți (mofluzi). Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie, și cum trebuie. Unii nu voiesc nici de cum să se împrumute și fac vorbe nouă rumânești: *Cuvintelnic* (Dicșioner), *Cuvintelnică* (Loghică), *preștentindere* (epitas), *ascușitapăsat* (oxiton), *nempărșit* (atom, individ), *asuprăgrăit* (predicat), *amiazăziiesc* (meridian) ș.č.l.; alții se împrumută de unde le vine și cum le vine: de iau o vorbă grecească o pun întregă grecească, precum *patriotismos*, *entusiasmos*, *cliros* ș.č.l.; de iau dela Francezi, o pun întregă franțozească, precum: *nașion*, *ocazion*, *comision* ș.č.l.; de iau de la latinește le pun întregi latinești, precum: *privileghium*, *coleghium*, *centrum*, *punctum* ș.č.l.; de iau dela Italianii asemenea, precum: *soșieta*, *liberta*, *cvalita* ș.č.l. Vorbele streine trebuie să se îmbrățoseze în haine rumânești și cu mască de Rumân înaintea noastră. Romanii, strămoșii

30
35 noștri, de au priimit vorbe streine, le-au dat tiparul limbii lor; ei nu

5 zic *patriotismos, entusiasmos, cliros* ș.č.l., ci *patriotismus, entusiasmus, clerus*. Francezii asemenea nu zic *Gheografia, energhia, chentron*, ci *jeografi, enerji, santr*, precum și Italianii *geografia, energia, centro*. Asemenea și noi de vom voi să rumânim zicerile aceste toate de sus, 5
trebuie să zicem *patriotism, entusiasm, cler*¹⁾, *nație, ocazie, comisie, geografie, energie, centru, punct, soțietate, libertate, calitate, privilegiu, coleghiu, sau mai bine privilegiu, colegiu, după* geniul și natura limbii.

10 Tot în materia pentru împrumutare intră și acest paradox: noi când luăm câte un verb din latinește sau de altundeva să-l conjugăm, fieștecare loc și țară are câte o stravaganță, după vecinii și conlăcui-
torii săi. Rumânii din Țara Rumânească, având până acum aface cu Grecii, ne-am învățat să *sisiim* și să *pipiriim*; Rumânii din Transil-
vania, Banat și Bucovina, auzind iară totd'auna limbi mai tari și mai aspre, s'au învățat să *ururuiască* și să *ăluiască*; adică când luăm ver-
burile *formare, recomandare, repetire, pretendere, descriere*, cei din Țara
15 Rumânească zicem *formalisesc, recomandarisc, repetirisc, preten- derisc*; cei din Transilvania, Banat și Bucovina, zicem *formăluesc, recomăndăluesc, repetiruesc, pretendăluesc, describăluesc* ș.č.l. Nu băgăm
seama să vedem fieștecare verb de ce conjugare este și cum se con-
20 jugă; nu ne uităm că verburile *formare, recomandare* sânt de I-a conj. și că trebuie a se zice așa: infinitivul, *a forma și formare*; partițipia trecută, *formată*; pe urmă prezentul la înmulțit, *formăm*, și la sin-
gurit, *formă, formă, formă*; *recomandă, recomanză, recomandă*, sau *formeză, recomandeză*, după cum avem și alte verburile dela I-a conj.
25 *lucreză, înființeză*, ș.č.l. Asemenea și verbul *repetire* este de a 2-a conj. și face *a repeti și repetire; repetit, repetim*, și prezentul la sin-
gurit *repetesc, repetești, repetește*, și așa tot după raționementul acesta, *pretendere* sau *pretindere* și *descriere* fac: *pretendă, pretenză, pretinde*, sau
mai rumânește *pretinză, pretinză, pretinde*; *descriu, descriu, descrie* ș.č.l.

30 ¹⁾ Latiniile la κληρος au făcut pe η, ε, și pe ο, u, după firea limbii lor; noi, după firea limbii noastre, lepădăm pe s dela sfârșit și zicem *cler*; și pentru aceasta sânt vrednici de mirare mai cu seamă Rumânii dela Blaj, cari pociu zice că trebuie să fie cei mai literați și în limba latinească și în cea rumânească, după școlile ce au; și această zicere nu numai că nu o cunosc că nu trebuie a se zice după firea limbii grecești, *cliros*, făcând un barbarism, ci fac și dispută că trebuie să se zică așa.

Trebue a se cerceta și a se învăța limba rumânească și geniul său, și pentru aceasta este destul o băgare de seamă luminată și fără prejudecăți, și un paralelism al limbilor ce au relație cu dânsa. Ea a început a se cerceta încă din veacul trecut, și grămăticii s'au făcut de mulți
5 simțitori bărbați, cari au cunoscut-o și au știut să o prețuiască ¹⁾).

¹⁾ Până acum știute, zece grămăticii s'au văzut afară asupra limbii rumânești, care sânt acestea:

1-a. Grămatica cu litere latinești a vrednicului de pomenire părintelui Ieromonahului Samuil Clain, tipărită la Viena la anul 1780. Acest bărbat a cunoscut
10 și a scris foarte bine limba rumânească.

2-a. A Marelui Ban Io n Văcărescul, tipărită în Episcopia Râmnecului la anul 1787, și pe urmă la Viena. Acesta a stătut cel dintâi în Țara Rumânească ce a dăschis drumul Rumânilor spre cultura limbii și pe urmă a lăsat ca o datorie fiilor și nepoțicolor săi cercetarea și îndreptarea limbii; scumpă trebue să fie
15 pomenirea lui la toți Rumânii.

3-a. A. D. Ioan Molnar, doctorul de ochi, tipărită rumânește cu nemțește la Viena la anul 1788; această grămatică până acum s'a dat de trei ori la tipar.

4-a. A sfinției sale părintelui Protopopul și Directorul școalelor rumânești neunite din Transilvania, Radu Tempian, tipărită la Sibiu la anul 1797.

20 5-a. A. D. Revizorului C. C. tipografiu din Buda Gheorghie Șincai, tipărită cu litere latinești în Buda la anul 1805.

6-a. A D. Anton de Marki, Directorul școalelor naționale din Bucovina, tipărită rumânește cu nemțește în Cernovici la anul 1810.

25 7-a. A D. Mihail Boiagi, Profesorul de limba grecească nouă în Viena. Această grămatică este pentru limba macedono-rumânească, tipărită cu litere latinești în Viena la anul 1813.

8-a. A D. Constantin Diaconovici Loga, Profesorul școalelor preparande rumânești din Arad, tipărită în Buda la anul 1822.

30 9-a. A D. Andreas Klimens, tipărită la Buda rumânește cu nemțește, la anul 1823.

10-a. A D. Ioan Alexi, Teologul absolut, tipărită la Viena cu litere latinești la anul 1826.

Fericitul D. Protopopul Petru Maior nimic n'a uitat din câte se aduc la lumina și cinstea Rumânilor, și a scris și pentru ortografia rumânească cu litere latinești, unde are și un dialog pentru începutul limbii rumânești. Vezi Dicșionerul ce s'a dat în Buda la anul 1825.
35

Vrednice de toată lauda sânt sfaturile pentru cum să se îndrepteze limba rumânească ale D. . . Iorgovici, tipărite la Buda în veacul trecut.

40 Poate să fie și alți bărbați care au lucrat asupra grămăticii rumânești și nu ne sânt cunoscuți din pricina lipsii unei gazete rumânești, ce va fi poate vremea a se înroduce între noi.

Dar ca să se desăvârșască gramatica rumânească, n'au fost destul ca să fie făcute aceste gramatici; era de trebuință și de nevoie ca să se puie și în lucrare, dându-se în mâinile copiilor prin școli; și învățătorii cu ei dimpreună asupra acestor grămăticici să facă analisisul limbii atât grămăticește cât și loghicește; și în cât pentru aceasta Bucureștii se pot făli; pentrucă încă dela anul 1816 s'a deschis aci școală rumânească în care să se învețe gramatica și științele în limba rumânească, unde cel dintâi profesor care a aruncat într'însa cele dintâi seminți spre luminarea Rumânilor, a stătut fericitul Arhidiaconul și Doctorul în Teologie și Legi Gheorghie Lazăr, a căruia pomenire trebuie să fie de mult preț la toți Rumânii. El aci a început a croi muzelor haine rumânești și a învăța matematica și filosofia în limba patriei, la anul de sus numit până la 1822. Intr'această școală și-a luat începutul și această gramatică și s'a pus în lucrare.

Dar limba rumânească acum pâșaste către desăvârșire, și pentru cultura ei se ostenesce atâția bărbați: Dumnealui Marele Vornic Gheorghie Golescu gătește asemenea o gramatică și un dicsioner rumânesc, prin a cărora dare în tipar va mai pâși limba încă câteva trepte către desăvârșire; Dumnealui Marele Logofăt Iancu Văcărescu are încă o gramatică rumânească cu litere latinești gata, în care zice că « prin litere se naște literatura, iar dela slove să n'ăștepte cineva decât numai slovnire ». Acest credincios cercetător și cultivator al limbii și Anacreon Rumânesc are asemenea și destule și mult prețuite poezii, prin care limba rumânească a câștigat aripi și sboară dimpreună cu fantazia: pagubă numai că nu le dă la tipar, ca să arate tutulor cât poate și limba rumânească, și să bucure pre toți Rumânii prin cântările sale cele dulci, vesele, tinere și viteze ca el însuși. De nu le va da afară, sânt silit a îi spune că o să i le fur și o să i le dau eu la lumină.

Dar ca să se desăvârșască limba și mai bine și ca să se hotărască odată cum să rămâe terminii cei noi, aceasta nu se va putea până când nu se va întocmi o Academie de câțiva bărbați, a căror treabă să fie numai literatura rumânească, cari cu vreme vor pune în regulă și vor desăvârși limba prin facerea unui dicsioner. Dicsionere ne trebuie, și mai vârtos deocamdată pentru înlesnirea traducțiilor; precum latinește cu rumânește, franțozește cu rumânește, italienește, gre-

cește, nemțește cu rumânește. Lucreze care cum poate și înlesnească-se traducțiunile: traducțiunile cele bune înfrumusețează și nobilește limba; prin ele intră în limbă toate frasurele și mijloacele de vorbire cele mai frumoase a deosebiților autori vestiți, și îmbrățoșându-le le face
5 ale sale; apoi în sfârșit se poate face și un dicționar rumânește cu rumânește.

Incât pentru dicționere trebuie a aduce înainte nepregetătoarea osteneală acelor ce au început și au lucrat asupra aceștii materii. Mulți și mai de mult s'au ostenit spre facerea unui dicționar rumânesc,
10 dar cel dintâi ce s'au văzut la lumină este cel ce s'a dat în Cluș în două tomuri la anul 1821, cu cheltuiala Ecselenții sale Părintelui Episcopul Ioan Bob dela Blaj, și al doilea cel ce s'a dat la Buda într'un tom, la anul 1825.

Dea Domnul ca să sporească râvna culturii între Rumâni și să
15 înceteze toate înprotivirile; coboare-se pacea și fericirea cerului preste mult suferitoarea noastră patrie; fie lăcrămile și necazurile ei cele îndelungate și pline de dăsnădăjduire auzite la cer și vază de acolo mângâere; împărățească sfântă unire în brațele ei cele ostenite, și dreptatea însoțească toate pasurile și săvârșirile Rumânilor, ca să fie
20 ei toți frați și toți să se bucure de drepturile pământului lor celui blagoslovit! fie! fie! fie!

REPEDE ARUNCĂTURĂ DE OCHIU ASUPRA LIMBII ȘI INCEPUTULUI RUMĂNILOR

PARTEA I

Nimic nu este mai vrednic de răs, decât a se fâli cineva numai cu părinții și strămoșii săi; și nimic iară mai vrednic de laudă, decât când faptele cele mari ale strămoșilor slujesc de pildă și ca un bold de întrecere urmașilor. Când nu ar ști Rumânii cari au fost strămoșii lor, ar fi o osteneală foarte neroditoare, dacă ar lăsa cele pentru îmbunătățirea lor de acum, și și-ar pierde vremea bătându-și capul a se vâri în fundul veacurilor ca să descopere ceva titluri de nobilitate putredă, indeletnicire numai a neamurilor celor bancrute. Când însă are cineva un adevăr nu anevoe de aflat și poate și dovedit, este de tot o neînțelepciune să alerge după himere și să crează niște poveștiri, ce alții le iscodesc spre bajocora lui.

Unii pe Rumâni îi fac strenepoți ai Dacilor, alții amestecătură de Daci și de Romani, alții pentru câteva vorbe slovenești ce se află în limba bisericească, Slavi, ș.c.l. Foarte bine! Eu zic să priimim pe oricare dintr'acestea, dacă va fi adevăr; căci văz că niciuna nu este în stare nici să folosească nici să vatăme pe Rumân, și că niciuna nu este în stare nici să adaoge nici să scază ceva la civilizația, cinstea și luminarea Rumânilor. Mai bine însă să cercetăm puțin pe Rumân și limba lui, ș'apoi fără greutate vom afla prin dovediri firești că el este ceea ce au fost părinții săi, sau cel puțin că vorbește o limbă ce se trage din latina.

Mii de ani au trecut peste dânsul, mii de prefaceri, mii de neamuri streine. Fieștecare din acestea a luat câte ceva cu sine, și și-a lăsat urmele sale. Tot a trebuit să uite Rumânul, și părinți, și obiceiuri, și

fapte: de toate s'a depărtat în fugile și băjaniile sale; pre sine însă firește nu a putut să îl uite, căci pretutindenea a fost nedeslipit de dânsul. Când ar întreba cineva un Rumân din cei mai simpli și fără multe cunoștințe: Cari au fost părinții tăi? Care religia lor? Care obiceiurile lor? El negreșit că nu ar ști ce să răspundă. Când însă l-ar întreba: Tu ce ești? El ar răspunde om-homo. De ce fel de neam? — Rumân. — Cum se numesc în limba ta părțile trupului tău? Cap, ochi, nas, ureche, limbă, dinte, barbă, braț, mână, deget, unghie, inimă, piept, sânge ș.ă.l. Caput, oculus, nasus, auricula, lingva, dens, barba, brachium, manus, digitus, unguis, anima, pectus. De unde urmează că Rumânul este întreg Roman și toate părțile trupului său și chiar sângele îi sânt romane.

Apoi să venim a-l întreba și pentru objecturile ce niciodată nu i-au scăpat din vedere, și care în fugile sale i-a fost de neapărată trebuință a le avea cu sine. El și atunci va răspunde: pâine, făină, apă, foc, vin, car, bou, câine, cer, soare, lună, ș.ă.l. panis, farina, aqua, focus, vinum, carrus, bos, canis, caelum, sol, luna.

Ce au fost dară părinții și strămoșii Rumânului de l-a învățat să numească astfel lucrurile? Dacii, Slavii? — Negreșit că nu. Dela cine a învățat el să numească zilele săptămânii? Dela cine să sârbeze joile din luna semănăturilor după Paști? Dela cine să caute felurimi de ghicituri și jocuri în seara către anul cel nou? Dela cine jocul Călușarilor? Dela cine să numere? Dela cine să-și însemne numărul pe răboj astfel I, II, III, IIII, . . . X ș.ă.l.? Putea oare niște părinți alții și nu Romani să-l învețe această limbă și aceste obiceiuri? Limba lui pentru sine și pentru trebuințele lui cele mai de aproape este toată latină. Când însă vom intra în biserică și în caștelariile Divanului, unde atâta vreme a domnit limba slavonească, acolo o să găsim urmele ei. Ținta noastră aci nu este să aflăm pe Rumânul popă, sau pe Rumânul logofăt, ori pe meșterul, sau pe Rumânul loghiotatos, ci pe Rumânul Rumân, în starea firei, și cu acele dintâi cunoștințe ce le dobândește la pieptul maicii sale, care l-ar învăța slavonește de ar fi Slavonă, dăcește de ar fi Dacă. (Dumnezeu o mai ști care a fost limba Dacilor). Puținele vorbe slavonești nu schimbă nici natura Rumânului nici țesătura limbii lui, al căria mehanism este tot acela cu al suro-

tor ei italiana, franțeza ș.c.l.: formarea cazurilor, verburile auschi-
 bare, conjugarea verburilor, timpii compuși, infinitivele, partiți-
 pe, toate dovedesc aceeași urzeală cu a limbilor de sus. Când
 odată avem un drum, o urzeală, o sistemă, poate vremea să schimbe
 toate vorbele cu altele streine, și rămând tiparul rumânesc, limba în
 veci să fie rumânească, sau de vom zice *omul*, *ciolovecul*, sau *antropul*
 vorbește. Grecul zice: Μπέιμου, ἐπῆγα εἰς τὸ τζιαμι ἐγύρισα εἰς τὸν
 ἀπαχτῆζεν, καὶ ἤθρα τὸν μπαμπὰ καὶ τὴν νενέν μαζὺ μὲ τὸν ἀγάμου,
 τὸν ὁποῖον παρακαλῶ νὰ μὲ ἔχη εἰς τὸ κερέμι καὶ εἰς τὸ ναζάρι του
 și încă τὸ μαστιμέντο ἀριβάρισε εἰς τὸ πόρτο, și zice că vorbește gre-
 cește, și Rumânul pentru că zice «slavă Domnului» și nu «glorie Domnului»
 nu vorbește românește? — Iertați-mă să fac o asemănare care cu toate
 că este cam stravangantă, însă pricina o deslușaște foarte bine. Când
 cineva va avea înainte-i un scheletru de om și va grămădi pe dânsul,
 de va fi cu puțință, carne, mușchi, vine, piele, negreșit că va ieși un om
 alb sau negru, frumos sau urât, care mai pe urmă este priimitor de
 a fi îmbrăcat sau de a rămânea gol, de a fi stăpân sau slugă, însă tot
 d'auna va fi om: dar dacă scheletrul va fi de alt dobitoc, negreșit
 că orice îi va pune cineva, el în veci va avea forma sa. A fost odată o
 vreme, când limba românească, desbrăcată de toată podoaba ei,
 goală, sfâșiată, a rămas ca un scheletru. De aci a început iară a se
 hrăni, a prinde putere, a se împrumuta câte o haină streină (pe care
 totd'auna poate să o dea înapoi de se va înbogăți) și a veni în starea
 în care se află astăzi, când nu mai așteaptă decât îndemânatici și
 învățați meșteri ca să o împodobească. Fel de fel de croitori aleargă
 acum ca să o îmbrace, unii cu haine pestrițe, unii cu haine mai largi,
 mai scurte, mai lungi și nepotrivite și alții zic: ca, hainele cu care se
 află și nu-i ajung a se acoperi, să le taie în bucăți, să le înnădească, să le
 înnoadă, și să le coasă ca să-i ajungă!!! Unde sânt aceia care să-i lase ce
 este al său și să-i potrivească pe al ei trup din magazia cea mare și bogată
 a maicii sale? Au venit și aceia, au fost puțini, au fost neascultați; dar
 s'a înmulțit și se înmulțesc, și limba începe a se slobozi de strânsurile ce o
 sugruma, de lărgimea ce o făcea leneșă, de lungimea ce o împiedeca, de
 scurtimea ce o arăta goală și de pestrițimea ce o făcea de răs. În partea
 a doua vom arăta drumul și mijloacele regulării și înaintării aceștii limbi.

PARTEA II
PENTRU LIMBA RUMĂNEASCA

In partea întâi am arătat că slava sau micșorimea strămoșilor nu poate să adauge nimic sau să scază la îmbunătățirea noastră de acum. Fie cari vor fi fost strămoșii noștri, și silească-se lumea a își bate capul să dovedească că noi ne tragem din cutare sau din cutare
5 neam, căci înțelepciunea noastră cea mai mare va fi cum să ne îndreptăm astăzi întru toate, și să căutăm pentru slava, cinstea și fericirea cea viitoare. Patriotul cel bun nu este fanatic, el este iubitor de oameni, și știe că natura nu cunoaște Neamț, Englez, Franțez, Grec sau Rumân ; ci numai OM. Neamurile sânt niște întâmplări. S'a întâmplat un norod
10 să lăcuiască un ținut de pământ, să-și facă între dânșii o limbă sau prin învoire sau prin împrumutare? s'a întâmplat să-și legiuiască un fel sau altul de obiceiuri? s'a întâmplat să priimească o religie sau alta? să-și întocmească niște legi sau altele? Acelui norod, spre deosebirea altuia ce trăiește în alt pământ, cu altă limbă, alte obiceiuri,
15 altă religie și alte legi i s'a dat un nume de Grec, Turc ș.c.l. Noi avem limba noastră, religia noastră, obiceiurile noastre, legile noastre, și ne numim Rumâni, și prin urmare oricare om va trăi în acest pământ cu aceste obiceiuri deprins, ori unde se va duce este strein și deprinderile lui îl dovedesc că este Rumân. Ținta noastră aci este limba ; în partea
20 cea dintâi noi am dovedit că vorbim o limbă ce se trage din latina. Rămâne acum să vedem daca prin zicerile ce se află într'nsa noi putem să arătăm toate ideile ce sânt astăzi cunoscute în lumea cea civilizată.

Limba este mijlocul prin care ne arătăm cunoștințele și cugetările noastre, și prin urmare cu cât unui om i se întind și i se înmulțesc cunoștințele, cu atâta i se înmulțesc și zicerile prin care își numește ideile sale. Limba plugarului se mărginește numai în zicerile de care el are
25 trebuință să-și numească uneltele și dobitoacele sale, precum și lucrurile de întâiași trebuință și care sânt cunoscute la tot omul, fără să cunoască și vorbele care meșterul, neguțătorul, ostașul sau politicianul le întrebuințează ca să-și numească lucrurile ce îi sânt de trebuință
30 întru meseria sa. Se mai amestecă plugarul și în alte meserii? intră în vorbă și cu altfel de oameni? numai decât îl auzi și pe el vorbind și de alte lucruri ce până aci îi era necunoscute și ele și numele lor.

Noi până astăzi atâtea ziceri sau numiri avem în limba noastră după câte meșteșuguri sau științe ne era cunoscute, și cu cât se vor înmulți cunoștințele noastre cu atâta și limba se va îmbogăți. Regulamentul Organic singur a introdus multime de lucruri și prin urmare Rumânii cunosc și numirile sau zicerile cu care se numesc ele. Miliția asemenea își are termenii sau zicerile sale. Asemenea și științele și meșteșugurile se vor introduce toate între noi dimpreună cu termenii lor.

Când povestește cineva o întâmplare obicinuită, când vorbește de lucrurile ce sânt adesea înaintea noastră sau de acelea ce a auzit vorbind, atunci cu limba obștii poate să-și arate aceea ce cugetă; când însă va voi să vorbească de oarecare știință sau meșteșug, numai decât vorbele îi lipsesc și acelea pe care le întrebuințează nu sânt înțelese celorlalți, dacă ei nu vor avea cunoștința de aceea materie pentru care se vorbește. Aceasta nu se întâmplă numai la noi, ci și la toate națiile. Alta este limba copiilor și alta este a oamenilor mari, alta este limba norodului și alta a celor învățați; nu că doară se deosebește la sunet, la glăsuire, sau că învățații numesc altfel lucrurile cele cunoscute de obște, ci numai că ei pot să vorbească de mai multe lucruri ce alții nu le cunosc și limba lor este mai bogată în ziceri.

Noi vorbim, am zis, o limbă ce este o fiică a latinii. Când am vrut să numim capul, ochiul ș.c.l. le-am numit după limba latină, după cum am arătat; dar când vom vrea să vorbim pentru lucrurile ce nu sânt cunoscute tuturilor, acelea nu își [au] numele lor în limba din care se trage a noastră și din care ne-a rămas să numim toate cele trebuincioase ale noastre? acolo dar să alergăm cum am alergat și la început, sau acel drept să-l ținem care l-am avut și din origina noastră. Unii însă cu statornicie stau și zic că tot din limba de obște ce avem să câmpim vorbe și să botezăm lucrurile; și cine nu ar râde când, urmând aceștii sisteme neurmăte de nicio nație, va vrea *persoana* să o numească *obraz* și prin urmare *pronumele persoanele* din gramatică să le numească în loc de *nume obraznice*, și *personalitatea obrăznicie*? cine nu s'ar mira de o limbă în care *triunghiul* s'ar numi *clin* și linia *perpendiculară*, *linie popoiată*? Care Rumân învățat sau neînvățat ar înțelege când fabricantul nostru în loc de *citesc*, ar tălmăci din slovă în slovă

zicerea grecească *διαβάζω* și ar zice *prinpășăsc*, și *Loghica* cea nu cunoscută de toți ar numi-o *Cuwintelnică*? Acestea sânt niște lucruri care deodată cu nașterea lor s'au botezat cu numele lor ce nu se pot schimba fără a se face o mare amestecătură și nedăslușire. Pentru cei ce nu le cunosc, este tocmai așa cum este și pentru aceia ce nu cunosc un om, cu care după ce se împrietenesc îi află și numele și calitățile sale, și prin urmare când Rumânii se vor împrieteni cu științele și meșteșugurile trebuie să le cunoască cu numele lor cele adevărate.

Apoi pentru înmulțirea celorlalte vorbe, limba noastră trăgându-se din latină s'au întâmplat ca în limba cea de obște să avem multe ziceri primitive sau care sânt de rădăcină fără a ne întrebuița și cu zicerile care ca niște ramure răsar dintr'însele, care când vom avea trebuința de dânsule cu tot dreptul putem să le întrebuițăm, căci având tulpina care încă e vie, prin urmare o să avem și vlăstarile ei. Franțezii locului îi zic *lieu* și, având trebuință, au avut atâta îndrăzneală încât cu d'asila să ia zicerile *localité* și *local*, și noi, când avem odată a noastră ca o moștenire zicerea *loc*, să ne fie frică să zicem la trebuința noastră *localitate* și *local*? Avem zicerea *nosc* sau *cunosc*; dela *nosc* se face *nobil* adică cunoscut, *notă*, *notare* ș.č.l.; avem zicerea *lucire*, de unde se face luceafăr și altele, și putem întrebuița în Fizică pentru trupurile prin care poate trece lumina, zicerea *perlucid*, ș.č.l.

Iată dar un mijloc ca dintru o zicere a noastră să mai nască și altele prea trebuincioase.

După acest chip asemenea putem urma și la altele, cum dela zicerea *înainte* putem zice *înaintare*, dela *înapoi* *înapoiere*, ș.č.l.

Ajutorul iar al prepozițiilor este un izvor din care se poate îmbogăți limba cu mulțime de ziceri. Adică cum zicem dela *sare*, *resare*, asemenea putem zice dela *poartă* *repoartă*, dela *ducere* *reducere*, dela *începere* *reîncepere*. Cum avem zicerile *coprindere*, *conținere*, *concenire*, *comândare*, *colindare* care încep dela propoziția *con* asemenea putem întrebuița și zicerile *concețățean*, *compatriot*, *compățimire*, *corrăspundere*, ș.č.l.

Dar precum am avut multe ziceri radicale (de rădăcină), a căroră ramure nu am avut, asemenea avem și altfel de ziceri care sânt ramure, și pe rădăcina lor până acum nu a venit vremea a o întrebuița.

Avem zicerea *opăcit* care va să zică întunecat, și rădăcina de unde vine această, avem dreptul a o întrebuința în Fizică pentru trupurile prin care nu poate trece lumina, *opac*, ce este înproțiva zicerii de sus *perlucid* ș.ă.l. Pentru drumul și arătarea mai pă larg ca din zicerile primitive sau de rădăcină să facem ori să întrebuințăm pe cele derivate sau pe cele ce se trag dintr'însele, cum și când avem pe cele derivate putem avea și pe cele primitive, pentru aceasta cu cinste recomand scrierea răposatului Iorgovici tipărită în Buda în veacul trecut între 1790 și 1800.

Să venim la mijlocul împrumutării, care este iertat fieștecăruia la vreme de trebuință. Limba noastră și-a luat forma sa și drumul său atât în glăsuirea zicerilor cât și în mecanismul ei încă dela strămoșii noștri și orice împrumutare se va face este lege obștească la toate națiile ca zicerea streină să se conformeze după însușirea limbii. Strămoșii noștri au apucat din vechime ca întocmai și întru o unire cu frații lor Italienii pe *c* și *g* latinești, când este de trebuință, să le glăsuiască că *č* și ca *ğ*, lucru care dovedește că poate și chiar Romanii cei vechi au pronunțat aceste litere așa înainte de *i* și de *e*; căci aceia cari vorbea odată limba latină în Roma acum nu mai sânt, dar fiii lor au rămas și aceștia au lăsat pronunția lor altor rând de fii și până în zilele noastre. Apoi Spaniolii și Portughezii ne dau asemenea o dovadă pentru pronunția limbii latinești despre *c* și *g*. Nouă nu poate să ne pue regulă cum să glăsuim limba latinească streinii, adică nici Nemții, nici Ungurii, nici niminea. Trăiesc fiii Romanilor în Roma, pe ei să-i întrebăm cum pronunția părinții lor, adică daca Romanii au zis *Tașit* sau *Tacit*, *gheneralis* sau *generalis* ș.ă.l. Cine au învățat pe Rumâni să zică *tace*, *face*, *pace*, ș.ă.l., cine le-au spus lor întâiași dată să zică: *ginere*, *genuche*, *gemeni*, *funingene*, *ger*, *gemere*, *argint*, *sânge*, *deget*, și nu *ghinere*, *ghemeni*, *funinghene*, *gher*, *ghemere*, *sângher*, *deghit*? Tot aceia dar strigă ca tot pe aceste temeuri și însușiri să zicem *general*, *geografie*, *geometrie*, ș.ă.l.

Am mai arătat în prefața Grămăticiei și acum iară, fiind trebuință, aducem aminte că mulți, împrumutându-se sau în vorbă sau în scris de multe ziceri din vreo limbă care cunoaște, le pun întregi după forma și însușirea acelei limbi, lucru care pricinuește o mare neorânduială în limbă, căci urmându-se tot așa, poate cu vreme să ajungă

încât să nu se poată pune la nicio regulă hotărîtă; în vreme ce limba
 noastră acum își are drumul și mehanismul ei. Spre pildă unii între-
 buințând ziceri grecești, zic: *patriotismos*, *zilos*, *catahrisis*, care după
 însușirea limbei sânt priimate a se zice *patriotism*, *zil* sau *zel*, și
 5 *catahris*. Alții, cunoscând limba franțuzească, dau la multe ziceri tre-
 buincioase formă franțuzească: cum *calité*, *ocazion*, *recomandațion*,
formalité, care de alții știind italienește se zic *calita*, *ocazione*, *reco-*
mandațione, *formalita*; în vreme ce, ca să fie rumânești, trebuie a se
 zice *calitate*, *ocazie*, *recomandație*, *formalitate*; alții iară, știind lati-
 10 nește, întrebuințază forme latinești cum: *punctum*, *țentrum*, *cole-*
ghium, *seminarium*, în vreme ce rumânindu-se se zice *punct*, *centru*,
colegiu, *seminariu*. Aci îndrăsnesc a aduce aminte că acest fel de ziceri,
 care în limba latinească sânt neutre, și cu toate că de sine ele nu sânt
 nici bărbătești nici femeiești și poate cineva a le da orice formă va
 15 voi; dar fiindcă pe de o parte sună mai bine rumânește a avea formă
 iar de neutre, și pe de alta s'a legiuit în limbă ca acest fel de ziceri să
 se întrebuințeze neutre, precum: un *punt*, un *privilegiu*, un *bun* sau
 un *bine*, cu cuviință ar fi să se unească la aceasta și frații noștri Mol-
 doveni, cari nu știu de ce le întrebuințază în neam femeiesc, zicând
 20 *privileghia*, *coleghia*, *seminaria* ș.č.l.

Multe verburu iar, fiind de trebuință a ne împrumuta, în fieștece
 loc sau ținut se întrebuințază fără niciun fel de unire sau orânduială.
 Transilvanenii, având împrejurul lor limbi mai aspre, mai la toate ver-
 burile *ălăluesc* și *ururuesc*; noi aci, fiind mai familieri cu limba gre-
 25 cească, ne-am învățat să *sisirim* și să *pipirim*; cum spre pildă verbul
recomandare, Transilvanenii îl conjugă *recomăndăluesc* după ungerie
 sau *recomăndăruesc*, am *recomăndăruit*, după nemție; noi aci îl con-
 jugăm *recomandarisc* am *recomandarisit*; în vreme ce acest verb
 din începutul său au fost și este de întâia conjugare, și în limba noastră
 30 se potrivește mai bine a se zice *recomand* sau *recomandez*, am *reco-*
mandat, cum și mai bine a zice *secfestrare*, *formare*, decât *secfestrar-*
isire, *formarisire* sau decât *secfestruire*, *formăluire*.

Asemenea se urmează și cu verburile *descriere*, *depunere* și altele,
 care fără niciun cuvânt am auzit conjugându-le *describăluire*, *depo-*
 35 *zitarisire* ș.č.l.

Fiind vorba de verbul găsesc prilejul a fi da părerea asupra
 5 partițiilor, care la noi până acum s'au întrebuițat fără articole, lucru
 ce nu puțină strimtorare pricinuește limbii la multe întâmplări. Din
 această strimtorare de multe ori mulți întrebuițează niște adjective
 ce se sfârșesc în OR în loc de partiții, care face o mare schimbare
 înțelesului; spre pildă: mulți zic *muritor* în loc de *murind*, și este mare
 deosebire dela una până la alta, zicând *muritorul om*, și *murindul om*;
 căci cea dintâi arată pe omul care este supus morții, și cea de a doilea
 pe omul care se află în agonia morții; și legiuindu-se acest obicei
 10 este în toate limbile, adică a lua partițiile articol, se face o mare
 înlesnire și vrednicie limbii, care înlesnire se face și mai mare când
 vom da partițiilor și neam, a se face și bărbătești și femeiești; adică
 zicând *murindul* să zicem și *murinda*: căci zicând *răsăritoarea lună* și
 15 *răsărinda lună*, este asemenea mare deosebire, fiindcă una însemnează
 luna care are însușirea de a răsări și cealaltă arată pe lună în minutul
 când răsare.

La împrumutarea zicerilor din latinește trebuie a se lua seama nu
 numai la declinații și conjugații, ci și la multe litere cum la *a*, *e*, *d*, *l*
 și *o*; căci *a* de multe ori se glăsuiește ca *ă*, de multe ori ca *ă*; *e* ca *ă*
 20 și ca *ă*, *d* ca *z*, *j* ca *j*, *o* ca *u*, *l* ca *i* și ca *r* ș.ă.l. Cum spre pildă: *canto*,
caltimentum, *dico*, *deus*, *dies*, *ponere*, *judico*, *clarus*, *glacies*, care se
 zic în rumânește *cânt*, *călțământ*, *zic*, *zeu*, *zi*, *punere*, *judic*, *chiar*,
ghiață, și prin urmare după însușirea limbii zicerea *project* și altele
 trebuie a se rumâni cu *j*, cum *project* iar nu *proiect*.

25 Multe substantive femeiești dela strămoșii noștri au rămas și s'au
 legiuit ca în cazul numinativ să semene ca în cazul ablativ din lati-
 nește, cum *bonitas bonitatis*, rumânește se zice *bunăitate*, după care
 numele zilelor săptămânii sau ale zeilor păgânătății s'au întrebuițat
 și au rămas la noi ca în cazul ablativ: Venus Veneris, noi zicem *Vineri*;
 30 Jupiter Jovis, noi zicem *Joi*, care asemenea trebuie să se urmeze și
 când vrem să numim zeii, iar nu *Venus* și *Jupiter*.

Zicerile latinești ce se încep cu prepoziția *ex* la rumânește în loc
 de *ex* rămâne numai *s*, cum în loc de *exponere* zicem *spunere*, în loc de
 35 *examens* zicem *smintit*, *stâmpăr*, ș.ă.l., pentru care și zicerile *expediție*,
excadron, *excadră* trebuie a se zice *espediție* *espeditor*, *scadron*, *scadră*.

Afară de acestea, toți cari au scris mai mult rumânește și mai vârtos au tradus din alte limbi sânt încredințat că au făcut această băgare de seamă, că zicerile rumânești sânt foarte lungi (polisilabe) mai vârtos la formarea numerelor din singurit la înmulțit, cum *mormântul* la singurit are trei silabe, iar la înmulțit zicându-se *mormânturile* are cinci; și mai bine ar fi să se zică totdeauna *mormintele*, după cum se și zice câte odată, și prin urmare a ne păzi în toate întâmplările acestea spre a împuțina silabele; precum în loc de a zice *jurământurile*, *așăzământurile*, *regulamenturile*, să zicem *jurămintele*, *așăzămintele*, *regulamentele*. Asemenea se poate împuțina silabele la multe substantive neutre făcându-se bărbătești, cum în loc de a zice *substantive*, *adjective*, *verhuri* să zicem *substantivi*, *adjectivi*, *verbi* (lucru ce singur nu am păzit încă). Multe adjective iar posesive ce rău s'au obicinuit a se termina în ESC se pot schimba atât spre împuținarea silabelor, cât și spre mai bunul înțeles, spre pildă: în loc de *politicesc*, *diplomaticesc*, *organicesc*, *moralicesc*, putem zice *politic*, *diplomatic*, *organic*, *moral*.

Având cineva drept temei împuținarea silabelor prin care limba se face mai puternică mai vârtos în poezie, va putea băga de seamă în mai multe prilejuri a scăpa limba de polisilabie. Poate cineva vedea câtă vrednicie să dă limbii din împuținarea silabelor numai prin următorul vers al D. I. Văcărescul din *Primăvara amorului*: « Miei pasc, alerg, se joc, șad », unde într'un rând de șapte silabe se coprink cinci ziceri.

CORRESPONDENȚA CU C. NEGRUZZI

I

Domnul meu!

Am primit scrisoarea d.t. dela 1 Iunie cu care ai binevoit a mă cinsti, și sunt foarte recunoscător de toate simțimentele ce arăți pentru mine. Mare mulțămire mi-a pricinuit cugetul și propoziția dv. de a deschide între noi o corespondență literală, și de mare preț am văzut
5 toate întrebările d.t., care dovedesc un bărbat vărsat în literatură, ce mult s'a ostenit și a cugetat în lucrarea limbii naționale atât în general cât și în cele mai mici amărunte. Am văzut, d-nule, în d.t. și pe bărbatul de geniu și pe bărbatul de gust: căci' croirea în general a unui plan, a unui sistem, aflarea unei arte sau meșteșug dovedesc
10 geniul aflătorului, iar cercetarea nuanțelor, desăvârșirea amăruntelor, dovedesc gustul și formează frumosul.

Până a nu intra a-mi da și eu părerea la câte cu dreptate mă întrebi, voiu să vă arăt că o limbă cu cât se lucrează cu atâta se cultivă, se regulează și se desăvârșește, legiuindu-se fiecare termin și fiecare fras
15 cum să se zică și cum să se scrie. Prin urmare, limba noastră, când am început să o scrim, mai întâi mi-am croit o sistemă, potrivită după a mea părere pe natura și însușirile ei. Mai întâi am scris foarte urît, ca fiecare începător fără model, fără ajutor, fără tovarăș carele să-mi sprijine a mea părere în părerea lumii. Singur a trebuit să mă
20 lupt cu prejudecățile și obiceiurile, care de multe ori trebuie să le respecte cineva, pentrucă și de sunt mai totdeauna nedrepte, dar sunt bătrâne, sunt înrădăcinate și sunt puternice! Pretutindene la început

poate să mă văză cineva un scriitor care începe, care nu are încă experiență și prin a căruia pană abia a trecut încă câteva verbe și câteva frase ale limbii întregi. M'am silit însă totdeauna a nu ieși din sistema mea. De multe ori iară un scriitor încercat poate să mă văză că scriind
 5 am vrut să fiu înțeles și prin urmare am respectat vorbele și frazele cele vechi și obicinuite sub forma în care se afla, care, deși vicioase, da însă să înțeleagă cetitorului ceea ce s'a gândit scriitorul.

Sistema mea a fost ca să poată cineva aduce limba în stare pe cât se poate a exprima tot ce se gândește fie în materie fizică, fie morală,
 10 fie politică, fie religioasă. Pe drumul acesta am vrut să am de povață, de se va putea, *dreptul cuvânt, armonia și energia* și sau pe câte trele să le întrebuițez deodată, sau, după întâmplări, să aleg pe cea mai preferabilă și mai potrivită cu împrejurarea. *Dreptul cuvânt* mă povățuia ca toate zicerile cele nouă să mă silesc a le rumâni, după cum le-au
 15 grecit, latinit, italianit... Grecii, Romanii, Italienii... *Armonia* (pe cât a putut să fie primitoare urechea mea de armonie, sau după cât a mea crezare m'a făcut să mă deprind mai mult sau mai puțin cu sonuri mai blânzi și mai aspre), *armonia zic*, cerea ca în această pravilă de a rumâni zicerile să nu uit și drepturile ei ce în toate veacurile
 20 și în toate locurile le-au avut, de a i se face adică totdeauna scutire din pravilă când a ei ureche delicată este rănită de asprimea întâlnișului celui urît. *Energia* iară, având de cea dintâi imputernicire dreptul cuvânt, își pierde toată puterea când e silită a se târi, zăbovindu-se de lungimea zicerilor ca să ajungă la a sa țintă. Atunci e
 25 măreață, atunci e sublimă când, purtând adevărul pe brațele sale cele nervoase, se repede ca fulgerul din gura oratorului și merge de tună în urechile ascultătorilor. O limbă polisilabă mă socoteam că nu poate să aibă acea distoinicie și putere ca una ale căreia ziceri sunt scurte, lesne de pronunțat și cu îmbelșugare în fiecare rând. Limba
 30 noastră, după cea grecească, este cea mai polisilabă din câte cunosc, și totdeauna m'am silit întru aceea ce s'au putut a o scăpa de acea întindere leneșă și de acele terminații, care ni le-au dat străinii ce învățau rău și urît limba noastră. Și la zicerile cele nouă ce le-am întrebuițat am fost stăpân a le da orice formă voiui voi (stăpân zic
 35 pe mine, iar nu în opinia lumii). Cu această sistemă, domnul meu,

croită după a mea părere, fără să silesc pe nimeni ca s'o primească am urmat drumul meu.

Mai întâi am vrut să-mi fac terminii ce îmi trebuiau, și nu am întreprins un dicționar, căci scopul meu nu era ca să vin nechemat de nimeni și să mă fac legiuitor, după al meu capris, al unei limbi pe care nu o cunoșteam decât în general dela părinții mei, care o învățaseră și m'au învățat și pe mine mecanicește.

Am vrut mai întâi să-mi fac și să-mi hotărăsc mie o limbă prin care să-mi exprim și să-mi înțeleg aceea ce gândeam; am vrut să-mi fac vocabularul terminilor tehnici, și ca să pot să dau peste dâșii m'am apucat a traduce din științe; am început întâi dela gramatică și nu iară ca să mă fac legiuitor limbii, ci ca să am prilej a trece prin tipii limbii, și ca să-mi pui pe vocabularul meu terminii cei noi gramaticali și să-mi formeze limba gramaticii. Pe urmă am făcut sau am cules o geografie politică și matematică, am tradus cursul de matematică al lui Francoeur, logica lui Condiliac, câteva lecții de literatură sau de poetică și retorică și celelalte. Prin urmare eu am trebuit, vrând și nevrând, a trece prin toți terminii trebuincioși în acele științi sau arte, a-i boteza într'un fel, bine sau rău, și a-mi îmbogăți vocabularul.

Ca să nu-mi rămâe lucrarea neroditoare, ca să pot a mă folosi dintr'însa cugetând mai de multe ori asupra unui obiect cele ce am cugetat odată, m'am făcut apostat din casa părintească, care îmi propunea protecție, slujbe, chiverniseli, și m'am pus în mijlocul zidurilor celor sfârmate din Sf. Sava, un biet dascalaș cu 50 lei pe lună, încunjurat de câțiva școlari săraci, hotărâți și fanatici în hotărîrea lor și în prieteșugul meu, am împărțit leafa mea între dâșii și am început lecțiile mele dela gramatică, până când am sfârșit cu dâșii un curs de matematică și de filosofie în limba națională în vreme de șase ani, fără să mă întrebe cineva ce fac, fără să vie cineva să încurajeze pe școlari! Venea iarna: lemne de nicăiri; fiecare școlar aducea câte un lemn dupe unde găsea, care abia era în stare să încălzească preajma unei sobe sparte ce umplea casa de fum și să topească fulgii de zăpadă ce vijelia îi răpezea pe ferestrele cele sparte. Tremurând cu mâna pe compas și pe cretă ne făceam lecția, și Dumnezeu a binecuvântat ostenelele noastre, ce era niște minuni ale *dragostii* și ale *hotărîrii*.

5 Șco'arii aceia s'au împrăștiat profesori prin județe; în locul acelor dărmături s'a întemeiat muzeul național; alături s'a înălțat colegiul Sf. Sava; limba ce s'a legiuit în acele dărămături s'a îmbrățișat de toată tinerimea, și feliul scrierii și ortografia s'a introdus în toate cancelariile. Rodul aceleiași strădanii este și teatrul național.

După ce dară mi-am format limba științelor sau a duhului, am vrut pe urmă să pășesc și la limba inimei sau a simțimântului. Fără să ies din sistema ce mi-am propus, din tipii ce mi-i orânduiau în gramatică, fără să mă abat din drumul literaturii cei sfinte sau bisericești, în care se exprimă așa de frumos și așa de înțeles prin cele mai multe tonuri simțimentele cele înalte și mai tinere, entuziasmul cel mai viu și patimile cele mai dureroase ale cântărilor lui Moisi, ale psalmilor, ale elegiilor lui, Irimia și ale prorocilor tuturor, și în care poate cineva afla limba epopeei, a odei și a elegiei; fără să mă abat din toate aceste, fără să stric limba cea legiuită odată de moșii noștri, ci numai după drumul și metoda lor să îndeplinim lipsele ce ei n'au avut vreme a îndeplini, adică întru aceea ce atingea de limba științelor, a literaturii cei nouă și a ideilor ce lumea a dobândit de atunci încoace; mi-am pus înainte a traduce ceva din autorii cei mai vestiți noi; mi-am ales după a mea aplecare pe de Lamartine și Byron; am vrut să văz pe cât se mlădia limba și cât este destoinică să exprime acele idei așa de frumoase, înalte și pline de patimă. Limba am aflat-o destoinică, căci ea mi-a fost învățătorul și ea singură m'a povățuit cum trebuie să o mâiu; și cine o va asculta, cine nu va ieși din regulele prescrise ale naturii ei, va ajunge în scurtă vreme departe, căci fără a se rătăci, merge de-a-dreptul fără să se abată niciodată. Destoinicia ei am văzut-o, am văzut-o mai destoinică decât pe cea franțuzească, că este croită dela începutul ei să fie limba, dacă nu a cugetării și a simțimântului, încai a cuvântului și a înțelegerii. Vorbele-i lipsesc și frasele; urzirea sau scheletul ei este mare, e elegant, e nobil. Energia nu-i lipsește, armonia se simte pretutindeni și când va să fii zugrav, vezi însăși natura.

Vază cineva versurile următoare și compară-le cu cele originale:

Și vântul ce tare *geme* și trestia ce suspină
D'o pulbere *umedoasă* aerul e mestecat
De *văjiosul* lor *trăsnet* pustiul e *tremurat*.

Producă în alte timpuri zicerile: *fulgeră, tună, trăsnește, plouă, pică, geme, mugește, suspină ohtează, strămută, plesnește, crapă, trosnește, văjje, curge, bubue, răsbubue, restogoală, dărămă, trăsnet, frunză, năsip, pușcă, tun, bombăe, toacă, șiroiu ș. c.*

Să cerceteze cineva într'o frază sau filă să vadă câți *j* și câți *l* găsește, ca să cunoască proporția de armonie și de melodie ce se află între ea și între celelalte limbi.

Producă cineva versul acesta de cincisprezece silabe în limba grecească:

Și părinți, fii, frați, rude, numiri drage au lipsit,

ca să vadă de câte silabe iese.

Cerceteze prosodia ei întru aceea ce se atinge de silabele lungi și scurte, cum: 1° *a cânta, cântat*, 2° *cantare*, 3° *trecere*, 4° *oamenilor* și vadă cât este mai *cantativă* și mai înlesnitoare la poezie decât cea franțuzească.

Vadă zicerile cele terminate în *î* și *ă* scurți, care atât înlesnesc versificația și îndulcesc vorbele.

Cerceteze terminațiile substantivelor abstracte în *ă, ie, are, ire, ere, ință, ime, iune, eze, ată, ură, ent, ânt ș. c.*, din care fiecare își are a sa însușime și schimbă puterea oricărei ziceri schimbate în tipul său, cum: *simțul, auzul, simțire, simțitate, bunătațe, simțiciune, înșelăciune, simțiment, fundament, simțitură, învățătură*, care până acuma se împlinea, cu loc fără loc, în zicerea *simțirii*, efect al neînvățăturii care în toate limbile are neghiobia sau obrăznicia a întrebuița termini ne apropo sau a da vorba tronc.

Pe temeiul acesta vadă zicerile *nobilitate* și *nobilime, recunoștință* și *recunoaștere*, care în limba franțuzească se exprimă numai cu zicerile *noblesse* și *reconnaissance* și se confundă amândouă:

La noblesse d'un pays — nobilimea unei țări.

La noblesse de l'âme — nobilitatea sufletului.

La reconnaissance d'une loi — recunoașterea unei legi.

La reconnaissance que je dois — recunoștința ce sunt dator.

Cerceteze timpii și modurile verbelor și pue ei în simetrie cu ai limbii grecești cei noi:

scrisem — ἔγραφα

am scris — ἔγραφα

a scri — να γράφω, να γράφης, να γράφη.

să scriu — να γράφω.

5 Vază întrebuințarea pronumelor sau adiectivelor posesive: *al seu, al lui, al ei*, pe care Francezul le arată cu *son*, cum și a lui *ei, le* (frant. *les*).

Privească toate aceste și altele mai multe și spue dacă această limbă nu este o limbă a înțelegerii; spue dacă în câte a fost ea întrebuințată nu a fost destoinică a împlini acea pentru care sunt prinosite limbile, adică a se înțelege oamenii și de față și lipsind, și nu este destoinică a-i face a se înțelege bine. Ea până acum a fost întrebuințată a exprima sau a înfățișa numai ideile cele la toți cunoscute și de întâia trebuință. Vie filosofii, vie matematicii, vie naturaliștii, vie tot felul de învățați, întrebuințeze-o și vază dacă nu e în stare a-i face înțeleși. 10 Prea mult m'am depărtat, domnul meu, cu observațiile mele, și socotesc că e vreme a răspunde la dreptele D. T. întrebări.

I. Cea dintâi întrebare mi se face asupra articolului pentru ce nu se întrebuințează și mi se aduce înaintea două versuri din *Fanatism*.

20 Niciodată nu a fost izgonit articolul dela noi, nici în vorbă, nici în scris, pentrucă atunci am fi ajuns să fim neînțeleși. Pricina însă este că *u* și *i* întregi în gura Românului prinde loc de articol, sau sunt însuși articolul amestecat împreună; cum am zice: *fiu, fii*, în vorbă, în loc de *fiul, fiii* în scris.

25 Așa necunoștința de gramatică a tipografilor și imitația vorbirii i-au făcut adesea, și mai vârtos la început, a pune numai *u* și *i* întregi și a neîngriji pe *l* și *i* din urmă. Greșalele cele multe ale tipografului alcătuitor (zețar) fac și pe corector, sau din pricina mulțimii sau din nebăgarea de seamă, sau din osteneală sau din grabă, a scăpa câteva 30 după proporția mulțimii lor cea dintâi. Tot într'aceeași tragedie *Fanatismul* poate vedea cineva mai adeseaori articolul întreg, și de ar fi fost la noi obicei sau sistemă a se lepăda articolul, atunci s'ar fi văzut izgonit pretutindeni iar mai vârtos, văzând cineva edițiile cele mai nouă, când tipografiile s'au mai deprins cu ortografia, atunci 35 înțelege că a fost și va fi totdeauna întrebuințat.

10
15
Inșă a zice cineva *omū* cu *ū* scurt sau *om* este nedefinit sau fără articol, iar a zice *omu*, cu *u* întreg, atunci este de o putere ca și când ar zice *omul*; a zice *fiū* cu *ī* scurt e nedefinit, dar a zice *fiū* cu *i* întreg este ca și când ar zice *fiūū*, și mă socotesc că n'ar fi de tot bine a izgoni acest obicei, care mai mult poate să fie spre folos decât spre pagubă. Acest fel de scurtări sunt bune la poezie a se apostrofa vocala ce urmează, cum: *omu'n lume, fiū'n brațe*, în vreme de va fi legiuit a se zice totdeauna *omul, fiūū*, acea apostrofare nu se poate face, sunt bune la tipar, la simetria versurilor, ca să nu fie tipograful silit a face dintr'un vers două rânduri, sau a trece o silabă sau două în celalalt rând, care vine așa de urit. Intocmai nu e bine să lepădăm acest obicei, precum nu e bine a cere că totdeauna trebuie să zică cineva *nu sunt bune*, și niciodată *nu-s bune, nu este frumos* și niciodată *nu e frumos* sau *nu-i frumos*; *aceste, acele* și nu *aste, ale*; *voiu face, vom face* și niciodată *oiu face, om face* ș.c.

15
20
II. Pe *sbor, isvor, isbândă* este acel cuvânt a le scrie cu *s* și nu cu *z* care este și pentru *Israil, desbrac, desmădulit*, adică: că lăsăm ca *s* înaintea de *b, v, m, r* din firea lui sună ca *z*, dar cuvântul gramatical cere a se scrie cu *s*, căci sunt compuse din *is* și *dis*, iar nu din *iz* și *diz*.

20
25
30
35
III. Pentru *substantivuri, verburi*, că poate să se zică *substantivi, verbi*, eu nu că doară îmi dau slobozenie mie și altora a zice și *scauni, drumi*; nu, pentrucă aceasta așa s'au legiuit a se zice: *sori, luni* și nu *soruri, lunuri*: că zice că la formarea limbilor, fiindcă ființele unele sunt de neam bărbătesc, altele de neam femeiesc și altele neînsuflețite, la unele limbi s'au făcut trei neamuri, feliuri sau tipi: unul pentru cele bărbătești, altul pentru cele femeiești și cel de al treile pentru cele neînsuflețite, care prin convenții s'au numit neutre; dar omul nu s'a mulțumit numai cu aceasta. El e iubitor de sine, este poet; la multe ziceri ce înfățișează niște ființe ce nu sunt nici bărbătești nici femeiești, le-au dat formă bărbătească sau femeiască, iar nu neutră. Grecii, Romanii și alții pe soare l-au făcut de neam bărbătesc și pe lună de neam femeiesc, iar alții dimpotrivă. *Muntele* în limba românească este de neam bărbătesc, iar în cea grecească neutru. *Fereastra* în românește este femeiesc, iar în grecește neutru, ș.c. Așa la formarea limbilor s'au legiuit acest fel de ziceri într'un fel sau altul; s'a legiuit asemenea și

la noi cele legiuite, dar zicerile cele nouă sunt în mâna celui d'întăiu scriitor a le da orice formă va voi; și dacă acesta pe lângă armonie mai are înainte și sistema de a nu face zicerile polisilabe, o să prefere să zică mai bine *verbi* decât *verburi*, *substantivi* decât *substantivuri*,
 5 *bez* decât *bezi*, precum zice *Ierusalim*, *Constantinopol*, iar nu *Ierusalima*, *Constantinopola*. Aceasta, domnul meu, o zic ca o părere a mea, iar nu că am vreo pretenție a le urma cineva și cu dânsa nu-mi dau slobozenie a schimonosi limba și nici nu iert pe cineva.

IV. Noi întrebuițăm pe ж la zicerile care la noi cer aceea pronunție, adică la cele ce vin din slavonie și au în sine ж, și la cele ce-și au rădăcina lor în latina și acolo se scriu cu ж. Iar pe ѱ îl întrebuițăm iar acolo unde o cere pronunția, adică la cele ce în latinește se scriu cu g.

Ж corespunde cu j și ѱ cu gi: жок, жсдикѣтор, ажстѣр, ѣнжсп, cu
 15 litere se scriu: жок, ждикетѣр, ѣнжур, ажетѣр, iar nu гок, агутѣр, ѣнгур, гудикетѣр; și лѣѣ, ѣелозѣ, ѣѣнеѣ, ѣенснѣ се scriu лѣѣ, гелозѣ, гѣнѣре, гѣнѣнѣ.

Pe lângă aceste, toată nația are dialectele sale deosebite; dar limba literală este una la toți învățații acelei nații. Limba românească se
 20 desparte și ea în dialectele sale, însă limba bisericească este tot aceea și la Români și la Moldoveni și la Transilvaneni... Și într'însa sunt scrise la toți aceștia cărți de mare preț. Singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală este să urmăm limbii cei bisericești și pe tipii ei să facem și limba filosofului, matematicului, politicului... dicționarul nostru este acolo pentru vorbele cele vechi;
 25 n'are cineva decât să le pue în rândul alfabetic. Să cătăm în tot Testamentul Vechiu și Nou și în toate cărțile Sfinților să vedem de se află undeva ѣѣ, ѣѣок, ѣѣсдекѣтор, аѣстѣр, ѣнѣсп sau жѣс, жѣк, жѣсдекѣтор, ажстѣр, ѣнжсп ș.c. Noi n'avem să ne pilduim la ceea ce se atinge de natura limbii nici dela Franceji, nici dela Italiani, ci să urmăm după
 30 cum ne învață însăși limba. Pilda ne este de trebuință numai la metod, adică să vedem cum face Francezul, Italianul zicerea grecească Γεωγραφία γεογραφία; cel dintâi pe г îl face ж, iar cel de-al doilea ѣ, fiecare după natura limbii sale. Noi să facem după natura limbii noastre: ρѣр face ρѣрѣ; лѣрѣ, лѣѣ; гѣмѣнѣ, ѣмѣнѣ ș.c.

V. Multe vorbe ce se trag din latinește și au în sine pe *a*, Româniilor mai în general le au cu *ai*, cum: *fama*, *faîma*; *anti*, *ainte*, *înainte*; *panis*, *pâine* sau *pîine*; *canis*, *câine* sau *cîine* ș. c. Și pe acest obicei, zicem noi, domnule, *câine*, *pâine*, *măine* ș. c.; și pe urmă mai avem și alt cuvânt: limba bisericească, unde astfel se găsesc aceste vorbe; și la câte noi ne vom abate din limba bisericească, de veți voi să ne unim, după cum și trebuie, ca să ne facem o limbă literală pentru toți Româniilor, atunci aduceți-vă aminte ca să ne îndreptăm și să zicem o limbă de toți primită și un drum care singur poate a ne uni și pe care socotesc că vor înceta tot felul de pretenții și de sisteme.

La articolul acesta iarăși aduc aminte că, zicând limba bisericească nu trebuie să urmăim orbește iară pe traducătorii, care, preocupați de limba grecească veche, s'au socotit că înobilează limba de vor pune vorbele și numele proprii întregi grecești, iar nu românindu-le după natura limbii. Cel ce va să creeze limba filosofului, matematicului . . . să urmeze metodului creatorului limbii, teologului, iar nu unor proști traducători, care viind mai în urmă, fără cunoștința limbii lor, fără simțirea înaltului și frumosului, fără a păzi regulile gustului, au încărcat biata limbă de niște părți eterogene și fără a cinsti urechea cetitorului său, au întrebuințat vorbe ce și pe drum și în cărciume nu le suferă cineva să le auză.

VI. Insușimea limbii noastre este ca pe *c* latinesc să-l pronunțăm și iar nu *u*; și astfel trebuie să-l fi pronunțat și strămoșii noștri Romanii, dovadă despre aceasta suntem noi cetățenii Romei din ziua de astăzi și din toate veacurile, și toți Italienii în general; iar nu Nemții și Ungurii. Noi, auzind dela dânsii limba latinească, care o pronunțiază ca, niște străini, după a lor, rătăciți zicem că după Latini trebuie să zicem *Tauit* și nu *Tavit*, *Цицепо* iar nu *Чицепо*, *проуец* iar nu *проуис*, *уезар* iar nu *чезар*. Să nu așteptăm pronuncia limbii latine, moarte de două mii de ani aproape, să o învățăm dela străini; noi să o învățăm dela noi și dela frații noștri. Noi zicem *паче*, *фаче*, *таче*, *інчене*, *репчинă*, *четате*, ș'apoi să pelticim zicând *принцип*, *циклизацие*, *пронснацие*, *канцелари*, *уезар*, *цицепо* ca Nemții, ferească Dumnezeu! Negreșit *принцип* trebuie să zicem, *циклизат*, *пронунцие*, *канцеларии*... și nu imitând pe nimeni, ci învățați chiar dela limba noastră.

VII. *Sc latinesc*, Românul vedem că-l face ψ , cum *scie*, $\psi\iota\varsigma$, *scientia*, $\psi\iota\iota\nu\alpha$, $\kappa\sigma\nu\omega\psi\iota\nu\alpha$, ș. c., precum și schimbările românești: *citesc*, $\psi\iota\tau\epsilon\kappa\varsigma$, $\psi\iota\tau\epsilon\psi\iota$; *vorbesc*, $\kappa\omicron\rho\beta\epsilon\kappa\kappa$, $\kappa\omicron\rho\beta\epsilon\psi\epsilon$ ș. c. Așa dar după firea limbii *scena*, *Scipion*, *sceptru*, românindu-se, ar trebui să se zică

5 $\psi\epsilon\eta\alpha$, $\psi\iota\pi\iota\omicron\eta\alpha$, $\psi\epsilon\eta\tau\rho\upsilon$; dar eufonia am zis că-și are drepturile sale și când i le vom da, socotesc că trebuie să le aibă și între noi ca și între frații noștri Italieni, prin urmare mai rătăcite sunt vorbele aceste de vom scoate pe *t*, zicând: $\psi\epsilon\eta\alpha$, $\psi\epsilon\eta\tau\rho\varsigma$, $\psi\iota\pi\iota\omicron\eta\alpha$ decât $\psi\epsilon\eta\alpha$ $\psi\epsilon\eta\tau\rho\varsigma$ sau $\psi\epsilon\eta\alpha$, $\psi\epsilon\eta\tau\rho\varsigma$, $\psi\iota\pi\iota\omicron\eta\alpha$. La câte mă socotesc îmi dau numai părerea; iar la câte le cere limba le cer și eu.

VIII. Pentru zicerile: $\rho\epsilon\psi\iota\kappa\tau\rho\varsigma$, $\lambda\omicron\upsilon\kappa\iota\kappa$, $\rho\iota\kappa\iota\lambda\epsilon\gamma\iota\varsigma$, de s'au zis $\rho\epsilon\psi\iota\kappa\tau\rho\varsigma$, $\lambda\omicron\gamma\iota\kappa$, $\rho\iota\kappa\iota\lambda\epsilon\gamma\iota\varsigma$, s'au zis prin imitare, maimuțând pe Nemți și pe Greci, iar nu întrebând firea limbii. Zicerile $\rho\epsilon\alpha\psi\iota\kappa$, $\rho\iota\mu\pi\epsilon$, $\rho\epsilon\mu$, $\rho\iota\alpha\varsigma\tau$, rămân cu ρ iar nu cu ψ , precum rămân și la Franceji zicerile

15 *guerre*, *guerir* ș. c. Aceste ziceri scriindu-se cu litere iar nu cu slove, după a mea părere, precum Francejii pun un *u* ca să nu pronuncieze ψ , asemenea și noi vom pune ca Italienii un *h* ca să nu se pronuncieze $\psi\epsilon$, cum: *ghiatze*, *ghimpe*, *ghem*, *ghiaur*.

IX. Zicerile *projet*, *objet*, *sujet* nu s'au zis românește $\rho\pi\omicron\iota\epsilon\kappa\tau$,

20 $\omicron\kappa\iota\epsilon\kappa\tau$, $\epsilon\varsigma\psi\iota\epsilon\kappa\tau$, nici $\rho\pi\omicron\upsilon\epsilon\tau$, $\omicron\beta\upsilon\epsilon\tau$, $\epsilon\varsigma\psi\epsilon\tau$, căci sunt scrise cu *j* și această literă se pronunță românește κ : *judeca*, *jura*, *jurat*. Așa dar zicându-se $\rho\pi\omicron\upsilon\epsilon\tau$, $\omicron\beta\epsilon\tau$, $\epsilon\varsigma\psi\epsilon\tau$ nu se zic franțuzește, ci după un . . . chiar românește ca în Țara Românească și după însușimea limbii bisericești adoptată de toți Românii, unde se vede $\kappa\sigma\delta\iota\kappa\iota\kappa\tau\omicron\rho$, $\alpha\kappa\varsigma\tau\omicron\rho$, $\kappa\sigma\varsigma\tau\iota\kappa\mu\kappa\iota\tau$.

X. *Tinereța* în sine nu e *junie*, ci figurat se întrebuințează în loc

25 de *junie*, fiind mai deobște toate tinere într'un *june*. *Tinereța* este o frăgezime împotriva asprimei sau a cruzimei; este aceea ce Grecul o exprimă prin zicerea $\tau\rho\upsilon\phi\epsilon\rho\tau\eta\varsigma$, Francezul prin *tendresse*, Italianul prin *tenerezza*. Zicând *tenere simțimente*, fiecare poate să vadă că sunt

30 niște simțimente delicate, de o inimă fierbinte a juneței, iar nu de o inimă rece și veștedă a bătrâneței sau a unui învechit în cruzimi și nelegiuiri. Adeseori un bătrân poate să aibă o inimă tânără și cu totul plină de tinereță. *Tenere simțimente* sunt acelea ce Grecul le exprimă prin $\tau\rho\upsilon\phi\epsilon\rho\alpha$, $\alpha\iota\sigma\theta\acute{\eta}\mu\alpha\tau\alpha$, Francezul prin *tendres sentiments*, Italianul

35 prin *tener simțimente*. A iubi cu tinereță va să zică a iubi mai mult

decât cu *duioșie* (cu toate că la noi nu se întrebuițează și nici este cunoscută vorba *duioșie*); iar *duios* nu este *tenere* sau *tandru*; *duios* este *duloros*; la noi *vale* face *văi*; *cale*, *căi*; *cal*, *cai*; *dulos*, *duios*. A *iubi*, *zic*, *cu tenereță* va să zică a *iubi* nu cu durere ci cu toată dragostea a unui *june*, a unei *fecioare*, a unei *mume* cătră cel dintâi al său *prunc*, a *iubi* cum poate să *iubească* *juneța* în epoca când *imaginația* *ierbe* și când *câmpul* *romanțelor* e atât de *roditor*.

XI. *Zicerea ruină* la noi se exprimă câteodată cu *zicerile dărăpănare*, *surpare* și mai nimerit *surpături*, în numărul plural. La D-voastră, după cum îmi scriți, *năruire*; însă niciuna nu este vrednică de o limbă cultivată, nici întrebuițată de un bărbat ce voește a se supune *cuvântului* și *simțului* *fiecăreia* *terminații*. *Dărăpănare* nu este *ruină*, ci *ruinare*, adică nu *lucrul*, ci *lucrarea* de a *dărăpăna*; *năruire* nu este *ruină*, ci iarăși *ruinare* sau *lucrarea* de a *năru*. Tot ce poate fi de o *putere* cu *ruină* este *dărământură*, *năruitură*. Dar cine din aceste vorbe nouă, neîntrebuițate încă de nimeni până acum, nu ar alege pe *zicerea ruină* cunoscută, dacă nu de *Români*, de *neamuri*, de *veacuri*, *scurtă*, *lesne* de *pronunțat* și *dulce*!

Șiroiu este însuși vorba *torent* și încă poate și mai *imitativă*, mai *armonioasă* și mai *poetică*. Rău s'a *zis* *torent* când am avut vorba *șiroiu*, și totdeauna am întrebuițat-o după ce am *aflat-o*.

Delicios nu e înțeles; dar nici *desfătător* nu va să zică *delicios*. *Desfătător* este cel ce *desfătează*, cel ce *lucrează*. O *femeie* *desfătătoare* se poate *zice*; dar a *zice* *cineva* *minute* *desfătătoare* în loc de *minute* *delicioase* sau *pline de desfătare* este mai mult decât o *licență* *poetică*.

Sfințit nu este *sacru*, precum nu este nici în *franțuzește* *sacré*, *sacre*, nici *grec*. *ἱεραμενος*, *ἱερός*. *Sacru* mai mult se *potrivește* cu *sfânt* decât cu *sfințit*.

A *cultiva* o limbă va să zică a o *curăți* de tot ce nu o face ca să *înainteze*, de tot ce nu este al său și nici nu poate *simpatiza* cu *dânsa*; a *pune* tot *lucrul* și *toată* *vorba* la *locul* său, a *boteza* *fiecare* *idee* cu *numele* său, a o *scăpa* de tot ce poate să fie *echivoc* și a o face să *esprime* *aceea* ce se *gândește* *cineva*, iar nu *alta*.

Să fi început dela un *dicționar*, după a mea *părere* nu era bine; căci era să se *adune* *câțiva* *neîncercați* în limbă și să *pue* *niște* *pravili*

care ceilalți să le păzească cu paguba lor, iar legiuitorii după o mai lungă experiență să se căiască de ce a făcut, să schimbe dicționarul, după ce lumea s'a învățat odată rău, adică după ce a stricat pe biata tinerime cu leguirea lor cea ieșită dintr'un cap fără judecată și experiență. Acum însă socotesc că e vremea a se întreprinde lucrarea
 5 unui dicționar, când, după învățătura științelor în limba națională, după câteva traducții primite de nație fără cârtire, s'au botezat și s'au primit termenii tehnici, și s'a mai pus fiecare vorbă la locul și la cuviința ei, după a sa însuși însemnare.

10 XII. Uitasem pe bietul *i*. El nu e slavon; e mai mult, mă socotesc, o literă aflată pe pronuncia limbii; e un fel de *j* sau *i* cu (^), și când este în mijlocul zicerii s'a obicnuit mic *i*, iar când este la început mare *J*, adică *i* mic și *j* mare, precum se scrie și *a*, *A*, *e*, *E*... Apoi când lui *a*, *A* se pune *n*, face *an*, *An*, când lui *i*, *J*, se pune *n* face în
 15 *Jn*, care este tot acea slovă. Aici nu se atinge de a se lepăda pe unul din doi căci e tot acela, ci trebuie, mă socotesc, a se chibzui dacă trebuie să-l scrim mare și acolo unde trebuie a se scri mic?

Propoziția d.t., domnul meu, de a intra în numărul soților filarmonici, a făcut mare bucurie comitetului, care mai dinainte a dorit să
 20 aibă în sânul său un asemenea destoinic mădular, încă de când ai binevoit d.t. a trimite comitetului un exemplar de viața *de 30 ani*. Dar fiindcă soții, după statutele societății, contribuesc și cu ceva, comitetul nu îndrăsește a îndemna dela sine pe oameni a-și cheltui banii, dacă de sine nu au încredințare în lucrurile societății. Propoziția d.t. a pricinuit și bucurie și cinste în aceeași vreme, și mă grăbesc
 25 a vă trimite adresa comitetului.

Imi cer voe, domnul meu, ca corespondența noastră să se publice prin glasul *Gazetei Teatrului*, căci mă socotesc că va putea să unească
 30 mai multe duhuri într'o părere asupra primirii unei limbi generale între Români. Și unde m'oiu socoti că poate să ne vatăme în opinia compatrioților d-tale, acolo voi lua îndrăzneala a schimba câte ceva.

De vei binevoi a tipări în tipografia mea operele d-tale, vă fac cunoscut că voi pune toată silința a se tipări curat și fără greșale (numai să fie curat scrise și punctuația îngrijită). Prețul pentru o mie
 35 esemplare pe hârtie ordinară este câte șapte parale de coală după

banii noștri, socotindu-se galbenul de 32 lei; iar pe hârtie mai bună, ca Lord Bairon, este opt parale. Mă silesc, domnule, din toate puterile să aduc tiparul la un preț cât se poate mai ieftin; dar stavili am destule. Intâi că este un meșteșug ce nu s'a cultivat la noi și prin urmare meșteri sunt puțini și trebuie să fie plătiți bine ca să-i ții; iar al doile că nu avem o fabrică de hârtie în țara noastră, și trebuie să o primim mai îndoit de scumpă, trecând prin cheltuelile drumului, prin vămi și mai mult decât toate prin încărcările și procentele comisionarilor. Această pildă a hârtiei poate să vă deslușească și scumpetea slovelor, a teascurilor și a orice lucru trebuincios care trebuie să se aducă din alte țări și să se înalțe cheltuiala. Acum mă găsesc a întocmi și o turnărie de slove, care în viitor nu cu puțin va înlesni tiparul.

Primiți, domnul meu, încredințarea de cea mai înaltă a mea cinștire, cu care mă însemnez al d-tale plecată slugă.

I. *Eliade*

II.

Domnul meu!

Îți făgăduisem și altă scrisoare. Vream să-ți vorbesc despre disertația D.N.M. ce se coprinde în *Foaia inimii* no. 14 și 15. Cele coprinse în no. 14 arată, după cum am zis, un bărbat cu erudiție, care s'a gândit mai mult asupra limbii, puind-o în paralel cu fiica sau cu muma ei latina. Fiind însă că D.N.M. în toată disertația sa își face observațiile asupra corespondinții noastre, socotesc că trebuie complectat acest curs de vorbire asupra limbii noastre și a se desluși oarecare puncturi ce au putut, rău înțelese, să dea pricină de cercetare unor bărbați doritori a se pune oarecare reguli de obște spre a ajunge la o unime.

D.N.M. mai cu seamă își dă părerea împotrivă asupra punctului VIII din numita noastră corespondință, adică asupra zicerilor latinești: *projectum*, *objectum*, *subjectum*, zicând că trebuie scrise *proiect*, *obiect*, *subiect*, sau mai bine *preipt*, *oiept*, *suiept*. Această părere este întocmai ca și când ar zice că sau în dicsionarul latin nu sânt scrise bine cu *j*, sau că noi, luându-le de acolo, trebuie să schimbăm pe *j* în *i*. Aceste ziceri s'au priimit, s'au naturalizat între Rumâni de mai

mulți ani. Cum le-au pronunțat moșii noștri Romanii, nu știu, dar cum sânt scrise, le vedem. Ce ar semăna oare, când, adoptându-le acum la trebuința noastră și lepădând după firea limbii pe *m* dela sfârșit, am face din *projectum proiectu* ș.č.l.? am drege negreșit neghiobia moșilor noștri care n'au știut ce fac când le putea scri cu *i* și au băgat acolo pe *j*. Ne-am face noi mai iscusii decât dânșii, îndreptându-le limba și ortografia, care acum nu mai e limba noastră. De se va face întrebarea tutulor literațiilor latinești cum trebuie scrisă zicerea aceasta: *projectu* sau *proiectu*? și atunci de se va preferi a nu poci zicerea din rădăcina ei ci numai a o rumâni dupe regula de obște lepădând pe *m*, atunci vine a doua întrebare: cum trebuie rostit pe limba noastră *j*, ca *i* sau ca *j* sau ca *ǵ*? adică zicerile *judicu*, *juru*, *juratu*, cum trebuiesc citite rumânește: *iudică*, *iură*, *iurată* sau *judică*, *jur*, *jurată*, sau *giudică*, *giură*, *giurată*? sau să facem excepții și reguli lui *j* ca și lui *g*, adică înainte de *i* și *e* să se citească ca *i*, și înainte de *a*, *o*, *u* ca *j* sau *ǵ*? — Cum se vor deslega aceste întrebări nu știu; și nici n'am putere a porunci ca un despot, după cum îmi face cinste D.N.M. Vorbele mele n'au fost niciodată porunci, ci eu m'am supus totdeauna la poruncile și la glasul limbii, acolo unde am avut putere să-l înțeleg; și cine este Rumân se va supune și el cu mine. Nu-mi place și nici nu mă lasă cineva să zic lui *judică iudic*, ci *judic*; și prin urmare și pe *projectum* nu pociu să-l fac niciodată *proiectu* ci *projectu*. Și iar lui *j* în Țara Rumânească voiu zice că corăspunde cu chirilianul ж, ca să nu se facă o mie de reguli. Când vom ajunge însă a scri cu literele moșilor noștri, atunci scriind *projectu*, *subjectu*, *objectu*, îl va citi fiecare cum îi va plăcea și după cum va fi obiceiul pe alocurea: am zis că scriind *nasce*, noi pronunțăm *naște* și Bănățeanul *nasce*; asemenea și cu cele de sus.

Incât pentru *pro*, că Rumânii îl fac *pre*, aceasta nu o știu, și de va fi pe undeva așa. Gramaticii însă vor să aibă și *prepoziție* și *propoziție*, c'apoi li se încurcă ițele. Și când vor vrea să zică *propus*, să nu mă facă pe mine să înțeleg *bănuiala* zicând *prepus*, nici când vor vrea să zică *proscris* (osândit) pe mine să mă facă să înțeleg *prescris* ș.č.l.

Mai zice D.N.M. și aduce înainte gerundiile *tacundo*, *legundo*, și cu aceasta socotesc că este vremea a vorbi de participele noastre, când vom scri cu litere și ortografia trebuie să păzim

Noi, socotesc, că zicerile latinești numai în rădăcină le avem sau, după asemănarea ce am făcut în scrisoarea către D. redactorul *Foii Literare* (*Curier de ambe sexe*, periodul I, fața 303), numai în fizionomie; ce se atinge însă de terminația substantivelor, verbilor ș.č.l., în case, în timpi, numere și persoanele, noi avem altă gramatică. Adică voiu să zic că dicșionarul nostru putem să-l aflăm în dicșionarul latin, iar gramatica în limba norodului. Așa ortografia noastră trebuie făcută după cum o cere declinația și conjugarea zicerilor. Spre pildă la verbi trebuie a păzi în toți timpii vocala infinitivului sau în ființă, sau apostrofată unde cere trebuința și eufonia limbii, sau încheiată în diftong cu vocala finalului. Pilda următoare va pune pe fiecare Roman în stare a își scri limba fără să alerge la ajutorul altor limbi.

a leg-a	a mug-i
leg-am	mug-iam
leg-aiu	mug-iiu
leg-asem	mug-isem
leg-atu	mug-itu
leg-ând	mug-indu

a plânge	a tace
plâng-eam	tâc-eam
plâns-eiu	tâc-uiu
plâns-esemu	tâc-usem
plângh-ându	tâc-utu, tâc-ându.

Această ortografie păzând, se desleagă întrebarea la multe locuri dacă trebuie să scrim cu *ea* sau cu *ia*, dacă trebuie să scrim cu *á* sau cu *ê* sau cu *î* ș.č.l. Mulți, și mai toți din cei noi, fără a se uita la firea limbii, fără a cerceta cărțile bătrânilor noștri, fără a auzi o parte de norod întreg (pe cei de peste Olt) scriu mereu *vorbea*, *învârtea*, *citea*, ș.č.l., verbi al căroră infinitiv se sfârșește în *i*, care în cărțile cele vechi și în gura Oltenilor se scriu și se aud *vorbia*, *învârția*, *citia* ș.č.l.

Acestea nu sânt porunci omenești, domnul meu, ci porunci ale limbii, care strică: « Domnilor vedeți-mă că în verbii mei sânt mai

regulată decât toate limbile, nu mă schimb, o idee o arăt cu aceleași litere; ce mă sugrumați, ce mă faceți anevoie de înțeles, și anomală? » Așa dar gerundiile sau participele noastre se sfârșesc astfel: cel de I-a conjugare în *ându*, de a II-a în *indu*, de a III-a în *ându* și de a IV-a în *ând*. Și prin urmare din *legundo* latinesc limba noastră ia numai rădăcina *leg*, iar finalul îl ia dela sine, prin care se face mai regulată. Dela *tacundo*, fiind rădăcina *tac*, finalul, printr'un întâmpin, îl păzește în *ându*, pentrucă zice și *tăcutu*, *tăcuiu* ș.č.l.

Viind vorba despre ortografie, se face întrebare și despre *e* și *ie*. Mulți zic că noi avem două feluri de *e*: unul *e* curat și altul care se pronunță ca diftongul *ie*. Eu însă aș zice că bine ar fi să lăsăm literele în pace, și *e* să fie *e*, și *ie* fie diftong *ie*. Adică voiu să zic: *îndoiesc?* să văz că vine dela *doi* și are un *i*, și să nu-l scriu după cum scriu unii *îndoesc*; voiu să zic *ierni*, să nu scriu *erni*, pentrucă vine dela *iarnă* și zicerea are un *i*; voiu să zic *ghiețe*, *pietre*, să nu scriu *ghețe*, *petre*, pentrucă vine dela *ghiață*, *piatră* și are *i*. Voiu să zic *voie*, să nu scriu *voe*, pentrucă aci la mijloc este acel *l* ce îl înmuiem noi ca și Franțezii; voiu să zic *iepure*, să nu scriu *epure*, pentrucă și aci este acel *l* înmuiat. Prin urmare *muiere*, *îmmuiem*, *voiesc*, *chiamăm* și altele să nu le scrim: *muere*, *îmmuesc*, *voesc*, *chemat*, pentrucă acestea sânt în firea lor *muliere*, *voliescu*, ș.č.l.

Este însă întrebarea de zicerile *este*, *el*, *eu*, *perde*. . . Acestea mă socotesc că trebuie după o limbă regulată și cultivată, și scrise și citite ca *pedestru*.

Aceasta ne este toată ortografia, domnul meu, și câteva consone îndoite și câțiva apostrofi la pronume și altele, care toate se învață în gramatică ca și construcția, iar nu în dicșionar. Ferice de limba care o învață cineva să o scrie din gramatică iar nu din dicșionare, pentrucă o învață în șase luni iar nu în toată viața.

Să venim la limbă. Toată lumea știe că limba în simțul ce se tratează acum este mijlocul prin care un norod își arată prin sunete sau glasuri ideile și cugetările sale. Deosebirea limbilor stă în deosebirea numirilor cu care se arăt ideile și în deosebirea tipilor sau formelor gramaticale. Se știe că limbile sânt limbi-mume sau originale, și limbi-fiice sau derivate.

Limba noastră după materia ei este și ea o limbă de familia latină. Zicerea omū se află și în latina, și în italiana, și în franceza, și în spaniola, și în portugheza, și într'a noastră, precum și mii de alte ziceri. Însă declinarea ei în cazuri, cum și conjugarea verbilor în timpuri, numere și moduri, face o deosebită gramatică și prin urmare o deosebită limbă.

Când un norod își poate învăța limba regulat cu aceeași gramatică se zice că are tot o limbă, și fie și oarecare deosebiri la numiri. Spre pildă noi zicem *ciocū* și dumneavoastră *pliscū* însă declinând zicem: *ciocū, a ciocului, ș.č.l.*; și dumneavoastră *pliscū, a pliscului, ș.č.l.*; această declinare cum și conjugarea verbilor ne face să avem aceeași limbă. *Slavă, doxă*, sau *glorie* nu face o altă limbă, când un norod zice: *slavă, a slavei*; altul: *doxă, a doxei* și altul *glorie, a gloriei*.

Când un norod are aceleași forme sau aceiași tipuri gramaticali și aceleași numiri sau materie, are tot o limbă. Însă se poate ca într'o parte de loc să se schimbe sau pronunția literelor, sau câțiva din tipii gramaticii, sau slujindu-se cu aceeași materie și formă să facă deosebite frasure; atunci acele deosebiri în pronunție, în materie, în formă și în fraze se numește dialect. Eu, dupe a mea părere și după băgarea de seamă ce am făcut, îndrăsnesc a împărți limba noastră, după cum am mai zis, în trei dialecte: al nostru de obște, al Muntenilor, Moldovenilor și Ungurenilor unul, altul al Românilor din Macedonia, și altul al Românilor din Elveția sau al Romandilor.

Cei dintâiu zic *slavă* și declină: *slavă, a slavei*; cei d'ai doilea zic *doxă* și declină: *doxă, a doxei*; cei d'ai treilea zic *glorie* și declină: *glorie, a gloriei*; iată deosebirea în materie ce contribuiește a face un deosebit dialect, și potrivirea în formă și gramatică, care face din deosebite materii aceeași limbă.

Toți Rumânii avem din dicționarul latin zicerile *bene* sau *bine* și *venire*. Din aceste ziceri facem de obște frasul: «bine veniși». Însă acest fras, cu aceeași materie și formă, unii îl pronunțăm după cum este scris, și Rumânii din Macedonia: «ghine ȳiniși»; iată deosebirea în pronunție ce face alt dialect.

Toți Rumânii de obște zicem: *înțeleg, cunoscū, pricep, prind, limbă*, și alte asemenea; din aceste ziceri facem frasure și între noi Moldovenii, Muntenii și Ungurenii ne-am obicinuit a întreba: «cunoști,

pricepi, înțelegi limba rumânească?» iar Rumânii din Macedonia întreabă: «prinzi limba rumânească?» Iată aceeași materie și aceeași formă ce face o limbă, și iată deosebirea frasilui ce face un deosebit dialect.

5 Așa dar, după cele zise, noi Muntenii, Moldovenii și Ungurenii, avem și aceeași limbă și același dialect. Mica deosebire ce avem între noi la vorbire nu o putem socoti, căci de vom intra în astfel de amărunte și subtîmpărțiri, atunci găsim în fiecare județ sau ținut, ba și în fiecare sat, până și în fiecare familie și în fiecare om un deosebit
10 chip de vorbire; dar acea deosebire nu o putem numi dialect.

Pricina pentru care Rumânii din părțile acestea au ajuns să aibă mai tot acel dialect este întâi mai dese comunicății ce au avut între sine, și a doilea și cea mai mare, că făcându-se un dialect deosebit, adică cel scris, prin care s'au scris cărțile bisericești, s'a îmbrățișat
15 de toți.

Rumânii însă din Macedonia, pe de o parte depărtați de noi, pe de alta învățând limba grecească, după cum am învățat noi oarecând pe slavona, și având în bisericile lor tot pe cea grecească, după cum noi am avut tot pe cea slavonă, au rămas cu zicerile de întâia trebuință curate romanești ca și noi, și cu zicerile de teologie, de obiceiuri,
20 de meșteșuguri, de administrație, grecești și turcești, dupe cum noi am rămas cu cele de întâia trebuință romane, și cu celelalte slavonești, ungurești, nemțești și grecești. Multe sânt împrejurările și multe sânt deosebirile care au făcut un alt dialect! și iar cât este de puternică și vecinică natura, că și dupe atâtea împrejurări, și dupe atâtea deosebiri
25 nu s'a putut preface și limba românească a rămas tot acea limbă, deși împărțită în trei dialecte.

În scrisoarea mea cea dintâi mi-am propus a vorbi despre câte trele dialectele, și mai cu seamă acum mai întâi despre al Macidono-Rumânilor. Dialectul nostru îl vom numi *al Daciei*, cel de al doilea
30 *al Macedoniei* și cel de al treilea *al Elveției*. Făcând o arătare despre dialectul Macedoniei va fi ca un paralelism cu dialectul nostru, și vom vedea cu care fel de vorbire al acestui dialect al Daciei se potrivește mai mult. Deosebirea dialectului Macedoniei o vom cerceta
35 întâi în pronunție, a doilea în shimatismul zicerilor și a treilea în

compunerea fraselor. Prin toate însă se va vedea că este aceeași limbă și alt dialect.

Rumânii din Macedonia au ca și noi două feluri de *a*: unul neîngroșat, și altul *d*, pe care îl pronunță întocmai ca **ѣ**, cum *tornare, mandă* (спнаре, мѣнѣ).

Pe *b* înainte de *i* îl pronunță sau îl schimbă ca norodul moldav în *r*, precum *ghine* (*bine*).

Pe *c* înainte de *a*, *o*, *u* și de consoane îl pronunță *k*, iar înainte de *e*, *i*, îl pronunță *t*, și nu *č* ca noi, precum: *capu, cornu, crescu, calcu, calci* (канѣ, копнѣ, крѣцкѣ, калкѣ, калуѣ). Această schimbare a lui *č* în *t*, poate să le vie din adunarea deasă cu Grecii, după cum începusem și noi a peltici în vremea Fanarioților.

Pe *g* înainte de *a*, *o*, *u* și consoane îl pronunță *r*, iar înainte de *e* și *i* îl pronunță între **ѣ** și **ѡ**, precum: *legu, legi, gingia, ginere* (лѣрѣ, лѣѣѣ ѡѣѣѡѣѣ ѡѣѣнеѣ).

Pe *f* înainte de *e* și *i* îl pronunță sau îl schimbă în *h*, lucru ce se vede că a fost din vechime firește între Rumâni, căci și dumneavoastră și între noi foarte mulți, mai vârtos sătenii, îl schimbăm tot în *h*, precum *hire, herbu, hiru, heru*, în loc de *fire, ferbu, firu, feru*. Tot din acest obicei a mai rămas și între noi a zice *hiară* în loc de *fiară*, *her* în loc de *fer* ș.č.l.

Pe *j*, ce noi îl pronunțăm **ж** și dumneavoastră **ѣ**, ei îl pronunță **ѡ**, cum *jocu, juru* (ѡѡкѣ, ѡѡѣѣѣ), când **ж**, cum *jale, jeru* (жалѣ, жѣѣѣ sau жар).

Pe *l* îl pronunță ca și noi, și unde noi îl înmuiem de tot și îl facem *i*, ei îl pronunță ca îndoitul *ll* franțozesc, precum *lume, legu* (лѣлѣ, лѣѣѣ); iar *muiere, iepure, ină*, ei pronunță *muliere, liepure, lîinu*.

m, la dânsii adesea înainte de *i* se pronunță ca *gn* franțozesc, ca și la dumneavoastră, precum: *gnie, gnelu, lugnina* în loc de *mie, mielu, lumina*.

p, înainte de *i* se citește ca și la dumneavoastră, și la noi în multe sate, *k*, precum *kiatra* ș.č.l., care și la dumneavoastră se pronunță *kicioare, poki, vulki*, în loc de *picioare, popi, vulpi* ș.č.l.

v înainte de *i* se pronunță ca **γ** grecesc, ca și în părțile acestea, cum *vinulu, vine* în loc de *vinul, vine*. De unde și: *ghine* **γ**iniși.

Celelalte litere se pronunță ca și în dialectul nostru.

Urmează dar din cele zise că acest dialect ce este nescris sau necul-
 5 tivat, se aseamănă mult cu felul vorbirei moldovenești, sau mai bine
 cu limba rumânească de obște nescrisă, încât pentru aceea ce se atinge
 de literele *b, f, m, p* și *i*; și urmează iară că de vreme ce mai mult decât
 10 două noroade întregi de aceeași origină și atât de departe și mai fără
 comunicație au păstrat aceeași pronunție numai din tradiție, se vede
 curat că multe provincii ale Italiei înaintea de descălicătoare au pron-
 unțat literele acestea tot așa. Schimbarea sau pronunțarea acestor
 15 litere este prea firească și veche mi se pare, pentrucă nu vede cineva
 decât un schimb între sine τῶν δασέων, ψυλῶν καὶ μέσων: π în κ;
 β în γ, φ în χ și viceversa.

Să venim acum la schimbarea literelor sau la relația lor:

a se îngroașă și se face *ă* (ⱥ); la pluralul femeieștilor se schimbă
 15 în *e*, cum *carte, cârți, adunare, adunări, vară, veri*;

bu se schimbă la plural și la a doua persoană a verbilor în *ghi*,
 cum *orbu orghi, corbu corghi, sorbu sorghi, herbu herghi*;

e se schimbă în *ea*, unde se schimbă și la noi, cum *legu leagă, plecu*
pleacă, ș.č.l.;

20 *o* se schimbă ca și la noi când în *oa*, când în *u*, cum *domnu doamnă,*
jocu joacă jucare;

oa se schimbă ca și la noi în *o* cum *moară mori, ploaie ploi ș.č.l.*;

ea se schimbă ca și la noi în *e* cum *seară seri, pleagă pleghi (panⱥ)*;

g se schimbă în *u* (subțire) ca și la noi înaintea de *e* și *i*;

25 *c* se schimbă în *ț*, după cum am zis, iar nu în *u*, *facu, faci (факс,*
фацї);

sc în *șt*, mai subțire, *crescu cresci (kpeckс kpeщї)*.

s se schimbă iar ca și la noi, și tot la acele întâmplări, în *ш*, cum:
grosu groși, mincsunosu, mincsunoși (minџinos), çasu çași (щec).

30 *d* se schimbă în *z* ca și la noi, și tot la acele întâmplări: *coardă corzi*
(caгїe), livade livezi, surdu surzi, ascundu ascunzi ș.č.l.

me, mu se schimbă în *gn*, cum: *dulcime dulcigni, glarime glarigni*
(neghiobie), blastemu blastegni, afumu afugni.

35 *pe* și *pu* se schimbă în *k*, cum: *vulpe vulki, șarpe șarki, lupu*
lukї, crepu creki ș.č.l.

t se schimbă în *ț* ca și la noi, cum: *dinte dinți*.

u cel mut al nostru dela sfârșitul substantivelor, ajectivelor, verbilor și participelor, la dâșii se pronunță întreg. Noi zicem *fac'* sau *facû* într'o silabă, și ei *facu*, în două silabe; noi zicem *călcândû* sau *călcând'* în două silabe, și ei *calcându* în trei silabe.

Vezi, domnul meu, cât sântem noi de egoiști și puțin literați într'aceeași vreme, cânde lepădăm pe acel *u* dela finalul zicerilor: 1° că fără dânsul limba noastră cea scrisă nu este comună la toți Rumânii; 2° că substantivii, ajectivii și verbii fără dânsul n'au nicio haracteristică de final; 3° că substantivii, ajectivii, verbii și gerundii latini și italieni terminați în *o*, noi firește trebuie să-i terminăm în *u* și 4° că daca *rogû* ar trebui să-l scrim *rog*, după cum și pretindem ca să-l scrim, atunci, adăogând pronumele *te*, ar trebui să zicem *rog-te* iar nu *rogu-te*; daca pe *facândû* ar trebui să-l scrim *facând*, atunci, adăogând pronumele *mă*, ar trebui să scrim *facând-mă*, iar nu *facându-mă* ș.č.l. Vezi cât strigă limba să-i dăm pe *û* mut și cât sântem de surzi și neconsecuenți.

* * *

Să venim la shimatism sau la forma limbii.

Articolii bărbătești la dâșii sânt: *lu* și *le*, care la plural se fac *li* sau *i* sau ca italianul *gli*.

Cel femeiesc este *a* și plur. *le*.

Se pun acești articoli, apostrofă vocala și fac diftongi cu alte vocale ca și la noi. Adică *tată*, *tată-lu*; *frate*, *frate-le*; *cane*, *cane-le* (câne); *mană*, *man'a* (mână); *curao*, *curaoa* (curea); *putere*, *puterea*.

Declinația articolilor este întocmai ca a noastră, afară numai la cazul dativ, că face întocmai ca la cel genitiv, fără a lepăda pe acel *a* dela început, adică genitiv: *a lui*, *a lor*; dativ iar *a lui*, *a lor*. Aceasta dovedește că în limba noastră în deobște acel *a* este haracteristică de dativ, ca la toate limbile surori, iar nu de genitiv. Adică zicând cineva *a lui*, va să zică *à lui*; zicând *a lui Gheorghe* va să zică *à Georges* sau *à lui, Georges*, ca cum ar zice că aceasta este o proprietate ce se cuvine lui Gheorghe, și prin urmare este dativ iar nu genitiv, rămâind cea curată și logică haracteristică de genitiv numai particula *de*.

Substantivii se declină ca și la noi, cu deosebire numai că, pe deo- parte, Rumânii din Macedonia fiind mai rezezi la vorbire decât noi, mănâncă câteodată câte o vocală, și pe de alta pe *î* scurt al nostru *îl* cam bat puțin în *l* înmuiat, după firea dialectului lor, adică:

5 *Doamn'a, a doamniliî* (doamniî); *doamnile, a doamnilor*;
pulmun'a, a pulmuniliî (plămânul);
lun'a, a luniliî, lunile;
martiria, a martiriiliî, martiriile;
adunarea, adunârili, adunârile, a adunârilor;

10 *steaoa, a steoaliî, stealle* (în loc de stealele);
domnulu, a domnului, o doamne, domniliî, a domnilor.

La *cap-lu, joc-lu, fren-lu* (frâul), *cal-lu, loc-lu, lup-lu, sac-lu* (sacu) se leapădă *u*.

La unele, *u* al articolului nu se pronunță, ca și la noi, cum: *scâm-
 15 nulu, somnulu, vintulu, preftulu*, care se citesc *scamnul', somnul', vintul',
 preftul'* (preotul).

Cele în *e* se declină ca și la noi, precum: *frate-le, a frate-lui, frați-liî,
 a fraților*.

20 Așfel se declină și *jonile, carbunile, canile* care, luând articol, prin
 abuz, ca și la noi în gura norodului, schimbă pe *e* în *i*.

Unu la dâșii face totdeauna *una* și niciodată *o*, ca la noi; adică:
unu domnu, una doamnă și nu *o doamnă*.

Ajectivii se concordă cu substantivii ca și la noi: *bunlu omu, bunliî
 25 oameni*; *buna muliere, bunile mulieri* și dimpotrivă: *omlu bunu, oamenliî
 buni*; *muliere bună, mulieri bune*. Și altfel: *omlu aquelu bunu, oamenliî
 aqueli buni*; *vicina aquea bună, vicinile aquele bune*.

Prepozițiile *de, des*, ei le pronunță ca și Moldovenii și Italienii *di,
 dis* și adeseaori au aplecare a schimba pe *e* în *i*, precum am arătat
 la *canile, carbunile, jonile*.

30 Formarea pluralelor din singurale, a femeiescului din bărbătesc este
 mai ca și la noi (neutre nu au).

Substantivii și ajectivii bărbătești se termină în *u* curat și mut,
 în *e* și în *a* câteodată, ca și la noi ca și la Italiani (ce fac pe *u, o*), cum
picuraru, lupu, dinte, iepure, papa, luca.

Cei femeiești se termină în *â*, *e* și *o*, cum: *spumă*, *farmă*, *porumbă* (porumbiță), *pulbere*, *parte*, *vulpe*, *s eao* (iată pricina pentru ce la noi femeieștii ce se sfârșesc în *a*, când iau articol, mai iau și un *o* între ele, cum *stea steaoa*, *rândurea rândureaoa*, *șa șaoa* ș.ă.l.

Bărbăteștii toți la plural schimbă pe *u*, *e* și *a* în *i*, ca și la noi. Femeieștii asemenea, cei în *â* îl schimbă în *e*, cei în *e* îl schimbă în *i* (în *i* se schimbă și cele în *gă*), iar cele în *o* îl schimbă în *le*, cum: *avută* (bogată) *avute*, *mușată* (frumoasă) *mușate*, *parte părți*, *adunare adunări*, *steao steale*.

Ajektivii bărbătești în *u* schimbă pe *u* în *â*, *bunu bună*, *vrutu vrută*, (iubit), *lavdatu lavdată* (lăudat ; cei în *osu* mai adaogă un *a* : *somnurosu somnuroasă*, *sanitosu sanitoasă* ; cei în *u* curat schimbă pe *u* în *o* : *nou noo*, *greu greao*, *reu rao* ; cei în *iu* fac *ie* ; *γiu* (viū) *γie*, *veclu* (vechiu) *veclie*.

Cei cari îi facem noi în *easă* sau în *oaică*, ei îi fac în *oagne*, cum: *amire* (împărat) *amireroagne*, *pashă pashoagne*, *saijă* (ceasornicar) *saijoagne* ; *preštu* face *prefteasă*, *calugeru* face *calgerică*.

Cei cari se sfârșesc în *e* rămân neschimbați la femeiesc, cum: *omu mare*, *muliere mare*.

Comparativii superlativii se fac cu *ma* (maî) și *cama* (acoma), adică : *bunu*, *ma bunu*, *cama bunu bună*, *ma bună*, *prea-bună*.

Ajektivii numerali sânt ca și la noi, cu deosebire că *ϥ* se face *ț* la *cinci* ; *noă* face *nau*, *zece* face *zațe*, *douăzeci* face *jinjici*, *o sută* face *una-sută*, *o mie* face *una gnie*, *un milion* face *una milioane*.

Cei de număr ordinar sânt: *aintenea primlu* (întâiu), *a doilea*, *a treilea* ș.ă.l.

Iar... *îndoit*, *întreit* ș.ă.l. la ei sânt *simplu*, *îndoit*, *întreitu*.

Ajektivii nedefiniți sânt: *unu*, *carecido* (oricare), ce la înmulțit face: *tuți*, *tute*, *a tutulor*, *ahtantu* (atât), *cātu* (câtū), *altu*, *multu*, *amendoi*, *nesânți* (nișcaiva, oare cine), *verunu* (niciunul), *quineva* (țineva), *neci-unu* (neți unu), *ciushtu-quere* (ce știū care, oare care).

Pronumele sânt: *eu a gneu* ; *tu a tui*, *el a lui*, *ea a liei* ; — *noî a nostor*, *voi a vostor*, *eli a lor*, *ele a lor*, *shă* (își, însuși), *din âsu din âsa* (el însuși, ea însăși).

Meu se declină : meu, ameuŭ, ameuŭ, dila meu, a mei, a meor, a meor, dila amei ; amea, a meai, dila amea, amele, amelor, dila amele.

Teu, a teui, dila a teu, atei, a teor, dila atei ; ata, atei, dila ata, atale, ateor, dila atale.

5 *Su, a sui, dila su, sa, a sai, dila sa.*

Anostru, anostrui, dila anostru, anoștri, anostror, dila anoștri.

Anoștra, anoștrei, dila anoștra, anoștre, anoștror, dila anoștre.

Avostru, avostrui, dila avostru, avostri, avostror, dila avoștri.

Avoștra, avoștrei, avoștre, avoștror.

10 *Aistiu (acest și aest moldovenesc), aistui, aiști, aistor ; aista, aistei, aiste, aistor. Unii zic și aquestu (așestu).*

Aqelu (așel), aqelui, aqeli, aqelor.

Aquea (așea), aquelei, aquele, aqelor.

Pronumele interogative sunt: *quare? qui? (ți) aqui.*

15 *Eŭ însumă ei zic eu-insugni, tu-insuși, elu-insuși, noi-inshină, voi-inshivă, eli insushă.*

Verbi auxiliari sânt: *escu* (sânt), de unde vine *esci este* (ești, este), *amu* și *voiu*.

20 *Escu*, unde ia *f* la noi, la ei îl face *h*, cum: *eu eseu, noi himu, hiți, sunt ; va si hiu* (a să fiu).

Conjugările sânt patru ca și la noi: I-a în *are, calcare* ; II-a în *ire, avzire* ; III-a în *ere* scurt, *batere* și IV-a în *ere* lung, *vedere*.

25 Timpul trecut neotărit ei îl fac cu *amu* și participa trecută sau pasivă: *am calcatu, ai calcatu, are calcatu* (am călcat).

Timpul fiitor îl fac din *voiu* și infinitivul în *re*, cum: *voiu călcare* (voiu călca).

30 Timpii de căpetenie sau mai des întrebunțați sânt mai întocmai ca și ai noștri ; în modurile însă condițional și suppus intră alte amărunte, spre pildă: *de* sau *daca călcam*, ei zic: *si furi quă eu calcamu ; de voiu călca, si calcarimu* ș.č.l.

35 Verbi impersonali sânt: *nourază* (norează), *scapiră* (scapără, fulgeră), *bumbunează* (tună), *da ploae* (plouă), *da neao* (ninge), *da grandine, unzeasce* (se cuvine), *lipseaște* (trebuie), *se agudeasce* (se întâmplă), *se avde* (se aude), *se zice* (se zițe), *se vide* ș.č.l.

Obicinuesc Rumânii din Macedonia mai des decât noi să pue pe a înaintea verbilor cum și altor ziceri, întocmai precum punem noi pe în la: *încerc, înființez, îmbunătățesc* ș.ă.l.; în loc de *cerc, ființez, bună-tățesc*, sau precum zicem noi în loc de *fum, afum*, ei zic: *asbor, arup, alămăe, alăută*, în loc de *sbor, rup, lămăe, lăută*.

Prepozițiile sânt: *in, di, cu, catră, la, după, pre, preste, sub, pretu* (pentru), *de, tră* (pentru), *contra*.

Adverbii, conjugativii și interjecțiile sânt mai tot ca la noi, pe lângă care unele se află și grecești, precum: *tora, di kero veclu* (din vremea veche), și altele mai curate italiene cum: *mane* (mâine), *poimane, indu-poimane*.

Acesta este shimatismul sau forma acestui dialect, luându-se în cele de căpetenie ale lui punturi, fără a intra în amărunte.

* * *

Ca să vorbim despre frase, acestea sânt multe și nu le poate cineva, socotesc, clasifica ca părțile cuvântului; destul numai a zice că fiecare din aceste trei noroade de origină romană și-au făcut, împrumutat și adoptat frase după vecinii și streinii cu care am avut aface, după limbile ce am cultivat mai mult și dupe locul unde ne-am aflat.

Ca să iau de căpătâiu cele ce am mai zis și ca să încheiu aceste trei articole, al pronunției, al shimatismului și al fraselor ce formează un dialect, zic că nu este *ciocū* și *pliscū*, *găde* și *călăū*, *turnū* și *bașcă*, *slavă* și *doxă* ș.ă.l. care face un dialect, pentrucă aceste ziceri își au aceeași a lor declinație în grămatica de obște a limbii noastre, însă o regulată și la aceleași împrejurări schimbare a pronunției literelor: *muiere* a se zice *muliere*; *lepure*, *iepure*; *fiiū*, *filiū* sau *hiliū*; *inū*, *liinū* ș.ă.l.; *vulpă* a se zice *vulchī*; *piatră*, *chiatră*; *bine*, *ghine*; *mie*, *gnie*; *miel*, *gnel* ș.ă.l.; *sânt*, a se conjuga *escū*; *a făcut*, *are făcut*; *voiu face*, *voiu facere* ș.ă.l.; a zice în loc de *plouă*, *da ploie*; în loc de *prea mult voiu*, *foarte voiu*; în loc de *cântă cu fluierul*, *bate fluera*; acestea sânt care fac pe Rumânii din Macedonia a avea alt dialect și nu pe al Rumânilor din Dacia.

Dialectul nostru că este mai cultivat nu este îndoială, pentrucă într'însul s'au tradus toate cărțile bisericești, s'au făcut atâtea acte administrative și judicătorești, s'au tradus și s'au compus atâtea cărți,

și prin urmare s'au așternut atâtea idei printr'însul. Inșă a zice că
 dacă Rumânii din Macedonia ar fi avut și ei prilejele noastre acestea
 puținele și ar fi scris și ei dialectul lor atât cât l-am scris noi p'al nostru,
 nu știu care din aceste două dialecte s'ar fi apropiat mai mult de ita-
 5 liana? Firește că și ei la o astfel de întâmplare ar fi început a schimba
 pe *h* în *f*, pe *k* în *p*, pe *g* în *b* ș.ă.l., cum am făcut și noi, și păstrând
 pe *l* în locul lui *i* al nostru, neavânt pe *i* ce pe noi ne încurcă atât, pă-
 strând multe ziceri nesticite din origina lor, precum *farină* în loc de
făină ș.ă.l., dialectul acesta ar fi fost cel mai curat și cel mai vrednic
 10 de a se lua în băgare de seamă spre a se cultiva. Adică voiu să zic că
 și de am cultivat noi dialectul nostru, nu știu de l-am cultivat bine
 până acum.

Dar limba cea scrisă pretutindini a fost un dialect deosebit al lite-
 rațiilor, adică o alegere și culegere de tot ce este mai frumos și mai
 15 clasic în deosebitele dialecte ale unei nații.

Cei care au scris în limba noastră, fiecare a scris după cum se obici-
 nuia vorba în locul său. Cei bisericești înșă s'au învoit între sine și scrii-
 torii bisericești Munteni, Moldoveni și Ungureni pociu zice că au avut
 și au tot o limbă sau dialect. Pentru ce oare și scriitorii profani să nu se
 20 învoiască între sine? Această învoire nu se poate face până când nu
 vom începe a cunoaște ce este bun în parte să păstrăm, ce e rău să
 lepădăm și să priimim ceea ce au alți frați ai noștri mai bun.

Să punem că noi facem școli și academii în Țara Rumânească și
 Moldova, și plini de egoism hotărîm a da dialectul nostru ca dialect
 25 cultivat și de bun ton. Să punem pe urmă că vin în țările acestea
 câțiva Români din Macedonia ce se zic și ei Români, aleargă în aceste
 două principate ca în Atica sau Atena ori Roma a Rumânimeii; dar
 ei sânt săraci, sunt fără tîtle, vin numai ca niște lucrători de piatră
 sau arândași sau neguțători ș.ă.l. și se silesc a-și da băeții în școli,
 30 fetele pe lângă casele cele mari a sluji. Și ce fac academiile și saloanele
 cu dânsii? îi învață a-și provincializa în loc de a-și cultiva limba. Das-
 călul râde de băiat când îl aude zicând *liepure* și-l silește să zică *iepure* ;
 coconița de salon învață pe slujnica sa să nu zică *muliere* ci *muiere*,
 nici *liniū* ci *inū*. Pe catedra profesorală sună rău zicerea *filiu*, și vine
 35 mai dulce a auzi *fiiu*. *Cando*, profesorului i se pare barbar, și *când* al

dumnealui, filosof, — și alte asemenea. Nu te miri, domnul meu, ce mari înaintări facem! și cât suntem de modești și fără egoism! și cât de mult ar învăța acei Rumâni simpli, dela noi aceștia civilizații, încărcăți de titluri și de erudiție!

Ca să putem ajunge la unimea limbii, care să poată fi limbă și a noastră și a Rumânilor din Macedonia, să facem o cercare a aduce de exemplu o fabulă scrisă în aceste două dialecte și pe urmă să o aducem cum să fie înțeleasă și de noi și de Macedoniani.

Ca în Dacia:

« Intr'un loc o văduvă avea o oaie care, când vrea să-i ia lăna, o tundea rău, că-i tăia dimpreună cu lăna și carnea. Oaia îi zice cu durere: Ce îmi înțepi pelea cu foarfecile? par'c'ai vrea să mă belești iar nu să mă tunzi. De îți trebuie carne, doamnă, zi să vie măcelarul (hasapul) că el mă taie numai decât; și iar, de îți trebuie lână, zi să vie bărbierul, că mă tunde și mă scapă ».

Această mică fabulă, și de nu va fi întru toate plăcută, dar este înțeleasă și de Munteni și de Moldoveni și de Ungureni.

Ca în Macedonia:

« Tru unu locu una veduă avea una oaie, care cando vrea si liă lăna u tundea reū, că talia din adunu cu lână și carnea; și oaia liă zițe cu doru: ți gni'nțachi chelea cu foarfeca? canda, vreî si me bilești nu si me tunzi? seste că te lipsește carne, doamnă, las si țină hasaplu, și elu va si me talie tra oară; e seste că te lipsește lână lasi țină barberlu si me tundă și si me scapă ».

Acest dialect nouă ni se pare ciudat poate, însă, învoindu-ne a scri cu literele noastre și făcându-ne o limbă de obște, lăsând noi unele, lăsând și ei altele și împreunând la un loc ce este bun, iată că se face un dialect înțeles și de unii și de alții și scriitorul lui să poată trece de autor al amândurora noroadelor.

Spre exemplu:

Intr'unu locu —¹⁾ veduvă avea —²⁾ oaie, quare cându vrea s'î liă lăna, o tundea reu; quei tâlia dinpreuna cu lân'a și carnea; și oia

¹⁾ Aci va rămâne după cum este obiceiul a se zice sau o *veduvă* sau una *veduvă*.

²⁾ Asemenea.

ii şice cu durere: ce'mi începî pelea cu forfec—¹⁾ parqu'aî vrea sê mê belescî iar nu sê mê tunđi, daca—²⁾ lipsesce carne, doamnă, las sê vinâ măcelarulu ³⁾ quê el me talie în datâ (sau traoară) şi daca îiî lipsesce lână las sê vinâ bârbierulu ⁴⁾ sê me tunđâ, şi mê scapâ ».

5 In această fabulă scisă cu litere latine, cu adevărat că nu se află niciun dialect curat, dar este un alt dialect înţeles de fiecare şi mai
lesne de priimit decât acela al unui norod în parte. Spre pildă *lia*,
noi îl citim *ia* şi cei din Macedonia *lia*, *rêu* noi citim *rău* şi ei *reu*; adică
noi trebuie a ne îndupleca a scri pe *ă* cu *e*, pentru dânşii, şi ei a adăoga
10 un *ă* pântru noi. Pe *tălia*, noi îl citim *tăia*, şi ei *tălia*; *începi* al nostru
este mai regulat decât *înŃachi* al lor; *tra-oară* al lor este mai italianesc
decât *îndată* al nostru. ¹⁸⁷

De va căuta cineva în toate dialectele limbii noastre, va vedea
mai toate zicerile de întâia trebuinţă de origine şi de familie romană.
15 Locul însă unde s'a făcut colonia, clima, obiectele din afară, vecinii
cu care am avut a face, împrejurările în care ne-am aflat şi revo-
luŃile ce au trecut peste noi în parte, ne-au făcut a ne deosebi şi a
împrumuta vorbe de a doua trebuinţă, de lux, de obiceiuri, de meş-
teşuguri, de arte, de ştiinţe, dela aceia care s'au înfăŃişat cu ele
20 întâiaşi datâ în pământurile acestea, după pribegirea noastră şi pier-
derea limbii şi artelor strămoşeşti. La aceasta este vrednic de luare
în seamă că mai toate zicerile ce avem noi dela latina, acelea le
au şi Macedonoromânii, unele mai stricate şi altele mai bine păstrate.
PuŃine sunt care le avem noi latine şi ei nu le au; puŃine sunt care
le au ei şi noi nu le avem. Cum *fedea* (credinŃa religioasă), *vegliare*
25 (*privighere*), *fresco*, *simplu*, *apetitu*, *boce* (glas), *ordu* (rând), *demandare*,
obligare, *investire*, *defendare*. Altele iară sunt care, deşi le-am păstrat
şi noi, însă au pierdut însemnarea lor generală, în vreme ce la dânşii
se întrebunŃează în toată întinderea însemnării lor, precum: *mascur*,

30 1) Unde este obiceiul a se zice *foarfece* zică-se, şi unde a se zice *foarfeca*, ase-
menea.

2) *Îi lipsesce* al nostru este mai preferabil decât *lipseşte* al lor, fiind echivoc
între dativ şi acuzativ.

3) *Măcelar* mai bun decât *hăsap*.

4) *Bârbierulu* al nostru este mai regulat decât *barberlu*.

punere, ce la ei înseamnă *exposer* în toată întinderea însemnării
 vorbeii, ș.ă.l. Altele iară le păstrează spre dăslușirea frasilui, spre pildă
 ca *forse*, ce este *poate*: ἵσως ἤμπορεῖ noi suntem siliți a-l traduce *poate-
 poate*, în vreme ce ei se exprimă *forse poate*; *la foi est une croyance*,
 noi sântem siliți a zice: *credința este o credință*, în vreme ce ei pot zice:
fedeo este o credință. Este vrednic de luat în băgare de seamă că zicerile
 ce noi le avem streine sau stricate, mai tot acelea le au și ei, cu deose-
 bire că noi le avem slavonești sau ungurești. . . și ei le au grecești sau
 turcești; spre pildă:

noi zicem	și ei zic
vreme	chero
slavă	docsă
jărtfă	curbane
slobod	seleghitu
pridvor	iliaco
obiceiu	zacon
ceas	oară
ceasornicar	saiğă
uliță	socake
pahar	scafă
clopot	chipuru
pușcă	tufefe
greșesc	arizu
odae	oda
isvor	isvor
doctor	vindicător.

Intre acestea, se bagă de seamă că *odae* și noi și ei o au dela Turci;
isvor și ei și noi dela Slavi, iar în loc de medic sau lecuitor noi am între-
 buințat fala unui medic de a se zice doctor sau înțelept și cunoscător
 desăvârșit în meșteșugul său, care a putut a se întrebuița în pace
 și fără critică până când n'am avut în țările noastre decât numai doctori
 sau învățați în medicină; când însă vor începe a se ivi și doctori în
 filosofie, teologie și drepturi, atunci este de nevoie a se întrebuița

fiecare termen la locul său. — Ei iarăși în loc de *medic*, precum noi am întrebuițat fala, ei au întrebuițat isprava sau izbânda împotriva boalei, zicând *vindicător*. A se zice Mântuitorului Hristos doctor sau vindicator al trupurilor și al sufletelor, este și potrivit, și figurat, și înalt, 5 pentrucă și lecuște cu prea înaltă știință, și răzbună su fetele și trupurile noastre. A se zice unui medic spre cinste pentru învățatura și isprăvile sale doctor sau vindicator în meșteșugul său, poate fi iertat, nu însă și la întâmplare de a-i arăta meseria.

* * *

Din acestea toate câte s'au zis până acum urmează, domnul meu, 10 că cine este Rumân adevărat și dorește unirea Rumânilor într-o aceeași limbă sau dialect scris, curățit și curat la unul ca acesta nu încapă egoism. El alege din deosebitele noroade românești ce este bun, frumos, sonor, regulat, norocit, și face o limbă corectă și perfectă, adăogând ce îi lipsește din dicsionarul latin, adică din acea limbă sau mai bine dialect 15 al noroadelor romane, prin care s'au scris atâtea vestite opere, și prin care s'au gândit atâtea capete ilustre și atâtea geniuri rare, și prin urmare este și mai clasică, și mai bogată în idei, și mai îmbilșugată în ziceri și prin urmare și mai chibzuită de a se pune fiecare zicere la locul său. Așa alcătuește o grămatică cuviincioasă de a se putea da 20 în mâinile tutulor pruncilor din oricare provincie rumânească unde să-și învețe limba nu cea în parte, ci a Rumânilor de obște, și prin care să vadă că sunt tot dintr'o familie cu Italianul, Franțezul, Spaniolul și Portughezul, întru aceea ce se atinge despre limbă; o grămatică prin care, învățând cu temeiul limba sa, să poată Rumânul cu înlesnire a învăța și limbile surori, a se cunoaște cu frații săi și a fi cunoscut 25 de dânșii.

Dar aceasta nu se poate face mai nainte până când noi vom scri cu slovele chiriliane și Macedonorumânii cu cele grecești; un fel de litere 30 le trebuesc tutulor Rumânilor de obște, adică și celor din Dacia și celor din Macedonia și celor din Elviția (Romandilor). Și acestea sunt literele lor, literele moșilor lor. Cu aceste se slujesc frații noștri Romandi.

Priimind odată literele, *u* mut la noi este caracteristica zicerilor, și tipii grămaticii cum și dicsionarul general al nostru sunt în stare

să învețe și pe noi și pe Macedonorumâni limba de obște. Ajunge atunci aceleași semne să arate între Rumâni de obște aceleași idei. Spre pildă *omu* arată aceeași idee, și fie noi să-l citim *om'* și Macedonorumânii *omu*; *sorbu* arată aceeași idee de obște, și fie unii să-l citească *sorb'* și alții *sorbu*.

ÎI arătat prin *ț*, *ç* prin *c*, *ș* prin *g*, *z* prin *đ*, *u* prin *ș*, *u* prin *sc*, generalizează limba.

La această întrebare de a se generaliza limba n'ar fi nici decum de prisos, și încă și de mare trebuință, ca acel *ie* sau acel *i* atât de înmuiat să-l arătăm prin *l*, spre pildă: *iepure*, *taiu*, *voiu*, *vale văi*, *cal cai* și celelalte, se poate vedea cât se fac de cunoscute și înțelese și grămaticii și tutulor Rumânilor, scriindu-se *lepure*, *taliu*, *volie*, *vale văli*, *calu cali* ș.ă.l.

Această regulă se vede curat la multe ziceri cât au vrut să o păzească moșii noștri. Precum noi zicem pretutindenii: *gol goi* și în cărțile bisericesti pretutindenii se vede *golă golă* și altele.

Acel *ai* ce vine din *a* latin, cât ar înlesni și ar învoi pe toți Rumânii când s'ar scri numai cu *a*, și pronunțe-l fiecare după obiceiul locului. Spre pildă *faimă*, *ainte*, *înainte*, *căine*, *măine*, *păine*, cum ne-ar învoi pe toți când le-am scri *famá*, *ante*, *inante*, *câne*, *mâne*, *pâne* ș.ă.l. Ce potrivire și învoială ar fi între noi când *крѣз крѣз* *наше*, *шје*, le-am scris: *cređu*, *vêđu*, *nasce*, *scie*?

Cu acestea îmi săvârșesc scrisoarea. De te învoiești cu mine, nu știu; dar te rog, în răspunsul D.T., pe lângă băgările de seamă ce vei face, să mai adaogi tot în privința aceasta și acelea ce voiu mai fi uitat, îmi vor fi scăpat din vedere sau nu le-am cunoscut.

După cum am început corăspodința noastră încă din anul 1836 și cum a urmat până acum, propusul meu nu se sfârșește aci: îți mai sunt dator încă o scrisoare asupra dialectului romand, și alta coprinzătoare ca cea dintâi de viața și îndeletnicirile mele, o dare de socoteală obștească. N'ar fi fost de nevoie aceasta din urmă; însă rămâind nesăvârșită cea din anul 1836, cititorul poate că îmi va cere socoteala de ceea ce s'a întâmplat mai la urmă și voiește

continuația.

Scrisoarea pentru dialectul romand mă voiu grăbi a ți-o trimite și a o și publica într'aceeași vreme; iar încheierea acestui curs de scri-sori, adică ceea ce se atinge despre îndeletnicirile mele, ți-o voiu împacheta, o vei ceti, o vei pune bine, te rog, și nu o vei scoate afară. Nu
5 că doară mă roșăsc a-mi arăta faptele în lume, pentrucă lumea le știe; nu că mă sfiesc de a mă destăinui în vileag, a mă ispovedui, ci nu e vremea încă a descoperi cu faptele mele și ale altora. Vei vedea aci nu pe
10 acel copil sărman, cu mâinile înghețate pe compasul de fier și pe cretă, spulberat de crivețile iernii în ruinele Sfântului Sava, în mijlocul altor copii mai nevinovați decât dânsul și setoși de învățătură, pășind pe
calea vieții și formându-se de a îmbrățișa o carieră, cariera de a îm-prăștia limba și râvna cercetării și culturii ei. Copilul acela se face
bărbat, se adună cu bărbății și. . . celelalte.

Mă recomand și sunt al dumitale plecat serv,

I. Eliad.

PARALELISM INTRE LIMBA RUMÂNĂ ȘI ITALIANĂ

În numărul 53 al Curierului Rumânesc din anul 1839 s'a văzut un dialog între un Rumân și Italian, amândoi săteni, amândoi fii ai naturii și fără alte cunoștințe decât ale obiectelor de întâia trebuință. Aceste două limbi sau mai bine dialecte sunt una, și n'au altă deosebire decât aceea ce a putut face cultura în cea italiană prin autorii săi, și prin drumul ce au luat ei în cultura limbii poporului italian. Firește că Rumânii au venit în Dacia cu limba poporului italian, și deosebirea pronunției ce se vede în deosebitele provincii ale României sau Daciei nu este alta decât că coloniile romane în Dacia n'au fost din una și aceeași provincie a Italiei. Cu mult mai aproape am fost noi Muntenii de Moldavi, (cu care totd'auna am fost în dese comunicații,) decât Românii din Macedonia, și cu toate acestea vedem în aceste două noroade mai același dialect sau pronunție asupra lui *b*, *v*, *m*, *p*, *f*, în *g*, *γ*, *c*, *gn*, *h*. Nu poate nimeni scoate de aci decât că noroadele italiene statornicite în Moldavia și Macedonia au fost sau din aceeași provincie a Italiei sau din provincii oarecare ce vorbea același dialect.

Rumânii din Macedonia cu Rumânii de dincoaci de Dunăre foarte puțină relație au avut între sine, întâmplările lor au fost altele cu ale noastre: pe limba noastră a năpădit-o cea slavă și ungurească, pe a lor cea grecească și turcească; noi am priimit literele slave, ei cele grecești, ș.a.l. Cu toate acestea vedem că amândouă părțile, din tată în fiu, au păstrat același mehanism al limbii; de unde se vede că toți cu același mehanism au venit din Italia, că o asemenea limbă vorbea pe atunci tot norodul Italiei (în cât pentru ceea ce se atinge de scheletul limbii) și deosebirea limbii noastre de cea de atunci a Italiei

nu este alta decât ceea ce au putut aduce niște prefaceri de două mii de ani aproape; și deosebirea limbii noastre de cea italiană literară din ziua de astăzi nu este alta, decât că a noastră a rămas în starea cea d'întăiu pe cât a putut să o ție un norod prigonit de soartă și întâmplări, și cea italiană, izbită până la o vreme de multele năvăliri ale barbarilor, a început de atâtea veacuri încoaci a se cultiva prin autorii și poeții săi. Acești scriitori, unul i-a dat provincialismele sale, altul latinismele păstrate în dialectul său, și toți împreună s'au silit a o face aceea ce este în ziua de astăzi, limba poeziei, limba muzicii, limba Tasilor, Metastaziilor ș.ă.l.

De ne vom sui până la Dante, vedem mulțime de ziceri în limba sa, sau a veacului său, întocmai rumânești, precum *loco, foco, omo*, ș.ă.l. în loc de *luogo, fuoco, uomo* din ziua de astăzi. De se va primbla cineva în Italia va auzi mulțime de noroade pronunțând curat rumânește toate zicerile ce au în sine pe *u*, pe care autorii italieni, ca să-și apropie limba de cea clasică a Italiei, l-au schimbat în *o*; spre pildă zicerile: *nome, fronte, monte, ponte, morire*, sunt noroade în Italia ce le pronunță ca noi *nume, frunte, munte, punte, murire* (vezi și Dicsionarul Italian). Pronunția lui *u* este foarte veche, și nu o putem socoti ca o prefacere a întâmplărilor ce au trecut preste România ¹⁾.

De ne vom sui în anii cei mai depărtați, vedem limba franțeză sau galică că și în construcție și în ortografie și în pronunția literelor e mai apropiată de cea italiană; vedem: *teste, nostre* ș.ă.l., în loc de *tête, notre* din ziua de astăzi. Galii dar n'au urmat alta decât să-și facă o limbă dupe a domnitoarelor lor Romani, care se vede că se

¹⁾ Insuși în limba Lațiuului vedem adesea prefăcându-se *o* în *u*; adică vedem că ceea ce norodul făcea în deobște, literații Italiei vechi o făcea în parte, ca să fugă de monotonie. Această schimbare a lui *o* în *u* și vice-versa, o vedem și mai veche la Greci: Ionii zicea *μῦθος νόσος* în loc de *μόθος νόσος* și altele. Se știe că Troienii era un amestec de Greci dori, și Italia de amiaza-zi se zicea Grecia Mare, unde lăcuia noroade Ione. Așa dar Troienii cu Eneas au venit în Italia cu limba lor, care s'a făcut una cu limba locului, ce făcea pe *o*, *u*, și popoulul italian până în ziua de astăzi dimpreună cu Italianii sau Romanii din Dacia (noi) păstrăm pronunția veche a moșilor noștri celor mai vechi, pe care literații Lațiuului și ai Italiei moderne au prefăcut-o, poate pentru eufonie sau ca să facă o limbă atică a Italiei,

pronunța firește în deosebite chipuri dupe deosebitele provincii. Ce dialect au imitat Galii? spue cine se va fi ocupat despre aceasta; noi însă vedem că printr'un întâmpin ne învoim cu dânșii asupra pronunțiației lui *u*, *j* și *o*. În multe locuri noi pe *a* latin îl pronunțăm *ai*, precum: *ante*, *ainte*, *fama*, *faima*, *pane*, *paine*, *cane*, *caine* ș.č.l.; în multe locuri iară Galii îl pronunță asemenea *ai*, precum: *amare*, *aimer*, *clarus*, *clair*, *paris*, *pair* ș.č.l.

Pe *j*, pe care Italienii, Moldovii și Românii din Macedonia l-au transformat sau îl pronunță ca *ge* (ψ), Franțezii și noi Muntenii, Ungurenii și toate cărțile bisericești îl pronunțăm tot într'un chip, ca pe ж cel slav.

Pe *o* latin Franțezii și noi mai des îl pronunțăm ca *u*; *morire*, *murire*, *mourir*; *potere*, *putere*, *pouvoir*; *volere*, *vouloir* ș.č.l. Așa dar se vede că dacă sunt noroade în Italia ce pronunță pe *o* ca *u*; dacă Galii îl pronunță în multe locuri astfel; dacă noi Românii îl pronunțăm astfel, ființa lui nu este un efect al întâmplărilor Daciei, ci-și are începutul însuși din sânul Italiei, și poate însuși mai departe, dupe cum s'a arătat în nota de sus. Și iar dacă îl vedem astăzi în cărțile autorilor italieni, este că ei au vrut să-și apropie limba de dialectul cel cultivat al Lațului vechiu; este întocmai dupe cum au cercat să-l bage în limba noastră răposății Iorgovici, Maior și alții, cari cunoscuseră foarte bine drumul ce au fost luat autorii italieni.

Substantivii iar cei rumânești că fac în numinativ ca în ablativul latin, aceasta nu este o prefacere a vremii; că zicem noi: *Joe*, *Vineri*, *bonitate*, în loc de *Jupiter*, *Venus*, *bonitas*, aceasta mi se pare că este mai vechiu decât dialectul Lațului, ai căria autori n'au făcut alta decât să se ia dupe limba cultivată a Greciei pe care au tradus-o adlitteram, dând materiei italiene formă grecească literară. De unde oare vine acest întâmpin, ca limba grecească populară să facă nominativele peritosilabelor întocmai ca acuzativul plural, ce are o asemănare cu genitivul, ce are o asemănare cu ablativul? Toată Grecia de mii de ani pronunță: \acute{o} $\pi\acute{\iota}\nu\alpha\kappa\alpha\varsigma$, \acute{o} $\xi\rho\chi\omicron\nu\tau\alpha\varsigma$, \acute{o} $\kappa\acute{o}\rho\alpha\kappa\alpha\varsigma$ ș.č.l., în loc de \acute{o} $\pi\acute{\iota}\nu\alpha\zeta$, \acute{o} $\xi\rho\chi\omega\nu$, \acute{o} $\kappa\acute{o}\rho\alpha\zeta$; și iar toată Grecia pronunță: $\alpha\acute{\iota}$ $\mu\omicron\upsilon\sigma\alpha\iota\varsigma$, $\alpha\acute{\iota}$ $\theta\epsilon\alpha\acute{\iota}\varsigma$, $\alpha\acute{\iota}$ $\delta\acute{o}\xi\alpha\iota\varsigma$, în loc de $\alpha\acute{\iota}$ $\mu\omicron\upsilon\sigma\alpha\iota$, $\alpha\acute{\iota}$ $\theta\epsilon\alpha\acute{\iota}$, $\alpha\acute{\iota}$ $\delta\acute{o}\xi\alpha\iota$,

scurtând numinativul, sub care se înfățișează omului toate obiectele, și lungind celelalte cazuri ca să arate întâmplările sau cu adevărat *cazele* ce se pot întâmpla ființelor, lăsând rădăcina zicerii ca reprezentare sau icoană a ideii, și terminația ca întâmplare ce poate avea.

5 Asfel face Logica când ia în cercetare orice lucru, asfel face arta când ia în mână materia, asfel au făcut autorii când au luat a cultiva o limbă: au pus toate elementele ei la locul lor, au scurtat, au adăogat, au îndulcit, au asprit, și pentru fiecare și-au dat cuvântul, s'au supus întregii și sănătoasei judecări. A zice dar numinativul ca ablativul

10 convențional nu este iară o prefacere a întâmplărilor Daciei, ci o tradiție din tată în fiu foarte veche, încât poate cineva zice că: *bonitas* este format din *bonita-te*, luându-se rădăcina *bonita*, ca să însemneze ideea, și despărțindu-se terminația *te*, ca să arate cazul. Nominativul, numai ca relativ către celelalte cazuri, se poate numi *caz*, căci în firea

15 lui nu e caz, e icoana ideii, cum se înfățișează ea întâiași dată, și de aci înainte începe a cădea în deosebite relații și întâmplări. Așa dar scriitorii latini, ca să facă o limbă regulată care să poată merge de mână cu limba Grecilor cultivată, n'au făcut alta decât au tras rădăcina din zicerile substantive ale norodului, și o au numit și întrebuințat

20 de numinativ, ca singură în stare cu care să putem numi sau a înfățișa o idee oarecare, la cea d'întăiu a ei izbire în simțirile omului, ca singură și adevărată nominativă. Ce piedică oare ar aduce înțelesului când, viindu-le în cap scriitorilor români din ziua de astăzi să se ia dupe limbile vechi și să-și facă cazuri, ar trage rădăcina *bonita* din *bonitate* și ar zice: aceasta este o *bonita* însemnată, efect al *bonității*, *bonității*, pe *bonita*, dela *bonitate*? Dar alte veacuri, alte gusturi pe vremea cultivării limbii latine, alte veacuri, alte gusturi în zilele noastre.

Vrând a vorbi despre materia și forma limbii române și italiene și

30 arătând pe amândouă, n'avem a face decât un vocabular de ziceri și o prescurtare de gramatica acestor două limbi.

Această lucrare deodată cu sine va arăta fiecăruia o idee lămurită despre firea și ființa Românului, care, lucrurile naturii, lucrurile al

35 le-a auzit dela cei d'întăiu părinți ai săi cari au descălicat în Dacia.

Vocabularul acesta va tracta despre om, despre trebuințele lui, despre natură și elemente, și arătând că Românul vorbește aceeași limbă cu Italianul în lucrurile ce nici unul nici altul n'au pierdut din vedere, va da o pricină a se putea afla istoria fiecăria ziceri străine, a căria origină nu se află în limba poporului roman. Religia Românului din ziua de astăzi nu este aceea cu a Romanului din timpii lui Cicero și Virgilie; artele au decăzut, meșteșugurile le-a pierdut și a învățat altele dela alte nații; în nomenclatura acestor obiecte, Românul din ziua de astăzi are alte vorbe, întrebuițează alte nume.

Iar în cât pentru forma sau gramatica limbii Rumânilor de dincoaci de Dunăre, văzând că este mai tot aceea cu a celor din Macedonia, cunoscând bogăția formelor spre a da deosebite nuanțe ideilor, și păstrarea unor particule și terminații, rămășițe a unei limbi sintetice strânse și neryoase, vom vedea că singură limba românească din toate limbile surori de familia latină a păstrat mai mult caracterul unei limbi cultivate oarecând, ce și-a avut cazurile sale. Și când italiană, franțeza, spaniola ar fi avut soarta românei de a rămânea necultivate până astăzi, din toate atunci româna ar fi fost cea mai mare și mai bogată, cu toate că și astăzi, surorile sale o întrec în haine iar nu în trup. Singură limba română păstrează și tăria, și simplitatea, și egalitatea, și libertatea, și energia limbii latine. Românii singuri mai vorbesc și vor vorbi cu *tu*, și în număr singular către a doua persoană; ei singuri au păstrat din latina deosebirea lui *al său* și *al lui*, *al ei*; ei mai au rămășiță de cazuri la pronume și la substantivii și adjectivii femeiești; ei singuri au o limbă, dupe cum am zis și altă dată, să poată zice: *omenime* și *omenire*, *dumnezeime* și *dumnezeire*, *recunoștință* și *recunoaștere*, *zugrăvie*, *zugrăveală*, *zugrăvitate*, *zugrăvime*; *nobilitate* și *nobilime*; *junie*, *junețe* și *junime*, ș.c.l.; fiecine cunoaște deosebirea acestor terminații ca ce fel de nuanțe pot ele să dea ideilor, și cât sunt sărace de dânsle celelalte surori; singuri Românii pot și și-au legiuit ca la tot infinitivul să poată pue articol și să-l facă substantiv. Toate împreună aceste însușiri nu le are limba franțeză, italiană și spaniolă. Acestea fac scheletul limbii; și scheletul limbii noastre e mare, e clasic. Dee-i ei veacurile Danți, Tasi, Metastazii, Alfieri și vor vedea veacurile ce vor face dintr'insa. Scoată cineva din franțeză, italiană și spa-

niolă termenii științelor și artelor ce au luat din limba grecească, scoață și vorbele ce au luat dela alte gente, și va vedea de pot să rămâe cu capitalul și destoinicia ce are limba poporului român.

* * *

In partea aceasta vom vorbi despre materia limbii române și italiene; și fiindcă este tot aceea, dupe cum se va vedea, ca să fim consecuenți vom înfățișa și pe cea românească prin însuși materia ei, adică vom arăta vorbele rumânești prin literele tot cele rumânești vechi ale strămoșilor noștri.

Spre a pregăti la aceasta pe cititorii noștri, vom arăta alfabetul rumânesc corăspunzător cu cel slav din ziua de astăzi, cu care se slujesc Românii de obște.

а в к г д е ж з і к л м н о п р с т [s] ф х ъ ж ч ш щ ц ѹ
a b v g d e j (d,z) i (c,k) l m n o p r s t [u] f ch (â,ê,ò) i c ș se (ț,ç) ge.

REGULE GENERALE

15 *â, ê, ó* și *ò* se citește ca **ъ**; *î* ca **ж**, *ô* ca **oa**, *đ* ca **z**; *ç, ț* ca **ц**, *ș* ca **ш**; *c* înainte de *a, â, ê, î, o, u* și de consoane se citește ca **k**; înainte de *e, i*, se citește ca **чe**: *capu, cântare, făcându, cotu, curênd, faci, face*; **капшъ** **кѣнтаре**, **факѣндшъ**, **котшъ**, **кспѣндшъ**, **фачи**, **фаче**.

g înainte de *a, â, ê, i, o, u* și de consoane se citește ca **г**; înainte de *e, i*, ca **ц**, cum: *gaurâ, gâinâ, spârgându, gîde, gondolâ, legu, lege, legi*; **гаурѣ**, **гѣинѣ**, **спѣргѣндшъ**, **гѣде**, **гондолѣ**, **легшъ**, **леге**, **леги**.

Insemnare: *c* și *g* când înainte de *e* și *i* se citește ca **г**, atunci ia un *h*, cum: *chelu, chiaru, ghemu, ghimpe, ghiaçă*; **келшъ**, **киаршъ**, **гемшъ**, **гимпе**, **гѣацѣ**.

25 *sc* înainte de *a, â, ê, i, o, u* și de consoane se citește ca **sk**; înainte de *e* și *i*, ca **шт**, cum: *scarâ, scâpare, scîrbă, scopu, scutire, nasce, scie*; **скарѣ**, **скѣпаре**, **скѣрѣ**, **скопшъ**, **скѣтире**, **наше**, **шие**,

Insemnare: *sc*, când înainte de *e* și *i* se citește ca **sk**, atunci ia un

MODIFICAȚII

În materia sau vorbele românești se vor lua în băgare de seamă schimbările sau modificațiile următoare:

Numele, verbi și partițele care în italienește se sfârșesc în *o*, în românește se sfârșesc în *u*, precum: *locu, focu, bunu, rogu, cântându*; *loco, foco, bono, rogo, cantando*.

Însemnare. La verbi și partițe, Italienii au păstrat mai bine pronunția veche a dialectului latin; la nume însă, dupe regula de a lepăda pe *s* dela bărbătești și pe *m* dela neutre, păstrăm noi mai bine pronunția, terminându-le în *u*, spre pildă: *locus, digitus, albus*, fără *s* rămân: *locu, digitu, albu* și *focum, sinum, collegium*, fără *m* rămân *focu, sinu, collegiu* ș.ă.l.

o, la mijlocul zicerilor, când este scurt în limba italiană, noi îl păstrăm, dupe cum am zis, ca și alte noroade de ale Italiei, ca *u*, cum: *nume, putere*, ș.ă.l.; când însă în italienește este lung, noi putem să o știm mai bine și decât însuși Italianul, căci îl pronunțăm ca *oa* sau *ô*, cum: *morte, sorte, forte* noi le zicem *moarte, soarte, foarte*, sau *môrte, sôrte, fôrte*.

Însemnare. Este vrednic de băgat de seamă, că Italienii nu întrebuințează, ca și noi, la scris accente; în dicționare însă, ca să arate proodia, se slujăsc cu accentul ascuțit (') pentru apăsare și cu accentul numit circumflex (^) pentru apăsare prelungită. Bage cine va voi de seamă că oriunde în dicționarele italiene *o* se arată drept lung cu circumflex, noi Românii pretutindeni îl pronunțăm *oa*. Această băgare de seamă să o facă cineva însuși în limba română: oriunde *o* se află într'o vorbă oxitonă, dacă zicerea se lungește cu o silabă și *o* păstrează asuprași apăsarea, atunci se face *oa*, iar dacă pierde apăsarea se face *u*, cum: *sboru, sboară, sburat*; *moru, moare, murit*, și iar vice-versa: *moale moî, moară mori*; *molle* și *mola* în dicționarele italiene se vede *môlle, môla*.

d, italian sau latin, noi îl pronunțăm ca *z* sau *đ*, cum: *đicu, đeu*; *dico, deus*. Pe *l* uneori îl schimbăm în *r* și alteori îl înmuiem în *i*, cum: *sale, sare, sole, sore*; *lepre, iepure*; *voglie, voie*¹⁾. De multe ori noi

¹⁾ În multe locuri iară noi pe *l* latin îl păstrăm întreg, în vreme ce Italienii

înmuiem în *i* și pe *n*, însuși între noi, precum în loc de *punu* cel moldav și transilvan, noi zicem *puiū*; asemenea și toate numele măritoare italiene terminate în *one* noi le facem în *oiu*, cum: *strigone*, *strigoiu*; *nasone*, *năsoiu*, ș.ă.l.

5 *e*, latin sau italian, adesea se schimbă în românește în *i* sau *î*, cum: *gengia*, *veneno*, *tenerezza*, *mente*, *dente*, *vento*; *gingie*, *veninu*, *tinerece*, *minte*, *dinte*, *vințu*, și viceversa: *digito*, *ginocchio*, *gemito*; *degitu*, *genuche*, *gemetu*.

10 *qu* și *c*, italian și latin, noi le schimbăm adesea în *p*, precum: *quatru*, *patru*; *aqua*, *apă*; *quaressime*, *păresimi*; *pectus*, *peptu*; — *pt*, Italianii îl fac *tt*: *lapte*, *latte*; *peptu*, *petto*; *copte*, *cotte*; pe *mn* îl fac *nn*: *somnu*, *sonno*.

qu la vorbele următoare se citește ca *q* e: *aquesta*, *aquela*, *quine*, *que*, *cinqui*; *aquesta*, *аquesta*, *қине*, *qe*, *қинқи*.

15 Aceste modificatii generale ne vor sluji de normă la toate vorbele din vocabularul următor.

OBSERVAȚII

I. Văzând cineva vocabularul următor, de va fi Român să nu-l critice până când nu va cerceta fiecare vorbă cum se zice în fiecare provincie românească; pentrucă eu aci nu fac un vocabular bucureștenesc ci *romănesc*; adică voiu să zic ca Muntencanul să nu judece vorbele *plagă*, *culpaș*, *farină*, *galină*, pe care dumnealui s'a obicinuit a le zice: *rană*, *vinovat*, *făină*, *găină*; auză și mai departe cum zic ceilalți oameni tot de o nație cu dânsul; asemenea și Moldavul să nu judece vorbele *măcelar*, *unchiū*, *turnū*, *prunū*, ș.ă.l., pe care dumnealui s'a obicinuit a le zice *hasap*, *moșū*, *bașcă*, *perj*; iar de va fi cititorul Italian sau italianist, să nu judece zicerile: *citade*, *laco*, *loco*, *omo*, *turno*, pe care s'a obicinuit a le vedea prin cărțile moderne: *cită*, *lago*, *luogo*, *uomo*, *torre*, până când nu va cerceta, daca nu cum vorbesc și în alte provincii ale Italiei, daca nu cărțile cele mai vechi italiene, încai dicsionarele generale ale limbii aceștia.

30 II. In câteva locuri (nu în multe), se vor vedea iară unele vorbe cam căzute din cea d'întâiu a lor însemnare, precum: *tînêru*, *tenero*; *inimă*, *anima*; *lângôre*, *langore* etc.; aceasta însă nu este o legiuire, ci

un paralelism, și titlul aceștii scrieri va fi destul a abate dela dânsa orice fel de critică în felul depărtării sau aproximației înțelesului fiecăria vorbe.

III. Cea mai de căpetenie băgare de seamă la care învit pe fiecare cititor a se opri este să cerceteze cu luare aminte fiecare despărțire a următorului vocabular, și va vedea că Românul nimic n'a uitat, nici a schimbat din limba moșilor săi la lucrurile ce n'a pierdut nicio-dată din vedere; va vedea că despărțirile despre om și trebuințele lui de aproape, despre natură și cele trei rigate ale ei, despre numere, sunt mai întregi, în vreme ce în alte despărțiri: despre religie, arte, meserii, meșteșuguri, a păstrat numai acele vorbe care încheie scheletul lor; iar vorbele ce arată amăruntele sau nuanțele unei arte sau meșteșug ce nu l-au cultivat, sau l-au luat dela străini, acelea le are străine. Astfel va vedea cineva, spre pildă, în despărțirea despre religie: zeu, credință, fede, lege, cruce, altar, laudă, păcat, păgân, diavol, și de aci înainte ca să împlă spațiurile cu amăruntele ce trebuesc în această despărțire, amărunte care au venit pe urmă cu înțrducerea cărților slave în biserică, atunci vezi pe Românul slujându-se cu: slavă, mi-lostenie, vecernie, otărnîe, ș.ă.l.

Asemenea în despărțirea pentru armie vedem: arme, oaste, soldat, căpitan, pavăză, arc, lance, bataie, luptă, vingere, pace; aceste idei generale, idei ce nu le poate cineva pierde, căci nu pierde nici obiectele, au rămas cu numele lor; iar cele ce au adus mai în urmă întâmplările sau creșterea ori descreșterea artei, în acelea vedem: caraulă, rasvod, pușcă, baghionetă ș.ă.l.

IV. Vorbind despre materia limbii, adunăm în acest vocabular mai toate vorbele simple, de rădăcină și de întâia trebuință, pre lângă care se mai adaogă și altele derivate sau compuse, vrând să arătăm cum, și în compunere și în deducerea vorbelor, aceste două limbi au mai aceleași prepoziții și terminații, cum și mai același chip de a deduce o vorbă din alta. La sfârșitul vocabularului vom vorbi mai pe larg asupra înmulțirii terminilor, făcând din fiecare rădăcină o familie de vorbe.

<u>Romanesce</u>	<u>Italienesce</u>	bucâ de unde bucăturâ	bocca bocatura
	I	gurâ	gola
		dinte	dente
Omu	uomo, omo	gingie	gengia
femeë	donna, femmina	limba	lingua
fêtu	feto	cêrbice	cervice
românu	romano	umêru	omero
pêru de unde	capello	subțîorâ	ascella
pêruca	perrucca	peptu	petto
façâ	faccia	sînu	seno
figurâ	figura	braçu	braccio
frunte	fronte	mânâ ¹⁾	mano
têmpie	tempia	palmâ	palma
ochiu	occhio	pumnu	pugno
lacrêmâ	lagrima, lacrima	degitu	dito, digito
urechie	orecchio, orecchia	unghie	unghia
nasu	naso	côstâ	costa
nare	nare	ficatu	fegato
nâri	narici	plumîni	polmone
mucu-ci	muccio	fiere	fiele
mustaçâ	mustacchio	veninu	veleno, veneno
		buricu	bellico, umbelico

¹⁾ In cărțile vechi se vede mânu: «mânule mele feccerò organu, și degitele mele alcătuirò saltire».

stomachu	stomacho	mirosu	odorato
vîntrâ, d'unde	ventra	tactu	tatto
vintre		foame	fame
bêșica	vescica	nesațiu	insaziabilità
rînichi	reni	sete	sette
dosu	dosso	boce, de unde	voce
— ru	colo	bocire-bocitu	
spinare	osso del filo	vorbâ	verbo
genuchi	ginocchj	plânsu	pianto
pulpa	polpa	rîsu	riso
picior	piè, piede	suspinu	sospiro
pasu	passo	gemetu	gemito
fugâ	fuga	rație, de unde	ragione
urmâ	orma	orație	
talpâ	talpa	minte	mente
câlcâiu	calcagno	cugetu	pensiere
sânge	sangue	voie	voglia
urdôre	ordura	dorință	desiderio
sudôre	sudore	judicatâ	giudicio,
mêduvâ	midolla		giudicato
pele	pelle	sciință	scienza
carne	carne	amoru	amore, amor
vine	vene	tinerețe	tenerezza
nervâ	nervo	plăcere	piacere
osu	osso	sufferința	sufferenza
nume	nome	durere	dolore
titulu	titolo	plagâ	piaga
—		tristețâ	tristezza
inima	anima	furie	furia
suffletu		spaimâ	spavento
spirtu	spirito, spirto	disprețu	sprezzo,
simțu	senso		disprezzo
vețu	vista	turburâmînt	turbamento
auțu	udista	somnu	sonno
gustu	gusto	visu	sogno

virtute	virtù	rîie	rogno
vîrtute		balsamu	balsamo
bunêtate	bontà, bonità, bontade, boni- tade	môrte	morte
		repausu	riposo
		remesu	rimaso
buneçe	bonizia		
rêutate dela	malizia		II
reu	reo	fașâ	fascia
râpire	rapina	vêșmînt	vestimento
dreptate dela	giustizia	înbracâmînt	
dreptu	dritto	dela braçu	braccio(in)
adevêru	verità	câlçâmînt	calzamento
înfrênare	infrenare	calçe, ciorapi	calze
desfrêu	sfrenamento	câlçuni	calzoni
marghiolie	marioleria	câmașâ	camiscia
minciunâ dela	bugia	legâturâ	legatura
mințire	mentire	mânicâ	manica
beție dela bere	imbriachezza, bevere, bere	mânecari	manicini
		mânușa	guanto
spurcu	sporco	mantâ-le	mantello
nebunie	pazzia	mantâ	manto
sôrtâ, sôrte	sorte, sorta	teașcâ	tesca
parte	parte	buzunar	
bine	bene	scufâ	scuffa
reu	male	vêlu	velo
miserie	miseria	conciu	concio
june	giovine	peptine	pettine
viaça	vita	brâçeie	mangilie
sânêtate	sanità	scarpe, pantofi	scarpe
întregime	interezza	inelu	anello
întârime		cingêtôre	cintura
lângôre	langore	umbrelâ	ombrella
friguri	febre	acu	ago, aco
tuse	tosse	fôrlice	forbice, forfice
colicâ	colica	furcâ	forca

fusu	fuso	tatâ	padre
firu	filo	mamâ	madre, mamma
ghiemu	ghiomo	bârbatu	marito
nodu	nodo	soçu	cojuge

III

pâne	pane	muiere	moglie, mogliera
apâ	aqua	sôçâ	cojuge
fârinâ, fâinâ	farina	nevasta	—
vinu	vino	soçie	—
sare	sale	consôrtâ	consorte
prânzu	pranzo	soçi	conjugi
îmbucâturâ	imbocatura	pârinte	genitore, parente
cina	cena	fiiu	figlio
dejun	colazione	fîlcâ, fiie	figlia
ajun	digiuno	frate	fratello
legume	legume	suror	sorella, suora
merinde	merende	socru	suocero
grâsime	lardo	sôcrâ	suocera
untu	unto	ginere	genere
seu	sevo	nuorâ	nuora
supâ	supa	unchiu	zio
stufatu	stufato	nepotu	nipote
salatâ	salata	cumnatu	cognato
fripturâ	frittura	vêru	cugino
pastâ	pasta	vêru primaru	cugino germano
piper	pepe	moșu	avo
uleiu	oglio, olio	vitrigu	patrino
ncetu	aceto	vitrigâ	matrigna
bere	bira	fiiastru	figliastro
lapte	latte	nunta	nozze
zeru	siera, siero	mâritișu	maritagio

IV

stremoși	antennati	însuratu	maritato
familie	famiglia	mâritatâ	maritata
		vêduvu	vedovo

cuscru	compare	schinteie	scintella
cuscrâ	comare	cenuşă	cenere
comară (mun- teniî)	—	cârbune	carbone
vecinu	vicino	têciune	tizzone
		grâtaru	gratella, grata
		câldare	caldaro
		fumu	fummo
		funingine	fuliggine
casâ	casa		nerofummo
scarâ	scalla		saccio
pôrtâ	porta	sacu	bisaccia
uşâ	uscio	disacu	carro
camerâ	camera	carru	carrozza
salâ	salla	cârruçâ	rota
fereastrâ	fanestra	rôtâ	giogo
unghiu	angolo	jugu	scure, scure
chiece	chiave	secure	
verigâ	verruca		
curte	corte		
masâ	tavola	naturâ	natura
coperiturâ	coperta	materie	materia
vasu	vaso	lume	mondo
şervetu	salvietta	ceru	cielo
cuçitu	cottello	sôre	sole
furculiçâ	forchetta	lunâ	luna
tasu	tazza	raçe	raggj, radij
borcanu	boccale	stele	stelle
lumînare	lumiera	luminâ	lume, luce
candelâ	candella	umbrâ	ombra
torçâ	torcia	întunerecu	tenebre
scergaru	sciugatojo	nori	nuvole
câminu	camino	fulgeru	folgore
câpisterie	capisterio	plôie	piogia
sâpunu	sapone	secetâ	siccità
focu	fuogo, foco	roâ	rugiada
flacârâ	fiamme	nea (zâpada)	neve

VI

grindină	grandine	bou	bue
negură	nebbia	tauru	toro, tauro
brumă	brina	vacă	vacca
ghiețu	gelata	vițelu	vitello
geru	gelo	mânzată	manzotta
aburi	vapori	calu	cavallo
vîntu	vento	eapă dela equa	cavalla
austru	austro	asinu	asino
caldu	caldo	berbece	castrato, becco
frigu	fredo	ôie	pecora
ghiață	ghiaccio	gnelu	agnello
elemente	elementi	turmă	torma
aeru	aria	staulu	stalle, stallo
pămîntu	terra	lână	lana
țeară		porcu	porco
têrimu		scrôfă	scrofa
humă de la	argilla	purcelu	porcello
humus		purcelușu	porcelletto,
lutu	luto		porchetto
marginie	marginie	capră	capra
mare	mare	iedu dela hae-	
riu	rio	dus	capretto
cursu	corso	câne	cane
lacu	lago, laco	câcea	cagna
spumă	spuma	câțelu	cagnolino
undă	onda	lepure	lepre
		cerbu	cervo
		caprioară	cavriolo
		vulpe	volpe
		fiară	fiera
		ursu	orso
		leu	lione
		elefantu	elefante
		tigru	tigre
		mortêciune	mortaccino

VII

animalu	animale
vită	bestia
cornu	corno
codă	coda
brânca (brânci, labă).	branca

VIII

pasere	uccello, passere
peană	penna
fulgi	piume
aripa	ala, ale, alia
ou	uovo, ovo
albușu	albume
cocoșu	gallo
creastă	cresta
galină, găină	galina
claponu	cappone
porumbu, co- lumbu	colomba
pereche	pajo, paro
pâunu	paone, pagone
turturea-le	tortorella
corbu	corvo, corbo
vulturu	avoltojo
pasere râpitore	uccello di rapina
cucu	cuculo
prepelică	pernice
becaça	beccaccia
merlă	merla
rîndurea	rondine

IX

pește	pește
peșcă, pescuit	pescia
racu	gambero
șerpe	serpe
scorpie	scorpione, scorpio
verme	verme

brotêcelu	botticella
furnică	formica
muscă	mosca
lindină	lendine
lâcustă	custa
cicală	cicala
albină	ape
miere	miele, mele
ceară	cera
vespe	vespe

X

câmpie	campagna
câmpu	campo
drumu	strada
pulbere	polvere
munte	monte
rîpă	diripata, ripa
vale	valle
pădure	padule
dumbravă de la adumbrare	boschetto, adombrare
selbă de unde	selva
sêlbaticu	selvatico
afundătură	affondatura
palancă	palanca
grădină	giardino
fontână	fontana
plantă	pianta
earbă	erba
verdeacă	verdura, ver- dezza
pășune	pasciona
arbure	arbore

lemn	legno	porumpu	meliga de unde
ramu, ramură	ramo		mâmêligă
veargă	verga	secară	segala
frunză	fronda	spicu	spica
fôie	foglia	orzu	orzo
trunchiu	tronco	fêno	fieno
scôrçă	scorza	paie	paglia
crâpătură	crepatura	orez	rizo
pêru	pero	meiu	miglio
mêru	melo	linte	lente
persicu	persico	lăptucă	lattuga
prunu	prugno	flôre	fiore
prună	prugna	roză, rujă	rosă
nucu	noce	garôfă	garofano
cireșu	ciriegio	viorea-le	viola
castanu	castagno	mârgăritărelu	margheritina
viie	vigna	rosmarinu	rosmarino
mustu	mosto	fragu	fragolla
ulmu	olmo	mură-u	mora-o
carpinu	carpino	glinu, inu	lino
fagu	faggio	cânepă	canapa, canape
ghindă	ghianda	urdică	ortica
ească	esca	cucută	cicuta
salce, salcie	salce	ederă	edera
lauru	lauro	trifoiu	trefoglio, trifoglio
plopu	pioppo		
teiu	tiglio	madragonă	mandragola
frasinu	frassino		
frâsinetu	frassineto		
cicôre	cicorea, cicoria	auru	oro, auro
spinu	spino	argintu	argento
rugu	rogo	bronzu	bronzo
semînça	sementa, semenza	plumbu	piombo
		feru	ferro
grâu	grano	oțelu, aciôie	acciajo

XI

aramă ¹⁾	rame	vara	estade, state
rugină	ruggine	iearnă	inverno, verno ²⁾
argintu-viu	arginto-vivo	ôra, ceasu	ora
pietruçâ	pietruzza	minutu	minuto
peatrâ	pietra		
muschiu	muschio, musco		
marmurâ	marmo	deu, Dumneđeu	Dio, Domened-
diamantu	diamante		dio
rubinu	rubino	treime	trinită
zafiru	saffiro	ângeru	angelo
topazu	topazio	sântu, sfîntu	santo
crystalu	crystallo	religie	religione
silitrâ	salnitro	lege	legge
catranu	catrane	fede	fede

XIII

XII

Timpu	tempo	credinça	credenza
đi	di, giorno	chreștinătate	crestinită
nôpte	notte	cumincătură	comunione
miază-đi	mezzodi	biserică ³⁾	chiesa
miază-nôpte	mezzonotte	altaru	altare
dimineaçâ	matina	cruce	croce
seară	sera	laudă	lauda
sêptemână	settimana	creștinu	cristiano
o lună-î	un mese	pâgânu	pagano
anu	anno	pêcatu	pecato
primă-vara	primavera	blestemu	bestemia, bia-
			stema
		strigoiu	strigone

¹⁾ Precum se adaogă adesea un *a* la multe vorbe: lămîe, alămîe, lăuta, alăută, asemenea s'a făcut și: *rame, arame*.

²⁾ Se scie quē *v* nu e atât literă, quātu o aspirație; oľvoç s'a făcutu *vinos*, vinum, vinu. Noî aspirațiile le facem adesea cu (î) *herba, iearbă, earbă; verno, ierno, iearnă, earnă*.

³⁾ *Basilica*, făcêndu pe *a, i*, ca *anima inima*, avem *bisilica*; schimbând pe *i* în *e*, ca *digitus, degitu*, avem *biselica*, schimbându pe *l* în *r*, ca *sale sare*, s'a făcut *biserica*.

XIV

Duminică	Domenica
Luni	Lunedì, Luni
Marti	Martedì, martedì
Mercuri	Mercoledì, mercoledì
Joi	Giovedì
Vineri	Venerdì
Sâmbătă	Sabato
serbătore	festă
lucrătore	giorno di lavoro
carnavalu	carnovale
pâresimi	quaresima
duminica florii-	domenica delle
loru	palme
înălțarea	l'ascensione
addormirea M.D.	l'assunzione
	della Madonna
duminica tutu-	la festa d'ogni-
loru sințiloru	santi

XV

Societate	Società
patrie	patria
statu	stato
țeară	paese
împêratu	imperadore, imperatore
coronă	corona
tronu	trono
curte	corte
prințu, principu,	principe
domnu	—
cancelieru	canceliere

secretaru	secretario
jude, judecătore	giudice, giudice-
	catore
avocatu	avvocato
cetățeanu	citadino
suditu	suddito
publicu	publico
poporu	popolo
cetate	cità, citade
muri	mura
pôrtă	porta
piaça	piazza
palatu	palazzo
monăstire	monastero
schola	scola
punte	ponte
puçu	pozzo
turnu	torre, turno
ospelu	palazzo
ospelerie	locanda, osteria
ôspe, ôspete	oste, ostiere,
	ospite

baie	bagno
cafeu	caffé
spicerie	spezieria
spitalu	spedalo
postă	posta
magazie	magazzino
vamă	dogana
môră	mulino, mola
rovină, ruină	rovina, ruina
săpunărie	saponeria
ulierie	olieria
măcelărie	beccheria, macello

XVI

Sciinçâ	scienza
artâ	arta
meserie	mestiere
carte	libro
chârtie	carta
câlimâri	calamajo
fôie	foglio, foglia
scrisôre	lettera
scripturâ	scrittura
respunsu	riposta
semnu	signo
puntu	punto
linie	linea
riglâ	riga
cercu	circo, cerco
negoçu	negozio
neguçâtoru	negoziatore
preçu	prezzo
schimbu	cambio
quîntaru	quintale
comerciu	comercio
costu	costo
doctoru (în me- dicinâ)	medico
spiçeru	speciale
maestru	maestro
mâestrie	maestria
musicu	musicò
concertu	concerto
viôrâ	violino
lâutâ	leuto
citerâ	cetera
côrdâ	corda

argintaru	argentario ar- gentajo
mâcelaru	macellajo, ma- cellaro
cârruçaşu	carrozajo
dogaru	cerchiajo
cercu	cerchio
dôgâ	doga
pâstoru	pastore
pêcuraru	pecorajo
pescaru pescui- tor	pescatore
marinaru	marinero
barcâ	barca
funie	funè

XVII

Armie	armata
câmpu, tabârâ	campo
ôte	oste
osteanu, ostaşu	bélico
soldatu	soldato
pedestru	pedestre, fantac- cino
câlereçu	cavaliere (cava- lier)
cavaleru	cavaliere (che- valier)
pedestrimè	fanteria
câlârime	cavallerie (cava- lerie)
cavalerie	cavalleria (che- valerie)
câpitanu	capitano

arme	armi, arme	AJECTIVI	
tronbiçâ	trombeta	Albu	albo, bianco
scutu	scudo	negru	negro, nero
pavêzâ	pavese	roşu	rosso
arcu	arco	verde	verde
sâgeata	saeta	auriu, galbenu	giallo
spadâ	spada	ceruliu	ceruleo
sabie	sciabla, sciabola	vêrgatu	vergato
lance	lancia	palidu, pâlitu	palido
frêu	freno	luciu	lucido
câpêstru	capestro	râpede	rapido
şa-le	sella	limpede	lempido
bâtaie	battaglie	linu	leno
luptâ	lotta	turbure	torbido
asaltu	assalto	chiaru	chiaro
pradâ	preda	adîncu	profondo
ommoru	strage	afundu	affondo
mâcelu	macello	seninu	sereno
vingere	vittoria	norosu	nuvoloso
pace	pace	negurosu	nebbioso, nebu- loso

XVIII

Eu	io	luminosu	luminoso
tu	tu	strâlcitu	straluceto
elu, ea	egli, ella	întunecosu	tenebroso
noi	noi	opacu de unde	opaco
voi	voi	opâcitu	
ei, ele	eglino, elleno	umbrosu	ombroso
meu, mea	mio, mia	fumegos	nebuloso
têu, ta	tuo, tua	frumosu	formosso, bello
seu, sa	suo, sua	urîtu, slutu	brutto
nostru, nôstrâ	nostro, nostra	muciosu	moccioso
vostru, vôstrâ	vostro, vostra	orbu	cieco, orbo
loru	loro	mutu	muto
		surdu	sordo
		schioapu	zoppo

ghebosu	gibboso	storsu	storto
despuiatu	dispogliato	svîntatu	sventato
încâlçatu	calzato	secatu	seccato
desculçu	discalzo	secu	secco
	—	plinu	pieno
gustosu	gustoso	raru	raro
dulce	dolce	desu	denso
acru	acre	greu	grave, greve
agru de unde	agro	întregu	intiero
agreşe		dreptu	dritto
amaru	amaro	strâmbu	strambo
sâratu	salato	grosu	grosso
mucedu	mucido	subţire	sottile
coptu	cotto	ascuţitu	acuto, aguzzo
friptu	fritto	tâiosu	tagliante
fertu	allesso, fervuto		—
arsu	arso	maturu	matturo
afumatu	affumato	tînêru	tenero
	—	tiaerelu	tenerello
môle	molle	nuou	nuovo
tare, fôrte	forte	bâtrînu, vechiu	vecchio
aspru	aspro	anticu	antico
netidu	nitido	grassu	grasso
nodurosu	noduroso	macru	macro, magro
nodosu	nodoso	cârnos	carnoso
pâtratu	quadrato	ososu	ososo
rotundu	rotondo	sânêtos	sano
fragidu	fragile	nervosu	nervoso
caldu	caldo	vînosu	venoso
rece	freddo	puternicu	potent
înghieçatu	ghiacciato, gelato	delicatu, plâ- pându	delicato
udu, îmmuiatu	umettato	mare	grando
umedu	umido	micu	picolo
mucosu	mucoso	altu înaltu	alto inalto

scundu	picolo, bassotto	râpitu	rapito
lungu	lungo	crudu	crudele, crudo
largu	largo	cruntu	cruente
strimtu	stretto	adevêratu	vero
ângustu	angusto	mincinosu	falso, bugiardo
scurtu	corto	virtuosu	virtuoso
deșteptu	destato	desfrênatu	sfrenato
focosu	focosu	tristu	tristo
viu	vivo, vivente	limbutu	linguacciuto
mortu	morto	cicâlitoru	cicalitore
reposatu	riposato	pacînicu	tranquillo,
putredu	putrido		paciaro
	—	smeritu	smarito
viteaz	valoroso	umilitu	umile
fricosu	pauroso	trufașu	fiero, intronfiato
mișelu (codardu)	codardo	sgîrcitu	avaro
statornicu	costante	darnicu	liberale, largo
târșiu	tardo	credinciosu	fedele
	—	vicleanu,	mariolo
cornatu	scornato	marghiolu	
domesticu	domestico	amoratu (în)	inamorato
sêlbaticu	selvatico	ferice	felice
fugosu	focosu, im- petuosu	beatu de unde bêiatu	beato
fugaciu	fugace	seracu	povero
veninosu	velenoso	sirman, orfanu	orfano
veninatu (în)	venenato (în)	sâtulu	satolo
	—	flâmându	affamato
bunu	buono	nesașiosu	insaziabile
reu	cativo, reo	strâinu	straniere strano
nebunu, smintitu	pazzo	singuru	solo
lunaticu	lunatico	singurelu	soletto
culpașu	colpabile		—
furu	fure, furace	aquestu, astu	questo
râpaciu, râpitoru	rapace, rapitore	aquelu, âlu	quello

quelu	quel	șepte	sette
aquesta	costui	optu	otto
aquela	colui	noê	nove
quel que	quel che	đece	dieci
quare	quale	nulâ	nulla
quê	che	un spre đece	undici
quare? quine?	qual? quale?	doê spre đece	dodici
quari?	quali?	trei — —	trezeci
que?	che?	patru — —	quatordici
		cinqui — —	quindici
altru, altu	altro	sêi — —	sedici
totu, toți	tutto, tutti	șepte — —	diciasette
multu	molto	optu — —	diciotto
atât quât	tanto, quanto	noê — —	dicianove
nici-unu	nessuno, nissuno, niuno	doê-đeci	venti
nime	—	doê-đeci și unu una	venti uno
ori-quine	ogniuno	doê-đeci și doi,	venti due
fie-quare	ciascheduno	doê	
ori-quare	qual si sia	doê-đeci și trei,	venti tre, etc.
amêndoi	amendue, ambe- due	etc.	
âmbi	ambi	trei-đeci	trenta
		patru —	quaranta
		cinqui —	cinquanta
numeru	numero	sêi —	sessanta
quâtime	quantità	șepte —	settanta
mêsurâ	mesura	optu —	ottanta
sumâ	somma	noê —	novanta
mezu	mezzo	o sutâ	cento
un, unu, una, o	un, uno, una	doê sute	dugenta
doi, doê	due	trei — etc.	trecento etc.
trei	tre	o mie	mille
patru	quattro	doê-mii	dumila
cinqui	cinque	trei — etc.	tremila
șese	sei	un milionu	millione

doe miliône	—	cugetare	pensare
trei	— etc.	judicare	giudicare
	—	cunôscere	conoscere
primu, primaru	primo, primario	scire	sapere
ânteiu dela ante,	primo	pâre	parere
ainte		voire	volere
al doilea	secondo	dorire	desiderare
al treilea. . .	terzo. . .	plâcere	piacere
multu	molto	suvenire	sovenire
puținu	poco	ținere de minte	tener a mente
		adducere-aminte	richiamare alla memoria

VERBI

Nascere	nascere	miscare	muovere
alâptare	allattare	pâșire	marciare
sugere	suggere	âmbulare	ambulare
fâșare (în)	fasciare	sarire, săltare	salire, saltare
plângere	piangere	ire, de unde	ire
scâldare	scaldare	eș-ire	uscire
simțire	sentire	mergere	andare, mar- ciare
vedere	vedere		
auđire	udire, audire	passare	passare
gustare	gustare	trecere	—
atingere	attingere	ducere	ducere
sufflare	soffiare	apropiere	accostare
resufflare	respirare	venire	venire
strânutare	stranutare	ajungere	giungere
tușire	tossire	înturnare	ritornare
sughităre	signozzare	mutare	mutare
asudare	sudare	strâmutare	tramutare
dormire	dormire	curare (în) aler- gare	correre
dormitare	dormigliare	fugire	fuggire
visare	sognare	urmare	ormare
desteptare	destare	strâinare	stranare, stra- niare
pricepere	percipere		
înțelegere	intelligere		

stare	stare	dejunare	asciolvere
ședere	sedere	ajunare	digiunare
mânere (a masu)	manere	prânđire	pranzare, pran- dere
remânere	rimanere		cenare
zacere	giacere	cinare	satolare, saziare
tâcere	tacere	sâturare	investire
amuțire	ammutire	îinvestire	inbracciare
vorpire	parlare	înbrâcare	svestire
đicare	dire	desbracare	calzare
chiamare	chiamare	încâlđare	discalzare
numire	nominare	descâlđare	spogliare, dispo- gliare
strigare	gridare	despuiere	cinghiare
țipare	stridere		discignere
cântare	cantare	cingere	sternere
ridere	ridere	descingere	colcare, corcare
durere	dolere	așternere	coperchiare, co- prire
suspınare	sospirare	culcare	discoprire
lacrêmare	lagrimare, lacri- mare	coperire	velare
gemere	gemere	descoperire	disvelare
putare	portare	învêlire	
sufferire	sofferire	desvêlire	
pațire	patire		
rabdare	soffrire	côsere	cuire
așeptare	aspetare	descôsere	discuire
flâmândire	affamare	tôrcere	torcere
înetare	assetare, assetire	urđire	ordire
mâncare	mangiare, mani- care	șesere	tessere
bere	bevere, bere	înnodare	innodare
mișcare	movere	desnodare	dinodare, disno- dare, snodare
sorbire	sorbire	suire	ascendere, salire
mestecare	masticare	coborfire	discendere
înghițire	inghiottire	intrare	entrare
pregustare	pregustare	eșire	uscire

închidere	inchiodare	însurare	ammogliare
deschidere	dischiudere dischiavere	măritare vecinare	maritare vicinare
încuire	inchiodare	unire	unire
descuire	dischiudere	desunire	disunire
luminare	alluminare	despărțire	separare
încălđire	accaldare (accal- dato) scaldare	vêdovire	vedovare
recire	raffreddare	matorire	maturare
apprindere	aluminare	întinerire	intenerire
stingere	estiguere, stin- gere	înbâtrnire încechire	învechiare
focare (în)	focare (in)	îngrășare	ingrassare
flacarare (în)	infiammare	măcșire	ammagrire
schinteere	scintillare, scin- tilluzzare	îngroșare	ingrossare
afumare	afummare	subțiare	sottigliare
frigere	frigere	pupare, basiare	baciare
ferbere	fervere	avere	avere
ardere	ardere	dare	dare
sărare	salare	lua	prendere, rice- vere, torre
îndulcire	indolcire, indol- ciare	punere	ponere
îmagrire	inagrire	lăsare	lasciare
amărșire	amarire	parasire	abbandonare
udare	umettare	despărțire	spartire
îmmuiare	ammollare	prindere	prendere
înumedire	inumidire	apucare	—
scergere	rasciugare	ținere	tenere
svîntare	sventare	batere	battere
secare	seccare	lovire	colpire
împlere	empire, empiere	tragere	traere
încruđire	incrudire	împingere	impignere, im- pingere
înasprire	inasprire	frecare	fregare
casătorire	accassare	rumpere	rompere
		frângere	frangere

spargere	spargere	lat. :	ningere
strivire	stiaciare	vîntare de unde	ventare
câdere	cadere	avîntare	avventare
cuvénire	convenire	spulberare	spolverare
semnare	segnare	stîmpêrare	stemperare
asemênare	rassomigliare	încetare	cessare
învitare	invitare	liniscire	lenificare
împutare	imputare	iernare	vernare
înjurare	ingiuriare	ghieçare (în)	ghiacciare
defaimare	diffamare	curgere	colare
lucrare	lavorare	strecurare	stracorrere
facere	fare	spumegare, spu- mare	spumare
desfacere	disfare	îndundare	inondare
scôtere	scotere	turburare	torbidare
scuturare	agitare, scuotere	murmurare	mormorare
resârire	levare, sorgere (il sole)	alinare	alenire
appunere	tramontare	limpedire	lâmbicare
serare (în)	serare	pascere	pascere
noptare (în)	nottare	rumegare	rugumare, ru- mare, ruminare
lucire	lucere	addâpare	dissetare
strâlucire	—	fêtare	nascere
umbrire	ombrire	sterpire	sterpare
adumbrare	adombrare	mugire	muggire
întunecare	tenebrare	sberare	belare
înnorare	annubilare	pungere	pungere
seninare (în)	serenare (in)	înjugare	aggiogare
ploare	piovere	împedicare	impedicare
revârsare	riversare	înşelare	sellare
tunare	tonare	înfrênare	infrenare
resunare	risonare	nichezare	nitrire
fulgerare	folgorare	curare (în)	correre
grîndinare	grandinare	mulgere	mungere
ningere	nevicare		

tundere	tondere	semênare	seminare
lâtrare	latrare	secerare	mietere
urlare	orlare, urlare	culegere	collegare
mursicare	morsicare	încârcare	carriare, carcare
miauire	miagolare	descârcare	discarriare
sgâriere	sgrafiare	mêsurare	misurare
rôdere	rodere	mâcinare	macinare
furnicare	formicare	cernere	cernere
tîfire	tirare	descernere	discernere
pișcare	pizzicare	frêmintare	informatare
veninare	venenare	côcere	cuocere
înțepare	piccare	—	—
crêpare	crepare	credere	credere
—	—	îngenuchiare	ingnocchiare
înverdire	inverzare	umilire (în)	inumiliare
frunțire	frondire, fronzire	închinare	inchinare
—	—	rugare	pregare
florire (în)	fiorire (in)	cuminecare	comunicare
pâlire	appassire	îndurare ¹⁾	indurare
uscare	seccare	lâudare	laudare
trunchiare	troncare	jurare	giurare
despicare	dispiccare	pêcâtuire	peccare
descoțare	discorzare	blestemare	bestemmiare, biastemmare
desbârare, desrâdêcinare	disbarare	vegchiere	vegchiere
desbrânare	disbranare	prevegchiere	sopravegchiere
stirpire	destirpare, estirpare	serbare	festeggiare
—	—	serbătorire	—
învêscare	invescare	—	—
umbrire	ombrire	înâlțare	inalzare
recorire	ricreare	domnire	regnare, dominare
—	—	guvernare	governare
arare	arare	înpêrățire	regnare

¹⁾ « Nu te îndura » nu te aspri; — « îndurâ-te » vine dela *indolere*, îndorere, îndurare, îndurare.

corunare	coronare	legare	legare
ungere	ugnere, ungere	deslegare	dislegare
alegere	ellegere	învoire	consentire
poruncire	ordonare	vîndere	vendere
suppunere, ubi- dire	obbedire	peçuire	apprezzare
publicare	pubblicare	cumpêrare	comperare, com- prare
ascultare	ascoltare	schimbare	cambiare
—	—	împlinire	impiere
învêçare	invezzarsi	costare	costare
desveçare	svezzare	radere	radere
citire	leggere	dânçare	danzare
scriere	scrivere	jucare	giocare, giucare
copiare	copiare	cordare (în, des)	cordare
impuntare	impuntare	tindere (în, des)	tendere
liniare	lineare	scobire	scolpire
semnare	segnare	zugrâvire	pignere
cerere	cherere	albire	bianchire
întrebare	interrogare	înâlbire	inalbare
respundere	rispondere	negrîre (în)	annegrare, anne- rare
cercare	cercare	mârîre	aggrandire
numêrare	numerare	crescere	crescere
îndoire	doppiare	micşorare, des- crescere	screscere
întreire. . .	triplicare. . .	dreptare (în)	dirigere
adunare	adunare	strâmbare	(strambare) strambo
mulţire	multiplicare	lârgire	largare
scâdere	scadere	lungire	slungare
împârţire	dividere, spartire	scurtare	scortare
sêcotire	calcolare	rêtunđire	ritondare
asemênare	simigliare	netedire	(nitidare) nitido
doctorire	dottorare	aurire (în)	inaurare, inorare
pâstorire	pastorare		
trimitere dela mittere	inviare		
negoçiare	negoziare		

argintare (în)	inargentare	împumnare	pugnare
poleire	pulire	mânuire	maneggiare
topire	aliquidare	tâiere	tagliare
îferare	ferrare	junghiere	stilletare, pug- nere
oțelire	(acciajare) acciajato	pungere	pungere
ascuțire	accuire, aguz- zare	pleguire, plâgare	piagare
		câlcare	calcare
ruginire (în)	inruginire	fugire	fuggire
amestecare	mestare, misticare	ascundere	ascondere
		scâpare	scapare
îmbinare (con)	combinare	strâbaterre	strabattere
împetrire	impietrire	ommorîre	uccidere
târîre (în)	fortificare	ucidere	uccidere
îmmoiare	mollire, mollificare	respândire	spandere
		râpire	rapire
îmmuier-	ammollare	despuiere	dispogliare
cercuire	cerchiare	prêdare	predare
strîngere	stringere	ochire	occhiare
înotare	natare	furare	furare
înnecare	annegare	pingere	spingere
afundare	affondare	înfrângere	infragnere, infrangere
pescuire	pescare		
mênare	menare	vingere	vincere
		subjugare	subjugare
armare (în)	armare	solire	sollecitare
sgomotare	sgomentare-ire	iertare	perdonare
oștire	apparechiare all'armi	impâciuire	appaciare
certare	certare	temere	temere
luptare (se)	lottare	tristare (în)	tristare
cruntare	cruentare	tremurare	tremare
scutire	scudare	tremulare	tremulare
sâgetare	saettare	spâimântare	spaventare
împenare	impenare	trufire (în)	tronfiare

gônfare (în)	gonfiare	strâ	stra
adeverire	verificare	ainte, ante	ante
mințire	mentire	dupò	dopo
desfrênare (se)	sfrenare	aprôpe dela	vicino, apresso
înbunare	inbonire	prope	
blândire (în)	blandire	prin	per
mîniere	irare	d'in, dela	da
îndrâcire	indracare	dupe	secondo
însêlbâtêcire	inselbaticare	întu dela intra	nel
	—	între dela inter	tra
viare	essere vivente	pintre	fra
viequire	vivere	pentru dela prop-	per
murire	morire	ter	
bâlsâmare	balsamare	preste, asupra	sopra
împuțire-puțire	împuzzare, pu-	despre	rispetto
	țire	pînò pîn'	fino fin
putrețire	putridire (in)	fârâ	senza
înviere	ressuscire	afarâ	fuori
		îndêrâptu	indietro
		împregiur	intorno
		lûngâ	lungo
		înainte	innanzi
		îndreptu	dirimpetto
		în laturi	a lato
		dincôci	di quà
		dincolo	di là

PREPOZIȚII

în	in		
la, a	a		
pe	su		
de	di		
des	dis		
re	ri		
res	ris		
ad	ad		
ab	ab	Quându	quando
ob	ob	acum, amu	adesso, mo
es, s	es, s	îndatâ	subito
con, co, cu	con, co	curêndu	presto
sub, subt	sotto	încetu	lento
pre, pro	pre, pro	adesea	sovente
spre, către	verso	rare-ori	rare-volte

ADVERBI

altre alte-ori	altre-voite	cum	come
d'aci nainte	daqui inanzi	—	—
apoi	poi	așa	si
ântéiu	prima	inadevêru	in fatto, davvero
atunci	allora	nu	non, no
ieri	ieri	nici	nè
alaltâ-ieri	l'altro ieri	nici de cum	niente, affatto
ađi	oggi	nu-mai	nonmai
mâne	dimane		
ânehê	anche		
mai	mai		

CONJUNCTIVI

—	—	și, e	e, ed
—	—	ânehê	anche, ancora
unde	ove	însê, ma	ma
de unde	onde, d'onde	nunumai	non solamente
pîn', pînò	fin, fino	de, daca	se
aci	quì, quà	quê, qua	che
d'aci	di quì	sau, au, ori	o, ovvero
colo	colà, là, li	adicâ	cioè, cio vale a
ici și colo	quà e la		dire
œiurea, aliurea	altrove		
de parte	lontano		
înêuntru,	dentro		
inlêuntru			
susu	suso		
josu, giosu	giù		

INTERJECTII

—	—	Ei bine	ebbene
—	—	puh, uf	puh! uh
—	—	ah	ah
—	—	oh	ohi, oh
—	—	vai	ahi
—	—	vai mie	ai me
—	—	vai de mine	ahi lasso me
—	—	vai de voi	guai a voi
—	—	de!	deh
—	—	inimâ, <u>curagiu</u>	animo, <u>coraggio</u>
—	—	ia seama	avertite
—	—	veđi bine	badate bene
—	—	bravo	bravo
—	—	tâci, si	zitto.
bine	bene		
rêu	male		

NOTE

NOTA LA I

Toate vorbele din vocabularul acesta le vom împărți în fizice precum: capu, ochiu, sange, — albu, rôtundu, strambu; — nascere, simțire dormire mâncare etc. și morale precum: minte, voie, cugetu, bunătate; — bunu, blându, rêu; — temere, tristare, mințire etc.

5 Vorbele cele fizice le întrebuițăm a arăta ființele, cualitățile și lucrările ce le putem vedea, auzi, gusta, miroși, pipăi; iar pe cele morale le întrebuițăm pentru lucrurile, cualitățile și lucrările ce se pot numai închipui în mintea noastră.

10 Vorbele fizice iar se subtîmpart în două: în uzuale sau mai des întrebuițate și în tehnice.

Precum și cele morale se pot împărți asemenea ca cele fizice.

15 Cercetând limba românească astfel cum se află în gura norodului, aflăm cele mai multe vorbe fizice; și uzuale, căci cele morale, ca să le cunoască cineva, aș trebuiță de o gândire mai înaltă sau de o învățatură. Invățătura norodului român nu este alta de cât în meșteșugurile țărănești și în moralul Religiei pe cât poate auzi și înțelege dela biserică. Așa dar în toate despărțirile acestui vocabular poate vedea cineva cele mai multe vorbe fizice și uzuale, și mai puține morale, sau tehnice din care unele nu le cunoaște norodul de loc și altele, învățându-le dela biserică, le a luat din limba slavă.

20 Această băgare de seamă se poate face nu numai la românii ei și la toate națiile, vocabularul omului din norod fiind pretutindenii mai mărginit de cât al învățatului. Să ne închipuim acum pe românii cei d'ântăi ce aș descălicat în Dacia venind din Italia; ei aș venit

aci cu limba poporului roman, cu limba vulgară, şi dicşionarul lor 'laŭ lăsat de moştenire fiilor, aceştia următoarei generaţii, şi aşa mai încolo. Ştiinţele, artele, meşteşugurile nu s'aŭ mai cultivat în Dacia. Se ne închipuim iară ce ar fi fost şi limba italiană daca în coprinsul Italiei un s'ar fi cultivat nici de cum ştiinţele şi artele. Negreşit că o limbă mai asemenea cu a noastră, o limbă fără termenî tehnici şi cu prea puţine vorbe morale; să punem iară că Italia ar fi avut tot întâmplările Daciei, tot limba slavă ar fi domnit în bisericile ei, tot cu turcii, ungurenii, leşii şi ruşii ar fi avut a face; negreşit că atunci s'ar fi vorbit în Italia acelaşi dialect ce vorbim noi acum.

Să ne întoarcem la despărţirea I a acestui vocabular. Aci toate vorbele fizice uzuale le vedem de origină latină. Pricina este că neperzând românul din vedere părţile trupului său, n'a pierdut nici vorbele său numele cu care lă aŭ numit moşii săi. În despărţirea aceasta vorbele tehnice sunt acelea cu care se numesc părţile omului cele din năuntru. La dănele n'a fost destul tradiţiile; cele din lăuntru ale omului nu se văd ca cele din afară, şi ca să le cunoască cineva, pretutindenî e trebuinţă de ştiinţa Anatomiei. Aşa în partea aceasta saŭ a pierdut românul unele vorbe, saŭ le a amestecat numindu cu dănele unele în loc de altele. Astfel vedem când doare pe cineva vintra saŭ burta, că zice: «mă doare la inimă» şi această împregiurare o poate vedea cineva la toate naţiile, întrebuiţând norodul, în lucrurile ce nu le cunoaşte bine, termenî saŭ vorbe nepotrivite saŭ nu la locul lor. De aci a venit ca în loc de *cor* să zică românul *inimă*, în loc de *anima* să zică *suffletu*, şi în loc de *vintră*, *burtă*, (cu toate că a păstrat foarte bine frasul: *intre vintre*) ş.ă.l.

Această băgare de seamă se poate face şi la boale, unde, ca să le dea saŭ să le păstreze nişte nume cuviincioase ori hotărâte într'o limbă cultivată în toate ramurile sale, a fost trebuinţă de meşteşugul medicinei. Poporul român n'a cultivat medicina, prin urmare nici nu cunoaşte termenii cei cuviincioşi ai boalelor. Aşa cei d'ântăiŭ români aŭ ştiut că lângore, însemnează o zăcere oarecare dusă fără a se trezi. Mai în urmă când aŭ văzut că frigurile saŭ căldura ţin una şi nu se precurmă periodiceste, atunci aŭ zis că bolnavul are lângore (лѣнроре) *languor*; şi astfel a început a se da o însemnare mărginită, pentru un

fel de zacere, unei vorbe ce avea o însemnare mai întinsă, și fizică și morală.

In cele morale iar, vedem păstrate numai acei termenii care, în orii ce stare s'ar afla un norod, nu pot săi lipsească din vorbă. Aū păstrat, spre exemplu, românii vorbele ce se dau facultăților suffletești cu care se naște Omul și care trebuie să vie negreșit cu vârsta și fără de învățătură; precum: simțire, aūdu, veđu, gustu... minte, cugetu, judicatâ, voie, amoru, urâ¹⁾ ș.č.l. Câte însă aū avut trebuință saū de o învățătură spre a le cunoaște saū de un moral dobândit iar nu innăscut; la câte aū contribuit saū religia saū obiceiurile; acolo vedem orii o uitare cu totul saū o împrumutare de vorbe străine, dupe cât aū fost mai străinii învățătorii lui. La această întâmplare, cărțile slave cât aū domnit în bisericile noastre aū lăsat câte va vorbe precum: *prieteșug, milă, grijă, nădejde, bucurie, veselie* ș.č.l. pe care, fiecare le vede că sunt de o treaptă mai dupe urmă de cât cele de sus, și care, și în vorbă se întrebuițează mai rar și s'aū putut uita, și în vârsta Omului vin mai târziu, când le poate învăța de afară iar nu din casa părintească.

Virtuțile și vițiurile ce sunt de fel cum să se învețe de acasă: își păstrează numele în limba strămoșască saū latină; cum: bunătate, rēutate, dreptate, strâmbătate, adevēru, minciună, blandețe, furie... iar de vor fi de fel ca să se învețe dela biserică saū din adunarea cu străinii, acolo vedem urme de limbi străine; precum: *slavă, cinste, vrednicie, destoinicie, pomenire*... adică voiū să zicū că cu cât românul este mai prunc cu atâta limba lui este mai romană și mai curată de străinisme.

Insăși vorba: virtute se poate vedea că lipsa moralei și a deprinderii puterilor și tăriilor suffletești, a făcut a se întrebuița până mai de unăzi numai în simț fizicū; adică numai pentru a însemna tăria trupului, nu însă și a suffletului. Așa dar se vede cât a fost starea morală a nației, și daca a putut ca să păstreze vorbele morale și tehnice. Acum însă viind vremea regenerației Românului și a limbii sale, Dicșionarul limbii desăvârșite și întregi i se află în dicșionarul moșilor săi,

¹⁾ Abhorire, fără prepoziția ab, rămâne orire, schimbând pe o în u, dupe idioma generală, face urire, urre > ură.

și de acolo de unde zice: simțire, simțitoru, simțitu, de acolo poate zice și: simțitate, simțulu, simțimentu, simțiciune, simțimentalu, simțimentalismu, simțitivu, simțibilu, simțibilitate, simțualu, simțualitate, simțitoriu, simțitorie, simtoriu, simțicește; — presimțire, presimțimentu, ... re-simțire, ... rês-simțire, rêssimțimentu, ... consimțire, ... strâsimțire... întresimțire. De va cerceta cine va limba poporului grecescă de acum trei zeci și două zeci de ani, o vede plină mai mult de jumătate de vorbe italienești, turcești și românești (când vorbea un fanariot sau un grec din țara Românească, de zapciū, de clăcași, de scutelnicī, de poslușnicī, de arendă, de vinăriciū, de oeritū ș.ă.l.). Unde nu ar fi ajuns această limbă înapoind și împestritându-se, când ar fi avut vot la formarea sa regenerația ei toți bașa-Hristi, și bașa-Ianiī, dupe cum s'amestică în vorbă la noi nepoftiți toți logofețiī saū dieciī ceī vechi, toți caftanliī, și toți cari nu'și aū citit încă nici puținele cărți ce avem! Puțină treabă voiū să zic aī fi făcut greciī când ar fi avut astfel de păcate. Inșă ei aū fost mai cu minte și acum ea și tot d'auna de cât noi, că aū știut să vază ce este al lor și al moșilor lor și ce nu este, și în toată vremea ceī cu învățatură aū avut de normă limba elenică cea veche, și astfel aū adus în zioa de astăzi limba lor cea vorbitoare în cât cu aceeași grămatică să învețe pe amândoa. Noi nici o dată n'am avut de normă limba Latină; până la o vreme pe cea slavă, apoi pe cea grecească, și acum pe franțeza, — ce blestem! Cum să se mai ție, cum să se mai cultive biata limbă dupe atâte ciume literare! Românii din Transilvania o împle de ungurisme și de nemțisme, ceī din Moldavia de muscălisme, grecisme și franțozisme, și noi aci, până la o vreme turbați de grecisme, acum ne a găsit boala Franței în toate articolele saū închieturile limbii. Limba franțozească se vede în toate casele din preună cu toată morala saū demoralizația ei; limba franțozească în școale, în colegiū, și limba latină numai un clas în colegiū ca să arătăm cât o desprețuim, cât nu o cunoaștem; adică voiū să zic că în tot principatul numai 250 lei pe lună se cheltuește pentru această limbă! și limba italiană nicăiri, ca să dăm încaī o probă sdravană că nu știm nici c'am fost nici ce suntem.

Mie îmi place să adduc de esemplu tot pe Greci, pentru că și merită, și mă deslușesc mai bine fiind contimporani cu noi, și limba lor având

mai aceeași soartă cu a noastră, până la o vreme (nu însă și acum ca să se știe în parentes). Ca să'și facă Grecii limba astfel cum este în ziua de astăzi, au avut trebuință neîncetat să învețe limba cea veche, să iasă felurimi de idei, să aibă o polemică mai de un veac, să'și formeze în sfârșit Stat, universități, licee ș.ă.l. Dar cât ar fi vrednicii de plâns ceilalți Grecii ce nu se coprink în Grecia slobodă, când'și ar închide ochii și'și ar astupa urechile la cele ce au făcut și fac elenii cei noii pentru limba lor, și vrând (cei ce se află afară din Grecia) ca să cultive pe a lor, său ar îmbrățișa orbește limba franceză, său s'ar apuca de cea grecească veche și s'ar strămuta în starea grecilor de obște cum era acum o sută și două sute de ani! N'ar fi o muncă zadarnică să lase lucru gata făcut, să lase limba care se scrie în ziua de astăzi în Grecia slobodă, și să alerge la mijloacele cele de acum două sute de ani?

Asfel ar fi cu noi când ne am închide ochii dela orî ce au făcut alți oameni de o nație și familie cu noi, și am îmbrățișa niște mijloace ce nu ni se cuvinia a le întrebuița de cât acum șapte sute de ani. Limba noastră acum nu se mai aseamănă cu latina de cât în materie saū în dicționar, nu însă și în formă saū gramatică. Limba latină ni s'a făcut numai ca o limbă doctă ce are relație cu a noastră și ceea ce trebuia să facem noi acum șapte sute și o mie de ani, au făcut frații noștri italienii; ei au avut de normă pe latina și au cultivat limba poporului romană, cum am zice și pe a noastră; așa dar am greși foarte când am lăsa un lucru gata și ne am întoarce înapoi cu o mie de ani ca să începem și noi de acolo de unde au început italienii și ca să fim totdeauna cu o mie de ani mai înapoi de cât dânșii.

Așa fiind că au lucrat italienii în locul nostru, n'ar trebui să ne aruncăm ochii să vedem ce au făcut? Bine este să ne ținem de limba franceză atît de săracă, atît anomală, atît de destoinică a strica pe a noastră, dupe cum ne a stricat'o de vreo 12 ani în coacă? Limba franceză ne a stricat limba, capetele, obiceiurile, religia, pentru că puțin din câți o învață își bat capul cu autorii clasici și romanțele cele mai nerușinoase se văd în mâinile tinerilor. Aceasta o știu dela mine, pentru că la vîrstă de 19 ani mă învăța francezește cavalerul de Faublas, și poate aceasta va fi pricina de nici n'am prea

5 învăța așa bine franțozește; cu astfel de dascăl, astfel de carte, astfel de nă-
ravuri. Mare pagubă aduce această limbă și duhului și inimii și limbii
românești, căci nici într'o limbă nu s'aũ scris atâtea cărți desfrână-
toare și aprinzătoare de duhul și inima Omului. Limba aceasta nu se
10 poate mai nici de cum învăța, nici a se vorbi nici a se scrie fără aju-
torul altei limbi cel puțin al Italienei, este o limbă, săracă de vorbe
și bogată de frase, în care vede cineva caracterul unui om care puțin
se gândește și vorbește mult; este o limbă în care filosofia și literatura
n'a putut face pasurile ce ar fi trebuit să facă în veacul nostru; e o
15 limbă în sfârșit asemenea unei cochete cu gust care știe a se împodobi
cu lucruri străine, fără a se ocupa cu lucruri serioase și vrednice de
o matroană, ci numai cum să placă ca să subjuge pe curtezani săi.

Nimic nu e mai rău și mai slut de cât un om sau norod care se
uită pe sine ca să se ia maimuțându-se dupe obiceiurile altui om, altui norod.
15 Noi vrând să imităm pe franțezi, limba lor nu e în stare
a ne învăța curat și nemijlocit de cât numai tot ce aũ ei mai rău și
mai stricat de cât în cele lalte nații; căci morala cea tare a părții cei
sănătoase a franțezilor nu o vom putea imita și dobândi din cărți ci
numai din pilde, trăind în mijlocul lor și avînd de povățuitori pe cei
20 cari sunt din însuși acea parte sănătoasă a nației. Să ferească Dum-
nezeu lumea de creștinul său de ovreiu turcit! cum să ferească Dum-
nezeu și pe biata țara noastră, de a se înmulți într'ansa românii fran-
țozii! căci atunci nu vom avea revoluții, ci rebelii, tâlhării, înjun-
gheri, biserici resturnate. Revoluția din 91 n'a vărsat atâta sânge
25 nevinovat în mijlocul a 36 de milioane sufflete cât se va vărsa între
doă milioane de români. Și ce poate aștepta cine va dela un norod
care își desprețuește limba, obiceiurile, și tot ce este pământenesc
ca să învețe pe jumătate alte obiceiuri, și altă limbă prin care vede
cele mai lesne adică cele mai rele? Abia în zece ani s'aũ înprășiat între
30 junii noștri a treia parte din dicșionarul și gramatica franțozești, și
toți nu mai vorbesc de cât de libertate, pe care neînțelegînduo bine,
o mărginesc într'un desfrîu și nesupunere la legi și la așezăminte. Și
acestea sunt roadele unei învățături în care nu se învăța nimic temeinic.
Fără filosofie nu putem a ne gândi drept, și începutul filosofiei este,
35 dupe cum am zis și altă dată, cercetarea numelor sau a vorbelor, este

definiția cea adevărată a termenilor ce întrebuițăm. Tocmai aceasta nu o putem afla în limba franțoească, căci e o limbă în care trei părți din vorbe își au origina în alte limbi, și numai într'ânsele le poate cine va afla însemnarea cea adevărată. Aceasta poate este și pricina
5 pentru care filosofia franțezilor e mai jos de cât a nemților (?).

NOTA LA II

În despărțirea aceasta se văd, dupe cum am zis, toate vorbele ce arată niște numiri generale de îmbrăcăminte precum veșmîntu, călcamîntu... cum și cele ce arăt niște numiri în parte însă de lucruri de neapărată trebuință, pe care nu le schimbă Omul cu moada, precum:
10 camașă, mantă, peptine... toate acestea sunt de origină latină, însă câte întâmplări n'a avut Rumânia? câte nații n'au trecut printr'ansa, fie-care cu costumele și îmbrăcămintele sale? De câte ori n'a schimbat Românul dela orașe îmbrăcămintea, luându-se dupe a altor noroade sau nații? Când îmbrăcându-se ungurește, când leșește, când tătarește, când turcește, când iar turcește imitând caricaturele Fanarului;
15 'și a adăogat vocabularul articolului îmbrăcămintei lui cu felurimi de numiri străine. Când a văzut ântăea dată Românul dulamă, poturi, contoș, anteriori, ceacșiri, islic, firește că a întrebat pe cel care le purta cum se chiamă și acela 'ia spus cum se chiamă. Așa s'a băgat în articolul acesta vorbele: dulamă, cepchen, tătarecă, contoș, poturi, șalvarii, fermene, — anteriori, ceacșiri, scurteică, giubea, biniș, islic, papuci, meși, cisme la noi, și ciobote la Moldavi ce le au văzut la leși și muscali,
20 (pentru că romanii n'au purtat cisme) pe urmă iar frac, vestă, pantalonii, surtuc, bretele și hozundrauri, crevată, manișcă, — corset, capelă, cordon, parură, etc. Însă acestea nu arată origina românului, fie-cât de multe, acêstea nu pot dovedi natura limbii lui. Dar va întreba cine va pentru ce în limba lui nu găsești în articolul îmbrăcămintei și vorbele *tunică*, *togă*, și alte asemenea? — Câte veacuri, domnule, de când Românul n'a văzut cu ochii *toga* și *tunica*! și cum vreai ca să păstreze numele a unor lucruri ce nu le cunoaște. Care însă va lua pana ca să scrie sau să vorbească de costumele și îmbrăcămintea romanilor vechi, va numi fie-care obiect pe nume, și vorbele vor fi foarte românești iar
30

nu străine. Asemenea vorbe se văd cu locul lor în dicționarele tuturilor limbilor ce n'au nici o afinitate cu cea latină, ne cum în dicționare româneşti, unde cu adevărat vor fi la locul lor, dupe o rătăcire de atâtea veacuri. Este de trebuință aci și următoarea băgare de seamă: toate vorbele străine întru a le înbrăcăminteî se văd că le au întrodus în limbă româniî ceî dupe la oraşe care sunt cele din tâiu momițe (maîmuțe) naționale; însă se văd și la sate, și la munte, și la baltă vorbe care nu sunt de origină romană precum: sarică, glugă, zeghe, căciulă, opincî, ițarî, zăbun, obiele ș.č.l. Aci în unele vedem aceeași pricină ca și în cele arătate maî sus, și în altele pe cea următoare. Dacia a fost lăcuită de noroadе și maî nainte de descălicarea romanilor într'ansa. Acei oameni îşi avea costumele și înbrăcămintea lor. Romanii 'i au aflat cu dânsele; așa viind în Dacia, schimbând clima Italiei au trebuit să schimbe multe și din veșmintele lor; au trebuit să ia sarica, și gluga Daciei ca să se apere de frigul iernei și de ploile veriî ș.č.l. Ce face franțezul saŭ altă nație din zioa de astăzi când ia turbanul turcului să'l poarte saŭ vine trebuința a vorbi de dânsul de cât să-l numească iar *turban*? Ce face când vine trebuința a vorbi despre senatul turcesc, de cât a'l numi pe numele lui *Divan*î ș.č.l. dar asemenea vorbe fie cât de multe nu schimbă limba franțozească de a fi limba franțezului, ci din protivă îi avuțește dicționarul.

NOTA LA III

Băgările de seamă ce s'au făcut la însemnarea de sus, se pot aplica și la acest articol pentru trebuincioasele hraneî. Intre vorbele ce arăt hrana în general, vedem: farină, pâne, apă, vinu, sare... și între cele ce aduce luxul saŭ obiceiurile și momițaria dupe străini, acolo vedem kiușkeabab, pilaf, capama, anghemoht ș.č.l. dar acestea n'au fost mâncări cu care s'au hrănit romanii și pe care lăsându-le ei și la fii și nepoți și strenepoți lor, aceștia luând lucru, nu le a păstrat numele. Românul la câte lucruri 'iaŭ rămas dela părinți le a păstrat și numele pe cât poate un norod fără cultură păstra niște suvenirî de doă miî de ani. Pilaful și alte asemenea încă se vede figurând în cărțile tuturilor națiilor fără a le preface și desnatura limba.

NOTA LA IV

In articolul rudeniei se văd toate numirile de origină latină și unele mai bine păstrate în limba Românului de cât în a Italianului, precum unchiu, zio; altele iară care se văd perdute și neîntrebuințate în limbile italiană franțeză... se află în limba română; precum *finu*
 5 de unde vine vorba afinitate, *affinità* italienește și *affinité* franțozește. Această băgare de seamă se poate face în de obște în limba românului, căci foarte adesea vom întâlni în trânsa vorbe de origină latină, care nu se află nici în franțeza nici în italiana... și vice-versa.

NOTA LA V

Κήδη, în limba grecească însemnează grijă; *κῆδη* după dialectul
 10 doric se face *κῆδα*; schimbând pe *δ* în *z* sau *s*, se face casa. Casa a fost cea din tâiu grijă a Omului ca să se pue la adăpost îndată ce și a cunoscut trebuințele. Casa însemnează o *grijă*. Cu acest nume au venit
 15 moșii romanilor cu Enea dela Troiea, unde se vorbea limba dorică, acest nume l au întrebuințat italienii de trei mi de ani aproape, acesta îl întrebuințează și astăzi și cu acesta s'au întrebuințat și se întrebuințează și românii ca să și numească locul de lăcuință, care este cea adevărată grijă a fie-căruia. In asemenea nuanțe vede cineva
 20 origina unui norod: în casa și în curtea Românului câte lucruri au ramas sau neprefăcute sau neperdute din pricina întâmplărilor, au rămas și cu numele lor din vocabularul latin fără altă prefacere de cât aceea ce au putut aduce clima care are o mare influință la organele glăsuitoare ale Omului.

NOTA LA VI, VII, VIII, IX, X, XI

Natura e vecinică, ea nu se supune prefacerilor ca obiceiurile, nici modelor ca vesmintele. Lucrările ei sunt tot acelea, și tot astfel
 25 lă a văzut românul în Italia și în Dacia; prin urmare numirile cu care se arată lucrările ei au trebuit să rămăe Românului mai neschimbate dupe cum lă au avut și moșii lui, pentru că ori unde s'a aflat el, nu lă a perdut din vedere, și în unele a păstrat mai bine el vorbele și de cât

italianul pre cum humă, ningere și altele. De vom păși în cele trei rigate ale naturii atât se schimbă numirile, pe cât natura 'ia înfățișat românului în Dacia alte obiecte deosebite de a le Italiei. Mineralele cunoscute vulgei său gloatei aũ aceleași numiri și în limba română și italiană, plantele ce se află și în Dacia și în Italia aũ aceleași numiri, ba încă atât aũ ¹⁾ păstrat românii asemenea nume în cât daca n'aũ aflat în Dacia un fel de plantă saũ arbure ce aũ avut în Italia, și aũ văzut alta care semăna la frunză saũ la alte însușiri cu acelea, aũ dat nume italian la produse ale Daciei. Precum spre pildă, în Dacia nu crește laure (dafin). Venind romanii aci, aũ văzut buriana a căria frunze seamănă cu laurele (dafinul) și a numito laur; dupe câte va generații s'a legiuit această numire a se da aceștii burieni; mai pe urmă strenepoții celor d'ântăiu români ne mai văzând laurele cel adevărat, când li s'a adus de vânzare din țările grecești, la cea din tãiu vedere a trebuit să întrebe pe neguțator cum se chiamă acea frunză; acesta fiind grec saũ românũ ce a adus planta din Grecia a spus că se numește *dafinũ*. Așa 'și a făcut Românul o limbă în care *laure* să însemneze productul Daciei și *dafin* pe al Greciei și Italiei. Astfel cercetând aflăm pricina orii unde vom vedea o deosebire între aceste două dialecte la numirea mineralelor plantelor și animalelor. Această deosebire o aflăm mai mult la paseri și pești; pentru că paserile și peștii acestor două clime saũ pãmânturi sunt mai mult deosebite.

NOTA LA XII

În articolul despre timpũ, daca aflăm vorbele *vreme*, *ceas*, *sfert*, aflăm și pricina întruducerii lor: cu întruducerea cărților slave în biserică s'a întrudus și ceaslovul cu ceasurile; dupe ceasuri aũ venit și sferturile; *vreme* s'a întrudus cu obiceiul limbii slave cum s'a întrudus și la românii din Macedonia *kero*, obicinuinduse cu limba grecească. Veac, pentru că se află în vocabularul slav nu este vorbă slavă; ci pricina este că toate noroadele aũ aceeași origină, și limbile s'aũ făcut dupe despărțirea noroadelor, dupe clime și imitații ale naturii. Cu toate că noroadele 'și aũ făcut deosebite limbi, însă în fie-care află cine-

¹⁾ *Plantago*, *plantaginis*, plantagină, pãtlagină rum.; *piantaggine*, itl.: *plantain*, frz. s'a uitat a se pune în acest vocabular cum și altele.

va semne, elemente și dovezi că o limbă aŭ avut oamenii la început. Astfel aflăm ἀμνός grecește, ἀγνός agnus latinește, *agneiă* slavonește, agnello italienește, agneau franțozește, gnelu românește; astfel află cineva și verbul *dare* la multe limbi că se aseamănă: δίδειν, dare, 5 даѣ, donner. Astfel vedem și vorba *veacū*, de unde vine vecuire, vecuit, și vecu, franțozește cum și weak englezește. Dar se află și în dicșionarul slav, ce ne pasă? Limba românească nu e slavă și însuși d'ar avea vorbe curate slave sub formă saŭ tipă rumânești, ne cum de vor avea niște vorbe așa de generale.

10

NOTA LA XIII

Am arătat câtă influință a avut schimbarea religiei și înțrducerea maī la urmă a cărșilor slave în termenii teologiei; cu toate vorbele ce a păstrat Românul în scheletul Credinșei, însă tot s'aŭ vīrīt și cele următoare precum:

15

Precista	Madonna
Sfintul Duh	Spirito Santo
Raiū	Paradiso
Mīntuire	Salute
Ispovedanie	Confessione
Duhovnic	Confessore
ș.č.l.	

20

Iadū, *botezū*, *aiasmă*, *metanie* sunt vorbe grecești: ἄδης, (i) de subț (a) la noi se citește făcândușe diftongul ia; βάπτισμα (a) s'a făcut (o) care se întâmplă des în limba slavă, (i) s'a făcut (e) până a ajuns *votesma*, *botesma*, *botez*.

25

NOTA LA XIV

Daca la numele a multor serbătorī se vādū oare care schimbări, deosebirea este în fras iar nu în materie. Spre pildă: Românul zice Maīca Domnului; italianul Doamna mea, Madonna; unul zice Dumnica florilor și altul a stălpărilor: delle palme; unul zice înălțarea, altul ascensiune; unul addormirea, altul assunzione, ș.č.l. Nu e mi-rare daca și în articolul acesta 'și a lăsat unde și unde limba slavă 30

urmele sale, căci a trecut și s'a zăbovit câte va vreme în Biserica Românilor. Pre lângă acestea se mai face această băgare de seamă, că sărbătorile cele vechi ale românilor sunt: Saturnea, ce până în ziua de astăzi se serbează în ajunul anului nou, cătându'și românii în felurimi de chipuri norocul; joile dupe Paști toate, în care se cinstește Joie tunătorul pentru fulgere și grindină; jocul călușarilor, în care se serbează adducerea aminte a jocului lui Romulu la răpirea Sabinelor, și altele multe care se află înrădăcinate între sătenii mai mult de cât sărbătorile bisericii.

NOTA LA XVI

În articolul pentru arte științe și meșteșuguri este foarte săracă limba norodului român, adică nu este nici mai pe jos nici mai înainte de cât limba orî căruî norod. Atâția termenii de științe, arte și meșteșuguri știe săteanul român câți știe și săteanul grec, franțez italian neamț... Noi până acum n'am vorbit de limba literațiilor români, ci de a poporului Daciei. Literații își fac singurii termenii când dobîndesc ideile, și lumea se ia dupe aceia cari au dat limbii niște termenii și niște forme potrivite pe firea ei.

NOTA LA XVII

Orî cât de necultivată a fost dela o vreme încoaci arta armelor între români, însă dupe termenii ce se văd însemnați în despărțirea XVII, se vede curat scheletul aceștii arte foarte deplinit și în stare a închiea capitolele Artei militare.

NOTA DESPRE AJECTIVI

Toate însemnările ce s'au făcut pentru substantivii, aceleași se pot aplica și la adjectivii. De vom împărți felul acesta de vorbe în fizice pre cum alb, roșu, strâmb, rotund, dulce, acru, cald, rece ș.ă.l. și în morale precum: bun, reu, crud, blând ș.ă.l. vedem în articolul adjectivilor că cei fizici sunt mai mulți de cât cei morali. Pricina este tot aceea ce am văzut și la substantivii morali. Ce se atinge însă de adjectivii numerali, în acestea au fost mai filosofi românii de cât toate națiile, căci în toți termenii numerali se vede aplicată sistema

zecimală. Românul astfel citește numerile în tocmai dupe treapta și prețul lor. Bage cineva de seamă că în limba română fie-care treaptă de țifre spre stânga ia un nume al său și nu se mai schimbă, dupe cum nu se schimbă nici prețul țifrei: spre pildă *unimî, zeci, sute, miî*...

5 Când Românul citește 20, este foarte consecuent cu sistema zecimală și zice *doă-zeci*, adică cum am zice grecește $\delta\upsilon\omicron \delta\acute{\epsilon}\kappa\alpha$, sau $\delta\epsilon\kappa\acute{\alpha}\delta\epsilon\varsigma$, în franțuzește *deu dix*. În vreme ce grecul, latinul, italianul, franțezul ș.č.l. citește numărul stricat printr'o învoire rău întrudusă și legiuită

10 fără a coresponde cu filosofia sistemei zecimale. 30, 40... 85 se citesc rumânește *treizeci, patru-zeci, optzeci și cincî*; 100, 200, 374 se citesc o sută, doă sute, trei sute șapte zeci și patru; 1000, 2000, 3496, se citesc o mie, doă miî, trei miî patru sute noă zeci și șase. Asculțe cineva pe franțez cum citește numărul acesta din urmă și altele multe; asculțe și pe grec și pe Italian ș.č.l.; franțezul zice *trei miî, patru sute, patru-*

15 *doă-zeci, zece și șase*; italianul citește ca și grecul dupe o învoire iar nu dupe sistema și filosofia numerației. Atunci ar simți grecul numerația românească, când ar vedea că românul citește numărul de sus: $\tau\rho\acute{\epsilon}\iota\varsigma \chi\iota\lambda\iota\acute{\alpha}\delta\epsilon\varsigma$, $\tau\acute{\epsilon}\sigma\sigma\alpha\rho\epsilon\varsigma \acute{\epsilon}\kappa\alpha\tau\omicron\nu\tau\acute{\alpha}\delta\epsilon\varsigma$, $\acute{\epsilon}\nu\nu\acute{\epsilon}\alpha \delta\epsilon\kappa\acute{\alpha}\delta\epsilon\varsigma$, και ἑξ, și franțezul atunci s'ar vedea cât e de înapoiat întru învățătura aritmetice și algebrii

20 (nepotrinduse limba cu definițiile ce dă) când ar afla că românul citește asemenea numere: *trois mille, quatre-cents, neuf-dix et six*.

PENTRU VERBI

Pentru lucrările ce neîncetat au avut români, pentru acelea au păstrat și verbi de origină latină; la câte lucrări însă s'au amestecat străinii ori introducându-le sau influind cu superioritatea, acolo 'și au dat

25 ei numirile lor. Pildă proaspătă avem de curând pe ruși: câți verbi nu ne au lăsat în administrație și miliție; însă cultivatorii limbii vor alege și preferi pe cei ce sunt tot de un neam și fel cu verbi ceilalți ai limbii.

OBSERVAȚII GENERALE

Peste 1300 de vorbe mai de rădăcină, care ar putea sluji ca niște tulpine la mai multe ramure de vorbe ce pot să închieie familii, s'au

30 adunat în vocabularul ce 'l am înfățișat cititorilor.

Ca să înmulțim dintr'o vorbă saŭ tulpină radicală mai multe ramure, avem două mijloace: unul al derivației și altul al compunerii. Al derivației precum dela bunu, bunătate, bunețe, banașă, bunică ș.ă.l. și al compoziției, când din două vorbe saŭ dintr'o vorbă și prepoziții facem alte vorbe; precum scriere, pre-scriere, pro-scriere, de-scriere, în-scriere, sub-scriere.

Prin aceste două mijloace în toate limbile se înmulțesc vorbele, în cât în limba noastră numai din vorbele arătate în vocabularul acesta putem face peste 17 miŭ vorbe de origină latină, a căror saŭ rădăcina se află în limba românească, saŭ mai multe ramuri fără rădăcină care, nefiind întrebuițate din pricina lipsei ideilor, acum își pot lua locul lor în dicționarul românesc și a se întrebuița în cărțile autorilor români.

Spre a fi mai bine înțeleși, vom aduce aci câteva vorbe de rădăcină din care vom produce toate vorbele ce se pot face prin derivație și compunere. Cu aceasta arătând cum se înmulțesc vorbele și se au-tește limba, într'aceeași vreme vom arăta și chipul derivației și compunerii vorbelor că este mai tot acela la amândouă dialectele, care dovedesc că fac una și aceeași limbă.

Având o vorbă de rădăcină, facem dintr'ânsa dupe trebuință și dupe natura ideeii, o familie de vorbe dupe cum se va vedea; dar ca să înlesnim pe cetitor la înțelesul fieșii căriia vorbe, adducem deslușirile următoare:

Ca să ia o idee o deosibită nuanță saŭ o altă înșăm-nare relativă cu sine, ne întrebuițăm cu niște părțicele pe care, pe unele le punem înaintea rădăcinei și altele dupe rădăcină. Pe cele d'ântâiŭ le vom numi *prepoziții în compoziție*, și pe cele d'adoilea: *dupepoziții*, saŭ *finale*, orî *terminații*.

Prepoziții sunt cele următoare:

1. A, AB și ABS, ce are aceeași putere cu ἀπό grecesc: și înșemnează un fel de tragere afară, un fel de mișcare de acolo în coaci, și adesea corăspunde cu (în). AB se vede întreg numai când vine dupe dânsul o vocală, iar la alte întâmplări se schimbă *b* în consona ce urmează: cum urire aburire, punere appunere, tragere attragere, abstracție, nobilire, annobilire, (innobilire).

2. AD, ce însemnează asemenea mișcare și corăspunde cu (la) și $\pi\rho\delta\varsigma$; cum *unu, adunu*, adică unesc LA un loc, *ducu, adducu*; apă, apare, adăpare, (duce sau da la apă).

3. ANTE, ce însemnează *nainte*; cum: cameră antecameră, cedere, 5 (de unde purcedere) antecedere.

4. CON, CO, și CU, (de o putere cu $\xi\upsilon\nu$ grecesc ¹⁾) ce însemnează împreună; cum: tenire, contenire, giurare, congiurare, prindere, co-prindere și cuprindere.

5. DE, ce însemnează *pentru* sau mișcare de aci înainte, și cam cores- 10 punde cu grecescul $\pi\epsilon\rho\iota$; cum: prindere, deprindere, scriere descriere, ducere, deducere.

6. DES, DIS, și DI ce însemnează lipsa ideei ce vrem să arătam sau un lucru înprotivă de ideea ce vrem să spunem, cum: frâu, des- 15 frâu (adică fără frâu); ființare desființare: DI însemnează despărțire sau depărtare și corespunde cu grecescul $\delta\iota\alpha$: stare, stanță, distanță; ferire, ferință, diferență, părțire despărțire ²⁾.

7. ES, sau S, ce este de o putere cu $\epsilon\kappa$, sau $\epsilon\zeta$ grecesc, și însemnează 20 *afară*, sau lipsă de ceva, cum: ire eș-ire (a merge sau a face îi afară ³⁾); punere, spunere (a pune afară ideea sau cuvântul); minte, mintitu, smintitu (afară din minte).

8. IN, ce însemnează *în lăuntru*; cum bunătățire înbunătățire, flare înflare (a băga vînt în lăuntru).

9. OB, care schimbă pe *b* în consona ce urmează dupe sine și în- 25 semnează mai mult înprotivă, o mișcare sau împingere dela noi înainte; (corespunde cu $\kappa\alpha\tau\grave{\alpha}$) cum morîre, ommorîre, cidere occi- dere sau uccidere, punere oppunere (punere departe de noi, impro- tivire, lăsare afară).

¹⁾ Prepoziția $\xi\upsilon\nu$, se scie que este $\kappa\upsilon\nu$, scoțîndu pe κ , rămîne $\sigma\upsilon\nu$, scoțîndu pe σ , rămîne $\kappa\upsilon\nu$, de unde $\kappa\upsilon\nu\tau\epsilon\rho\varsigma$; $\kappa\upsilon\nu$ pronunțatu latinesce, face cun, de unde 30 cu românescu.

²⁾ Ca să nu amestecăm pe DE cu DI, cum se face de Italiani și Moldavi, vom arăta chiar din firea lor, cum și dupe însemnarea în limba latină că DE, cores- punde cu $\pi\epsilon\rho\iota$; cum: descriere, $\pi\epsilon\rho\iota\gamma\rho\alpha\phi\epsilon\iota\nu$; iar DI cu $\delta\iota\alpha$; cum: distanță, $\delta\iota\alpha\sigma\tau\eta\mu\alpha$.

³⁾ Ideea mergerii sau pășirii mai la toți oamenii se exprimă cu strigarea iiii! 35 de unde $\imath\eta\mu\iota$ grecesc, ire românesc, de unde și modul poruncitor: iî, adică mergî.

10. PRE, ce însemnează când *înainte* pre cum *sciință*, *presciință*; când repetiție sau înnoire cum *facere* *prefacere*; când *asupra*, precum *dicatu* *predicatu*, *dică* *predica*, (*zicere* *cuvînt* *asupra* *unei* *pricinî*).

11. PRO, ce însemnează înainte în vreme sau în loc; cum *vedere* *provedere*, *punere* *propunere*.

12. RE, ce însemnează repetiție, sau înnoire cum: *sârire* *resârire*, *mânere* *remânere*; sau înapoi: *ducere*, *reducere*.

13. RES, ce însemnează negație, ură și înapoi; cum: *simțire* *rêssimțire*, *bunare* *resbunare*, *plată* *resplata*; și alte orî *covîrșire*; cum *batere* *rêsbatere*.

14. STRA ce are mai aceeași putere cu RES: *batere* *resbatere* *strâbatere*, și însemnează *covîrșire* sau de colo până dincolo.

15. SUB, ce însemnează *dedesubt*, și schimbă pe *b* în consoana următoare: cum *punere* *suppunere*, *ferire* *sufferire*, *alternu* *subalternu*.

16. TRA și TRI ce este mai de o putere cu STRA, însemnând câte odată și *prefacere* cum: *ducere* *trăducere*, *dare*, *trădare*; *mitere*, *trimitere*.

17. ÎNTRE sau INTER, a căruia glăsuire numai îi arată și însemnarea: *vorbire* *întrevorbire*, *prindere* *întreprindere*.

Iar Dupepozițiile sau terminațiile sunt cele următoare:

1. ORU, ce arată o persoană care face orî *lucrează* ceva; cum *scriere*, *scriitoru*, (*ce* *scrie*).

2. ORIU, ce arată un loc unde se face sau se *lucrează* ceva: *scriere* *scriitoriu*, *laborare* *laboratoriu*, *dormire* *dormitoriu*.

3. Cele în ORU, schimbându-se în URA, arată ideea sau însemnarea verbului personificată, ca să *zic* *asfel*, care *personificație* sau este *activă* precum *dela* *nascere*, *nascătoru*, *prin* *prescurtare* *natoru*, *natură*, sau este *pasivă*, cum *facere* *făcătoru*, *făptoru*, *făptură*.

4. MÎNTU și MENTU are mai acea însemnare cu URA; cum *coborâmîntu* *coborâtura*, *înjurâmîntu* *înjurătură*; cu toate că cele în URA seamănă ceva mai *pasive*. Alegerea din aceste două terminații stă la urechea și gustul scriitorului și la întâmpinul consoanelor ce se află în vorba de rădăcină.

5. ATU, ITU, SU și UTU, ce însemnează *patimă* și *vreme* *trecută*, cum: *mîncare* *mîncatu*, *auđire* *auđitu*, *întelegere* *întelesu*, *vedere* *vêđutu*.

6. Dela aceste patru terminații și altele, de vom scoate pe U, și vom adăoga pe IE, se fac alte vorbe, prin care, ideea ia o ființă metafizică sau morală, precum: declamatu declamație, misu trimisu com-misu commisie, productu producție. Aceste terminații în latinește sunt în io, și dupe idioma de obște a limbii românești, făcând numinativul ca în ablativ, ar trebui să se facă IONE sau IUNE: educatio, educațione, educățiune, educăciune; însă în acestea ca și în altele și a păstrat limba rumânească mai mult de cât celelalte limbi, însușiri, ale limbii ce se scria o dată în Roma.

7. OSU, ce însemnează o avere în sine a ideeii și care se analizează cu: *plin de*, sau cu prepoziția *cu*; cum: lumină, luminos (ce are lumină, plin de lumină sau cu lumină); noru, norosu (cu nori sau plini de nori).

8. ALU și ILU, ce însemnează o posesie și care se analizează mai adesea în cazul genitiv; cum locu, localu (al locului); grămatică, gramaticalu (de grămatică); facere, facilu (de făcut, adică lesne).

9. IVU ce este mai de o putere cu ALU și ILU, cu deosebire că mai adesea ALU se analizează în genitivul cu articol și IVU, fără articol; cum: guvernul localu (guvernul al locului) cađu numinativu (cazu de numire).

10. BILU, ce însemnează capacitate și se analizează cu putincios, bun, priimitor de...; cum: simțire, simțibilu, mutare mutabilu (priimitor, putincios de a se muta).

11. TATE, care personifică cualitatea ajectivilor pozitive; cum: bunu bunătate; cum și cualitățile arătate prin ajectivele terminate în OSU, ALU, ILU, BILU; generosu generositate, moralu moralitate, facilu, facilitate, simțibilu simțibilitate...

12. ICU, ce arată o posesie ca și cele în ALU și IVU, și se analizează iar în genitiv; cum poetu, poeticu (de poezi) musă musicu. Această terminație este grecească.

13. ESCU, ce arată iar o posesie; cum: cavaleru cavalerescu, pittoru (zugravu) pittorescu.

14. IME, ce însemnează o adunată la un locu de mai mulți oameni sau cualități; cum: boieru boierime, june junime, neguțatoru neguțătorime.

15. ETU ce însemnează o adunată de pomi, cum: frasinu frasinetu, pomu pometu: Aceste două terminații în IME și ETU se numesc *collective*.

16. INÇA și ANÇA, care personifică ideea saŭ infinitivul unui verb; cum credere credință, aliare alianță, prevedere prevedință, constare constanța. TATE personifică ajectivii și ÇA verbiŭ.

17. ARU, ce însemnează mai mult meserie; cum: pesce pescaru, lemnu lemnaru.

18. ACIU, ce are mai aceeași însemnare cu ORU, cum: râpire, râpitoru, râpaci, fugire fugătoru fugaci.

19. Pre lângă acestea se mai adaogă și terminațiile care măresc saŭ micșorează, cum: omu, omoi omulețu cum și cele femeștii care sunt multe în limba noastră ca și în italienește.

Socotind o rădăcină care poate să fie de natură a priimi toate prepozițiile, avem din trânsa 17 vorbe din care putem deduce din fie care până la 19 alte vorbe schimbând terminația. Așa s'ar face la trebuință dintr'o rădăcină o familie până la 327 vorbe, toate pe înțelesul Românului, de va băga de seamă la însemnarea fie-căria prepoziții și fie-căria dupepoziții.

BATERE	BATTERE	batelatâ	battelleta
bâtetoru	battatore	bateletu	battelletto
bâtutu	battuto	batelu	battello
bâtutâ	battuta	batelanți	battellanti
bâtêmîntu	batimento	bâtaiu	battaglio
bâtêturâ	battitura	baterie	batteria
bâtâlie, bâtaie	battaglia	bate-lânâ	battilano
batalionu	battaglione	(batilanu)	
bâtâiorâ	battagliôla	batauru	battiloro
bâtâiare	battagliare	bâtâie, baticoru	battito, batticore
bâtâiașu	battagliatore	abbatere...	abbattere...
bâtâiatâ	battagliata	desbatere...	disbattere...
(amestecu)		combatere...	combattere...
bâtâlierescu	battaglieresco	rebatere...	ribattere...
bâtâiosu	battaglieroso	strâbâtere...	strabattere...
bâtâiesce	battaglievolmente	resbatere	—

BINARE	BINARE	cađutu	caduto
binare (în)	combinare	cađăturâ	cadimento,
combinatoru	combinatore		caduta
combinatu	combinato	cadaveru	cadavero
combinație	combinazione	cadavericu	cadaverico
desbinare ¹⁾	scombinare	cadaverosu	cadaveroso
BUNU	BUONO	cadinçâ	cadenza
bunătate	bontade, boni-	cadetu	cadetto
	tade, bonità	scâdere. . .	scadere. . .
buneçe	bonizia	decâdinçâ	decadenza
bunicâ	nonna	precâdere	—
bunaça	bonaccia	încâdere	incadere
bunâçare	bonacciare	CAPERE	CAPERE
bunâçiosu	bonaccioso	capabilu	capace
bunariu	bonario	capacitate	capacità
bunârietate	bonarietade	încâpere	capere
înbunare . . .	inbonire . . .	începere	principiare
resbunare . . .	vendicare . . .	pricepere	percipere
înbunâtâțire . . .	bonificare . . .	concepere	concepere
nebunu	pazzo	principiu	principio
nebunie	pazzia	scâpare	scapare
nebunaticu	scherzevole	CERNERE	CERNERE
nebunesce	pazzamente	cernitoru	cernitore
strâbunu	bisavolo	cernutu	cernuto
bine	bene	concernere	concernere
binecuvîntare	benedire	concerninçâ	concernenza
beneficiu. . .	beneficio. . .	concernentu	concernente
binevoinça	benevolença	discernere	discernere
binevolu	benevole		(scern:)
CADERE	CADERE	discernêtoru	discernitore
cađu	caso	discernêment	discernimento
câđâtoru	—	discerninçâ	discernenza

¹⁾ Desghinare, nu e îndoială quâ este desbinare făcându pe b, g ca la bine ghine.

CERTARE	CERTARE	chiamămîntu	chiamamento
ceartă	certame	declamare	declamare
concertare	concertare	declamatoru	declamatore
concertatu	concertato	declamatoriu	declamatorio
concertu	concerto	declamație	declamazione
descertare	discerre (scerre)	esclamare	esclamare
CHIARU	CHIARO	esclamatoru	esclamatore
	CLARUS	esclamativu	esclamativo
chiarare	chiarare	esclamație	esclamazione
chiarere	chiarrezza	proclamare	proclamare
chiarificare	chiarificare	prochiamare	
chiarificație	chiarificazione	proclamație	proclama
chiaritate	chiarità	proclamatoru	proclamatore
chiarină	chiarina	CHIDERE	CHIUDERE
(haut-bois)			CLUDERE
chiarură	chiarore	închidere	inchiudere (clu)
chiaroscurare	chiaroscurare	închisu	inchiuso
chiaroscuro	chiaroscuro	înclusă	inclusa
dechiarare	dechiarare	deschidere	dischiudere
	(di, dis, s)	conchidere	conchiudere (clu)
dechiarire	dichiarire	conclucie	conchiusione (clu)
declaratoriu	dichiaratorio	concludentu	concludente
dechiarămîntu	dichiaramento	conclusivu	conclusivo
(s)	(s)	înclusivu	inclusivo
dechiarativu	dichiarativo	conclusu	concluso
dechiaratie	dichiarazione	CHINARE	CHINARE
schiaratoru	schiaratore		CLINARE
schierea	schierea	clină	china
(o earbă)		clinămîntu	chinamento
preclaru	preclaro	clinătură	chinatura
CHIAMARE	CHIAMARE	clinată	chinata
	CLAMARE	aclinare	acchinare
chiamătoru	chiamatore	declinare	declinare (chi)
chiamată	chiamata		diclinare

declinație	declinazione	condonatoru	condonatore
declinabilu	declinabile	condonabilu	condonabile
declivă	declive	condonație	condonazione
declivitate	declivită	desdare	disdare
înclinare	înclinare	(coborîre)	
înclinație	înclinazione	predare	predare
înclinare	înclinare	prêdă	preda
înclinabilu	înclinabile	prêdaciū	predace
înclinatu	înclinato	prêdâmîntu	predamento
înclinație	înclinazione	prêdătoru	predatore
schinieră	schiniera	dedare	addarsi
armă spre apararea pulpeloru		sdatu	sdato
		editoru	editore
DARE	DARE	ediție	edizione
	DONARE	stradă	strada
dată	data	strădare	stradare
daterie	dateria	strădanie	diligenza
datariu	datario	trădare	tradire
dâtătoriu	datore		
dativu	dativo	DORMIRE	DORMIRE
datu	dato	dormitoru	dormitore
daru	grazia	dormitoriu	dormitorio
darnicu	generoso,	dormitură	dormitura
	liberale	dormiție	dormitione
datoru	debitore	dormitare	dormigliare
datorie	debito	dormaciū	dormalfuoco
donatie, danie	donazione	addormire	— addormen-
donatoru	donatore		tare (in)
dănuitoru		addormitare. . .	addormentare...
donatoriu	donatorio	addormitu	indormito
donativu	donativo	condormire	condormire
donatură	donatura		(lat.)
addaosu. . .	aggiunta. . .	redormire	raddormentare
condonare	condonare	întredormire	sonnechiare
(iertare)			sonneforare

DUCERE	DUCERE	reducție	reduzione
ducâ	duca	traducere	tradurre
ducesâ	duchessa	traducătoru	traduttore
ducatu	ducato		traduttore
ducătoru	duttore	traducție	traduzione
ducăturâ	—	educare	educare
ducie	ducea	educătoru	educatore
ducalu	ducale	educație	educazione
adducere-oru	—adducitore		
conducere	conducere	FACERE	FARE
conducătoru	conducitore, conduttore	(facere, lat.)	
condutâ	condotto	facilu	facile
conducevolu	conducevole	(de făcutu)	
conducibilu	conducibile	facilitate	facilità
conducemîntu	conducimento	facilitare	facilitare
deducere (se)	dedurre (si)	difficilu	difficile
dedusu	dedotto	face-reu	facimale
deducție	deduzione	fâcêmîntu	facimento
întroduce (în)	introdurre	facinosu	facinoso
întroducibilu	introducibile	(proclatu)	
întroducemîntu	introducamento	fâcêtoru	facitore
întroducătoru	introduttore	facultate	facultà
întroducere	introduzione	facultosu	facultoso
producere	producere	facultativu	facultativo
productu	prodotto	facendieru	faccendiere
productivu	produttivo	façâ	faccia, facie
producentu	producente	fâçatâ	faccia
producătoru	produttore	fachinu (hamalu)	facchino
(autoru)		fachinerie	fachineria
producție	produzione	faceție	facezia
reducere	reducere (ri)	facibilu	facitojo
reducemîntu	reducimento	affacere	affare
reductivu	reduativo	confacere (se)	confarsi
reductibilu	reduabile	confâcingâ	confacenza
		confacibilu	confacevole

desfacere	disfare
desfată	disfata
desfăcătoru	disfacitore
prefacere	riparare
prefață	prefazio
prefatu	prefato
refacere	rifare
refăcătoru	rifacitore
refăcătură	rifacimento
străfacere	strafare
și toate celele cu <i>ficare</i> , cum: clarificare... , calcificare... , verificare etc.	

FERIRE

(subt alta însemnare)

conferire	conferire
conferință	conferenza
conferentu	conferente
deferire	deferire
deferință	deferenza
deferentu	deferente
differire	differire
differemîntu	differimento
diferentiu	diferente
diferință	diferenza
diferențialu	diferenziale
diferențiaru	diferenziare
înferire...	inferire...
preferire	preferire
preferință	preferenza
preferibilu	preferibile
preferemîntu	preferimento
proferire	proferire
referire	referire
referendaru	referendario

FERIRE

referemîntu	referimento
sufferire	sofferire
sufferitoru	sofferitore
sufferință	sofferenza
sufferibilu	sofferevole
sufferemîntu	sofferimento
străferire	traferire

FLARE

flată	flato
flatuosu	flatuoso
flatuositate	flatuosità
flautu...	flauto...
afflare	trovare
afflătoru	trovatore
conflare	conflare (lat.)
gonflare	gonfiare
conflatu	conflato
conflătură	—
conflătoru	conflator (lat.)
conflatoriu	conflatorium (lat.)
înflare	gonfiare
înflătură	inflazione
înflatu	infiato
proflare	proflare (lat.)
sufflare	soffiare
sufflătoru	soffiatore
sufflătură	soffiatura
sufflătoriu	—
suffletu	anima > ἀνεμος
resufflare	respirare
resuffletu	soffiamento
resufflătură	respirazione
rasufflativă	respirativo
desînflare	sgonfiare

FRÊU	FRENO	legislatură	legislatura
frênare	frenare	legistu	legista
frênaru	frenajo	legitimu	legittimo
frênătoru	frenatore	legitimă	legittima
frênelâ	frenella	legitimitate	legittimità
frênelu (aça de subt limbâ)	frenelo	legitimare	legittimare
affrênare (a pune frêul)	affrenare	legitimamente	legittimamente
înfrênare (a ține în frêu)	infrenare	legitimație	legittimazione
înfrênăturâ	infrenamento	lealu	leale
desfrêu	sfrenamento	lealtate	lealtà
desfrênare	disfrenare	allegare	allegare
renfrênare	raffrenare	allegatoru	allegatare
		allegâție	allegazione
		allegamîntu	allegamento
		collegare	collegare
		collegâ	collega
LEGARE	LEGARE	colleganță	coleganza
(legare, și ligare lat.)		collegâmîntu	collegamento
legâ	lega	collegatu	collegato
legatoru	legatore	collegație	colegazione
legataru	legatario	collegiu	collegio
legatu	legato	collegiare	collegiare
legăturâ	legatura	collegialu	—
legâturiçâ	legatuzzo	collegiatâ	collegiata
legație	legazione	delegare	delegare
leganță	leganza	delegatu	delegato
legâmîntu	legamento	delegație	delegazione
lege	legge	deslegare	dislegare (di)
legalu	legale	deslegalu	disleguale
legalitate	legalità	desleanță	disleanza
legalizare	legalizzare	elegantu	elegante
legalizație	legalizzazione	deslegatu, desnodat, ușoru	
legislație	legislazione	eleganță	eleganza
legislatoru	legislatore	prelegare	prelegare (lat.)
legislativu	legislativo	prelegatu	—

relegare	relegare	collectorie	collettoria
religie	religione	collectie	collezione
religionaru	religionario	collibetu	collibeto
religiosu	religioso	prelegere	prelegere (lat.)
religiositate	religiosità	prelector	—
nereligie. . .	irreligione	prelectu	—
nelegiuire	delitto	relegere	rileggere
nelegiuitu	exlex (lat.)	logica	logica
și tôte quâte se terminâ în <i>legiu</i> ;		logicalu	logicale
cum: privilegiu, sacrilegiu etc.		logicu	logico
		sylogismu	sillogismo ²⁾
LEGERE	LEGERE	prologu	prologo
	(λέγειν)	prologare	prologare
lectie	lezione	prologistu	prologista
legendâ	leggenda	apologu	apologo
legendariu	legendario	apologie etc.	apologie
legiu	leggio	și tôte quele compuse din λόγος,	
legie, legionu	legione	que vine dela λέγω, λέγειν, λέγε-ν	
legionaru	legionario	doric: lege-re	
allegere	eleggere		
(διαλέγειν) ¹⁾		LOCU	LOCO
allegêtoru	elettore	locare	locare
allegibilu	eleggibile	lòcuire. . .	habitare. . .
allegibilitate	eleggibilità	locatoru	locatore
allectivu	elettivo	localu	locale
allesu	eletto	localitate	località
allectoralu	elettorale	locandâ	locanda
culegere	colleggere (lat.)	locandieru	locandiere
(συλλέγειν)		locatie	locazione
collectâ	colletta	locuțu	luoghicciuolo
collectivu	colletivo	locuție	locuzione
collectoru	collettore	locotenentu	locotenente

¹⁾ ἀπολέγειν

²⁾ συν = cun, de unde syllogismu = cullegismu.

locotenință	locotenenza	demitere	demittere
locustă	locusta	demisu	dimesso
allocare	allocare	demisie	demissione
allocuție	allocuzione	emitere	emittere (lat.)
conlocare	collocare	emisie	emissione
conlocuție	collocazione	emisariu	emissario
conlocuție	collocazione	ommitere	ommettere
conlocămînt	collocamento	ommisie	omissione
elocuție	elocuzione	premitere	praemittere (lat.)
deslocare	dislocare	premisu	praemissus (lat.)
deslocuție	dislocazione, dislogamento	promitere	promettere
relocare	rilogare	promisie	promissione
oblocu	—	compromitere	compromettere
oblocare	—	compromisu	compromesso
oblocuție	—	remitere	remittere (lat.)
oblocutoru	—	remisie	remissione
prelocare	—	ramisibilu	remissibile
prelocuție	—	transmitere	transmettere
prelecție	— (lat.)	transmisie	transmissione
		transmisibilu	transmissibile
MITERE	MITTERE (lat.)	MURIRE	MORIRE
trimitere	inviare	muritoru	—
trimisu	inviato	moribondu	moribondo
misie	missione	mortu	morto
misionaru	missionario	môrte	morte
amitere	amittere (lat.)	mortalu	mortale
amisie	amissio (lat.)	mortalitate	mortalità
admitere	ammettere	mortesce	mortamente
commitere	comittere (lat.)	mortêciune	morticino
commisu	commiso	mortiferu	mortifero
commisie	commissione	mortificu	mortifico
commissionaru	comissionario	mortificare	mortificare
commisariu	comissario	mortificație	mortificazione
commisură	commisura (lat.)		

mortoriu	mortorio	mutătoriu	mutatorium
mortaru	mortajo		(lat.)
mortalii (vesmin-tele de mârte)	mortalia (lat.)	commutare	commutare
mortuosu	mortuosus (lat.)	commutație	commutazione
ammortare	ammortare	commutabilu	commutabile
ammortamentu	ammortamento	demutare	demutare (lat.)
ammortîre	ammortire	demutație	demutatio —
ammortizație	ammortizza- ziona	promutare	promutare —
		promut (prumut)	promutum —
commurire	commorior (lat.)	promutație	promutazione
desmortîre	—	remutare	rimutare
smurire	smorire	remutație	rimutazione
smortire	smortire	remutabilu	rimutevole
(smolire)		strâmutare	tramutare
smortu (smolitu)	smorto	strâmutație	tramutazione
smortură	smortore	strâmutabilu	
ommorire	uccidere	NASCERE	NASCERE
ommoru	assassinio	nâscătoru	genitore
premurire	premorire	nâscinçâ	nâscenza
premortu	premorto	nâscêmîntu	nâscimento
remurire	—	nâscibilu	nâscibilis (lat.)
remortu	rimorto	nâscutu natu ¹⁾	nato, natus
strâmortîre	stramortire		(lat.)
(leșinare)		natura	natura
întremurire	tramortire	naturalu	naturale
		naturare	naturare
MUTARE	MUTARE	naturalizare	nâaturalizzare
mutație	mutazione	naturalizatu	naturalizzato
mutătoru	mutatore	naturalitate	naturalità
mutăturâ	mutamento	naturaliu-î	naturalia (lat.)
mutabilu	mutabile	natalu	natale
mutabilitate	mutabilità	nataliți	natalitia (lat.)

¹⁾ Natu, pl.: nați + Romae, = Romanați = nâscuți la Roma.

nativu	nativo	notărie	notarea, noteria
nativitate	natività	notariatu	notariato
naturalificare	naturalificare (lat.)	notevolu	notevole
nație	nazione	notificare	notificare
naționalu	nazionale	notificație	notificazione
naționalitate	nazionalità	noție	nozione
adnatu (născutu dupò testamentul' părinților)	adnatus (lat.)	nobilu	nobile
cumnatu	cognato	nobilitate	nobilità
cumnăție	cognatione	nobilime	— (nobilitame)
connascere	connascere	nobilire	annobilire
connăscutu	connatus (lat.)	nobilitare	nobilitare
connaturalu	connaturale	nobilismu ¹⁾	—
connaturare	connaturare	nunție	nunzia
connaționalu	conationale	nunțiu	nunzio
desnaturare	disnaturare	nunțiare	nunziare
desnaturatu	disnaturato	nunțiatu	nunziato
desnaturalizatu	disnaturalizzato	nunțiatură	nunziatura
înnăscere	innascor (lat.)	internunțiu	internunzio
înnăscutu	innato	nuntă. . .	noce. . .
obnatu	obnatus (lat.)	annotare	annotare
pronăscutu	pronatus (lat.)	anotație	annotazione
renăscere. . .	renăscere. . .	annunțiare	annunziare
		annunțiatoru	annunziatore
		annunțiatură	annunziatura
		annunție	annunzio
NOSCERE	NOSCERE	cunôscere	conoscere
notu	notus (lat.)	cunoscință	conoscenza
notă	nota	cunoscibilu	conoscibile
notabilu	notabile	cunoscătoru	conoscitore
notabilitate	notabilità	cunoscătură	conoscitura
notaru	notaro	connubi	connubio
notare	notare	connubialu	connubiale

¹⁾ Nobilismul' este un barbarismu în limba latină.

connubilu	connubile	necunoscutu	ignoto, ignorato
denotare	denotare	necunoscință	(inconosciuto)
denotație	denotatione	PARARE	PARERE
denunțiere	denunziare	appârare	apparare
denunție	denunzia	(cu altă însemnare)	
desnobilire	snobilire	comparare	comparare
desnobilizare	snobilitare	comparativu	comparativo
ignorare	ignorare	comparabilu	comparabile
ignorantu	ignorante	comparație	comparazione
ignoranță	ignoranza	preparare	preparare
incognitu	incognito	preparație	preparazione
prenotare	prenotare	preparativu	preparativo
prenoție	prenozione	preparatoriu	preparatorio
obnunțiere	obnuntiare (lat.)	reparare	reparare
obnunțiație	obnuntiatio	reparație	reparazione
	(lat.)	reparatoru	reparatore
prenunțiere	prenunziare	reparabilu	reparabile
preînscere	praenoscerere	suppârare	supparare (lat.)
	(lat.)	(cu alta însemnare)	
prenotatu	praenotatus	PARERE	PARERE
	(lat.)	apparere	apparire
prenoție	praenotio —	apparentu	apparente
preînscere	—	apparință	apparenza
pronosticu	pronostico	apparimentu	apparimento
pronosticare	pronosticare	appariție	apparizione
pronosticatoru	pronosticatore	compârere	comparire
pronoscință	pronosticanza	comparință	comparita
pronubu	pronubo	compârutu	comparso
pronunțiere	pronunziare	despâre	disparire
pronunție	pronunzia	desparință	disparenza
pronunțiatoru	pronunziatore	desparebilu	disparevole
renunțiere	renunziare	transparentu	transparente
renunție	renunzia	transparință	transparenza
renunțiu	renuntius (lat.)		
renobilire	rannobilire		

PARTE	PARTE	desparțitoru	dispartitore
parțialu	parziale	împărțire. . .	partire. . .
parțialitate	parzialità	repartire	ripartire
pârtenire	parzialeggiare	repartiție	ripartigione
pârțicea-le	particella	neîmpărțibilu	impartibile
particulă	particola	nepârtenire	imparzialità
particularu	particolare	nepârtenitoru	imparziale
particularitate	particolarità	PASU	PASSO
particularizare	particolarizzare	pasare	passare
particularizație	particolarizza- zione	pasată	passata
partisanu	partigiano	pasere	passera
partiție	partizione	pasabilu	passabile
pârțire	partire	pasagiu	passagio
pârțitoru	partitore	pasegiu	passagio
pârțășire	parteggiare	pasegiare	passeggiare
participare	participare	pasegieru	passegiero
participiu	participio	pășire	marciare
participanță	participanza	pasaportu	passaporto
partor	partor (lat.)	pasatempu	passa tempo
partibilu	partibilis	appăsare	appresare
apartenere	appartenire	appasire	appassire
apartenință	appartenenza	compasu	compasso
apartamentu	appartamento	compasare	compassare
compărțire (se)	compartire (si)	depasare	oltrapassare
compârțșire	compartecipare	propasu	propassus
compartimentu	compartimento	propășire	(lat.)
compărțitoru	compartitore	repasare	--
depărtare (se)	departirsi	spasu	ripassare
departamentu	dipartimento	spasare	spasso
depărtașă	dipartenza	străpasare	spassare
departă	dipartita	străpasu	trapassare
departe	indisparte		trapassamento
desparțire	dispartire		(trepas)
despărțire (se)	dispartirsi	străpasabilu	trapassabile

PES, PEDE (lat.)	PIEDE	rugătoriu	rogatorium —
pedestru	pedester (lat.)	arrogare	arrogare
pedestrim	infanteria	arrogant	arrogante
pedică	pedica (lat.)	arroganță	arroganza
împedica		derogare	derogare
pedă (urma)	peda (lat.)	derogatoriu	derogatorio
pedalu (d'un picioru)	pedalis —	derogabilu	derogabile
pedaneu	pedaneus —	derogație	derogazione
pedariu (cavaleru)	pedarius —	prerogare	praerogare (lat.)
pedătură (măsură)	pedatura —	prerogație	prerogazione
pedeplană	pedeplana —	prerogativă	prerogativa
pedulu	pedulis —	prorogare	prorogare
pedulă (calcămintă)	pedulla —	prorogație	prorogazione
pedestalu	pedestale	prorogativă	prorogativa
PERIRE	PERIRE	interrogare	interrogare
pericolu	pericolo	RÎDERE	RIDERE
pericolosu	pericoloso	rîsu	riso
pericolare	pericolare	risibilu	risibile
perisabilu	perissable (fr.)	risibilitate	risibilită
coperire	coprire	ridiculu	ridicolo
coperitură	copritura	ridiculosu	ridicoloso
coperemîntu	coprimento	derîdere	deridere
copertă	coperta	derisie	derisione
coperchiu	coperchio	derîdătoru	deriditore
coperchielă	coperchiella	derisibilu	derisibile
copertină	copertina	PLERE	PLERE (lat.)
descoperire	discoprire	plinu	pieno
RUGARE	ROGARE	plinătate	pienitudine
rugaciune	rogatio (lat.)	plinecă	pienezza
rugătoru	rogator —	pleniluniu	plenilunio
		plenipotentu	plenipotenziare
		plenipotință	plenipotenza
		plenariu	plenario

plinire		importunare	importunare
complinare	compiere	importunu	importuno
complînêturâ	compimento	importunitate	importunità
complimentu	complimento	rapportu	rapportamento
complimentare	complimentare	rappurtare	rapportare
complimentosu	complimentoso	rappurtâtoru	rapportatore
deplinire		rapportație	rapportazione
împlinire		repurtare	riportare
îndeplinire	remplir (fr.)	transportu	transporto
replinire		transportare	transportare
împlere (umplere)	impiere		
		PRINDERE	PRENDERE
PORTU	PORTO	prindêtoru	prenditore
putare	portare	apprindere	apprendere
putâtoru	portatore	coprindere	comprendere
putâturâ	portatura		(lat.)
putabilu	portabile	deprindere	avvezzerè
pôtâ	porta	desprindere	—
portiçâ	portella	reprindere	riprendere
portofoliu	portafogli	surprindere	sorprendere
portatinâ	portatina	întreprindere	intraprendere
portatâ	portata		
portatilu	portatile	PUMNU	PUGNO
appurtare. . .	apportare. . .	pumnâ	pugna
comportu	comporto	pumnare	pugnare
computare (se)	comportarsi	pumnâtoru	pugnatore
computabilu	comportabile	pumnaciu	pugnace
deportație	deportazione	punatoriu	pugnatorius
espurtare	esportare		(lat.)
esportație	esportazione	împunare	impugnare
espurtabilu	esportabile	împumnâturâ	impugna tura
împurtare	importare	împumnație	impugnazione
împortație	importazione	împumnabilu	impugnabile
împortantu	importante	propumnare	propugnare
împortançâ	importanza	propumnație	propugnazione

repumnare	repugnare (ri)	spunere	sporre
repumnanță	repugnanza	spunătoru	sponitore
repumnație	repugnazione	dispunere	disporre
PUNERE	PONERE	dispoziție	disposizione
punătoru	ponitore	împunere	împorre
punătură	ponimento	împonentu	imponente
pusu	posto	împunătoru	imponentore
appusu	ponente	împunementu	imponimento
appuselu	ponentello	împosiție	imposizione
poziție	posizione	oppunere	opporre
positivu	positivo	opositoru	oppositore
positură	positura	opositu	opposito
postă	posta	oposiție	opposizione
postilionu	postiglione	repunere	reporre
appunere	tramontare	repusu	preposto
compunere	componere	(cu altă însemnare)	
compunătoru	componitore	prepoziție	preposizione
compunechiare	componicchiare	propunere	proponere
compunemîntu	componimento	propunemîntu	proponimento
compositu	composito	propositu	proposito
compoziție	composizione	propoziție	proposizione
compositoru	compositore	propositura	propositura
compostă	composta	repunere	riporre
depunere	deporre	(cu alta însemnare)	
deponentu	deponento	repusu	riposto
depunemîntu	deponimento	reposare	riposare
depositu	deposito	repositu	riposato
depositare	depositare	repositoriu	ripositorio
depositaru	depositario	repausu	riposo
depositerie	depositeria	repostă	riposta
espunere	esporre	suppunere	supporre
espositoru	espositore	suppusu	supposto
espusu	esposto	suppoziție	supposizione
espoziție	esposizione	supponibilu	supponibile
		suppositivu	suppositivo

transpunere	transporre	SIMTIRE	SENTIRE
transpoziție	transposizione	simțu	senso
SEMNU	SEGNO	simțitate	sensatezza
semnuțu	segnuzzo	simțiment	sentimento
semnare	segnare	simțimentalu	sentimentale
semnătoru	segnatore	simțimentalismu	—
semnătură	segnatura	simțiciune	sensazione
semnariu	signarius (lat.)	simțibilu	sensibile
semnație	signatio —	simțibilitate	sensibilità
semnătoriu	signatorius —	simțitivu	sensitivo
semnalu	segnale	simțualu	sensuale
semnălare	segnalare	simțualitate	sensualită
semniferu	signifero	simțitoru	sentitore
(stegarū)		simțitoriu	sensorium
semnificare	significare	simțită	sentita
semnificanță	significanza	sentință	sentenza
semnificație	significazione	sentențiare	sentenziare
semnificativu	significativo	sentențiosu	sentenzioso
assemnare	assegnare	sentinu	sentinus (lat.)
assemnație	assegnazione	simțiferu	sensifer —
assemnabilu	assegnabile	simțificare	sentificare —
assemnătură	assegnamento	consimțire	consentire
consemnă	consegna	consimțimentu	consentimento
consemnare	consegnare (si)	consentaneu	consentaneo
consemnatoriu	consegnatorio	presimțire	presentire
consemnație	consegnazione	presimțimentu	presentimento
desemnu	disegno	resimțire	resentire
desemnare	disegnare	rêssimțire	—
desemnătoru	disegnare	rêssimțimentu	rissentimento
desemnătură	disegnatura	strâsimțire	trasentire
desemnetu	disegnetto	SCRIERE	SCRIVERE
însemnă	insegna	scriitoru	scrittore
resignare	risegnare	scriitoriu	scritojo
resignație	risegnazione	scriptură	scrittura

scripturalu	scritturale	staticâ	statica
scribu	scribe	staticu	statico
conscriere	conscrivere	statistu	statista
concrisu	conscritto	statisticu	statistico
descriere	descrivere	statisticâ	statistica
descriptivu	descrittivo	statuâ	statua
descriptie	descrizione	statuaru	statuario
descriptibilu	descrivibile	statuarie	statuaria
înscriere	inscrivere	statuire	statuire
înscripție	iscrizione	staturâ	statura
prescriere	prescrivere	statutu	statuto
prescriptu	prescritto	constare (cu)	constare
prescripție	prescrizione	constanță	constanza
proscriere	proscrivere	constituire	costituire
procrisu	proscritto	constituție	costituzione
proscripție	proscrizione	constitativu	costitutivo
rescriere	riscrivere	constituentu	costituente
rescriptu	riscritto	costare	costare
rescripție	riscrizione	distare	distare
STARE	STARE	distanță	distanza
stanță	stanza	înstare	instare
stantu	stante	înstanță	istanza
stabilu	stabile	întantu	istante
stabilire	stabilire	restare	restare (ri)
stabilimentu	stabilimento	restaurare	ristorare
stabilitate	stabilità	restauratoru	ristoratore
staulu	stallo	TEMPLU	TEMPLO
staulonu	stallone		templum (lat.)
staliu	stallio	têmplaru	tempiario
stâruire	persistare	templieru	tempiere
statornicu	costante	têmple	tempia
statornicie	costanza	contêmplare	contemplare
statu	stato	contêmplâtor	contemplatore
stație	stazione	contêmplăturâ	contemplamento

contemplatu	contemplato	estimporalu	estemporale
contemplație	contemplazione	nestempêratu	intemperante
contemplativu	contemplativo	nestempêrançâ	intemperanța
contemplativă	contemplativa	restemperare	ritemperare
contemplabilu	contemplabile	rêstempîre	tempesta
întemplare	avvenire, accadere	stempêrare	stemperare
intemplestus (lat.)		stempêratu	stemperato
		stempêrançâ	stemperanza
		stempêramentu	stemperamento

TIMPU	TEMPO	TINDERE	TENDERE
timporalu	temporale	tindâ	tenda
timporalitate	temporalità	tindinçâ	tendenza
timporaneu	temporaneo	tindetâ	tendetta
temperare	temperare	tendinu	tendine
temperamentu	temperamento	tendinosu	tendinoso
temperantu	temperante	attindere	attendere
temperançâ	temperanza	attindentu	attendente
temperatu	temporato	attentivu	attentivo
temperație	temperazione	attenție	attenzione
temperatoru	temporatore	attentatu	attentato
temperatură	temperatura	attentoriu	attentorio
temperativu	temperativo	contindere	contendere
têmpestă	tempesta	contindentu	contendente
tempestosu	tempestoso	contindinçâ	contendenza
astemperare	attemperare	contindêtoriu	contenditore
contemperare	contemperare	destindere	distendere
contempera-	contempera-	destindetură	distenditura
ment	mento	distinsu	distenso
contemperație	contemperazione	destinsie	distensione
contimporan	contemporaneo	estindere	estendere
destempêrare	distemperare	estinsu	estenso
destempêrançâ	distemperanza	estinsie	estensione
destempera-	distempera-	întindere. . .	intendere (lat.)
mentu	mento	pretindere	pretendere
estimporan	estemporaneo		

pretindentu	pretendente	TRUNCHIU	TRONCO
pretendingă	pretendenza	trunchiuleşu	tronconcello
pretinsu	—	trunchiare	troncare
pretinsie	pretensione	trunchiatoru	troncatoru
protindere	protendere	trunchiatu	troncato
retindere	ritendere	trunchiatură	troncamento
stindard	stindardo	trunculi	trunculi (lat.)
stindardieru	stindardiere	trunculatu	truculatus —
stindalu	stendale	destrunchiare...	distruncare (lat.)
TRIBBUIRE	TRIBUERE	obtrunchiare	obtruncare —
(lat. >	tribus)	pretrunchiare	praetruncare —
tribunu	tribuno		
tribună	tribuna	TURNARE	TORNARE
tribunalu	tribunale	(lat. IRE)	
tribunatu	tribunato	turnu	torno
tribunescu	tribunesco	turneare	torneare
tributu	tributo	turneu	torneo
tributaru	tribario	turneamîntu	torneamento
attribuire	attribuire	turnaru	torniajo
attribuitu	attributo	atturniare	atturniare
atribuție	(attribuzione)	atturneatu	atturneato
contribuire	contribuire	atturniament	atturniamento
contribuentu	contribuente	conturnu	contorno
contribuitoru	contributore	conturnare	contornare
contributu	contributo	deturnu	detour (fr.)
contribuție	contribuzione	deturnare	distornare
contribulu	contribulis (lat.)	înturnare	tornare
destruibuire	distribuire	înturniare	întorneare
destruibitoru	distributore	returnare	ritornare
destruibuție	distribuzione	returnată	ritornata
destruibitivu	distributivo	returnelu	ritornello
întribuire	intribuere (lat.)	resturnare	sconvolgere
retribuire	retribuire	sturnare	stornare
retribuție	retribuzione		

UNU	UNO	adunătoru	adunatore
unime	unità	adunătură	—
unitate		adunancă	adunanza
unicu	unico	adunată	adunata
uniu	unius (lat.)	adunație	adunazione
uniație	—	adunabilu	—
unire	unire	desunire	disunire
unitu	unito	desunie	disunione
unitivu	unitivo	întrunire	unificare
unitoru	unitore	reunire	riunire
unitură	unimento	reunimentu	riunimento
unanimu	unanime	reunie	reunione
unanimitate	unanimità		
unicornu	unicorno	VEDERE	VEDERE
uniformu	uniforme	vêdu	vista
uniformă	uniforma	vedută	veduta
uniformitate	uniformità	vêdătoru	veditore
unigeno	unigeno	vêdătoriu	(veditorio)
unicoloru	unicolorus (lat.)	vedetă	vedeta
unicultoru	unicultor —	viđibilu	visibile
unijugu	unijugus —	viđibilitate	visibilità
unimanu	unimanus —	viđită	visita
unimodu	unimodus —	viđitare	visitare
uniolă (o earbă)	uniola —	viđitatoru	visitatore
univers	universo	viđitație	visitazione
universitate	università	viđieră	visiera
universalu	universale	visu. . .	visum (lat.)
universalitate	universalità	visie	visione
universalizare	universalizzare	visionariu	visionario
univiră	univira (lat.)	visualu	visuale
univiratu	univiratus —	visualitate	visualitas (lat.)
unioculu	unioculus —	vedenie	visione
univocu	univocus —	veghiere	veggliare
adunare	adunare	învedere	invidere (lat.)
adunămîntu	adunamento	invidie	invidia

învêdătoru	invidiature	privire	guardare
invidiosu	invidioso	preveghiere	sopravegghiare
invidu	invido		
invidiabilu	invidiabile	VENIRE	VENIRE
invidiare	invidiare	viitoru	(venitore)
prevedere	prevedere	venitură	ventura,
prevedință	prevedenza		venimento
prevêdēmēntu	prevedimento	viitorime	posterità
prevêdutu	previsto	venie	venia
previsie	previsione	venialu	veniale
revedere	rivedere	venitu ¹⁾	venuto
revêdēmîntu	rivedimento	vîntu	vento
reviđor	riveditore	vîntulă	ventola
reviđitare	revisitare	vîntosu	ventoso
reviđitâ	rivisita	vîntosităte	ventosită
revistă	rivista	vînturare	ventilare (lat.)
revisie	revisione	vînturație	ventulatio —
provedere	provedere	vînturaticu	
provêdēmîntu	provedimento	vînturătoru	venturiere
provêdătoru	proveditore	vînturosu	venturoso
provêdătorie	proveditoria	vîntră	ventra
provedință	providenza	vîntrată	ventrata
provedentu	providente	vîntralu	ventralis (lat.)
providu	provido	ventriculație	ventriculatio —
proviđu	proviso	ventriculosu	ventriculosus —
proviđare	provisare	ventrificație	ventrificatio —
proviđătoru	provisatore	ventriflau	ventriflaus —
proviđie	provisione	ventriloquu	ventriloquus —
proviđionare	provisionare	ventusă	ventosa
proviđoru	provisore	ventusare	ventosare
străvedere	stravedere	ventigenu	ventigenus
întrevedere	travedere	awenire	awenire
privedere (se)		aweniamentu	aweniamento

¹⁾ Venitu, lepedând pe *i*, remâne *ventu*, schimbându-se *e*, în *i*, vintu = vîntu.

aweneticu	awenticio	preventori	preventores (lat.)
veneticu			
awîntare	awentare	provenire	provenire
awîntu	awentamento	provenință	provenienza
(elan fr.)		provenitu	provento
awenitură	awentura	revenire	revenire (lat.)
avvêntură		revenitu	revenu (fr.)
awînturieru	awenturiere	suwenire (își)	sowenirsi
awînturosu	awenturoso	suwenință	—
awînturatu	awenturato	subvenție	subvenzione
awîntaiu	ventaglio	svîntare	sventare
awîntatu	awentato	rêsvîntură	sventura
cuvénire	convenire	resvînturatu	sventurato
cuvîință	convenienza	supravenire	sopravenire
convenibilu	convenevole	supraventură	sopravenuta
cuviosu	conveniente	svenire	svenire
cuvîntu	parola	svenitură	
(verbum, ratio lat.)		sventură	sventura
cuvîntare	parlare		
convenție	convenzione	VÊRSARE	VERSARE
convenționalu	convenzionale		
convenționare	convenzionare	versabilu	versabilis (lat.)
invenție	invenzione	versabilitate	versabilità
inventare	inventare	vêrsătura	versamento
inventariu	inventario	versură	versura (lat.)
inventătoru	inventatore	versatilu	versatile
inventivu	inventivo	versatilitate	versatilità
inventivă	inventiva	vêrsatu	versato
devenire	diyenire	versație	versatio (lat.)
desvenire	disvenire	versu	verso
evenimentu	evento	versetu	versetto
obvenire	obvenire (lat.)	versie	versione
prevenire	prevenire	versificare	versificare
prevenitu	prevenuto	versificatoru	versificatore
prevenție	prevenzione	versificație	versificazione

versicolonu	versicolonus (lat.)	conversevolu conversu	conversevole converso
versiformu	versiformis —	conversie	conversione
versipelu	versipelle	diversare	diversare
adversâ	adversa (lat.)	diversificare	diversificare
adversie	adversio —	diversu	diverso
adversarie	awersaria	diversie	diversione
adversariu	awersario	diversoriu	diversorio
adversativu	awersativo	diversitate	diversità
adversație	awersazione	inversie	inversione
adversitate	awersità	inversurâ	inversura (lat.)
conversare	conversare	revêrsare	riversare
conversâ	conversa	reversabilu	riversibile
conversabilu	conversabile	reversu	riverso
conversativu	conversativo	suwersare	subversare (lat.)
conversație	conversazione	suwersie	sowersione

VOCABULAR DE VORBE STREINE IN LIMBA ROMÂNĂ

PRECUVÂNTARE

Să începem dela moș Adam. Pentrucă și modul acesta de a ne arăta ideile prin buca asta ce o numim gură, înflând cimpoile plămânilor, scoțând aerul pe țeava gâtului și tocând când cu buzele, când cu limba, și amestecându-se și nasul câte o dată, și modul acesta, zic, tot dela moș Adam se trage.

Tot lucrul când începe dela început e mai bine; pentru cine zice că nu e mai bine, începă dela coadă.

Așa începând dela început, putem zice că vorbele unei limbi, oricare va fi, unele sunt după imitația sunetelor ce auzim în natură, ca vorbele pruncilor: papă, buf... ca miau, bea, cucu, pupu... ca plici, tronc, poc... ca tună, bubue, vâjâe, mormăe, urlă... și altele ca acestea, care în toate limbile se aseamănă, ca și interjecțiile o! a! ah! oh! u! e! i! pentrucă natura e una peste tot locul.

Alte vorbe iar sunt după convenție sau învoire, după niște întâmplări oarecare; s'au învoit adică unii oameni mai de demult ca tichiei să-i zică tichie, dracului drac, capului fără colerezi să-i zică cap sec; așa e învoirea și așa le rămâne numele. Iar daca or zice tichiei fes, dracului Cornea ori Aghiută, capului sec, tivgă,... atunci numai decăt altă învoire, alte mode, limba o vezi sau înaintând sau scăzând din ceea ce era. — Iar daca or zice unii *mult*, alții *poli*, alții *bocu*, alții cine mai știe cum; atunci vezi că e tot aceea idee și unora le place să-i dea un nume și altora altul; atunci iată și nașterea limbilor și nease-

mănarea lor, iată turnul lui Babel, iată despărțirea limbilor de unde începe: începe adică dela vorbele prin învoire, iar nu dela cele după f imitația naturii, căci pisica tot cam miau face în toate limbile.

Alte vorbe iară sunt prin deducție sau cum am zice prin tragere
 5 de urechi sau de nas, nu ne pasă; cum adică, având Românul vorba *punere*, i-a mai cerut inima să mai zică și el *appunere*, *pre-punere*, *sup-punere*; mai ieșiră apoi și alții cari, având și ei inimă, le-a cerut și lor inima să mai zică și *pro-punere*, *de-punere*, *im-punere*. . . Cei d'întâiu, zicând *punere*, n'au vrut să stea în loc, rămâind cu gura căscată și le-a
 10 plesnit prin cap să mai zică și *pus*, *puitor*, *puitoră*. . . Cei d'ai doilea văzând esemplul nu se lăsară nici de cum mai jos și unde se repeziră odată, începură a le toca a limbă, și dau înainte: *suppoziție*, *prepoziție*, *propoziție*, *impoziție*, *compoziție*, *depoziție*, *deposit*, *oppoziție*. . . și știți cum făcură toate vorbele acestea și cei d'întâiu și cei d'ai doilea? obser-
 15 vați bine și vedeți că pe toate le traseră de urechi vrând nevrând tot din vorba *punere*. Și zicând «vrând nevrând», are un înțeles foarte mare și foarte profund, întocmai ca și versurile marchizului din *Prețioase*. — Astfel e și cu vorba *venire*. Nu s'astâmpărara oamenii și începură a zice și *cu-venire* și *cuvios*, pe urmă alții și *con-venire* și *con-venție*, și *sub-venire*, și *sub-venție*, și *pre-venire*, și *pre-venție*, și *sub-venire*, și *sub-venință*, și *av-venire*, și *av-venitură* sau *avveneră* și *avveniment* și *eveniment*, și *re-venire*, și *pro-venire*, ba și *svenire*. Și așa mai nainte și cu alte vorbe. De au făcut bine sau rău, nu știu; tot ce știu să vă spui este că lucrul s'a făcut cum îl vedeți și dumneavoastră, și mai vârtos câți mai știți și alte limbi, vedeți că parcă e
 25 un făcut, căci toți oamenii, din orice colț al lumii, se ținură unul după altul, care de care. Eu de aș fi fost față la începutul lumii și ar fi venit oamenii să mă întrebe: ce, și cum să facă? să-și mai bată, adică capul cu limba și cu acest neconținut scârța scârța, ce se numește scriere?
 30 eu le-aș fi zis: «N'ați auzit voi că Dumnezeu v'a zis: creșteți și vă înmulțiți, și împleți pământul și vă bucurați de dânsul? Aveți de toate; și ce vă rămâne a vă mai bucura, dacă cinci și șase ani din viață nu cunoașteți mai nimic, alți, cine mai știe câți, vă tot dă pe foi și vă pune cu chica'n gaură să învățați învoirile altora, și rămășița vieții a
 35 învăța pe alții, a vă certa, a vă încăiera și a vă despuia unii pe alții,

și scrierea a mai multă să vă fie cum să vă încurcați și să vă descurcați mai rău încurcându-vă, să strigați pentru adevăr, când sunteți minciunea împelițată, pentru dreptate, când scopul vă e cum să amăgiți pe alții, să vă spargeți sbierând, până vine a sântă de moarte și vă astupă gurile». Inșă fiindcă n'am fost la începutul lumii, și fiindcă nu m'a întreat nimeni; și fiindcă și de aș fi fost, și de m'ar fi întreat, și de aș fi răspuns, nu m'ar fi ascultat nimeni, pentrucă și ceilalți oameni se mai pricep și ei câte ceva și le-a dat și lor Dumnezeu minte; lucrul s'a făcut, că așa a trebuit să se facă, și nu-l mai putem desface. Trebuie dar să ne purtăm și noi cum s'a purtat lumea.

Eu inșă mi-am uitat că m'apucasem să vă număr pe degite de câte moduri sunt vorbele unei limbi, și am luat câmpii rătăcindu-mă. Așa ziceam, mi se pare, că vorbele unei limbi, unele sunt după imitația naturei, altele după convenție, altele prin deducție și altele, care îmi mai rămânea să vi le spui, prin împrumutare.

Să vedem acum, cum sunt cele prin împrumutare. S'au făcut câteva limbi ici și colea și popoarele neastâmpărate, începură a-și da bună ziua unul altuia când cu căciula când cu sabia în mână, când cu țopi, făioară, tivilichii și oglinzoare, când cu pehlivânii, când cu oase de măgar, când cu descânțece, când cu protecții (pentrucă s'au aflat oameni și cu inimă ca aceea), și începură a avea între sine ale păcate de dar'avere, încuscrindu-se, supuind, supuindu-se, când d'asupra când dedesubt, și aceasta se numi comerț și relații între popoare, din acest amestec sau bună ziua începură oamenii a-și împrumuta și vorbele, și de aci începură a ieși și alte limbi curcite mai mult și mai puțin după cum le-a fost și amestecul mai mult și mai puțin.

Să vorbim de câteva limbi ce jucară un rol mai însemnător în lume. Oameni adunați și amestecați din Africa și din diverse părți ale Asiei, formară în Grecia limba elenă: această limbă dusă transito în Italia, și mai de ici, mai de colo, formă pe latina; latina iar, întinzându-se pe unde și-a întărcat dracul copiii, mai cu amestecături, mai cu binele, mai cu răul, când ciomăgind, când ciomăgită și ea, formă la un loc pe italicea, la altul pe franțeza, la altul pe spanica, și la altul pe româna, la început într'un mod, apoi într'altul, apoi într'altul... până în zilele noastre, astfel cum o vezi cu ochii verzi.

Eu v'am spus de câte moduri sunt vorbele unei limbi adică de patru; cele trei d'întâiu sunt, cum am zice, ale tale dintru ale tale; căci și cucul este altul și punere, și prepunere și prepus, și împus și compus; și venire, și în, și prin urmare și învenție, că va să zică ceva ce vine colea în, adică în cap, sau cui nu-i place să aibă cap, aibă și 5 glavă, destul că invenția va să zică ceva ce vine înăuntru în ceva, și fie minte, fie cap, fie căpățână, fie glavă, nu ne pasă. Modul însă de al patrulea ce l-am numit prin împrumutare e curat străin, nu e al tău dintru al tău.

10 Lucrul străin acum este, după cum zice Turcul, tiurliu tiurliu, adică fel de fel.

Ori e ca mantaua jumătate neagră jumătate roșie, ca butucul, ca cătușele, ca fearăle arestatului ce vrând nevrând ți le pune altul în spinare, de mâini, de gât și de picioare, fără să fie ale tale;

15 Ori e ca averea ce și-o face cineva à la Tunsu, și apoi strigă în gura mare că e averea lui agonisită cu sudori;

Ori e un dar ce-ți face altul și nu ți-l mai cere înapoi;

Ori e o împrumutare care, dacă ești om de omenie, se cuvine să o întorci înapoi.

20 Prin urmare dar lucrul străin e ori împus cu forța, ori răpit, ori furat, ori dăruit, ori împrumutat.

Acum ce fel dați dumneavoastră cu mintea că sunt vorbele din limba noastră? după imitația naturei, după convenție, după deducție, după de ici de colo? sau de toate la un loc? Firește că de toate la un loc! 25 Când veniră Romanii întâiași dată p'aici or fi știut ei ce sunt cazaniile, pisaniile, pesnele și glavele? or fi știut, nu mai departe, părinții noștri ce sunt perigavorele, podorojnele, opisele, otnășeniile? Or fi știut Românii cei d'întâiu ce parascovenii mai sunt plicisurile, inglindiselele? Or fi știut ei că or să vie odată Turcii în Europa și dela dânșii or să le aducă chilipirgiiu din Fanar chilipirurile, hatârurile, havaeturile, cacir- 30 malele, locmalele, caraghiozlucurile și mofluzlâcurile? Știa matroanele de pe atunci ce va să zică dantelele, fermoarele, coafiurele, șamoa, anuiarisire, randevu? Știa soldații legioanilor lui Traian sau și ai falangelor lui Decebal ce este iusbășia, cărsărdăria, tistia, prapor- 35 gicia, smotrul, dejărstva? Știa judecătorii lor ce este divanul și pre-

susdvia și pecetia? De vor fi știut ei de toate astea când p'atunci nu era pe lume nici Unguri, nici Turci, nici Fanar, nici Muscali, de vor fi știut ei d'alde astea, trebuie să fi fost cu dracul Rumânașii aia d'întâiu; iar daca nu vor fi fost cu dracul ci cu Dumnezeu, că mulți au venit creștinați chiar de Petru și Pavel la Roma, atunci fără îndoială că nu vor fi știut, și tot vor fi vorbit între sine și fără vorbe de acestea, afară numai daca nu vor fi fost muți.

Niște vorbe ca acestea văzurăm că sunt străine, și unele le-am lăsat și altele le mai ținem; însă cum le-am luat noi? le-am furat? le-am răpit? ni le-a dăruit cineva? ni le împus cu forța materială ori morală? sau ni le-am împrumutat? De le-am furat ori le-am răpit, bine ne șade să fim astfel de oameni? De le-am luat în promut câtă să le dăm înapoi, daca vrem să fim oameni de omenie. De ni le-a împus cineva cu forța, n'a auzit nimeni de niciun arestat să-i fie scumpe fiarele și butucii. Iar daca ni le-a dăruit și ne-au închiebărat limba cu dânsel, închipuiți-vă o fată săracă și despuiată, înțorțolată cu leimosină streină, pe spate cu o ie, dinainte cu șorț și fotă, în picioare cu cisme roșii sau galbene țuțuite or cu catări scâlțiați, cu părul vâlvoi și în desordin, în cap cu capelă și în frunte înferată cu o pecetie oarecare (aici nu zic sigiliu). Adevărat că nu i se vede goliciumea, poartă vestminte de pomană; însă este de dorit o asemenea stare?

Însă limba noastră tot nu e în starea unei asemenea fete: materia ei este romană, adică a sa, forma îi e romană, adică a sa, averea ei maternă este mare și îndestulă, însă ea e lipsită, căci nu știu cine a făcut-o să creadă că ce a rămas dela mamă-sa nu este al ei, și se împoțonează cu *cinste* străină fără să aspire la *onoarea* maternă. Și cei cari îi apără drepturile și vor să o reîntrege în averile sale sunt considerați ca niște visători și înnoitori. Starea limbii noastre nu e ca acelei fete orfane: limba noastră își are averile materne, și o face necunoscută numai vestmintele străine, niște petice ce o fac ridicolă. Însă ia să vedem câte sunt petecele astea?

De va lua cineva după urmă toate vorbele străine câte una una, și i-o veni, d'a minune, să le numere, făcându-le grămadă la un loc, slavonești, turcești, ungurești, grecești din Fanar, nemțești, și însuși și țigănești, nu le va afla mai mult de 300 de rădăcină. — Cum

se poate asta? numai trei sute de vorbe străine avem noi în limba noastră? va întreba cineva. — Eu crez că și mai puține sunt cele de rădăcină; însă fiindcă nu ajunseră Românului, el făcu un fel de speculație ca acela ce spunea odată că s'a suit, nu știu unde, și vrând, el acolo, să se dea jos, ca să nu cază, s'a descins de cingătoare, a legat-o de un căpătâiu sus, și de celalalt a lăsat-o jos ca să se lase și el apoi țiindu-se de dânsa, știți dumneavoastră cum, ghemuit, cu picioare încheștate și țiindu-se tare cu mâinile. Veni, veni bietul om, când palid, când roșu, la vale până în capătul cingătoarei, și picioarele îi bănănăia cu vestminte cu tot în dreapta și în stânga; câtă în jos, și mai era mult până jos: numai uitându-se îl lua fiori. Ce să facă omul? pe loc iară sus cum putu; trase cingătoarea, stete puțin a cugeta, și văzu că numai cu înăditura o poate scoate la cale. Așa tăie cingătoarea, nu pociu să vă spuii curat în câte bucăți și începu a o înnodea ca să-ajungă... Eram copil când am auzit istoria aceasta și începusem a dormita ca copiii și ca mulți din dumneavoastră, auzindu-mă pe mine. În cele după urmă am adormit cum se cade și nu știu ce va fi făcut bietul om, s'o fi dat jos cu năditura? a căzut? a rămas tot acolo? nu pociu spune curat.

Așa făcură și Românii în înțeles întors: cu vreo două trei sute de vorbe străine nu le era destul să se suie adică și ei la Parnas. Luară vorba *slavă*, întocmai ca și Grecii vorba *armata*, lăsară vorba *glorie*, cum lăsară și Grecii vorba *opla*; și dela *slavă* începură a înădi și la *glorios* ziseră *slăvit*, la *glorificat* iar *slăvit*; luară vorba *cinste*, și uitară vorba *onoare*, și la *onorat*, ziseră *cinstit*, la *onest*, tot *cinstit*, la *stimat*, *cinstit*, la *stimabil* tot *cinstit*, la *onorabil*, *respectabil*, *venerabil* tot *cinstit*; uitară vorba *liber*, ca Grecii vorba *Ellen*, și începură a zice *slobod*, ca Grecii *Romaios* — atât le șădea bine Grecilor când se numia Romaii, cât și nouă când ne numim slobozi. — Incepură dar Românii dela *slobod* a mi-ți înădi, și a face *slobozenie*, *slobozire*, *slobozit*, *slobozitură*... petece unul și unul numai bune să te arăți cu ele la nuntă și însuși și la palat, pentrucă ești bine priimit cu petece ca d'alde astea. Uitară în cele după urmă Românii, lepădându-și literele, uitară și de a scrie, și îi puseră popii slavoni sau slavonisați a-și pune degetul în loc de pecetie ca să se crează, și le ziseră: « iscalia » adică mânjaște;

începură a mânji hârtia și a se mânji pe degit, adică a se iscăli; și dela *iscălire* începură a înnădi și a face iscălit, iscălitor, iscălitură, sus-iscălit, subt-iscălit, adică cum am zice peste tot mânjât, și pe față și pe dos și pe cap și picioare. Uitară vorba *bellum*, cu toate că până mai încoa tot mai conserva vorba *belicoasă*, pentru stofele ce era așa de tari și trainice cât se putea lupta cu timpul și a ține mai mult; uitară, zic, vorba *bellum*, și în locul ei luară vorba *resboiu*, adică tâlhărie — căci resboiu, curat tâlhărie va să zică — și începură a înnădi: resboitor, resboit, resboinic, adică neavând cu ce a se mai bate, căci pierduseră armele, începură a se despuia între sine... Cu cât vom înainta mai departe, cu atâta scandalul crește, și stăm aci, cugetând că e destul o măciucă la un car de oale.

Puteți acum pricepe cum se înavuți limba română cu înnăditure. Însă acest fel de speculații urmară până la anul 1817. Văzură bieții Români că cu înnăditurile, în loc să ajungă la Parnas, ei se puseseră la cucuiata. Începură unii a desnoda, a lepăda, a croi din nou; începură a pune piatră peste piatră și pietrele din unghiu tot mai târicele, și de vor merge tot așa, poate că vor ajunge daca nu pe vreun munte, încai pe vreo colină; căci cum mergea, înnădind din tei curmei și acățându-se, ca să se suie, de spini și de palamidă, și de buriene putrede, cu cât opinteala le era mai mare, cu atâta da înapoi ca bobocii de rață și de găscă când ciupesc și întind iarba. Eu dau cu mintea că de ar face cineva un tablou care să reprezente o asemenea suire cu nade, n'ar semăna nici de cum o caricatură, ci din contra o expediție foarte eroică către ăl Parnas, mai vârtos de va pune în capul ei și pe vreun Voinea.

Tablourile ca tablourile și Voinii ca Voinii, să le lăsăm și să-i lăsăm la Dumnezeu încolo; să venim la vorba noastră. Ziserăm că Românul tot înnădi, ca să se suie, cum făcea bietul om ăla ca să se dea jos. Însă Românului, dela descălicătoare, i-a zis nu știu cine și Rumânaș în diminutiv, care pentru cine știe bine rumânește va să zică copilul dracului. Copil, copil; însă cu ce nu-i venea lui bine o da pe bete. Pe când era prin bisericile lui popi slavoni sau slavoniți, auzi dela dânșii vorba «popă», o dete din gură în gură și o luă la trei parale, încât fiecare ministru al lui Dumnezeu mai bine va să fie preot pe românie decât

popă pe slavonie. — Dela Slavoni auziră Românii vorbele gospod, blagorodnic, și le trecură din gură în gură ca pe câini în târbăceală, până când începură a zice: ce tot gosporodești și blogorodești, popo? — Dela ei auziră și vorba: bobotează, și cu toată ortodoxia și pietatea lor esemplare nu se putură ținea de a nu zice unora ca coconul Drăgan când pat câte ceva, că a pățit o bobotează de i s'a dus numele. Tot delă popi și cărturari auziră și vorba jupân; și jupâne în sus, jupâne în jos, până nu mai vru nimeni să mai fie jupân, — nu știu Evreii de vor mai voi în ziua de astăzi. — Tot delă unii ca aceștia auziră și vorba crai, și nu vrură nici de cum să numească nici pe David nici pe Solomon crai, lăsând această vorbă pentru cei de curtea vechie.

Era adevărat Românii în pruncia lor, și ca copiii nepricepând ce fac, tot pricepea ca copiii când se joacă d'a baba Gaiea și caută acul doamnei. Lor le lipsea de multe și tot căuta. Știți jocul babei Gaiei, cum se întreabă și cum se răspunde: « o fi ăsta? — Ptiu... nu știu ce (însă dumneavoastră știți bine ce). Hei bine, așa făcură și Românii, cercară de toate și pe toate cele străine le deteră pe bete. Veniră străinii și începură a le zice: « o fi jupân Voinea? — Ptiu... nu știu ce. — O fi țelebi Kiulafoglu? — Ptiu... nu știu ce. — O fi chir Nicola? — Ptiu... nu știu ce. — O fi coconu Drăgan? — Ptiu... nu știu ce. — O fi Gospodin of? — Ptiu... nu știu ce. — O fi musiu Lombardon? — Ptiu... nu știu ce. — O fi domnul anul sau escul? — Asta e ». Pune mâna pe el și nu-l mai lasă, pentrucă-i vine lui bine cu domnul lui. Toate celelalte trecură și se învechiră, și căzură în derădere, numai « domnul » delă descălicătoare nu se învechi și stă în adevărata lui putere și va sta cât va sta și numele de Român.

Copii, uitați-vă bine și vedeți că vorbele străine n'au putut să facă sat în limba română. Eu am strâns aci, dacă nu pe toate, însă pe cele mai multe și mai pe toate ce sunt mai ades în us. Peste tot abia se suie la 1200 cu rădăcini cu nade. Dintr'însele unele sunt uitate și neînțelese ca: *peasnă, dârbovnic*... altele căzute și luate în răs ca: *glavă, jupân, craiū, popă, cinste, bezi*... altele, ce unele sunt și altele însemnează, ca: *răsboiū, iscălire, bezcisnic, bazaconie, potcă*... (vezi însemnarea lor în vocabular), și cele mai multe au pe cele adevărate românești corespunzătoare, ca *zăbovire întârziere, blajân, blând (ferice)*,

bănuială prepus, în zadar în deșărt, ghimpe spin, vreme timp, gasdă oaspe, dojană mustrare, zăpis înscris, belea asupra, odaie cămară.

Din cele rămase iară, pe unele le rempinse Regulamentul dimpreună cu rezultatele lui: *buiurdisma* se făcu *resoluție*, *isprăvnicia* se făcu *cărmuire*, mai pe urmă, vrând Dumnezeu, se va face și *administrație*, *Sfatul oblăduitor* se făcu *Sfat administrativ*, și dacă va vrea Dumnezeu se va face și *consiliu administrativ*, ca să nu fie... în doi peri; *braslele* se făcură *corporații* și altele mulțime; însă pe cât Regulamentul alungă pe unele, cu atâta ne mai aduse altele cu totul străine ce nu le cunoașteam nici noi, nici părinții noștri, și pentru aceasta avem să mulțumim traducătorilor Capului al IX-lea.

Mai sunt încă unele vorbe care deși mai se aud în gurile Românilor, însă le iau locul și mai cu energie și mai cu demnitate altele care, deși era necunoscute acum vreo 15 ani, însă sunt din aceeași origine cu întregul cel nobil al limbii noastre; toți știu astăzi ce este *public* și pot scăpa de vestejita și uscata *obște*. Fiecine înțelege ce va să zică *relație* și *dar' avere*, ca să poată trăi și fără *alișveriş*. Oricine pronunță astăzi vorba *libertate*, simte a se deștepta în inima lui niște simtimente regeneratoare, ce n'a putut niciodată să le producă vorba *slobozenie*. Câte vorbe numai sunt mulțime de familie latină ce vin astăzi a-și lua locul lor lângă atâtea zeci de mii ce le-au păstrat antenații noștri, numai să le ia cineva cum se cuvine, iar nu întregi franțozești, întregi italiene sau întregi latine, sau de familia aceasta date mai întâi prin tip grecesc ori unguresc, și aduse numai bune în limba noastră. Spre exemplu: dacă e cunoscută vorba *public* și va voi cineva să facă un verb, să nu zică nici *publicarisește* nici *publicuește*, nici *publicălueste*, nici *publicază*, nici *publicează*, ci *publică* (așa mi se pare); dacă va voi să scape de găteala sau podoaba capului, să nu zică *coafiură*, pocind și ortografia franțeză și introducând o macaroană în limba noastră: să zică însă pe rumânie *conciură* sau cel puțin *coifură*, făcând să mai semene oarecum cu *coif*, de unde și franțezul are vorba *coif*.

Din vorbele ce mai pot rămânea din aceste 1200, mai sunt unele ce n'au în gura popoului altele corespunzătoare române; însă se pot face rumânește foarte pe înțelesul publicului, cum spre exemplu: *ambar* se poate prea bine împlini cu vorbele *grânariu*, *orzariu*, *făi-*

nariu, și e mult mai strânsă limba decât când am lăsa-o desmățată și am zice ambar de grâu, — de orz, — de făină; *bostana* se poate împlini cu vorba *pepinet*; *plugul*, cu vorba *aratru*, dela *arare*; *gâdea* muntenesc și *călăul* moldovenesc precum a lipsit între noi, ar putea lipsi și dintre Moldoveni, și când se va mai vorbi de dânsul, i s'ar putea zice după cum îi zice și Psalmistul, *omul sânghiurilor*, sau și *carnefice*, că nu e niciun păcat, pentrucă aceea și face, ucigă-l toaca! îi dă dreptatea omenească oamenii lui Dumnezeu, și el face la carne dintr'înșii! — *grijei* iară de ce să nu i se zică *cură*, de unde vine și *curare*, și apoi participiul *curat*? căci lucrul curat nu e alta decât căutat, îngrijit; nimeni nu e curat, dacă nu va fi spălat, netezit, cu unghiile tăiate sau și țuțuite; e grijă sau cură multă până să-și ție cineva unghiile curate, câte spurcării de tot felul nu mai intră pe subt dânsule?

De vom urma astfel, din vorbele rămase pe alocurea, cum la Moldoveni *bașca*, se poate zice ca la noi *turn*; *hasapul* se poate zice ca la noi *măcelar*; *vina* dela noi se poate zice ca airea *culpă*, *rana* se poate zice ca în alte locuri între Români *plagă*; de vom întreba pe Românii din Macedonia și pe cei din Istria, câte am mai afla și dela dânsii, și am putea scăpa și de alte vreo cinci-zeci șai-zeci pentru care e toată cearta și nevoia. Pentru unele ca *glorie*, *onoare*, *serv*, *secol*, *etern*, *oră*, *amic*, mai este toată nevoia. Și care e Românul acela să mai voiască în timpii ce ne aflăm slavă și cinste străină? De vor mai fi unii, sunt toți arătați cu degetul de copii. Pe unii ca aceia trebuie să-i chierne, fără îndoială, ori Voinea ori Drăgan ori ce știi ce fel păcatele li se începe sau li se termină numele.

Mă întreba odată unul, ce am eu cu numele Voinea, ori Drăgan? Am ceva d'a împărți cu niscaiva oameni ce se numesc astfel? și i-am răspuns, precum vă spui și dumneavoastră acum: eu n'am nimic nici cu numele, nici cu oamenii; Românii și oamenii în general nu știu ce tot au cu niște nume: cât aud Vlad, Mușat și altele, încep a râde, și prin urmare nu mă pociu nici eu ține de a nu mă înfla râsul, cu iertăciune, când auz Voinea, Drăgan... Până la oameni, nu știu zău ce are soartea, destinul, ori și Dumnezeu cu niște nume. Pe Gabriel de l-ar fi chemat Belzebut or Satan, nu știu de ar fi fost îngerul păcii.

Pe Ioan, Petru și Pavel, de i-ar fi chemat Iuda, nu știu ce fel de figură ar fi făcut între Apostoli. Pe Mihaiu Bravul, pe Ștefan cel Mare, de i-ar fi chemat Mușat ori Voinea, nu știu ce ar fi făcut cu numele lor cu tot. Pe Ahille, de l-ar fi chemat Tersite, nu știu de n'ar fi însuflat răsul Troienilor în locul terorii. Pe Napoleon de l-ar fi chemat Bertram, sau Cativaparte, nu știu ce fel de parte ar fi avut. Nașii câte odată par'că au câte o inspirație profetică când pun numele finilor. Este și cu numele ca și cu formele, figurile, fizionomiile: cum ei vedea cucuvaia cu ochii sgâiți, pricepi îndată că n'o să cânte frumos; auzi o pasere cântând frumos, nu-ți vine nici de cum să crezi că se chiamă cioacă ori ciuf. Vezi un șoarece și te înfiozezi de o spaimă scârboasă. Prin urmare auzi pe câte unul că preferă *pisania* din *inscripție*, *slava* din *glorie*, *slobozenia* din *libertate*, *cinstea* din *onoare*, este ca și când ar preferi pe *jupânul* din *domnă*, pe *crăiasa* din *regină*, pe *ocara* din *insultă*; pricepi îndată că omul acela trebuie să aibă gustul muștelor, ce trece peste flori și se pune... nu știu unde; omul acela cată să aibă ori numele nu știu cum, ori ochii nu știu cum, ori căpățâna; cu un cuvânt, cată să fie însemnat.

Asta e, copii, căci către voi mă adresez, mai tot vocabularul vorbelor străine; vouă vi le fac cunoscute, și e al vostru de a le face să nu se mai auză nici în scrierile voastre, nici în gurile voastre, nici în casele voastre, când veți fi odată bărbați și tați de familie. Bătrânii noștri nu știură atâta carte ca voi, și vă deteră pe bete o mulțime de jupâni și de crăișori, și voi n'o să puteți da copiilor voștri astă limbă curată, și splendidă, și radioasă ca surorile ei din aceiași părinți?

Zic însă unii: toate acestea sunt bune, însă popoului îi trebuie idei, și ca să i le poată da cineva, se cuvine a i le arăta prin vorbele cunoscute de el. Și eu zic că popoului îi trebuie idei, și ca să i le dai, trebuie mai întâi să-l înveți carte ca să le poată citi; și apoi trebuie să aibi și dumneata și idei, și principe, și metod ca să-i poți a-i da idei. Cum s'au dat și se dau idei popului franțez? prin jargoanele provinciiale sau prin limba lui Fenelon? cum se dau idei Germanilor, prin gergul vienez sau săsesc, ori prin limba lui Goethe? Cum au luat și iau idei Grecii regenerați, prin vorbele turcești și italiene, prin cuiungis, bacevanos, cadis,

topicis, sau prin espulsia unor asemenea mii de vorbe și reîntregirea în cele străbune și uitate? In care popul s'au introdus sau s'au putut introduce idei printr'o limbă incultă și desmățată? Ca să dea cineva populului idei, cată să aibă el mai întâi și să le aibă într'un chip lămurit în capul său, să nu fie încurcate, că atunci oricum va scrie, nimeni nu-l pricepe. Mai întâi de toate, dela un scriitor, în toată lumea se cere stil, și toată ideea, și toată nuanța ideii să-și aibă numele său: să nu zică adică și onorii, și probității, și onestității, și stimei tot *cinste*; să nu zică și la virtuos *îmbunătățit*, și la ameliorat *îmbunătățit*. Scriitorul să înțelege că se cuvine să știe mai mult decât popoul, și popoul, când ia o carte în mână, va să mai afle și el câte ceva, adică și idei și numele ideilor acelora. Dela scriitor dar să se ceară stil, și zicând stil nu va să zică vorbe innobile și eterogene cu întregul unei limbi; dela scriitorul român să se ceară stil român, și de bărbat, să se ceară metod. Câteva vorbe, și de nu se pricepe de vulg, însă vulgul ce a învățat carte întreabă și e îndoit folosit. Ce se folosește vulgul de va transporta cineva pe boerii în toate țările și în toți secolii, și va zice boerii Spaniei, boerii Franței, boerii Engliterei, boerii Ungariei, boerii din Psalmist, boerii Atenei? nu e mai folosit când se va zice Corteții, Pairii, Lorzii, Magnații, Principii, Arhonții? Intreabă iar cineva ce se folosește Românul, de va zice onoare și nu cinste? întreb și eu, ce se folosește iară de va zice cinste și nu onoare? Ce se folosește Grecul daca zice opla și nu armata, astinomia și nu poliția? Se folosește atâta cât se folosește orice om când are al său și nu împlă împrumutându-se. Când este ca să ne curățim limba de străinismi și de vorbe parazite, când este vorba a se da Românului o limbă mai cultă decât ceea ce a avut până acum; când este vorba a desbrăca limba de niște torțoale ce o făcea ridicolă chiar acelora ce i-au dat acele torțoale, atunci ne apucă ca niște năbădăi simtimentele simpatiei către popul; și în faptele și purtările noastre nu dăm probe decât cum am putea să-l (precupețim) și să-l degradăm mai mult. E rușine, domnilor, să combatem cu atâta răutate tot ce este adevărat Roman și să ne facem apărătorii unor vorbe, pe care pe cât le-om ține pe atâta ne sunt niște suveniruri ale unei epohe de plâns și de rușine, (pecetea) slaviei pe frunțile noastre. Români, luați-vă înapoi literele și vorbele voastre, căutați-le

pretutindeni pe unde se vorbește limba română, cătați-le în cărțile voastre, în manuscrisele voastre, în limbile surori, în latina, și restabiliți-vă în drepturile voastre. Cu litere străine, și cu limba cârpită ați fost atâția secolii, și știți cum v'a mers; cercați și cu ale voastre și veți vedea cum vă va merge. Vedeți care a fost cugetul scriitorilor noștri celor mai mari. Ce drum v'a deschis Ianache Văcărescul, P. Iorgovici, P. Maior, Șincal, S. Clain; citiți precuvântările răposatului Arhiepiscop Veniamin al Moldaviei. Bărbații aceștia au cugetat, au veghiat, au asudat pentru voi. Respectați părerile aceloră ce au cugetat pentru binele vostru, nu faceți ca Judanii ce își ucidea profetii. A! Românie, căci n'am lacrimile Ierimiei, căci nu am sufletul lui cel prevăzător, ca să plâng cum plângea el Cetatea cea Sântă! Tu ți-ai adăpat cu oțet și cu fiere pe toți câți ți-au voit binele, și te-ai lăsat a fi amăgită de cei ce ți-au urzit peirea...

Însă uitasem că eu îmi pusese în minte să fiu numai (chief) și inimă voioasă, făcând această precuvântare; văz că m'a furat apa și pe nesimțite am început-o a o da prin tragic. Ce ne sunt de folos lacrimile, când vorbim de stil? Cer oamenii să se respecteze limba, fără a ști nici ce e respectul, nici ce e limba. Ce respect are dumnealui către limbă când zice: comprometat și nu compromis; ce respect are către limbă când i se pare că sunt rumânești espresiile, «tânărul om, aga din Spania, nuotăți politice, gazetă literală?» A zice cineva «știri politice» este p'o rumânie curată, «nuvelle politice» p'o rumânie ma gramatisată, ori mai după logică; «novitale politice» p'o rumânie macaronisată; a zice însă «nuotăți politice» este o franțozie de inno-rant (nouveautés politiques!) Să nu cugetați că eu fac aci vreo aluzie; să nu-și o ia nimeni asupra; păcate d'al de astea am făcut toți; toți suntem păcătoși. Vorba nuotate eu însumi am zis-o întâi la No. 1 al Curierului Român al anului I și am zis-o în loc de nuvelă. Nu m'am ținut însă ca orbul de gard, și nici n'am râs de cei ce au zis: știri și nuvelle, zicând că nu scriu românește: din contra am văzut că zic mai bine și m'am îndreptat; îndreptează-te dar, domnule, și dumneata, oricine ești, fii Român cum te cere partea cea sănătoasă a nației, cum te va cere viitorimea. Cel puțin învață o gramatică oarecare; scrie cel puțin limba bisericeii, că e prea după o logică.

Nu știi nicio limbă cum se cade, căci de ai ști franțozește bine, dacă nu și rumânește, ai zice: compromis ca trimis, iar nu comprometat (comprometé! ce rușine!) ca trimitat; nu știi o grămatică, care e lucrul copiilor; și o să te crez eu că știi politica, legile, științele naturale? Ești în științele acestea vreun Montesquieu, Becaria, Nefton, Galileu? Așa! ei fi știind și dintr'însele cât știi și din grămatică, sau de vei fi știind mai mult, de se poate ști fără grămatică și logică, ești un fel de ἀγράμματος φιλόσοφος.

Cu toate acestea eu îi las pe toți în pace, când și-ar vedea lungul nasului și și-ar căta fiecare de meseria lui, și ar lăsa în pace pe cei cari scriu pentru copiii lor. Cât pentru mine, e bine venit și cel cu idei, și cel cu limbă, și cel cu stil și cel cu toate și mai bine venit, și cel cu slava și cel cu gloria, și cel cu conciuura și cel cu coifura și cel cu coafiura, (numai să nu-i prea fie așa ciufulită ori vâlvoiată), vie toți, aibă un scop și o frăție și toate se dreg încetul cu încetul. Cel ce zice însă că numai una e bună și alta nu, cel ce se crede că e autor mare de va zice crăiasă și nu regină, cel ce pretinde a rămânea în răătăcire și defaimă pe cel ce nu va să rămâie cu dumnealui, pe acela, și de așa avea eu vreo putere să-l priimesc, nu-l priimește nația, nu-l priimește viitorimea de voitor de bine.

Am strâns vocabularul acesta; am însemnat la fiecare vorbă de ce origine e, cum se zice pe rumânește sau cum s'ar putea zice, și unde nu s'a aflat vorbe din limba vorbitoare, am alergat acolo de unde ne este și numele, și carnea, și sângele, și peptul, și însuși laptele ce l-am supt ¹⁾. Românul în două capete ale existenței sale are d'o parte *nascere* și de alta *morire*; iată-i confinii sau hotarele de tot romane. Dela un capăt până la altul viază, trăiește, simte, vede, aude, râde, plânge, vorbește, îmblă, șade, doarme, se mișcă, străbate, se luptă, sudă; și la luptă pune braț, pept, își varsă sângele ²⁾ și cum s'ar putea din toate acestea a ieși o *slavă* și nu o *glorie*?! Ia lăsați, domnilor, că glumiți toți câți vă prefaceți că nu știți ce va să zică gloria. Pentru sătean

¹⁾ Român, Romanus; carne, caro, carnis, carne; sânge, sanguis, sangue; pept, pectus; lapte, lac, lacte.

²⁾ Toate vorbele astea sunt romane.

aci nu e vorba, el a uitat-o de mult și în ziua de astăzi el nu se dispută nici pentru slavă nici pentru glorie; și de când ne-am slavonit noi și tot aude din gura noastră slavă, el nici nu visează la dânsa. Dacă vrei să-i dai idei, deșteptați-l, regenerați-l, nu-l lăsați fără carte, sau și cu carte nu-l lăsați *bucher*. De veți zice de onoare, dumneavoastră o înțelegeți dacă nu fapta încai vorba; săteanul a uitat-o, și când îi spui lui de *cinste*, el crede că sau vrei să-i dai au mai mult că vrei să-i iei vreo cinzeacă; lui cu cinstea i se duce mintea la cârciumă; nu înțelege ce vrei să înțelegeți dumneavoastră. Când va fi să înțeleagă și el aceea, el se exprimă pe limba lui cea simplă: « om de omenie », iar nu « om de cinste », care este o traducție ad litteram din frasul franțez « homme d'honneur ». « Om de cinste » pentru dânsul e acela care dă cu ocaua sau cu vadra iar nu cu cinzeaca.

Mai zic iar unii: bine, destul destul, vedem că vorbele acestea sunt curat slavone, ungurești, turcești etc., nu sunt rumânești; însă ce atâta stăruire a le scoate afară? Nu cumva limbile celelalte sunt numai de un element? nu vezi că limba elenă are atâtea vorbe asiatice și egiptene? nu vezi limba engleză jumătate germană și jumătate gallă? de ce și limba noastră să n'aibă vorbe străine care s'au pământenit, și s'a deprins lumea cu dânsule? — Bună vorbă, bună întrebare; însă domnule așa ar fi când ar fi și la noi așa; dar vezi, la noi nu merge lucrul tot așa.

În Grecia au venit Fenicieni, popoare din Asia și din Africa, și toți împreună amestecându-și și limba și datinile și deprinderile și sângele, formară o nație care nu se numi nici Fenicieni, nici Egipteni, ci Danai, Ahei, Eleni și în urmă Greci. Atât avea drept cei din Asia cât și cei din Africa, și acolo fu un fel de asoțiație: la dânsii nici vorbele egiptene, nici cele feniciene nu era străine, era ale lor ca și cele ce mai făcură în urmă.

În Englitera se amestecară Galli și Saxoni, și locuitorii Engliterei nu se numiră nici Galli nici Saxoni, ci Englezi, adică formară o nație ce nu era nici gallă nici saxonă, și o limbă nouă, amestecată și ea ca și nația, icoană foarte asemănată nației. Amestecat e Englezul, amestecată îi e și limba; iar o asoțiație, amestic de capitale; la dânsii iară vorbele galle și germane nu sunt străine, sunt ale lor.

La noi nu merge lucrul, cum am zis, tot așa. Romanii din Dacia, n'au format altă nație nici altă limbă, au rămas tot Români. Curați curăței, în linie dreaptă dela Romulu? va întreba cineva. Curați pe cât pot rămânea națiile de curate, curați cu numele că nu și l-au schimbat, 5 curați cu datinele că nu și le-au schimbat, curați cu guvernul și cu țara că și le-au numit tot-d'auna românești; însă au venit între ei Slavoni, Unguri, Greci, poate și Turci. Nimeni nici n'a putut, nici nu l-a suferit cineva să-și împuie nici numele, nici legile, nici datinele; din contra a stat ca străin, și d'a rămas aci el și copiii lui, de s'a în- 10 cuscrit, a căutat să priimească legea română, limba română, datine române, a căutat să se numească Român. La noi n'a fost așa talmeș-balmeș, ce e al tău al meu, și ce e al meu al tău; la noi n'a fost aso-țiație. A fost o nație ce s'a ținut printre secolii și calamități, ce și-a conservat caracterul și tipul original, ce a priimit pe străin ca oaspe 15 și l-a onorat cu numele de Român atunci când a cerut a se conforma cu legile țării. A fost o nație ca și Grecii cari, oricât de căzuți era, a căror limbă populară oricât era de amestecată cu vorbe turcești și italiene, când s'au regenerat au simțit că sunt Greci și că au al lor, și țară și limbă.

Noi ca și Grecii am căzut cu adevărat, însă nu așa de jos ca și dâșii, căci în tot-d'auna am avut un colț de pământ unde să putem înălța templele noastre, unde să deschidem brațele străinilor, unde să-i priimim și pre ei, pe acești Greci, să le deschidem școale spre a-și cultiva și propaga limba și suvenirile, unde să ne rugăm la Dumnezeu 25 în limba noastră, unde să ne plângem la Guvern în limba noastră, unde Guvernul să ne asculte și să ne răspundă în limba noastră, și când a venit o epohă de regenerație n'am putut fi nevoiți a începe dela toate. Bieții Greci fură nevoiți dela toate a începe: zeci de mii de vorbe străine a lepăda din limba lor; fură nevoiți însuși numele de 30 Greci și de Eleni a și-l lua înapoi, căci se numia 'Ρωμαῖοι. Noi ne-am numit și ne numim tot Români, frații mei. Numai noi din acea nație potentă și împărăteasă, numai noi dintre toți frații de aceeași familie ne mai numim Români; și vai! numele părinților noștri, nu-l vom fi conservat doară ca să-l desonorăm! Ești Român, domnule? rumânește 35 vorbești? Dacă dar vorbești românește, slava și cinstea nu sunt vorbe

românești. Ori mințim când zicem că suntem Români, ori mințim când zicem că e limba română astfel cum o vorbim.

Să luăm dar limba latină, va zice altul, dacă suntem Români. N'avem trebuință s'o luăm pentru că o am ținut și o ținem; însă limbile, deși sunt tot acelea, își au și ele fazele lor. Platon era Elen și n'a scris limba lui Omer, Grecii de astăzi sunt Eleni și nu scriu limba lui Platon, și cu toate acestea și limba lui Omer și a lui Platon, și a Grecilor regenerați, tot limbi elene sunt.

Limba noastră e romană ca și cea latină însă sub altă fază: și acum e vorba numai de a o cultiva și a o cultiva va să zică a o curăți, a o înnobila, a-i da o educație după natura ei, și la educația aceasta să fim cu luare aminte ca la orice educație. Nu din toate familiile ies copii buni; nu din penele tuturilor scriitorilor iese limba cum se cade să iasă. În casele unde tata îmblă într'o parte și mama într'alta, copiii, zău, au fel de fel de fizionomii, și cum or ieși când s'or face mari, Dumnezeu mai știe. Scriitorilor ce dau și prin ungerie și prin slavonie, și prin franțozie, și în dreapta și în stânga, ce aruncă pe hârtie ce le-veni fără cuget, fără unime, fără întregime, cum le sunt urmările așa le este și limba.

Ce păcat pentru niște cauze atât de înțelese și atât de naționale, să asude cineva atâta, să vorbească atâta, să cheltuiască atâta, ca să-și facă atâția voitori de rău!

Iar se mai scoală o întrebare: « Bine, văzui că vorbele feniciene și egiptene nu sunt străine în limba elenă; vorbele galle și germane nu sunt străine în cea engleză, că la noi sunt străine cele ungurești, slavonești, ș.ă.l., am văzut aceasta; dar de ce să nu priimim și noi vorbe străine cum priimesc și alte limbi formate, cum priimia limba elenă formată, în scrierile lui Senofonte, cum priimește limba franțeză astăzi? » — Să priimim, domnule, cine zice să nu priimim; să fie însă ceva vorbe de costume, de datine străine, de dregătorii străine, vorbe ce aduc aminte un loc, o țară, o epohă; nu însă și vorbe care ne degradă. Am zis că numele, ființa noastră, carnea, sângele ne sunt rumânești, ș'apoi slava, cinstea, slobozenia, mila din noi, care sunt fructele omului, să ne fie străine? noi să n'avem nici de cum? — oastea, armele, pedestrii, călăreții să fie rumânești, și dejurstva, rasvodul, să fie străine?

n'or fi având astea nume în limba română cea mare, n'or fi având nume la frații noștri? Auzi de un pom, îți spun că se numește portocal precum locuitorul României se numește Român; temelia lui se numește rădăcină, precum a Românului, picioare; materia lui cea mai tare se numește lemn, ca a Românului carne, oase . . . învălitura lui, scoarță, ca a Românului piele; partea umedă ce circulă printr'însul se numește must sau suc, ca a Românului sânge; răsăriturile ce se împart din trunchiul lui se numesc ramuri, ca ale Românului brațe; investi-tura lui cea verde și umbritoare că se numește frunze, ca a Românului păr, cene, sprâncene; auzi că frunza lui e grasă, tare, și în forma pă-rulină, că forma și mărimea sau fizionomia aceluia pom e egală cu a portocalului, că floarea lui e albă, mirositoare atât cât îți rechemă Paradisul și plăcerile primei mirese ce a ieșit din mâinile creatoare ale lui Dumnezeu; auzi iară că toți pictorii, fizionomiștii, văd în Român, în chipul și datinele lui, fizionomii italice și datine romane, și că limba lui îți rechemă limba Italiei, limba lui Virgiliu și a lui Dante, și îți promite o nuntă fericită cu Europa civilizată. Auzi pe urmă că acel pom ce se chiamă portocal, cu toate caracteristecile portocalului, că dă niște fructe ce se numesc mere pădurețe! ori și mai rău, că se numesc gugoși de tufă! Nu te-ai mira? n'ai zice că minte naturalistul, învățatul, filosoful, patriotul, voitorul dumitale de bine care va să te îndoape cu atâtea idei și adevăruri, începând dela o atât de groasă minciune? De ce nu te miri dară când îți spune că Românul cu tot numele lui, cu tot *laptele* ce a sugt, cu tot *sângele* ce îi circulă prin vine, cu toate *brațele* și *peptul* lui, cu toată *inima* lui, că fructele facultăților lui or să fie milă, prieteșug, cinste, slobozenie, slavă? O mare răătăcire a noastră!

Asta mi-e vorba, domnilor, și nu mă pricepeți sau vă faceți a nu mă pricepe. Eu asta zic: ca nici străinii nici vorbele lor să nu fie în capul bucatelor.

Putem în cele după urmă avea vorbe străine pe atât cât vom vedea că limba nu devine nici aspră nici monstruoasă, după natura și întregul ei. Vezi o damă *parisiană*, investită în costumul său național sau după moda epoei; vezi însă și o brățară antică, o colană sau niște cercei gotici, un șal asiatic, o conciură chineză, când aceste orna-

mente eterogene sunt singuratice la un întreg omogen, de multe ori sunt mai picante și mai interesante, dacă dama are aceea ce se numește gust în toeletta sa. Amestecul însă de părți eterogene fără gust, fără combinare, fără regulă, fără știință, în totdeauna face o caricatură. Fie și la noi vorbe străine pe cât poate a le ierta istoria nației și arta, pe cât acestea să n'aducă paralizie limbii și naționalității noastre.

Însă eu m'am apucat să fac un vocabular și precuvântarea ieși mai mare decât dânsul. Atâta vorbă pentru vreo 1200 de vorbe! Ar avea dreptate să zică cineva: «s'a scremut muntele și a născut un șoarece». Cu toate acestea nu e nicio minune; minunea ar fi când s'ar screme șoarecele și ar naște un munte; și mie, fiindcă îmi mai place mai mult adevărul decât minunile, îmi veni să nu prea fiu atât de scump și econom în precuvântarea mea; mai vârtos că mă simțeam și dator a desface pe ici colea și niște vechi datorii; eu, zău, până acum nu mi-am dat demisia la scris ca să disper pe creditorii mei despre creditul cu care mă vor onora. Am vrut s'arăt că și d'acum înainte voi plăti după cuviință fiecăruia.

Cu toate acestea iară, de ce să-mi defaim eu singur vocabularul meu, zicând că e mic. Nu e mic nici de cum. De mic lucru luați dumneavoastră atâtea vorbe slavone, ungurești, turcești și țigănești să le alunge cineva din limba rumânească? de mic lucru luați dumneavoastră să se apuce cineva să asude ca să întoarcă capul cocoane ce se amestică și dumnealor în literatură, și să le facă a nu mai pronunța vorbe innobile? Asta e o luptă foarte mare, pentru că cred creștinele că cu vorbele voiu alunga și faptele. Asta nu e mic lucru, e prea mare, și prin urmare unui astfel de vocabular i se cuvenia, după toată dreptatea, o astfel de precuvântare și o astfel de postcuvântare. De vei fi căscat însă, bunul meu cititor, cât le-ai petrecut, culpa nu este a mea, că eu biet mi-am pus toate puterile ca să te fac să râzi, dacă nu de antagoniștii mei imaginați, cel puțin de mine. Zicând: antagoniști imaginați, să mă înțelegeți curat că voi să zică așa nereali, închipuiți în mintea mea, să nu care cumva să-ți plesnească prin cap că eu înțeleg așa subțiri, subțirei ca ața de păiajen, perduți de suptirei, obscuri cât abia îi poate vedea lumea, și pe ei și pe scrierile dumnealor, sau cel puțin ce se înflă ca broasca ca să se facă bou, ce țipă ca țân-

țarul pe la urechea leului; să nu care cumva să cugeți astfel și să atinge
 orgoliul la atâția oameni respectabili, că atunci nu m'amestic, eu n'am
 zis mai mult decât numai imaginați. Așa (daca n'ai putut râde de
 dumnealor, râzi încai de mine, că m'am pus să iau o cauză comună
 5 și națională fără să mă însărcinez nimeni, fără să-mi plătească nimeni,
 fără să am laudă, fără să am folos, fără să aspir la vr'un laure pălit,
 nici încai la vre un boziu. Râzi de asta până te vei ține cu mâna de
 inimă, că uite, râz și eu, crede-mă, de nu mai pociu; acum am început
 să-mi cunosc nebunia: să voiu a face pe niște oameni a crede că sunt
 10 fii legitimi ai unor părinți căror le poartă numele, când ei îmi împrumut
 pentru ce să le stric frumoasa iluzie de a se crede bastarzi! O nebunia
 mea! și mare înțelepciune a tuturilor ce speculă cu neștiința noastră!

Aci eram să-mi termin precuvântarea; și îmi adusei aminte ceva.
 O să vezi foarte des, cititorul meu, în vocabularul următor pe la multe
 15 vorbe semnul acesta (?). Atunci să știi că pe acolo mi se înfundă toată
 procopseala, e semn că întreb și eu de ce origine va fi vorba aceea.
 În alte locuri iară vei vedea vorbe slavone ori turcești, fără să-ți arăt
 cum s'ar putea zice pe rumânește; pe acelea să știi că și de le las așa
 spânzurate, însă mi-ți sunt mai sănătoase și mai vii decât celelalte.
 20 Nu știi, zău, de așa putea eu în ziua de astăzi să pui în loc de « vârstă »,
 « etate? » Nu știi ce să pui în locul vorbelor « ispas, gata, treabă,
 geambaș... ». De vor cuteza alții, de vor și alții să puie alte vorbe,
 eu zău nu-i pismuesc nici de cum că s'or face mai procopsiți decât
 mine. Pe urmă iar, la ce să zic vorbă mare? nu cumva la toate vorbele
 25 însemnate aci în vocabular am putut să corespund dorințelor și aștep-
 tărilor unor rătăciți de radicaliști ca și mine? la câte voi fi aiurând și
 eu! și pentru aceea vă rog să mă iertați. Păcatul mărturisit are preț
 mai cât o virtute.

VOCABULAR DE VORBE STREINE: SLAVONE, TURCEȘTI, UNGUREȘTI,
NEMȚEȘTI, GRECEȘTI . . .

A.

Adăstare, slav. Așteptare.
 Adânc, bulg. Profund.
 Acaret, turc. Proprietate; § acari-
 returî, averî, bunurî.
 Alaiû, turc. Pompă, cortegiû pen-
 tru solemnități prințiare; § con-
 voiû la petrecerea cellor morți.
 Alișveriș, turc. Debit, dar'-avere;
 § relație.
 Amanet, turc. Siguritate; § ipo-
 tecă la lucruri nemișcătoare;
 § gagiû la lucruri mișcătoare;
 § deposit la celle judecătorești;
 § ostagiû sau oștinagiû când
 se lasă un om drept siguritate.
 Ambar, turc. Grânariû, făinariû,
 orzariû, după materia ce co-
 prinde vasul.
 Apururea, slav. În tot'dauna, în
 perpetuû, în eternitate.
 Areciû, turc. Adjudicat, adică s'a dat
 atât, s'a prețuit, s'a judicat atât,
 și se strigă areciû! adjudicat!

Arnic sau harnic, slav. Bărbat;
 femee harnică, femee bărbată,
 lucrătoare; § activ.
 Artan, turc. coapsă.
 Atîrdisire, turc. Adjudicare, ad-
 judicație.

B.

Bazaconie, slav; însemnează nele-
 giuire, fără de lege, crimă, cu
 totul alta de ce însemnează în
 gurile cellor ce o mai zic.
 Bacșiș, turc. de băut, de mână
 bună.
 Basmă, turc. de nas, de mucî:
 năsariû, mučiniû, linteû; § — de
 șters: sudariu; § — de gât:
 strofiu. Este în us și batistă,
 pentru celle albe.
 Baș, turc. aghiû.
 Bezî, slav. afară de, fără.
 Bez-nă, slav. fără-fund, abis.
 Belea, turc. assuprire.
 Belciug, turc.

- Beteag**, ung. de o putere cu bolnav, slav. Noi zicem bolnav, și dincolo de Carpați beteag. Ca să nu zicem unul una și altul alta, saū unul să înțeleagă alta de ceea ce înțelege altul, putem să ne dăm mâna și să zicem toți: infirm, invalid, ammalat, morbid, morbos.
- Betegos**, ung. Maladiv.
- Becisnic**, saū bez-cisnicu (fără cinste). desonorat, desonest; fiind însă că cei fără cinste sunt și mișei, vorba bezcisnisc luasse cu totul altă însemnare între noi de ceea ce însemnează între Slavi.
- Becisnicie**, slav. desonestate; § miserie.
- Bizuire**, sumețire, încumetare.
- Bină**, turč. edifițiu, bastiment.
- Biciu** — de cai, flustru; § de de-sastruri ca ciumă, foamete, etc., flagellu.
- Blajin**, slav. fericit; § blând.
- Blid**, vas.
- Boală**, slav. Dela grecescul βολή, doric βολά, barbarisat bola, rumânisat boală, lovire a răului, malatie, morbu.
- Bobotează**, bog-botează, battezul Domnului, epifanie.
- Bogat**, slav. dela bog; latin dives, dela deus, divus; grecește Πλοῦτος era un zeu; românește se poate zice avut, înavuțit; cu averi: averos; § bogat în bani, bănos, pecunios; § — în bani și în credit, opulent, prepotent.
- Bogație**, slav. avuție, diviție.
- Boia**, turč. văpsea, dela greč. βάφο, culoare, tintură dela tingere, de unde întingere rumânesc.
- Boiangerie**, turč. tincturărie.
- Boiangiu**, tincturier.
- Boccea**, turč. legătură.
- Bolire**, slav a fi ammalat, a deveni ammalat.
- Bolnav**, slav. ammalat, infirm, morbid, morbos.
- Bolovan**, petroiū.
- Bondoc**, scund.
- Bostană**, turč. pepinet.
- Bostangiu**, turč. pepenar.
- Botez**, slav. dela greč. βάπτισμα, prin urmare e mai bine zis batisma, sau batesmū.
- Botezare**, slav. baptsare sau batesare.
- Botezător**, slav. baptistū.
- Brasdă**, slav. sulcū, esarătură.
- Braslă**, turč. corporație.
- Briciu**, slav. răzătoriu.
- Brodeală**, slav. întâmpin, întâmplare.
- Brutar**, nemț. pâlnar.
- Brutărie**, pâlnărie.
- Brăsdare**, sulcare, arare, esarare.
- Buzunar**, ung. tească. Această vorbă s'a întrudus cu vestmin-

tele moderne. Vestmintele Romanilor fiind tunica, toga, manta, n'aveau buzunare ca dulamele, anteriile, vestele, fracurile și pantalonii. Cu vestmintele vechi sau cu alle Rumânului de țară are omul sân, pungă, tească. De aceea, ce zicem noi buzunar pe ungarie, Italianul zice tesca. Tească are și Rumânul când e în vestmintele lui, iar nu în cele ungurești, turcești, hantătărești și Dumnezeu mai știe cum. Iar bine că am zis buzunar și nu gepü.

Bucoavnă, slav. Abecedar.

Băgare, (?) înțroducere, vîrîre: 'la băgat în casă, 'la înțrudus.

Băjănire, slav. emigrare.

Băjănie, slav. emigrație.

Bălan, slav. blond.

Bănuire, slav. prepunere.

Bănuială, slav. prepus, îndoială.

Bănuitor, slav. prepuitor.

Băsni, slav. A spune fabule, a înșira la minciuni.

Basnu, slav. Fabulă.

Bîlcîu, (?) sbor.

V.

Veac, slav. secol.

Vedenie, slav., în care numai terminația *enie* e slav, iar rădăcina *vede* e latină. Prin urmare vizie sau viziune.

Vechil, turc. plenipotent; § însărcinat; § vicar; § locotenent.

Vehilet, turc. plenipotință; § procuratie.

Vel, slav. mare.

Veleat, slav. dată, an.

Vesel, slav. voios, alegru, jovial.

Veselie, slav. voioșie, alegreță, ilaritate.

Veste, slav. nuvellă, avis, anunție; § fără veste: deodată, pe neașteptate.

Vestire, slav. înștiințare, dare de știre, anunțare.

Vestit, slav. înștiințat, anunțat; § faimos, renumit, celebru.

Vestitor, anunțator (în general); § angel (sacro-poetic); § erald, în termeni de cavalerie la bătaie, când vestitorul chiamă la luptă; la Romani, fecial; la Greci, caduceator.

Vecernie, slav. vesperă.

Veci, în veci, slav. în tot d'auna, în eternă, în sempreternă.

Vecinic, slav. eternu.

Vecie, vecinicie, slav. eternitate.

Vizinea, turc. bilance.

Vijelie, slav. uragan, pe uscat; tempeștă, pe mare.

Viclean, ung. Perfid, artificios, astuș.

Viclenire, ung. a voi răul.

Viclenitor, voitor de rău.

Vicleșug, viclenie, perfiditate, astușie.

Vileag în — în public.

Vinovat slav. păcătos, criminal, culpabil. E în us între alți Români vorba culpaș.

Vinovăție, slav. criminalitate, culpabilitate.

Vină, slav. păcat, crimă, culpă.

Viteaz, slav. brav, valoros; § eroi.

Vitejie, slav. bravură.

Vlădică, slav. despot, prelat, arhierie, episcop. Adevărata însă însemnare este despot; din câte predicate s'a dat unui arhierie, Slavonului 'ia mai plăcut despotul pe care 'la tradus în vlădică.

Voinic, slav. tare, brav.

Vrajbă, slav. discordie, desbină, desunire.

Vrajă, slav. farmec, încântămînt, încântătură.

Vrednic slav. P. Maior o trage dela vere-dignus, verdign și făcând anagramă, vrednig. Când putem însă, mai bine să zicem dignu sau demnă.

Vrednicie, dignitate, demnitate.

Noi pe gn latin îl facem mai antic și mai clasic mn: lignum, lemn, signum, semn, dignus, demn, ș'apoî îndemnare, dedemnare sau sdemnare, sdegnare, dedegner.

Vreme, slav. timp; § bună vremea, bună seara; § de vreme

ce, de oare ce; § în vreme ce, unde; — «în vreme ce» este fras ce nu s'aude în gura popoului ce nu știe carte; «în vreme ce» este o traducție ad-litteram a frasului grecesc macaronizat εἰς καιρὸν ὅπου; «în vreme ce» nu s'aude decât în gura foștilor cărturari. Rumânul în sat și copillul pînă e pe băngele școalei și în brațele mamei nu știe să zică: în vreme ce. Nicî un învățător n'a auzit un școlar plângându-se: «dascăle, în vreme ce ședeam colo, a venit Tase și 'mî a dat una în spate», ci zice pe rumânie, mai curat decât noi: «uîte, dascăle, unde ședeam acolo, a venit» ect... și Rumânul: «unde ședeam, neîcupleane, veni ciocoiul ect. ect. Vedeti acuma limbă: schimbat timpul în vreme, tradusă vorba grecească καιρός în vreme și făcut εἰς καιρὸν ὅπου în vreme ce! și unde? nu pe genuchii mamei, nu pe băngele școalei, nu în mijlocul țării, ci în casa țircovnicului, a logofătului, a Rumânului slavonorău-grecit. Pentru că nicî Grecul cel bun nu zice εἰς καιρὸν ὅπου, ci ἐν ᾧ, adică tot: acolo unde, și acolo fie în loc sau în timp, nu ne pasă.

Vreme, de vreme ce, fiind că; de vreme ce ne-am bucherit, am remas bucheri; adică fiind că ne-am, și ne-am, și ne-am și iar ne-am, am remas și vom remânea bucheri, ect. ect. ect.

Vremelnic, timporal; § proviso-riū; § trecător; § nestabil.

Vremelnicește, provizoriamente, de o cam dată.

Vrăjbire, slav. desunire, desbi-nare, a pune discordie.

Vrăjire, slav. fermecare, încântare.

Vrăjitor, fermecător, încântător.

Vrăjmaș, slav. cum să se împace români? noi zicem, mai ades vrăjmaș slav; Moldovenii mai ades dușman turcește (ce nu e în-doială că vine dela greč. *δουμενής*, citind pe υ, ς). Bănățenii zic inemic. Pe unul 'l a întreat odată, când voia ca să'l omoare: ce vreî mai bine? să te spân-zure saū să te puie în țeapă? și el scărpinându-se în cap și mai stând nițel, a respuns: «știî ce? eū mai bine aș mânca caș-caval». De m'ar întrea și pe mine cineva: «ce vreî mai bine: vrăjmaș saū dușman?» eū aș respunde: «ba mai bine inemic, cu toate că nu prea sea-mână cu cașcavalul; însă câți inemici ne șăd la masă mai des decât cașcavalul.

Vrăjmășesc, slav. ostil, dela oste saū oaste; pentru ce să nu fie mai rumânesc ostil când avem vorba oaste, decât franțozesc?...
Văpaie, flacăară.

Vârtejū, slav. vortice.

Virstă, slav. etate.

Vîrsnic, slav. major.

Vîrsnicie, slav. majorat.

Vîslă, slav. ramă.

G.

Gasdă, slav. oaspe, oaspete.

Gata, slav. iute; § dispus; § Gata? răsp.: eată-mă; § sunt gata, sunt dispus, sunt preparat.

Ghimpe, spin.

Ghimpos, spinos.

Ghiulea, turč. bală, bombă, sferă.

Ghicire, turč. devinare.

Ghicitor, devin, devinător.

Glas, slav. voce, saū boce, de unde bocire, a scoate glasul, a țipa, a plânge pe mort. Bocitul la țară se face printr'un fel de cântare monotonă.

Glasnic, slav. vocal.

Gloabă, slav. amendă.

Glăsuire, slav. vociferare, stri-gare, chiemare.

Gol, slav. nud.

Goliciune — nuditare.

Gonire, slav. allungare; § perse-cutare verb.; persecuție, subs.

- Gospodar, slav. prinț; § proprietar, senior; § econom, proprietar după înțelesul moldav, sau domnău econom.
- Gospodărie, economie de senior.
- Grabnic, slav. iute, activ, celer.
- Grabă, slav. celleritate, promptitudine.
- Graiă, slav. vorbă; § verb.
- Graniță, nemț. confină, frontieră.
- Greșală, slav. culpă; § defect; § păcat; § delittă; § eroare, retăcire, amăgire.
- Greșire, slav. a comite un păcat; § a greșit și s'a abătut, s'a amăgit.
- Greșit, culpabil; § păcătos; § fată greșită — amăgită; § a eșit greșit — defectuos.
- Grijanie, slav. cuminecătură.
- Grijire, slav. curare, de unde curat și curătură, lucru curat este acela pentru care am avut cură; § a grijii pe bolnav, a'l împărtăși, a'l cumineca.
- Grijă, slav. cură, de unde curare, participiul curat și apoi curător, curătură.
- Groză, slav. spaimă, terroare.
- Groznic, slav. spăimântător, formidabil, terribil, redutabil.
- Grozav, slav. terribil, orribil; § abominabil (grozav de urât).
- Grozăvie, slav. abominație.
- Gropniță, slav. țințirim, cimitiriă.
- Grăbire, slav. iuțire.
- Grăbnicie, slav. celleritate.
- Grăire, slav. vorbire.
- Grăitor, slav. vorbitor.
- Grănițare și grănițuire (și mai rău), demarcare, confinare.
- Găsoaie, și găsoaică, slav. ospeteasă.
- Găsoire, slav. a'l găsoi, a'l ospăta; § a găsoi la dânsul, a trage la dânsul.
- Gilceavă, ceartă; § dispută, contestație.
- Gilceuire (se) certare, disputare.
- Gălăgie, turc. tapagiă, larmă.
- Găsire (?) aflare.
- Găteală, slav. Apparat; § toaletă, ornatură.
- Găde (?) carnaface; profetic sau mai poetic, omul sângiurilor, omul de sângiură.
- Gănd, ung. cuget; § scop, proiect.
- Găndire, ung. cugetare; § meditare.
- Gărbov, slav. ghibos.
- Gărbaciă, slav. (bine că nu s'a făcut...), pilă.

D.

- Da, slav. Așa.
- Dajdie, slav. imposit, impositie, tribut.
- Dalcauc, turc. parasit.
- Danie, terminație slavonă, donație.
- Dănuitor, donator.

- Darnic, slav. liberal, generos.
- Datornic, slav. creditor.
- Dator, detor, debitor.
- Deal (?), collină.
- De isnoavă, slav. din nouă.
- Delă, slav. — diplomatice, acte;
§ — administrative, registruri;
§ — judiciătoreşti, dosiere. Delă însemnează în slavoneşte lucrare sau actă, şi prin urmare orice faşă de hârtii coprinzătoare de acturi se poate zice în general actă.
- Denie, slav. preveghiere.
- De obşte, slav. comun, § public;
§ general.
- Deosebire, slav. distingere, despărţire, dare în laturi, differire verb; pentru substantiv, differinţă.
- Deosebit, distins; § different, variu; § estraordinar; § despărţit.
- Derbedeū, turc. vagabond.
- Desvinovăţire, desculpăre, îndreptare, justificăre, scuzăre.
- Desluşire, slav. lămurire, esplicăre.
- Desnădejde, slav. disperăţie.
- Desnădăjduire, slav. disperăre.
- Desnădăjduit, slav. disperat.
- Desobicinuit, slav. desvăţat, desbărat.
- Despăgubire, slav. indemnizare.
- Despecetluire, slav. dessigillare.
- Destoinic, slav. capabil, capace, dela capabil se face capabilitate, dela capace capacitate.
- Destăinuire, slav. mărturisire.
- Desăvîrşire, slav. perfecţionare.
- Desăvîrşit, slav. perfect, perfecţionat.
- De-geaba, turc. în deşert; § surda;
§ gratis; § pe nimic.
- Diată, slav. testament (dela διαθήκη?).
- Dobitoc, vită, animal, bestie.
- Dobitocesc, bestial, brutal.
- Dobitoceste, brutal, brutălemente.
- Dobitocire, abbrutire.
- Dobitocie, abbrutisment, bestialitate.
- Doborîre, slav. resturnăre, dare jos.
- Dobîndire, slav. obţinere.
- Dobîndă, slav. folos, interes.
- Dovadă, slav. probă, învederăre.
- Dovedire, slav. probăre, învederăre.
- Dogorîre, slav. încălzire.
- Dojană, slav. reprimandă, mustrare.
- Dojănire, slav. împutare, mustrare.
- Domirire, luminăre, deşteptăre.
- Domol, slav. (?) demol (?).
- Drag, slav. scumpă, preţios, amabil.
- Dragoste, slav. affectie; § amor;
§ dragoste părintească, şi a amorului, tinereţe.
- Drăguţ, slav. amant.
- Drăgălaş, slav. amabil.

Drăgăstos, amoros.
 Duh, slav. spirit. saŭ spiret, minte.
 Duhovnic, slav. confesor.
 Duhovnicesc, slav. spiritual.
 Duhovnicire, slav. spiritualizare ;
 § mărturisire.
 Duhovnicie, slav. spiritualitate,
 confesiune.
 Dușman, turč. inemicü.
 Dușmănesc, turč. ostil.
 Dușmănește, cu ostilitate.
 Dușumea, turč. parchet, perter.
 Dăinuire, verb. durare, ținere.
 Dăinuire, substantiv, durată.
 Dărnicie, slav. liberalitate, gene-
 rositate.
 Dîrjiŭ, slav. tenace (ce ține tare),
 temerariŭ.
 Dîrjie, slav. temeritate.

E.

Celle mai multe cu E sunt gre-
 cești, ca: evlavie, egnepis mol-
 dovenesc, egumen, econom, epi-
 stat ect. ect., însă pe unde au
 apucat să se zică sunt bineve-
 nite ca toți Grecii, și la noi și
 în toate părțile lumii; ei au un
 privilegiu cum și vorbele lor.
 Ei se naturalizează în orice țară,
 și vorbele lor în orice limbă.

J.

Jalbă, slav. plângere, petiție, sup-
 plică.

Jale, slav. întristare, doliŭ, luttŭ.
 Jar, slav. cărbunî aprinși.
 Jaf, turč. pradă.
 Jălire, slav. plângere, lamentare ;
 § a purta doliŭ.
 Jărtfă, slav. face jărtfă, face
 sacrificiu ; § el e o jărtfă, e o
 victimă.
 Jăț, stallă, fotoliŭ, șiezŭ.
 Jărtfire, slav. sacrificare.
 Jăcnită, slav. grânariŭ.
 Jălav, slav. umed.
 Jălăvire, slav. umezire.
 Jălăveală, slav. umiditate, și ume-
 zeală, materie romană și ter-
 minație eală, barbară.
 Jăvină, slav. animal.
 Jupîn, slav. domnŭ.
 Jupîneasă, slav. doamnă. Nu crez
 că nici o doamnă mai va să fie
 jupîneasă ; nici un colonel nici
 un maior mai va să fie jupînŭ,
 și însuși de le-ar fi numele
 oricât de slavone ; iar daca or
 vrea fie-le de bine, că eŭ sunt
 omŭ cu educație, om plin de
 respect către cei mari, regalist
 în toată puterea cuvântului :
 feciorilor de regi le-oiiŭ zice cu
 toată plecăciunea, prinți iar nu
 crăișori ; doamnelor le-oiiŭ zice
 doamne iar nu jupînese ; colo-
 nelilor, maiorilor ect. le-oiiŭ zice
 domniŭ maiori, iar nu jupîniŭ.
 Vedeti, domnilor, soartea vor-

belor străine cum se tocesc, și se învechiesc și se parodiază în gura adevăraților Români.

Z.

Zavistie, slav. dela za și vistie, vedere în ceva cu dorință cu răutate, invidie; însă neștiința limbei slavone, deși în cărțile bisericești această vorbă'și a avut în tot d'auna semnificația sa de invidie, dar între popo^l făcuse a'și lua o însemnare de intrigă, pîră, defăimare, minciune.

Zavistios, slav. invidios.

Zavistuire, slav. invidiare.

Zadar, în zadar, slav. (în pentru dar) în deșert, surda, invan, în darnă.

Zadarnic, slav. deșărt, van.

Zaif, turc. indispus.

Zapis, slav. înscris.

Zarvă, slav. larmă.

Zarif, turc. elegant.

Zaherea, turc. provisie.

Zestrare, slav. dotare.

Zestre, slav. dote.

Zid, slav. perete al casei; § mur al curții și al cetății.

Zidar, slav. murator.

Zidire, slav. verb, murare, edificare; § substantiv, edificiu.

Zidărie, slav. murărie.

Zleire sau sleire, slav. pentru apă, desecare; § la unturi și bucate, închiegare.

Zuluf, buclă.

Zăbavă, slav. retard, întârziere.

Zăbavnic, slav. tardiv.

Zăbovire, slav. întârziere.

Zăbrelle, turc. grille, cancelle.

Zăvor, slav. încuietor (la ușă), cep (la obezi); § verrucă, de unde și verigă.

Zăvorîre, slav. încuiere, verucare, verigare.

Zăgaș, slav. argine.

Zăduh, slav. căldură, caloare.

Zădărire, slav. întărire.

Zălog, slav. ipotecă; § siguritate.

Zădărnice, slav. deșertăciune, vanitate.

Zălojire, slav. ipotecare; § depunere.

Zămislire, slav. concepere.

Zăpadă, slav. Românii din Transilvania zic nea, de unde ningere (ningere și zăpadă!), putem zice nea, nive sau neve, sau și ninsoare când vrem să fim mai înțeleși de o cam dată, cu toate că între nive și ninsoare e o mică diferență.

Zaraf, turc. bancher când se neguțătorește cu bani în sume mari; § scomtor, când se neguțătorește cu amănutul, după înțelesul ce au între noi zarafii.

Zătignire, slav. împedicare.

Zîmbire, slav. surrîdere.

Zîmbet, slav. surrîs.

I.

Iaz, slav. lac.

Iazer, slav. lac.

Iasmă (?) monstru.

Ianat, turc. pismă, ură înrădăcinată, învechită, ranc-ură, ranc-coare.

Ibovnic, slav. amant, amarez.

Iveală, slav. apparință.

Ivire, slav. apparere.

Iesle, slav. rumegătoriu.

Ipac slav. și celle lalte, etcetera.

Isbucnire, slav. esplodere.

Isbutire, slav. reeșire, reușire.

Isbăvire, slav. mântuire, salvare.

Isbrânire, slav. desfacere, lichidare.

Isbândă, slav. usul între noi o luase drept victorie, succes, reușire; însă în slavonește însemnează resbunare.

Isbîndire, slav. rebunare; § reușire, § a eși aievea, a se realiza (s'a isbândit visul); § vingere.

Isvod, slav. model.

Isvodire, slav. a da un model, a inventa.

Isvor, slav. fântână, sorgente.

Isvorîre, slav. resărire, sorgere.

Isgoană, slav. esiliu.

Isgonire, slav. esilare.

Iscoadă, slav. spion.

Iscodire, slav. spionare.

Iscusire, slav. ammăestrare; 'l a iscutit întru toate, 'l a deprins, 'l a ammăestrat.

Iscusit, slav. măestru, îndemânic, abil, cu esperiință.

Iscușiță, slav. abilitate.

Iscălire, slav. între noi luase loc pentru subscriere, subtînsemnare; în slavonește însă însemnează mînjire, întinare, spurcare.

Iscălitură, suscriptură.

Islaz, slav. pășunariu, pășune.

Isnoavă (de), slav. din nou.

Ispas, slav.

Ispită, slav. tentație.

Ispitare, slav. tentare.

Ispovedanie, slav. confesiune.

Ispovedire, slav. confesionare, mărturisire.

Ispravă, slav. rezultat, efect.

Isprăvire, slav. duccere în capet, reeșire, terminare, finire.

Isteciune (?) sagacitate.

Istov, slav. termin, capet.

Istovire, slav. terminare.

Iubire, slav. amare.

Iuncăr, nemț. cadet.

C (K)

Cazan, turc. căldare.

Caznă, slav. tortură, turment.

Calabalic, turc. mulțime; § vulgû; bagagiû; § catrafuse.

- Calapod, turc. formă.
 Caldărîmû, turc. pietrată, cadastru, strat de piatră.
 Camătă, slav. folos, interes.
 Capiște, slav. templu.
 Caracatiță, slav. polipă.
 Caraulă, musc. custodie, gvardie, sentinellă, veghietoriu, veghie.
 Carvasara, turc. dogană.
 Chiezaș, ung. cauționar, garant, respunzător.
 Chiezășie, ung. cauție, garanție.
 Chienar, turc. margine, bordură.
 Chipzuire, slav. deliberare; § consultare; § raționare.
 Chiel, turc. poriginos.
 Chielie, turc. porigine.
 Chior, turc. uniochiu.
 Clefetire slav. calomniare, vorbire de rău.
 Clopolniță, slav. campanillă.
 Clopot, slav. campană.
 Clădire, slav. verb construire; sub. edificiu.
 Clătire, slav. vacillare.
 Coajă, slav. scoarță.
 Coborîre, slav. descindere, dare jos.
 Covaciū, slav. și ung. faur, făurar.
 Covăcierie — — făurărie.
 Covîrșire, slav. escellere, întrecere.
 Colac, bulgăresc, boem, ung. turtă, tot ce e cu făină, cu lapte, cu ouă, ect.
 Conac, turc. stație, ospătoriu, diversoriu.
 Conăcire, turc. mănere, a mas noaptea la... a conăcit.
 Contracciū, terminație turcească: contractant, întreprinzător.
 Copaciū, slav. arbure.
 Corabie, slav. navă, vasellū, bastiment.
 Corăbier, slav. matelot, marin, marinar.
 Cotrupire, slav. invadere, usurpare, concuistare.
 Cotrupitor, slav. conchistant, usurpator.
 Craiū, slav. rege. Prin vorbire poate s'a întrudus această vorbă între noi, care apoi s'a și parodiat. In cărțile Bisericeii se vede că Saul, David și alții n'a fost crai ai Iudiei ci împărați. Rege s'a priimit în urmă spre întregirea limbei, care vine dela regere, de unde și diregere, diregătorie.
 Crug, slav. ciclu.
 Culă, turc. turnu.
 Curamă, turc. analogie, proporție.
 Cusur, turc. defect; § rest, rămășiță.
 Cucernic, slav. modest, plecat, umilū.
 Cucernicie, slav. modestie, umilitate.
 Cădelniță, slav. incensoriū, tămăietoriū.

Cădire, slav. tîmâiere, incensare.
Căznire, slav. turmentare, torturare.

Căire, slav. părere de rău, repentire.

Călire, bulg. temperare.

Calic, turc. (?) mendic, cerșetor.

Calicie, miserie.

Cîrd, turc. (?) trupă, bandă, stolă.

Cîrmă (?) guvernaliu, guvernaiu.

Cîrmuire (?) guvernare.

Cîrtire, slav. murmurare; § împutare; § nemulțumire.

L.

Lagăr, nemț. câmpu saŭ și camp, chestre (în plural).

Lanț, ungur. catenă.

Lapoviță, slav. gericidiu.

Leac, slav. medicament; § senație, însănătoșire.

Leat, slav. ann, dată.

Lecuire, slav. însănătoșire.

Lesne, slav. făcîl, adică de făcut, ce se poate face, franțezii n'aŭ verbul face, și zic facile.

Lesnire, slav. verb facilitare; § subs. fecilitate.

Leșu, turc. mortăciune; § cadaver.

Leșinare (?) svenire.

Leșin (?) sveniment. Vin oare aceste două vorbe dela leș?

Lichea, turc. maculă.

Logodnă, bulg. sposalițiu, aravonă.

Logodire, — aravonare, arvunirea sacră.

Logodnic, — proclu se zice cel alles cel hotărît dintre pețitori; § mire.

Luntra(aș), batelier, luntrar.

M.

Madea, turc. causă, chestiune.

Maia, turc. aluat.

Maîmuță, turc. maî bine zicu frații noștri moldoveni, momiță.

Mahramă, slav. vâl; § ștergar.

Maslină, slav. olivă; maslin, oliv.

Maslu, slav. misterul ce se face cu olliă, saŭ cu unt de lemn. Miră.

Migală, bulg. minuție; § minuțios.

Mijire, slav. întrevedere, suvedere

Milă, slav. caritate, saŭ haritate, grație.

Milosîrdnic, slav. pietos, caritabil, misericordios.

Milosîrdie, slav. misericordie.

Milostenie, slav. leimosină.

Milostiv, slav. caritabil; § grațios.

Mircan, slav. laic, secular, lumesc.

Miriște (?)

Mită, slav. usură.

Molitf, slav. pin.

Momire, slav. amăgire.

Mreață, slav. rete.

Mucalit, turc. comic, bufon.

Mucalitlic, turc. bufonerie.

Muncă, slav. suppliciu, turment; § travalliă; § lucru, lucrare.

- Murdar, turc. sordid, sporc, spurca
 Murdalic, — spurcărie.
 Mofluz, turc. falit.
 Mucenie, slav. martiriū.
 Mucenic, slav. martir.
 Măgar, bulg. așin (până mai sunt
 măgari, ce să zici, mai poate
 remânea și vorba; c'o vorbă tot
 nimic).
- Maïdan, turc. piață, câmpie, câmp.
 Mîglisire, slav. adulare, lingușire.
 Măgulire, slav, —, —
 Mângâiere (?) carețare; § consul-
 tare.
 Mîndru, bulg. superb, fier, altier.
 Mîndrie, fiertate.
 Mîndrire, superbiere, însuperbiere.
- N.
- Naht, turc. în naht, în natură.
 Neaoș, ung. curat, indigen.
 Neam, ung. gen.
 Nevastă, slav. femeie, muiere, soție,
 consoarte.
 Neghiob (?) stupid, stult.
 Negreșit, slav. infalibil, fără îndo-
 ială; § neapărat.
 Negrijit, slav. neprovăzut; § ne-
 cuminecat.
 Necaz, slav. supărare, neplecere,
 amărăciune.
 Necăjire, slav. supărare; § întă-
 rîtare; § turburare.
 Nemerire, (?) aflare; § întâmplare;
 § ajustare.
- Nemernic, vagabond, fără căpă-
 tiū.
 Nemete, slav. grămadă, avalangă.
 Nenorocire, slav. disgrație, infor-
 tună, nefericire, adversitate; §
 calamitate; § din nenorocire în
 nenorocire, din rău în mai rău.
 Nenorocit, neferice, nefericit, svîn-
 turat.
- Neodihnă, slav. neastâmpăr, in-
 chietudine, nepace, nerepaos.
 Neobosit (?) infatigabil.
 Neobicînit, slav. neobicînit cu
 lucru, ne învățat, ne deprins cu
 lucru; § lucru neobicînit, neu-
 sitat, extraordinar, straniū.
 Neoprit, slav. neîmpedecat; § ne-
 proibit, iertat, tolerat.
 Neorînduială, slav. desordin, nere-
 gulă; § confusie.
 Neostenit, infatigabil.
 Nepovestit, slav. nespus, neauzit.
 Nepomenit, slav. neauzit, imme-
 morabil.
 Nepotolit, slav. nestîmpărat, ne-
 stins.
 Nepotrivit, slav. neasemănat, ine-
 gal, neîmperechiat; § dispropor-
 țional; § necuviincios.
 Nepravilnic, slav. ilegal, illegitim.
 Nerod, slav. stult; § absurd.
 Nerozie, slav. stulțiție; § absur-
 ditate.
 Nerodire, subs. slav. sterilitate,
 infecunditate, sterpitate.

- Neroditor, slav. infecund, steril, sterp.
- Nesocotință, slav. necalcul; § inconsiderație; § dispreț.
- Nesocotit, slav. neconsiderat; § fără măsură, fără calcul.
- Nestatornicie slavonizat, inconstanță.
- Nestatornic, slavonizat în ornic, inconstant.
- Nesfârșit, slav. infinit, neterminat.
- Nesăvârșit, slav. neterminat.
- Netrebnic, slav. nefolositor, inutil; § de nimic.
- Netrebnicie, slav. inutilitate.
- Netrebuincios, slav. inutil.
- Netăgăduit, ung. necontestabil, necontestat.
- Netîlcuit, slav. neexplicat, neexplicabil; § necomentat.
- Netîlmăcit, ung. netradus; § întunecos; § profund.
- Necinste, slav. affront; înfruntare, insultă; § desonore, ultragiū.
- Necinstire, slav. neprețuire, neonorare, desonorare.
- Necinstit, slav. neonorat, desonorat, înfruntat, affrontat; § malonest, fără haracter.
- Neîngrijire, slav. nepăsare, negligență.
- Neîndrăzneală, slav. necuragiū, timiditate, necutezanță.
- Nisip, nesip, slav. arenă.
- Nisiparniță, pulberariū, nisipariū.
- Noian (?) pelag.
- Nojiță, slav. legământ.
- Nămol (?) limū.
- Norod, slav. popol, popor.
- Noroc (?) fortună, parte bună, parte: a avut parte.
- Norocire, verb, a fericii, a face pe cineva cu parte, cu averi; § subst. prosperitate.
- Norocit, prosper, fortunat, avvînturos.
- Năbușală (?) suffocație, înecăciune.
- Năbușire (?) suffocare, astupare.
- Năvală, slav. repeziune, impetuositate.
- Năvălire, slav. repezire, precipitare.
- Nădejde, slav. speranță.
- Nădăjduire, slav. sperare.
- Năduh, slav. asficsie, înecăciune; § azot, pentru groape.
- Nădușală, slav. sudoare.
- Nădușire, assudare.
- Năzuire (?) refugiare.
- Năluc (?)
- Nălucire (?).
- Năpădire, slav. assaltare, assallire.
- Năprasnic, slav. smăsurat, colosal, gigantesc.
- Năpaste, slav. asuprință.
- Năpăstuire, slav. asuprire.
- Năpîrlire (?) defluviare, desfulgare, despuiere, mutare.

- Nărav, slav. învăț rău: învățul are și desvăt.
- Născocire (?) inventare.
- Nătâng }
Nătărău } stupid, idiot, bestie.
Nătăflet }
- Năuc }
- O.
- Obadă, jantă.
- Obezi, bende, catane, cepi.
- Obidă, slav. suspin, sughiț; § attristământ, contristămînt.
- Obiceiū, slav. deprindere, învăț, datină, costum.
- Obicînuire, deprindere, dedare, învățare: s'a obicînuit cu răul, s'a învățat, s'a datat cu răul.
- Obicînuit, slav. deprins, datat, învățat; § ordinar, cunoscut.
- Oblire, slav. netezire.
- Oblu, slav. neted.
- Oblăduire, slav. verb. administrare; § subst. administrație.
- Oblojire, slav. împlăstrare, a pune plastru.
- Oboseală, slav. fatică.
- Obosire, slav. faticare.
- Obraz, slav. față, vult, geană: a ochiului, rău s'a zis geană, ci ceană, de unde și sprîn-ceană, super-ceană, ceana de d'asupra; gene sunt aceea ce numim umerii obrazului; § figură; § persoană.
- Obraznic, slav. impertinent, insolent, pertinace.
- Obrăznicie, slav. impertinență, insolență.
- Obrăntire, slav. reînflamare.
- Obrăjănie, preobrajănie, slav. schimbarea la față, metamorfoze, transfigurație.
- Olog, turc (?) stropiat.
- Obște, slav. comună, comunătate; § public.
- Obștime, slav. public; § comună.
- Obștesc, slav. comun; § public; § general; § universal.
- Obștire, slav. publicare.
- Obîrșie, slav. origine, început; § sorgentea unui rău.
- Oglindă, slav. specol, spechiū.
- Oglindire, slav. spechiare.
- Ogor.
- Ogorîre.
- Ogradă, slav. curte.
- Odor (?) don, suvenire.
- Odraslă, slav. surcul, surcurel, surcel.
- Odroslire, slav. germinare.
- Odaie, turc. încăpere, despărțire, cameră, stanță.
- Odăiaș, turc. ungarisată, cămărar.
- Odajdie, slav. vestmânt sacru, ornament.
- Ocară, țigănească, însemnează mădularul bărbătesc; s'a luat drept insultă, affront, ultragiū: sunt sigur că cel puțin damele nu vor mai zice de acum înainte ocară.

- Ocnă, slav. salină.
 Ocol, slav. cerc, gir.
 Ocolire, slav. încongiurare, a^șgi-
 rare.
 Ocrotire, slav. scutare, apărare,
 protegere, sa^u protegiare.
 Ocrotitor, slav. protector, scutitor,
 apăărător.
 Ocărire țigăn. (vezī ocară) insul-
 tare, înjurare, ultragiare.
 Ocărmuire, slav. adminsitrare.
 Olac, turc. poștie.
 Opis, slav. descris, listă, snume-
 rație.
 Oprire, slav. arestare; § proibire;
 § împedecare.
 Opritoare, slav. pedecă.
 Oraș, ung. cetate.
 Orășan, ung. cetățean.
 Ostrov, slav. insolă.
 Otnoșenie, slav. adresă.
 Otravă, slav. venin; § poțiune;
 § cicută.
 Otrăvire, slav. avveninare, înve-
 ninare și adăpare în ironie: 'la
 adăpat.
 Otrnie, slav. de dimineață, ma-
 tinală.
 Ofilire (?) pălire.
 Ohavnic, slav. (?) perpetuū.
- P.
- Pagubă, slav. perdere, damnă,
 daună moldovenește, ca scaun
 dela scamnū.
- Pază, slav. veghie, custodie,
 gvardie.
 Pată, slav. maculă.
 Pecete, slav. sigilliū.
 Pecetluire, slav. tipărire; § sigi-
 lare.
 Peșchir, turc. ștergar, manușterg.
 Peșin, turc. în dată.
 Peștere (?) cavernă, antru, spe-
 luncă.
 Piperniță, slavonizat cu erniță,
 piperariū.
 Pirpiriu, turc.
 Pitic (?) nan.
 Pihotă, slav. pedestrime, infan-
 terie.
 Pihotaș, — pedestru.
 Plată, slav. pagă, pagament.
 Platnic, slav. pagabil.
 Pleșuv, slav. calvū.
 Plocon, slav. present, regal, în-
 chinăciune.
 Ploconire, slav. închinare, com-
 plimentare.
 Plug, slav. aratru, dela arare.
 Plămadă (?) ferment.
 Plămădeală (?) ferment, ferbă-
 mînt, frămîntătură, fermîntație.
 Plămădire, fermentare, frămîntare.
 Plătire, slav. pagare.
 Povară, slav. greutate, sarcină.
 Povarnă, slav. distilătoriū.
 Povață, slav. învățătură, consilliū.
 Poveste, slav. narrație; § fabulă.
 Povestire, slav. narrare; § spunere.

- Povîrnire, slav. întoarcere, plecare, înclinare.
- Povîrniş, slav. clină.
- Pogorîre, slav. descindere, dare jos.
- Pogoriş, slav. descindămînt, clină.
- Podvadă, slav. impositiie, angarie, de unde şi angară.
- Podoabă, slav. ornament, adorning.
- Podobire, slav. adornare, înfrumuseţare.
- Pojghiţă, slav. pelliţă.
- Pocăinţă, slav. penitenţă, repentire.
- Pocăire, slav. repentire.
- Poleiū, slav. lustru; § gelătură.
- Poreclă, slav. supranume.
- Poreclire, slav. supranumire, mai mult spre rău.
- Polc, slav. stol, regiment.
- Polcovnic, slav. colonel.
- Polog, muscătarîū.
- Pomană, slav. în memorie, leimosingă.
- Pomenire, slav. suvenire, reminire, amintire, adducere a minie.
- Ponos, slav. nume răū, resnume, defăimă.
- Ponosire, slav. defăimare, desnuringe, calomniare.
- Poprire, slav. arrestare, proibire.
- Pornire, purcedere; § espedire, espediare, § mişcare; § subst. depart.
- Poruncă, ung. ordin, ordonanţă, comandă.
- Poruncire, ung. ordinare, ordonare, comandare.
- Posac (?) moros.
- Posomorît, ung. sever; § întristat; § crunt.
- Posomorîre, ung. încruntare; § întristare.
- Postū, slav. ajun, păsime.
- Pöstire, slav. ajunare.
- Potecă, slav. cărare.
- Poticnire, slav. împedecare.
- Potcă, slav. mădularul femeesc; s'a luat însă de piază rea pe când era Rumâniū superstiţios; acum însă cu civilisaţia nu prea ne speriem noi de toate allea.
- Potcoavă, slav. ferrătură.
- Potolire, slav. stîmpărare, allinare.
- Potop, slav. diluviū saū deluviū.
- Potrivire, slav. egalare, egalizare; § ajustare.
- Potrivă (d'o) egal.
- Potroacă, sărat.
- Pocire, desformare.
- Pravilă, slav. lege.
- Pravilnic, slav. legal; § leal; § legitim.
- Pravilniceşte, slav. după lege, legal legalemente.
- Pravilnicie, slav. legalitate; § legalitate; § legitimitate.
- Pravoslavie, slav. ortodoxie.

- Pravoslavnic, slav. ortodox, drept credincios.
 Praznic, slav. sărbătoare; § solemnitate.
 Praporgic, slav. dela prapore, steag; § stegar; § stindardier, su-locotenent.
 Prapure, slav. stindard.
 Preajmă, giur; § în preajmă, în pregiur; din preajmă, circonvecin, de prin pregiur.
 Preastol, slav. altar.
 Prevestire, slav. anunțare.
 Pregătire, slav. preparare.
 Predanie slav. tradiție; § propunere.
 Prez, slav. peste; Prez-Olt: peste Olt.
 Precupețire, slav. revindere, traficare.
 Precupeț, slav. revinzător, traficător.
 Premeneală, slav. schimb.
 Premenire, slav. schimbare.
 Prepastie, slav. precipițiu.
 Presustdvic, slav. prezentă; § pretoriu la tribunal.
 Pribeag, slav. pelerin; § fugar; § vagabond.
 Pribegire, slav. peregrinare, emigrare, vagabondare.
 Priveală, slav. spectanță.
 Priveliște, slav. spectacol.
 Privire, slav. cătare; § a se uita; § spectare.
 Prigoană, slav. persecuție.
 Prigonire, slav. persecutare, allungare.
 Prigorîre, slav. frigere.
 Pridvor, slav. peristil; § vestibul.
 Prieten, slav. amic.
 Prietenie, slav. amicie.
 Prieteșug, slav. uncurisat, amicie.
 Prietenesc, slav. amical.
 Priimire, slav. ațetare (la polițe), ațepere, recepere.
 Prilej, slav. occasie.
 Primejdie, slav. pericol.
 Primejdios, slav. periculos.
 Primejduire, slav. periculare.
 Pripire, slav. maturare; § propereare, ațelerare.
 Pripă, slav. proprație, ațelerare.
 Pripas, slav.
 Pripășire, slav.
 Pripoare, slav.
 Prihană, slav. maculă; § vițiu.
 Price, slav. ceartă.
 Pricină, slav. cauză; § chestiune; § contestație, lucru de pricină, lucru contestat; § e pricină la mijloc: dispută, ceartă; § om de pricină, om fatal.
 Pricinuire, slav. causare; § pretestare.
 Proklet, slav. scelerat.
 Prooroc, slav. profet.
 Proorocie, slav. profeție.
 Proorocire, slav. profetisare.

Proorocesc, slav. profetic.
 Propovedanie, slav. predicăție, predică.
 Propoveduitor, slav. predicator.
 Proptea (?) fulcru, plural proptele; vine oare dela proctelle, scurtat din protectellă.
 Proptire, susținere.
 Proslăvire, slav. glorificare.
 Prăvălie, slav. butegă; § officină; § lucrătoriu; § boltă.
 Prăjire, slav.
 Prăznuire, slav. sărbare, celebrare.
 Prăpădenie, slav. stricăciune; § distrucție.
 Prăpădire, slav. perdere; § distrugere.
 Praf, slav. pulbere.
 Pustie, ung. desert.
 Pustiere, — devastare.
 Pustietor, — devastator.
 Pusnic, — eremit, eremită, anahoret.
 Pusnicie, — ermitate, ermitagiū.
 Pază, slav. veghie, custodie, gvardie.
 Păzitor, slav. custod, veghietor, gvard.
 Păgubire, slav. perdere; § a face a perde.
 Părăsire, slav. abandonare, delăsare.
 Pătare, slav. maculare; § întinare.
 Pîclă, (?) negură.
 Pîngărire, (?) spurcare.

Pândă, (?) veghie.
 Pîngă, slav. (?) primițiū.
 Pîrjol, slav.
 Pîrleaz, slav. trecere, pasagiū.
 Pîrlit, slav. ars.
 Pîră (?) accusă.
 Pîrire, accusare.
 Pîriș, accusator.

R.

Rasnă, slav. depărtat, isolat, la o parte.
 Raiū, slav. paradis.
 Rană, slav. plagă (se zice între basarabeni) vulnă.
 Reveneală (?) umiditate.
 Reshire, slav. străbattere, resbattere.
 Resboiū, slav. însemnează tîlhărie, la noi s'a luat în loc de bătălie, belū, certame.
 Răsvrătire, slav. rebelare verb; § rebelie subs.
 Răsmirișă, slav. turburare, respăce, rebelie; § revoluție.
 Răstriște (?) desastru, sventură, reasoarte, adversitate.
 Refenea, turč. analogie.
 Rob, slav. sclav, serv.
 Rod, slav. fruct.
 Rodire, slav. germinare, fecundare.
 Roditor, slav. fecund, fructifer.
 Rubar, turč. comparație, confrun-
 tație.

Rudenie, slav. părinție, affinitate, cumnăție.

Rudă, slav. consânge; § părinte; § affin; § cumnat.

Răbdare, verb: sufferire, pățire, pațientare; subst. pațientă, suferință.

Răboj, (?) crestar.

Răvaș, (?) bilet.

Răgaz, (?) repaos; § pas, nu-î dă răgaz, nu-î dă pas.

Răsticnire, slav. (?) crucificare.

Răfuire, (?) lichidare, acchitare.

Răvnă, slav. zel, dorință.

Rânduire, slav. ordinare, a pune în ordin; § clasificare; § nominare.

Rînză, nemț. stomah.

Rînjire, slav. grințare.

S.

Sad, slav. plantă.

Salbă, (?) colan, colană.

Sbicire, (?) svîntare.

Sbîrlire, (?) aricire.

Sbîrcire, slav. încrețire.

Svon, slav. § famă, renume; § larmă.

Svîcnire, slav. palpitare.

Sdravăn, slav. tare, robust, valid, sănătos.

Sdrobire, slav. sfărîmare, strivire.

Sein, (?) grivă.

Semeț, (?) arrogant, audace.

Silă, slav. putere, tărie, forță.

Silire, slav. sforțare, constringere, a nevoi pe cineva a face ceva.

Silit, slav, sforțat, nevoit.

Simbrie, slav. salariu.

Sinet, turc. document.

Scopire, slav. castrare.

Scopit, slav. castrat.

Scornire, slav. inventare.

Scrîntire, slav. dislocare.

Scripete, slav. girallă.

Scălimb, slav. smorf.

Scălimbare, strîmbare, smorfare.

Scărșnire, slav. grințare.

Scîrbă, slav. greață.

Slab, slav. debil; § macru (carne macră), flac (flaică, fleică).

Slavă, slav. glorie.

Slobod, liber.

Slovă, litteră; în slavonește însemnează vorbă, cuvînt.

Slugă, slav. serv.; § servitor; § camarier; § domestic, fecior din casă.

Slujire, slav. servire, a fi bun de, la: spre ce slujește? la ce e bun, de ce e bun?

Slujbă, slav. servițiu.

Slujitor, slav. servitor.

Slut, slav. stropiat.

Slăbire, slav. măcîrire; § debilitare, snervare; § lăsare sau relăsare: (nu'l slăbi, nu'l lăsa); § împuținare.

Slăbiciune, slav. împuținare (la suflet), debilitate.

- Slăbănog, slav. paralic. Streajă, slav. gvardie, custodie,
veghie.
- Slăviré, slav. gloriificare. Strejar, slav. gvard, custod, ve-
ghietor.
- Smerenie, slav. umilință, umili- Strunare și înstrunare, slav. încor-
tate, modestie. dare, accordare.
- Smerire, slav. umilire. Strună, slav. coardă.
- Smochin, slav. fică.
- Smotru, slav. revistă, revisie. Strugar, slav. turnar.
- Sobor, slav. sinod, conciliu.
- Soiu, turc. rață, stirpe. Stavilă, slav. barieră, obstacol.
- Solniță, slav. sărariu.
- Soroc, slav. termin. Stăpin, slav. domn; § despot;
§ patron.
- Sorocire, slav. a arăta terminul, Stînjinire, slav. împedicare.
- sau zioa, citare, citație la ju- Stîrv. sârb. mortăciune.
- dicată. Stîrnire, slav. întărire, invitare.
- Sosire, (?) advenire, arrivare, ajun- Suduire, slav. muștrare, imputare.
- gere. Suliman, turc. dres, făioară.
- Spegmă, catern, caiet. Suliță, (?) pică, lance.
- Sprijinire, susținere. Surghiun, turc. esiliu.
- Stacojiu, turc. purpurii, scar- Sfadă, slav. ceartă.
- latin. Sfat, slav. consiliu.
- Stariț, slav. decan, prior, senior. Sfetire, slav. învederare, dare pe
față.
- Staroste, slav. primarul unei cor- Sfetnic, slav. consiliar.
- porații. Sfeșnic, slav. candelar, lumi-
nariu.
- Statornic slavonizat cu ornic, Sfințire slav. santificare.
- stabil, constant. Sfătuire, slav. consiliare.
- Statornicie, constantă. Sfînt, slav. sant, sânt; § sacru.
- Statornicire, stabilire, restatorni- Sfirșire, slav. finire, terminare.
- cire, restabilire. Sădire, slav. plântare.
- Steag, drapel (cel de pedestrim), Sălaș, slav. locuință; § mănă-
stindard (cel de călărim), ban- toriu: unde a mas.
- dieră (cel de catarte la vassel Sărac, slav. pover, pauper, miser.
- și la consulate). Searbăd, (?) pallid.
- Stejar, (?) cerru, cuercie. Serbezeală, (?) paloare.
- Strașnic, slav. sever.
- Strășnicie, slav. severitate.

Sîrguire, slav. (?) aplicare, adoperare, a pune toate puterile.
Sîrmă, turc. fir de metal.

T.

Tabără, slav. camp, castru sau castra.
Taînă, slav. secret, mister, arcan.
Taînic, slav. secret, misterios.
Tacrir, turc. interogatori; § proces-verbal.
Talez, turc. val, undă, fluctu.
Tacmin, cu tacmin (turc.) prin aproximatie.
Tacim, turc. assortiment; § servițiu de masă.
Teanc, (?) grămadă; § collet, ballot.
Tejghea, turc. masă; § cantoriu de butegă.
Temniță, slav. închisoare, carceră.
Tibișir, cretă.
Ticnă, slav. (?) repaos.
Ticălos, (?) miser.
Ticăloșie, — miserie.
Tiptil, turc. inconito.
Tist, ung. offițer.
Tovaroș, slav. soț, companion; § camarad.
Tovărășie, — asociație, soțietate.
Tocmai, slav. însuși, chiar; § în punctul când; § drept.
Tocmeală, slav. învoire, accord, convenție.

Tocmire, slav. învoire, acordare, condiționare.
Tolbă, ung. — de săgeți, curcură; § — de vînat, carnasieră.
Topor, slav. secure.
Toporaș, securellă.
Treabă, bulg. facendă, lucru; § negoț; § cauză.
Treaptă, (?) grad; e întrebare dacă vine dela trecere, treacă și c în p, treaptă.
Trebuintă, slav. nevoie, necesitate.
Trez, slav. sobriu, deștept.
Trezire, slav. deșteptare; § sva-porare.
Treptelni (cește) (?) gradual, gradat.
Trudire, slav. a se rupe lucrând, nepregetare.
Trudit, slav. rupt de lucru.
Trudă, slav. travalliu, fatică.
Trup, slav. corp; în slavonește însemnează cadaver, mortăcină.
Trupesc, slav. corporal.
Tulumbagiū, turc. pompier.
Tulumbă, pompă.
Tăbărîre, campare.
Tăgăduire, ung. desmărturisire, denegare; § contestare.
Tăgăduială, ung. denegație.
Tăinuire, slav. a ține secret; § ascundere.
Tîlcū, slav. explicație, coment.
Tîlcuire, slav. explicare, comentare.

Tîlmaciû, ung. interpret.
 Tîlmăcire, ung. interpretare; §
 traducere.
 Tămăduire, (?) medicare, însănă-
 toşire, assanitare; se poate şi
 vindecare.
 Tînguială, lamentaţie.
 Tînguire, (?) lamentare.
 Tîrg, (?) mercat, cumpărătoriû;
 § piaţă.
 Tîrguire, cumpărare, preţolare.
 Tîrnosire, slav. santificarea bise-
 ricei.
 N. B. Trebuie, cată (cată să faci).

U.

Uliţă, (?) stradă.
 Uriaş, ung. (?) gigante.
 Urcare, (?) suire, ascindere.
 Ursire, (?) destinare.
 Ursitoare, destin; § parcă.
 Ursită, destinată, destinaţie.
 Ucenic, slav. — la o doctrină sau
 filosofie, discepol; § — la şcoa-
 lele începătoare, şcolar; § — la
 cele colegiale şi la arte, elev;
 § — la o meserie, principiant
 sau începător; § — la mănă-
 stire, noviţiu.
 Ucenie, slav. şcoală; § disciplină

F.

Fain, nemţ. fin.
 Fală, slav. laudă; § orgolliû; §
 fastû.

Falnic, slav. arătos, fastuos.
 Fălire (se), slav. laudare, glorifi-
 care.
 Farmec, greč. încântămînt, carmen.
 Fermecare, — încântare.
 Fermecător, — încântător.
 Fermecătoare, — strigă, strigoaie.
 Fildeş, turč. avoriu.
 Fudul turč. altier, fier, orgolios,
 superb.
 Fuişor, (?) pavillion.
 Făgăduială, ung. promisă.
 Făgăduinţă, ung. promissie.
 Făgăduire, ung. promittere.
 Făţarnic, slavonizat cu arnic, ipo-
 crit.

H.

Havuz, turč. basin.
 Haîmană, turč. vagabond; § fla-
 nor; § gură-cască, bate-poduri.
 Hain, turč. perfid; § sperjiur; §
 apostat, nesuppus, necredincios.
 Halcă, turč. verigă.
 Hamal, turč. fachim.
 Haraciîlandismă, turč. grecită, ad-
 judicaţie.
 Haraciîlandisire, turč. adjudicare.
 Hareci, adjudicat.
 Harnic, slav. (?) bărbat, activ.
 Hasnă, turč. tesaur, vistierie; §
 rezervatoriû.
 Hatîr, turč. părtinire, favoare,
 graţie.
 Hagiû, turč. pelerin, închinat.

Hagealic, turc. pelerinagiü.
 Heleşteü, ung. lac, peştină.
 Herghelie, turc. arment (are afinitate cu armăsar).

Heretisire, greč. gratulare, congratulate.

Heretismos, greč. gratulație.

Hotar, greco-ung. (?) confin, frontieră; § termin, margine; — cei dela hotare, limitrofi, mărgineni.

Hotărire, demarcare; § determinare, conchidere, definire; § — la judicată, a da sentința; § subst. sentință.

Hotarnic. demarcator.

Hotărnice, demarcare.

Hotăritor, definitiv; § determinativ.

Hrană, slav. nutreț, nutriment; când era moda slavoniei eram pe mâinile popilor slavoni, și cărturarilor; ei ne *botezà*, ei ne *blagoslovia*, ei ne făcea *zapise*; ei ne puneau să mînjim cu degetul, să *iscălim*, ei ne zicea *blagorodnici*, ei ne făcea *mojici*; noi le dam *nutreț* sau *nutriment*, și ei îl numi. *hrană*. Ei nu știa să vorbească cu bietele vite, și de aceea lea lăsat *nutrețul* în pace, nu 'la numit hrană; d'ar fi știut să vorbească cu păsările lear fi stricat și lor *cibul*.

Hrănire, slav. nutrire.

Hulă, slav. blasphem.

Hulire, slav. blasphemare.

Hîrcă, crană, țestă.

Ț.

Țircovnic, slav. paracliser, cleric; el poate rămănea tot țircovnic, pînă când va mai vrea să fie în starea de țircovnic.

Č.

Ceapraz, turc, galon, basmanterie.

Ceaprazar, basmantier.

Ceas, slav. oră.

Ceasornic, slav. oră; § orologiü; § pendul.

Ceasornicar, slav. orologier.

Celetnică, slav. prostituată.

Cerneală, slav. negreală, tingtură.

Cernire, slav. negrire; § a purta dolliul.

Cernit, slav. în dolliü.

Cinste, sau ciste, slav. onoare, omenie.

Cinstire, slav. onorare, a omeni.

Cinstit, onorat; § onest, onorabil.

Cirac, turc. elev; § client.

Cisluire, slav. numărare; § a pune contribuție proporțională.

Cinovnic, slav. delegat, trimis, însărcinat.

Ciudat, slav. straniü, stravagant, bizar.

Ciudire (se), slav. supărare, dedemnare.

Ciudă, slav. sdemnŭ, desdemnŭ, suppărare.

Člen, slav. membru, mădular.

Cioban, turč. păstor, pecurar.

Ciocirtire, bulg. (?) mutilare, trunchiare.

Ciolac, turč. stropiat, uniman.

Ciocan, ung.

Cioplire, slav. netezire; § desgrosare.

Ciorap, turč. (?) călțun, calță, scarpă.

Ciorbă, turč. supă.

Ciucure, (?) frangie.

Ciung, uniman.

Ciunt, trunchiat.

Ciuntire, trunchiare.

Ciupag, turč. (?) tallie.

Ș.

Șaică, turč. șalupă, barcă.

Șandrama, turč. baracă.

Șatră, slav. (?) cort, tindă.

Șiret, turč. astuț, amăgitor.

Șiretlic, turč. astuțitate.

Șnur, nemț.

Șoptă, slav. murmură.

Șoptire, slav. murmurare.

Șubred, (?) debil, fraged.

Șt. (ш)

Ștab, slav. stat; § statul major.

Î

Înbogățire, înavuțire.

Înbodobire, slav. învelare, a pune vălul.

Învinovățire, slav. inculpare, în-criminare.

Învrednicire, slav. a face să merite, meritare; § (se) — a devini dignu.

În vreme ce, unde, pe când, în când.

Învrăjbire, slav. a pune discordia, împerechiare, desbinare.

Învălmășală, slav. confusie.

Învăpăiere, slav. înflăcărare.

Îngrijire, slav. curare; § a fi în neastâmpăr; § a căuta (la boală) § (se) căpui, a se prevedea.

Îngrijat, slav. în neastâmpăr.

Îngrozire, slav. spăimântare.

Îngăduire, ung. permittere, tolerare, iertare, a da voie, concede, învoire, consimțire.

Îndrăsneală, slav. cutezanță.

Îndrăsnire, slav. cutezare.

În zadar, slav. în deșert, surda, în van, în darnă.

Înzestrare, slav. dotare.

Încropire, temperare.

Încropit, temperat.

Înlesnire, slav. facilitare.

Împovărare, slav. însărcinare, îngreiere.

Împodobire, slav. adornare, înfrumusețare.

Împrotivire, slav. oppunere, contrariare.

Înprotivă, slav. contra, din contra; § asupra.

Împrejmuire, circonferire; § cir-
convecinare.

Înpreajmă, slav. în pregiur.

Împrietenire, slav. aliare, a de-
veni amicî.

Întocmire, înbinare, combinare.

Întrebare, verb: cerere, demân-
dare, interogare, chestionare.
Vine oare dela interogare, în-
tergare, și schimbând pe *g* în
b întrebare.

Întrebare, substantiv, demândă,
interogație.

Întrebuințare, slav. usare, servire.

Întrupare, slav. incorporare, in-
carnare.

Întîlnire, întîmpinare.

Ğ. (y)

Geambaș, turč.

Geaba, turč. pe nimic, gratis; §
de geaba, în deșert.

Gingaș, (?) delicat, elegant.

Giuvaer, turč. sculă, gemmă, ne-
stimat.

Giulgiu, slav. lințoliu.

OBSERVAȚII

Bunul meu cititor, trecând acest mic vocabular, 'ți o veni poate
în minte că eu oi fi știind slavonește, turcește, ungurește, nemțește. . . ?
Eă însă îți spuiă mai dinainte, cu toate că îți spuiă acum în urmă,
ca să nu fie vorbă mâine poimâine. Slavonește am auzit câte odată
5 citind, și turcește, ungurește și nemțește am auzit vorbind, și după
sunset atâta pociu să disting când o citi cineva slavonește să-ți spuiă
că nu citește turcește. Ia seama bine că în orgoliul și îngîmfarea mea
de autor, te luaiă pe departe și nu-ți spuiă d'a dreptul odată că nu
știu limbele astea; dumneata însă fă bine și crede adevărul cum
10 este curat, iar nu cum voiă să te adduc eu din condei.

Însă mă vei întreba: dacă nu știți, de unde cunoști că vorbele astea
sunt slavonești, turcești. . . ? --

Să-ți spuiă cum:

Dumnezeu a lăsat tot lucru să aibă niște semne alle salle parti-
15 culare ca să se cunoască din altul. Ciupercele veninoase aă o formă,
o față ce după ochi îți spun că nu se cade să le mănânci. Scoate un
copil ce n'a văzut încă animale, și aratăi un lup, o vulpe, și un miel,
aratăi o cucuvaie o cioară, un erete și o porumbiță, și vei vedea la
care trage. Dumnezeu n'a lăsat semne numai în culori și în forme,

ce se pot vedea cu ochii; a lăsat semne și în sunete ca să știe și orbi câte ceva: un orb nu știe cum e forma callului și a măgarului; însă îi cunoaște după nechiezat și după sbierat. Dumnezeu a dotat pe păunul cu pene frumoase, pe miel cu blândețe, pe gușter cu o culoare verde detestabilă, pe șarpele cel mai veninos cu clopoței ca să-ți dea de știre de departe a te feri de dânsul. Dumnezeu în marea sa bunătate a provăzut și pentru oamenii și pentru animale, și pentru văzătorii și pentru orbi, și pentru știitorii și pentru inoranții. În inoranța și orbia mea despre aste limbe, am avut și eu niște semne după care am putut cunoaște mândrețele lor ce ne întorțolă pe a noastră și ne-o făcea atât de nobilă și înavută, încât la toți Drăgani și Voinii le-a ramas inima tronc la dânsele, și li se par că se perde pământul de le va perde limba noastră.

Daca vei voi, eu îți spuie semnele astea unul câte unul, că nu sunt om d'ia să îți talantul ascuns. Eu n'am nici o pismă pe dumneata ca numai eu să știu și dumneata nu. Prin urmare:

Articolul 1. Când vei vedea vorbă începând cu is sau iz, să ști că e prepoziție slavonă și neavând ce cătă ea în vorbele române, îți dă să pricepi că vorbe ca isnoavă, isbire, isvor, isgonire, iscodire, ispravă, isbăvire, isbrănire, ispas, și cu tot neamul lor, sunt slavone.

Art. 2. Când vei vedea vorbă începând cu za sau ză, să îți aduaci a minte, ca și mine, de zavera; și pe toate vorbele acelea să nu le iei alt fel de căt ca niște venetice arvați. De ești mai matorellu, îți aduaci a minte ce făcea *zavergii*: cum scotocia prin toate allea, deretecă casele, luă caii din grajdiul unuia și îi punea în salonul altuia ș.ă.l.; hei bine, unde vei vedea vorbă că începe dela za, s'o ști că e un curat zaporojan, or zavergii, or zavistuitor în limba ta cea română: zapisul 'ți a pus vorba *iscălitură* (care, cum 'ți am spus, însemnează mînjitură), el 'ți a pus'o în mână ca să te suscrii cu ea, asemenea cum și zavergii îți punea caii prin cancellariile publice și prin saloanele particulare. Ce cătă callul în cancellarie? ce caută iscălitura în scris? Nu vezi dumneata că e zavera curată în limbă? Prin urmare: zapis, zadar, zavistie, zăbavă, zăpăceală, zăticnire, zăgaz, zălog, zăbală, zăpadă și cu tot neamul lor, să ști că sunt slavonești.

Art. 3. Când va începe o vorbă dela prepozițiile slavone po și pod, să ieși bine a minte s'o cercetezi mult, mai virtos de vei simți că nu prea sună ori nu prea miroase a rumânește; întreabă pe ici pe colea, cum am făcut și eu, și te vei încredința că e slavonă. Prin urmare
5 vorbe ca: pomană, podoabă, poveste, pocăire, podorojănă, pogorîre, povîrnire, pololoșniță, poslușnic, podvadă, podvig, și altele sunt slave; sunt unele și cu pa, ca pavecerniță.

Art. 4. Dacă știi vre o grămatică și 'ți o veni așa, să vrei să știi și tipii săi declinațiile și conjugațiile limbei dumitale, vei vedea tipii
10 românești în ie, ca împărăție, istorie, nebulie; când auzi însă anie, enie, îrnîe, ernie, ca pisanie, ucenie, otîrnîe, vecernie, să știi că astfel de vorbe săi tipii nu le auzi pînă ești pe genuchiile mamei dumitale or în casa părintească; sunt slavone.

Art. 5. Auzi iară rstdvă, dnă, vnă, ia a minte că când erai copil
15 nu le auziai la matroana dumitale mamă. Dela dânsa n'ai auzit: de-
jurstdvă, țircovnă, și prin urmare vasiloavnă, rivnă, bucoavnă, și altele asemenea sunt slavone.

Art. 6. Femininele românești terminate în ă și în e sunt: cele mai multe precese numai de o consoană și mai puțin de două, când și acelea
20 sunt simpatice ca gr, cr, bl, br, nd, nt, ș.č.l. ca romană, română, zîină, fântână, masă, lună, țară, arătură, arată, auzită, văzută, înțeleasă, împărăteasă, găină, regină, acră, tindă, ființă; ca muiere, vespe, femee, oaie, floare, sudoare, recoare, bunătate, ș.č.l.; adică foarte line săi foarte plane; nu vezi sdruciule în limba română săi cu totul la antepenultima de cât dăca va precede penultimei două consoane ca: maRMură,
25 griNDină, famiLLie, liTTeră, maRĜine, funiNĜine ș.č.l.; când ei vedea însă sdruciule săi ca roata odorogită fără acest cuvînt natural de două consoane să știi că nu e tip românesc; ca dragoste, pacoste, capiște, siliște, miriște. Aceste vorbe, de ar fi fost române săi cel puțin naturale,
30 s'ar fi pronunțat dragoste, pacoste, capiște ș.č.l. Când vei vedea însă și terminații în apoviță, alniță, elniță, aniță, aviță, apiță, orniță, oșniță, olniță, opniță și altele asemenea atunci auzi slavona vorbind. Iar d'ei auzi arnic, ornic, alnic, avnic, ovnic, olnic, să știi că ai a face cu slavoni. Auzi ce limbă plană și lină: «lapoviță (odată ton)
35 dîrbovnic; solniță, gropniță, pomelnic, caracatiță, coșniță, pomoj-

nic; laviță, clopolniță, țircovnic; gropniță, rucaviță, blagocestnic, blagorodnic ». Apoi să nu le cunoști? E destul să fii român, bunul meu cititor, și să aibă urechie română că le cunoști cât colo. Iar de va fi urechia cuiva de alt animal, nu mă prinz.

Art. 7. Auzi iar finale în aș, uș, șag, șug, aroș, ogoș, ocoș, atunci e tip unguresc și vorba e ori ungurească ori ungarizată: pușcaș, cărră(uș), vâlmășag, beteșug, tovaroș, mogoș, cocoș, ș.ă.l.

Art. 8. Čiü, giü, mai cu seamă sunt turcești aduse de fanarioți. Boiangis, boiangiü; calpaccis, calpacciu; tutungis, tutungiu; topcis, topciü; calemgis, calemgü; arabagis, arabagiü etc.

Art. 9. Lîc, pe unde se aude este vorbă turcească ori tip turcesc; murdarlic, calabalic, mofluzlic, celebilic etc.

Art. 10. Terminațiile în ă, eă, iă, sunt asemenea tipuri turcești; tarapană, pară, sacă, saltană, carvasară, Indrineă, boiă; prin urmare și finalele bătărănite din declinația a cincea în ă, la noi, și în ao la Macedonromâni, se văd curat că nu sunt române, căci la plural, își vin și elle, ca toate, la originea și gradul lor cel clasic:

Rondurea, rondureao, rondurelle, (rondurellă);

Floricea, floriceao, floricelle, (floricellă);

Turturea, turtureao, turturelle (turturellă);

Porumbea, po[ru]mbeao, porumbelle, (porumbellă), etc.

Mai sunt și alte semne, care nefiind generale ci foarte în parte și minuțioase, le las, căci se face mai multă vorbă decât rezultat; și vorba multă, sărăcia omului. Când voi începe și la acelea, îți fac și epilogul să'ți ia în picioare vocabularul, să rămâie mitutel pe lângă dânsul; și eu vocabularul voi să fie unde o fi.

Acum dumneata, știind acestea, bunul meu amic, și mai dând și din mâini, mai câtând și prin dicționare mai întrebând și pe alții; te deștepti odată că știi cât și mine, ba mă și întreci. Că nu e vreo nevoie mare să știe cineva vre o 1100 de vorbe.

GENIUL LIMBILOR IN GENERE ȘI AL CELEI ROMÂNE IN PARTE

PARTEA INTÂIA

I

Se cuvine a ști ce este limba, mai nainte de a vorbi de geniul ei.

Din cea mai naltă antichitate au zis oamenii limbă vorbelor toate prin cari își exprimă cugetarea. Până a-și exprima oamenii cugetarea prin vorbe, se serviră prin alte semne mai puțin expresive, prin semne sau gesturi mimice din mâini și din cap, după cum fac până astăzi mușii surzi și după cum se văd în teatre pantomimele. Cu cât îi lipsește omului puterea de a-și exprima cugetarea prin voce, cu atât este în nevoie de a se exprima prin gesturi.

Dimpreună cu gesturile sau alte semne a fost natural a face oamenii să li se auză și vocea. Primele sonuri fură, ca și la prunci, vocalele. Exclamațiunile lor fură sau de mirare ca *a!*, sau de extase ca *e!*, sau de vocare ca *o!*, sau de chemare ca *u!*, sau de mișcare ca *i*. Cu aceste cinci semne însă sau voci, nu și-ar fi exprimat oamenii decât niște mișcări vagi ale sufletului. Când simțiră însă nevoia de a arăta o idee determinată, făcură naturalemente ceea ce fac și pruncii când se încearcă a vorbi; începură a imita ceva mai distinctiv din ale obiectului de care mintea le era preocupată.

Pruncii la ocazia de a exprima sau a cere mâncare, zic *pa-pa*, imitând sonul mișcării buzelor la mâncare; când se încearcă a exprima căderea, imită sonul căderii zicând *buf*. Din asemenea imitațiuni

ieșiră mai târziu vorbe ca *bubue*, *dudue*, *urrue*, *tună*, *trăsnește*; astfel fură numite *susurul* sau *murmura* apelor, *uetul* valurilor, *freamătul* frunzelor, *trosnetul* arburilor sau ramurilor. Astfel se denumiră *cucul*, *gaița*, *corbul*, astfel *mugetul* taurului, *urletul* lupului, *miorlăitul* mățelor. Și tot asemenea *tremurul* pământului, *flisvul* mării, *văjiitul* cascadelor, *clangoarea* armelor. Cu cât limbile sunt mai primitive, ieșite din sânul naturei, cu atâta abondă mai mult în asemenea vorbe imitative și se înavuțesc apoi din derivatele lor ca din niște rădăcini.

Scoțând oamenii sonurile prin *gură* și ajutorul *buzelor* și al *limbii*, la început, modul de a-și exprima cugetarea îi ziseră *gură*, mai târziu, și poate tot în acel timp, îi ziseră și *buză*, din cauza mișcării dese a buzelor; în cele după urmă predomină numele *limbă*, pentru că în adevăr limba și joacă cel mai mare rol în vorbire. Cartea cea mai veche ce posedem este Biblia, și când se vorbește într'însa despre confuzia dela Babel, se spune că oamenii mai înainte de acest eveniment avea o *singură buză* (Genese Cap XI verset 1). Psalmistul se exprimă iară zicând; «pune Doamne streajă gurii mele și ușă de îngrădire împrejurul buzelor mele». Până astăzi la toți popolii și între noi se aud expresiuni, când este vorba de ceva neexprimabil, zicându-se că *gură* sau *buza* de om nu este în stare de a descrie sau de a da să înțeleagă.

Cuvântul sau rația, fiind nemateriali, ceea ce zicem limbă este prin urmare expresia cuvântului, care ne face a-l auzi și a-l pricepe.

II

Văzurăm că numai prin voce sau sunori ajunse omul a-și perfecționa modul de a-și exprima cugetarea, de a înființa un reprezentant al rațiunii. Însă tot ce este son este de dominiul muzicii. Și când anticii Greci vrură a da un nume artei de a cânta în adevăr omenește și de a înălța sufletul omului până în cele mai nalte regiuni, merseră cu mintea până la divinitățile ce reprezenta toate științele, până la verginele Eliconului, până la Muze și o numiră *muzică*, adică ceva mai mult de ceea ce am înțelege noi creștinii prin vorba *angelică*. Muzică dar, se înțelege că nu va să zică un amestic de sunori vagi, incoherente, produse din hazard, de sunori discordante, rauce, stri-

dente, ca în anarhia unui haos fără reguli, fără ordine, fără legi. Legile armoniei, ca și ale matematicilor și mecanice au existat, ca să zicem așa, mai înainte de creațiune, dacă creația are început.

5 Ca să devie dar combinarea sunurilor o artă, și ca să se poată numi angelică sau muzică, a cătat să contribuie toate științele, toate Muzele, cu o pasiune serioasă, îndelungată.

10 Cu cât au fost oamenii mai barbari și mai sălbatici, cu atâta vocea sau cântarea lor, când le-a venit instinctul de a cânta, a fost mai raucă, mai stridentă, mai disonantă. Dacă Hellenii antici ajunseră cu limba lor până întru a semăna aceasta o cântare armonioasă și a o numi limba zeilor, este că încă din cea mai naltă antichitate acei Orfei, acei aedi, acei Homeri și rapsodi vorbia popolilor, deștepta în inimile lor entuziasmul, edifica cetăți și le da instituțiuni cu lira în mână.

15 Fiecare autor (și primii autori fură poeți) invoca câte o Muză ca să-l inspire a vorbi sau mai bine a cânta și a vaticina; limba lor era o muzică, pentru că dela prima linie zicea cântă și expresiunile lor se zicea versuri.

20 Ce să fi fost oare acea Muză, acel angel tutelar al poetului, dacă nu va fi fost personificația acelei puteri ce noi modernii o numim geniul unei limbi?

Din acestea se învederează că limba, începând deodată cu vocea, este începutul muzicii; și amândouă cresc și se cultivă împreună.

III

25 Se știe că tot obiectul prin care se face sau se produce ceva, se zice instrument. Primii factori prin cari se produsură sunurile, de odată cu creațiunea, fură suflarea aerului sau a vântului, crăpăturile munților, undele mărilor, frunzele arburilor, fulgerile etc. După acestea, cele mai antice instrumente organice ce scoaseră voce fură animalele, opere ale creațiunii. Fiecare animal își are organismul său distins spre a-și da o voce particulară a sa. Leul își are gâtlejul și plămâni spre a rugi, taurul spre a mugi, calul spre a nichieza, asinul spre a sbiera. 30 Accentele corbului nu seamănă cu ale filomelei. Toate patrupedele, toate paserele își au organismul particular spre a scoate fiecare o voce

particulară a sa. Organismul mierlei, graurului, este cum să poată imita mai multe sonuri și a forma oărecari phrasi sau expresiuni muzicale. Papagalul imită și mai multe sonuri, silabisând însă.

Omul, cel după urmă animal, este cel mai perfect instrument organic, ce poate scoate orice son, ce poate pronunța orice vorbă, ce poate cânta orice cântare umană.

Inventară mai târziu și oamenii instrumente, unele de lemn, altele de metal, unele de vânt cu țeve și alte de atingere cu coarde; prescriseră la unele găuri și la altele călcături, destinate fiecare a produce sunurile gamei spre a se putea executa orice arie, orice cântare. Acestea la început fură naturalmente foarte simple și imperfecte; mai târziu, cu atâta se perfecționară, cu cât oamenii studiară natura sunurilor și concordanțele lor, legile cu un cuvânt ale melodiei și armoniei.

Anticele lire abia avea câte o coardă două, până când se inventară lire mai perfecte, cythare, harpe, psaltirie, vioare, cymbale; astfel se urmă și cu instrumentele de vânt, ca fluierul, bucina, cornul, flautul, etc. și cu instrumente de folli ca cimpoiul, orgul, physharmonicul. Și cu cât instrumentele se înavuțiră în coarde, călcături și pasaje prin care să treacă suflarea, cu atâta deveniră mai apte spre a produce toate sunurile și modularile lor, ajunseră a se executa pe dânsule orice arie, orice cântare.

Niciun instrument însă nu putu ajunge până la vocea umană sau a egaliza pe om. Orgul, physharmonicul imită prin folli plămâni omului ca să aspire și să respire aerul, și prin călcăturile sale ca să determine gradul sunurilor. Este însă o copie foarte imperfectă pe lângă original, care este omul. Omul, pe lângă țevile prin care produce vocalele, pe lângă organismul de a sui și a lăsa în jos aceste vocale pe scara gamelor, mai este dotat de niște călcături prin care se produc silabe și vorbe, se exprimă niște idei determinate, pe când prin vocalele simple muzica nu exprimă decât niște idei vagi. Omul, prin puterea de a călca cu limba și de a lipi și despărți buzele, poate produce până la 36 de sonuri, unele simple și altele compuse, ce sunt elemente ale vorbirii și pe care niciun instrument până acum nu le poate produce. Aceste 36 de sonuri, ale căroră semne se numiră litere, combinate în nemărginit prin anagrame și repetite pot pronunța sau reproduce

toată vocea umană și exprima toată cugetărea. Maeștrii de muzică și mai vârtos cei de instrumente muzicale au cătat întod'auna să cunoască organismul fiecăruia instrument, fie de aer, fie de coarde, și prin oarecare disecațiune încai mintală să-i facă analysea ca să afle cum este compus sau mai bine cum se cuvine a fi compus ca să poată produce sonurile cerute.

Să ne fie și nouă iertat a dori să studiem acest organ ce se numește om, ca să aflăm cum și prin ce produce el fiecare son spre a exprima cuvântul sau rațiunea, să ni se ierte a-i face analysea din acest punct de vedere. Omul este, precum mai ziserăm, un organ ce răsuflă prin plămâni și determină sonul prin călcături. El este prototipul după care s'au putut inventa instrumentele cu folli ca orgul și physharmonicul, începând dela cimponi; și precum la org prin aer se revarsă vocea, prin călcături se afirmă gradul vocii de este *do* sau *re* sau *mi* etc., asemenea și la om, încă mai nainte de inventarea instrumentelor muzicale, prin plămâni se produce vocea pe țevile ce formă gura, mai largi sau mai strâmte, rotunde sau ovale sau liniare. Dacă aerul iese printr'o crăpătură linială, sonul seamănă cu *i*, buzele formă o crăpătură linială când voește a produce sonul *i*. Acest son nu s'ar putea produce cu gura deschisă cum să forme un cerc. Cât se va prelungi mai mult sonul *i*, îndată începe a se auzi și o șuerătură ca a vântului ce se aude șuerând prin oricē crăpătură strâmtă; îndată începe a se auzi *sisiitul* lui *s*, ce acuză trecerea aerului printr'o crăpătură în zig-zac, cum este forma lui *s*. — Crăpătura fluerului este linială ca să poată fluera sibilant.

Dacă aerul trece printr'un pasaj rotund mai mare sau mai mic, nu se mai poate auzi sonul *i*; iese sau *o*, dacă cercul este mai deschis, sau *u*, dacă este mai închis.

Când gura se deschide mai mult decât la pronunțarea lui *o*, atunci cu același aer iese sonul *a*, ce se înseamnă printr'un cerc și jumătate. Instrumentele de aer, ce scot sunete rotunde sau fluerătoare, ca flautul mic, au deschiderea sau gaura prin care se produce sunetul tot rotundă, spre a nu sibila ca fluerul sau cavalul.

Dacă aerul iese printr'o gaură ovală, sunetul nu mai seamănă nici ca al lui *o*, nici ca al lui *a*, ci exprimă o extase ca *e*, ce la început se

scria *e*, ca o jumătate de cerc sau ca un *o* oval, și așa poșă și buzele când se pronunță *e*.

Iată vocile primitive ale organismului uman produse prin țevi sau pasaje rotunde, ovale și liniale, mai largi sau mai strâmte.

Când omul, din împrejurări, are gura închisă, atunci e nevoit a produce sunetul pe nas, și atunci toate vocalele devin nazale ca *â*, *ê*, *î*, *ô*, *û*. Însă aceasta nu e starea normală a omului și nici sunurile nu sunt naturale. Organul omului, ca toate organele și încă și mai mult, pate și se alteră mult expus la căldură excesivă sau frig. În climate dulci și temperate, omul e în voie bună; la frig mare, organele îi sufer și nu pronunță cum voiește, ci cum poate; la Miază-zi predomină voia, la Miază-noapte nevoia.

IV

Sonurile dar, ce scoate omul din suflarea plămânilor prin țevi ce formă instinctivamente sunt vocalele, ce sunt, cum am zis, niște sonuri generale și vagi; spre a se determina însă aceste sonuri pe niște organe ca physharmonicul, clavicembalul, vioara, cythara sau flautul, cată să călcăm acolo unde se poate produce sonul cerut.

Diferența între organul uman și celelalte organe muzicale este că aceste instrumente pot forma octave numai muzicale, adică a sui și a coborî același son pe gradele scărilor, a sui adică pe *a* sau pe *o* dela *do* până la alt *do*, cu o octavă mai sus, și încă și mai sus din octavă în octavă. Organul uman însă, după ce poate face asemenea octave muzicale, cu același son ca *o* sau *a* sau *e*, mai poate forma și octave de altă natură, octave proferetice, ce nu se pot produce încă prin organele industriei. Dimpreună cu cântarea, omul face a se auzi și vorbe.

Omul are niște călcături în buze, ce din sonul vag *e* produce altele determinate ca *ve*, *fe*, *pe*, *be* și însuși *me*, care este și nazal. Omul fără buze sau cu buzele tăiate n'ar putea produce aceste sonuri determinate. Aceste sonuri produse prin buze se zic *labiali*.

Daca precum atingem cu degitele pe călcăturile unui clavicymbal, atingem cu limba lângă dinți în marginea cerului gurii, din sonul vag *e* producem sonurile determinate *te*, *de*, *the*, *dhe*. Acestea se zic *dintali*.

Dacă cu limba atingem în palatul sau cerul gurii, sonul *e* se determină prin: *le, re* și *ne*, care este și nazal ca *me*. Acestea se zic *palatinali*. Fără limbă nu s'ar putea produce nici sonurile dentali, nici cele palatinali.

Din gât și prin ajutorul mai puțin al limbii putem produce sonuri determinate ca *ga, ca, ka, ha*, sonuri *guturali*.

Pe nas și prin cerul gurii producem *ne*, pe nas iar și prin buze producem *me*.

Iată dar cinci călcături ce produc tonuri întregi și distinse; și precum în muzică octava coprinde cinci tonuri și două demitonuri, asemenea și octava proferirii coprinde cinci tonuri, labiali, dentali, palatinali, guturali și nasali, și două demitonuri ce provin din sibilantul *s* și din înmuietorul *i*. Primul se poate asemăna cu diezurile, și al doilea, *i*, cu *be* mol. Primul suie sonul cu o jumătate de ton, și al doilea, *i*, îl înmoaie sau îl face a descinde cu o jumătate de ton.

Astfel *s*, pe labialile *v, f, p, b*, le transformă în ψ (psi); pe guturalile *c, k, g, h*, le transformă în ξ (xi); pe dentalele *t* și *d* le transformă, pe primul în t sau *ts*, și pe al doilea în d sau *ds*, suindu-le pe toate cu o jumătate de ton. Umedul sau înmuietorul *i, e*, înmoaie cu o jumătate de ton, transformându-le în *i*, sau făcându-le să dispară cu totul.

Astfel în cele labiali *ove* devine *oaie*, *Jove* devine *Joie*, *cantabam* devine *cântam*; în cele palatinali *saru* devine *saiu*, *volie* devine *voie*, *punu* devine *puiu*; în cele guturali *facu* devine *faci*, cu o jumătate de ton mai jos; *fugu* devine *fugi* asemenea; și *nascu* devine *nasci* tot asemenea. Sonul *i*, din care iese sibilantul *s*, îl face și pe acesta a sibila sau *șuera* și mai mult, pentru cuvântul că sibilarea se îndoiește; și *lasu* devine *lași*.

V

Acesta este clavierul organului uman, ce coprinde, cum ziserăm, cinci călcături ce produc tonuri întregi, și două demitonuri; se cuvine însă a repeti că octavele proferetice sunt cu totul de altă natură de octavele fonetice sau muzicale propriu zise.

Câte sonuri în vorbire se produc de aer prin țevi, se zic vocale, adică ale vocii; câte se produc prin călcături se zic consoane, pentru că sună dimpreună cu vocalele, suind scara gamelor muzicale.

Consoanele labiali *v*, *f*, *p*, *b*, producându-se pe aceeași călcătură a buzelor, sunt de aceeași natură și se pot schimba între sine după clime sau temperaturi, fără a produce o disonanță: *cervus* se poate schimba în *cerbu* și *cerf* (franc.), *servus* se poate schimba în *serb* și *serf* (*idem*). Așa se schimbă și *corvus* în *corbu*.

Asemenea și cele dintali *t* și *d*, se pot schimba între sine, zicându-se, după climă, *partita* și *partidă*; *citare* și *citade*.

Asemenea și la palatinali, luându-se una drept cealaltă după clime; *sole*, *soare*; *sale*, *sare*; *salire*, *sarire*.

Aceeași schimbare reciprocă advine și la cele guturali: *cracă* și *crangă*; *Hristu* și *Christu*; *hârtie* și *chârtie* și *carte*.

Tot asemenea se întâmplă și între cele nasali: *con-messean*, *com-messean*. Din această cauză iară, când litera nasală *n*, ce este și palatinală, vine înaintea palatinalilor *l* și *r* se schimbă în acelea însuși, fiind de aceeași călcătură ca la *col-legiu*, *il-legal*, *cor-respondere*, *ir-regularitate*. Și când vine înaintea labialilor *p*, *b* și *m*, neîmpăcându-se palatinalile cu cele labiali, pentru eufonie, *n* se schimbă în labiala *m* ca la *îm-bunare*, *îm-păcare*, *em-phase*, *îm-mulțire*.

Sonurile de pe aceeași călcătură sunt de aceeași natură, cu o octavă mai sus sau mai jos pe scara proferetică, și de aceea se și pot lua una drept alta. A călca însă în gât în loc de a călca în buze, a produce adică un *g* în loc de *b*, este ca și când în muzică am face să se auză un *fa* în loc de *do*. În muzică iese o notă falsă, în limbă o cacofonie. Este discord dară, cacofon, fals a zice *ghine* în loc de *bine*, *kept* în loc de *pept*; *kelle*, *moghilă* în loc de *pelle*, *movilă*; *hir*, *her*, *hiu*, în loc de *fir*, *fer*, *fiuu*; nu se pot schimba labialile în guturali, peste trei călcături.

Tot asemenea dintalile nu se pot schimba peste două călcături zicând *frake* în loc de *frate*; guturalul *k* apoi la plural făcând *c*, din eroare în eroare am ajunge a zice *frake*, *fraci* și astfel ajunseră unii din *nat-us nat-iö*, a zice *năc-iune*, crezând c'au dat peste geniul limbii romane dacă înaintea lor au comis aceeași eroare sau disonanță cei ce dela *rogat-us rogat-io*, au zis ca barbarii sub cari au trăit *rugăciune*. A se schimba *t* în *k*, este un efect al unei clime foarte aspre, dacă nu și al forței, nevoii. În ast defect, la multe și între Greci a căzut și dialectul doric și de aceea a predominat mai mult cel atic, fiind mai

regular. Dorii zicea *πόκα* în loc de *πότε*, schimbând pe *t* în *k*, și *κικ* în loc de *τικ*. După Dori, Romanii din fracțiunea mai mult cea dorică, continuară a zice *quis, quadrupes*, în loc de *τικ, τετράπους*. Astfel urmară de a schimba și pe labialul *p* în guturalul *q*; dela *ἵππος* făcând *equus, equa* (e mai atic românescul *έππα*); astfel dela *πέντε* făcură *quenque* sau *quinque*.

Grecii preferiră de a cultiva dialectul atic, și limba lor deveni mai dulce, mai regulată, mai armonioasă; Romanii luară drept punct de plecare dialectul doric, deși în Italia de jos sau Grecia cea mare se vorbea atticamente. Legiunile ce veniră în Dacia, fiind din popol, conservând, aduseră cu sine mai mult aticism, ca *έππα, semnu, lemnu*, etc., în loc de *equa, signum, lignum*. Asemenea *έττό* este atic și *ecce éccō* este doric. *Αρνός* este și mai arhaic și mai atic decât *agnus* și *σημιον* *semn* mai vechiu decât *signum*. Intre acești aticismi, avem și *bou βοϋς*, iar nu *bos, bove*; astfel zicem și *ou proaspăt, ών πρόσφατον*, iar nu *ovum*; astfel, *i* subscris dela cazul dativ îl conservăm și îl scriem d'alăturea *προσγεγραμμένον* ca în timpii cei mai vechi, *Ρωμαη, Ρωμαη, Romei*. Astfel timpul ca *arrasem, arași, arasse; stimassem, stimasseși stimasse, τιμασαιμι, τιμασαις τιμασαι*, Grecii l-au pierdut și noi îl conservăm dela străbunii noștri.

Pe cât însă dela străbuni ni s'au conservat mulți aticismi, pe atât din cai za climatei mai aspre și din contactul cu barbarii am pierdut mare parte din clasicitate.

Făcând paralel între muzică și limbă, între instrumentele făcute de mâna umană și între om creat dela creațiune ca organ viu și perfecționat cu două specii de octave, una muzicală și alta proferetică, se cuvine a observa că precum toate instrumentele pat o alterare, se strică sau se discordă la umiditate sau la frig excesiv și căldură excesivă, asemenea și în organul uman părțile proferitoare sufer și mai mult de influența sau a umidității, sau a frigului, sau a căldurii. Muzica și limba au prosperat mai mult în Grecia și Italia, fiindu-le clima mai favorabilă și fiind mai mult organul uman în starea lui normală.

Omul răcit și guturăiat scoate vocalele mai mult pe nas și când, fiind sănătos, buzele i se lipesc și gura i se închide de mult frig, vocalele le scoate iar pe nas, Omul gușat iară, scoate consoanele mai mult din

gât; toate labialile, dintalile, palatinalile, ori pier în gura lui, ori sunt pronunţate din gât hârâitor, « *uike, frake, yine Hadu hodă huda nótă* ». Aşa se zice că striga guşaţii din Petroşiţa când venia Radu-Vodă, ruda lor.

Nişte asemenea schimbări provenite din defectele organelor atacate de morhuri, de frig, şi din apă rea, nu pot fi luate de model şi să ne facem nişte regulile din natura degradată. Să n'aşteptăm dela un instrument discordat din ale timpului sau delabrat or stricat de trântiturile neomenoase şi profanatoare ale barbarilor, să n'aşteptăm sonurile juste cerute, dacă nu de arta, cel puţin de auzul natural. Să n'aşteptăm asemenea nici dela acest instrument sau organ ce se numeşte om, expus frigului şi tutulor infirmităţilor provenite din cauza schimbării climei, în contact cu barbarii şi dominat, măltractat de dânşii, să nu mai aşteptăm acele sonuri pure, exacte, ale clasicităţii climei natale. Muzica cere pe de o parte instrumentul în starea normală, bine acordat, şi pe de alta a nu se călca legile naturale şi eterne ale melodiei şi armoniei sonurilor. Acestea au existat şi există; omul nu le-a creat singur după voia sa, ci le-a aflat, şi nimeni nu le poate călca fără a trece de incult, inorant, grosolan, bătăran, barbar.

Prin urmare, artei, ştiinţei, nu-i este iertat a trece peste legile proporţiunilor şi armoniei; a tot ce întregeste frumosul; şi d'ar cuteza vreodată aceasta, n'ar fi decât prin excepţiuni tot în favoarea frumosului, şi care şi acestea nu vin decât spre a confirma regula.

VII¹⁾

Arătarăm ce este limba; şi dacă i se dă şi ei un geniu ca la orice persoană, prin analogie caută să-i dăm şi un suflet, o vieaţă sau o durată, stadiurile sau fazele sau etăţile prin care trece²⁾.

Limba, la începutul ei, aşa cum o au putut vorbi oamenii primitivi, ce îi zicea *gură* sau *buză*, pe când popoli n'avea nici cărţi, nici litere, fu numită de toţi bărbaţii de litere cu numele arhaic *glossă*, ce însemnează tot limbă. Glossa reprezintă începutul sau pruncia lim-

¹⁾ In loc de VI. Numerotare greşită de Heliade.

²⁾ Vezi *Legalitatea*, nr. 10, 11, 12 şi 13 (Nota lui Heliade).

bilor, într'însa se vede dimpreună cu neștiința și inocența. Tot este natural într'însa și necorupt încă ca și în pruncie. De aci începe a trăi, viitorul îi este înainte. Astfel au fost glossele popolilor primitivi, nomazi, ce era în stare mai de sălbatici, ca Pelasgii ce trecură în Hellada și în antica Ausonie, mai nainte de inventarea alfabetului. Astfel au fost glossele Slavilor mai nainte de a se creștina și a li se da de Methodiu și Cyrillu literele greco-romane sau bizantine; astfel a fost glossa Hunilor sau a Ungurilor, mai nainte de a se creștina și adopta literele pure romane. Astfel sunt astăzi glossa Albanezilor și a Țiganilor, ce nu au nici autori nici litere, și al căror vocabular, de există, este făcut de străini.

Cu începutul său, o glossă își ia și existența, sufletul, vieța sa. De aci înainte își va avea creșterea sa, fericită sau disgrațiată, fazele sau etățile sale, durata sa. Și dacă i se presupune vreun geniu, acesta se află latent într'însa ca și în pruncul ce va deveni într'o zi. Homer, ori Dante ori Schekspeare, Demosthene ori Cicero.

VIII

Când o glossă vine cu popoli de aceeași stirpe ca Pelasgii și se întinde pe un coprins de mai multe grade de longitudine și de latitudine, ca Asia Mică, Hellada și Ausonia, ca locurile unde s'au stabilit și locuiesc Germanii și Slavii, acolo, din influența climei asupra organelor proferitoare, nu se întârzie, încă dela prima generațiune, ca aceste organe să se restrângă din cauza frigului la Nord, sau să se dilate din cauza căldurii la Sud, și sonurile în fiecare parte încep a lua oarecare modificări particulare.

Vocala *a* dela căldură, unde gura se poate deschide deajuns, trecând mai la răcoare, unde gura se mai restrânge, devine *e* (*ai*), și mai la frig devine *η* sau *i* lung. Astfel *ἄ σελάνα* devine *ἡ σελήνη*; *τιμὴν* devine *τιμήν*. Tot asemenea *anima* devine *inima*, *annellu* devine *innellu*, și asemenea iar *amare* devine *aimer*, *secretarius* devine *secrétaire*, și *φῆμη*, *fama* devine *faimă*.

Vocala *o*, trecând din căldura dela Miază-zi spre Miază-noapte sau la munți, devine *u*, mai strângându-se buzele, ca la *μόνος, μούνος; νόσος, νοῦσος*; ca la *nome, nume; monte, munte; ponte, punte*.

Vocala *e* devine asemenea *i*, ca și *a*, și astfel *bene* se face *bine*; *tempu*, *timpu*.

La climatele iar friguroase, amorțind buzele și neputând a se apropia cu ușurință, consoana *p* se preface *f*, ca la *pater*, *fater*; consoanele labiale se schimbă între sine, după frig și căldură, cum am arătat, în vorbă ca *servus serbu serf*, și cum pronunță și Germanii adesea: scriu *bitte* și pronunță *pitte*; scriu *von* și pronunță *fon*.

Și așa mai încolo cu consoanele dentale, palatinali, guturali și nazali, după cum s'a spus mai înainte, vorbind de orgul uman. Niște asemenea modificări legitime, după influența climatelor și întâmpinul sonorilor se numesc idiome, însușiri sau dialecte ale aceleiași glose sau limbi primitive.

Dialectele se formă în cele patru puncturi cardinale diametralmente opuse, al Răsăritului, Apusului, Nordului, Sudului. Grecii le-au dat numele distinctiv, nu după puncturile cardinale, ci după popoli ce locuiau în acele părți, zicându-le doric, ionic, eolic, attic. Așa *σελάνα* era după dialectul doric, și *σελένη* după cel attic. Astfel la noi *animă*, *anellu* se pot zice doric și *inima*, *inellu*, attic. La Greci, *θάλαττα* era doric, și *θάλασσα* attic. Asemenea și în limbile latine *nata* este doric și *nața* attic. În asemenea împrejurări vedem o glossă pronunțată după două idiome sau dialecte. Tot ce este idiomă sau dialect este asemenea de natural ca și glossa. Întâmpinul sonorilor și influența climatei produc naturalmente aceste diferențe neapărate după legile naturii sonorilor, sau ale armoniei universale. Aceste fenomene se văd la toți popoli de orice stirpe vor fi, și la toate glosele lor. Când limba este la începutul ei sau în pruncia ei, este tot aceea, se aseamănă la toți popoli ce o vorbesc. Tot asemenea sunt și pruncii când sunt în fașe, și mai vârtos când sunt în stare de făț; unul de altul nu se distinge. Cu cât însă cresc, cu atâta fiecare începe să aibă oarecare semne distinctive și caracteristice. Feții și pruncii se aseamănă; copiii și junii se disting.

Astfel glosele, când, după timp, se împart în dialecte, acestea au niște idiome sau proprietăți particulare și încep a se distinge unul de altul.

Dialectele dară reprezintă copilăria și junețea limbilor. În această etate popoli, ca juni, încep a se agita spre un scop oarecare, voiesc

- a se organiza, au nevoie de a-și comunica ideile, sunt nevoiți, în relațiunile lor, a inventa niște semne de corespondență până vin la inventarea sau adoptarea literelor. Și fiecare, nefiind încă în unitate confirmată, începe a-și scrie dialectul său propriu. Astfel se văd primii scriitori ai Greciei, astfel ai Ausoniei, astfel ai Germaniei, astfel, până la traducția cărților Ecclesiei, ai României din toate părțile. Poeții primitivi se servesc de toate dialectele și, devenind mai populari în ginta întreagă prin scrisese lor, trece aticismul la Dori și la Ioni, și doricismul la Ioni și la Atici.

IX

- 10 Centrul unei țări, fiind mai aproape de toate extremitățile ei, acolo se pot întâlni mai cu facilitate locuitorii ei, acolo, comunicându-și oamenii ideile și vorbele și însuși pronunția, începe a se forma un focar spre răspândirea luminilor; pentru că acolo se adună și se pot mai bine forma bărbații științelor și artelor. Acolo langajul, devenind un amestec de toate dialectele, bărbații de gust și meniți spre a cunoaște legile proporțiunilor și armoniei, a afla și a da regulele frumosului, 15 ajung, printr'un eclecticism, din toate dialectele a înființa o limbă înțeleasă și adoptată de toți, o limbă unitară, ce începe a se vorbi și a se scrie în toate urbele și care devine limbă națională. Astfel în antica 20 Grecia limba națională se formă în Atena, capitala Aticei, ce se întinse până în Asia și până în Alexandria în Egipt.

- Aticismul, pe lângă gustul ce îl distinge, se feri de monotonie; spre a varia, conservă și η și pe α, τιμή și Μόδα, ακούω și ἤκουον; 25 θρέφουμαι ἐτρέφην, λέγω λόγος, bos, βοῦς βόες. Astfel în Italia antică, din multe și varii modificări ale dialectului doric, deși mai aspru, se formă în Lațiu limba latină ce deveni limba unitară a tuturilor Romanilor, ce se vorbea în For ca și în Capitol, și se scria în Spania, în Galia și până în Africa, și ajunse până în Dacia.

- Când apăru christianismul, limba elenică și latină era mai culte 30 și mai în stare de a exprima mai bine și mai precis cuvântul sau rațiunea; aceste două limbi era universale la toți sapienții pământului, și într'insele se scrise și se propagă doctrina lui Christ, cum și toate instituții

nile Ecclesiei, toate capetele-d'operă ale filosofiei și retoricii creștine, cu un cuvânt toată biblioteca christianismului.

De vom observa însă atât la Greci cât și la Romani, cum și în urmă la națiunile nouă ca Italieni, Spanioli, Francezi, Germani, Greci moderni și Slavi, vedem că limbile nu s'au format după hazard din amestecul fiecum al dialectelor, căci atunci limba n'ar mai fi un efect al artei ci un amestec orb al atâtor elemente, un tohu-bohu, un haos de diverse elemente fără formă, fără ordine, fără legi. Pe ori unde s'au format limbile, se vede un eclectism rațional, condus de cel mai perfect gust, se vede arta respectând legile armoniei, ca și în muzică. Limba, pe lângă acestea, pretutindeni se formă cam în centrul unei țări sau acolo unde oamenii se pot întâlni mai cu ușurință. La Greci se formă în Atena, la Romani în Lațiu, la Italieni în Toscana, la Francezi în Paris, la Germani în centrul Germaniei.

Cum se formă o limbă, aceasta crește și se mărește cu cât mai mult se cultivă într'însa artele și științele, și dură pe cât dură și nația în independența ei. Limba întregită și cultivată reprezintă bărbăția, maturitatea, unitatea, independența unei națiuni.

X

Îndată ce nația devine tributară unei alte ginte, îndată ce barbarii vin peste dânsa și științele și artele sunt uitate, limba începe a pierde din vigoarea sa, din frumusețile sale; corupându-se, devine debilă nu ca pruncul ce are un viitor, ci ca bătrânul dehulat ce n'are nicio speranță. Limba, în această etate de decrepitudine, ia nume de *gergu*, de *jargon* sau *patois*, de gâscănărie. În glossă se vede inocența pruncului, în *gergu* se vede inoranța și corupțiunea desperătoare acelu învechit în rele. Gergul vine cu servitutea, cu inoranța popoilor decăzuți. Descendenții foștilor Helleni și Romani, ca inoranți devin barbari, și barbari servi, fără vigoarea barbarilor primitivi ca a Pelasgilor și ca a barbarilor moderni, ce veniră a domina și la Orient și la Occident. Grecul la Răsărit deveni servul mai întâi al Romanului, și apoi al Venetianului, și apoi al Musulmanului; Romanul la Apus deveni supusul Germanului. Ce idei, ce cunoștințe mai poate avea

omul în stare de servitute, fără guvernul său național, fără instituțiunile sale proprii? Puține știe, puține exprimă și limba lui se mai îngustă, se mai împuținează. Iată starea ei de decrepitudine.

Instituțiunile și legile străinului cuceritor, datinele lui, costumul sau portul lui, își au nomenclatura lor proprie; de se face vreo invențiune nouă, numele se dă după limba guvernului străin, și iată un deluviu de vorbe eterogene și barbare; peste idiotismii naționali vin barbarismi innobili și fără gust. Prosodia sau armonia limbii clasice a străbunilor nu numai că se corupe după sonurile rauce ale barbarilor, ci scade și din vigoarea sa, din cauza împilării; tonul major și altier devine minor și plângător. Servul nu mai poate ține capul în sus; capul i se pleacă și se înghesue între umerii ce se ridică ca la un ghebos, gesturile i se înmulțesc cu cât pierde vorbele. *Tu* devine *voi* sau *domnia ta*, și apoi *voastră*, *σὺ* devine *ἡ ευγενεῖα σου*; *tu* devine *lei*. Toate ale despotului se măresc și se înmulțesc; toate ale sclavului se micșorează și scad. Domnul este Excelență, Eminență, Majestate, Altissim, Eminentissim, Serenissim (ori cât va fi de tempestos și crunt). Cât pentru dânsul, nimic nu e mai biet și mai tupilit decât dânsul; ale lui, după ce se împuținează, devin mici mitutele ca să nu bată la ochii tiranului; îl auzi cum singur se ticăiește; « ia aci și eu cu căscioara mea, cu muierușca mea; voiu și eu să intru într'o slujbuliță, într'o pâinișoară, să am și eu o meșcioară și un păhăruț de vinișor ». Tot e mic la dânsul, și prin urmare și limba îi devine limbuliță, gerg; și cu cât el devine mai bestie, cu atât limba îi este mai bestială, urlă ca câinii cobitori, miorlăie ca mâțele, câșie ca găștele, șueră ca șerpții, sbiară ca asinii; cântecele lui seamănă vaiete, lamente horribili. Pe cât dară nația se degradă și se întunecă, se depradă și se corupe, pe atâta și limba ei scade și în cantitatea și în calitatea vorbelor, și e redusă în niște sonuri innobili și bestiali ce nu mai seamănă a limbă umană.

Acest stadiu disgrățiat, această etate a limbilor representă, cum am zis, decrepitudinea, dehularea lor. Se cuvine a observa încă, că după cum barbarii schidolesc limbile, climatele, aducând morburi sau boale și afectând organele vorbirii, fac a ieși vorbele ca din gâtul gușăților, ca din nasul celor guturăiați. Gușătura hârăie și corupe con-

soanele; guturaiul face a pronunța vocalele pe nas. Românii în Dacia, fiind nevoiți de frig a lepăda toga și a se revesti cu sarica dacă, ca Francezii în Algeria cu burnusul arab, din cauza căldurii, nu putură scăpa de desul guturaiu, și începură a pronunța toate vocalele când pe nas, când cu gura închisă. La popoli Nordului dispar adesea vocalele din cauza frigului ce nu lasă a se deschide gura, în vorbele germane și slave se văd câte patru și cinci consoane și abia câte o vocală. La frig, consoane mai dulci devin aspre; *scribere* devine *schreiben*, *pasaport* devine *pașaport*, *servu* devine *șerbu*; *spiritus*, *spiridus*; *serpe*, *septe* devin *șarpe*, *șapte*; *b* și *v* labiali se schimbă în guturali: *bine* se face *ghine*, *movilă* se face *moghilă*; *p* labial se preface în *k* gutural, ca la *kept*, *kicior*; *t* dintal se face asemenea *gutural*, *c*, ca la *putincios*, *năciune*, *lepciune*, și vice-versa ca la *patru* în loc de *quatu*, *pept* în loc de *pectu*. Din contra iară, consoanele mai aspre devin pre de tot dulci în contra legilor eufoniei, ca *fațe*, *tațe* la Macedoneni și Venețieni, în loc de *face*, *tace*, ca la *oțet*, *oțel*, *fața*, *Franța* în loc de *ocet ocel*, *faça*, *França* ce riscă a se pronunța *otet*, *otel*, *fata*, *Franta*. Aceste modificări ce provin din infirmitățile organelor pronunțării, nefiind de starea normală a omului, nu pot fi proprietăți nici ale glosei, nici ale dialectelor, și cu atâta mai vârtos ale limbilor, ci ale gergurilor.

Ca să recapitulăm, semnele prin care se cunosc glosele sunt inocența erorii din neștiință, natura brută și cultivabilă. Simptomele dialectelor sunt energia, neastâmpărul, indecisia, nestabilitatea junetelor ce tind la un scop, la o stabilitate, la un a avea la sine. Simptomele prin care se distinge o limbă sunt maturitatea, experiența bărbăției raționabile, luminate; știința, arta, gustul; naționalitatea se declară peste tot într'o limbă.

Cauzele iară ce degradă o limbă până la gerg sau gâscănărie sunt:

1. Climele defavorabile,
2. Inoranța,
3. Barbarii,
4. Lipsa gustului și a demnității de om; cu un cuvânt aceea ce zicem bătădărie.

Vorbind de individ și de etățile lui, după bătrânețe sau decrepitudine nu poate aștepta decât moartea. Obiectele însă colective sau

morale, după descindere pot avea o nouă ascindere, după degenerație pot aștepta o regenerare. Omul moare, omenirea însă nu piere, ci se succede dintr'o generație în altă; individul piere fără a mai învia; nația însă se poate regenera dimpreună cu limba ei. Națiunile cu limbile decăzute pot să aibă a lor palingenesie.

Astfel din gergurile moderne ale Grecilor se formă limba modernă a Greciei libere. Astfel din latinitatea decăzută, în Italia, Franța și Spania, se formară limba lui Dante, Fenelon, Cervantes.

PARTEA A DOUA

I

Până să intrăm în periodul palingenesiilor ne arrestăm a cerceta și a ne da cuvânt despre ce este în adevăr geniul limbilor, căci numai acest adevăr ne va conduce ca să putem face istoria regenerațiunilor. Sufletul inanimă și dă vieață; spiritul sau mintea pricepe și raționă; geniul naște sau inventă, și dimpreună cu mintea perfecționă, întregește și regeneră. Dacă spiritul universal prin puterea sa inteligentă a dat mișcarea și forma materiei universale, geniul Demiurg, acel Logos divin prin care toate s'au făcut, dete vieața eternă ce se propagă din generațiune în alta pe calea progresului. Opera lui cea mare și eternă se numi *Genese*.

Creația dar se numi genese, și încât pentru noi această denumire demonștră opera Creatorului. Pentrucă tot ce este creat are și un capăt sau un fine, și toată creatura, fără o putere neîncetat genitoare, s'ar fi stins cu prima generațiune. Puterea însă ce propagă și înmulțește toate, și pe omul intelectual și moral împreună, puterea ce este mai mult decât creație, este genesea, puterea în nemărginit genitoare. Aceasta perpetue speciile, aceasta duce pe calea progresului, aceasta regeneră națiunile. Ea este geniul universal, geniul tutelar al fiecăria națiuni, al omenirii întregi; fără dânsa n'ar fi nici regenerație, nici palingenesie.

Geniul fiecăria limbi este acea putere dar ce a existat latentă dela începutul ei și s'a desvoltat în mai multe generațiuni prin geniurile

ce s'au succedut, spre cultura și perfecționarea ei. Geniul limbii helle-
 nice, spre exemplu, este acea virtualitate ce exista latentă în glossa
 Pelasgilor, și o duse până a ajunge a deveni limba Homerilor, Pinda-
 rilor, Eschililor, Euripidilor, Platonilor, Aristotelilor, Demosthenilor,
 Xenophontilor, Anacreontilor, care o conservă încă atâția seculi în
 climele barbarilor, ca în Alexandria, și care după scăderea și corrup-
 țiunea ei sub Romani, Franci și Turci, iar o regeneră în palingenesia
 ei. Geniul limbii latine este acea putere care materiei pelasge, idio-
 melor dialectului doric le dete o formă clasică, și făcu limba Virgi-
 liilor, Ovidilor, Ciceronilor, Tacitilor etc. . . . , care o conservă în deca-
 dența imperiului și până în Mediul Ev, și care din gergurile italic,
 galic, ispanic, în palingenesia lor, recreă limba Dantilor, Fenelonilor,
 Cervantilor și celorlalți mari autori. Geniul limbii engleze este iar acea
 putere extraordinară, stranie, ce din amestecul atâtor elemente etero-
 gene, din germanismi, latinismi, franțosismi, din atâtea materii și
 forme diverse, ajunse a forma limba Schakspearilor, Miltonilor, Byro-
 nilor. Nu mai vorbim de geniul limbii germane atât de potent ca și
 al limbii elenice, geniu ce, dintr'o glossă și atâtea dialecte diverse,
 ajunse a face limba Schillerilor și Goethilor.

II

Care este însă geniul limbii noastre Românilor din toate părțile?
 Dacă nouă, ca și Grecilor moderni, nu ne-ar fi iertat a zice că geniul
 limbii noastre este același cu al latinității clasice, fiecare însă am
 putea afirma că geniul limbii noastre a fost și este acea putere primi-
 tivă ce a existat latentă în glossa arhaică a Ausoniei, în diversele ei
 dialecte, acea putere ce regeneră apoi gergurile Italiei în limba lui
 Dante, acea putere însuși ce aduse gergurile României a forma cu toate
 împreună limba Ecclesiei române, ce mai mult de doi seculi unește
 pe Români a face o singură nație.

Geniul limbii române există mai întâi în vârtutea ei încă natu-
 rală și primitivă, în caracterul ei republican și egalitar, de a se adresa
 la Dumnezeu și la suveran ca la oricare individ *per tu*, și în singular.

— « Doamne al Puterilor, fii cu noi! » (nu fiți).

— « Tu Doamne, adu-ți aminte de noi » (nu *vous*, mon Dieu, souvenez-vous).

— « Să trăiești Măria ta ! » strigă și cel mai umil și mai disciplinat soldat.

5 Geniul limbii respinge neîncetat orice vorbe străine, barbare și parăzite, ce vin a o disforma și desnobilă limbă, și conservă pe cele omogenă și nobile. Au fost titluri imitate dela străini după moda timpilor, ca *pani* sau *jupani*, și geniul limbii le-a respins și le-a lăsat
10 a se zice *domni* decât *jupâni*. Au venit altele din Fanar, ca *țelebi*, *kyr*, și nu putură face sat în limba română. Veniră altele ca *signore*, *signora*, și rămaseră numai pe seama Hebreilor spanioli. Mai veniră altele ca *monsieur*, și se deteră numai străinilor și pământenilor aventurieri. Toate s'au pălit; calificația însă de *domn* a rămas și va rămânea verde
15 în toată puterea ei, până va exista acest geniul; cu dânsa ne adresăm la Dumnezeu, la suveran, ca și la cel din urmă Român. Tot Românul este un domn și un *dumneata* sau *dumnealui*. Geniul limbii a făcut ca orice vorbă străină s'a introdus într'însa să-și plece capul și să se decline și conjuge după formele latine. *Slava* să se decline ca *Roma*,
20 făcând în dativ și în plural *slave* ca *Rome*. *Cinste* să se decline ca *vespe*, făcând la dativ și în plural *cinsti* ca *vespi*.

Geniul limbii făcu, fără știrea noastră, ca tutulor verbilor străini din orice limbă ar fi, să li se desemne ca un cartier aparte, conjugățiunea a doua, ca să lase în pace conjugățiunile întâia, a treia și a
25 patra. Astfel se văd verbi slavoni ca *isbăvescu*, *ispășescu*, *slăvescu*, *istovescu*, *brodescu*, *spovedescu*; — grecești: *catadixescu*, *metacherisescu*, *plirophorisescu*, *practisescu*, *plictisescu*; — turcești: *teslimatisescu*, *buiurdisescu*, *harancilandiscu*, *ciracladiscescu*, *amanetarisescu*; — ungurești: *chiezășuescu*, *gândescu*, *făgăduescu*, *tăgăduescu*, — și până și la macaroanele franceze: *voiajariscescu*, *promitarisescu*, *me annuiarisescu*.
30

Geniul limbii iară conservă necorupți verbii de prima, a treia și a patra conjugățiune, ca: *arare*, *âmbulare*, *cântare*, *laudare*, *jucare*, etc. — *vedere*, *tăcere*, *părere*, *berre*; — *spargere*, *tindere*, *rumpere*, *vindere*, *tundere*, *cingere*, *cindere*, *stingere*, *respundere*, *culeggere*, *battere*, *mittere*,
35 *duccere*, *punnere*.

Geniul limbii ne-a conservat mai mult decât în celelalte limbi neolatine forma latinității clasice, în declinațiuni și conjugățiuni, la cazuri, moduri, timpi, numere.

El ne-a dat de știre a ne feri de cacofonii, de întâmpinul strident și discord al sunurilor antipatici. El făcu pe toți traducătorii cărților bisericii și pe toți scriitorii cei buni a respinge forme ca *m'am dusu-m'am*, *m'am gânditu-m'am*, *au făcutără*, *au venitără*, — terminațiuni ca *cășile*, *sfintile*, *binile*, — găscănării ca *frake*, *kept*, *ghine*, *jin*, și *tête hellea*.

Iată dar viața sau durata limbilor, etățile lor, geniul lor. Însă, ca oamenii, și limbile își au peripețiile, disgrațiile, calamitățile lor. Climele morboase, ce atacă pe oameni, atacă și limbile; inemicii cuquerători ce subjugă, împilă, masacră pe pământeni și-i împuținează, ajung a disforma și limba lor, a o despuia de averile ei, de termenii ei, de grațiile ei.

Însă nimeni, nici cei mai simpli oameni ai popoului, n'au avut niciodată strania idee de a suține că a lovit geniul pe un om, când l-a lovit guturaiul sau langoarea sau gușătura, sau gladiul cutrupitorului, și l-a lăsat fără ochi, fără picioare, ori cel puțin fără nas sau urechi. Nimeni n'a zis la un asemenea spectacol dureros: iată omul model și grațios; aidem cu toții, să ajungem toți ca dânsul. Cum putem dară, când vedem niște disformități în limbă produse sau de climă, sau de barbari, sau de inoranță, să zicem: iată geniul limbii în vorbele guturăiaților, ale gușăților, în schimbarea sunurilor dintali în cele guturale, în tot ce este discord, strident și contra legilor armoniei universale? Dascălii *învățați* însă vor să afirme și susțin că geniul limbii stă în asemenea infirmități și iau de model vorbe ca *închinăciune*, ce schimbă dintala *t* în guturala *c*, și după tipul acestora, aide înainte cu *lepciunea* și cu *pusăciunea* și cu câte *tête hellea*, după cum zic domnialor. Dumnezeu să-i lumineze ca să lase limba în pace, a se desvolta după legile ei naturale, după adevăratul ei geniul, după cum s'a desvoltat până acum de adevărații și dilecții ei adoratori.

Să se vadă ce ziceam la 1838, acum treizeci de ani, în *Curierul de ambe sexe*, vorbind de limba română (pagina 284, periodul II).

III

Intrând în periodul palingenesiei, îmi veni în minte vorba sau numele de *învățați*, de care mă tem mult că neputând a se mai *desvâța*,
 5 nu ne vor lăsa nici pe noi a intra în această eră, puindu-ne mari piedice. Mă arrestu puțin a vă spune un anecdot din cea mai fragedă a mea *junețe*. Mă duceam pe atunci foarte des la *răposatul* Văcărescul Iancu. Intr'o zi fiind la dânsul, iată vine și un domn și i se prezintă prin această salutare: « Mărite, și de bun neam, domine ». Vorbea în
 10 adevăr românește; însă phrasa ne fiind românească, pentru că semăna tradusă de pe alte limbi ce nu prea au geniul așa de românesc, răposatul Văcărescul îl cunoscuse mai 'nainte decât mine că nu era de p'aici, și că vorbește de prin cărți, și după alte limbi; și după ce îl pofti să seadă îl întrebă:

15 — « Ce ești dumneata, Domnule? »

— « Dascal, răspunse învățatul ».

Poetul, de unde sta lângă masă, luând pana în mână scrise ceva, și cu un *surâs* foarte ușor îmi întinse hârtia. Pe dânsa era scris acest *calamburg* șaradă: *da's cal*. Citindu-l, și neștiind pe atunci nici ce
 20 sunt *calamburgurile* nici ce sunt *șaradele*, ca unul ce nici nu mai văzusem niște asemenea jocuri de vorbe, rămasei în extase de marea înnemere, cum se zicea pe atunci.

Văcărescul văzu cu mulțumire că-l pricepui și îmi zise încet:

— « Spune bietul om singur ce este ».

25 Fiecare, ca și mine atunci, nu poate vedea în acest calamburg, decât o scăpărare de spirit și de un spirit caustic, natural la Români, fără nicio răutate, și numai din plăcerea de a râde și de a face să răză când află ocaziune. Crez încă și acum că poetul nu s'a dus cu mintea mai departe, că adică nici c'a cugetat la consecințele ce trăsei eu mai târziu,
 30 deprins întotd'auna a admira, să mi se ierte a zice, pe maestrul meu.

Când însă mai târziu îmi tot venea acel *cal* înainte, și dela cal mă dusei cu mintea la caii cu *învăț* de care anevoie se mai desvâța, atunci începui a mă mira până la extase de înnemerita comparațiune
 35 a calului cu învăț, și a dascălului ce nu se mai poate desvâța, și a copiilor ce ies din mâinile lui. Atunci calamburgul poetului nostru

nu mai fu pentru mine numai o scăpărare de spirit, ci o expresie admirabilă de geniu; căci dintr'însul ar putea face cineva volume întregi despre educația pruncilor ce se dau numai spre învățatură la dascăli, dar nu spre a se instrui și lumina. Bine, îmi zisei, caii ca caii, cu învățurile lor, și oamenii asemenea cu ale lor. S'a învățat cineva cu tutun, cu cafea, cu cărțile și nu se mai poate desvâța; însă ce are d'aface învățul sau învățătura, cu instrucțiunea; pentruce zic oamenii *învățământ* public și nu *însemnământ*? Bieții copii! exclamai în sine-mi.

Mai cugetai mult și văzui că limba păcătoșilor adevărul spune, că așa era și școalele și dascălii, numai ca să învețe sau să deprindă pe copii; și pentrucă în adevăr o deprindere sau o grea învățatură era a face pe copil a zice că *buche* și cu *az* face *ba*, și *veade* și cu *ije* face *vi*, și *glagore* și cu *uk*, face *gu*. Acel silabism avea nevoie de luni și de ani până să se deprinză copiii a-l învăța pe din afară. Astăzi syllabisă copiii foarte natural zicând *a*, *n*, *an*; atunci căta a zice *az naș an*, *pocoiu*, *lude*, *ier*, *plă*. Apoi ruge, cântări, psalmi, alți ani până să-i învețe pe din afară cum să le toace gura. Apoi să cântăm Domnului, căci cu biruință s'a proslăvit; cal și călăreț a cufundat etc. Și astfel, după mai mulți ani, copiii abia începea să poată citi și pe unde n'au fost *învățat* pe din afară.

Tot ce era însă și mai rău este că după ce începu a se da în mâinile copiilor și științe, *învățării* dascăli puneau copiii să învețe pe din afară și gramatică și geografie și istorie; un dascăl a vrut să dea și geometria s'o învețe copiii pe din afară.

IV

Sunt apoi catechisi, unde nu încapă nici demonstrație, nici convicție, ci cată copiii să le *învețe* pe din afară, cum să le toace gura.

În Orient, unde se zice lumea barbară, catechisile coprind întrebări și răspunsuri ca cele următoare:

In. Câte iepe a avut Profetul?

R. Cincisprezece.

In. Cum se chema iapa cea albă, cum cea neagră? cum cea roibă? cum cea murgă? cum cea bălțată? etc. Vai de copilul ce n'ar fi știut

spune pe din afară cincisprezece nume unul după altul! jos cu genunchii pe coji de nuci și pe pietre, bății cu lopățica pe palme. — Dacă le știa, *offerim* atunci, celenghiu merita, asta era bucuria și speranța părinților.

5 Când acel copil devine mare și învățat astfel, vai de lumea înainte unei asemenea gloabe! nu merită să mai trăiască ghiaurul ce nu știe câte iepe a avut Profetul, și nici cum se chema iapa bălțată!

Am mai văzut iară catechisi, atât din părțile Occidentului cât și din ale Nordului, unde oamenii se zic civilizați, și în cari întrebările și răspunsurile sânt ca cele următoare:

10 In. Pentru ce te numești tu creștin?

R. Pentru că crez în Domnul nostru Isus Christos, și păzesc legea lui cea sfântă.

In. Ce ne învață legea Domnului nostru Is. Ch.? (iar *învață*. Nu le vine bine dascalilor să zică ne învederează, ne luminează).

15 R. Ne învață să dăm împăratului toată averea noastră, toată laboarea noastră, credința noastră, voia noastră întreagă, viața noastră, sângele nostru, copiii noștri, fără preget, fără murmură, din toată inima și din tot sufletul.

20 In. Care este proba sau *dovada* că acestea ne *învață* legea lui cea sântă?

R. Proba este că însuși Domnul nostru Is. Chr. ne-a dat exemplu prin purtarea și supunerea sa; pentru că ca filiu al lui Dumnezeu și Dumnezeu adevărat, cu toată a sa a-tot-putință, a plecat capul și s'a supus la sentința ce, în numele Cesarului, îl condamna la moarte; a

25 întins mâinile și s'a lăsat a-l pironi pe cruce și însuși între doi tâlhari. Iată altă învățătură acum; și vai de lumea ce va cuteza a zice că Cesarul nu este mai presus de Dumnezeu și că și însuși Dumnezeu cată a se supune comandelor Cesarului. Care din aceste două învățăminte este mai batjocuritor și de umanitate și de divinitate, și mai

30 împilător? Iepele Profetului sau supunerea lui Dumnezeu la comanda de unui despot? Unde poate ajunge lumea cu asemenea învățuri sau învățături?

[Învățații din Egipt făcură pe Moise să-și ia lumea în cap și să moară fără a i se ști mormântul];

35 Învățații Atenei acuzară pe Socrate și-l condamnară să bea cicuta;

Invățații Iudeei puseră a acuza și a condamna pe Mântuitorul lumii la cruce;

Invățații condamnară pe Gallileu la rug pentrucă *învățaseră* că pământul stă întemeiat ca o placintă pe ape;

Invățații făcură pe Christophor Columb să âmble ca un nebun, cerșând pe la toate guvernele spre a-l ajuta să descopere oamenilor o lume nouă.—Bieții oameni! ei nu știa geografia, ci o învățaseră pe cât au putut să-i învețe *dascalii* lor;

Invățații au pus să moară în spitalul de nebuni, la *Bicêtre*, pe Solomon da Caus pentrucă assicura că prin aburi supuși la niște legi ale mecanice se pot mișca navele pe mare și trăsurile pe uscat, și a se aplica la toate mașinele;

Invățații noștri striga că metoda lancasterian sau mutual e cuibul dracului în poala Sântului Sava, pentrucă printr'însul au să uite Românii pe *buche, az, ba, și pe dobre, mislete, naș, titla Dumnezeu*.

Niște asemenea învățați conservară până mai deunăzi buchile cirilice, și toate vorbele parazite și străine ce desfigura și degrada limba în stare de găscănărie, combătând mersul regular și metodic al Curierului Român și al celui de Ambe sexe;

Invățații succesori ai acelorași *ceaslovari*, vin și în ziua de astăzi să ne combată și să ne puie piedice de a intra în regenerațiunea limbii pe calea naturală prin care au intrat toți popolii când s'au regenerat în națiune. Aceștia zicându-se singuri *naciunali*, vin cu corupțiuni ca *naciune, lepciune, aptori și aptuali* etc. să susție până la fanaticism că în asemenea găscănării stă geniul limbii, și că ablativul, după cel mai straniu paradox, este nominativ.

Să vedem și să trecem înainte; să urmăm calea noastră, să intrăm în era palingenesiei, după cum a intrat nația întreagă cu adevărații ei autori încă dela 1830, și încă dela începutul traducțiunii cărților Ecclesiei române.

V

Să începem dela bunul simț al tutulor oamenilor.

Tot omul, când repară sau drege ceva stricat, nu strică și tot ce a mai rămas bun și sănătos. Când unei nave bătute de tempeste,

lovite de stânci, i se rump antenele, i se rump și lemnele ce au rămas neputrezite de vechime, cine poate fi acel stravagant care să vie și să impuie zicând că tot ce este vermulos și stricat, aceea este și de model: « Putrezească, rumpe-se tot ce a mai rămas bun și vom avea un bas-
5 timent ».

Limba latină, încetând de a se mai cultiva în Italia ce a fost leagănul ei, după căderea Imperiului, de o parte, din innoanță căzu cu dânsa în atâtea erori gramaticale și se împlu de ațâția solicismi, și pe de alta, barbarii o împlură de atâtea elemente parazite și desfigu-
10 rătoare. Din latina rustica, deveni o latină barbară. Locul natal însă apără elementul roman de attacele ce i-ar fi putut veni în clime mai reci ca a Gallielor și Daciei. Prosodia îi rămase întreagă, cum și puritatea vocalelor.

Așa se întâmplă și la Greci: pierdură în adevăr și ei, din cauza innoanței, și cazuri în substantivi, ca dativul, și moduri și timpi în verbi, și construcțiunea clasicității, nu însă și prosodia și puritatea vocalelor și diftongilor. Au putut, din cauza innoanței, comite solicismi ca *theos thelons*, în loc de *theou thelontos*; niciodată însă nu schimbară pe θ în *t*, nici pe δ în *d*, nici γ în *ghe*, nici nu analizară diftongii ca la
20 Occident.

Acea ce păți limba hellenică transplantată în alte clime încât despre pronunțiere, latina o păți mai mult transplantată afară din Italia. In Gallie spre exemplu, vorbe ca *aqua, nox, pax, locus, lac, balsamum, psalmus, falsus, capra*, putură deveni *eau, lait, lieu, nuit, paix, chaux, baume, psauime, faux, chèvre* etc. Când însă cu palingenesia, se puseră autorii a face o limbă unitară, când începură a regenera, încetară de a mai corupe; din rădăcini corupte nu lăsară a ieși vlăstare și mai corupte; din *eau* nu ziseră *autique* ca să fie adică consecvenți, ci ziseră ca toți cei de familia latină *aquatique*. Așa urmară și cu vorbe ca
30 *lactée, nocturne*, fără a le veni strania idee de a continua cu corupțiunea zicând *laitée, nuiturne*. Tot asemenea urmară înainte cu vorbe ca *pacificue, balsamique, falsifier, capricorne, localité, oculaire* etc., Nici unui Francez nu i-a venit badărana consecvență d'a zice *paifique, baumique, fauxifier, psaumodier, chevricorne, œilaire* etc. Când veniră la
35 ablativi ca *natione, positione*, ca niște oameni ce avea conștiința de

cazuri și de solicismi; n'avură strania idee de a le scrie cu *e* mut în plin ablativ, ci își creară un nominativ a parte francez, scriind *nation*, *position*, *adition*; și tot așa făcură cu vorbe ca *paix*, *voix*, *chaux*.

Regenerarea, iar o mai repetăm, începe dela încetarea corumperii. Astfel făcură și Grecii moderni. Aceștia din inoranță luaseră pe acuzativul plural în locul numinativului singular, și zicea *ὁ βασιλέας* și în contact cu barbarii ajunseseră până la *vașiliās*, *ὁ πίνακας*, *ὁ κόρακας*, *ὁ ἄρχοντας* și când își regenerară limba reîntregiră și numinativii în dreptul lor de stare normală, zicând *βασιλεῦς*, *πίναξ*, *κόραξ*, *ἄρχων*. Toți cu toții corupțiunii, inoranței, le ziseră pe nume, iar nu *natură* și cu atâta mai puțin *geniu* al limbii. Acestea câte arătăm cu istoria limbilor și a națiunilor, nu sunt sisteme, nici acuză vreo tendință de a îndoctrina, nici învățuri dela dascali; noi nu voim a *învăța* pe nimeni, arătăm fapte, narăm pe scurt istoria limbilor în creșterea, desvoltarea și cultura lor; venim la scăderea lor și la a lor regenerare după legile ce niciun autor din orice națiune și din orice timp nu le-a călcat.

VI

Numai dar noi Români, ca nimenea de pe pământ, să pretindem a face în contra legilor naturei, în contra legilor rațiunii, ceea ce n'a făcut nicio nație nici când și-a cultivat limba, nici când și-au regenerat-o din scăderea ei? Singuri noi să cădem în paradoxul de a numi geniu suflarea despotismului și inoranței? să numim cultură continuarea corupțiunii?

Daca spre exemplu vorbe ca *scientia*, *credentia*... trecând în Dacia, au devenit *credința*, *sciința*... aceasta este efect al climei, sau resturi din dialectele Italiei antice, și s'au schimbat ca și *credenza*, *scienza* în Italia, ca și *croynance*, *science*, în Franța, și nici decum pentru aceasta n'au încetat d'a fi din familia latină în formă de dialecte. Astfel, *anima*, *annellu* sunt după dialectul doric și *inima*, *innellu* sunt după cel atic. A face însă din *animă*, *ânima*, a pronunța pre a pe nas, iată ce se numește guturaiu al limbilor, gâscănărie, *jargon*. Tot asemenea, fiindcă s'au guturăit vorbe ca *semență* în *semânță*, zișii regeneratori

ai limbii să vie a o lua de model, după tipul acesteia să ție una și cu *speranță, constanță, alianța!* și tot așa să urmeze înainte și cu *testament, element, fundament, regulament*, guturându-le pe toate după disformatul *mormânt*, ce nu conține decât un cadaver! Și tot asemenea,

5 pentru că *ruga* sau rogația clasică a devenit *rugăciune* bestială cu lacrimi fierbinți și cu genuchii plecați, după jargonul logofeților vechi, să corumpem și *oratia* în *orăciune*, și *natia* în *năciune*, și *lectia* în *lepciune?* și după acestea continuând a tot lua ablativii drept numinativi, să zicem și *numelui nomine*, și *timpului tempore*, și *frigului frigore*, și culmii *culmine*, și *boului bove* sau *boaie*, și tutulor substantivilor și adjectivilor terminați în *or* să le dăm terminatiunea în *ore*, zicând o *surore*, o *nurore*, un *aratore*, un *vorbitore*, un *scriitore* etc. etc.

15 etc. Inamorați în solicismi căror li se zic și geniu, maniaci după ablativi, căror li se zic numinativi, uitară bieții oameni că după natura prosodiei române, întotd'auna *o* se pronunță ca *oa* când după dânsul vin vocale ca *e* sau *ă*, ca la *port, poartă, poarte* : *dormu, doarme, doarmă*, ca la *vorbitor, vorbitoare*, și prin urmare în niște solicismi găscănești ca *direptore, professore*, nu e nici decum pe românește de nu se vor pronunța *direptoare, professoare*. Domnul *direptoarele* și *professoarele*

20 a uitat din disgrație aceasta, și bine că i-am adus-o aminte, că de aci înainte din *soare* încolo nu ne mai scăpăm. Așa am pățit-o și cu *u mut*, despre care din capul locului, încă dela 1823, când seriam gramatică, l-am recunoscut și l-am restabilit în tipii gramaticali numai; și acum nu ne mai putem scăpa de dânsul nici în prepozițiuni ca *înu dinu*, nici la verbi ca *pare, par'* (scrise *paru*) *până, pân'* (scrise *pânu*), ca *ară* (scrise *ară*); nici la nume ca *Socrate, Aristotele, Mavrogene, Socrat, Aristotel, Mavrogen, (scrise Socratu, Aristotelu, Mavrogenu)*.

25

VII

Am zis că nu puțin contribuesc și vorbele străine spre a corupe limbile clasice, mai vârtos când le împun barbarii dimpreună cu jugul.

30 De va observa cineva vocabularul limbii familiare a României sau vorbele de prima necesitate la toate stările societății, din 25 de mii de vorbe, 20 de mii sunt întregi, pure, din vocabularul latinității;

celelalte cinci mii, ce sunt mai mult termeni de meserii, sunt luate dela Slavi, dela Unguri, Nemți, Fanarioți și Turci.

Cercetând apoi bine, vedem că vorbele străine sunt adoptate numai de bărbați, fiind de meseria și de portul lor; femeile nu numai că nu sunt solidare de niște asemenea oaspeți paraziți, ci ele ne-au conservat limba străbună și pură romană.

De vedem în limbă, și mai vărtos în a Bisericii, vorbe de element al celei slavone ca *duh, slavă, vecinicu, otârnîe, vecernie, pavicerniță, pololoșniță, peasnă, molitfelnicu, pișanie, ispasire, preobrejenie* etc., acestea sunt luate de bărbați ca popisau traducători; femeile nici nu le pricep. În limba familiară, duhul se zice *spirt*, pișania *scriere*, zapisul *înscriș*, zabava *întârziere*, preobrejenia *schimbare la față*, blagoslovenia *bine-cuventare*, etc.

De este în cele politice și militare, ca *oblăduire, isprăvnicie, sin, brat, zet*, (cutare) *bezi*; — *otnășenie, opis, rasvod*; — *husmet, havaet bitirmè, cacirmà*; — *zalog, kezaș*, etc., etc., în acestea femeile n'au nicio răspundere, și nici nu le pricep.

De va fi vorba despre vestminte, când polone, când ungurești, când turcești, când nemțești, tot bărbații le-au purtat și le-au adoptat și numele ca *dulamă, ciepchien, conteș, poturi, ciakșiri, anteriu, biniș, islicu, pantaloni, hosundrauri* etc.; vestmintele ce s'au făcut în casă și căror nu le trece moda, conservă numele latine: *cămașă, calțuni, cingătoare, calțeminte, condur, conciu* etc.

De va fi iar vorba de meșteșuguri și de nomenclatura dulgheriei, zidăriei și altele, tot bărbații au introdus vorbe ca *ghiunee, calem, bașlâk*.

Să lăsăm termenii de meserii ce se țin de gergul tehnic, pe aceia îi vor regula și înnobila științele și artele; să venim la limba familiară care desemnă întregul, conturul și forma, și physiognomia fiecăria limbi. Limba familiară, limba pură romană, n'o avem decât dela mamele noastre. Fiecare din noi, cred că își aduce aminte câte ceva din primii ani ai prunciei sale. De a avut parte să se deștepte în brațele unei mame și să-i auză vocea, n'a auzit decât; *vin' la mama!* De l-a pus mama pe *genuchi* sau l-a luat la *sânul* său, de i-a petrecut *degitele* pântre perisorul blond, părțile laterale și mai delicate ale capului, i-a spus că se chiamă *tâmples*, asemănându-le cu templul unde rezidă

viața ; și frontispițiului acestui *templu* i-a dat numele de *frunte*. Dacă
 acea mamă ar fi fost din generațiune în altă slavonă, în loc de *capu*,
frunte și *tămpile*, ne-ar fi zis: *tuka na glava*. Dela creștetul *capului* până
 în talpele picioarelor, dela *capellura* capului până la *sângele* ce *circulă*
 5 prin vinele noastre, toate părțile corpului nostru sunt de elementul
 roman: *suffletul*, *anima* e romană, și până dincolo de *viață* în *umbrele*
morții, ne ducem ca Romani, *suspînul din urmă* este roman, numai
pomana ne-a făcut-o popa slavonit ; toate simțirile și facultățile noastre,
 tot ce se află în casa și curtea paternă, numele părinției, tot ce este
 10 în dominiul celor trei regnuri ale naturii, dela Dumnezeu până la pul-
 bere, tot e roman în limba ce ne-au vorbit mamele noastre. Simțire,
 vedere, auzire, cuget, minte, tată, mamă, frate, suror, unchiu, nepot,
 cumnat, socru . . . Pâine, apă, carne, făină, vin, legume, mâncare, bere
 ședere, stare, mergere, arare, măcinare, cernere, frământare, coacere . . .
 15 Cer, soare, stele, luceafăr, nour, ploaie, ninsoare, grândine, vânt, aer,
 bruma, tunet, fulger, fântână, râu, mare . . . Munte, piatră, humă,
 fer, oțel, aramă, plumb, argint, aur, câmp, vale . . . Frunză, iarbă,
 fân, floare, semănță, grâu, orz, meiu ; cer, frasin, anin, pleop, teiu,
 salce, lemn, scoartă, frunză, ramură, rădăcină, vine . . . Om, femeie,
 20 june ; bou, taur, vacă, vițel, oaie, miel, capră, cal, iapă ; câine, cerb,
 căprioară, vulpe, lup, urs, leu, tigru . . . Pasere, pene, rondunelă,
 corb, vultur . . . Șarpe, vierme, muscă . . . Casă, ușă, fereastă, cămin,
 foc, cărbune, fum, cenușă, masă, prânz, cină, luminare, curte, poartă,
 verigă, cheie, . . . Cămașă, cingătoare, călțuni, călțăminte, capciulă,
 25 vestmânt, toagă . . . Car, căruță, teleagă, roată, furcă, secure, bute,
 cere . . . Oaste, armă, arc, săgeată, lance, pavază, coif, peană, trom-
 biță, oștean, căpitan . . . Toate, până la 20 mii de vorbe de rădăcină,
 din care pot deriva altele, țin de vocabularul latinității ce ni l-au
 conservat mamele noastre dimpreună cu declinațiunile și conjugațiu-
 30 nile lor, cu formele lor latine (vezi *Curierul de ambe sexe*, periodul
 IV¹), *Parallelismu*). Limba ce ne-o pot inspira femeile prin tinerețea
 inimii lor, prin căutătura ochilor lor ; limba ce poate plăcea lor, va fi
 limba clasică a României. Femeia este încarnația geniului limbii.

¹) In loc de III.

Pe când era gergul logofeților, se vedea de multe ori poezii sau versuri în acel stil de calemgii, și mai vârtos *stichuri de hamor*, după cum le zicea pe atunci. Voia bieții oameni să-și arate dragostea până la idolatrie. Lumea era surdă la protestațiunile lor și numele dimpreună cu stihurile li s'a uitat cu totul, n'au putut face impresiune nici lăutarilor.

Imi aduc aminte din copilărie de câteva stihuri asemenea; iată unele:

Cum poți zice
Că cu price
Eu pe tin' nu te iubesc?
Că vezi bine
Că bezi tine
Alt nimic nu mai slăvesc?

Vedeți, câți pricepeți românește, că bietul om, din cauza limbajului străin geniului limbii, era mai mult decât neînțeles, ajungea ridicol. Pe când unii își făcea niște asemenea declarațiuni, din inimă poate încât pentru fondul lor, în formă însă atât de monstruoase; venia alții ce pretindea că sunt oameni de lume, că cunosc și limba și manierele ce se *metahirisia* și la curte și prin saloane, și că mai era, cu toate acestea, foarte modești; iată-le expresiunile:

Nu pot sta la syntrophie
Ca să dau plirophorie
Căci sunt tânăr hagihamiu
Și n'am praxis ca să știu

Poate sta un asemenea jargon d'alătura cu limba populară, conservată împrejurul căminelor părintești, prin care oameni din popul, fără niciun nume, își lasară să se auză până la noi suspinele în limjul cel mai popular?

Iată o elegie demnă de toate poeziile noastre populare:

Vream să pociu să rabd, să tac,
Să-mi ascunz patima 'n veac;
Singur numai vream să știu
Ce șearpe în pept imi țiu;
Dar focul m'a prididit
Și cu totul m'a vădit.

Gândul, mintea, voia mea
 N'au unirea ce avea,
 Că din vis mă pomenesc
 Că vorbesc, voiesc, gândesc,
 5 Și câte le spui acum
 Nu știu ce, nici cui, nici cum.

Nu vorbim de versuri sau de limbă ca a Văcăreștilor, ce prin rime regulate se exprima cum să priceapă toți și să placă tutulor, ca în modul următor:

10 Intr'o grădină
 Lâng'o tulpină,
 Zării o floare ca o lumină.
 S'o rup, să strică,
 S'o las, mi-e frică,
 15 Că vine altul și mi-o ridică.

Și de vom veni la Văcărescul Iancul, părintele poeziei române versificate după reguli, nimic mai natural ca deșteptarea din somn din *Primăveara Amоруlui*. Anacreon însuși ar fi invidiat și limbajul și talentul poetului nostru ce abia avea douăzeci de ani. Poetul, după
 20 ce își descrie viața și ocupațiunile sale în poalele Carpaților, la moșia sa, Văcărești, la câmp, la arătură, la vânătoare, la grădină, în lectura cărților, continuă în carmenii următori:

25 Muzele ce-mi sunt dragi foarte
 Avea ceasul hotărît
 Când cu cei cari n'au moarte
 Mă 'ntâlnia numai decât.

 Dormind astfel într'o noapte,
 Somnu 'ntâiu ca la un ceas,
 Mă deștept, înțeleg șoapte,
 30 Simț că de copil e glas.
 Strigând întreb: cine este?
 Cine-aicea s'a băgat?
 Cine-aici fără de veste
 A 'ndrăsnit de a intrat?
 Mă uit... ce să văz? minune!

Prea ciudat un copilaş,
Fricos, cere iertăciune,
Se roagă să-i dau sălaş.
Văz în spate-i arip' smulte,
Port frumos dar sfâşiat;
Gata el să-mi spue multe,
Eu, de somn îngreuiat,
Lasă-'i zic, vom vorbi mâine,
Acum culcă-te de vrei;
De ți-e foame, iată pâne,
Apă, vin, de vrei să bei.
Dragul meu, d'acestea toate,
Zice el, îți mulțumesc;
Ți-e somn, văz, dar de se poate,
Oareși-ce am să-ți vorbesc.
Cât de mic sunt, vezi prea bine
Nu beau, nici mănânc, nici dorm;
Și acei ce sunt cu mine
Prea puține ori adorm;
Somnul, celor care place,
E vrăjmaș omoritor;
El îi face 'n veci d'a zace,
Ș'a mai multă viață mor.
Eu pe tine cu plăcere
Pot să te țiiu tot deștept.
Ș'ori-ce-i vrea-ți dau făr' a cere,
Să te rogi mult nu aștept.
Vorbind, nu știu ce vrăji face,
Somnul văd că mi-a perit,
De unde dormeam în pace,
Imbrăcat m'am pomenit.

Pentruce oare tot Românul din oricare parte a României își simte limba sa proprie atât în versuri ca ale Văcăreștilor, cât și ale poezilor fără nume din popul? Pentrucă e un ce care este propriu românesc din orice epochă, tradițional dela părinții sau mai bine dela mamele noastre, pe când limbajul țircovnicilor, calemgiiilor trecuți este cu totul străin de geniul limbii. De vreo treizeci de ani încoace apare o pretinsă limbă românească, cu stăruință de a lua de model tot ce s'a putut corumpe, cu timpul, cu inoranța și cu barbarii de care am fost

inconjurați, solicismii ce au atacat gramatica sau sintaxa, barbarismii ce ne-au maculat vocabularul se pretind a deveni regule. Ca să nu citez pe nimeni, mă încercăi singur a face o poezie în generele safic. Am pus în joc patos, simtimente, disperațiune poate și mai mult decât
 5 poetesa antică; m'am servit însă cu limba *învățaților* din zilele noastre. Cutez a da în public această poezie și sunt sigur că nu va plăcea nici însuși celor ce dau atâta merit ablativilor, vocalelor nasale și tutulor solicismilor gramaticali. Le reproduc aci cu însăși cacographia ce cutează a se zice și *ortografie*, iar cacographiată.

10 Iată-le:

O scumpa mea diumetate ¹⁾

M'ai bagat în mari pecate!

Fia'mi starea de lepciune ²⁾

La ori-ce generațiune,

15 Stare-mi de disperațiune.

 Demanetia ³⁾ viuetiei tele

E apusul viuetiei ⁴⁾ mele.

Dieul ⁵⁾ meu, draga borésa

Carnaciunea ta alésa

20 Si gingasiati ⁶⁾ pusaciune

Bagă 'n mine 'nspiraciune.

Admiraciunea me fura,

Mutaciuneami sta pe gura,

Răciunea ⁷⁾ mi se scaimbă, ⁸⁾

Am ajuns neraciunalu ⁹⁾,

Mi se légă biata limbă,

25 Simțiciuneai ¹⁰⁾ vârtej-valu

Vinele'mi în mortăciune ¹¹⁾

1) Citește jumătate.

2) Lecțiō sau lecțiune.

3) Demanetia, citește dimineața.

4) Viuetia, citește viața.

5) Dieu, va să zică zeu.

6) Gingasiati, citește gingașa-ți.

7) Răciune va să zică rațiō sau rațiune.

8) Scaimba, citește schimbă.

9) Neraciunalu și cu *u* mut va să zică nerațiōnal' sau nerațiōnale.

10) Simțiciune, citește *sensațiō*.

11) Mortăciune, mortățiō.

Fora picu de vioiciune,
 N'au putere nici d'un ort
 La ciolaneti cadu ca mort.
 Si ti ¹⁾ facu declaraciune
 Cu mare protestaciune
 Ca diu ²⁾ durerea mi e adinca
 Si esci tare ca o stanca
 Rumena si gogonétia ³⁾ ...
 Ci asalt la forterétia ⁴⁾
 Voiu da mane demanetia.

Vedeți că asaltul la fortăreață este ceva și mai expresiv decât ultimul vers al Sapph-ei.

Ἀλλὰ τὸ πᾶν τολματὸν ἐπὶ πένητα
 Ci tot să cuteze se iartă la săracu

Citească-se din sapphice la *Eromenan*, și se vor vedea mai aceleași simtimente, exprimate într'o limbă ce nu e nici de cum a *învățaților*; este însă după sintaxa cu care s'a vorbit și s'a scris de atâția seculi limba română. Și de vom recita un fragment din Sappho ca:

Δέδυκε μὲν ἅ σελάνα
 Καὶ πλειάδες, μέσαι δὲ νύκται
 Ἐγὼ δὲ μούνα καδεύδω

Iată apuse și luna,
 Și pleiadele cu dânsa;
 Miezul nopții, ziua vine
 Și eu singură veghez

Ne aducem aminte de niște asemenea versuri vechi, populare, al căror autor nu este cunoscut, ca cele următoare:

Ziori de ziuă se revarsă,
 Și eu ochii nu-mi închiz.
 Cum să-i închiz când ei varsă
 Pâraie de foc aprins?

¹⁾ Și ti facu va să zică și îți facu.

²⁾ Că diu, citește că-z adică că zău.

³⁾ Gogonetia, citește *gogoneață*.

⁴⁾ Așa și forteretia va să zică *fortereță*.

Vede cineva în aceste versuri, că poetul nu numai nu știe că a existat vreo Sappho, ci nici de rimă n'a avut vreo justă idee, căci rimează *închiz* cu *aprins*, și cu toate acestea simțirea îi e cu mult mai dureroasă și expresia mult mai naturală, fără a se sui până la Pleiade, ce nu le cunoștea nici el nici cei ce l-ar fi auzit, își spune focul din inimă, din care ca o lavă aprinsă îi ies lacrimile. În limba populară se simte adevăratul geniu al limbii, ce mai mult decât toți, femeile îl recunosc. Acest geniu se vede în toate cântecele populare, în doinele culese de excelentul și grațiosul nostru poet V. Alecsandri. Acesta a străbătut prin toate legendele sau basnele populare ale României, în care o peană ca a lui Victor Hugo și-ar colora și varia cu atâta putere și originalitate stilul său. Acest geniu de șaptesprezece secoli viază și conservă limba României; acesta a condus pretutindeni pe traducătorii cărților Ecclesiei noastre. El a condus peana Văcăreștilor, Donicilor, Bălăceștilor Costache, Alexandreștilor, Bolintinenilor; proza Negruzzilor și a Boleacilor, a oratorilor Adunării Generale, ca Bibești, Sturzi, Ghici Ioan, Ionești etc. Acest geniu a inspirat pe Danielii Skavenski, pe Mămuleni și însuși pe Panii Anton. Geniu ce din generație într'alta, dela sânul mamelor noastre își întinde aripele peste noi; geniu ce va putea să facă din limba noastră, nu filie, ci demnă suror a limbii Virgiliilor, Ciceronilor și Tacitilor. Acest geniu se identifică cu toate langagele, cu toate limbile și antice și moderne, cu toate epocile; poate reproduce langagiul primitiv al eroilor homerici și al cavalerului Tristei Figure dela Mancia; se poate sui până la Iehovah al lui David și al lui Ezechiel, și descinde până la tartarea tromba a lui Tasso; și cu lacrimile în ochi la sentimentalismul lamartinian, să se umfle de răs la bravura lui Șolcan.

Glorie vouă, mamelor, conșoartelor, surorilor și fiilelor noastre! pe fruntea căroră adorăm geniuul acesta. Cât pentru mine, care v'am făcut istoricul creșterii și descreșterii limbilor și al palingenesiei lor, iar nu la sisteme, dacă mi se dă și mie voie, a avea și eu gustul meu: mie îmi place armonia sonorilor și a culorilor, clasicul, tot ce e artă cu un cuvânt, îmi place și ador tot ce este veritatea, doresc să ajungă limba Românilor acolo unde o duce geniuul ei. Imi desplac desordinea, discordurile, cacofoniile; imi desplac în limbă vocalele guturâiate și

guşate, le doresc sănătate şi reîntregire. Şi ce n'am putut şi nu pot face eu, va face muzica, prin Românii ce au cultivat-o, prin Vahmani, Voineşti, Bengeşti, Niţeşti, prin Constanţe Philipeşti, prin Ephrosyne Văcăreşti, prin Eleonore Râureni, prin junii elevi ai conservatorului român, prin viitorii Pergolesi, Rosini, Belini, Beethoveni a României. Cultivându-se muzica României se va armoniza şi limba ei.

ANEXE

15

20

25

DESPRE DECĂDEREA LITERATURII ROMÂNE

Ca să se susție Români delà fondarea Domniatelor lor, au cătat să meargă în paralel cu Statele vecine în forță atât materială cât și spirituală.

Când Mircea înstitui corpul de dorobanți, fu primul corp de armată permanentă ce apăru în Europa.

România dar, până la Mavrocordat, da resbel de apărare, se alia cu vecinii săi, încheia tractate, Spătarul Mihaiu ajunse până la murii Vienei cu 6000 de curteni, ce Mateiu Vodă Basarab trimise de contingent amicului și aliatului său G. Rakotzi, Domnul Transilvaniei ¹⁾.

Un Stat iară nu se poate ține numai cu puterea armată brutală, de nu va avea și bărbați de Stat instruiți, ale căror lumine să se poată egaliza cu ale bărbaților puterilor vecine, aliate sau inemice. În istoria Țării se văd Bărcănești figurând ca ambasadori la Viena trimiși de Mihaiu Bravul, Domnul Transilvaniei I. Kemeny se miră în memorialele sale de erudiția profundă a clerului României și a bărbaților ei de Stat. Școalele Moldovei, academiile ei de limbi orientale, fură sorgintile de unde ieșiră instructorii Rusiei, ca Spătarul Nicolae Milculescu Cărnul, ambasadorul Țarului Alexie Mihailovici la China, și instructorul lui Petru I; ca Herescovii (Hereștii) și Cantemirii. Aceștia era elevi ai institutelor române; și de aceștia nu vorbesc Români (căci ei i-au și uitat), ca să fie vreo presupunere de amor propriu național sau de îngâmfare; autorii străini contemporani îi admiră și laudă școalele lor, unde venea de se lumina Polonia, Rușii și Ungurii pe atunci, iar nu după cum ne trimitem noi copiii de a se îndotrîna în Franța și a veni înapoi cu capul mai ușurel decât al Franțezilor de pe bulevarde.

Pe lângă acestea, probe mai învederate despre țăria moșilor noștri și materiale și morale sunt faptele lor. Tot efectul are o cauză. Pe când Grecia, Bulgaria, Serbia cădea și devenea pașalăcuri turcești, jamele Domniatie sta în sus, împumua lancea și sabia și încheia tractate. Tractatele lui Mircea, lui Vlad, lui Bogdan și Petru Rareș, pentru cine cunoaște legile și soarta resbelletor, abilitatea politicii și însuși

¹⁾ Vezi Memorialele principelui Kemeny.

a diplomației, pentru cine cunoaște istoria etichetelor fiecărui Stat și epocă, nu sunt acele tractate niște obligațiuni din partea celui mai debil către cel mai tare, ci convențiuni dela egal către egal, și mai vărtos pe alocurea se văd dictate mai mult de Român ce știa mănui peana apărută de un gladiu teribil și înfiorător

5 Turcului ce se mlădia a suscrie.

Și acele tractate apoi ar fi rămas ca o hârtie albă, dacă mâna Românului n'ar fi fost de ajuns înarmată ca să le susție. Le-a susținut până la începutul secolului trecut. Brâncovenii deveniră victime și martiri pentru dănele, și Cantemirii își pierdură patria ca emigrați.

10 De atunci încoă, ne mai având Românii puterea armată, le susținură cu puterea inteligenței și a prudenței, cu puterea devotamentului; și de avem astăzi patrie și Dunărea hotar, și administrație independentă, și autonomie, și adunare generală unde ne rătoim, suntem datori acelor Români desarmați, ce știa a se opune beilor din Fanar, a se mlădia înaintea invaziunilor, a protesta la timp, ca la 1821, 1832,

15 1836 și 1845.

Câte avem astăzi, de nu suntem pașalac, sunt niște efecte, și cată să-și aibă cauzele lor; istoria e aci și ni le arată.

Cât despre tăria moșilor în cele intelectuale, cât adică despre erudiția capilor și elitei țării, probele stau iară de față; cărțile bisericii pe limba patriei sar în ochii

20 acusătorilor ce s'au făcut instrumente străine și n'au decât injure pentru trecutul Românilor, toate o proclamă, o învederează în fiecare vorbă. Toată vorba strigă; traducătorul meu a cunoscut profundamente hellenica, latina, slavona; nu e o vorbă care să nu învedereze prin modul prin care e scrisă și tipărită erudiția clasică a traducătorului¹⁾. Acea erudiție tradițională a contimporanilor Basarabilor și Cantemirilor rămase dintr'o generație în alta între bărbații de elită ai României până la 1830. Citească cineva pe Văcăreștii, pe Filareții, pe Grigorii, pe Eufrosyni, la noi; pe Veniamin, Beldiman, pe Asaki, Nigruți în Moldova; pe Iorgovici, pe Maiori, pe Șincai, de peste Carpați, și va vedea că bărbații aceștia își cunoștea foarte bine hellena și latina lor, tot ce se cerea pe atunci și însuși astăzi

25 spre a se putea zice sapient.

Este adevărat că scolastica de pe atunci făcea mulți pedanți din mediocritate; din geniuri însă și din talente scotea bărbați de Stat și creatori unei literaturi. Acei creatori începură a cere și a-și pune toate puterile spre a forma o literatură română națională; și a pune, în locul limbilor, științele în limba patriei prin școale.

35 Pe când Lazăr și Banul Constantin Bălăceanul stăruia a se face școale române în locul celor hellenice, nu înțelegea de a exila din țară limba hellenă și clasicitatea, ca să puie în locul ei innoanța în uniforme, ce dela 1830 până astăzi nu produse nicio spețialitate, ci sute de mii de pretendenți la funcțiuni publice și la ministere, numai pentru că știu rima sau scârțâi ca D. Sarsailă. Lazăr se puse mai întâi a-și instrui elevii în științe exacte: el cunoștința naturii unui triunghiu nu o da pe toate

40

¹⁾ Vezi Critica gramaticală, pagina 70—76.

poeziile din lume; el iarna făcea lecțiuni de matematică și vara ieșea cu elevii la practică, el vrea să dea națiunii ingineri, arhitecți, etc. El când se exprima în cuvântarea sa solemnă către Chiriarhul Patriei, ca primul Efor al instrucțiunii publice, zicând « va veni un timp când și zidurile și coarnezle plugului vor mărturisii înțeleapta voastră păstorie », înțelegea că țara, lăsând limba hellenică, va face să aibă dintre fiii săi buni ingineri, arhitecți, mecanici, buni agronomi, pentru că zidul cum e făcut anunță pe zidar sau mai bine pe arhitect, și brazda cum e trasă și fecundată și semănată anunță pe agricultor.

Am lăsat clasicitatea și ce avem, dela 1830 încoa? aceea ce la 1836 ziceam în proiectul meu publicat atunci despre instrucția publică: avem *rimatori* sau, mai bine, *poeti mati*, Sarsaili, martiri vii violeți; inoranți publiciști, perturbatori de meserie, bravi de Veneția, ce pentru o pereche de nădragi își ucide onoarea unei familii întregi; semne de inoranță și de imoralitate, de ciarlatanie și de trădare în ale țării în toată vorba, și însuși în titlurile și numele ce își dau. Vezi foile publice, vezi actele lor oficiale și oficioase, vezi redacțiuni mizerabile prin care strivesc cele mai frumoase intențiuni, vezi în fine maimuțăriia lor, prin care au prostituat și limbă, au trădat și drepturi.

La 1836 ziceam în memoriul meu de atunci către Eforia școalelor: « Școalele de astăzi, cum sunt organizate din sistemă de din afară, nu vor produce decât capete descereierate și pretențioase, sute de mii de pretendenți la chivernisele; mii de declamatori imorali; și după zece, mult 12 ani, să vă așteptați la o răscoală declamatorie, pentru că nu creați decât perturbatori de meserie »¹⁾.

Doisprezece ani trecură; în aceștia se formă numărul necesar de oameni cu pretențiuni și fără nicio spețialitate, fără nicio cunoștință pozitivă, fără nicio cunoștință de verul și sublimul și moralul de care abundă clasicitatea hellenă și romană; se formă numărul necesar de ambițioși vani și de perturbatori de meserie, ce se înrolară sub stindardul cabalelor străine, și dela 1848 iată amândouă Domniatele într'o neprecurmată turburare.

Nu ne temem de a fi acuzați că vrem a părtini amicilor noștri, căci Basarabii și Cantimirii, și Văcăreștii, și Bălăcenii, și Lazării n'au fost contemporanii noștri; pe unii nu i-am apucat, și pe alții i-am ascultat ca elev, de multe ori și cu anti-patia ce există dela elevul nebunatic către maestrul său; nu ne temem iară d'a fi acuzați de parțialitate de camarad la câte vrem să zicem și despre D. P. Poenarul de care, de l-am și stimat, furăm de atâția ani despărțiți, fără nicio relație între noi.

D. Poenarul, ca elev al școalei clasice a trecutului, ca unul ce a văzut și ascultat de multe ori pe Lazăr, ca unul ce la 1821 a trecut în câmpul lui Tudor iar nu al lui Hypsylante, se duse în Europa a se ocupa de științe exacte, iar nu de a se îndoctrina în școalele de partite ale Franței, nici însuși de a se îndoctrina în faimosul drept păgân și de a veni în țară cu sofismele și cicanele avocaților. Tot așa făcu și Eufrosyn Poteca, și Pandeles și S. Marcovici.

¹⁾ Vezi asemenea *Curierul de ambe sexe*, *Paralelismul*, pagina 45 și 46, ediția I.

Cât fură școalele dela 1830 încoa sub direcția d-lui Poenaru, cu toată sistema ce fi fu impusă de a o urma, cu toată influența de din afară, ce n'avea altă tendință decât de a produce școalele perturbatori de meserie și *gata spre slujbă* la machinațiuni fatale, cu toată acea sistemă zic, însă tot mai avea de Dumnezeu școalele române. Intr'însele se formară atâția ingineri; într'însele se învăța gramatica 5 jimbii române (adică gramatica naționalității) de un profesor, fiul adevărat al patriei și elev al clasicității ca D. Ioan Pop; sub D. Poenarul fu invitat D. Aristia, dela care începurăm a avea pe Homer și pe Plutarch. Profesorii își cunoștea misiunea și elevii se afla în disciplină. Inșă dela 1848 încoa din rău în mai rău 10 ajunse toată instrucția publică, până ce astăzi este dată pe mâna Uniților și sub direcția înaltă a Iesuiților.

Tot arburele se cunoaște și se stimă după fructul său. Școalele trecutului ne-au produs Basarabi, traducători ai *Bibliei* și ai tutulor cărților bisericii într'o limbă ce are regulă și gramatică clasică, instructori și luminători ai Rusiei ca Ivan Cărnul, 15 creatori de universități în Mosca ca Herescul, Dosithei, Cantimiri, Văcărești, Filareți, Grigorii Brâncoveni, Nestori; zeloși patrioți ca Bălăcenii, Hilarioni și Neophyti (pentrucă răposatul Neophyt despre carte știa atâta cum să facă onoare cerului), Euphrosyni, Beldimani, Assaki, Nigruți etc. Părinții poeziei române, Văcărești, sunt elevi ai școalelor trecutului, al căror venit nu se suia nici la 50 mii lei.

Ce au produs școalele dela 1830 încoa? schiopi poeți, paralitici rimatori, stridenți plagiari. Nicio idee sănătoasă, niciun vers pe picioarele lui, nicio rimă decentă, nicio vorbă omenită; toate stropiate, toate străvestite, toate scrise ca de netoți: *spart* rimă cu *armat* și cu toate cele în *at* și viceversa; *cuvânt* rimă fără rușine cu *avut*, și cu *writ*, *șaptă* rimă cu *gloată*. De arc versul și emistih, se repaosă în 20 câte o vorbă trunchiată sau oxitonă sau ascuțit apăsată, ca un criminal într'o țeapă spre eternul repaos; *amfasele*, *amblemele*, *Pliutonii*, *Serberii*; *aptele* și *apatorii*; *mesage* *princiare*, *lăturile* (în loc de *laturile*), *programmii*, *stăbilările*, *studii adânci*, *keltuclele* judănești, *procedările*, *promitățile*, *importentele onorii*, *loaicetățile*¹⁾ și *coafiuarele* și *angajările*, și *garanțele*, și toate păcătoșiile și macaroanele franceze și italiene, în gura lor se aude, în versurile lor se vede, în desmățatele lor descompozițiuni figură; ș'apoi ei între sine se numesc Bardi, Bohemi, Tassi și Virgilii, și Berangeri (ei însă scriu Beranjeri), și de unde nici prin minte să nu-ți treacă, și Rafaeli, Filii ai lui Apollon, nutriții de muze.

Se ziseră adesea în republica literelor, Homer, Virgiliu, Dante și alții, principii 35 poeților națiunii respective. La Sarsailii noștri unde! mai deunăzi *Naționalul* ne dete în foiletonul său un articol suseris de necunoscutul X, pe care *Naționalul* îl cunoaște foarte bine, cii e rușine cu camarazii săi de astăzi. Acest articol pe bieții scriitori români îi face Bohemi, după momitării străine, și pe bietul D. Bolintineanul se ferește de a-l numi principul poeților români, căci cam sună a 40 *principul Zamphir*, și d'odată țî-l unge și țî-l sacră din cap până în picioare *Rege*

¹⁾ Vezi deplorabila traducție a mesagiului prințiar.

al poezilor, ca să devie apoi, după vechiul limbaj al necunoscutului X, crai al poezilor. De atunci și până ceva mai din nainte, *Dâmbovița* subliniată începe a da la decrete ale majestății sale craiului, și a speria lumea de disolvarea camerei, cu împărțirea moșiilor; de atunci poate că promise *Naționalului* și ceea ce nici n'a gândit.

Iată fructele școalelor dela 1848 încoace, iată starea deplorabilă a Regilor, a Rafaelilor, a Filiilor păgânului de Apollon, a nutriților de lolițele Nasului Parniei sau ale Par-nasului; iată svolul ce și-a luat gloaba de Pegas când dete într'nsul strechea *amfaticului* X și consorți.

Se fac, ce e drept, revoluțiuni și în republica literelor, când geniurile devin sclave rutinei; ies capi de școale nouă ce se zic romantice; ies Victori Hugo, ce nu vor să se mai supune legilor la care se supunea Corneille și Racine; însă Victor Hugo scrie tot franțuzește; nu face niciun solicism de limbă; scrie *emphase* și *emblem*, iar nu *amfas* și *amblem*; însă Victor Hugo cunoaște istoria lumii și a Franței; cunoaște toate doctrinele și le cerne; cunoaște inima omului, disecând-o în toate îndoiturile, cum cei clasici nu o cunoșteau; însă Victor Hugo cunoaște științele, și pe Homer și Virgiliu, pe Dante și Schakspear, Biblia și Orientalismul, și le știe pe din afară. Un astfel de geniu poate opera o revoluție.

Auziră și Sarsailii noștri de revoluție în litere și operară o anarhie; e mare diferența între una și alta: una creează și alta distruge; una e sapientă, alta inno-rantă; una e morală și progresivă și alta e imorală și retrogradă.

Tot asemenea auziră și Sarsailii politici de revoluție, de democrație, de soțialism, de Roșii, etc. etc. și aide și la dâșșii, azi revoluționari, mâine monarhiști, azi formă la comitete *democratice* și *soșiali*, mâine cu un stăpân străin; apoi albi or negri nu vor să fie nici de cum; de roșii ca focul vor să treacă maiestățile și altețele și excelențele lor democratice și soșiali și poetice; însă nu vedeți că Roșii Franței, de vor fi având ceva idei excentrice sau nepractice, au cu toate acestea idei, au instrucție, au morală; sunt oameni onești și consecuenți, știu să moară prin străinătate, și nu recunosc puterea uzurpatorilor. Fost-au aceia vreodată inchiși pentru fururi sau și debite? figurat-au ei prin casele de nebuni, făcutu-s'au ei vreodată alchimiști să prefacă diamantele în șampanie? Roșii au moravuri, erudiție, principe, convicțiuni, constanță și lumini atâta încât se pot zice că sunt elita Franței de astăzi. Numele *Roșu* e programă întreagă de virtuți, de devotament până la moarte; numele *roșu* cere a întinde mâinile de bună voie pe cruce ca un Redemptor, iar nu a se scâlamba și a se întortochia de acolo ca un tâlhar. Roșul știe, când vine timpul, să plece capul cu resignație la gilotină.

V'ați înțolat cu toate numele, ați profanat toate principele, ați monopolizat naționalitatea. V'ați făcut craii poeziei; pe *baiaractarii* voștri îi faceți singuri mai mari decât pe Christ; pe mamele lor mai nemaculate decât Verginea; voi naționali, voi martiri, voi politici mari, voi Cavuri. Fiți de toate dacă lumea e așa de proastă spre a vă crede; însă pe Roșii de ce nu-i lăsați în pace? nu vedeți că sunteți de toate culorile, negri, vineți ca vipera, albiți mai nainte de timp în crime și orgii;

aveți voi sânge prin vinele voastre, ca să-l vărsați undeva? aveți cel puțin sânge care să vi se urce în frunte când vă aduceți aminte de faptele voastre rodiniane cu dată dela piața Sorbonei și vin în diverse ramure sau fracțiuni crescând până astăzi?

5 Daca literatura este expresia ideilor și faptelor fiecăria epoce și fiecăruia loc, cel care ia misia de literar în zilele noastre, își minte misiunii sale de nu va fi ca un pictor fidel ce copiază după natură, de nu va descrie oamenii și obiectele și evenimentele astfel cum sunt. In van scriitorul va mări sau micșora evenimentele, va asupra persoanele ori cu laude nemeritate ori prin calomniile infame, că faptele stau de față, scrisese și actele mărturisesc adevărul; în van ne-am face unii pe alții
10 *crai* și principii ai poeziei, Cesari și Napoleoni ai strategiei, Meternichi și Taleirandi și Cavuri ai politicii sau diplomației, Aristotelii, Longuinii literaturii, înălțători de proză etc. etc. că faptele stau de față, scrisese fiecăruia mărturisesc de incapacitatea și inoranța lui, de intențiunile lui. — Fiecare pasere se cunoaște după limba sa, fiecare autor după limba și stilul său. Precum scrisese părinților noștri mărturisesc de erudiția lor și a epocii lor, asemenea scrisese din zilele noastre, cărți și jurnale, vor mărturisi despre inoranța scriitorilor lor, despre ideile lor confuze, despre intențiunile lor și despre rolul ce s'au încercat a juca.

Scopul nostru a fost de a vorbi despre școalele cele vechi ale patriei și despre fructele ce au dat, cum și despre rezultatele lor. Dintre elevii școalelor trecute sunt și
20 autorii poeziilor inedite ce ne propunem a comunica publicului cititor. Acești scriitori au făcut și fac versuri fără să fi avut vreo pretenție la poezie, fără a invoca nicio muză: ei cunoștea clasicul și din modestia lor vedea neajunsurile și ale limbii și ale soțietății, și nu putea avea nicio pretenție de a trece de geniuri creatoare, de modele în arta poeziei. Cei de astăzi nu au nici primele noțiuni despre cele ce
25 vorbesc și scriu; nu cunosc nimic și de aceea li se pare că știu tot.

Poeziile ce ne propunem a da sunt satirice; și modul după cum sunt elaborate învederează că autorii lor cunoștea misia satirei morale, hotarele ei, datoria ei de a combate ridicolul și viciul și de a respecta persoanele.

30 Epocha trecută avu poeți și mai erudiți, ca Văcăreștii, Beldimani, Asaki, Nigruții, etc.; și mai populari, sau talente naturale și necultivate, ca Fonseca, Mămulenii, Anton Pan. Versificația celor din urmă e naturală, fără pretenție, însă foarte măsurată; vede cineva că aceștia avură de maestru natura, și de conductor propriul lor auz exact. Craii și principii poeților din zilele noastre n'au nici erudiție clasică, nici talent natural; și stăruința lor de a tot scrie la versuri nu este aceea ce se numește schinteie sacră, ci curat o idee fixă: Adevăratul talent se cunoaște din primele sale încercări și crește cu fiecare pas ce face. Când însă cineva face câte zece și douăzeci și treizeci de ani tot la versuri nesărate, seci de simțimente, despuiate de erudiție și totd'auna schioape, totd'auna stridente, totd'auna scrise nu în limbă ci în gâscănărie, aceea va să zică *poeta mato*, idee fixă.

40 Mai avu România o speție de poeți, ale căror opere se văd în baladele și cântecetele naționale, și ale căror nume nu sunt cunoscute. Aceste balade, aceste cântecete sunt pline de aceea ce se zice poezie naturală, originală, națională. A le culege

cinema, respectându-le în toată întregimea lor, e un serviciu către literatura română; iar a și le apropria, a le traduce din dialectele României într'un jargon al său particular, a le schimonosi, după cum făcu un adevărat Sarsailă și profanator al literaturii Moldaviei și al limbii române, aceasta nu s'a văzut la nicio nație, nici însuși la noi, decât în această disgrățiată epochă de anarhie politică și literară.

Publicul competent, și mai vărtos posteritatea, va judica despre câte zicem; va vedea și recunoaște innoanța în toate a prețișilor poeți ai neșcoalelor din zilele noastre și va zice dimpreună cu noi: în adevăr talentul este modest și în adevăr innoanța și necapacitatea au fost și sunt arogante! și cunoscând cumetriile și complicitățile și nebuniile epochei, vor recunoaște adevărul satiristului francez:

« Nebunii necurmat află alți mai nebuni de-i admiră ».

LITERATURĂ

DOMNULUI COMISULUI ȘI CAVALERULUI P. POENARUL,
DIRECTORUL ȘCOALELOR NAȚIONALE DIN PRINCIPAT

Domnul meu,

In multe rânduri am avut vorbă asupra limbii și ortografiei românești, încă din copilăria noastră, când mai nu era în ființă nicio școală românească, pe când ne aflam școlari în clasele grecești. Ți-aduci aminte care era adunările juneții noastre. Himera noastră era limba Românilui și traiul lui într'o viață potrivită cu viața națiilor civilizate, adică într'o viață cu adevărat evanghelică. Ți-aduci aminte când a ieșit *Istoria pentru începutul Românilor* a fericitului Petru Maior, cum o citeam împreună și câte idei frumoase, deși copilărești, se frământa în capetele noastre, ce închipuiri ne făceam a ne vedea aieva visările noastre. Au trecut acele vremi, și nu doresc dintr'însele decât acea nevinovăție a juneții și fericirea care mi-o mărgineam în foarte puține dobândiri. Am văzut restatornicindu-se domniile românești și drepturile patriei; am văzut niște așăzăminte mântuitoare întocmindu-se și puse în lucrare; am văzut formându-se miliția română și vulturul roman întinzând aripile sale peste steagurile românești; am văzut școalele românești înființate nu numai în capitală și în orașele de căpetenie, ci și în sate; și, ce este mai mult, că, în capul lor, director, a se cărmui dupe dorință, a făcut Dumnezeu cum să fii dumneata, într'a căruia inimă încă din copilărie aruncase el sămânța mult roditoare a cuvântului său a se desvolta spre folosul și luminarea tinerimei.

Am fi crezut noi că în vreme de 20 de ani vom ajunge a vedea atâtea lucruri înființate între Români? ale cui fapte și isprăvi pot să fie acestea? Născut din părinți creștini și crescut cu laptele evanghelic într'o casă atât de bine credincioasă, nu este a ne îndoi, Domnul meu, că toate câte ne închipuiam și văzurăm a se înființa nu sunt isprăvile lucrării Provedinței, ce a început a căuta cu neadormitul său ochiu și preste aceste noroade ce vor fi poate vrednice de soarta ce o preursește ea celor ce încep a cunoaște adevărul și a se lumina de Cuvânt. Toate câte văzurăm a se mișca și a săvârși în curs de 20 de ani nu poate zice nimeni că sunt isprăvi

omenești; singură Providința a lucrat prin oameni; și acești Români, îndrăsnesc, în nădejdea mea în Domnul, a zice că puțin încă și vor fi aceea pentru care i-a hotărât Cel Peșniat să fie. Dacă câte văzurăm nu sunt faptă omenească sau a întâmplării, apoi Dumnezeu nu se joacă cu soarta oamenilor; nu ne arată El atâtea lucruri vrednice de iubiții săi ca să-și bată joc de noi luându-ni-le înapoi. El este *înaintare*, și nu doboară neamurile decât numai când ele înapoiază, ca prin școala necazurilor să afle drumul înaintării din care se rătăciseră. Am fost doborâți destule veacuri, și de 20 de ani Dumnezeu Păcii și al Luminilor s'a vestit între noi. « Dumnezeu e Domn și s'a arătat nouă, bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului ». Fie dar binecuvântate câte ne-au venit în numele Domnului!

Mulți sunt care pot zice că încă lucrurile nu merg bine, că se află stavile și împotriviri. Domnul meu, dacă răul pe care credința noastră l-a personificat în Diavol, dacă el se împotrivește la bine; la această luptă putem vedea din Istorie că până în sfârșit tot binele a triumfat și lumea totdeauna a înaintat. Dar ca să înainteze, a fost trebuință de această luptă totdeauna roditoare în cunoștințe; și eu în credința mea binecuvîntez Provedința și chiar în ființa răului. Pentru că, dacă cunoștințele ce dobândește omul sunt roade ale binelui, păcii și dragostei, ele ar fi cu totul sau trecătoare sau neînțelese nici de înșine, dacă nu s'ar coace, matori și întemeia prin experiență, care mai adesea e pățirea din lupta ce am avut cu răul, și roada durerilor, aceluși mântuitor foc de lămurire prin care trebuie să treacă omul ca să pășească la virtute și perfecție. O! de câte ori în lacrimile mele am binecuvântat și săgeata care mi-a spart inima! câte învățături și foloase am dobândit chiar din nenorocirile ce le socoteam că nu pot să aibă asemenea lor! și am zis întru umilința mea că toate le-a făcut și le-a orânduit Dumnezeu pentru binele și folosul nostru. De aceea, Domnul meu, la înaintarea pe care pășesc Români, orice piedecă mai vedem și vom vedea, încredințat o zic că nu este decât ca să pășească mai statornic și ca la fiecare pas zăbovindu-se să poată a se gândi cum să pășească mai sigur și mai cu folos. Pe mine nu mă sperie necazurile, nici împotivirile. Mă apăr de ele; dar când vin, le blestem înfățișarea și le binecuvânt foloasele ce-mi lasă.

Domnul meu, limba este unul din darurile cu care a înzestrat Dumnezeu pe om spre deosebirea celorlalte făpturi și spre a putea ajunge la scopul pentru care este creat. Ea este oglinda prin care se vede Cuvântul, însuși acel Cuvânt care dela început era la Dumnezeu și prin care toate s'au făcut. Acest Cuvânt, răvărsat asupra lumii prin Duhul Sfânt, Duhul Adevărului, a crescut din generație în generație, precum crește în om din vârstă în vârstă. Prin creșterea lui, lumea în deobște dobândește revelațiile sale, și omul în parte educația sa. Limba unei nații este oglinda în care se vede cât de mare este Cuvântul într'însa, precum și a unui om în parte este asemenea oglinda în care se vede și se cunoaște câtă înaintare a făcut Cuvântul în creșterea și vârsta lui.

Prin urmare, auzind pe Românul vorbind, citind scrisese lui, se poate vedea și câtă înaintare a făcut Cuvântul în aceste noroade. A lucra cineva limba Româ-

nului va să zică, dupe a mea părere, a lucra spre desvoltarea și creșterea Cuvântului. Ne trebuia, Domnul meu, să avem o limbă lucrată și capabilă de a răsfrânge în lumina sa razele Cuvântului, a acestui soare moral ce rodnicește inima noastră și dă roadele mântuirii.

- 5 Instinct era jucăriile și petrecerile noastre copilărești, trebuință, o gândire matoră, pilda limbii grecești, o lucrare a Celui ce în dreptatea sa răvârșă al său Cuvânt preste toată lumea? Nu știu ce zic. Atâta știu că cele d'întăiu ale noastre gânduri, chibzuri și debateri a fost limba; cele d'întăiu chibzuri ale oricărui Român ce a luat pana în mână a seri pentru alții și pentru sufletul său, a fost
- 10 limba; cele d'întăiu debateri și polemice ce s'au ivit în foile publice rumânești, a fost limba, acel dar cel-l-a dat Dumnezeu omului și care, cu cât să cultivă, cu atâta și Cuvântul crește și se arată în toată desăvârșirea. Prin urmare îmi place să zic: bun început! bine au început Rumânii! Prin limbă și Hristos Mântuitorul lumii a povățuit oamenii către mântuire și a arătat că este însuși Cuvântul întrupat;
- 15 spre aceasta care limbă a ales, Domnul meu, ca să arate oamenilor adevărul? Insuși limba însuflărilor de Dumnezeu Prooroci, acea limbă în care s'a scris Creația lumii, acea limbă care fără să arate slăbiciunea minții omenești, înfățișând felurimi de chibzuri la cauza ființelor, zice: « au zis Dumnezeu să se facă lumină și s'au făcut lumină »; acea limbă prin care s'a scris potopul universal, arderea Sodomei
- 20 și Gomorii, înfățișarea lui Dumnezeu pe muntele Sinai, Tablele legii, desrobirea robului cu atâtea veacuri înaintea Hristianismului, desființarea războaielor ofensive, Psalmii Proorocului și Impăratului, acea poezie atât de înaltă și dumnezească, într'un cuvânt toate proorociile sau pregătirile mântuirii omului; a ales limba cea mai destoinică în acele vremi a arăta în sine Cuvântul ce vine totd'auna să
- 25 împlinească, iar să nu strice legea. Prin limbă apostolii Săi au propovăduit lumii Evanghelia și a ales spre aceasta limba Grecilor, care, pentru desăvârșirea ei de a exprima mai bine cugetarea omenească, s'a fost numit limba zeilor. Prin limbă biserica sau școala crește sau face educația creștinilor, pe care, ducându-i pe drumul naintării, le arată venirea de a doua a Cuvântului și împărăția lui întru toată slava
- 30 dumnezeirii sale, când fiecăruia se va da dupe faptele sale. Mare este, Domnul meu, înțelesul acestor vorbe: « fiecăruia dupe faptele sale » și la aceasta pășăște lumea prin limbă. Dacă vezi că Rumânii sunt încă departe de a da fiecăruia dupe faptele sale, aceasta este pricina. . . prin alte cuvinte, că n'au încă limbă destoinică a arăta Cuvântul în toată slava lui. Când vor ajunge a-și cultiva și a-și desă-
- 35 vârși limba, este semn că au învățat și s'au socotit asupra tuturilor obiectelor și averilor ce constituie soțietatea; și dacă îi vezi că încă s'au ținut prin toate nenorocirile câte au trecut preste dânșii, pricina este că nu și-au pierdut de tot limba. Doresc înaintarea Rumânilor, dar de va fi să aibă nenorocirea a păgubi și a pierde cele ce pot să le nființeze fericirea, o zic din tot sufletul că mai bine să piarză și
- 40 pravili și arme decât să piarză limba. Căci până când se va auzi limba lor în biserică și în cancelarii totd'auna va sta și ființa lor politică; cât se va pierde limba, a pierit și Rumânul. Vezi, Domnul meu, pe Greci limba și religia i-a făcut să

învezie; și Ovreii ce au rămas numai cu religia și dintre care a tăcut limba moșilor lor, atâta vor mai sta cât va mai sta și religia lor; și fiindcă lumea înaintea și religia Cuvântului se întinde și face a cădea înaintea sa orice religie, Ovreii împreună cu luminarea lor vor pierde și ființa națională, pentru că au pierdut limba națională.

Avea și au dreptate Grecii să fie mândri de ființa lor pentru că avea limbă prin care să arate Cuvântul. Dreptate au toate națiunile civilizate de a avea trufia lor națională, pentru că au limbă prin care li s'a păstrat orice suvenir insuflătoare și prin care pot cu grabnice pasuri a păși și a se afla față în față înaintea Cuvântului.

Să nu pară cuiva o ocupație pedantă a se ocupa un norod întru cercetarea limbii sale. Cine voiește să aducă pe Români pe calea civilizației și a mântuirii, trebuie să le formeze și să le desăvârșească limba. Toată lumea știe că adevărul aduce mântuirea și că făclia adevărului este filosofia. Când eram copil, auziam: *ἀρχή φιλοσοφίας, ἡ τῶν ὀνομάτων ἐξέτασις*, și a trebuit să treacă ani și atâtea încercări și pățiri ca să putem oarecum să-i întreînțelegem puterea. Cercetarea numelor sau a vorbelor este ocupația întru a da definiția cea adevărată fiecăruia lucru; când ajunge cineva a cunoaște cu desăvârșire un lucru, atuncea poate a fi da și definiția adevărată; și prin urmare, « începutul filosofiei, cercetarea numelor ». Așa dar zic, cine voiește a arăta Românilor calea fericirii, trebuie să lucreze spre a li se forma și a li se desăvârși limba. În treapta cât le este cultivată limba, în aceeași treaptă se află și ființa lor națională și dreptatea între dânșii. Puține idei de naționalitate și de patriotism era între dânșii când ei nu se gândia nici de cum la limba lor, cultivând alte limbi. Dar acum sunt multe idei de patriotism? Pe cât și-a cultivat și își cunosc limba. Și iar, până când vom mai vedea prin cancelarii și prin tribunale o limbă pestriță și necorectă, până atunci să n'asteptăm dreptatea, nici să fim așa de strașnici întru a o cere, căci cu cunoștințele de datorita judelei și a dregătorului vine și limba cea adevărată a judelei și a dregătorului, și până când nu se vede încă acea limbă e semn că încă n'am dobândit acele cunoștințe.

Vream să intru îndată în propusul meu, dupe cum am și început; dar deodată cu aducerea aminte a anilor copilăriei îmi veni ră și ideile ce se frământa pe atunci în capetele noastre, mă abătui puțin în unda lor și mă lăsa în deosebite cugetări ce izvoriră dintr'insele. Să venim dar de unde începusem. Așa în mai multe rânduri am avut vorbă asupra limbii și ortografiei românești. Materia acestii limbi, cercetate în natura ei, shimatismul sau tipii ei gramaticali se văd de fiecare care va voi să le ia în băgare de seamă că sunt de același neam și început cu a italianei. De ni se pare oarecare deosebire în materia acestor două limbi, este că noi auzim pe Rumânul vorbind și fiecare scrie dupe cum se vorbește în provincia sa, în satul său, și de el însuși, de va fi peltic și gângav; așa fiecare luându-se dupe pronunția sa, își face o deosebită ortografie sau mai bine *chip de scriere*; iar limba Italianului, ca să zic așa, nu o auzim ei o vedem în cărți și dicționare, dupe cum au făcut-o autorii ei. Intre însă cineva între noroadele Italiei, unde limba nu se

vede ci se aude în gura lor, și va auzi: *mi rogu, nume, frunte, punte, munte, muglie* ș.ă.l., pe care unii autori, vrând a se lua dupe cărțile latine și dupe alte noroade ale Italiei ce au păstrat pronunția cărților sau a dialectului Lațului, unele le-au făcute *nome, come, fronte, ponte, monte* ș.ă.l., și alții iar, iubind mai mult dialectul locului lor de naștere, au întrebuițat pe acelea, deși stricate, în locul celor vechi și mai clasice, precum: *prego, luogo*, în loc de *rogo, loco*, ș.ă.l. Care este pricina că pronunția sătenilor rumâni cu a sătenilor italieni se potrivește în mai multe? — Care poate fi alta decât că aceste două noroade au fost odată la un loc și *unul*, și că Rumâni cu asemenea pronunție au venit aci însuși din sânul Italiei.

10 + Ce au fost Italianii când au părăsit limba latină de a o socoti a lor însuși și au început a scri și cultiva limba norodului? — Ce metod, ce sistemă au luat spre îmbogățirea și înfrumusețarea limbii norodului? Izbutit-au ei cu metoda acesta? Post-a el potrivit pe firea și începutul limbii lor? — Adus-au ei limba în stare de a fi capabilă a esprima cugetările omului cum se pot esprima în ziua de astăzi?

15 Acestea sunt niște întrebări ce ne sunt nouă foarte de trebuință a le cerceta; și daca metoda lor îl vom afla bun și potrivit, rămâne să vedem daca noi, pentru limba noastră (care în starea firei este tot acea limbă cu a Italianului în starea firei) putem să aflăm un alt metod mai bun decât al autorilor și creatorilor limbii italiene scrise, sau să urmăm pe același drum.

20 Cu cât ne vom păstra limba și în materia și în tipii ei, dupe curățenia firii ei, cu atâta ne păstrăm, dupe cum am zis, naționalitatea: pentrucă să punem că mania de a întrebuița până la o vreme vorbe slovenești și dela o vreme încoaci grecești, să punem că această manie ar fi mers crescând; firește că ar fi ajuns într'o zi ca limba Românilui să nu se mai cunoască de ce origină este, și prin urmare nici el însuși să nu știe ce mai e, mai vârtos cum ajunsese fără istorie și fără carte, pentrucă slovele aceste nu sunt ale lui. Paguba, Domnul meu, era să fie mare până când dreptul celui mai puternic încă are putere de pravilă în lume. Mie cu adevărat nu-mi plac atâtea nații și deosebiri între oameni; aș dori să fie odată o nație, o limbă, o religie, o lege. Dar ca să ajungă lumea acolo trebuiesc câteva veacuri,

30 și trebuie ca filosofia să crească dimpreună cu religia Cuvântului. Și ca să înflorescă științele sau filosofia e de trebuință ca fiecare norod să fie slobod a se gândi și a lucra tot ce îl învață mintea cea sănătoasă; sunt de trebuință niște sisteme în parte ca să alcătuiască o sistemă generală, niște centre parțiale, care cu sistema lor să se concentre în urmă într'un centru universal; trebuie ca fiecare norod izolat

35 să nu simță că se află departe de centrul cârmuirii sale. Desăvârșirea științelor nu poate veni decât prin comerțul națiilor izolate, ca să zic așa, și lucrând fiecare în parte ca fabricantul în lucrătoriul său până ce vine vremea a-și întinde marfa în bălciurile în parte și de obște. Până când mai domnește dreptul celui mai puternic, este trebuință să fie națiile și omul în parte fiecare cu al său, și

40 să nu sufere pe strein de cât ca un oaspe pe care să-l folosească sau să se folosească dela dânsul. Unirea națiilor, acest Mesie al filosofiei și al hristianismului proorocit de Mântuitorul a început a se întrevedea și nu va sosi decât prin comer-

ciul sau relația lor cea de bună voie. Adică voui să zic că fiecăruia îi trebuie să aibă ca să poată zice: «acasă la noi», spre a putea zice că este și soțietate, și aceea soțietate a noroadelor pământului la un loc nu va putea veni până ce nu va avea mai întâi fiecare în parte limba sa, obiceiul său, legea sa, religia sa, neatâr-narea sa, adică fiecare casa sa, acea casă, acea comoară, ce o numesc *patrie*. Atunci, precum omul de bună voie s'au unit spre folosul său în soțietate și a luat jugul mântuitor al legilor, asemenea și națiile, fiind mai întâi slobode, vor putea a intra în soțietatea universală, dându-și mâna una cu alta și plecându-și capul a trece pe subt cărja aceluia Păstor, a intra în staulul universal al Cuvântului. Câte lucruri bune și dumnezeiești le naște cerul, și iadul parodiază, în batjocură, aceleași lucruri. Ies niște mari biruitori ce subjugă noroade ca să le aducă sub o pravilă; dar aceea nu e turma și păstorul a Mântuitorului, pentru că Roma era stăpână și da pravilile sale lumii, și Cuvântului sau lui Hristos nu-i plăcea acea turmă; ne-a proorocit El alta.—Grăul se aruncă în pământ, îl crește și îl hrănește ploile și soarele lui Aprilie și Maiu; îl coace și îl imputernicează căldura lui Iunie și își dă rodul său cel aurit la vremea sa. Aceasta va să zică adevărată proorocie, a vedea legile lui Dumnezeu și a spune că se va face fiecare lucru la vremea sa. Lumea are și ea vârstele sale, ca sadele, ca omul, și fiecare veac își dă roadele sale. Mintea volgară nu poate să le prevadă; viața omului nu poate să vadă mai multe perioade de veacuri precum vede mai multe primăveri. Cuvântul le-a prevăzut toate; el a aruncat semințele mântuirii; a desrobît pe om dela robie; a înfrățit pe săracul cu bogatul; a arătat că fiecare va lua dupe faptele sale; a dat nădejde celor ce plâng, și a lăsat aceste semințe să le ude ploaia veacurilor, să le dospescă și să le crească căldura Duhului Sfânt și să-și dea rodul acela nu prevăzut, ci văzut de față de *Cel* ce vede perioadele veacurilor înaintea sa, precum nouă ne-a lăsat a vedea câteva primăveri; și a zis că va fi o *turmă și un păstor*, acest rod mare al veacurilor și al lumii în vârstnicia ei. Trebuie dar fiecare norod să-și aibă neatâr-narea sa potrivită cu vârsta în care se află, să lucreze și să facă desvoltări și înaintări în parte, ca din aceste desvoltări și înaintări deosebite și variate a legilor fiecăruia norod, să vie Cuvântul, dupe cum vedem că vine din veac în veac și să împrumute nație cu nație și să facă pe urmă aceeași lege.

M'am abătut iarăși, Domnul meu, ferindu-mă a nu trece de fanatic în dragostea către nația și limba noastră. Am vrut a-mi da cuvântul pentru ce voui să aibă Românul *ale sale*. Ne trebuie dar să avem religie și lege sau pravilă a noastră, și ca să avem pe amândouă ne trebuie să avem limba noastră, și limba să fie capabilă a arăta și religia și pravila în toată lămurirea și lumina sa și în toată înaintarea ce a făcut religia în ziua de astăzi și pravila în lume. Așa dar zic că paguba ar fi fost mare, când am fi pierdut limba, împestrițând-o din veac în veac și gonind vorbele strămoșești prin vorbele streine.

A mers această împestrițare până la o vreme, și de douăzeci de ani încoaci au început Rumânii a zice *basta*, destul. Eu nu sunt de părerea că acum, dupe ce ni s'a format limba bisericească, în care avem scrise atâtea cărți de mult

5 preț, să voim a ne întoarce înapoi la începutul limbii și să o curățim de toate zice-
 rile streine care s'au naturalizat acum între cele adevărate rumânești. Intâm-
 plarea aceasta de a se împestrița limba cu ziceri streine o socotesc însă o fatalitate,
 întocmai ca într'o tovărășie unde tovarăși nepotriviviți au intrat în atâtea daraveri
 și atât au întins trebile comerțului încât, cu toată nepotrivirea lor, compania
 nu se poate desface fără o pagubă simțitoare, mai fatală decât nepotrivirea.
 Așa trebuie a se suferi tovarășii, dacă au minte, până când încetul cu încetul se vor
 desface pe nesimțite și cu bună orânduială. Să suferim dar și noi zicerile streine
 10 de limba noastră și întrebuițate și cunoscute până acum. Dar limba, în starea
 în care se află, cu toate streinismurile sale, nu este în stare a se zice limbă culti-
 vată și perfectă. Cine lucrează sau trebuie să lucreze, spre desăvârșirea ei? Școa-
 lele, academiile și colegele întocmite. Cunoscutu-și-a oare fiecare însărcinarea
 sa? — Domnul meu, aceste așazăminte sunt încă prunce și, de au oarecare nea-
 jungere a vârstei lor, trebuie să fim indulgenți. Va veni vremea când să-și cunoască
 15 fiecare însărcinarea sa, și poate și-a și cunoscut-o, dar lucrează dupe cât îl iartă
 mijloacele și cele fizice și cele morale.

Auz că pe lângă patru clase de limbă franțuzească, cinstita eforie voiește a
 da o mai mare întindere limbii latine, a pune câteva catedre de limba italiană
 și a face a se complecta clasele anilor de filosofie, adică a se băga filosofia în
 20 colegiu. Vor înceta dar vorbele celor ce, fără a se chibzui și a merge cu gândirea
 până la pricina lucrurilor, n'au altă treabă decât a critica și a osândi faptele celor
 ce ostenesc. Cu introducerea filosofiei se va da un alt șor tutulor începuturilor
 pentrucă vor începe tinerii a învăța să se gândească.

Fiecare face înaintări în parte, dar ne trebuie unime. Precum soțietatea întregă,
 25 asemenea și un așazământ în parte, o academie, un colegiu, pot fi socotite ca o
 mașină cu părțilele sale. Atunci o fabrică de ceasornice, spre pildă, poate izbuti
 a înființa un ceasornic, când tutulor meșterilor ce lucrează într'însa li se dă una
 și aceeași măsură. În zadar cel care face cutare sau cutare roțiță ori părțică o
 va lucra cu toată desăvârșirea, trăinicia și eleganța, dacă nu o va lucra dupe mă-
 30 sura cea deobște, priimită cu o chibzuire adâncă. Mădularele ceasornicului se adună,
 sunt toate frumoase, dar combinate la un loc nu pot să alcătuiască ceasornic,
 pentrucă nu se potrivesc, n'au măsură. Dacă într'o academie fiecare profesor,
 deși destoinic în slujba sa, își va face a sa limbă, a sa grămatică, al său dicsionar,
 și dacă iar fiecare școală, colegiu și academie rumânești își vor face asemenea fie-
 35 care limba sa, dicsionarul său, mădularele în parte pot să fie bune, dar combinate
 la un loc nu alcătuesc ceasornic, școală, colegiu, academie; sau alcătuesc, dar unu
 bate ceasul două și altul cinci, pentrucă nu este unime, nu e măsură. Unime dar
 ne trebuie, măsură ne trebuie, și unime românească, măsură românească. Cu pă-
 rere de rău văz lucrările Rumânilor de aci cu ale Moldovenilor și Transilvanilor
 40 cu totul izolate; academia Iașului cu al Bucureștilor colegiu n'au nicio comunicație,
 nicio corespondență, nicio întălnire, nicio adunare. Fiecare profesor își face în
 parte limba sa, ortografia sa.

Când vin streinii în țările noastre, cercetează legile noastre, miliția noastră, așazămintele noastre; și întreabă pe urmă care este gramatica și discionarul și care sunt autorii sau cărțile românești; parcă ar întreba care este averea națională? și până când ne vor afla fără acesta, tot'dauna vor zice că suntem pe calea de a înceta într'o zi de a mai fi nație.

Aceasta s'a văzut; și s'a pus la cale a se face un dicționar ca să arătăm lumii că avem limbă și care este limba noastră. S'a tot chibzuit în ce fel de stare să o arătăm și în care haine. S'a văzut că și îi șade mai bine, și se înțelege, și se cunoaște mai lesne și de streini și de noi înșine, a se înfățișa în veșmintele ei cele vechi care au fost pentru dânsa, a se înfățișa adică scrisă cu litere strămoșești.

A venit treaba a se chibzui o ortografie. Unii au zis să se ia toate literele latine și între dânsule să se mai bage ж, ъ, и, ѱ, ш, adică să-i puie bieteii copile o togă romană, în cap o căciulă de Cazac, în picioare cisme galbene ascuțite și în gură un căluș: frumoasă înfățișare! și ingenioasă mascaradă!

S'au revoltat mulți la această vedere vrednică de a se batjocuri și într'un bal mascat. S'a luat ideea de a se priimi toate literele latine, dar să se adopte o ortografie întemeiată pe pronunție, hotărîndu-se fiecăria litere câte o singură pronunție a sa fără excepție. Frumos lucru, foarte simplu și cam filosofic, când am avea toți Rumâni aceași pronunție. Dar să vedem acum.

Să punem că ъ este *ă* și niciodată *ê*; ж tot'dauna *i*; ге, ги, ѱе, ѱи; је, жи ș.ă.l.; să punem pe Oltean, Muntean, Moldovean, Ungurean, Bănățean, Macedonean a scri fiecare dupe pronunția sa și a-și face un dicționar; să punem deocamdată a scri zicerile următoare:

Munteanul și ceilalți		Moldoveanul
вѣдѣемъ	vorbescu	vorbăscu
вѣдемъ	vedemu	videmu
вѣдѣа	vedea	vidé
ѣкъсе	făcuse	făcusă
ѣвиатъ	[n]viatu	învietu
жѣк	jocu	giocu
жѣр	juru	giuru
ѣпрѣжѣр	împrejuru	împregiuru (mai bine)
тѣт	totu	tātu
пѣнѣ	pînă sau până	pâr
а меа	amea	a me

Munteanul și ceilalți Moldoveanul și Macedoneanul

пѣтрѣ	piatră	kiatră
бѣне	bine	ghine
ѣиѣ	fiiu	hiu, hiliu
лѣминѣ	lumină	luguină

Munteanul și ceilalți Macedoneanul

кѣнтаре	cîntare	cîntare
мѣре	muiere	muliere
епѣре	iepure	lepure
кѣнд	kind sau quînd	cando sau quando
сѣнт	sînt	sîntu

5

Munteanul Macedoneanul și ceilalți

мѣнѣ	măînî mină minî	mână mîni
пѣне	pîni	pîne pîni

Munteanul și ceilalți Bănățeanul

ѣиѣ	știu	sciu
наѣ	naș[t]e	nasce
паѣ	pașe	pasce

10

Munteanul Moldoveanul și ceilalți

вѣдѣре	văzu	vêdu
аѣдѣре	auzu	audu
дѣ	dă	di de
пѣ	pă	pi pe
пѣн	pîn	prin pin (Oltenii)
дѣн	dîn	din

15

și altele precum:

індѣстѣѣз	індѣстѣѣз
рѣдѣкѣ	рѣдѣкѣ
пѣшек	пѣшек
а скѣя	а скѣя
ѣѣтѣ	ѣѣтѣ
стѣрѣнтѣрат	стѣрѣнтѣрат
пѣдѣждѣскѣ	пѣдѣждѣскѣ
ѣѣѣѣѣ	ѣѣѣѣѣ
ѣѣѣѣѣ	ѣѣѣѣѣ
ѣѣѣѣѣ	ѣѣѣѣѣ
сѣ сѣтѣѣ	сѣ сѣтѣѣ
пѣрѣнтѣскѣ	пѣрѣнтѣскѣ
а вѣртѣѣѣ	а вѣртѣѣѣ
сѣрѣат	сѣрѣат
сѣрѣѣ	сѣрѣѣ
сѣѣѣѣ	сѣѣѣѣ
ѣѣѣ	ѣѣѣ

30

вѣстем
сърман
сърман

вѣстемѹ
сърман
сърман ș.č.l.

Acum cum e mai bine, Domnul meu, fiecare să urmeze pronunției în parte, dând voie și pelticilor și gângavilor să-și facă fiecare o ortografie a sa, sau să alegem dela fiecare norod român ceea ce a păstrat mai nesticat din limba cea veche a strămoșilor? Cum să arătăm oare lumii pe *кѣптары*: ca noi *cântare*, sau ca Macedoneanul *cântare*? pe *жок, жѣг*, să-l scriem ca Moldovenii *giocu, giugu*, sau ca noi *jocu, jugu*? pe *ѣмблары* să-l scriem ca noi *umblare*, sau ca Ungureanul *imblare*? pe *ѣмпрежур* să-l arătăm ca noi *împrejur* sau ca Moldoveanul *împregiur*? pe *ѣшѣ* să-l arătăm ca noi *știu*, sau ca Bănățeanul *sciu*? ș.č.l.

Românul, care nu e numai Muntean nici numai Moldovean, ci e Român în toată puterea însemnării vorbei și cunoaște ce e stricat și ce e bun, va alege bunul și dela sine și dela frații săi și va lepăda stricatul și dela sine și dela frații săi, și va face o limbă, o gramatică, un dicționar *romănesc* în adevărata însemnare a vorbei, curate de orice egoism și neghiobie și priimite de toți Români.

Dar o să zică cineva întru inima sa sau și de față: «ca să știe cineva toate acestea trebuie să le învețe». Dar cum ar vrea? să vie neînvățate? care nație nu își învață limba ca să o știe, și ca să știe trebuie să cunoască toate dialectele sale sau cel puțin alegerea ce au făcut alți bărbați din dialecte deosebite. Toți adică să-și *învețe* limba ca să o cunoască, Românul numai să nu-și *învețe* ca să n'o cunoască! Acesta este basul a vre câțiva originali, care voiesc să ne scrie și pe *este, el ș.č.l., ieste, iel ș.č.l.*, cum nu s'au mai scris de când sunt Români, acesta, zic, este basul dumnealor: «scriți, copii, cum pronunțați și nu mai învățați nimic cum mai pronunță și ceilalți Români; ce trebuie să vă mai gândiți ce însemnează fiecare vorbă, de unde vine și cum alți frați ai voștri o pronunță? ce atâta grămică? asta e o pierdere de vreme».

Tot lucrul, Domnul meu, în sine are și natura sa. Limba rumânească, când s'a format ea astfel precum este, deodată a trebuit să aibă în firea sa și ortografia sa, și pare că ar fi zis: «cercetați și veți afla». Acela care, cercetând, va afla acea ortografie, acela sunt sigur că va și isbuti și va fi priimit de urmași. Se poate ca academia Iașului să-și facă o ortografie a sa în parte și să poruncească la ai săi, de va avea putere: «așa să scriți»; se poate ca noi aci, Ungureni dincolo, să ne facem o ortografie în parte și fiecare să poruncească, de va avea putere, la ai săi: «așa să scriți»; dar viitorimea nu va să știe de astfel de porunci; filosofia, de va fi filosofie, le lămurește toate și va priimi ortografia aceia care a cercetat și a aflat. Ea cere cuvânt la toate și de dânsa nu poate scăpa cineva numai cu «așa voi, așa m'am socotit și așa ne-am învoit».

M'am bucurat mult, Domnul meu, când am auzit că se va da o mai mare înțindere limbii latine, căci acolo ne avem treaurul de unde se poate îmbogăți limba. M'am bucurat de catedrele ce sunt să se puie de limba italiană, căci dupe dânsa

putem să ne luăm cum și în ce chip să ne îmbogățim limba din tresaurul ei; m'am bucurat de *Filosofie*, căci ea poate să ne învețe a ne gândi și cum să ne îmbogățim limba, și cum să ne înfrumusețăm sufletul și inima, adică cum să fim oameni și Rumâni.

5 De s'ar întocmi și o relație mai de aproape și între academia Iașului și colegiul nostru, de s'ar așaza un fel de corespondență regulată și o adunare de bărbați din deosebitele părți ale Rumâniei întregi, dorințele socotesc că ale fiecăruia Rumân ar fi împlinite. Poate că atunci, sau și acum, (că nu e fără vreme) s'ar pune la cale a se trimite vreo doi trei tineri cu mijloace sau bărbați a călători într'adins
10 în toate părțile Rumâniei, în toate părțile Italiei, și oriunde a făcut Roma veche colonii, spre a cerceta cu băgare de seamă dialectele deosebitelor noroade italieno-române. Mari și însemnate avuții ar aduce niște asemenea oameni pentru dicșionarul rumân, și deodată limba noastră ar face mari pasuri, mai vârtos când,
15 dupe această călătorie, se va orânduî unul sau doi din acești călători profesori de literatura italiană și rumână, de un paralelism între aceste două surori gemene.

Atunci cu adevărat ne-am vedea în ființă și aievea închipuirile noastre și vorbirele ce am avut în multe rânduri chiar și în iarna trecută asupra limbii și ortografiei rumânești.

20 Eu mi-am dat câteva păreri atât în această scrisoare cât și în cele către D. Căminarul Nigruții și în cele către D. redactorul foilor Transilvaniei. Nici toate acele păreri nu pot fi bune sau priimate de toți, nici toate iar rele și lepădate de toți; dar un lucru întreg, potrivit și nepriimitor de tăgăduire nu-l pociu aștepta decât dela cel care, cercetând ca să aște, va avea partea a auzi însuși toate dia-
25 lectele Rumâniei și Italiei. Casele școalelor rumânești și moldovenești au mijloace de a trimite asemenea cercetători, și făcând o asemenea expediție, dupe a mea părere, ar fi o învederată dovadă că și-au cunoscut însărcinarea lor întru toată întinderea.

Nu te mira, Domnul meu, că vrând să-ți vorbesc ceva, după cum îți făgăduisem,
30 asupra ortografiei și limbii noastre, mă vezi abătându-mă în atâtea pricini. Aceasta este prea firesc la toate neamurile când încep și au trebuință de multe lucruri; este prea firesc la fiecare om nenorocit, pătit și lipsit de câte îi trebuie; el și bună ziua de-ți va da o să-ți spue păsurile sale. Știu că trebuia, după artă, să încep a spune de ce am să vorbesc, să intru în materie și să-mi caut de drum; dar
35 aceasta o poate păzi bine cel care fericirea și înlesnirile l-a făcut să fie regulat și să se deprinză a nu ieși din orânduiala sa; ce-i zice meșteșugul și regula, aceea să facă. Eu însă niciodată n'am prea fost nici așa regulat, nici așa rece ca regula; mi-a plăcut mai mult să se ia arta dupe inimă, și să spui ce mă învață inima și ceea ce simte ea.

40 Priimește, Domnul meu, încredințarea adâncii mele cinstiri și dragosti, cu care sunt al Domniei Tale ș.č.l.

COCONUL DRĂGAN

Frățica, scumpul jumătățoiu al coconiței Drăgane, s'a fost chemat și dumnealui coconul Drăgan, și noi nici nu știam. E mult de când se împărtaşise publicului portretul acestei coconițe și lumea nu știa nimica despre boierul dumneai, pentrucă nu era așa ieșit la obraze. Trebuie însă să vorbim ceva și de dumnealui, căci acum e între oameni.

Coconul Drăgan e un fel de Bădăran boierit, care se ține mereu de moda veacului. În vremea de mai nainte, după cum am zis, era un Neiculiță de minune, om al trebei, scotea lapte din piatră, pupa pe rumân în bot și-i lua din pungă tot; sau daca nu vrea hoțul de rumân să-i dea, atunci... atunci târnuit, scuturat, cu părul vâlvoiu țî-l băga (după limba dumnealui) la obedeață, fi da fum de ardeiu, și lasă-l în pace apoi... De când am scăpat de acele vremi afurisite, după care suspină toți Drăgani din țară, coconul Drăgan se făcu un patriot grozav, năbdăios, numai foc și inimă albastră pentru patrie (însă numai când nu e în slujbă, ca să se știe). Acum, slavă Domnului că e în slujbă; și a fost mare bucurie în casa dumnealui, căci slujbulața i-a fost cam bunicică, de mult era aprins de patriotism ca să o dobândească. Lumea zice că, când s'a pus în această pâinișoară și s'a dus acasă, ar fi intrat cu un aer foarte greu și îngâmfat și semăna, povestea ăluia, că ar fi zis: « bucură-te poartă, bucură-te scară, bucură-te ușă » ș.c.l.; noi însă nu credem. Coconița dumisale acum a luat un aer cum se cade, dar de vestitul « bată-te Dumnezeu » încă nu s'a desbărat.

Coconul Drăgan e în slujbă acum și e numai foc, plin de activitate, un diplomat iscusit; aleargă în sus, în jos; când îl cauți îl vezi cu gazete în mână; când îl cauți se face că e zăpăcit, capul îi e cât o baniță, tot cu dușii după lume are d'a face. Va fi făcând vreo treabă? Dumnezeu știe, că noi nu vedem nimic, și nici dumnealui nu vede mai nimic, mai vârtos din ale trebei. Are câțiva subalterni ce și-au pierdut cumpătul de când a venit pe capul lor, pentrucă coconul Drăgan e mândru, bădăranul; ca Satan, țanțoș, moșăcos, nu-i ajunge nimeni nici cu strămurarea la nas, mai vârtos când se gândește la evghenia dumisale, îl apucă capul. Înfruntă, strigă, ba încă (după limba dumnealui) și ocărăște, când nu e vremea nici de înfruntat, nici de strigat și când bieții oameni nu s'ar lăsa una cu capul (cu

iertăciune) să-i ocărască. Coconul Drăgan zice că știe și carte: nemțește, franțozește, păsărește, afară de rumânește, pentrucă, când era copil, cartea rumânească era cartea mojiilor și dumnealui, bine vedeți dumneavoastră, că este evghenis ca aceia. Când te duci la dumnealui, sau acasă sau la slujbă, de se va întâmpla să fii ceva mai ipochimen sau cel puțin fecior de boier, îl vezi mai deslegat la limbă, când îl cauți e vorbă multă, adică sărăcia omului; iar de vei fi d'alde tercheaberchea, e posac ulubeasnea. Subalternilor săi le măsoară vrednicia cu un cot al său deosebit, de genealogie și de evghenie. Când a intrat în slujbă, și-a făcut o listă de toți impiegații săi, ca să vază câte nume se sfârșesc în *an* și în *esc* și câte nu; și iar cele în *an* și în *esc* câte au reputație istorică și câte nu; și apoi cele cu reputație istorică, câte sunt ciocoiești și câte boierești, și iar din cele boierești câte se pot apropia oarecum de dumnealui și câte nu, și felurimi de asemenea băgări de seamă genealogice și științifice, pentrucă este și versat mult în științe; într'o zi spunea unui prieten că știe și teologia, căci la carte curat este zis: « că nu este robul mai mare decât stăpânul său ».

Să-l vedeți cum caută treaba.

Vine câte un scriitor, îi înfățișază vreo hârtie mai bine sau mai rău scrisă, cum a dat Dumnezeu în zilele noastre; coconul Drăgan stă posomorit, îngâmfat ca un curcan; se uită la dânsul să vază fecior de boier este, sau nu; să zicem că nu este; atunci:

— Ce sunt hârțiile alea?

— ... O hârtie la...

— N'am vreme acum; nu vedeți voi că nu-mi mai văz capul de treburi¹⁾! Ce sânt mojiicii ăștia! Ei gândesc că noi, boierii, sântem hamali ca dânsii!

Scriitorul iese bufnind de răs.

Vine altul.

— Dar tu, ce ai acolo?

— ... Hârția... știți dumneavoastră, către...

— Ad'o 'ncoa, — și i-o smulge din mână cam necăjit, cam cu o demnitate dregătorală.

— Ce scrisoare e asta? v'ați luat și voi după băiețoii ăia ce ies din școală? — Na, citește! (coconul Drăgan se știe că de când era copil nu prea știa bine să citească de mână, cu toată pricopsela dumnealui). Scriitorul citește.

— Nu ți-e sintesis bun, logofete! Mergi de mai învață buchile! — Ce vorbe sunt alea: « va veni »! ce va veni? — « o să vie », mă! — Mergi de-ți îndreptează hârția, ticălosule, și prescri-o bine; vezi de pune stigmes de-alea mai multe, ca să se înțeleagă mai bine.

Intr'o zi coconul Drăgan sta la vorbă, adică la taifas, cu un favorit al său foarte pricopsit, pentrucă se inebunește după pricopsiți, mai vârtos când dumnealor îi spun că coconul Drăgan este cel mai mare patriot. Pricopsitul acesta

¹⁾ Lumea zice trebi; noi punem însă aci limba dumnealui.

e un fel de găgăuță de bonton, care îmblă bănănăind și vorbește mușcându-și buzele, un domnișor care știe de toate: e și politic, și diplomatic, și patriot, și liberal după vreme, și om al trebii (de l'ei căta), și literat, un desmetic ce se înțeapă de a trece totdeauna cu duh. La acest taifas dregătorial mai veni și un străin de aceia ce n'au nicio patrie, ce se interesează de toate patriile și mai vârtos de Țara Rumânească, unde găsește toate d'a gata, un domnișor, s'amestică 'n toate, vorbește de toate, de politică, de comerț, de arte, de științe, de literatură, și mai vârtos e foarte amator de limba rumânească: când o vede împetrițată și corcită, îi place de minune și uraște pe toți câți se ocupă să o curețe și să o reguleze. Câte trei se făcură o treime ca aceea.

Iată și un scriitor din cei juni, smerit și plin de geniu, pentru că geniul cel adevărat e totdeauna smerit.

— Nu vezi c'avem treabă? ce mi-ai venit cu hârtia aia? se răsti coconul Drăgan.

— E grabnică; e răspuns la...

— Hai, ad'o 'ncoa, citește!

Junele citește. Intre alte vorbe nu știu ce se vorbea despre regulamentul *organic* sau drept *politic*. Coconul Drăgan, ce asculta ca un cotoiu în cenușă, ardică capul și zice junelui să îndrepteze vorbele *organic* și *politic* și să puie *organicesc*, *politicesc*.

— Ce ziceți, domnilor, n'am dreptate?

— Ai dreptate, ziseră deodată amândoi dalcaucii.

Atâta aștepta să auză și coconul Drăgan, căci dumnealui are și bunătatea asta de nu prea se încrede pe părerea dumisale; atât zic aștepta, și unde se scoală odată năbădăios.

— Hai! auzit-ai? *organicesc*, mă! *politicesc*! pe rumânește, — ce vorbe sânt astea? — V'ați luat toți după Eliad ăla. — Du-te și schimbă vorbele că vă ia dracul pe toți! — Hai! *organic*! *organicesc*, mă! *organicesc*, învață rumânește!...

— *Organic* și *politic* e mai rumânește, domnilor, zise Junele cu smerenie.

— De unde până unde rumânește? ziseră câte trei deodată; care e cuvântul?

— Cuvântul este că dumitale, domnule literat, oamenii îți zic *desmetic* iar nu *desmeticesc*, iar dumitale, care ești străin, venit de ieri d'alaltăieri p'aici, îți zic *venetic* iar nu *veneticesc*; — și dumitale, cocoane Drăgane, de când ești în slujbă, zău, toată lumea îți zice *lunatic*; crede-mă, să te crează Dumnezeu, că pe nici un Rumân n'am auzit să-ți zică *lunaticesc*.

Domnii cei doi iscușiți și literați rămaseră cu gurile căscate; coconul Drăgan, la asfel de jucării de vorbe e totdeauna om al lui Dumnezeu, nu înțelege mai nimic. Pe urmă, după ce va lua seama bine vorbeii, atunci să-l vedeți. Acum, atât i se păru, că scriitorul e cam limbut și-l dete afară zicându-i să-și prescrie hârtia.

Îi rămaseră însă în ureche vorbele *lunatic* și *lunaticesc* și întrebă cam pe departe pe favoriții săi; ei, după câteva deslușiri, îl făcură să înțeleagă obrăznicia bietului

băiat, de a cuteza să spuie coconului de față ce zice lumea de dumnealui. O astfel de impertinență, de a spune dregătorilor ce se vorbește și se face p'afară, nu se poate suferi; și nu știm acum ce soarte așteaptă pe bietul copil neîncercat cu slujba.

- 5 Multe istorii de astea mai are coconul Drăgan. Colecția anecdotelor și năbădăilor sale ar forma câteva volume foarte nostime, întocmai ca dumnealui, pentru că și dumnealui e nostim. În numerele viitoare vom da câteva anecdote; și sântem gata a priimi orice anecdot de felul acesta, care va îmbogăți colecția noastră, atât în proză cât și în versuri. Asemenea anecdote sânt foarte folositoare pentru formarea junilor după niște modele și tipi așa de progresivi ca coconul Drăgan, care cu adevărat e Drăgan, și în nume și în fapte. — Nu râdeți însă, căci Drăgan pe limba dumnealui va să zică *Agapie*, și mă rog să-l iubiți ¹⁾.
- 10

1) Tot omul își are slăbiciunea sa, coconul Drăgan cu evghenia și eu cu limba rumânească: o să vorbesc de una de alta, și iar viu, mai pe departe, mai pe aproape, la limbă. Poate vedea oricine cât de străine și nepotrivite sunt vorbele slavone în limba noastră. *Agapie*, pe slavonie se zice Drăgan; și Drăgan în rumânește orice alt poate însemna, numai *Agapie* nu. *Efrosina*, pe slavonie se zice Rada. Pas acum, cocoana mea, să te cheme Rada și să crează Rumânul că va să zică *Frusina*! — Erou sau belicos sau și viteaz, pe slavonie adânc se zice Vlad. Pas acum, cocoane *Agapie*, să fii viteaz și să-ți zică Drăgan cel Vlad! Nu e așa, domnilor, cari ieșiți la luptă dreaptă și cu bărbăție apărați vorbele slavone, nu e așa că v'ar plăcea de minune să vă zică lumea Vlazi, după cum și sunteți, pentru că se potrivește mult la patriotismul dumneavoastră? — De veți merge mai nainte, veți găsi în limba dumneavoastră și particole frumoase și poetice, ca în versurile următoare:

Cum poți zice
Că cu price
Eu la tine nu gândesc
Când vezi bine
Că bezî tine
Eu nimic nu mai slăvesc?

De veți merge și mai departe cu eroismul dumneavoastră, credeți-mă că o să dați și *de potcă*. Și dacă nu știți ce va să zică *potcă*, întrebați pe vreunul ce știe slavonește, ca să vă săturați. Mie îmi displace să fac astfel de traducții literale; vă spui numai un adevăr cu totul matematic, că de veți lua toate vorbele ce vă plac dumneavoastră, de le veți lua d'a rândul, mai curând sau mai târziu o să dați de *potcă*, fără îndoială!...

NOTE ȘI COMENTARII

5

10

15

20

TEORIA LITERATURII

GRAMATICA POEZIEI

PREFAȚĂ

A servit drept prefață la broșura *Regulile sau Grammatica poezii. Traduse în românește de I. Eliad*, București, 1831.

Interesează în chip deosebit prin afirmația, ce își păstrează încă valoarea, că poezia are limba ei aparte.

Prima mărturie pe care o avem în legătură cu această lucrare datează din 1829, când Heliade anunța, în *Curierul Românesc*, nr. 30 din 22 Iulie, traducerea unui « curs de poezie », care urma să apară deodată cu traducerea din Lamartine și Boileau. Asupra ei revine în schița bibliografică *Literatura românească, Curierul Românesc*, 1830, nr. 80 din 10 Ianuarie, în care, răspunzând și completând pe Pastiescu, menționează și propria-i activitate literară: « are tradus cursul întreg de Matematică al lui Francoeur, un curs de Geografie astronomică și politică; a alcătuit o grămatică pe care a și dat-o în tipar, are încă gata a se da la lumină și un curs de poezie ». Vezi și *Curierul Românesc*, 1831, nr. 10.

Este prima lucrare românească tipărită închinată exclusiv literaturii; ea este însă anticipată — și completată — de lucrări anterioare, dintre care unele cunoscute de Heliade. Preocupări de prosodie arătase încă din 1757 Dimitrie Eustatievici, în gramatica sa manuscrisă, iar ediția din 1805 a lucrării lui Șincai și Micu, *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae*, cuprinde de asemenea un capitol de prosodie, datorit lui Șincai. Dacă prima lucrare fi era necunoscută, (după cum necunoscute fi erau, la data aceea, lucrările unui alt scriitor preocupat de probleme literare, Budai Deleanu), *Elementele* lui Șincai sânt menționate de Heliade în prefața gramaticii dela 1828, p. XXXI (cf. volumul de față, p. 200). Se impune să se amintească însă aici opera *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor gramaticii românești*, apărută în 1787 la Râmnicul Vâlcea și Viena, a lui Ienăchiță Văcărescu; lucrarea, care aducea un capitol special de stilistică și versificație, este amin-

- tită în scrierile lui Heliade din toate timpurile. Menționez apoi gramatica lui Iordache Golescu, al cărei manuscris scriitorul îl amintește în dedicația gramaticii sale, p. IV, (cf. volumul de față p. 512) și în articolul citat din *Curierul Românesc*, 1830, nr. 81; când opera avea să fie publicată (*Băgări de seamă asupra canoanelor grămățești*, București, 1840), avea să aducă de asemenea un capitol dedicat poeziei. *Gramatica versificației rumânești* a lui Costache Conachi i-o amintea, ca anexă la traducerea din opera lui Ovidiu, Pastiescu, în *art. cit.*, *Curierul Românesc*, 1830, nr. 78. De altfel, preocupări în legătură cu poezia are Heliade însuși încă în *Gramatica* dela Sibiu.
- 10 Titlul lucrării ne arată că avem de aface cu o traducere; prefața ne dă și numele autorului din care a fost tradusă: Lévizac. Am insistat pe larg asupra raportului dintre opera lui Heliade și originalul francez în *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, p. 21 sqq.; vezi și cele spuse în vol. I al prezentei ediții, p. 494. Deși scriitorul român amintește ca autor numai pe Lévizac, lucrarea pe care el o pune
- 15 la contribuție nu era datorită numai acestuia, după cum o arată însăși titlul: *Cours de littérature, d'histoire et de philosophie, extraits de nos meilleurs ouvrages, par M. l'abbé de Lévizac et M. Moysant, conservateur de la bibliothèque de Cahen, et rédigés sur un plan entièrement neuf, plus simple et plus méthodique, par un ancien professeur de l'Académie de Paris; précédés d'un discours sur la littérature*, Paris, Bossange et Masson, 1814; 2 vol. în 8°. În prima ei formă, lucrarea apăruse la Londra, în 1800, și era intitulată *Bibliothèque portative des écrivains français, ou choix des meilleurs morceaux extraits de leurs ouvrages*. Ea fusese reeditată în 1803, iar în 1807 Lévizac desprindea unele capitole dintr'însa și le publica la Paris, în patru volume, sub titlul *Cours de littérature française*, care cunoaște o nouă ediție în 1811.
- 25 În 1812 cei doi compilatori supun opera lor unui nou proces de simplificare și o publică sub titlul *Études de littérature, d'histoire et de philosophie, extraites de nos meilleurs ouvrages par...* Se pare că lucrarea n'a avut un succes prea mare, deoarece autorii sânt nevoiți să recurgă la un truc de colportare: în 1814 ei pun în librării aceeași lucrare, în aceeași tipăritură, dar cu titlul schimbat. Acesta este
- 30 *Cursul* din care Heliade a extras *Gramatica* sa.

Cu excepția prefeței, pe care am reprodus-o în ediția de față, lui Heliade nu-i aparține nimic. Capitolele traduse de el sânt extrase de autorii *Cursului de literatură* din Marmontel, Voltaire și La Harpe. În traducerea scriitorului român pătrund însă și idei datorite lui Lévizac și Moysant, cum este cazul cu următoarele două pasaje, pe care Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne*, p. 115—116, le atribuia lui Heliade și pe care le reproducem aici împreună cu originalul francez, spre a arăta atât dependența totală a cărții românești de cea franceză, cât și calitatea traducerii:

40 « Pentru Henriada vom zice numai două vorbe. Această poemă s'a tradus în toate limbile, s'a tipărit de 50 ori până acum în Franța; poezia ei este bogată și armonioasă, sujetul nobil și bine ales, simțimenturile vrednice de mirare, descrierile pompoase și stilul model de perfecție; dar cu toate acestea, nu poate cineva

să o citească d'a rândul și dela un căpătâiu până la altul. Fapta e rece și fără interes, și autorul și-a făcut singur judecata, zicând: *o poemă, oricât de desăvârșită va fi, dacă nu atinge, este neplăcută în toată vremea și în tot locul* » (*Gramatica poeziei*, p. 28).

« Nous ne dirons que deux mots de la *Henriade*. Ce poëme a été traduit dans toutes les langues, il a été réimprimé cinquante fois en France. La poésie en est riche et harmonieuse, le sujet est noble et bien choisi, les sentimens en sont admirables, les descriptions pompeuses, le style est un modèle de perfection; et malgré tout cela, on ne peut le lire de suite et d'un bout à l'autre; l'ouvrage est froid et sans intérêt, et l'auteur s'est jugé lui-même, en disant qu'un *poëme, parfait d'auteurs, s'il ne touche point, est insipide en tout temps et en tout pays*. » (*Cours de littérature*, II, p. 142).

« Când aude cineva, în Italia, un improvizator gătindu-se asupra clavisenului, mai întâi să se lase a i se aprinde toate vinele prin săltările cele armonioase ale instrumentului; și după ce toate organele simtimentului și ale cugetării sânt în mișcare, să cânte versuri care el improvede asupra unui sujet dat, să se însuflețeze cântând, însuși să iuțească mișcarea ariei asupra căria compune, și să producă atunci idei, închipuiri, simtimenturi, încă și câteodată și semne de poezie și de elocvenție îndestul de lungi, care, întru un lucru mai cu gândire nu e destoinic a le naște; să cază în sfârșit într'o neputință asemenea cu aceea a Pitonisii, atunci cunoaște cineva însuflețirea și entuziasmul poeților celor vechi, și deodată se cuprinde și de mirare și de milă: de mirare căci vede acest (fermic) delir poetic în faptă, în vreme ce îl socotea nevrednic de crezut și fabulos; și de milă, văzând că această mare putere a naturii este întrebuințată la un joc de nimic, a cărui folosuri pentru improvizator este ca să facă petrecerea la vreo câțiva leneși, cărora nu le rămâne nimic dintr'aceste zugrăviri, din simtimenturile și din versurile cele frumoase ce i-au scăpat, de cât numai niște urme din sunetile glasului său » (*Heliade, op. cit.*, p. 44—45; Bogdan-Duică oprește citatul după cuvintele « un joc de nimic »).

« Lorsqu'en Italie on entend un habile improvisateur préluder sur son clavecin, se laisser d'abord remuer les fibres par les vibrations harmoniques de l'instrument, et quand tous les organes du sentiment et de la pensée sont en mouvement, chanter des vers qu'il improvise sur un sujet donné, s'animer en chantant, accélérer lui-même le mouvement de l'air sur lequel il compose, et produire alors des idées, des images, des sentimens, quelquefois même d'assez longs traits de poésie et d'éloquence, dont il seroit incapable dans un travail plus réfléchi; tomber, enfin, dans un épuisement pareil à celui de la Pythonisse, on reconnoît l'inspiration et l'enthousiasme des anciens poètes, et l'on est en même temps saisi d'étonnement et de pitié: d'étonnement, en voyant réaliser ce délire poétique, qu'on croyoit fabuleux; et de pitié, en songeant que ce grand effort de la nature est employé à un jeu frivole, dont tout le succès, pour l'improvisateur, est d'avoir amusé quelques oisifs, sans que des tableaux, des sentimens, des beaux vers qui lui sont

échappés, il reste plus de traces que des sons de sa voix » (Lévizac et Moysant, *op. cit.*, II, p. 331).

Gramatica poeziei cuprinde: 1. *Introducere*. Pentru duh, geniu, gust și talent (după Marmontel); 2. *Pentru poezie* (după Marmontel); 3. *Poezia epică* (după 5 Voltaire); 4. *Poetici epici* (după Voltaire); 5. *Poezia dramatică* (Voltaire și, în ceea ce privește stilul dramatic, Boileau); 6. *Poezia didactică* (în parte, după Marmontel); 7. *Poezia descriptivă* (după Marmontel); 8. *Poezia lirică* (după Marmontel); 9. *Poezia satirică* (după La Harpe); 10. *Poezia pastorală* (după Marmontel); 11. *Fabula sau apologul* (după Marmontel); *Poezii fugitive* (după Marmontel, 10 remaniat însă de Lévizac și Moysant).

Această înregistrare rapidă de titluri și izvoare ne arată importanța pe care Marmontel o deține în opera compilerilor francezi. Aceștia înțeleg însă, în anumite momente, să formuleze și rezerve față de el, rezerve ce nu pătrund în opera tradusă de Heliade; ele privesc mai mult atitudinea filosofică a lui Marmontel, care partici- 15 pasese la mișcarea de idei a timpului său și colaborase la *Enciclopedia*. În ceea ce privește opera acestuia însă, se bucură de o mare stimă din partea celor doi autori, deși uneori aceștia înțeleg să-i judece valabilitatea după canoanele lui Boileau: « Ce qui assure à Marmontel un rang distingué parmi les littérateurs qui font hon- 20 neur à la France, ce sont ses *premiers contes*, où l'on trouve une peinture vraie, vive et légère du siècle et sur-tout du grand monde; ses *Elémens de littérature*, l'ou- vrage le plus parfait qu'il y ait sur ce sujet dans notre langue, et ses différens arti- cles de l'*Encyclopédie*, où il a eu l'art de joindre la profondeur de vue à la clarté et à la précision, et qu'on doit regarder comme une rétraction des paradoxes de sa poétique, publiée dans sa jeunesse » (*Notice des écrivains morts, dont on a donné 25 des extraits dans ce cours de littérature, în Cours de littérature française, extrait des meilleurs auteurs par M. de Lévizac, Paris, Colin, 1807, vol. IV, p. XCV*). Cu- vintele lui Lévizac nu sânt izolate: considerația pe care ele o oglindesc pentru teoreticianul literar al *Enciclopediei* ne ajută să ne explicăm trecerea deosebită de care acesta s'a bucurat în lumea greco-română dela începutul secolului pre- 30 cedent. Un indiciu izolat îl desprind din anunțul amintit mai sus, apărut în *Curierul Românesc*, 1831, nr. 10, în care Heliade aduce la cunoștința publicului că în scurt timp va apărea *Gramatica poeziei*, după care va urma, în aceeași colecție (este vorba de *Adaos-ul literal la Curierul Românesc*), *Bărbatul cel bun și femeia cea bună*, deci tot o traducere din Marmontel. Traducerile apar anul următor, și ele 35 nu fac de cât să continue seria de traduceri din Marmontel, inaugurată de Samuel Micu cu *Belizarie*. Deși nu este cazul să se insiste aici asupra acestor traduceri, voi menționa totuși pe acelea ale lui Papazoglu publicate la București în 1846: făcute în grecește și românește în același timp, ele sânt de natură să sublinieze trecerea de care s'a bucurat scriitorul francez, până la o dată așa de târzie, la Greci 40 și la Români (Ἀῶγοι τρεῖς ἐκ τῶν Ἡθικῶν τοῦ Μαρμοντέλου, καὶ ἀπὸ τοῦ Γαλλικοῦ μεταφρασθέντες — *Trei cuvinte din cele moralicești ale lui Marmontel, tălmăcite adecă de pre limba Franțozească*).

Lévizac, sau autoritățile pe care se 'ntemeiază el, sânt prezente în mintea scriitorului român dealungul întregii sale activități. Un exemplu ni-l arată cele spuse, în *Gramatica poeziei*, p. 26—27, despre Tasso; articolul, extras din Voltaire, ne face să știm că Tasso « a zugrăvit aceea ce Omer a însemnat. El a desăvârșit meșteșugul amestecării fețelor și al osebirii deosebitelor feluri de virtuți, de vițuri (greșale) și de patimi. . . Ahil ia vederile și Rinald interesează ». Același pasaj este tradus din nou de scriitorul român în articolul *Gerusalemme liberata*, publicat în *Curier de ambe sexe*, V, p. (ed. I) 199—200 și menținut în ediția a doua (1862) a acestei publicații, p. 187, de unde îl reproduc aici: « Tasso a depins ceea ce Homer a desemnat; Tasso a perfecționat arta amestecului culorilor și a distins variatele virtuți, vițuri și patime. . . Achille uimește, mai zice Voltaire, și Rinald interesează ».

Pentru discuțiile cărora traducerea lui Heliade a dat naștere în știința românească, vezi cele spuse de noi în *Ideologia literară*. . . , nota de pe paginile 23—25.

SERAFIMUL ȘI HERUVIMUL ȘI VISUL

S'a publicat în *Gazeta Teatrului Național*, I, nr. 4, p. 38—43. Provocat de unele interpretări rău-voitoare, date poeziilor *Serafimul și Heruvimul și Visul*, articolul afirmă pe de o parte cu toată claritatea elementul personal ce se găsește la baza acestora, iar pe de altă parte aduce o mărturie de credință literară. Laolaltă cu aceste două poezii, cu articolul *Critica literară*, reprodus în volumul de față, p. 105—119, și cu violenta satiră *Ingratul*, el constituie mărturia unei puternice crize de conștiință. *Ingratul* apare în *Curier de ambe sexe*, II, p. 74—80 și este datat din 7 Aprilie 1836, deci din aceeași vreme cu articolul publicat în *Gazeta Teatrului Național*. Reproducem aici această satiră, a cărei valoare artistică nu sporește titlurile poetice ale lui Heliade, dar a cărei valoare documentară ne ajută să pătrundem mai adânc procesul sufletesc pe care îl trăia la acea dată scriitorul:

Născut de a fi slugă, crescut în desfrânare,
Copil fără rușine, din rămășiți hrănit,
Slugarnic la mari case, deprins la îmbuibare
Și rob de bună voie, de inimă lipsit,

Ingrate, îmi calci pragul în mână c'o hârtie,
Imi spui că ți-e urită viața de slugar,
Te rogi să-ți dau scăpare la simpla ta junie,
Să-ți sprijin a ta râvnă ș'al versurilor dar.

Din toată neaverea-mi, sperjur, ți-aduce aminte
Că drumu 'nvățăturii cu râvnă ți-am lesnit;
La orice trebuință m'aveai ca p'un părinte
Și hrană, 'mbrăcăminte, nimic nu ți-a lipsit.

Doi ani un cap de vrajbă în tânăra junime,
 Invățători, tovarăși și clase îngălai;
 Batjocură-ți făcuseși cu-a omului cinstime,
 Nimic nu învățaseși, și toate defăimai.

5 Doream să-ți văz sporirea; cu multă îngrijire
 La împărțiri de cinste de privitor mergeam:
 Ca demoni de ispită l'a tainelor sfințire,
 Așa piereai din școală ș'aci nu te vedeam.

10 Te întrebam adesea de ce la cercetare
 Nu eși și tu ca alții, părinți să veselești?
 De ce nu te îndupleci l'a școlii regulate,
 Să simți de datorie, c'ășa mai mult sporești?

15 C'o gură mușcătoare, c'o buză d'ironie
 Imi răspundeai, păgâne, că n'ai ce învăța,
 Că vârsta-ți este mare și vrei filosofie
 Și nu aflai destoinici spre a te lumina.

20 Prisos ți-era-ascultarea și buna cuviință,
 Limbi, stilul, istoria, matezia nu vrei;
 Fugeai de legi, de drepturi și n'aveai trebuință,
 Ți-era netrebnici toate, de toate te fereai.

Făcuseși vreo cinci rânduri de basne ticăloase
 Și nu-ți găseai protivnic la o himeră — fleac;
 Rea boală te găsisse ce cade, nu la oase,
 În minte se 'ncuibeză și nu mai are leac.

25 Impovărat de grijă, de und' să-mi vie 'n minte
 Că rău te apucase manie d'autor.
 O! rău se lingușaste omuțul care minte!
 Puțin voiu a cunoaște când fac un ajutor.

30 Gândeam că e natura ce'n timpul său s'arată,
 Gândeam că e talentul ce 'ncepe-a se ivi;
 P'oloaga-ți poezie și proză 'ntortochiată
 Pierdeam ceasuri și zile a ți le sdreveni.

35 Și ziceri rătăcite ți le puneam pe cale,
 Și rima-ți sbârniindă meréu ți-o acordam,
 Și versuri șotâncate ce n'au nici deal nici vale,
 Pe legiuit semicol sudând le cumpăneam.

Păgâne, stanții groase, puțând de ateie,
 Le biciuiam cu totul din veacul lui Hristos;
 Și gânduri de pierzare, dovezi de nebunie,
 Ți le 'ntorceam în cuget creștin și omenos.

Jălind creștine rude, în asfel de urlare
 Sbierai la Pluton, Cerber, chemai pe Apolon
 Și vrând să îți schimbi limba la scurta-ți cugetare
 Prefaci creștinătatea și ceru 'n orizon.

N'aveai de loc rușine, cu ostenele streine
 Să te arăți în lume: ca ciurma le strângeai;
 Și sănătos cu bolnav, amestec de rău, bine
 Contrast de îngrozire, ca ea le pângăreai.

.

Te bolnăviși, viperă; cu brațele deschise
 Te priimii în casă; te-am pus pe patul meu
 Și privigheam la capu-ți în ale boalei vise,
 Intregi, și nopți și zile, — știi tu și Dumnezeu.

Plângeam la căpătăiu-ți, îți răsufflam langoarea,
 Răcitele-ți picioare la sân ți le 'ncălzeam.
 În inima-mi fierbinte d'atunci vărsai duhoarea,
 Veninul tău de șarpe d'atuncea îl strângeam.

Al tău suflet de iasmă în crunta-ți aiurare
 Se spăimânta de mine, ca cuget mă privea
 Și grijiile-mi plăpânde i se părea muștrare
 Și mila-mi ca urgie adânc îl sfâșia.

Cu alte lacrimi nouă îți dam o sărutare
 Și te lipeam la pieptu-mi strigându-ți: frățior! —
 Te 'ncolăceai în spasmuri la blânda mea chemare
 Și 'n ochii-ți trecea fulger, pe frunte-ți un fior.

Te scoli; dragostea 'n mine creștea ca răutatea-ți;
 Și punga-mi, — dar ce pungă! că pungă nu aveam —
 Mâna-mi ți-era deschisă să 'ntreme sănătatea-ți,
 S'acoper goliciunea-ți, și datorii făceam.

Am marturi neguțitorii și trupu-ți de viperă
 Ce simte și ea frigul; și când o încălzești,
 Atuncea își exală ciumoasa atmosferă,
 Atunci ți 'nfige moartea să simți ce pui hrănești.

5

Cercași să-ți mai plimbi lenea, să schimbi și meserie,
 Ca spârcul schimbând locul să scape de ponos;
 Ceruși ajutorință să-ți fiu drept chezășie:
 Chezaș, hrănitor, reazăm ți-am fost mai cu prisos.

10

Cu gândul trândăviei pornea la ascultare
 Și slujba, datoria în veci n'ai cunoscut;
 Ca Jâdovu 'ndărătnic ce intră 'n scăldătoare
 Schimbași costum, dar *Jâdov* și *spârc* n'ai prefăcut.

15

Nu mă 'ndreptez la lume, să-ți spui nelegiuirea,
 Cu tine am de lucru, și vina tu ți-o știi;
Ingrat ți-e bunul nume și însuși pomenirea,
 Te-a înfierat păcatul, pe fruntea ta îl ții.

20

Acel duh de partide, robie pierzătoare,
 Care de-atâtea veacuri ast neam a chinuit,
 Pe mulți oameni de cinste, c'o masc' amăgitoare
 În slaturi blestamate cu procleți a unit.

25

Ce organ mai nemernic deprins în făr'-de-lege?
 Ce satelit mai scârnav, ce sbir mai blestemat
 Putea să nemerească și la un loc să lege
 De cât un fur de sfinte, o iasmă, un ingrat?

30

Ochit, ales, iei nume în sfatul de pierzare,
 Băgat de-acela însuși cui *minți* că te închini.
 La creșterea-ți de slugă credeai înnobilare
 A slugări 'n păcate înlesnitor de vini.

Căzut și eu în cursa urzirii prea spurcate,
 Ce ia însuși vederea, ca orb am 'naintat;
 Și când am deschis ochii, te văz aci, ingrâte!
 Cu sărutarea Iudei trădând m'ai tâmpinat.

Ce loc de piericiune! ce sfaturi zăpăcite!
De tine numai vrednici și d'oricare smintit!
Al țării Pandemoniu și cuibul de ispite!
O! cât am plâns bărbații ce rău s'au amăgit!

Păzit cu semnul crucii răbdai astă cercare,
Putui în chin să sufer fatalul sărutat;
Și brațul meu cel slobod, armat de răzbunare,
Nu ți-a înfipt pumnalul în pieptul veninat!

Te-am mai iertat, cumplite, ș'a mea smerită milă
Ca sarcină pe trupu-ți iar gol o ai simțit.
Cu masca de frăție, subt zâmbetu-ți în silă,
Urzeai a mele chinuri din loc nelegiuit.

Acolo să ai partea, mortând în slugărie,
Să nu mai ieși d'aceia, o, scremăt infernal!
Ce te-a dospit păcatul din vecinica urgie
Cu-a cerului neștire, într'un moment fatal.

Așa să-ți petreci viața într'un dispreț de sine,
Gonit în veci de cuget ce 'n veci ai înfruntat;
Ocara arzătoare în buze-ți o vei ține,
Pe fruntea-ți fratucidă s'arăți pe vinovat.

Să urlu de turbare când ți-or cădea blesteme
A două inimi calde ce tu le-ai desunit;
Și 'n viața de acuma și 'n cea de apoi vreme
Să tremuri ca un câine în rane schilăvit.

Ca molepsit de crime veninul s'aibi în tine
Și 'n casele ce intri să vezi a curăți
Ca urmele de șarpe și urma după tine,
Cu apa cea sfințită în preajmă a stropi.

Pribeag vei fi în lume, fără lăcaș, culcare,
Și cin' te va atinge se va simți turbat;
Nici viermii în mormântu-ți nu vor afla mâncare
Că vor muri d'otrava a trupu-ți veninat.

Acea iasmă de groază, ființă infernală
Ce am văzut în visu-mi a tot mă ispiti
Ești tu cu-ai tăi tovaroși, unire prea fatală,
Bărbați, femei, amestec și iadul a 'ngrozi.

Și limbă îi dă unul, și altul rea vedere,
Iar altul dă picioare spăimăei — Găligan,
(De foamete preveste, de vrajbă 'mpărechere),
Și toți i-ați dat un suflet, pe înși-vă Satan.

5 Ce conjurați la rele și spre a mea pierzare
Și plângerea mea 'n satiri ați vrut a unelti,
Lipind a voastră faptă l'a altora lucrare,
Lăcusta la columbe, pre sine-a vă feri.

10 Dar ziua se ivește, himera se desface
Ca fumul răsipită d'al aurorii vânt;
Desmădulata iasmă începe a-mi da pace
Și 'n inimă-mi, în minte lucește iar cuvânt.

15 Și lumea vă cunoaște, și aspra ei dreptate
Cu-adevăratul nume pe toți v'a însemnat,
A voastră pomenire și negrele-ți păcate
Vor îngrozi urmașii, când vor striga: *Ingrat!*

20 Și omul cu credință, în marea sa durere
Și crunta nedreptate ce-adânc l-a sfâșiat,
Udând aceste rânduri în plâns de mângâiere,
Va dobândi răsuflet, că eu l-am răzbunat...

Cum toate aceste manifestări ale lui Heliade erau determinate de cearta sa cu Grigore Alexandrescu, ele sânt urmărite cu interes de contimporani. Pentru motive de ordin personal, Ion Maiorescu atacă la rândul său pe Heliade în termeni adeseori de o vulgaritate fără precedent (v. scrisorile adresate de acesta lui George Bariț, în N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ion Maiorescu, scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui, 1811—1911*, București, 1912, p. 423, 435, 438, 449—450, 454). Alexandrescu însuși reacționează într'o satiră adresată lui Heliade și publicată de Aricescu în *Satire politice care au circulat în public, manuscrise și anonime, între anii 1840—1866*, București, 1884, p. 28 sqq., laolaltă cu răspunsul lui Heliade. Câteva versuri ne vor da tonul discuției și ne vor arăta că anumite adevăruri descoperite recent erau fapte de circulație generală cu mult timp în urmă:

35 Deschizând ochii, viteazul spune
Că Heruvimii fug d'a lui frică;
C'au stătut zile de aur bune,
Și alte lucruri chiar de nimică.

După aceasta parcă se 'nsoară,
 Parcă e tată și norocit;
 Pe urmă viața-i pare amară,
 Parcă defaimă tot ce-a iubit.

Ba chiar ființe nevinovate,
 Care de dânsul nici nu gândesc,
 Cu văpseli negre și 'ntunecate
 Incondeiete se pomenesc.

Apoi vicleanul, vrând să ne 'nșale,
 Zice că visul care-a visat
 Este din scrieri orientale,
 Ce un prieten lui i-a narat.

Trei strofe izolate din această satiră publicase Alexandrescu însuși în nota antiheliadistă cu care însoțea satira sa *Confesiunea unui reneșat*, în *Independența*, III (1861), nr. 18. Nota a fost reprodusă în ediția Ghiaciovu a *Poesii-lor* lui Gr. Alexandrescu, Craiova, 1940, p. 372—374. Pentru « anticritica » din 1839 a lui Alexandrescu, v. mai departe, articolul *Critica literară*, note.

Nici Heliade nu se lasă însă mai pre jos; în răspunsul său, Alexandrescu este

gugumanul sau Gugurică,
 Care se crede și satiric;
 O blasnă slută, ofițerică,
 Cu săbioara tic-tiric-tic.

Heliade era el însuși conștient de tăria loviturilor pe care le da, de aceea găsește necesar să justifice oarecum tonul discuției. Lui Bariț îi scria, în Noemvrie 1838: « Nu gândi că numai răzbuarea m'a pornit a face critica lui *G-escu*. Trebuia să încep dela unul și am început dela cel mai impertinent » (I. Virtosu, *I. Heliade Rădulescu, Acte și scrisori adnotate și publicate*, București, 1928, p. 38; scrisoarea a fost publicată mai înainte în *Epoca* din 1906, nr. 77, sub titlul *O scrisoare veche a lui Heliade Rădulescu către Gh. Bariț*). Spre a atenua în parte impresia negativă pe care critica sa a trebuit s'o facă, Heliade vorbește în continuare, în aceeași scrisoare, de necesitatea înfrățirii tuturor Românilor și, încrezător în progres, ajunge să afirme că dragostea și progresul vor duce omenirea la adevărata împărăție a lui Dumnezeu. Asupra literaturii căreia îi dă naștere căutarea acestui liman de consolare sufletească, v. cele spuse în volumul III al prezentei ediții. O constatare pe care se impune s'o facem aici este că Heliade, care își propunea să cuprindă poezia *Visul* în colecția sa *Umanitatea*, (v. vol. I al acestei ediții, p. 493), n'o reproduce totuși în *Curs întreg de poezie generală*, ceea ce nu se poate explica decât prin faptul că scriitorul însuși o socotea prea personală.

5 Concepția literară pe care o afirmă articolul este aceea pe care o mărturisește Heliade și în alte scrieri ale sale din acea vreme: *Gramatica poeziei*, dedusă în cea mai mare parte din Marmontel, aducea o puternică bază clasică; lecțiile despre stil făcute la Școala Filarmonică se întemeiau în primul rând pe Blair, Marmontel și La Harpe, iar în 1836 apărea, în *Colecția* publicată în acel an, traducerea unei părți din *Arta Poetică* a lui Boileau. Dată fiind această atmosferă, se poate înțelege cu ușurință că și articolul care ne preocupă se resimte puternic de influența scriitorilor amintiți: omul lui Heliade devine, în opera de artă, omul general, abstractizat, o etichetă a neamului omenesc. Și dacă el mai păstrează unele aderențe sufletești cu individul, faptul se datorează împrejurării că individualul, subsumat generalului în economia artistică, este chemat să dea o notă specifică de o valoare tot atât de general umană: ai zice, verificarea în concret a fetișului teoretic.

15 Citind poezia *Visul* la «modul plan» și mai cu seamă «fără filosofie», G. Călinescu ajunge, în articolul *Interpretarea unui vis* din ale sale *Mici jocuri de istorie literară*, (*Revista Fundațiilor Regale*, 1940, nr. 8, p. 397—403), la constatarea, de o palpantă noutate, că ea este «o nudă autobiografie». Faptul acesta îl determină să privească plin de o ironică neîncredere «filosoficul ms. arăbesc», pe care Heliade îl amintise ca izvor al poeziei sale (cf. vol. I al prezentei ediții, p. 568).

20 După părerea sa, valoarea autobiografică a momentelor narate împiedică poezia să capete o adâncire filosofică: «nu vedem aici nicio filosofie», declară categoric d-sa. Și preocupat să discrediteze definitiv intenția de a descifra în această operă și alteva decât element biografic, autorul subliniază cu violență acest element. Cedând unei vechi deprinderi, Călinescu ne înfățișează un Heliade nud, între pijama și scufia de noapte, un om căruia soția îi ascundea cismele ca să nu poată ieși seara din casă. Și prin tonul lui general, articolul ne solicită să ne punem întrebarea dacă, în aceste împrejurări, poezia discutată mai poate fi o poezie filosofică. Speculând anecdoticul și caricaturizând logica, Călinescu reduce astfel istoria literară la un joc social practicat în ore de digestie. Argumentelor cu sevă anecdotică invocate de d-sa nu li se poate răspunde de cât pe același plan: într'una

30 din *Poveștile morale* ale lui Marmontel, *Alcibiade*, (*Contes moraux*, Paris, 1793, t. I, p. 41—42), celebrul Atenian ne este înfățișat la capătul unei serii de aventuri de dragoste, în cursul cărora el a cules multă experiență și multă amarăciune. Copleșit, el se destăinuște lui Socrate; acesta, întemeiat pe propria experiență, îl sfătuiește să se însoare cu tânăra fecioară Gliceria, motivând în felul următor: «Si votre femme est sage et raisonnable, vous serez un homme heureux; si elle est méchante ou coquette, vous deviendrez un philosophe: vous ne pouvez jamais qu'y gagner». Osebindu-se în aceasta de Călinescu, Socrate credea așa dar că o soție amarnică nu exclude neapărat filosofia.

40 Privind în felul acesta lucrurile, era firesc ca autorul articolului amintit să nege existența izvorului arab indicat de Heliade. Părerea aceasta pune o problemă precisă de literatură și asupra ei se impune să insistăm. Am afirmat mai

înainte (v. vol. I al acestei ediții, p. 569) că *Visul* lui Heliade este prima mărturie reliefată, în literatura română cultă, pe tema « viața este vis ». În întregul ei, poezia lui Heliade nu este « nudă autobiografie », ci autobiografie turnată într'o temă literară de largă circulație. Faptul acesta are o importanță capitală în elucidarea problemei, pentru că tema literară venea încărcată de filosofie din regiunile sale de derivare și invadarea elementului biografic în opera lui Heliade a putut șterge mult din valoarea ei filosofică, dar n'a șters totul. Tema l-a atras în nenumărate rânduri și pe Eminescu, poetul a cărui operă Călinescu a studiat-o în cinci volume și într'o infinitate de articole. D-sa a subliniat la fiecare pas aspectul oniric al poeziei eminesciene, pe care l-a interpretat după canoanele catehismului lui Freud. Și este într'adevăr demnă de semnalat tăria cu care criticul literar refuză să privească faptele acestea sub orizon comparat, chiar atunci când ele se cer imperios privite astfel. O bogată bibliografie sta la îndemâna cercetătorilor de toate puterile, începând cu lucrări modeste ca aceea a lui E. Mensch, *Konversations-Lexicon der Theater-Litteratur. Praktisches Hand- und Nachschlagebuch zur schnellen und sicheren Orientierung über die Dramen des In- und Auslandes von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Stuttgart, s. d., și culminând cu studiul lui Farinelli, *La vita è un sogno*, Torino, 1916 (2 volume), închinat celei mai celebre realizări poetice a acestei teme, drama *La vida es sueño* a lui Calderon dela Barca. Pentru că drama lui Calderon a imprimat temei o nouă putere de circulare, este interesant să se urmărească soarta acesteia. Până la un punct, faptul este posibil cu ajutorul lucrării lui Breymann, *Die Calderon-Literatur*, München, 1905, care trebuie completată cu ceea ce aduce Marie Malkiewicz în articolul *Un remaniement français de « La vie est un songe »*, *Revue de littérature comparée*, 1939, Juillet—Septembre, p. 429—434. Numai ca interes cronologic se mai poate aminti studiul lui L. P. Thomas, *La genèse de la philosophie et le symbolisme de la Vida es sueño*, apărut în *Mélanges Wilmotte*, Paris 1910; studiul lui Farinelli a tăiat cu mult mai adânc. Rămâne însă utilă în parte introducerea lui M. Necker la drama lui Grillparzer, *Der Traum, ein Leben* (pe care o cităm în ediția Grillparzers *Sämtliche Werke*, Leipzig, s. a., Band VI p. 78—86). După Malkiewicz amintim pe F. G. Olmedo, *Las fuentes de la Vida es sueño*, Madrid, 1929, lucrare inaccesibilă nouă în condițiunile actuale de lucru. În cele din urmă, din pricina interesului special pe care îl are pentru literatura română, amintim bibliografia lui Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes*, IV, Liège-Leipzig, 1900.

Urmărind ascendența dramei lui Calderon, Farinelli indică, *op. cit.*, I, p. 64—65, o primă formă spaniolă în *El Libro de las Enxiemplos del Conde Lucanor e de Patronio*, colecție de povești alcătuită de Juan Manuel între 1328—1335 și tipărită în 1575. Această colecție derivă însă din *O mie și una de nopți*, carte care s'a bucurat și în literatura română de o popularitate rară (v. N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II. *Epoca influenței grecești*, București, 1938, p. 298—320).

- Înțelegem în cazul acesta cât de îndreptățită era raportarea lui Heliade la un izvor oral, care se putea întemeia pe un manuscris arab: primele traduceri românești tipărite (Gherasim Gorjan, *Halima sau povești mitologhicești arăbești* s. I., 1835—1838; Ion Barac, *O mie și una de nopți, Istorii arabicești sau Halima, întâiași dată tradusă din nemțește*, Brașov, 1836—1840), nu aduceau pasaajul cores-punzător din *O mie și una de nopți*. Acesta este cuprins în nopțile 622—654 și, în traducerea după care ne conducem (*Le livre des Mille nuits et une nuit, traduction littérale et complète du texte arabe par le Dr. J. C. Mardrus*, Paris, s. d., vol. X, p. 179—263), este intitulat *Histoire du dormeur éveillé*.
- 10 «Filosoficul» manuscris arăbesc exista așa dar. Din povestea purtată de el, Heliade putea desprinde învățătura că «viața este vis» și la lumina ei el putea desfășura istoria propriei vieți.

PENTRU STIL

- Face parte din lecțiile de literatură ținute de Heliade la Școala Filarmonică, pe care le anunța în felul următor (*Societatea Filarmonică, în Curierul Românesc*, 1834, nr. 71): «Lecțiile sale vor fi despre elocvență și felurile ei, despre stil și felurile lui, despre înalt, simplu sau jos, despre frumos, despre gust, despre proză și poezie, despre felurile poeziei, o prescurtă istorie a literaturii națiilor celor mai însemnate și în sfârșit va face un curs deosebit despre poezia sfântă sau cea evreească, ai căreia autori sau prooroci sânt traduși în limba noastră».

- Anunțat în felul acesta, programul este o reluare și o completare a tratatului anterior de literatură, *Regulile sau gramatica poeziei*. Propunându-și să trateze diferitele probleme de literatură în articole independente, Heliade se lasă condus de Marmontel, ale cărui *Eléments de littérature* sânt un lexicon literar în care expunerea respectă ordinea alfabetică; propunându-și apoi să dea un tratat de istorie literară a națiunilor celor mai însemnate și un altul despre poezia evreească, scriitorul român se arată influențat de La Harpe, al cărui *Cours de littérature ancienne et moderne* aducea un numai un tratat de istoria literară veche și modernă, ci, după cum vom avea prilejul să arătăm mai târziu, și un capitol special închinat poeziei hebraice: *Discours sur le style des prophètes et l'esprit des livres saints. Des Psaumes et des Prophéties considérés d'abord comme ouvrages de poésie*.

- Ceea ce publicăm aici a format subiectul a patru lecțiuni și a fost tipărit de Heliade în *Curierul Românesc*, 1834, nr. 73 (sub titlul *Literature. Lecția I. Pentru stil*), nr. 74 (*Literature. Urmare despre stil*), nr. 76 (*Literature. Lecția III. Despre sublim sau înalt*), nr. 77 (*Literature. Urmare despre sublim*), nr. 79 (*Literature. Lecția IV. Despre simplu*).

După cum se deducea din anunț, autoritățile pe care se întemeiau în primul rând lecțiile lui Heliade erau Marmontel și La Harpe, care puneau la îndemâna

scriitorului român întreaga erudiție de care acesta dă dovadă în problemele referitoare la stil. Deși citat numai în legătură cu stilul simplu, (întregul capitol este tradus din scriitorul francez), Marmontel este prezent dela un capăt la celalt al articolului. Distincțiunea stilului după caracterele specifice ale națiunilor și după geniul limbilor (v. supra, p. 20) reproduce textual ideile scriitorului francez (*Eléments de littérature*, Paris, 1857, t. III, p. 337): « le génie national imprime lui-même son caractère à la langue. Il n'est point de nation chez laquelle ne se rencontrent plus ou moins fréquemment tous les caractères individuels qui sont donnés par la nature. Mais, dans chacune d'elles, tel ou tel caractère est plus commun, tel ou tel est plus rare; et c'est le caractère dominant, qui, communiqué à la langue, en constitue le génie ». În anumite momente, textul heliadist arată o înțelegere greșită a originalului francez. Acesta este cazul cu ceea ce ni se spune în legătură cu scena din *Macbeth*, în care ni se înfățișează Macduff, împietrit de durere la știrea uciderii soției și copiilor săi (cf. supra, p. 28). Pasajul respectiv din Marmontel sună cu totul altfel: « Macduff tombe dans une douleur morne; son ami veut le consoler, il ne l'écoute point; et méditant sur le moyen de se venger de Macbeth, il ne dit que ces mots terribles: *Il n'a point d'enfants* » (*Op. cit.* III, p. 353). *Il*, în cazul de față, însemnează Macbeth: Macduff ar fi vrut ca Macbeth să aibă copii, pe care el să-iucidă, spre a răzbuna moartea familiei sale. Falsificându-i sensul, Heliade anulează cruzimea și sublimul momentului.

Caracterul de generalitate al multora din ideile expuse de Heliade în cuprinsul articolului face ca aceste idei să se poată explica prin raportarea la mai multe izvoare. Este cazul cu clasificarea stilurilor în *aspru*, *mijlociu* și *înflorit*, pe care au cunoscut-o și cei vechi, nu numai modernii. În *Ideologia lit.*, p. 143, am raportat acest pasaj la Marmontel. Cu tot atâta îndreptățire el poate fi raportat la Hugh Blair, scriitorul englez a cărui operă este bine cunoscută lui Heliade atât prin adaptarea profesorului său Vardalah, cât și prin traduceri franceze. (Asupra acestor raporturi v. *Ideologia lit.*, p. 37 sqq.). *Lectures on rhetoric and belles-lettres* ale acestuia au fost traduse în mai multe rânduri în limba franceză. Amintim aici *Leçons de rhétorique et de belles-lettres traduites...* par J. P. Quénot, Paris, 1821 (3 volume). Traducerea aceasta, care are o nouă ediție în 1830, s'a bucurat de o largă circulație în țările române. Este probabil că ea a fost cunoscută lui Heliade și faptul acesta ne determină să o luăm ca text de bază pentru cercetările noastre. În cuprinsul acestei traduceri întâlnim la fiecare pas bogate discuții în legătură cu stilul. De aici împrumută Heliade bogata sa exemplificare din literatura engleză; de aici, tot ceea ce el spune despre stilul *strâns* și *întins* (la Blair: *style concis* și *style étendu*, II, p. 32—34); de aici deasemenea tot ce spune despre *vânos* și *slab* (la Blair: *style nerveux*, *style faible*; II, p. 37), despre stilul *unit*, *sec*, *poleit* sau *îngrijit*, *elegant* (la Blair: *style uni*, *sec*, *poli* ou *soigné*, *élégant*, II, p. 40 sqq.). Clasificarea menționată mai sus (*aspru*, *mijlociu* și *înflorit*) poate deriva deasemenea din Blair, care arăta (II, p. 34) că Dionis din Halicarnas stabilise trei specii de stil: « *l'austère*, *le fleuri* et *le moyen* ».

Spre a arăta în ce măsură textul lui Heliade este dependent de acela al lui Blair, reproducem din acesta pasajul referitor la stilul *concis* și *intins* (pasajul corespunzător din Heliade, supra, p. 20—22): « Un écrivain concis renferme ses pensées dans le moins de mots possibles: il n'emploie que les plus expressifs, et retranche comme redondans tous ceux qui ne peuvent rien ajouter d'essentiel au sens. Il ne rejette pas les ornemens, il ne dédaigne même pas les figures; mais il s'en sert moins pour donner de la grâce à sa composition que pour la rendre plus énergique. Jamais il ne reproduit deux fois la même idée; il la place d'abord dans le jour qui lui semble le plus favorable; mais si ce n'est pas celui sous lequel vous la saisissiez le mieux, il ne faut pas vous attendre à la retrouver sous un autre. Ses phrases sont plutôt serrées et fortes que cadencées et harmonieuses; il n'y cherche que la précision la plus rigoureuse, et elles semblent faites pour suggérer à l'imagination du lecteur plus d'idées qu'elles n'en expriment. Un écrivain dont le style est étendu déploie largement sa pensée; il la place sous tous les points de vue, et donne au lecteur tous les moyens de la concevoir. Il ne s'applique pas d'abord à la rendre avec force, parce qu'il se plaît à répéter l'impression qu'il veut faire, et cherche à produire par son abondance l'effet qu'il ne produit pas par son énergie. Ces sortes d'écrivains aiment la magnificence et l'amplification. Leurs périodes marchent nécessairement avec lenteur; on y prodigue tous les ornemens qu'elles sont susceptibles de recevoir ». « Les modèles les plus parfaits, selon moi, d'une concision poussée aussi loin qu'il est possible, mais bien rarement trop loin, sont Tacite et le président Montesquieu dans son livre de l'Esprit des lois; Aristote tient aussi un rang distingué parmi les auteurs didactiques remarquables par leur brièveté. Aucun écrivain peut-être, n'a été plus que lui sobre de paroles; mais cette sobriété jette souvent de l'obscurité sur le sens de ses propositions. Cicéron est assurément le plus beau modèle que l'on puisse citer d'un style développé; Addison et sir William Temple en approche beaucoup sous ce rapport. — C'est la nature du sujet que nous traitons qui doit nous déterminer dans le choix du style. Des discours destinés à être prononcés en public demandent un style plus abondant que ceux que l'on veut soumettre à la lecture. L'orateur doit éviter une trop grande concision, parce que l'auditeur ne peut, comme celui qui lit, s'arrêter à loisir, et reprendre un passage qu'il n'a pas bien compris ». « Un certain degré de concision a de grands avantages dans les compositions destinées à être lues. Il donne plus de vivacité au style, fixe mieux l'attention, produit une impression plus agréable et plus forte, et flatte le lecteur en lui offrant l'occasion d'exercer son esprit ».

Influența directă a lui Boileau se adaogă la cele menționate: întregul pasaj în legătură cu măsura în expresie (p. 20) derivă din cântul I al *Artei poetice*:

« Qui ne sait se borner ne sut jamais écrire,
 Souvent la peur d'un mal nous conduit dans un pire.
 Un vers était trop faible et vous le rendez dur;
 J'évite d'être long et je deviens obscur; »

L'un n'est point trop fardé, mais sa muse est trop nue;
L'autre a peur de ramper, il se perd dans la nue ».

(Vezi pasajul în traducerea lui Heliade, în *Opere*, I, p. 120).

Din La Harpe, pe care-l citează în legătură cu stilul sublim, împrumută Heliade critica adusă definițiilor date de Boileau, La Mothe și Silvain (*Cours de littérature ancienne et moderne*, Paris, 1851, I, p. 31): « Voici d'abord celle de Despréaux, dans ses réflexions sur Longin... Le sublime est une certaine force du discours propre à élever et à ravir l'âme, et qui provient, ou de la grandeur de la pensée, ou de la magnificence des paroles, ou du tour harmonieux, vif et animé de l'expression, c'est-à-dire d'une de ces choses regardées séparément, ou, se qui fait le parfait sublime, de ces trois choses jointes ensemble. — Cette définition, quoique assez longue pour s'appeler une description, ne m'en paraît pas meilleure. Je ne saurais me représenter le sublime comme *une certaine force du discours*, ni comme *un tour harmonieux, vif et animé*. Il y a tant de choses où tout cela se trouve, sans qu'on y trouve le sublime! ». « En voici une autre de La Mothe, dans son Discours sur l'Ode: Le sublime n'est autre chose que le vrai et le nouveau réunis dans une grande idée, exprimés avec élégance et précision. — Ce qui convient à tout ne distingue rien. Le *vrai* doit se trouver partout; le *nouveau* peut très souvent n'être point sublime, et *l'élégance* n'entre point nécessairement dans l'idée du sublime. Le *moi* de Médée et le *qu'il mourût* du vieil Horace n'ont rien d'élégant ». « Troisième définition ou description: celle-ci est de Silvain, qui a fait un *Traité du Sublime*, adressé au traducteur de Longin, et dans lequel il y a beaucoup plus de mots que d'idées ». — Însăși definiția sublimului la care se oprește Heliade (p. 30) reproduce pe cea dată de La Harpe (*op. cit.*, p. 28): « C'est un mot, un trait, un mouvement, un geste, et son effet est celui de l'éclair ou de la foudre. Il est tellement indépendant de l'art qu'il peut se rencontrer dans des personnes qui n'ont aucune idée de l'art. Quiconque est fortement passionné, quiconque a l'âme élevée, peut trouver un mot sublime ». Definiția lui La Harpe se întemcia ea însăși pe aceea a lui Rollin, expusă în *Traité des études* și comentată favorabil de criticul francez, *op. cit.*, p. 32. Și tot din La Harpe împrumută Heliade ideea că sublimul poate fi exprimat și prin tăcere. Scriitorul francez aducea ca exemplu, *op. cit.*, p. 28, cazul lui Bussy-Leclerc care « se présente au parlement, suivi de ses satellites. Il ordonne aux magistrats de rendre un arrêt contre les droits de la maison de Bourbon, ou de le suivre à la Bastille. Personne ne lui répond, et tous se lèvent pour le suivre. Voilà le sublime de la vertu. Pourquoi? c'est que nulle réponse ne pouvait en dire autant que ce silence ».

Din La Harpe sânt împrumutate și cea mai mare parte din exemplele de sublim aduse de Heliade: celebrul « eu » al Medei și « să fi murit » al lui Horațiu erau cazuri raportate și de alții, dar și de autorul *Cursului de literatură veche și modernă*, I, p. 28, 30. Spre a pune în lumină fidelitatea cu care scriitorul român urmează textul francez, reproduc aici două pasaje din La Harpe, I, 28—29, care trebuie raportate la exemplele date de Heliade (v. supra p. 30—31): « C'est une

femme d'une condition commune qui répondit à un prêtre, à propos du sacrifice d'Isaac, ordonné à son père Abraham: *Dieu n'aurait jamais ordonné ce sacrifice à une mère* ». « En voici un exemple singulier, arrivé dans le dernier siècle. Un lion s'était échappé de la ménagerie du grand-duc de Florence et courait dans les rues de la ville. L'épouvante se répand de tous côtés, tout fuit devant lui. Une femme qui emportait son enfant dans ses bras le laisse tomber en courant. Le lion le prend dans sa gueule. La mère, éperdue, se jette à genoux devant l'animal terrible, et lui redemande son enfant avec des cris déchirants. Il n'y a personne qui ne sente que cette action extraordinaire, qui est le dernier degré de l'égarement et du désespoir; cet oubli de la raison, si supérieur à la raison même; cet instinct d'une grande douleur qui ne se persuade pas que rien puisse être inflexible, est véritablement ce que nous appelons ici le sublime. Mais ce qui suit est susceptible de plus d'une explication. Le lion s'arrête, la regarde fixement, remet l'enfant à terre sans lui avoir fait aucun mal, et s'éloigne ». Exemplele lui La Harpe fusese împrumutate și de profesorul lui Heliade, Vardalah, 'Ρητορικὴ τέχνη... , p. 240 și scriitorul român s'ar fi putut adresa și acestui text intermediar; vom remarca însă faptul că și la data aceasta, în 1834, punctele de corespondență între scriitorul român și cel francez depășesc pe Vardalah, ceea ce ne obligă să credem nu atât într'un raport mediat de profesorul grec, cât mai cu seamă într'un raport direct. De constatarea aceasta se impune să ținem seama în tot ceea ce spune Heliade în legătură cu stilul, pentru că o parte dintre ideile pe care el le desprindea din tratatele amintite fusese concentrate de profesorul grec încă de mai înainte în capitolele închinete stilului în general, și în special în capitolul despre stilul sublim și în acela în care discută tratatul despre sublim atribuit lui Longin (Περὶ ὕψους; Περὶ τοῦ ὑψηλοῦ χαρακῆρος κατὰ τὸν Λογγίνου).

Afirmția este deopotrivă de valabilă și pentru izvorul principal al lui Vardalah, Blair, a cărui operă Heliade o utilizează în primul rând în traduceri franceze. Sub influența conjugată a lui Blair, care se ocupă și de poezia hebraică (v. mai departe, p. 506) și La Harpe, Heliade exemplifică articolul său atât de bogat cu material biblic.

În urma acestora, problemele referitoare la stil au preocupat pe Heliade numai incidental. Notez câteva momente, care nu depășesc în adâncime ceea ce el ne da în 1834: *Curierul Rom.*, 1838, nr. 7 din 18 Dec. (*Extract din cugetările d-lui Joubert*: despre adevărul în stil); *Vocabular de vorbele ce se par nouă în Profețiile lui Dante*, *Curier de ambe sexe*, IV, p. 295 (definiția sublimului); *Scrisori din exil*..., p. 9 (simplul și sublimul au «aceeași treaptă în legile eterne», îi scrie lui N. R. Locusteanu în 1849); *Issachar*, passim; *Biblice*, passim, și mai ales, p. 32—33 (naivitatea stilului biblic este comparabilă cu aceea a stilului homeric și se explică, la fel cu aceea, prin primitivitatea limbii), p. 89 (sublimul este cu atât mai sublim, cu cât este exprimat «prin vorbele cele mai simple și mai triviale»); etc.

LITERATURA = POLITICA

A format subiectul unei conferințe ținute la Ateneul Român în ziua de 10 Decembrie 1867. A fost publicată în broșură aparte, sub titlul *Un fragment din Atheneul Român. Literatură = Politică de I. Heliade R. în conferința din 10 Decembrie 1867. Typărită cu spesele D-lui comite S. Rosetti, Președintele Atheneului, București, 1868.* A fost reprodusă, sub titlul *Literatură = Politică*, în *Issachar*, p. 357—367. Modificările introduse în această ultimă formă șterg caracterul oratoric al lucrării și elimină unele pasaje, dintre care cele mai importante sânt cel dela pagina 44, finalul capitolului IV, începând cu: « De se văd niște adunări ». . . și, în cuprinsul capitolului IX, cel referitor la Maghiari, p. 52—53. În *Issachar* se adaugă însă, în final, câteva rânduri în legătură cu biblioteca literară a lui I. Răureanu: « Nu putem abandona subiectul despre care tractăm, fără a atrage atențiunea cititorilor noștri asupra laborioaselor vegheri ale D-lui I. Răureanu. — Nobila însărcinare ce de june încă își impuse spre a se ocupa despre a conduce junimea pe calea frumosului sau a virtuții îl împinse, fără știrca sa poate, pe tărâmul celei mai fundamentale politice; în ultimii trei ani, începând dela 1867, publică până la patruzeci de elaborate destinate spre a forma o mică *bibliotecă pentru junimea de ambele sexe*. După noi, o politică veră cată să înceapă dela desvoltarea minții și formarea inimii junimii. — Elaborările acestui bărbat conștiințios prin vegheri îndelungate și spese însemnătoare fac onoare profesiei sale și atrag din zi în zi atențiunea bărbaților serioși atât pentru alegerea subiectelor ce a tractat cât și a limbii corecte și a modului de scriere atât de gramaticală. — Terminăm repetind că toți câți se ocupă de știință spre a ameliora soșietatea sau politica studiind trecutul ei, conducând prezentul spre a prepara un viitor mai fericit și provăzând astfel pentru educațiunea junimii, aceștia în adevăr pot zice că face adevărată politică, iar nu cei cari se pun în capul partiturilor și mai vartos împrejurul sau în coada acestora spre a secunda veleitățile ambițioșilor intriganți, sbucinând mințile și desbinând soșietatea pentru interese condamnabile. — Și daca, în regiunea literaturii am putea zice că intră și foile publice, daca și acestea apoi ca literatură ar pretinde că fac politică, atunci cu părere de rău și din experiență vedem că nu fac decât cea mai disgrățiată și cea mai deplorabilă din literaturi ».

În notă adăogă: « În Biblioteca portativă s'a mai publicat câteva din colecțiunea diadelor noastre, între care intră și *Politica și Diplomația*, cum și *Propriul și Comunul*. De vom apuca a da o a doua edițiune, acolo se vor adăogi și aceste dualități dimpreună cu altele ce ne vor fi ocașionate de circumstanțe ».

« Diadele » amintite aici ne vor preocupa în volumul al treilea al prezentei ediții. Ceea ce vom reține în clipa de față este concepțiunea pe care scriitorul o aduce în legătură cu literatura și idealul cultural căruia el îi subsumează întreaga activitate spirituală. Punând ideea de « literă » în centrul noțiunii « literatură », Heliade își însușea una dintre afirmațiunile curente și se găsea pe aceeași linie pe care se găsea

În 1829 când, vorbind despre sonetul *Pacea* al lui Iancu Văcărescu (*Curierul Românesc*, 1829, nr. 17), mărturisea că «literatura nu poate să se nască decât din litere, iar din slove nu poate ieși decât slovnirea», ceea ce trăda fibra latinistă a scriitorului la acea dată.

- 5 Idealul cultural formulat în această cuvântare și în numele căruia este elogiată activitatea lui I. Răureanu, a fost servit de Heliade până la capătul vieții sale. Mărturie pentru aceasta stau diferitele sale proiecte de biblioteci, mai modeste sau mai puțin modeste, locale unele și universale altele. Am vorbit despre ele în *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*. Revenim, concentrând și completând cu unele date ce nu-și aveau locul acolo. Cea dintâi mărturie pe care o
- 10 avem în ordinea aceasta datează din 1829: articolul *Din biblioteca rumânească*, publicat în *Curierul Românesc* din acel an, nr. 35—37, insistă în primul rând asupra sacrificiilor făcute pentru cultură la alte popoare și venea în cele din urmă la Români: «Deci dacă din toate neamurile cele ce se străduiesc a se cultivi au făcut fundații,
- 15 pentru ce să nu se afle și din nația rumânească, care să alcătuește din 7 milioane de suflete, vreo câțiva bărbați avuți care să întemeieze spre nemuritoare pomenire și lauda lor acest fel de fundații? Milostiviți-vă dară, bărbați rumâni cu averi dela Dumnezeu dăruți, a vă îngriji pentru binele de obște. Căutați ce fac celelalte neamuri pentru luminarea patriei lor; luați seama cum să pomenesc în toată
- 20 lumea prin istoriile țărilor numele bărbaților acelora care au întemeiat acest fel de fundații! Cercați și veți pricepe cât de dulce este familiei și următorilor aducerea aminte despre strămoșii săi când văd că se cinstesc și ei de către lume pentru facerile de bine ale moșilor lor! Cumpăniți și cu judecare sănătoasă pricepeți urmările care izvorăsc din așa fapte bune și vă sloboziți inima a da ajutor pentru
- 25 folosul nației; sau dacă nu se îndură cineva a da până viețuește ca să i se veselească inima văzând sporul neamului său, carele izvoraște din fapta sa cea bună, să lase încai la sfârșitul vieții sale cât îl va răbda inima în testament ca să-i rămăe numele în veci nemuritor și vrednic de toată pomenirea». Comitetul recent întocmit, ni se spune, va lăsa la o parte marile probleme ce alimentase discuția zilei: egalitatea, adică, «potrivirea tuturor Rumânilor de obște înaintea legilor», stabilirea privilegiilor naționale și «mărginirea Prințului în datoriile și drepturile sale»; în locul tuturor acestora el va căuta să organizeze învățătura publică. Apelul
- 30 lui Heliade rămase fără răsunet; și pentrucă fundațiile culturale imaginate de el nu luară naștere, scriitorul se mulțumi cu ceva mai modest, dar care putea fi realizat cu puterile sale. În felul acesta ia naștere acea bibliotecă legată de *Curierul Românesc*, al cărei program era adus la cunoștința generală într'un supliment ce însoțește *Curierul* din 1830, nr. 77, sub titlul: *Adaos literal la Curierul Românesc care pe toată luna va eși odată*. Reproducem esențialul, care ne arată
- 35 natura preocupărilor scriitorului la acea dată: «Mulțime de tălmăciri alese și alcătuirii pline de moral stau necunoscute Rumânilor din pricina neînlesnirii tiparului și a mijloacelor de a se da la lumină. În multe rânduri s'a făcut încercare ca să se dea afară prin glasul *Curierului Românesc*, dar mărginirea foii nu iartă a
- 40

se tipări bucăți mai mari și mai întinse. Pentru care se pune înaintea obștii că fiindcă *Curierul Rumânesc* este o gazetă și literală, prin primirea și voia Inaltei Stăpâniri spre întinderea luminii și a cunoștințelor, redacția a hotărît pe fieștecare lună să dea câte un adaos de patru până la cinci coale care se va numi *Adaos la Curierul Rumânesc* și care se va da după chipul următor:

1. Acest adaos va fi dela patru până la cinci coli de mare și va eși pe fieștecare lună odată în formatul sau mărimea ce se vede în această înștiințare.

2. Scopul lui va fi ca să insufle gustul citirii prin deosebite povestiri morale, precum a tatălui celui bun, a mumei cei bune, a bărbatului celui bun și a femeii cei bune ș.c.l.;

3. Va avea o alegere din cele mai frumoase și interesante *Nopti* ale lui Yunk;

4. Va cuprinde o prescurtare lămurită a istoriei patriei, și prescurtări și frumuseți a istoriei tuturor națiilor vestite atât vechi cât și nouă;

5. Va vorbi pentru educația sau creșterea copiilor, pentru moralul în faptă și pentru economia casnică;

6. Se va întinde asupra literaturii rumânești, asupra lămuririi și desăvârșirii limbii și prin urmare va cuprinde multe bucăți și poezii ce vor sluji de pildă spre desăvârșirea stilului și a gustului;

7. Va vorbi asupra deosebitelor științe într'un chip lămurit și lesne ca să fie înțelese și celor ce nu sânt pregătiți pentru dânsule;

8. Asupra deosebitelor meșteșuguri și asupra mijlocului cum să se înlesnească fieștecare;

9. Asupra agriculturii și asupra economiei câmpului ».

Din tot ce-și propunea, *Adaosul literar* nu realizează decât foarte puțin: traducerea parțială a *Poveștilor morale* ale lui Marmontel, făcută de Heliade; traducerea parțială a *Noptilor* lui Young, făcută de Simion Marcovici; *Regulile sau gramatica poeziei*, asupra căreia cf. supra, p. 431—435 și *Meditații poetice*, asupra căreia v. vol. I al prezentei ediții, p. 491—492, 507—529.

Al doilea moment al acestei lupte îl constituie străduința lui Heliade de a alcătui o bibliotecă dramatică, a căreia necesitate sporea în măsura în care se desvolta activitatea Societății Filarmonice. Bogata listă de opere pe care el o publică în *Gazeta Teatrului Național*, nr. 3, p. 31—32 și asupra căreia nu putem stărui aici, ne arată varietatea preocupărilor sale și capacitatea de a pune la contribuție munca celor din jurul său. Dar această bibliotecă dramatică avu soarta

* Societății Filarmonice: ea dispăru în clipa când Societatea fu suprimată.

În urma ei, Heliade organizează o *Colecție de autori clasici*, în care intenționa să publice lucrările cele mai de seamă ale literaturilor vechi și moderne. În concepția ce se găsește la baza acestei întreprinderi, « clasic » însemnează « celebru ». În Octomvrie 1836 scria lui Negruzzi (*Convorbiri Literare*, XII, p. 376—377): « Suntem Români amândoi și socotesc că ne înțelegem și din ochi. Cărțile bisericii, autorii clasici, o enciclopedie de științe și actele și lucrările guvernului alcătuesc o limbă și limba desăvârșită este una din cele ce caracteriză o nație ». Iși pro-

punea să dea câte 24 de broșuri, ceea ce, în șase-șapte ani l-ar fi dus cu « mult mai departe decât mi-am pierdut vremea în *Curierul Românesc* ». Și el ne arată mai departe cu câtă bucurie ar fi schimbat meseria lui uscată de ziarist cu aceea de traducător al marilor opere literare: « Mult mai frumos mi-aș petrece vremea cu Omer, Virgiliu, Tass ș.c., traducându-i și dându-i nației mele, decât să străbat jurnalele ca să pot găsi că cutare sau cutare împărat, mergând pe drum l-a răsturnat căruța și și-a scrântit mâna ». Intreprinderea este sprijinită și de scriitori din Moldova: aici se publică *Antoni* a lui Dumas, în traducerea lui Hrisoverghi; *Maria Tudor* și *Angelo* de V. Hugo, traduse de C. Negruzzi; *Henriada* lui Voltaire, tradusă de Comisul Vasile Pogor. Cu toate acestea progresele sânt foarte încete. Abia la 15 Aprilie 1839 (v. *Curierul Românesc* din acel an, nr. 60) se anunță că prima serie de 24 broșuri avea să se încheie în curând. Și ea se încheie într'adevăr la 2 August din acel an, când apare *Cerul și pământul* de Byron, poemă tradusă de Heliade. Și el explică: « Multele împiedicări n'au iertat pe editorul aceștii colecții a grăbi sfârșitul acestui d'întăiu period. Și pierdicile au fost multele cheltueli și numărul puțin al subscriptorilor ». Periodul al doilea, în care urma să dea în continuare pe Homer, Byron, Rousseau, Hugo, n'ar putea fi început decât dacă s'ar găsi un număr de 200 prenumerați (*Curierul Românesc*, 1839, nr. 60). El revine căutând să stimuleze interesul publicului cititor într'un apel din 1841 (*Curierul Românesc* din acel an, nr. 38), dar nici de data aceasta gândurile sale bune nu fură înțelese și sprijinite.

Cel de al patrulea moment, care este și cel mai important în această ordine, îl constituie proiectul *Bibliotecii Universale*, a cărui primă formă datează din 1843: *Chemare către folos, facere de bine și glorie*, în *Curierul Românesc*, 1843, nr. 4. Pentru importanța pe care o prezintă, reproducem în întregime acest document cultural:

« Literatura românească, încă în fașe, de câțiva ani langă și nu mai dă niciun semn de creștere. Omer a stat cu traducția dela a XII-a rapsodie și cu tipărirea încă dela VI-lea; Lord Byron e nesăvârșit; din V. Hugo abia s'a văzut un volum; Gil-Blas încă dela începutul călătoriilor sale a ostenit; vreo două tragedii din Alfieri, câteva comedii din Molière, o dramă din Kotzebue suntem datorii teatrului național și deodată cu încetarea acestui frumos început, încetară și acești faimoși actori de a mai încoragia virtutea răzbunată și de a biciui vițiul în limba românească; Gerusalemme Deliberata, tradusă până la un loc, operele lui Bulwer mai gata, vor sta poate fără a se arăta pe orizontul mărginit al literaturii noastre; mulțime de alte scrieri și traducții stau ascunse fără nădejde de a vedea lumina; pentrucă nu sunt mijloace de a se tipări, ne lipsesc și fondurile spre aceasta, și răvna cititului.

Jos însemnatul își împlinește o datorie din cele mai sfinte făcând o chemare către floarea nației, sub un guvern al cărui Cap ales, din mica copilărie a fost hrănit de Muze, crescut de ele, și de ele înălțat la treapta cea mai naltă.

Jos însemnatul propune doritorilor de a-și uni silințele și râvna, spre a întocmi o societate prin acții de câte 100 galbeni, și de a depune un fond spre tipărirea cărților lucrate și spre încoragiarea de a se lucra și altele.

Această societate se va compune din soți acționari și soți colaboratori.

Fiind mai trebuincioase la început fondurile, prin urmare este de trebuință a se forma mai întâi societatea acționarilor cari, subscriindu-se într'o listă ce va circula, sau înștiințând pe jos însemnatul printr'o scrisoare, și adunându-se cel puțin până la zece acții, aceștia vor încheia societatea, vor întocmi statutele ei, vor da afară programa autorilor ce se vor socoti mai de trebuință a se traduce acum la început, și vor pofti pe câți vor dori a se înscrie de soți colaboratori după condițiile ce vor socoti de cuviință.

Soții acționari vor fi stăpâni ai fondurilor depuse, vor dispoza despre ele, vor alege dintre dâșzii un casier cu siguranța cuviincioasă și alți colucrători spre dreapta întrebuițare a banilor și în adunare cu toții vor alcătui statutele privitoare în interesul și creșterea fondurilor, și prin urmare în interesul și creșterea literaturii.

Ei vor hotări și vremea cât vor găsi cu cale a ținea această societate, și până la împlinirea sorocului nu vor fi volnici a-și trage nici capitalul depus nici foloasele ce vor ieși.

Adunându-se și soții colaboratori, vor face statutele ce se vor găsi cu cale, își vor împărți lucrarea după programa dată, își vor însemna drumul ce au să urmeze în lucrările lor; vor adopta o limbă priimită între toți mai raționabilă și capace a exprima ideile autorilor ce vor avea să traducă și altele câte esperiința și trebuința vor înfățișa.

Vor avea încă hotărâte adunări între toți, și fiecare va citi în seanță lucrările sale; și săvârșindu-se o scriere o vor face cunoscută și o vor recomanda spre tipărire soților acționari sau comitetului împuternicit de ei.

Un soț acționar poate deveni și soț colaborator, de va priimi să lucreze sau în traducții sau în compoziții ale sale, și de se va conforma cu statutele întocmite de soții colaboratori. Precum și un soț colaborator va putea deveni soț acționar, de va cumpăra o acție și va depune în casă prețul ei de 100 galbeni. Se pot însoți asemenea mai mulți colaboratori spre a cumpăra o acție.

Soții acționari, în adunările lor, vor găsi de cuviință, vor hotări un autor oarecare, o scriere oarecare a se traduce sau a se compune, un premiu pentru lucrare, cum și banii de a se tipări.

Socotesc că este de prisos a arăta vrednicilor de cinste compatrioți foloasele și gloria dintr'o asemenea lăudată unire. Sunt oameni cari hotărăsc pe tot anul mai multe sute de galbeni a-i pierde pentru totdeauna întru mulțumirea unor plăceri trecătoare. Aci nu este vorba a dărui sau a pierde 100 galbeni, ci a-i înmulți; a-și trage cu vreme și capitalul și câștigul; a da nației o avere morală nepieritoare; a lăsa viitorimei o comoară în care cu dreptul va fi înscris numele fiecăruia soț; a deschide drumul de o muncă cinstită la atâția juni, a-i pregăti cu lucrarea limbii către fapte și scrieri mai mari; a le deschide o perspectivă de folos și de cinste; a încuragia și a arăta la lumină talentul ascuns și timid; și prin toate acestea a-și câștiga fiecare soț o glorie meritată, cu un preț așa de mic! Și în adevăr

gloria cea adevărată nu are cu sine chinuri și ostenele obositoare; ostenele ei sunt pline de plăceri cuvivoase, conștiința le ușurează, și răsplata e sigură.

Imi fac, fraților, și această datorie; eu am lucrat și am cheltuit mai mult decât poate un om; am obosit singur și alerg la ajutorul dumneavoastră, nu
5 pentru mine, ci pentru Nație, căreia de fi veți întinde mâna eu voi lua nouă putere, și cu dumneavoastră împreună vom putea sluji Patriei și limbii ei potrivit cu brațele ce vor lucra și cu epoha în care ne aflăm ».

Dar pentrucă nici de data aceasta propunerea nu avu răsunetul așteptat, Heliade lansează din nou, în 1845, un proiect modificat al acelei societăți: era vorba acum
10 de un capital de două mii de galbeni, care s'ar fi împărțit în o sută de acțiuni. Prețul modest al unei acțiuni, douăzeci de galbeni, era de natură să ispitească pe cumpărători și Heliade face mărturisirea că șasezeci de acțiuni erau angajate (v. articolul *Insoțire pentru tipărire de cărți*, în *Curierul Românesc*, 1845, nr. 18). Se pare că noua chemare găsi mai multă ascultare: urmând să se dedice cu totul
15 organizării acestei întreprinderi, el părăsi redacția *Curierului Românesc* la 1 Octombrie 1845, lăsând-o în seama prietenului și colaboratorului său I. D. Negulici până la 1 Decembrie 1846 (*Curierul Românesc*, 1846, nr. 17 și 102). În cursul anului 1846 merge la Lipsca, unde își procură material tipografic nou și de unde se întoarce la începutul anului 1847 (v. *Foaia pentru minte...*, 1847, nr. 1). Ar fi adus zece prese
20 și peste două sute de chintale de literă, pentru care plătitise mai mult de opt mii de galbeni (v. *Curier de ambe sexe*, V, ed. II, p. 248 și *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris, 1851, p. 360—361. Vezi totuși și *Foaia pentru minte*, 1847, nr. 1, unde se vorbește numai de cinci prese și câteva măji de literă nouă, precum și scrisoarea
25 adresată lui N. Duiliu la 21 Aprilie 1847, în *Acte și scrisori...*, p. 55—56, în care arată că suma investită de el în această întreprindere se cifra la 2.300 galbeni, dar că intenționa să recurgă la ipotecarea caselor). Materialul, adus în 1847, avea să fie distrus după revoluția dela 1848 de armatele de ocupație rusești. În timpul pregătirii, Heliade lansează un ultim apel către public, o *Chemare*,
30 datată din 25 Martie, care apare în *Curierul Românesc*, 1846, nr. 26 și supliment și în *Curier de ambe sexe*, V, p. 239 sqq. și care este însoțită de un bogat catalog. Reproducem atât *Chemare*-a cât și catalogul după ediția a II-a a *Curierului de ambe sexe*, V, p. 238—243 (catalogul), 243—247 (apelul).

ISTORIE

- 35 Herodotu
Thucidide
Xenophonte
Plutarchu
Erodianu
Dionisiu Alicarnaseu, *Antichități romane*.

Cesar
 Sallustiu
 Titu Liviu
 Tacitu
 Justinu, *Historie universală*
 Suetoniu, *Historie a 12 Cesari*
 Quintu Curtiu, *Historia lui Alexandru*

Rollin
 Montesquieu
 Gibon, *Historia scăderii popolului roman*
 Herbelot, *Bibliothecă orientală*
 Bossuet
 Voltaire
 J. Müller, *Asupra istoriei generelui umanu privire generală*
 Rottek
 Vico, *Philosophie istorică — știință nouă*
 Herder, *Idee asupra filosofiei istoriei umanității. — Scrisoare asupra progresului umanității*
 Lessing, *Cercare asupra destinelor gen relui uman*
 Guizot, *Historia civilizației în Europa*

PHILOSOPHIE

Platon
 Aristotele
 Ciceron, *Opere filosofice și morali*
 Seneca
 Marcu Aureliu
 Bacon, *Opere complete*
 Cartesiu, *Opere filosofice și morali*
 Spinoza, *Ethica*
 Malebranche, *Recercările verității*
 Locke, *Despre înțelegința umană*
 Leibniz, *Cercare de Theodicee asupra bunătății lui Dumnezeu, libertății omului și originea răului. — Nuoă cercare asupra înțeleginței umane. — Opusculu și scrisori*
 Wolff, *Despre Dumnezeu, Mund, sufletul uman. Philosophia sa*
 Berkeley, *Principele cunoștințelor umane. — Dialogurile lui Hylas și Philonous. — Alciphron sau philosophul*
 Humes, *Recercări asupra înțeleginței umane*
 Kant, *Critică a rației pure. — Critică a rației practice*
 Fichte, *Principele științei. — Despre destinația omului. — Despre relația idealismului cu religia*

- Hegel, *Phenomenologia spiritului*. — *Enciclopedia științelor filosofice*
 Josef Schelling, *Idee pentru o filosofie a naturii*. — *Despre un suflet universal sau*
hypothesa fizice superioare spre explicația organismului general. — *Sistema*
idealismului transcendent. — *Bruno sau despre principiul divin și natural*
 5 *al obiectelor*. — *Despre relația artelor cu natura*
- Clarke, *Despre existența și atributele lui Dumnezeu*. — *Probe despre religia naturală și*
religia revelată
- Hutcheson, *Recercări asupra originii ideilor ce avem despre frumusețe și virtute*
 Burke, *Recercări asupra originii ideilor ce avem despre frumos și sublim*.
 10 Sulzer, *Teorie despre frumos*.
- J. J. Rousseau
 Charron, *Despre înțelepciune*. — *Discursuri*
 Pascal, *Cugetări*
 La Rochefoucauld, *Reflexii, sentințe și maxime morale*. — *Examen critic de maxime*
 15 Addison, *Spectatorul*.

ȘTIINȚE

DREPTURI

- Grotiu, *Tractat despre război și pace*
 Burlamaqui și Felice, *Principiile dreptului natural și politic*
 Pufendorf, *Despre datorită omului și cetățeanului, prescrie de legea naturală*
 Hegel, *Basile filosofiei dreptului*
 20 Kant, *Proiect de pace perpetuă. Principe metafizice de jurisprudență*
 Blackstone, *Comentariuri asupra legilor engleze*
 Gravina, *Originea dreptului civil sau historia legislației la Romani*
 Beccaria, *Despre delict și pedeapsă*
 Pilati de Talusso, *Tractat despre legile civile*. — *Tractat despre legile politice ale*
 25 *Romanilor din timpii Republicei*
 Montesquieu, *Opere*
 Middleton, *Tractat despre senatul roman*
 Chapman, *Cercare asupra senatului roman*
 Gabriel Naudé, *Considerații asupra corpului (sic) de stat*
 30 La Noue, *Discursuri politice și militare*
 St. Evremont, *Reflexiuni asupra genului popoului roman*.

POLITICA

- Platon, *Republica și Legile*
 Aristotele, *Politică*
 Cicero, *Republica*

- Machiavel, *Opera*
 Hobbes, *Corpul politic sau elementele legii morali și civili*
 Fergusson, *Cercare asupra societății civile sau historia civilizației*
 Locke, *Despre guvernul civil*
 Fenelon, *Telemachu*
 Thomas Morus, *Utopia*
 Bernardin de St. Pierre, *Harmoniile naturii*
 Harrington, *Oceana. — Aphorismi. — Dialoguri asupra adevăratei forme de guvern popular. Cele șapte modele de republice antice și moderne*
 Filangieri, *Știința legislației*
 Godwin, *Tractat despre justiția politică.*

ECONOMIA POLITICĂ

- Xenophonte, *Economica*
 Aristotele, *Economicile*
 Vauban, *Decima (dijma) regală*
 Turgot, *Despre formația și distribuția avuțiilor. — Teoria valorilor. — Disertație asupra grânelor*
 Quesnay, *Tabel economic și maximă generală a guvernului. — Sistemă de economie politică*
 Dupont de Nemours, *Physiocratie sau constituția naturală a guvernului celui mai avantajos generelui uman*
 Smith, *Avuția națiilor*
 Malthus, *Principe despre populație*
 Godwin, *Refutația principelor lui Malthus*
 Ricardo, *Principe despre economia politică*

ȘTIINȚE NATURALE

- Ptolemeu, *Opere astronomice*
 Copernic, *Revoluțiile orbilor cerești*
 Kepler, *Comentariu asupra mișcărilor lui Marte. — Stella nouă. — Despre comete.*
 Galileu, *Nuvellele regiilor stellate. — Dialoguri. — Scrisoare la Don Virginio Cesarini, etc.*
 Newton, *Principele filosofiei naturale. — Scrisori*
 Laplace, *Sistema mundului*
 Herschel (ambi), *Memoriuri asupra nebuloaselor*
 Lambert, *Sistema mundului*
 Huygens, *Cosmotheorose*
 De Luc, *Scrisori physice și morali asupra istoriei pământului și omului. — Scrisori asupra istoriei physice a pământului*
 Cuvier, *Discurs asupra revoluțiunilor globului terestru*
 Euler, *Scrisori la o prințesă din Germania asupra unor sujete de physică și filosofie.*

HISTORIE NATURALĂ

Aristotele, *Historia animalelor*

Pliniu, *Historie naturală*

Vaillant, *Discurs asupra structurii florilor, diferențele lor și [întrebuițarea] părților lor*

- 5 Linneu, *Sistema naturei*. — *Principe de Botanică, etc.*
 Buffon, *Opere complete*
 Bernardin de St. Pierre, *Opere complete*
 Humboldt, *Tabelle ale naturei*. — *Geographia plantelor*
 Swammerdam, *Biblia naturei*
- 10 Réaumur, *Memoriuri asupra istoriei insectelor*
 De Geer, *Idem*
 Trembley, *Historia polipilor*
 Bonnet, *Contemplația naturei*.

BELLE ARTE

- J. Paul Richter, *Esthetică*
- 15 Bouterweck, *Esthetică*
 Sulzer, *Teorie generală de belle arte*
 Lessing, *Laocoon*
 Winkelmann, *Historia artei la antici*
 Lanzi, *Historia picturei în Italia*
- 20 Hagedorn, *Reflexii asupra picturei*
Viața pictorilor.

ARHITECTURA

Stichlitz, *Historia arhitecturii*
 Hirt, *Historia arhitecturii*

MUSICA

- Baini, *Despre viața și influința lui Pietro Luigi Palestrina*
- 25 Fink, *Originea și progresele muzicii*
 Staaforde, *Historia muzicii*
 Hauser, *Historia cântării bisericești și a muzicii sacre*
 J.-J. Rousseau, *Dicționar de muzică*
 Gretry, *Cercare asupra muzicii*.

LETTERATURA

RETORICA, POETICA

- 30 Aristotele
 Longinu, *Despre sublim*
 Quintilianu, *Instituțiunile oratorice*

Ciceron
 La Harpe
 Marmontel
 Blair

ELOQUINȚA

- 5 Demosthene
 Eschine
 Lysia
 Isocrate
 Ciceron
- 10 St. Augustinu
 St. Jeronymu
 St. Ioan Chrisostomu
 St. Basiliu
 St. Grigoriu
- 15 Elie Miniate
 Bossuet
 Fenelon
 Massillon
 Bourdaloue
- 20 Mirabeau
 Benjamin Constant.

P O E S I E

PROFEȚI, RAPSODI, BARDI, EPOPEE

- Davidu
 Solomon
 Jeremia
- 25 Omeru, *Iliada*. — *Odiseea*
 Ossian
 Virgiliu
 Milton, *Paradisul pierdut*
 Dante, *Comedia divină*
- 30 Klopstock, *Messia*
 Tasso, *Gerusalemme liberata*
 Camoens, *Luciadele*
 Don Alonzo d'Ercilla, *Araucana*
 Pulci, *Morgante*
- 35 Boiardo și Berni, *Roland amoratul*
 Ariosto, *Roland furiosul*.

DRAME

- Eschilu
 Sophocle
 Euripide
 Aristophane
- 5 Seneca
 Plautu
 Terențiu
- P. Corneille
 T. Corneille
- 10 J. Racine
 Crébillon
 Molière
 Regnard
 Beaumarchais
- 15 Victor Hugo
 Shakespeare
 Schiller
 Goethe
 Alfieri
- 20 Monti, *Aristodemu*
 Manzoni, *Carmagnola*
 Silvio Pellico, *Francesca di Rimini*
 Hugo Foscolo, *Ricciarda*
- Pindar
- 25 Sapho
 Theocritu
 Anacreonte
- Phedru
 Orațiu
- 30 Ovidu
 Juvenal
 Persu
 Boileau
- Byron
- 35 Thomas Moore
 Dante
 Petrarca

Metastasio
Hugo Foscolo
Lamartine.

ROMANȚURI

Eliodoru
D-na Lafayette
Hamilton, *Opere*
Le Sage
Voltaire, *Contes philosophiques*
J. J. Rousseau, *Nuoa Eloisă*
Bernardin de St. Pierre, *Paul și Virginia*. — *Coliba indiană*
D-na Cottin, *Amelia Mansfield*. — *Elisabeth*
D-na Sévigné
D-na Genlis, *Adela și Theodor*
D-na de Staël, *Delfina*. — *Corina*
Chateaubriand
Victor Hugo, *Notre Dame*
D-na George Sand
Balzac
Walter Scott
Bulwer
Goethe
Cervantes
Boccace, *Fiamme'a*
Manzoni.

Transcriem în continuare textul *Chemării*, în ortografie actualizată.

«De vreo douăzeci de ani începu a se auzi în toată România vorba *literatură*; mai înainte nici înțelesul nu-i era cunoscut. Incepură a se scrie, a se traduce și a se tipări câteva cărți, se distinseră câțiva scriitori și astăzi peste tot locul se aude din gură în gură expresiile: *literatura română*, *născânda noastră literatură*, *înaintarea literaturii noastre*, etc.; însă ce avem în comparație cu precedenta însemnare de scrieri ce se văd la alte nații? și precedenta însemnare a căta parte coprinde din cărțile unei întregi și complete biblioteci? — Unde ne sunt cărțile? Cari ne sunt maestrîi ca să poată ieși discepolii? — Maestrîi Romanilor fură Grecii; maestrîi Europei fură Grecii și Romanii; ai noștri pot fi Grecii, Romanii, Italianii,

Franțesii, Spaniolii, Germanii, Englesii. — Înțelegem noi limba lor? sau făcutu-i-am ca ei să ne vorbească în limba noastră?

A înțelege o nație mai multe limbi este mai anevoie; a se traduce mai mulți și varii autori într'o limbă este mai cu puțință; și aceasta din urmă și-a propus
5 jos-insemnatul, cugetând a da națiunii un început de *biblioteca universală*. Într'însa se vor coprinde cei mai remarcabili autori antici și moderni, ale căror scrieri au contribuit spre împlinirea faptei mari a civilizațiunii, spre formarea minții și inimii umane, spre perfecția omului. — Fără niște asemenea scrieri nu e literatură, nu e progres.

10 Cu traducția scrierilor arătate în precedenta însemnare limba noastră, trecând prin toate dominiurile cunoștințelor umane, exprimând ideile tuturilor autorilor celebri, va legiui vorbe, phrasi și expresiuni, se va lăți și întinde în toate laturile horizontului științei, și făcându-se capabilă a exprima orice cugetare, va deveni
15 limba viitorului României și se va înfățișa splendidă și radioasă literaturii naționale. Fără limbă nu e nici o literatură națională. La nicio nație n'a existat literatură până când și-a exprimat ideile într'un gergu (geargon).

Spre a putea ajunge la împlinirea cugetului său, jos însemnatul, după micile noastre mijloace, promite tuturilor zeloșilor Români a da pe tot anul câte 21 volume
20 dela 25 până la 30 coale fiecare. Periodul fiecăruia an va fi împărțit în zece despărțiri și din fiecare se vor publica câte:

	3	volume	Istorie
	3	»	Filosofie
	3	»	Drepturi
	2	»	Politică
25	1	»	Economie politică
	2	»	Științe Naturale
	1	»	Belle-Arte
	1	»	Retorică și Poetică
	2	»	Poezie
30	3	»	Romanțuri
	21		volume

In anul dintâi se va începe cu Herodot (Istorie), Platon (Filosofie), Burlamachi, Beccaria, Montesquieu (Jurisprudență), Filangieri (Politică), Riccardo (Economia politică), Bernardin de St. Pierre (Științe Naturale), J. P. Richter (Belle-Arte), Aristotele, Longin (Retorică, Poetică), Homer (Iliada), D-na de
35 Staël (Corina sau Italia).

Astfel din an în an se va urma înainte până la împlinirea programei (daca Dumnezeu va binecuvânta întreprinderea și va însufla Românilor dorința mântuirii!).

40 Când în volumele date în anul curgător nu se va împlini opera începută, se va urma aceeași operă în anul următor.

Pe fiecare patru luni vor ieși câte șapte volume. Ediția va fi uniformă, toate cărțile vor avea același format în octavo, hârtie velină, literă St. Augustin.

Va întreba însă cineva: «bine, întreprinderea este bună și mare, poate; spre împlinirea ei însă e necesitate de mari spese; unde sunt fondurile?» — Fondurile întreprinzătorului sunt și au fost întotdeauna în inimile binecucetătorilor Români. Odată era mai puțini să cugete bine, acum sunt mai mulți. Aceștia știu să judece; vor apreași întreprinderea și vor alerga spre aducerea ei la îndeplinire. Generozitatea lor o va judica posteritatea.

Voiu deschide o subscripție de câte zece împărătești pe an; voiu da pentru acești zece împărătești acele 21 volume; voiu ruga pe DD. abonați a se subscrie pe cinci ani, ca să poată ieși cel puțin autorii antici clasici; voiu mendica, ca să zic astfel, luminarea și mântuirea națiunii, și iată fondurile mele; sunt sigur într'însele, pentru că stau acolo de unde nu se mai pierd, stau în tezaurul meu cel mai prețios, stau în inima voastră cea nobilă și generoasă, fraților mei Români. Puneți mâna pe inimă și întrebați-o cât bate întru dorința luminării și mântuirii și vă veți putea încredința dacă fondurile mele sunt sigure sau nu. A se încrede cineva în judicata sănătoasă a oamenilor, în acea dorință de luminare mântuitoare, este mai deopotrivă cu a se încrede însuși în Dumnezeu; căci Dumnezeu este Cuvântul, Mintea universală, Adevărul și Lumina și căci Dumnezeu în multe prin oameni operă.

Cât folos poate aduce națiunii această faptă, se poate judica de oricine: cultura limbii, răspândirea cunoștințelor, mântuirea de rătăcirile întunerecului, stima străinilor și a posterității și, ce este mai mult, stima noastră către noi înșine. — Dar, Domnii mei, e mare vorba aceasta: *stima către sine*; și nouă ne-a lipsit și ne lipsește încă, pentru că n'am avut mai nimic de a stima în noi dela o epocă încoace. Ne-a lipsit de toate în adevărata lor semnificație, și n'am stimat nici legi, nici guvern, nici dregători, nici ostași, nici preoți, nici cetățeni, nici părinți, nici fii; de nici unele n'am avut cum se cuvine să aibă o nație spre a se respecta pe sine și a fi respectată de alții. În atâta necredință ajunsese Românul despre sine încât proverbi rușinători el aplica sieși; producțiuni ale acestui pământ binecuvântat, ca să fie mai de frunte, mai însemnate, căta să aibă un nume străin; tot ce era sălbatic și mai prost, acela era românesc însuși în ochii noștri. Vai de ostirea ce a pierdut credința că va învinge și vai de nația ce a pierdut stima către sine.

Prin înmulțirea cărților alese se răspândesc luminile și cunoștințele, se înmulțesc bărbații a dirige toate ramurile: și când dregătorul își împlinește cu conștiință și cu lumină înalta sa însărcinare; când preotul luminează în biserică mai presus de mii de făclii materiale; când cetățeanul își cunoaște drepturile sale și mai vărtos sacrele sale datorii, căci dela împlinirea datoriiilor poate avea cineva și oarecare drepturi în societate, când părintele știe cât e de mare sarcina pusă asupra-și de a împlini creșterea și mântuirea fiilor săi; atunci vine acea *stimă către sine*, atât de fructiferă în virtuți și fapte mari, *încrederea în sine* atât de întreprinzătoare și plină de rezultate fericite.

Toți părinții începură a simți în ziua de astăzi necesitatea de a da fiilor o creștere după mijloacele și cunoștințele ce au. Niște asemenea cărți ca cele arătate mai sus sunt singure care pot întregi o creștere și forma bărbați în mai multe ramuri. Acestea există cu adevărat în alte limbi, însă cei mai mulți nici că le cunosc, și pentru mulți din câți le cunosc sunt foarte scumpe. A le avea cineva pe toate sunt necesare sume foarte mari; a le avea în limba română e deajuns numai zece împărătești pe an și peste tot ar costa la 300 împărătești în 30 de ani.

Implinirea sau și începerea numai a acestei întreprinderi este un monument din cele mai colosale ce se înalță în memoria înțelegerii și cunoștinții române din ziua de astăzi. Numele celor ce vor contribui spre susținerea și reușirea ei vor fi înscrise în frontispițiul acestui edificiu litteral spre eterna lor aducere aminte ca făcători de bine ai națiunii și mântuitori ai ei de erorile întunecului orbirii morale.

Abonamentul se face pe cinci ani și banii se vor plăti din an în an, la darea afară celor șapte volume anuale.

După împlinirea de cinci ani, dacă întreprinzătorul va corespunde așteptării publice, zelul Românilor va face să se îndeplinească fapta începută și va prenoi prenumărația pe alți cinci sau zece ani.

Chemarea întreprinzătorului este către România întreagă: Munteni, Moldoveni, Transilvani, Bănățeni. El este sigur că în vreo șapte milioane de Români se vor afla 400 cari să ajungă spre a întâmpina spesele de 4000 împărătești ce sunt de neapărată nevoie pe fiecare an pentru traducători, corectori, tipăritori și hârtie.

Pre lângă aceasta se mai alătură și această foaie de subscripție. Doritorii de a ajuta această întreprindere vor binevoi a se subscrie și a o trimite înapoi la redacția acestei foi. Suma de zece împărătești se va plăti, după cum s'a zis, la ieșirea celor dintâi șapte volume.

La 1828 Martie 25 ieși prima foaie publică de când există România. Foaia aceasta fu *Curierul Român*. Pe atunci se apropia lumina civilizației între noi. Numărul întâi al *Curierului*, ieșit în ziua Bunei Vestiri, anunță apropierea unei aurori în orizontele coloniilor Romane. El apoi fu înainte mergătorul tuturilor începerilor de 'naintare, anunță termenii adoptați de Reformă și înlesni înțelegerea limbii regulamentare; prepară și dete ființa *Curierului de ambe sexe*, ce aduse la lumină și populariză literele străbune și vorbele ce le reclamă și limba și naționalitatea noastră. Ziua Bunei Vestiri este ziua când Angelul Păcii anunță Virginii Mântuirea lumii. Tot în această zi *Curierul* face, în toată România, precedenta chemare cu tabla alăturată. Buna priimire a cititorilor va putea face ca într'o zi această foaie națională prin sume de guri să poată răsuna: «Bucură-te Românie, că au răsărit peste tine luceaferi ce au luminat Europa!». — Fie, Domnilor mei Români, ca prin patriotismul vostru acea zi să poată răsări mai curând! Eu nu pociu face mai mult decât să arăt, să încep și să știu cu religiozitate condițiunile; a voastră este susținerea faptei, și toată lauda finelui ».

În ceea ce privește ordinea stabilită pentru traduceri, se pare că Heliade însuși nu era pe de-a întregul fixat: în nota menționată din *Foaia pentru minte* se spune că primele traduceri vor fi făcute din clasicii greci și latini; *Chemarea* (cf. supra, p. 462) menționa pentru început și din antici (Herodot, Platon, Aristotel, Longin, Homer), dar și din moderni. Trebuie să admitem, date fiind condițiunile în care se afla Heliade, că programul său de lucru era determinat de colaboratorii pe care-i avea. Aceștia erau Aristia, Negulici și Nenovici, alături de care erau invitați și alți colaboratori. Aristia, care începuse încă de mai înainte traducerea *Iliadei* (cf. volumul de față, p. 94—104, precum și explicațiile p. 484—485) continua cu aceeași operă; Nenovici traducea pe Xenofon, Negulici pe Chateaubriand, (*Martirii*), iar Heliade pe Herodot, Dante, Guizot (*Istoria civilizațiunei*), George Sand (*Lelia* și, probabil, și *Consuelo*, care începu să se tipărească la sfârșitul anului 1847. Pentru toate acestea v. *Insemnare-a la ed. II a Curierului de ambe sexe*, V, p. 248). Puțin diferită apare lista de autori și opere traduse și publicate în forma în care ea a fost comunicată de Heliade în *Mémoires...*, p. 360—361: aici este vorba și de Cervantes, Byron, Hugo, Dumas și Allieri.

Întreprinderea lui Heliade a copleșit pe unii, a entuziasmat pe alții. În articolul *Simțimăntele unui Bănățean*, Tincu Velia spunea (*Foaie pentru minte*, 1847, nr. 45) că proiectul măreț al literaților bucureșteni a scos la lumină și Români de aceia « la cari această auroră a luminării nu le bineveni, născominând că Românii nu ar fi încă copti pentru așa ceva sublim, și multe altele, ori din ne'ntelegere, ori din pismă. Nimica de aceea Domnilor! întreprinderea D-lui Eliad și a cullucrătorilor lui e deamă de toată lauda, merită recunoștiința și mulțămita tutulor Românilor, — dea Dumnezeu numai ca să se realizeze ». Din alte considerațiuni porneau însă rezervele și criticile altora. Pentru C. A. Rosetti, Heliade se dovedise, cu prilejul acesta, un om interesat materialicește și mai cu seamă incorect: după ce încasase bani buni ca să publice acele traduceri în românește, el rămăsese cu banii, iar publicul nu se alesese cu nimic (v. articolele publicate sub pseudonim în *Tânțarul*, 1859, nr. 11 și 12, p. 43 și 47. Ceva asemănător în C. Boliac, *Critică criticii, Românul*, 1859, nr. 144: Heliade ar fi atacat în mod intenționat guvernul, deoarece numai în felul acesta ziarul său, *Curierul Românesc*, putea fi suprimat fără ca el să restituie abonamentele). Să nu uităm însă că Rosetti era animatorul, și mai cu seamă tipograful *Asoțiației pentru înaintarea literaturii* și că întreprinderea lui Heliade concura scopurile culturale ale acestei asociații și mai cu seamă interesele materiale ale tipografiei. (V. Statutele *Asoțiației în Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. I, București, Göbl, 1902, p. 44—49; tot acolo, p. 50—55, cărțile ce se propuneau spre traducere și tipărire și cele traduse).

Aprobările pe care le recolta erau însă elocvente, iar entuziasmul foarte semnificativ: Domnitorul era în fruntea subscriitorilor (*Curierul Rom.*, 1846, nr. 27), printre care găsim și pe generalul Mavros, socrul lui Ioan Ghica (v. *Curierul*, 1846, nr. 28; v. și nr. 31 din același an, unde se publică scrisoarea acestuia; generalul își exprimă aci bucuria pentru apropiata realizare a proiectului lui Heliade). Cea

mai caracteristică mărturie ne vine însă din partea lui George Crețeanu. Intr'o scrisoare din 6 Aprilie 1846, pe care am amintit-o în *Ideologia*. . . , p. 194, el spune: « Indată ce am citit acea Chemare dela 25 Mart, am simțit o vie bucurie, văzând marele progres ce vom face în literatură; și în marea mea mișcare am strigat: 5 « Bunul Eliade! cu ce zel lucrează el pentru Români! ajute-i Domnul! ». Și din acel minut am și rezolus d'a stărui la tata ca să-mi dea și mie acci zece împărătești.—Viind dar acasă acum de sărbătorile Paștilor, rugai pe bunul meu părinte, care, deși nu-i prea dă mâna a ține cheltuieli mari, dar face orice sacrificiu pentru ceea ce știe că e necesariu la creșterea fiilor săi; așa dar îmi promise că, plecând la 10 București, îmi va da acei bani; și eu, cu cea mai mare plăcere, mă grăbii a te înștiința, rugându-te ca să binevoești a mă subscrie și pe mine între abonații la începutul de bibliotecă universală. Și, viind acolo, voiu aduce și cei zece împărătești » (*Curierul Rom.*, 1846, nr. 32).

Am afirmat aiurea (v. articolul *Louis Aimé Martin și proiectele de biblioteci universale dela București*, în *Revista Istorică*, XXII, nr. 7—9, p. 225—234) că proiectul lui Heliade Rădulescu derivă dintr'un proiect similar francez, care purta numele *Le Panthéon littéraire* și a cărui organizație este arătată, în 1836, în unele manifeste (v. G. Vicaire, *Manuel de l'amateur de livres du XIX-e siècle*, t. VI, p. 319). Anul următor, Aimé Martin, directorul secțiunii literare a acestei întreprinderi editoriale, tipări o lucrare lămuritoare, *Introduction au Panthéon littéraire*, care, cu titlul său interior, se numea *Plan d'une bibliothèque universelle. Études des livres qui peuvent servir à l'histoire littéraire et philosophique du genre humain, suivî du catalogue des chefs-d'œuvre de toutes les langues et des ouvrages originaux de tous les peuples*. Lucrarea este alcătuită din două mari părți: o introducere, în care sânt analizate o parte din cărțile de mare răsunset ale culturii universale, și un vast catalog, în care erau concentrate lucrările cele mai de seamă ale literaturilor vechi și nouă. În *Ideologia literară*. . . , p. 173—193, am analizat scrierea lui Aimé-Martin și am publicat paralel catalogul lui Heliade și pasajele corespunzătoare din cel francez, ajungând la concluzia certă că scriitorul român urmează de aproape scrierea franceză. Evident, bogăția catalogului lui Aimé-Martin depășește cu mult pe aceea a lui Heliade; scriitorul român adaogă totuși câțiva scriitori care nu figurau în catalogul lui Aimé Martin și faptul acesta denotă o diferență semnificativă de concepție între dânsii: în timp ce scriitorul francez, legat puternic de clasicism, nu face decât ușoare concesii față de literatura nouă, Heliade este cu mult mai generos cu scriitorii zilei. Intr'o publicație pe care acesta o cunoștea și o punea la contribuție, *Journal des Débats*, 1844, 27 Februarie, se spunea că Aimé Martin era « l'homme de notre temps peut-être qui sent le mieux nos grands classiques, qui les a étudiés avec le plus d'amour et de respect ».

Când Titu Maiorescu se ridica, în *Aforisme (Convorbiri Literare, II, p. 291)* împotriva lui Aimé Martin, el mergea împotriva a tot ceea ce se spusese până atunci despre scriitorul francez în cultura română. Admirația pe care Heliade

Rădulescu a avut-o față de el nu era ceva izolat: numeroși sânt scriitorii români care se inspiră din Aimé Martin sau au față de el o nețărmurită admirație. Am urmărit aiurea raporturile dintre el și Negulici (*art. cit., Revista Istorică, XXII, nr. 7—9; Ideologia literară . . .*, p. 169—173), am arătat de asemenea că Ioan Ghica era tributar scriitorului francez (v. *Introducerea* la vol. I al acestei ediții, p. 46—47; compară din I. Ghica, articolul *Ochire asupra științelor*, în *Propășirea*, p. 203—205 cu pasajul din *Introduction au Panthéon littéraire*, p. 17—18, pe care Ghica îl urmează cu fidelitate, ceea ce contrazice buna opinie pe care Dan Bădărău o avea, în *O sută de ani de naturalism în România*, Iași, 1930, p. 117—118, despre scriitorul român). O părere deosebit de bună despre Aimé Martin avea și Kogălniceanu; el recomandă foarte călduros, în *Propășirea*, p. 64, *Educația mumelor de familie*, pe care Negulici o traducea din scriitorul francez și care avea să apară la București, în două volume, în 1844 și 1846: « Reputația acestui cârți este europeană și de un mare folos ar fi să o vedem publicată și în românește ». Iar în răspunsul pe care-l dă lui Sion în 1855 (*Răspunsul unui pamfletist către un moralist*, în *România Literară*, p. 196) Kogălniceanu așează pe Aimé Martin alături de J. J. Rousseau: ei doi au cercetat cauza viciilor și au arătat mijlocul îndreptării. Și o părere tot așa de favorabilă față de opera amintită are și N. Bălcescu (în *Filosofia socială. Despre educația mumelor de familie sau civilizația neamului omenesc prin femei*, de D. Aimé Martin, tradusă în românește de I. D. Negulici, în *Foaia pentru minte*, 1846, nr. 4—5), deși nu acceptă toate părerile expuse acolo, bunăoară aceea că Nordul va cucerii și civiliza Orientul. Bălcescu este convins că « vremile concuistelor au trecut » și că civilizația se va face numai prin schimbul ideilor, nu prin cuceriri. În liniile ei mari, cartea rămâne și pentru el o operă excepțională și scriitorul subliniază cu satisfacție atâtea merite ale sale, cum ar fi întemeierea educației mai mult pe sentiment decât pe inteligență.

Cultul lui Negulici pentru Aimé Martin s'a manifestat între altele prin traduceri făcute dintr'însul. În afară de *Educația mumelor de familie*, pe care am amintit-o, el ne dă și un articol *Despre amor. Lege fizică și morală a naturei*, (*Curierul Românesc*, 1846, nr. 47), precum și *Scrisori la Sofia* (asupra fizicii, chimiei și istoriei naturale, *Curierul Românesc*, 1846, nr. 40, 42, 45, 49—52, 56—58, 60—63), care erau proiectate mai întâi în două volume, apoi în patru (v. *Curierul Românesc*, 1844, nr. 37 și 1846, nr. 99). Figura scriitorului francez era în așa fel popularizată în cercurile culte din țările noastre încât unul dintre Golești, Alexandru Goleșcu-Albul, putea fi supranumit Aimé Martin (v. I. Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Alcalay, 1905, p. 300). Este drept că pentru Goleșcu-Albul scriitorul francez era o autoritate la care se raporta în toate situațiile: el este amintit, în discuția pe care o are la Brussa cu Vasile Mălinescu, alături de scriitori de reputația lui Proudhon și Lamennais (v. scrisoarea lui Mălinescu adresată din Brussa, la 20 Februarie 1851, lui Ștefan Goleșcu, în George Fotino, *Din vremea renașterii naționale românești. Boerii Golești*, București, 1939, vol. III, p. 193).

Un cult deosebit pentru Aimé Martin dovedește C. D. Aricescu: originar din Câmpulung și legat prin aceasta de Negulici, admirator și colaborator, până la o anumită dată, al lui Heliade, era firesc lucru ca el să împărtășească admirațiile literare ale acestora. In *Istoria Câmpulungului, prima rezidență a României*, București, 1855—1856, el se întreabă (vol. II, p. 77) ce ar deveni femeia, dacă ar fi educată după principiile lui Fénelon sau Aimé Martin. Intr'o societate tot atât de distinsă este menționat scriitorul ce ne preocupă și într'altă parte (vol. II, p. 106): printre scriitorii care figurau în biblioteca egumenului Dionisie dela Aninoasa sânt menționați Fénelon, Aimé Martin, Chateaubriand și Lamennais. Scriitorul francez i se impune și în articolul *Femeile în societate*, publicat în *Reforma*, I (1859), nr. 19. Preocupat de aproape de educația femeii, era firesc lucru ca numele lui Aimé Martin să fie invocat de Aricescu într'un roman ca *Misterele căsătoriei*, București, 1861—1863, (vol. I, p. 37, 39; vol. II, p. 10 și 92; vol. III apare în 1886 și are, între altele, o eroină care se chiamă Sofia și care descinde în parte din Sophie a lui Aimé Martin). Mai mult decât oriunde însă, Aricescu se lasă influențat de scriitorul francez, și anume de scrierile traduse de Negulici, în lunga poemă intitulată *Florica*, apărută la București, în 1847 și « dedicată la sexul frumos ». « Planul poemioarei » aduce aceeași supravvalorificare a scriitorului: « O! amorul adevărat, precum îl înțelege Ruso, Aimé Martin, și toți bărbații care au luminat lumea » (p. 5). « Poemioara », o poemă lungă și naivă împărțită în 12 epoci, ne înfățișează educația pe care un tânăr o face iubitei sale înainte de căsătorie. Paralel cu descifrarea tainelor naturii, ei descifrează în sufletele lor sentimentul iubirii. Asistăm la lecturi din autorii la modă, la reverii și pierderi de conștiință, la călătorii în nopți cu lună către un templu grec rătăcit pe colinele Muscelului, vedem pe buna prietenă ce vine în urma iubiților cu două buchete și în cele din urmă sântem obligați să ascultăm exprimarea dragostei ajunsă la apogeu:

Așa! Paradisul e inima ta.

Ho! sublimă Dona, nu te voui uita!

Ajungem în felul acesta la inevitabilul jurământ, care în căldura sentimentului nu se mai chiamă românește, ci italienește: « il giuramento »; jură amândoi pe tot, chiar « pe taica ». Și scriitorul, care face din opera sa un fel de lexicon literar, primește din loc în loc o mână de ajutor dela unii scriitori consacrați înaintea lui, cum ar fi Voltaire, « Gigant cu gura d'aor și brațele de fer ». — In toată această operă Aimé Martin este prezent în epigrafe, în text, în note. *Educația mumelor de familie, Scrisori la Sofia și Despre amor*, sânt puse la contribuție în aceeași măsură, deși Aricescu nu citează decât rareori titlul operei după care se conduce. La scriitorul francez se referă bunăoară textul următor (p. 110):

« In univers, Sofio, e totul simțitor »,

Așa într'un loc zice un mare autor —

și pe el îl explică nota: « Aimé Martin. Această epocă e o imitație din primele *Scrisori la Sofia*, traduse de D-lui I. Negulici ». Și tot de el vorbesc versurile urmă-

toare, (p. 122) — ultima mărturie pe care o citez în ordinea aceasta, unde s'ar putea invoca un material cu mult mai bogat:

Al inimii femeii profund cunoscător,
Aimé Martin citește în sufletu-i d'amor
Chemarea ei sublimă...

Amintesc în cele din urmă că tot în 1847 apare la București remarcabila operă a lui G. Baronzi, *Cugetările singurătății*, care ne arată că și un poet de altă putere sufletească se lăsa ușor ispitit de autoritatea moralistului francez: poezia *Stele Căzute* (p. 21—24) pornește pe un text epigrafic desprins din Aimé Martin. Dar Baronzi nu se lasă sugrumat de tonul moralist al acestuia, ci plutește liber și puternic în altă atmosferă:

Dar care n'e ursita, te 'ntreb plângând cu dor,
Că din pământ se face și cuibul și mormântul,
Și viața e fanalul ce-l stinge noaptea vântul
Nainte de-a ajunge la templul de amor!

.....
Când știu că mâine poate voi trece-a morții punte,
Perdut, cum pere 'n aer un sunet muzical;
Când știu că-mi se va stinge cu mine suvenirul,
Ca sărutarea undei ce fuge după mal,
Și când vor curge lacrimi pe palida mea frunte,
Nu știu de plânge lumea poetul ori martirul;
Nu știu dacă ființa-mi, obiectul răzbunării,
Se perde ca pe mare, de viscole, un val,
Ca lacrema ce seacă sub geana remușcării,
Ca lampa ce tâlharul o sparge c'un pumnal!

Mai poate surprinde în cazul acesta că și Ardealul se adresa, până târziu de tot, operei lui Aimé Martin (v. I. Vulcan, *Limba florilor*. — *După Martin Aimé*, în *Familia*, IX, 1873, p. 212)?

Cu proporții reduse, proiectul lui Heliade de bibliotecă universală este reluat de Dimitrie Bolintineanu; asupra acestuia v. *Dâmbovița*, 1858, nr. 7 din 1. Nov.

CUVÂNT LA EXAMENUL ȘCOALEI FILARMONICE

A fost ținut în seara de 29 August 1834, deschizând primul examen al elevilor dela Școala Filarmonică. S'a jucat cu acel prilej *Fanatismul* de Voltaire, în traducerea lui Heliade (v. *Opere*, I, p. 628—630). *Cuvântul* s'a publicat în *Curierul Românesc*, 1834, nr. 39; a fost reprodus în broșura *Lucrările Societății Filarmonice dela 1 Dechem. 1833 până la 1 April. 1835. Publicate spre știința D.D. soți*, București, 1835, p. 1—9; a fost reprodus de asemenea în *Culegerea din*

1836, p. 5—13 și, parțial, în *Issachar* . . . , p. 81—82. Ca piesă documentară a fost reproduc în mai multe studii; amintesc: D. C. Ollănescu, *Teatrul la Români, Analele Academiei Române*, s. II, t. XX, p. 59—63, T. Burada, *Cercetări asupra Școalei Filarmonice din București, 1833—1837, Convorbiri Literare*, XXIV, p. 13—18; G. Baiculescu și I. Massof, *Teatrul românesc acum o sută de ani*, [București], 1935, p. 40—46. Recent, a fost reproduc în Ioan Eliade-Rădulescu, *Scrieri literare. Ediție comentată de George Baiculescu*, Craiova, 1939 («Clasicii români comentați»), p. 303—309.

- Preocupările pentru teatru ale lui Heliade erau pe de o parte moștenite dela societatea fanariotă și școala grecească, iar pe de altă parte dela Dinicu Golescu. Târziu, Cesar Boliac făcea mărturisirea că o anumită operă dramatică grecească «a fost din cele dintâi ce am văzut reprezentate pe scena grecească în țara noastră, din care putem zice că s'a răsfânt oarecum și ideea de teatru național, între școlarii marelui Lazăr» (*Teatrul Național, în Curierul Românesc*, 1846, nr. 27). Din această societate se desprindea apoi Costache Aristia, un însușit luptător pentru teatrul românesc și un priceput sfătuitor în chestiuni de teatru. Sub impulsul celor petrecute în școala grecească, Heliade însuși jucase, în 1819, rolul Hecubei în *Hecuba* lui Euripide, tradusă în românește de A. Nănescu (Ollănescu, *op. cit.*, p. 37). Mai înainte ca Heliade să înceapă lupta lui pentru cultură, problema teatrului românesc preocupase deaproape pe Dinicu Golescu, în *Insemnare a călătoriei mele* . . . , Buda, 1826. Marele boer critică pe de o parte starea de lucruri din țara lui, unde teatrul întrebuița o limbă necunoscută poporului, iar pe de altă parte arată marile binefaceri ale acestei instituții. Din această concepție ia naștere programul «Societății Literare» dela București din 1827, care prevedea între altele și înființarea unui teatru național. Moartea, în 1830, a lui Golescu, face ca proiectul să fie amânat. Mentalitatea timpului cerea ca inițiativa să fie sprijinită de persoane de vază. Și la data aceea, nici prin situația lui socială, nici prin merite recunoscute, Heliade nu cucerise cuvântului său autoritate: gramatica din 1828 n'ar fi putut fi tipărită dacă n'ar fi fost închinată «Societății Literare», iar *Curierul Românesc* n'ar fi apărut fără protecția lui Dinicu Golescu. Pentru ca Heliade să poată întemeia teatrul românesc, avea nevoie de un patron aparținând boierimii țării. Iancu Văcărescu, îndrăgostit într'adevăr de teatru, era prea comod ca să ia pe seama lui o răspundere așa de mare. Prin 1832 Heliade cunoaște însă mai deaproape pe Ion Câmpineanu (*Issachar*, p. 79: «după vreo doi ani» dela moartea lui Dinicu Golescu), care nutrea el însuși proiecte asemănătoare. Rodul mărturisit al acestei apropieri este Societatea Filarmonică.

Natural, Heliade nu suspendase preocupările sale în legătură cu teatrul în așteptarea lui Câmpineanu. El însuși notează (*Curier de ambe sexe*, I, ed. II, p. 108; nota este reproducă în *Opere*, I, p. 617) că Societatea Filarmonică fusese proiectată din 1831, deci înainte de intervenția lui Câmpineanu. Este drept că nicio probă directă sigură nu confirmă data comunicată de el; dar unele mărturii din acea vreme pot fi invocate ca argumente accesorii și pentru aceasta se impune

să fie semnalate. În *Curierul Rom.* din 1831, nr. 4 din 11 Ian., el spune, vorbind despre repertoriul lui Kreiwig: «Cât este de râvnit pentru tot Românul a vedea odată prin îndemnul celor mai mari și un teatru național, unde nu puțin se desăvârșaste pre lângă năravuri și limba. Un acest fel de teatru, subt o îndreptare înțeleaptă, este censura obiceiurilor și școala moralului». Puțin mai târziu el revine arătând necesitatea reprezentărilor cu scopuri de binefacere (*Curierul Rom.*, 1831, nr. 22 din 9 Aprilie): «este vrednic de toată râvna de a începe a se introduce și la noi acest fel de seri spre scopuri făcătoare de bine, a școalelor, spitalurilor, familiilor scăpătate». Cu astfel de scopuri, Heliade și mai mulți prieteni «au hotărât de două ori pe an a se sui pe șenă, și în limba rumânească, pentru ajutorul școlarilor sărmani a da câte o reprezentație» (*Curierul Rom.*, 1832, nr. 2 din 31 Ianuarie). Și puțin mai târziu el revine (*Teatrul Bucureștilor, Curierul Rom.*, 1833, nr. 57), arătând marea importanță pe care teatrul o prezenta pentru conducătorii de state, al căror interes el căuta să-l stârnească pe calea aceasta: el era «singurul organ al stăpânilor, prin care poate că îmblânzească și să deștepte duhurile după trebuință, să dărapene obiceiurile cele ruginite și să insufle virtutea». Și pentru că societatea românească vedea în artistul dramatic o ființă de rang inferior, el aduce exemplul Rusiei, unde artiștii erau încadrați funcționarilor și se bucurau de toată stima și de toate drepturile acestora.

Societatea Filarmonică exista astfel înainte de constituirea ei oficială în Octombrie 1833. Școala avea să se deschidă la începutul anului 1834: la 19 Ianuarie din acel an, Câmpineanu și Heliade anunțau Eforia Școalelor că în ziua de 20 Ianuarie vor începe cursurile la școala de «musică vocală, de declamație și de literatură» (Ollănescu, *op. cit.*, p. 52). Programul, datorit lui Heliade, fusese publicat mai înainte, în *Curierul Românesc*, 1834, nr. 71 din 7 Ianuarie. Interesul ce se leagă de acest program, la care ne-am raportat și în alte împrejurări, ne determină să-l reproducem aici în întregime. Este publicat sub titlul *Soțietate Filarmonică*:

«Cea mai mare parte din boieri și alți cetățeni, pătrunsă de adevărul cel dovedit de atâtea veacuri, că teatrul, însoțit cu învățătura publică, este cel mai d'adreeptul și singur mijloc de a derăpăna obiceiurile cele urite și a forma gustul unei nații, toți într'o pornire și într'un cuget, prin toate casele, au început a-și arăta dorința cea mare a se chibzui mijloacele spre a putea cu vreme a se dobândi un Teatru Național.

Așa s'a găsit cu cale a se forma o tovărășie sau Soțietate Filarmonică, ale căria mădulare fiește care va contribui câte un ce pe an spre a se întocmi o școală de literatură, declamație și muzică vocală, și scopul aceștii școli să fie a pregăti tineri prin cari, pe de o parte să putem avea un teatru, și pe de alta să se întreducă și să se întinză în prințipat muzica vocală. Amatori s'au aflat îndestui spre a se numi soți și prin a lor dărnicie plină de râvnă s'a și adunat o sumă de bani cu care să se poată acoperi toate cheltuelile spre aceasta. Numele amatorilor și sumele ce au dat se vor face cunoscute în vreuna din foile viitoare.

Cu banii se va închiria o casă pentru școala sus pomenită, se vor plăti profesorii trebuincioși, se vor pune în pension spre învățătură un număr de cinci fete deocamdată, cu toate cele trebuincioase, hrană și îmbrăcăminte, se vor întâmpina trebuincioasele școliei, ș.c.l.

5 Eliad va fi directorul acestei școli și casierul societății și la vreme va da socoteală înaintea soților atât despre a sa direcție cât și despre întrebuițarea banilor casei; și adunările societății se vor face din vreme în vreme pentru chibzuirile înaintării aceștii întreprinderi, în aceeași sală de învățătură. D. Bongianini va fi profesorul de muzică, a căruia destoinicie și talent s'au recunoscut și în cele mai înaintate întru civilizație locuri. D-lui va cerceta la început dispozițiile tinerilor ce vor dori a se da spre învățatura aceștii frumoase arte, și va alege un număr până la 12, cu care va urma învățăturile sale. D. Aristia va fi profesorul de declamație, carele va începe cursul său mai întâi a deprinde pe tineri întru citirea cea curată; a păzi punctuația; a apăsa citirea după duhul perioadelor, introducând pe cititor în înfelesul celor scrise. A doilea, va păși întru citirea cea adevărată a versurilor, apărând pe cât se va putea pe cititor de a face a se auzi monotonia rimei. A treilea, va trece întru a arăta patimile și caracterele, imitând pe cât se va putea natura. A patrulea, va înainta întru facerea jestelor (hironomie), întru mișcarea musculilor, întru luarea pozițiilor interesante vederii și picturii și întru zugrăvirea cea desăvârșită a patimilor și caracterelor. A cincilea și în sfârșit, va ajunge, prin unirea la un loc de mai mulți tineri, în partea cea dramatică.

Eliad va fi profesorul de literatură pregătitor cu teoria acelora ce D. Aristia va pune în lucrare prin declamație, și spre înlesnirea cheltuelilor casei va face lecțiile sale gratis. Lecțiile sale vor fi despre elocvență și felurile ei, despre stil și felurile lui, despre înalt, simplu sau jos, despre frumos, despre gust, despre proză și poezie, despre felurile poeziei, o prescurtă istorie a literaturii națiilor celor mai însemnate, autorii cei mai vestiți ai acestor nații, capo-d'operele sau scrierile lor cele mai însemnate și în sfârșit va face un curs deosebit despre poezia sfântă sau cea ovreească, ai căria autori sau prooroci sânt traduși în limba noastră și din a căria rodnicie de frumuseți vor fi scoase cele mai multe exemple despre înalt și frumos, care se află cu îmbilșugare, și poate că nicăiri cu atâta întraripare ca în Psalmii lui David, cei cântați pe vârful și în poalele Libanului, și în Elegiile plângeroase ale lui Ieremia, cele suspinat pe prunturile Iordanului. Limba bisericii el o va avea drept temeiul spre a forma alcătuirea școlarilor săi în deprinderile ce vor face, dându-le drept model urzeala limbii Scripturii întocmite cu atâta înțelepciune de părinții noștri.

35 Spre înlesnirea școlarilor și spre întinderea acestor lecții la mai mulți doritori, cea din urmă față a Curierului Românesc va fi hotărâtă spre publicarea lor, de unde, fără greutate a scrisului, le vor avea școlarii gratis și vremea scrierii se va putea
40 întrebuița spre alte băgări de seamă folositoare.

Cursul literaturii și al declamației va fi slobod de obște la orice tânăr fără să fie supus la niciun fel de condiție (se înțelege însă, la tineri cari sau în colegiul

din Sf. Sava sau în alte școli private vor fi urmat în vreo limbă, încai învățăturile a câteva clase de Umanioare).

Pentru lecțiile literaturii care privesc spre cunoașterea frumuseților autorilor și ale scrisului și prin urmare spre a și le însuși cineva, este de prisos de a mai vorbi, fiind cunoscute de oricine; iar pentru declamație, care din multe întâmplări a fost neîngrijită și prin urmare necunoscută, mă socotesc a face câteva însemnări spre îndemnul tinerimei către ascultarea aceștii lecții atât de folositoare.

Un bun declamator este pentru o limbă aceea ce este și un bun artist muzicant pentru executarea unei bucăți muzicale. În zadar un compozitor și-ar alcătui operele sale, căci tot meșteșugul său ar rămânea mort, fără ispravă și chiar necunoscut, dacă artiști asemenea lui sau aproape de a lui învățătură nu s'ar afla să execute cu destoinicia, expresia și înfocarea cea cuviincioasă compozițiile lui. Cea mai desăvârșită și cea mai atingătoare arie, cântată de un nedestoinic cântăreț, în loc de întinerirea inimii ar pricinui spaimă ascultătorului. În zadar un orator sau un poet și-ar alcătui cuvintele sau poemele sale, căci vor fi departe de a săvârși isprava cea dorită, dacă nu vor fi citite sau de dânsii sau de cititorii lor cu expresia cea chiară și potrivită duhului celor scrise. Declamația sau citirea cea bună trebuie să facă în duhul ascultătorului aceeași întipărire și ispravă, care muzica o săvârșeaște în inima lui.

În zadar un preot s'ar sui pe amvon să predice moralul Evangheliei, dacă citirea sau glasul său cel sălbatec și nepotrivit cu marea cuviință a vredniciei sale ar speria pe ascultători sau ar aduce o ispită de șoaptă în lăcașul Domnului. În zadar un învățător pe catedra sa profesorală ar cugeta să arunce sământa învățăturilor sale în inimile școlarilor săi, dacă pre lângă al său metod nu ar uni și o limbă sau rostire didactică și deșteptătoare unde trebuie. În zadar un avocat ar nădăjdui să câștige inimile judecătorilor, dacă toată elocvența sa de tribunal ar socoti-o numai în niște țesături încurcate și în niște strigări netrebnice și vrednice de osândă într'un lăcaș însuflător de sfială și icoană a tribunalului ceresc. În zadar un general s'ar încerca să învierșuneze duhurile și inimile soldaților săi, arătându-le pe vrăjmaș, dacă mișcările sale cele de Tersit nu vor putea să meargă în același paralel cu ale viteazului care sub picioarele sale iartă pe protivnicul său cel învins, sau dacă glasul său nu va putea să detune cu aceeași putere și vibraire întocmai ca al trâmbiței cei vestitoare de biruință; și, în sfârșit, în zadar un actor s'ar sui pe șenă ca să ne înfățișeze veacurile trecute, patimile și virtuțile, ca să ne învețe sau să ne pricinuiască petrecerea, dacă mișcările sale cele stângace, dacă glasul său cel necioplit și neimitator și dacă musculația obrazului său nu se vor potrivi cu persoana ce ne arată. Aceste povățuiri și deprinderi se învață cu desăvârșire numai prin declamație și prin urmare această învățătură este de trebuință la toată treapta de cetățean. Câți oameni și-au aflat a lor norocire și au scăpat de multe primejdii numai prin a lor frumoasă înfățișare și rostire! și iar la câți bărbați destoinici și învățați le-au fost pricină de neisbutire și chiar de nenorocire numai a lor rece și necioplită manieră de înfățișare și rostire!

Această însușire este înăscută în om mai mult și mai puțin ca și cântarea, ca și elocvența, ca și poezia; și un declamator, povățuit numai de pornirea sa cea firească, poate să treacă înaintea unui artist, întocmai ca un cântăreț sau versificator, povățuiri numai de fire, înaintea unui muzicant și poet cari, pe lângă fire, au adăogat și învățăturile pregătitoare și băgările de seamă și aflările a mai multor bărbați din mai multe veacuri adunate la un loc.

Daca scrierea sau cărțile unei limbi este trupul literaturii unei nații, declamația este sufletul ei; fără dansa, literatura este ca moartă și niciodată nu va face isprava unui trup însuflețit. Poate să vază cineva forma și mărimea ei, întocmai precum vede trupul unei tinere de o frumusețe îngerească, sau al unui bătrân încuviințat de o formă uriașă, care a țintat vederea și mirarea a mai multor veacuri, însă galben, înghețat și fără de simțire; și niciodată nu va auzi glasul cel încântător sau bărbătesc și plin de putere, care să întinereze inimele și să ne pornească lacrimile sau să ne deștepte și să ne pue pe cugetarea cea cuviincioasă; niciodată nu va fi pătruns de glasul cel adevărat al zânelor celor frumoase al literaturilor, zic, celor nouă; niciodată nu va simți puterea cea energică a elocvenței lui Demosten și Cicero, fermecul și însuflarea lui Omer și Virgile, strămutările și răpirile lui Pindar și David, fără electricitatea cea dătătoare de viață a declamației.

După ce am arătat scopul cel așintător al aceștii școale și învățăturile ce se vor urma într'nsa, acum se face cunoscut că cursul acestor învățături se vor începe dela 15 ale aceștia Ianr., deocamdată în casele D. Pitarului Dincă Boerescul, în dosul Sf. Sava și peste drum de D. Câmpineanul. Câți din tineri vor dori a urma cursurile arătate se vor îndrepta la Redactoriul Gazetei, unde vor găsi pe Eliad tot'dauna până la 12, și se vor înscrie în lista școlarilor.

Încât pentru fete, am arătat că se vor pune în pension spre învățatură, cu îmbrăcăminte, hrana și cele trebuincioase din casa soțietății. Se va alege un număr până la cinci copile cu prințipuri bune de moral și cu dispoziții la muzică, și învățăturile ce li se vor da în pension vor fi: limba rumânească și franțozească, declamația, muzica vocală și danțul. Câți din părinți vor dori ca fiicele dumnealor să urmeze aceste învățături folositoare și pe urmă să le hotărască de artiste, să binevoiască a se îndrepta asemenea la Redactoriu, de dimineață până la prânz, de unde vor fi povățuiți către D. Bongianini întru ceea ce privește spre a se cerceta copilele la dispozițiile ce au la muzică. Pentru cheltuelile însă ce soțietatea va face spre creșterea fiicelor D-lor, vor da încredințare că sfârșindu-și învățăturile le vor hotări întru această carieră.

Nu intenționăm să facem un istoric al Societății Filarmonice. Subiectul a ispitit pe mai mulți cercetători și dacă rezultatele la care s'a ajuns sânt nesatisfăcătoare, explicarea trebuie căutată în împrejurarea că Filarmonica era numai manifestarea culturală a lojei masonice dela București. Faptul a fost întrevăzut de Bogdan-Duică, *Ist. lit. rom. mod.*, I, p. 125—126, dar lipsa aproape totală a

documentelor și ambiguitatea celor existente l-au împiedicat să privească mai adânc în viața Societății. În vremea care ne preocupă, loja se reorganiza, având ca mare maestru pe Câmpineanu, ceea ce explică și prezența lui în fruntea Societății Filarmonice. Programul ei l-a publicat Heliade în *Issachar*, p. 62. Este un program complex: cultural, social, dar mai cu seamă politic. Articolul I prevedea «căderea protectoratului exclusiv al Rusiei; garanția exclusivă a puterilor Europei». Ridicându-se împotriva Rusiei, loja avea să fie lovită de politica moscovită, care își recrutează instrumentele în persoana a doi dintre membri, Cesar Boliac și doctorul Tavernier. Imprejurările, care aveau să ducă la desființarea Societății Filarmonice, sânt înfățișate de Heliade în *Issachar*, p. 85—87. Pentru conflictul Heliade-Tavernier, care marchează unul din momentele de criză ale lojei, v. A. Billecocq, *Le nostre prigionie ou le Journal de Billecocq*, Paris, 1849—1850, vol. I, p. 127—130: *L'affaire Eliade et Tavernier*.

Odată cu greutatea ivite în sânul societății își încetează apariția și *Gazeta Teatrului Național*, pe care Heliade începuse s'o publice în 1835 ca organ al teatrului ce lua ființă și din care au apărut, la date neregulate, 13 numere, ultimul fiind dela începutul anului 1837.

Cuvântul lui Heliade afirmă concepția utilitaristă a artei teatrale. Aceeași concepție se desprinde și din pasajele citate anterior și ea caracterizează crezul literar al scriitorului român în toate timpurile. Menționăm câteva momente. Pe această concepție se desfășoară activitatea *Gazetei Teatrului Național*. Într'un articol asemenea, dar care desvoltă idei caracteristice lui Heliade (*Despre influența teatrului asupra năvurilor unei nații*, în nr. 2), se menționează, după Platon, părerea că tragedia îndeplinește aceeași funcțiune socială ca și legile, că ea pedepsește pe vinovați și cinstește virtutea. «Această idee publică, care pare că înalță pe poet până la treapta legiuitorului, au pus-o în lucrare Cornelie și mai ales Volter, care putem zice că au făcut din tragedie o școală de filosofie și de morală: tragedia *Fanatismului* a fost cea mai simțitoare și cea mai pătrunzătoare lovitură ce fanatismul a putut simți în toată Europa». Artistului dramatic îi revine în felul acesta rolul eminent «de a păstra sănătatea soțială». Același rol îl atribuie el teatrului și atunci când vorbește de montarea tragediei *Saul* a lui Alfieri, tradusă de Arista (*Curierul Rom.*, 1837, nr. 47): adevăratul rost al teatrului este «de a se face o școală de morală și de luminare, ca prin pilde vii a se desvolta în public naltele simtimente ale religiei, patriotismului, cetățeniei, cunoașterii dreptelor și a datoriiilor, ascultării către pravili și către cei mai mari... Dacă nația noastră pruncă încă începe în toate, dacă și noroadale în pruncia lor au trebuință de o creștere morală și politică, și dacă fiecare creștere trebuie să-și ia un metod, metodul acestui resor sau organ de creștere, teatrul zic, este a se începe prin felul clasic, care contribuște la formarea și a limbii și a duhului și a inimii». Iar în *Curierul Rom.*, din 1845, nr. 24, este și mai categoric: «Dai unui popol așezăminte, îi dai regulamente organisătoare, îi faci școale, îl faci a se deștepta

din somn, atunci îndată începe a se simți trebuința unui amvon mai splendid decât miile de făclii materiale, unei tribune curate de patime care să-și înfigă temelile adânc în principie, unei scene fulgerătoare de vițiu și însuflătoare de virtute, unei scene naționale în toată puterea cuvântului ».

- 5 O dare de seamă despre reprezentarea, cu acel prilej, a *Fanatismului*, s'a publicat în *Curierul Rom.*, 1834, nr. 39, precedând textul cuvântării lui Heliade. Am reprodus-o în *Opere*, I, p. 628—629.

10 Reproducem în continuare nota cu care Heliade introduce publicarea tragediei *Regulus* de Heinrich Iosef Collin în traducerea lui Iancu Văcărescu. Apărută în *Curierul Rom.*, 1834, nr. 17, ea ne arată mai apropiat vederile lui Heliade în materie dramatică la acea dată:

« În următorul număr se va începe tragedia lui Regulu, traduse de d. I. Văcărescul; dar mai nainte socotim de trebuință, pentru pregătirea cititorilor, a da o mică idee despre poezia dramatică și pe urmă și de subiectul tragediei.

- 15 În poezia dramatică, cu o deslușire mai înțeleasă, se copind bucățile ce sânt hotărâte a se reprezenta în teatru, sau acelea care sânt în chipul acestora.

20 Numele *dramatic* vine dela verbul grecesc δράω, ce va să zică a face; și s'au numit felul acesta de poezii, *dramaticce*, pentrucă într'insul povestirea din partea autorului lipsește, lăsându-se a face actorii sau persoanele ce lucrează, aceea ce ar trebui să povestească poetul.

Aceste bucăți dramatice sânt de mai multe feluri: unele sânt jalnice, în care poetul voește să pricinuiască milă și lacrimi privitorilor, și cele de felul acesta se numesc *tragedii*, care mai tot'auna se sfârșesc cu moartea cuiva.

- 25 Altele spre îndreptarea năravurilor iau în răs greșalele oamenilor, batjocoresc vițurile și, înfățișând în alții patimile noastre cele rele, ni le arăt uricioase. Și precum în tragedii stăpânește jalea, în aceste dimpotrivă domnește răsul. Cele de felul acesta se numesc *comedii*.

Sânt altele unde poetul amestecă și mila și răsul și acestea se numesc *drame*, cu toate că numirea *dramă* se poate conveni la tot felul de bucată teatrală.

- 30 Luxul iubitor de plăceri mai pe urmă a urcat pe șenă pe aceste două nedes-părțite surori, adică pe poezia cu muzica; și atâta le-a însoțit, încât mai toată vorbirea între actori să se săvârșească cântându-se. Felul acesta de bucăți, prin învoire, s'au numit *opere*, unde natura a dat loc mulțumirei sau meșteșugului.

- 35 Franțezii, ca să aducă mai firește muzica pe teatru, adică să vorbim când trebuie a vorbi și să cântăm când trebuie a cânta, au isvodit *vodevilul* unde se află și cântece și vorbe.

Fiu al plăcerii este asemenea și *melodrama*, unde în vreme ce actorul vorbește, muzica cântă imitând espresia vorbirii, de multe ori împlinind deșărtul tăcerii actorului.

- 40 Se joacă asemenea pe șenă și bucăți unde vorbirea cu totul lipsind, actorii se esprimează sau se înțeleg prin semne, gesturi sau mișcări. Și bucățile acestea se numesc *pantomime* ».

Ca exemplu de critică dramatică datorită lui Heliade reproducem articolul *Teatrul Bucureștilor*, apărut în *Gazeta Teatrului Național*, p. 43—44.

« Reprezentațiile rumânești se urmează regulat pe toate săptămânile. Vodevilul *Nevinovații* a plăcut publicului; dar critica cea sănătoasă a mai multor privitori trebuie să o arătăm aci spre îndreptarea școlarilor. Cea dintâi și mare greșală a noilor actori este că din sfiala cea firească ce au trebuit să aibă la început când au debutat pe șenă, acum au sărit într'altă margine de neastâmpăr: mai toți se află într'o neconținută mișcare când sânt pe șenă, și în vreme ce gura mănâncă vorbele sau de tot le schimonosește din pricina că nu își învață rolele, mâinile și picioarele nu le stau la un loc. Imbrăcămintea școlarilor, și mai vârtos a școlarelor, nici de cum nu corespunde cu rolele lor. Demoazela Vlasto în rolul Blandiniei, fata văduvii unui isprăvnicel de moșie, vine și va să arate pe șenă, împotriva simțului celui bun, împotriva voinței autorului, dintr'o simplă și nevinovată țărancă, o domnișoară plină de cochetărie: o roche de mătăsărie, cordoane și catarâmi ce întunecă ochii mahalalelor, coafură grămădită și întindichiată, împlinea locul unei rochi curate și bine făcute albe, unui șorț elegant și unor coșite pline de nevinovăție. D-la Ralița în *Nevinovați* în horul țărancelor cu secere în mână însuși umpluse degetele de inele de diamant câte a putut să găsească pe acasă. D. Burileanul a ajuns într'un vecinic neastâmpăr: mâinile, picioarele, capul, umeri i mijlocul, nu-i stau la un loc. Bine este a putea cineva să facă a zâmbi răsul în ochii și buzile privitorilor și a pricinui veselia a unui public, însă să bage de seamă să nu fie cu cheltuiala sa; aș vrea să răz la reprezentația unei bucăți comice de Sosia, de Spiț, de Scapin, dar nu de Burileanul. Meșteșugul comicului este să facă personajele ce înfățișează de răs, iar nu pe sine. Comicul cel îndemnatic totd'auna este serios, gesturile îi sânt puține (afară numai dacă nu înfățișază vreun nebun, vreun fricos sau altecea în care mișcarea cea multă este trebuincioasă). Vorbele exprimate bine, musculația obrazului potrivită cu zicerea, liniștea și sângele rece al exprimării dau mult mai mult să înțeleagă decât niște gesturi și mișcări telegrafice, sau mai rumânește a zice, decât răsăcăratul picioarelor și încrucișarea mâinilor ca tocălia în vânt, ce nu poate fi de altă treabă decât să sperie paserile. Totd'auna mâna întinsă prea mult afară din trup, ardicată mai sus decât capul și lăsată mai jos decât genuchele nu este în firea vorbirii și nici nu putem să o vedem la niciun om cu mintea întregă și întru toate sănătos. Gesturile sau mișcările sânt de mare folos mușilor, dar și ei când le fac peste măsură nu pot să însufle de cât răsul și cu paguba lor.

A zice cineva *capul, ochii, nasul* și a le și arăta, a zice că *a încălcat pe cal* și a-și încălica și degetele ș.c.l., nu e de trebuință a arăta că este de prisos și nici de cum nu șade bine, căci astfel de oameni cu gesturi nemiruite sânt arătați cu degetul și între cei mai simpli și fără învățătură oameni. Asta e un chip de vorbire al oamenilor celor stricați și poate să rămâie pe seama ischiusarilor vremii trecute, și țângăilor îmbastonați și încrevâtați ai celui de acum. *Nimic peste măsură*,

este diviza cea vecinică ce gustul a avut-o în toate veacurile și la toate națiile. Inlemnirea la un loc, amortirea mâinilor și a picioarelor, vorba adormită, stângăcia la orice mișcare, sfiala și temerea la oricare pas sânt asemenea de nesuferite precum sânt de grețoase și rătoitul cel mult, neastâmpărul fără cumpăt, neîndemmatica și îndemnare, [sic] potopul vorbelor și obrăznicia. Dar toate aceste băgări de seamă nu pot să folosească unui actor cât siguranța că-și știe rola, și mai nainte de a o învăța, pătrunderea și înțelegerea bine a personajului ce joacă. În zadar un actor și-ar învăța rola și și-ar medita gesturile maimuțindu-se în oglindă, dacă nu se simte pe sine pătruns și îmbrăcat cu ființa persoanei ce reprezintă; oglinda actorului trebuie să-i fie în inimă și tot meșteșugul îi este să arate natura. Și iară, când actorul este pătruns de adevărul și ființa persoanei ce joacă, cu toată pătrunderea sa totd'auna o să fie un urăcios actor dacă, neîngrijind naturelul său, va voi să se facă copia altuia, căci totd'auna privitorul o să vadă o copie urită și grețoașă și o natură silită. Un actor a căruia fire este liniștită sau furioasă, în zadar s'ar încerca imitând pe altul să facă un tiran furios sau cu sânge rece: în cel din fire furios voi să văz pe Neron, pe Caligola, plini de mânie, și în cel din fire cu sânge rece voi să văz pe tiranul că poruncește uciderea cu cea mai mare liniște și astâmpăr. Artistul cel bun își meditează personajul său, și după al său naturel geniul său croește noi eroi, noi tirani, noi pătimiși. Neîncetat băgător de seamă al naturii tutulor patimilor, tutulor vițiilor, hromatizate după naturelul fiecăruia om, se face un zugrav sencer al naturii și arată publicului său niște icoane vii într'un nou chip, dar totd'auna adevărat și firesc. Și mai bine îmi place urituș pus frumos după natură și la locul său, decât frumosul pus urit și fără judecată.

Fiară oricât de grozavă, șarpe cât de veninat,
Toate plac când meșteșugul cercetând le-a imitat.

F A B U L A

S'a publicat în *Biblioteca portativă*, LXV, p. 183—212; s'a reproduș în *Sati-rele și fabulele*, p. 215—247.

Fabula a preocupat pe Heliade pentru prima dată în *Gramatica poeziei*, p. 57—59, când el pune la contribuție, prin mijlocirea lui Lévizac, studiile respective ale lui Le Batteux și Marmontel (v. supra, p. 434; *Ideologia literară*, p. 105—106). Asupra chestiunii revine în articolul închinat lui Dimitrie Țichindeal, în 1838, publicat ca prefață la ediția din acel an a fabulelor acestuia (*Filosofice și politice prin fabule învătățuri morale*; și în *Curierul Rom.*, 1839, nr. 9) și, incidental, și la alte date. În *Curierul Rom.*, 1840, nr. 51, el constată, după *Dacia Literară*, p. 207 notă, că fabula a ajuns la modă în literatura română, iar cu doi ani mai târziu (*Apolog, Curierul Rom.*, 1842, nr. 73), ne dă o concisă definiție a apologului, care e « o trăsură istorică sau fabulă morală, împodobită printr'un fel de născocire, al căria obiect de căpetenie este de a îndrepta năravurile ».—

Le Batteux cerea unei fabule să fie scurtă, clară și să pară adevărată. Cea din urmă calitate el o explica în felul următor: apologul « sera vraisemblable quand il aura tous les traits qui conviennent à la vérité; quand le temps, l'occasion, la facilité, le lieu, la disposition des acteurs, leur caractère, sembleront conduire à l'action; quand tout sera peint selon la nature, et selon les idées de ceux à qui le récit est fait, et pour qui il est fait » (ap. Lévizac, *op. cit.*, II, p. 444). Aceste calități, pe care Heliade le numea, în *Gramatica poeziei*, « scurtă », « curată sau deslușită » și « de crezut », rămân calitățile fundamentale ale fabulei în concepția de totdeauna a scriitorului român; în practică însă, el nu le-a respectat decât arareori.

Pe Le Batteux și pe Marmontel se întemeiază și articolul reproduș în ediția de față. La aceștia se adaugă însă și influența altor scriitori, în primul rând a lui Pierre Leroux. Vom lăsa la o parte tot ceea ce scriitorul spune aici în legătură cu clasificarea popoarelor după capacitatea lor de a descifra sensul alegoric al fabulei: ideile acestea izvorăsc din atitudinea lui antirusească. Afirmția că fabula este o derivare din colecția bogată de mituri a Orientului este de circulație generală, de lexicon de conversație. Ea era pe larg expusă însă și într-o scriere pe care Heliade a cunoscut-o, probabil: în introducerea lui Pierre Leroux la *Fabulele lui Lachambeaudie*, ediția Paris, 1851. Pe Lachambeaudie Heliade l-a pus la contribuție (v. *Opere*, I, p. 551—552), iar anumite scrieri ale lui Leroux dau scriitorului român unele din punctele cardinale ale gândirii sale (v. prezenta ediție, *passim* și mai ales I, p. 588, 591—593). Studiul lui Pierre Leroux apare și separat (*De la fable*, Paris, 1851). De altfel la această dată scriitorul francez, publicând din nou unele din studiile sale anterioare, readucea în sfera interesului său o problemă care depășea fabula, dar care includea și fabula: aceea a simbolului (v. *Oeuvres*, I, Paris, 1850, p. 65 sqq., asupra simbolului în artă; p. 324—338, analiza *Cugetărilor* lui Jean Paul, în legătură cu poezia stilului și cu stilul simbolic.—Raporturile dintre filosofia lui Pierre Leroux și literatură au fost studiate de D. O. Evans, în articolul inaccesibil nouă în momentul de față, *Pierre Leroux and his philosophy in relation to literature*, publicat în *Publications of the Modern Language Association of America*, 1929, p. 274—287; v. din același, *Une supercherie littéraire: Le Werther français de Pierre Leroux*, în *Revue de Littérature comparée*, XVIII, (1938), nr. 2, p. 312—325. Nu știm dacă studiul amintit aici, p. 312, despre opera și influența literară a lui Leroux, a apărut).

Simbolismul sunetelor, așa cum îl practică Heliade (v. supra, p. 74; texte consonante și trimiteri la ele în *Opere*, I, p. 498) se explică mai puțin prin Leroux și mai mult prin Fabre d'Olivet. Deși se referă adeseori la el și deși își însușește anumite păreri ale lui, Leroux are totuși unele rezerve semnificative față de sistemul lui Fabre d'Olivet, în special în ceea ce privește concluziile: nu poate fi vorba numai de « forțe » în Sepher, iar stabilirea sensului radicalilor îi pare ingenioasă, dar nu și întemeiată (*De l'humanité*, II, p. 512—515; pentru raporturile dintre cei doi scriitori francezi, v. *Opere*, I, p. 591). Într-adevăr, în lucrarea citată

anterior, *La langue hébraïque restituée et le véritable sens des mots hébreux rétabli et prouvé par leur analyse radicale*, Fabre d'Olivet imaginase un sistem special de a interpreta cuvintele ebraice: el stabilise un număr oarecare de radicali, din care deriva, după sensul simbolic pe care-l includeau, întreaga limbă ebraică.

5 Astfel B. P. erau « signe paternel et viril: image de l'action intérieure et active » (*op. cit.*, p. 37); Z. C. S. erau « signe démonstratif: image abstraite du lien qui unit les choses; symbole de la réfraction lumineuse » (p. 38); P.H.F. erau « signe de la parole et de tout ce qui y a rapport » (p. 39). « Prenons par exemple le signe M, qui, s'énonçant au moyen de ses élémens primordiaux, le son et les organes

10 de la voix, devient la syllabe äM ou Mä, et s'applique à celle des facultés de la femme qui la distingue éminemment, c'est-à-dire à celle de mère. . . . äB, Bä ou äP, Pä, à celle de père » (*op. cit.*, p. 35). In cadrul acestui sistem se explică și simbolica sunetelor la Heliade. Și el are în vedere numai consoanele, singurele care erau « formula sau simbolul unei idei »: SP = sapiens, SPH = sophos; de

15 unde: Esop, Ioseph, Sapho, toți ar simboliza înțelepciunea. Combinația specială a acestor sunete are o valoare diferită la Fabre d'Olivet, pentru care SPH reprezenta « tout idée de bout, de fin, de comble, de chose qui termine, qui consomme, qui achève » (*op. cit.*, p. 93); să nu uităm însă că scriitorul francez pornea dela limba ebraică, în timp ce Heliade avea în vedere în primul rând limba latină

20 și elină. Sistemul este însă același.

Le Batteux este prezent, alături de Biblie, în raportarea fabulei pe care profetul Natan o narează regelui David; iar influența lui Marmontel merge atât de departe, încât unele pasaje din articolul lui Heliade sânt traduse direct din *Élémentele sale de literatură*. Acesta este cazul cu paragraful în care ni sânt înfățișate

25 caracterele onora dintre marii fabuliști (v. supra, p. 80; la Marmontel *Éléments* . . . II, p. 151—152: « Esope raconte simplement mais en peu de mots; il semble répéter fidèlement ce qu'on lui a dit. Phoedre y met plus de délicatesse et d'élégance, mais aussi moins de vérité. On croirait, en effet, que rien ne dût caractériser la naïveté qu'un style dénué d'ornements. Cependant La Fontaine a répandu dans

30 le sien tous les trésors de la poésie. . . Non seulement La Fontaine a ouï dire ce qu'il raconte, mais il l'a vu, il croit le voir encore. . . C'est un témoin présent à l'action, et qui veut vous y rendre présent vous même »).

Pentru tot capitoul referitor la roman, v. *Ideologia lit.*, p. 100—105.

S A T I R A

S'a publicat în *Issachar* . . . , p. 186—191; a fost reprodus în *Familia*, II

35 (1866), nr. 25—27 și în *Satirele și fabulele* . . . , p. 3—23.

Punctul de plecare în materie al lui Heliade este La Harpe, pe care el îl pune la contribuție, în *Gramatica poeziei*, prin mijlocirea lui Lévizac. Al doilea moment în această direcție îl alcătuește studiul *Despre satiră*, publicat în *Curierul*

de ambe sexe, II, p. 352—356 și în *Curierul Rom.*, 1840, nr. 7—8. Heliade nu arată niciun izvor pentru ideile dezvoltate aici. Într-o formă aproape identică, studiul a fost reprodus în nota dela sfârșitul articolului din 1860, introdusă în felul următor: « Terminăm acest articol citând câteva și din Marmontel despre satiră ». Heliade desvăluia în felul acesta, fără să vrea, izvoarele secrete din care se alimentase în 1840. În ce măsură era el tributar, în 1840, lui Marmontel, se poate vedea comparând pasajul următor, pe care-l reproducem din *Curier de ambe sexe*, II, p. 354, cu începutul notei amintite, tradusă în *Issachar*, p. 190 și reprodusă supra, p. 90—91.

« Satira generală a obiceiurilor, a vițiului, a ridicolului se asemănă mult cu comedia; cu deosebire numai că cea dintâi culege vițiul de unde îl vede și-și face tabloul idealului său, în vreme ce comedia, personificându-și idealul, și-l trimite pe scenă ca să se descrie singur și să-l vadă lumea. Horație spune singur ceea ce vorbește Sgârcitul; iar Plaut și Molier însărcinează pe Sgârcitul însuși să ne arate cum se poartă, ce face, cum trăiește.

În satira personală s'a văzut cel mai d'întăiu glumeț fără rușine (măscăriciu) grosier, și îngălat în vorbe, Aristofan: este însă foarte focos, energic și plin de o sare acră și mușcătoare. Și dacă ar fi isbit numai reaua credință, obrăznicia, lăcomia, răpirile slujbașilor, vicleniile lor, scârboasele lor trădări, oarba lesnire a norodului de a se lăsa întru a se povățui de vicleni și de tâlhari, Aristofan ar merita poate laudele ce își da. Însă cu aceeași turbare, cu aceeași nerușinare cu care izbea pe cei răi și vițiul, se repezea și asupra nevinovăției și virtuței. Într'aceiași chip a prigonit pe Socrat după cum a prigonit și pe Cleon, și aceasta va fi vecinica lui ocară cum și a republicii Atena, ce l-a suferit ».

Sucesiunea epocilor organice și critice în dezvoltarea omenirii și succesiunea genurilor literare în dependență de aceste epoci urmează de aproape concepția saint-simoniană (cf. *Opere*, I, p. 34—36). J. Lechevalier Saint-André, unul dintre predicatorii saint-simonieni, arată că progresul în omenire s'a realizat prin mișcări de creare și distrugere: există o epocă de creațiune și de asociație, pe care școala saint-simoniană o numește « organică » și « religioasă »; în urma acesteia vine o epocă de distrugere și de împrăștiere, care capătă numirea de epocă « critică ». Și evoluția omenirii, care cunoaște mai multe epoci organice și critice, se îndrumăază către ultima sa etapă, epoca armoniei universale (*Religion saint-simonienne*, Paris, 1831, p. 27—31). Pentru ca această armonie să fie stabilită în lume, era nevoie de apariția unui nou Mântuitor, a unei Femei-Mesia (v. articolul *Apostolat* al lui Ch. Duveyrier, în ziarul *Le Globe*, 1832, din 29 Martie; pentru felul cum saint-simonienii au căutat-o și ce au găsit, v. d'Allemagne, *op. cit.*, capitoul închinat expediției în Egipt). Epocile organice se caracterizează în poezie prin apariția imnului și a epopeii, care dau glas sentimentelor de adorare și puterii de a crea a omenirii; epocile critice se caracterizează prin apariția dramei, concepută la un moment dat ca o frântură din epopee, dar mai cu seamă prin apariția elegiei, a satirei și a comediei satirice (E. Barrault, *Aux artistes. Du passé et de l'avenir des*

beaux-arts, Paris, 1830, p. 22—23, 63; v., p. 59—60, justa caracterizare a lui Voitaire, socotit ca figura cea mai reprezentativă a unei epoci critice: el punea « le pamphlet jusque dans l'histoire et la tragédie, la dérision irréligieuse jusque dans l'épique, détruisait gaiement, aimait le scandale presque autant que l'humanité, et mourant dans une apothéose, semblait le dieu du dix-huitième siècle ». — Ceea ce articolul lui Heliade aduce diferit de ideile saint-simonienilor, este faptul că el așează, la începutul vieții poetice, rugăciunea alături de imn. Ideea îi era sugerată de o lucrare bine cunoscută lui, celebra prefață la *Cromwell* a lui Victor Hugo (v. M. Souriau, *La Préface de Cromwell*, Paris, s. d., p. 177). Aspectul saint-simonian al concepției lui Heliade se completează cu ceea ce se spune în altă parte despre Femeia-Mesia și despre epoca armoniei: « acea femeie ideal aduce divinitatea pe pământ în inimile noastre, este Mater augustă a lui Dumnezeu, femeia destinată de a trece pe oameni din civilizațiune în era armoniei » (*Curs de poezie*, III, p. 25); « asemenea s'a presimțit Omul Mesia, asemenea Femeia Mesie, asemenea toate perfecțiunile, asemenea nemurirea sufletului, asemenea învierea popoilor morți sub apăsarea despotismului, mai împilătoare, mai strivitoare de cât pământul mormântului, asemenea după această liberare sau înviere a popoilor se simte în germine în inima fiecăruia om era armonică prezisă de toți creștinii primitivi » (*id.*, p. 28. Asupra epocilor critice și organice și asupra rolului poetului în aceste epoci, v. și *Scrisori din exil*, p. 184; *Curs de poezie*, III, p. 37).

Din La Harpe, *op. cit.*, I, p. 157 sq. pe care Heliade îl citează, sânt desprinse ideile în legătură cu satira la Greci și Romani. Scriitorul francez îi făcea cunoscută, între altele, întâmplarea lui Arhiloc, precum și părerea lui Quintilian despre satira latină, părere pe care Heliade o redă aproape în aceeași termini, ceea ce face ca articolul său din 1860 să reediteze în parte capitolul respectiv din *Grammatica poeziei*. Reproduc spre documentare acest pasaj: « Quintilien dit, en propres termes, que la satire appartient tout entière aux Romains: *Satyra quidem tota nostra est*. Sans doute il veut dire seulement qu'en ce genre ils n'ont rien emprunté des Grecs; car il ne pouvait pas ignorer qu'Hippoxax et Archiloque ne s'étaient rendus que trop fameux par leurs satires, qui pouvaient plutôt s'appeler de véritables libelles, si l'on en juge par les effets horribles qui en résultèrent, et par la punition de leurs auteurs. Hippoxax fut chassé de son pays, et Archiloque fut poignardé. Ce dernier avait si cruellement diffamé Lycambe, qui lui avait refusé sa fille, que le malheureux se donna la mort. Archiloque fut l'inventeur du vers iambe, dont les Grecs et les Latins se servirent dans leurs pièces de théâtre. Mais dans ses mains ce fut, dit Horace, l'arme de la rage ». Si nota completează: « Archilochum proprio rabies armavit iambo ». La Harpe continua articolul său reproducând și discutând pe larg paralela făcută de Dusaulx între Horațiu și Juvenal. Heliade, care nu se poate avânta în această discuție în cadrele restrânse ale articolului său, se mulțumește să-și îndrumeze cititorii către La Harpe.

După rețeta satirei generale propuse de Marmontel construiește Heliade pe *Domnul Sarsailă autorul*, publicat în *Curier de ambe sexe*, II, p. 375—385 și reprodus de noi în *Opere*, I, p. 246—256. Intenția o divulgă în articolul *Despre autori* (*Curier de ambe sexe*, II, p. 369—370). Reproducem aici acest articol care completează ideile scriitorului român despre satiră:

« Limba noastră și nația are trebuință de multe feluri de scrieri, și atunci va înainta și una și alta, când fiecare scriitor, dupe ce își va dobândi cunoștințele trebuincioase la materia sa, își va simți întru adevăr solia ce a priimit de sus sau care și-a dat-o singur. O creștere mai întâi pregătitoare spre o asemenea însăr-cinare nobilă, cunoștința limbii în care este să scrie cineva, un chip de vedere a lucrurilor mai presus de a gloatei, simțirea cu întregime a soliei sale, dorința în de-obște a binelui și stîrpirea răului; acestea sunt ce se cer dela un scriitor care voește a contribui spre regenerația unui norod, al căruia el ambiționează a se face autor.

Dorința de a scrie, fără a avea cineva aceste însușiri neapărate, se face manie într'un cap slab sau într'un june, care se arde de neastâmpăr să producă ceva, sau, fiindu-i urită osteneala și supunerea la o disciplină oarecare, i se pare mai comod a se face cunoscut prin mijlocul scrisului și tiparului, fără niciunul din mijloacele neapărate unui scriitor. Scrisul atunci la astfel de oameni cade din mărimea sa cea folositoare și, ajungând la abuz, se face vătămător celorlalți, și mai cu deosebire celui crezut de autor. Această manie împinge pe om să scrie în limbă ce n'o cunoaște bine, să scrie despre lucruri ce nu le înțelege; să judece despre întâmplări al căroră nu le cunoaște pricina nici le știe șirul; să supere pe semenii săi, socotindu-se că printr'aceasta va întărâta băgarea de seamă a oamenilor spre a-și pierde vremea și a se coborî până a se gândi și la dânșii. Și aceștia sunt aceia pe cari duhurile cele mari ale veacului nostru îi numesc: lepra literară, vermi ce se târăsc prin urdori, insecte al unui trup mare, purici ce se ascund în coama leului fără a avea nicio deosebire de cei cari mișesc în stratul rămătorilor.

Spre îndreptarea unor astfel de abuzuri foarte păgubitoare literaturii și nației, s'a alcătuit un articol intitulat « Domnul Sarsailă autorul ». Aci, în acest nume de Sarsailă se personifică abuzul și ridicolul tutulor celor ce, sau din neștiință sau din patimă, întrebuințează așa de nevrednic scrisul, fără a așinta la nicio folosință oarecare de morală sau de instrucție. Cu acest domn Sarsailă nu se înțelege nimini curat, dar nici nu se lasă vreunul din ridicabilele cunoscute; fiecare își are partea sa în acest autor împelițat, în Sarsailă. Unul își vede limba, altul ideile, altul maniera, altul stilul, altul neștiința, altul abuzul. Fie ca, răsând toți de D. Sarsailă imaginat, să nu-și ia nimini asupra-și ființa acestui ideal de ridicol aural, și să se coboare până la mișălia de a-și schimba numele singur și a zice că el este acel domn Sarsailă. Răză fiecare de această iasmă, și facă de aci înainte ca, voind să scrie, să nu-i semene întru nimic; simță mai bine dignitatea scrisului și trebuințele limbii și ale nației ».

Din galeria portretelor cu caractere de satiră generală datorite lui Heliade, amintim și pe *Coconul Drăgan* și *Coconița Drăgana*. Primul, supra, p. 425—428.

ASUPRA TRADUCȚIEI LUI OMER

S'a publicat ca introducere la *Omer. Iliada. Traduse de D. C. Aristia*, București, 1837, p. III—XX. In același an apare și ca broșură separată, purtând data de 12 Februarie.

Traducerea lui Aristia apare, parțial, la 15 Februarie (cf. supra, p. 94);
 5 luându-i apărarea, înainte de apariția ei, împotriva unor critici, Heliade ne face să vedem că ea era cunoscută iubitorilor de literatură înainte de tipărire și că stărnise rezerve din primele timpuri. Cea dintâi și cea mai categorică critică pătrunsă în publicistică este aceea a lui Cesar Boliac, într'o scrisoare adresată lui Voinescu II și publicată în *Curiosul* din 1837. Fragmente din această scrisoare
 10 au fost reproduse de Cesar Papacostea în articolul său *Vechi traduceri din clasici. Iliada lui Aristia. Caracterizări modele, discuții*, în *Revista clasică*, 1931, p. 158—160. Singurul exemplar cunoscut nouă din *Curiosul*, acela din Biblioteca Academiei Române, este incomplet; în primele numere pe care le are, scrisoarea amintită nu figurează. Papacostea a pus la contribuție notele lui Gh. Cardaș, dar n'a dat
 15 nicio indicație asupra exemplarului din revistă utilizat și nici trimerile bibliografice nu le-a făcut complet. — Din scrisoarea lui Boliac reținem părerea că spiritul limbii române nu permite cuvintele compuse în genul celor puse în circulație de Aristia și că aceste cuvinte nu se pot întemeia nici pe cerințele speciale ale poeziei. Mult mai târziu, Vasile Alecsandri avea să batjocorească la rândul
 20 său pe Aristia (*Istoria unui galbân*, în *Salba literară*, Iași, 1857, p. 13; articolul apăruse mai întâi în *Propășirea*, în 1844): « Escamatofil e văr primare cu *brațulba*, cu *lungumbra*, și frate de cruce cu *Broascăoetaurie* și cu *împercaicoițați* a D-lui Aristia ». Alecsandri prindea astfel unele răsunete din discuția la care se referea și Heliade în articolul său (cf. supra, p. 94), într'un pasaj ce răspundea, proba-
 25 babil, lui Costache Negruzzi.

Ideile susținute de Heliade în acest articol sânt contrazise în parte de ceea ce el susține până atunci în legătură cu limba română. Încă din 1832 (*Asupra limbii rumânești*, *Curierul Românesc*, 1832, nr. 88), pleda pentru înlăturarea unor
 30 finaluri ce prelungeau prea mult cuvintele: nu *așezământuri*, *jurământuri*, *mormânturi*, ci *așazăminte*, *jurăminte*, *morminte*; nu *diplomaticesc*, *moralicesc*, *organicesc*, ci *diplomatic*, *moral*, *organic*. Și nu mai departe decât în 1836, în corespondența cu Negruzzi (publicată în *Convorbiri Literare*, 1872, p. 179), el se ridică împotriva limbilor încărcate de cuvinte polisilabe, care dau impresia de întindere leneșe. (Vezi textele în volumul de față, p. 214).

Principiile critice ce se desprind din articol sânt de asemenea în contradicție cu
 35 ceea ce Heliade susținea, în aceeași vreme, în articolele sale închinată scrierilor lui Grigore Alexandrescu. Atitudinea echivocă a scriitorului, explicabilă prin dușmănia față de Grigore Alexandrescu și prin prietenia față de Aristia, avea să se unifice în sensul cunoscut, de patronare binevoitoare a întregii literaturi.
 40 Este însă cazul să se accentueze că pentru Heliade lucrul acesta nu putea fi

decât temporar: când experiența literară avea să fie mai bogată, consimțământul general avea să stabilească modelele și din studiul acestor modele aveau să fie deduse regulile criticii, pe baza cărora viitorul urma să disocieze valorile literare. Intemeindu-se pe model, pe reguli și pe consimțământul universal, critica lui Heliade descindea de-a-dreptul din *Elementele de literatură* ale lui Marmontel.

Articolul pune în același timp problema traducerilor. Ea fusese discutată de Heliade încă de mai înainte, din *Prefața la Gramatica* dela Sibiu, p. XXXIV (cf. supra, p. 202). La acea dată el era convins că scrierile traduse înfrumusețează și innobilează o limbă, căreia îi sporesc și-i rafinează mijloacele de a exprima ideile și sentimentele. Același lucru îl susține el și atunci când vorbește despre unele opere ale lui Chateaubriand (*Atala și Rene*, în *Curierul Românesc*, 1838, nr. 48) și când discută pe Grigore Alexandrescu (*Critica literară*; cf. supra, p. 105). Cu toată claritatea, concepția lui în materie este formulată însă în *Insemnarea* pe care o adaugă la traducerea lui din *Julia sau Noua Eloise ori scrisori a doi amanți lăcuiitori într'o mică cetate în poalele Alpilor. Adunate și publicate de J. J. Rousseau*, București, 1837, p. V—VIII. Pentru importanța pe care o prezintă, reproducem aici întreaga notă. Observăm în prealabil că prima îndrumare către Rousseau o datorează Heliade lui Vardalah, care, în 'Πηρορικὴ τέχνη, amintea din primele linii numele scriitorului francez (v. p. 2—3, 12). Aceste cunoștințe n'au mers însă prea departe: în 1830 el atribuia lui Rousseau tragedia *Britannicus*, tradusă în românește de Văcărescu (v. articolul *Literatura românească*, în *Curierul Românesc*, 1830, nr. 81); peste câțiva ani însă, el făcea să apară (în *Curierul Românesc*, 1838, nr. 1—5 și *Curier de ambe sexe*, I, p. 209—221), sub titlul *Asupra vieții și operilor lui J. J. Rousseau*, introducerea cursului ținut de Saint Marc-Girardin la Sorbona. Articolul lui Saint Marc-Girardin îi da o orientare sigură și Heliade înscrie tot mai des numele lui Rousseau în programele sale de tipărituri: la început cu continuarea traducerii din *Noua Heloisă* (*Curier de ambe sexe*, I, p. 192; *Curierul Românesc*, 1837, nr. 47; 1839, nr. 60), iar mai târziu, în epoca Bibliotecii Universale, cu întreaga operă filosofică, dar și cu *Dicționar de muzică* (v. supra, p. 458).

Urmează textul *Insemnării*:

« De ce n'am trăit într'un veac în care să fi trebuit a le arunca în foc »; de ce n'am trăit într'un veac în care să nu fiu silit a-mi întrebuița vremea cu traducerea unui romanț!

Unde obiceiurile sânt simple și moralul împărățește în toată puterea nevinovăției, romanțurile sânt păgubitoare, cu atâta mai mult cu cât amorul ia o față de virtute. Unde nărvurile sânt stricate, legăturile rudeniei și prieteșugului nerespectate, amorul în depravație și necunoscut, romanțul fără să strice obiceiurile, din protivă începe a le îndrepta: încâlzește inimile tinerimei și-i nobilează simțimentele. Indoiala despre ființa dumnezeirii este o hulă și o dărăpănare celui credincios: însă când ateul începe a se îndoi, este un semn de îndreptare și o treaptă de a păși din ateism către credință.

Amorul Iuliei și al amantului său nu poate strica pă niciun tânăr care, trecând prin această epohă a vieții, nu întâlnește decât semini desfrânați și obiecte ale dragostei sale care, fără să contribuiască întru nimic a se forma unul pă altul, îi vestejaște toată junețea și îi înecă toată rodnicia de tinerețe ce ar fi putut a se desvolta și a înflori întru virtute.

5 Scrisorile acestea, cu lipiciul și undița amorului, pot trage pe cititor către gustul citirii și, folosindu-se de învățăturile și filosofia autorului Eloizei cei nouă în viața soțială, în datoriile sale către Dumnezeu și lume, în studiul învățăturilor, în cugetarea asupra artelor, în indeletnicirile domesnice, care se văd pretutindinea
10 în moralul aceștii scrieri, care a și fost și cugetul cel adevărat al autorului, în sfârșit săvârșește citirea aceștii cărți și o închide mai învățat din ceea ce era până a nu o începe; și dacă contagiul dragostii se poate răvărsa în vinele și simțirile sale cele smreduite de pildele de din afară, răul este o criză prin care, învățându-se a iubi adevărat, se poate pregăti către o bărbăție și niște bătrâneți mai pacinice,
15 deprinzându-se către virtute care nu poate sta în inima unde nu este dragoste. Sânt băuturi ce, luându-le un om sănătos, e în primejdie de a se bolnăvi, dar care, dându-se la criza boalei, pătimașul se însănătoșează. Sânt otrăvi care, bându-se singure, nu pot să nu omoare, dar care, amestecându-se în proporție cu alte leacuri, restatornicește sănătatea. Acest doctor al năravurilor veacului său a știut foarte
20 bine să-și facă prescrierea moralului, amestecând cu atâta înțelepciune, pre lângă amor, învățăturile sale cele frumoase, și atâtea din ideile sale ce au făcut o epohă și revoluție morală în toată Europa.

Cu colecția autorilor clasici, dacă Ruso trebuia să ție unul din locurile cele mai întâi, și dacă era folositor întru citirea Rumănilor, cel ce s'a gândit la adâncimea cugetărilor acestui mare om și a cunoscut stilul lui cel potrivit cu asemenea
25 cugetări; cine s'a gândit vreodată la starea noastră, la greutatea de a cugeta și la pu'ina plăcere de a citi, acela singur nu va putea să mă osândească pentru ce am început pe Ruso prin Noua Eloiză. Folosul ce poate pricinui această carte tinerimei nu este numai în prefacerea năravurilor, ci prin interesul și curiozitatea de a vedea soarta și sfârșitul acestor doi amanți se supune fiecare cititor a răbda
30 stilul cel greu și nepotrivit poate cu limba familiară și tânără a amorului, și gândindu-se la fiecare fras și period, învață a cugeta.

De a fost acesta cugetul autorului când a întrebuițat un asemenea stil la o astfel de scriere, nu știu; însă am hotărît să i-l păstrez. Și cu toate că ar putea
35 cineva să facă o traducție slobodă și să întrebuițeze un stil potrivit cu materia sa și pă înțelegerea cititorilor, însă simtimentul ce domnește în aceste scrieri este o destulă deșteptare spre a ascuți duhul către înțelegere și pătrundere. Așa dar n'am vrut să dau Rumănilor o imitație din Ruso și un scriitor rumân, ci, cât îmi va fi prin putință, pă Ruso însuși, și însuși Noua sa Eloiză, cu toate
40 amăruntele și nuansele stilului în care s'a scris în original. Dacă cititorul nu va înțelege cu înlesnire fiecare fras, nu sufer să mă judece până nu va citi originalul, a căruia deosibire o cunosc singur, și greșala este că: de ce n'am trăit într'un

veac, în care să fi găsit limba formată și ideile lui Ruso cunoscute, răspândite și prin urmare lesne de exprimat ».

Nota reproducă ne arată cât de lipsită de temeii este acuzația adusă la fiecare pas lui Heliade, că ar fi pus bazele unui cult al traducerilor lipsit de orice frână critică. Criterii sigure orientau alegerea sa: capodopera poetică, opera de mare putere educativă în ordine morală.

Respectul datorit originalului n'a fost însă totdeauna deosebit de riguros: traducând, în 1831, *Fanatismul* lui Voltaire, el schimbă finalul spre a realiza unitatea de caracter a personajului principal (v. vol. I al ediției de față, p. 629), iar în o traducere ceva mai târzie (v. E. Sue, *Crucea de argint*, București, 1858, p. 191), el înțelege să-și dubleze rolul său de traducător cu acela de colaborator: « Traducătorul acestei scrieri se arestă cu traducerea aproape de capătul acestui mare și important episod al misterelor popolilor, și urmează narația Genevievei nu tocmai așa cum o arată autorul francez, ci din sorginți de unde s'a adăpat acest autor face a ieși adevăruri, și preface în favoarea cauzei și onorii umanității cele câte Genevievea mai arată că s'au întâmplat după moartea lui Iisus ».

Intru cât sânt în strânsă legătură cu chestiunile tratate în articolul de față, — dar și cu probleme desbătute în altă parte, — reproducem aici trei scrisori ale lui Heliade adresate lui Costache Negruzzi. Prima, din 15 Oct. 1836, este reproducă fragmentar: în prima parte, pe care am eliminat-o, sânt prezentate unele socoteli de tipar; a doua și a treia scrisoare, din 4 Ianuarie și 8 Martie 1837, sânt reproduse în întregime. Au fost publicate în *Convorbiri Literare*, XII, p. 375—376, 417—418; XIII, p. 77:

I.

« Sunt foarte recunoscător, domnule, pentru scrisorile ce ai binevoit a le da dd. Repey și Pogor. Observația ce facé d-nul Repey, singur mi-am făcut-o și sunt de-o părere cu d-voastră; însă mare parte din materialul trebuincios s'a întâmplat să fie gata: avem mulțime de traducții, și frumusee îndrăznesc a zice, din autorii clasici și stau închise prin lăzile traducătorilor. Eu n'am întreprins decât să le dau afară pe cele gata, și până se vor tipări aceste să iasă și altele. Șezând prin lăzi nu pot să aducă niciun folos, însă pot să și se pearză; tipărindu-se, își dau ele rodul mai curând sau mai târziu. Suntem, domnule, într'o epocă și într'o stare când, dacă putem, nu trebuie să lăsăm nimic să întârzie... iar în cât pentru foaia literară, nici aceea nu a rămas jos. D. Boliac Cesar este redactorul ei, și peste trei săptămâni va ieși No. 1. În pricina de a nu lăsa nimic să întârzie, socotesc că nu e trebuință să mă deslușec mai mult. Suntem Români amândoi și socotesc că ne înțelegem și din ochi. Cărțile bisericii, autorii clasici, o enciclopedie de științe și actele și lucrările guvernelui alcătuiesc o limbă și limba desăvârșită este una din cele ce caracteriză o nație. E destulă vreme, socotesc, de când în harta Europei

suntem socotiți de un norod, iară nu de o nație, pentrucă n'am avut mai nimic din câte se alcătuște ea.

5 Cu Dumnezeu înainte și în vreme de șase, șapte ani, câte 24 broșure pe an, pășim mult mai departe decât mi-am pierdut vremea în *Curierul Românesc*, dând câte 100 coale pe an, fără să fac și să traduc alta, decât ca să mulțămesec curiozitatea iubitorilor de noutăți, și pe urmă să-mi arunce osteneala la locul unde este soarta tuturor gazetelor, după ce se citesc. Mult mai frumos mi-aș petrece vremea cu Omer, Virgiliu, Tass ș.c. traducându-i și dându-i nației mele, decât să străbat jurnalele ca să pot găsi că cutare sau cutare împărat, mergând pe drum, l-a răsturnat

10 căruța și și-a scrintit mâna, și pe urmă, ca să fac o facere de bine nației mele, s'o talmăcesc și s'o puiu în capul *Curierului*, și de acolo să ajungă la băcani să pue masline în ea, sau în alte locuri nu atât de poetice, încât să pociu a mă coborî fără să simt mai tot acea neplăcere care incerc când auz numele de *profeție*.

15 Numărul 1 va ieși la 1 din Decemvrie viitor și din două în două săptămâni se vor trimite regulat broșurile prin d. Mirosovici. Acum sunt sub tipar:

N. 5 Intăia rapsodie Omer

N. 1 Noutățile lui Florian

N. 2 Poveștile morale Marmontel

N. 3 Saul... Alfieri

20 N. 4 Corsarul... Byron».

II

«Am primit două prețioase scrisori ale D. T. După cea d'intăiu, îndată după sărbători am și pus în lucrare pe *Maria Tudor* și iată că îți trimit cea d'intăiu jumătate de coală, după care poți și d-ta socoti că toată drama nu poate ieși mai mult de nouă coale și ceva. În franțuzește este tipărită în 13 coale. Șase foi franțuzești

25 au ieșit patru rumânești, prin urmare șase coli vor ieși patru, 12,8 și rămâne una de pricină cu titlul, cu precuvântarea ș.č.l.

Mă rog, domnul meu, fă-ți toate băgările de samă și asupra tipăritului; lasă tot prieteșugul la o parte, căci tipărirea se face prin camenii mei care sunt plătiți foarte bine și voiu întru toate să mulțămesec pe autori și editori. Voiu adică ca

30 în pricina tipăritului să nu vorbească Negruzzi cu Eliad, ci cel care plătește bani ca să-și tipărească cartea cu stăpânul tipografiei care ia banii.

Îți trimit încă și opt broșure cu No. 1 din colecția autorilor și mă rog să le împarti pe la d-nii prenumerați. Cu No. 2 la 15 Ianuarie va ieși *Corsarul*; cu al 3-le la 1 Fevruarie *Lara*; cu al 4-le la 15 Fevruarie, din *Iliada* rapsodia I ș.č.l.

35

La cea de al doile scrisoare din 28 Dec. am cinste a răspunde că am primit 8½ gal. pentru trei prenumărări ale colecției și plata *Gazetei Teatrului*; că am primit 5 exemplare de fragmentul epic al d-tale care până acum l-am cetit în două zile de opt ori cu prietenii. Domnul meu, totdeauna autorul cunoaște mai bine cât îi prețuește fapta sa, și este de prisos socotesc să-ți fac complimenturi pentru

moșoroiiul făcut movilă, versurile frumoase, limba potrivită, obiceiurile veacului păstrate, vitejia moșilor arătată de pildă celor de acum și viitorimei, parabolele juste și la toată fața se vede poetul. D-ta le vezi mai bine acestea și nu cred că mă vei lua că critica mea este ca să-ți plac, ci numai ca să-ți spun ce am simțit.

D-lui Aristia i-am arătat scrisoarea d-tale asară și este foarte recunoscător de simțimentele cele curate și nobile ce îi arăți și de observațiile care îi faci foarte drepte. M'a însărcinat ca dimpreună cu plecatele sale închinăciuni să înfățișez d-tale cele mai înalte simțimente ce hrănește pentru d-ta și pe lângă acestea și răspunsul la cele două observații atât de drepte cât nu era trebuință de răspuns; să-l judeci și să se hotărăscă: zicând *zee*, d-nul Aristia a fost departe de a se înălța atât și să cuteze să îndrepteze pe bătrânul Omer, lăsând pe Caliope și îndreptându-se la Apollo; cu *zee* a vrut să înțeleagă *zeeo*, adică cazul vocativ al nominativului *zeeo* cu articol. *Zeul, zeea; deus, dea; zeu zee*. Este adevărat că se încurcă cu cel bărbătesc *Dumnezeu, Dumnezeu*, adică *Dumnezeule*; însă *zeiță* prea e lung, prea e modern, prea seamănă cu *coconiță*; *zina* pare că e nimfă de clasul mai de jos, *zeeo* prea e prozaic, *zeă* nu e pe tip românesc; și așa *zee* s'a socotit că merge împreună cu *idee, femeie* ș.č.l. și corespund și cu *dea*, nefăcând nicio schimbare alta decât aceea ce pătimește și *deus*, adică schimbând pe *d* în *z* ca la *zic, zi*, ca la *laud, lauzi* ș.č.l. S'a temut și D. Aristia că poate să se iee *zee* drept bărbătesc, dar aceste fi sunt cuvintele; și această nenorocire a se brodi de multe ori asemănarea vorbelor, în vreme ce arăt idei deosebite n'o pătimește numai limba noastră ci și altele și cineva se povățuește după simț.

II. *Ia căini și la vulturi*; semistihul este bărbătesc sau oxiton și nu pătimea de zicea *la vulturi și la căini*. Observația D-tale ca Moldovan e prea dreaptă și vine de acolo că d-voastră ziceți *dūșman* și noi *dușmān*, dv. *vūltur* și noi *vutūr* și câte odată, dar prea rar, *vūltur*. Astfel este și în versurile osianice ce am avut cinste a și le trimite. Aceste vorbe ca să le hotărăscă cineva că așa e mai bine sau altmintrelea, socotesc [că] trebuie lăsate cum se zic prin fiecare loc, și poetul să aleagă cum îi va veni. Accasta e o înlesnire poetului și sunt ca *Măria și Maria; odină, odina* sau *odihna; Itălia, Italăia; sfărăma și sfărămă* ș.č.l. De va zice d. Aristia *vūlturi* place Moldovenilor, de va zice *vultūri* place Românilor; de va zice când *vultūri*, când *vūlturi* seamănă că știe a se folosi poetul și că în mâini îi sunt toate dialecele și pe toate le cinstește și se folosește din ele.

Scrierile periodice după cererea d-lui logofătului C. Sturza sunt cele următoare cu prețul lor:

<i>Curierul</i> cu <i>Museul</i> împreună,	4 galbeni.
<i>Buletinul</i>	2 »
<i>Gazeta Teatrului</i>	$\frac{1}{2}$ »
<i>Colecția</i> autorilor	$2\frac{1}{2}$ »
<i>Curiosul</i>	36 sorocoveți sau sfanțichi.

Pentru *Antoni* pot negreșit să o încep peste 14 zile, când se isprăvește istoria d-lui Aron și atunci teascu e vacant, acela cum și lucrătorii lui. Prețul, de va tipări 500 ex., este asemenea cu al *Mariei Tudor*; de va tipări 1000, vine 7 parale coala hârtie ordinară și 10 bună.

5 Apropo, Domnul meu, îndrăsnesc să vă întreb dacă pe *Maria Tudor* îmi dai voie a o da și prin colecția autorilor ».

III.

« Am primit trei prețioase scrisori ale d-tale, la care niște treburi ce se grămădiseră ca niciodată pe capul meu, abia acum mă iertară a-ți răspunde.

10 Am primit dedicația *Mariei Tudor* și prefața care-mi lași la a mea slabă îndreptare. Te încredințez, domnul meu, că sunt astfel, încât n'am ce adăoga sau scoate la nimeritele d-tale idei; iar încât pentru limbă este limba autorului lui *Movilă*, a corespondenței noastre și a traducătorului lui *Hugo*. Se va tipări astfel cum este. Astăzi nu putui să mă dau jos în cașelaria tipografiei să scot foile ce s'au mai tipărit, a și le trimite, căci n'am scăpat nici eu de gripă. Săptămâna trecută tipografia mea a fost pustie de lucrători din pricina gripei. Până acuma puteam să-ți
15 și trimit drama lui *Hugo*; dar săptămâna viitoare cu cea d'intăiu ocașie ce voi găsi, voi trimite toate exemplarele legate; căci îți vestesc că se află în tipar coala cea din urmă și rămâne numai prefața și indicația și titlul.

20 In cea din urmă scrisoare am primit o scrisoare către d. Boleac și două articole de gazetă cătră mine. Mă aflu, domnul meu, într'o supărare, căci după cum vei vedea în foaia din urmă a *Gazetei Teatrului*, acest număr este cel din urmă al acestei foi care încetează, și n'aș vrea să se zăbovească acest articol. Eu m'am socotit să le bag în scrisoarea d-lui Boleac și d-nealui să le publice în *Curios*; dar n'am îndrăsnit până ce nu voi lua răspunsul d-tale.

25 Cu d. Aristia am cetit scrisoarea d-tale către d-lui și mi-a plăcut ideea dumitale a traduce pe Taso; dar am luat îndrăzneala, pentru predilecția și dragostea ce am avut cătră poetul esta a cere să am și eu parte la această traducție și am făcut astfel: pe trei cânturi dintâi am tras sorți, și d-nului Aristia a căzut cântul I, mie II și d-tale III; pe acest temeiul cel cu cântul I va avea și IV, VII, X. . .
30 cel cu cântul II va avea și pe V, VIII, XI. . . cel cu al III va avea și pe VI, IX, XII.

Eu, domnul meu, tradusesem *Solima deliberata* patru cânturi, și fiindcă eram singur nu îndrăzneam să iau asupra-mi atâta osteneală să-l fac în versuri, ci făceam la proză ca bietul d. Jourdan. Acum cu trei iau îndrăzneala să m'apuc de versuri și părerea mea este să luăm tot octava lui Torquato, însă versurile de 14 silabe
35 cele femești și de 13 cele bărbătești, căci îmi sunt mai drage aste versuri, unde nu mă ostenește când citesc și unde se odihnește parcă mai bine la semistih, și unde mi se pare că le-aș fi ales eu dela început pentru versuri serioase românești și asta nu e puțin cuvânt să zică cineva că sunt bune.

40 Critica teatrului d-tale mi-a plăcut și cu toate că sunt două scrisori deosebite, dar una e transparentă și văz printr'nsa tot pe autorul celei de-a doilea, care lău-

dând, dă pe față pe autorul atâtor tipuri de filotimie și ievghenic, carele gândind că se sue la Parnas, se pomenește în *figănia vlădicăi* sau după niște culise pline de unsoare, unde toată prajina pute a *ievghenie de Fanar*. Dar ce să zicem? « rău e cu rău, dar e mai rău fără rău ».

Apropo, domnul meu, mă rog scrie-mi ce se aude pe aice de mișcări politice? căci noi nu prea auzim de bine din partea d-voastră; auz că M. St. se teme iar de turburări mai vijelioase decât cele de'ntâi și că se plânge că-i e teamă. De vei arăta scrisoarea mea cuiva în pricina aceasta, mă rog nu mai spune cine-ți scrie, și de știi ceva înștiințează-mă și pe mine cu scrisoarea cea de'ntâi ».

CRITICĂ LITERARĂ

S'a publicat în *Curier de ambe sexe*, I (1837), p. 238—252 și s'a reprodus în ediția a două a acestei reviste, p. 237—251, însoțită de anumite note, pe care le reproducem aici, raportându-le la pasajele respective:

p. 105, r. 12, — Până în epoca aceasta nu se vede nicio polemică literară. Autorul acestui articol nu făcuse până aci decât a încuraja pe toți junii debutanți, a le însufla zelul travaliului și gustul cerut de artă. De vreo doi trei ani se văzu mereu atacat în cele mai sacre ale sale, satirizat foarte neomenos și în lunga sa paciență se văzu nevoit, nu a riposta, ci a corrige.

p. 108, r. 10, — Litera G se zice glagore în slavonește, și zisul poet era din gașca slavoneștilor, și din întâmplare se chema și Grigore.

p. 114, r. 20, — Bietul poet acum la bătrânețe nebuni, crezându-se de Domnitorul României. Mare nedreptate i s'au făcut, căci unde nebunii domnesc și formă opinia publică, pentru ce numai un nebun să se trimiță la balamuc?

p. 115, r. 11, — Astfel sunt corectate și reelaborate din fond primele poezii ale poetașului, cum și ale unui Ariciulesc. Pot mărturisii singuri înaintea conștiinței lor, de vor fi având, și înaintea publicului competent de a le distinge primele lor poezii din cele schioape ce le deteră la urmă.

p. 116, r. ?, — De pe atunci se formase soțietatea Rodiniană ce în numele dreptății se arma cu calumnia, nedreptatea și despotismul cel mai crunt.

p. 117, r. 3, — Aluzie la căpitanul zișilor de atunci liberali, carele după ce își risipise în orgii toată starea paternă, deveni organ unei politice din afară foarte funeste și formă școala celor de astăzi turburători de meserie.

p. 117, r. 42, — Cât pentru cal, fiecare poate vedea că este aluzie la libertatea veră națională ce pe atunci se opunea Eteriei de calomniatori din care făcea parte toți ceilalți actori ai acestei fabule, lupul cu vulpea și cu toate fiarele numite tigri cotei, după chipul și fizionomia și gesturile lor.

La sfârșitul articolului urmează, în 1862, p. 251—253, următoarea

INSEMNARE

« Semnalul luptei în contra buchilor și slavonismilor se dete prin gramatica tipărită în Sibii la anul 1828 și mai vârtos prin a ei prefață. Micul articol însă intitulat « *Răpede aruncătură de ochi asupra originii și limbei Românilor* » se păru, fără a se aștepta autorul, ca un atac foarte potent în contra politiceii tenebroase a Nordului, ce se sforța a ne arăta înaintea Europei și a ochilor noștri proprii ca niște popoare de stirpe slavonă degenerată și de ultima ordine, destinată a deveni într'o zi prada și iloții despotismului slav.

Protectoratul abuziv dela Nord văzu că i se declară un rebel, cu atâta de tare cu cât era nematerial, cu cât adică era al Cuvântului și al Adevărului. Nu putea da nici cu lancea nici cu tunul în niște litere ce venia a-și lua locul uzurpat de atâția secolii de buchile cu cari Greco-Romanii creștinaseră pe Slavi. Politica Nordului organiză o bandă de bucheri ambițioși și se adresă la patimile lor. O eterie nouă se formă compusă tot de pui de ciocoi ieșiți din școala fanariotismului turc și a cinovnicismului rus.

Tactica fu de a bate prin mână română orice încercare de regenerație română. Tactică veche care prin Cantemiri combătea patriotismul Basarabilor.

« De pe la 1834 se puse primele temelii ale școalei de calomniatori care mai la urmă deveni școala rodiniană. Zișii descendenți ai Cantemirilor se făcură capi acestei școale de aventurieri în câmpii bucherismului. Armele ce își aleseră spre a se lupta fură pamfletele anonime și pseudonime, satira cea mai sordidă și calumnia. Capul acestei școale neîncetat repeta: « când nu poți altfel combate pe adversar, lipește-i o pată, că nu se mai poate spăla de dânsa nici mort. Calumnia să ne fie singura armă, că ne e deajuns ».

Până la 1836, până la protestația ce se făcu în plina adunare generală în contra articolului fraudulos din Regulament, ce răpea autonomia țării, Eteria buchierilor slavoniști dospea aluatul corupțiunii din întuneric; de aci înainte începu de față prin satire și calomnii a păli adică toate încercările de regenerare. Regenerația însă pășea lină și cu pas fermu pe calea progresului, cu brațele pline de conversația datinelor străbune, de limba și religia părinților noștri.

Autorul gramaticii sus zise și articolului pentru originea și limba Românilor fondatorul primului jurnal, *Curierul Român*, fondatorul teatrului național, începu de aci înainte a fi combătut: la fiecare literă i se opunea o slovă, la gloria străbună i se opunea slava Sclavonilor, la libertatea română i se opunea slobozenia ce dau de multe ori stăpâni robilor de a mai răsuflla; la dramele clasice și morale de pe scena română i se opunea farsele cele mai scandaloase din punctul de vedere și al moralei și al limbii. De atunci, pe de o parte începură cultura și înaintarea limbii, și pe de alta corupția și înapoierea ei. De atunci începură d'alătura slavonienilor vechi și macaroanele nouă ale franțozismului rău înțeles și rău uzat. De atunci începură *Serberii* și *Pliutonii* și *fantomele* și *amfasurile* și *emblemele* și *sivilisațiile* și *coafsiurele* și *angajamentele*. . . stropiate și cacografiate d'alătura cu eteroclitelile slavii în loc de slavei, cășii în loc de casei și cu neconcordatele fraze ca *sătenii aru*,

copii se jocu, cântăreții cântu... în loc de *sătenii ară, copii se joacă, cântăreții cântă...*; de atunci macaroanele pleonastice ca *tinerul om, tinera femeie, aquella al, aquea a, aqueia ai, aquelle alle* și alte asemenea. Slavonismi, gallicismi, amestecați cu cea mai impertinentă și insultătoare ignoranță începură a degrada limba în starea celor mai deplorabile găscănării (gerguri). Conservatorul limbii străbunilor și progresistul în același timp în cultura ei, fu atacat în cele mai scumpe și mai sacre ale lui, în religia lui, în onoarea lui, în sânul familiei, de acești mercenari ai politicii străine ce nu întârziară de a deveni demni imitatori ai bravilor de Veneția spre a ucide onorile, sufletele oamenilor celor mai neofensivi și a căror crimă nu era alta decât că nu putea lua parte în școala sau gașca lor ce prepara ruina țării.

Autorul acestui articol literar suferi peste trei ani cele mai atroci ultrage, fără a răspunde la nici unul; când însă apăru această fabulă, în care d. Glagore prin cal în parodia libertății voia să arate pe începătorul școlai rodiniane ce fără rușine se zicea republicană, și prin vulpe pe apărătorul românismului și al adevăratelor libertăți naționale, pe conservatorul vechilor republici danubiane, — acesta se văzu nevoit a le întoarce fabula înapoi, arătând că adevărata vulpe copilandră sunt amăgitorii cei noi ai popoului, că adevăratul lup este capul acelei școale de destructori și că adevăratul cal este reprezentantul libertăților primitive ale României, făcând în același timp și o lecție pentru junimea studioasă despre versificație și despre stil de acea dată și rezervându-și satira morală și politică ca o armă nu în contra instrumentelor salariate ale Protectoratului exclusiv, ci în contra machinațiunilor ale însuși Stăpânului acestora în împrejurări mai grele ca a Măciașului cu *of* în coadă și a Ursului Duha-Măi.

Astăzi suntem departe de acei timpi, adică de începutul acelei școale imorale de corupție și vedem toți cu ochii consecințele ei, fructele ei, ce autorul articolului despre originea și limba Românilor le-a prevăzut dela început, le-a anunțat prin toate formele și le-a combătut prin toate puterile. Din acea școală ieșiră turburătorii dela Brăila împinși de politica tenebroasă a inamicului secular și mortal; din acei turburători se recrutară zaverghii dela 1848 din cuibul dela Zákniță; din acea școală se născu în piața Sorbonei și se perfecționă adevărata școală rodiniană; începătorul acestei școale află mai pe urmă pedeapsa și persecuția și batjocura dela însuși discipolii sau proseliții săi demoralizați. Corupția corumpe toate și însuși pe sine. Discepolii acelei școale, unii înebuniră crezându-se de domnitori ai României, restul se desbinară în atâtea fracțiuni și ajunseră a se mânca și a se ucide între sine. Rele principii sau începuturi, și mai rele consecințe. Discepolii discepolilor acelei școale sunt astăzi plagele societății, turburători de meserie, propagatori de doctrine străine, secundatorii uniației desbinătoare, violatorii proprietății, familiei, persoanei și onoarei, ucigașii patentăți. Cine va trăi va vedea și mai multe. Printr'o lege însă eternă și providențială, capii acestei școale deveniră primele ei victime. Căzut-au în groapa ce au săpat; scuipat-au la cer și le-a căzut pe față. Ucidere au semănat, ucidere au cules dela însuși complicitii lor... ».

In afară de ieşirile lui Maiorescu, as. căroră cf. supra, p. 440, articolul a pro-
 vocat şi un răspuns din partea lui Grigore Alexandrescu, care-l adresează
Foii pentru minte, inimă şi literatură, dar care nu vede lumina tiparului; v.
 în această privinţă scrisorile dintre doctorul Vasici, Bariţ, Heliade şi G. Ru-
 căreanu, în *Curier de ambe sexe*, II, p. 65—74. Ca o încoronare a momentului,
 5 *Curierul de ambe sexe* publică în continuare satira *Ingratul*. Primele scrisori,
 datorite lui Vasici şi Bariţ, au fost publicate mai întâi în *Foaia pentru minte*,
 1839, nr. 10, p. 76—79.

10 Articolul *Critică literară* aduce în discuţie concepţia critică a lui Heliade. Ea a
 format obiectul unor preocupări mai mult sau mai puţin adâncite şi orice neofit
 al istoriei literare române se simte obligat să ia poziţie negativă faţă de celebrul
 « scrieţi, băeţi, scrieţi », care ar reda, după părerea curentă, atitudinea scriito-
 rului în teoria şi critica literară. Din întreaga bibliografie amintesc numai studiile
 15 care privesc problema în mod mai special: Bogdan-Duică, *Istoria literaturii ro-
 mâne moderne*, p. 142—144; B. Kanner, *Heliade Rădulescu ca critic, Viaţa Nouă*,
 V, p. 386—389; acelaşi, I. *Eliade Rădulescu. Un precursor al criticii române*,
Prietenii Istoriei literare, I, p. 54—66; Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu. Ediţia*
 20 *II-a*, Bucureşti, 1926, p. 59—65, 86—90. I. Jura, în articolul *Gheorghe Bariţ ca*
îndrumător literar, Ţara Bârsei, 1931, nr. 1 (şi extras), îşi propune să ne înfăţişeze
 un Heliade minor, secund al lui Bariţ, în timp ce Şerban Cioculescu (*Scrieţi, băeţi*,
numai scrieţi, în *Lumea Românească*, II nr. 503 din 23 Oct. 1938) întreprinde o
 îndreptăţită reabilitare a scriitorului pe latura lui de patron al literaturii ro-
 mâne. Un capitol inutil despre Heliade Rădulescu ca teoretician şi critic literar
 25 ne-a dat şi Octav Minar, în inocenta sa lucrare *Critica literară în secolul al XIX*,
 Bucureşti, s. d., p. 61—68.

In evoluţia ei, concepţia critică a scriitorului am urmărit-o în *Ideologia literară*
 a lui I. Heliade Rădulescu, p. 151 sqq. In începuturile sale, *Curierul Românesc* are
 o atitudine critică accentuată: în *Înştiinţări din lăuntru* din 1829, nr. 7 ni se spune
 30 că părerea cititorilor era că noul ziar « mai mult muşcă decât aleargă ». Şi Heliade
 nu tăgăduşte această preocupare critică; dimpotrivă, o crede necesară: « Lasăţi
 uneori să scape şi câte un adevăr, şi fie măcar şi pe seama personală a noastră.
 Până când nu vom începe a ne cunoaşte greşalele, nu este semn de îndreptare
 şi până când nu vom începe măcar a vorbi de dănsule, nu este semn că le cunoaş-
 35 Ţem ». La această dată el aşteaptă ca opera literară să fie judecată de Românii
 de pretutindeni şi ca totul să se petreacă după « critica cea mai nepărtinitoare ».
 In felul acesta redacţia urmărea « să dobândească note, însemnări, băgări de seamă
 asupra limbii, stilului şi versurilor autorilor ». Numai aceste « preţioase critice »
 erau în măsură să slujească « spre îndreptarea autorului ». Numai aceste « pre-
 40 ţioase critice » erau în măsură să slujească « spre îndreptarea şi lămurirea limbii,
 împărtăşindu-se ideile şi cugetările tutulor Românilor » (*Înştiinţări, Curierul Româ-
 nesc*, 1830, nr. 56). Rezultă din aceste mărturisiri că preocuparea critică a scrii-

torului se limita la critica limbii și versificației, — cele două domenii pe care Heliade le va exploata până târziu.

Articolele acestea sânt contemporane cu *Gramatica poeziei*. Scurt timp în urmă, Heliade se oprește mai îndelung asupra condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească poezia, în articolul *Pentru poezie*, apărut în *Curierul Românesc* din 1832, nr. 74. După ce disociază poezia de vers, el arată că cea dintâi constă din descrieri, din exprimarea unor sentimente care înalță spiritul și inima și că este condiționată de « armonia vorbelor și mărima », bogăția, « limbii ». Neînțeleși de contemporanii cu inima rece și uscată, poeții au fost răsplățiți de veacurile viitoare, care i-au încărcat cu laude. Pentrucă la originea organizării societăților se află poezia: « Cele mai vechi religii, cele mai înțelepte legi, cele mai însemnătoare civilizații, toate sânt datoare poeților. Ei mergea înaintea tuturor noroadelor lumii întregi cu lira în mână ». Ei au provocat progresul, pentrucă « dacă soțietatea este un trup, simțimentul poeziei și al meșteșugurilor este sufletul care îl însuflețește și îl nobilează. — Unii zic că simțimentul religios și poetic, ideea nemărginirii, nădejile și muștrările cugetului, imaginația omului și conștiința, facultățile ființei sale celii morale, toate lucrurile acestea sânt niște himere; nimic nu este adevăr decât ceea ce putem simți și pipăi, toate celelalte sânt niște păreri metafizice ». Există însă o viață spirituală în afară de cea materială și poeții sânt cei care trăesc mai intens pe cea din urmă. Așezați în mijlocul societății, « ca niște patriarși ai înțelegerii », ei au adâncit, prin meșteșugurile lor, frumosul formelor, prin filosofie au cuprins frumosul cugetării și prin poezie au creat frumosul în limbă. Poezia se află astfel în societatea meșteșugurilor și a filosofiei și ea își va pierde imperiul numai atunci când meșteșugurile vor deveni inutile civilizației, când filosofia își va pierde rosturile sale de legislator al societăților. O misiune înaltă revine poeziei: au trecut timpurile când un poet punea în uimire pe oameni cu câteva cântece de iubire. Spiritele sânt însetate de o hrană morală statornică și potrivită cu demnitatea omului, și poezia trebuie să le-o dea. Ea devine în felul acesta oglinda stării morale și culturale a societății: pentru noi, Homer încetează de a fi un scriitor oarecare, el devine simbolul culturii timpului său. Secolul nostru este altul decât acela al lui Homer și poetul care va ajunge să-l exprime va trebui să fie lămurit asupra « drumurilor înțelegerii veacului în care trăim ». Poezia se impune și din alte considerente: « veacul nostru este al oratorilor, și care orator a putut să neingrijească citirea poeților? Demosten citea pe Omer; Cicero lăcea versuri însuși. Cvintilian zicea că este dator poeziei cea mai mare parte a mișcărilor celor retorice și frumusețile ce află cineva în scrierile sale. J. J. Ruso, cu toate că era un poet așa de mijloc, însă cu înlesnire cunoaște cineva în frumusețea stilului său că el în tinerețea lui a făcut versuri. În Fenelon (autorul lui Telemah) se ciudește cineva că nu poate afla rima, în vreme ce toată scrierea lui este poezie ».

În întregul lui, articolul acesta are aspectul unei traduceri și, prin ideile sale, el poate fi raportat la concepția despre literatură a lui Bonald și a Saint-Simonienilor (v. *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, p. 152—153). La

aceeași dată, într'un alt articol cu izvoare în afara literaturii române (*Pentru elocvență în antichitate, Curierul Românesc*, 1832, nr. 72—73), Heliade opune arta literară artei retorice, întemeind totul pe celebra definiție a lui Bonald, « la littérature doit être l'expression de la société »: « Unii au zis că literatura este expresia soțietății, adică arătarea ideilor sau a cunoștințelor unei soțietăți. Această cugetare este dreaptă cu adevărat, însă poezia rătăcindu-se prea des cu duhul, mai totdeauna trece cu vederea și lasă aceea ce este, umblând după aceea ce ar trebui să fie. Elocvența însă este un tablou sau o icoană a obiceiurilor mai adevărată și mai vie ». In expresia pe care ideea o capătă la Heliade sântem ispititi să întrezărim nu influența directă a lui Bonald, ci o influență mediată de Saint-Simoniens: literatura este, pentru aceștia, « l'expression poétique de la masse des idées dominantes à chaque époque », sau, mai precis, « l'expression morale des sociétés ». Asupra tuturor acestora v. (în afară de studiile generale ale lui S. Charléty, *Histoire du Saint-Simonisme (1825—1864)*, Paris, 1931 (prima ediție a studiului a apărut în 1896) și H. R. d'Allemagne, *Les Saint-Simoniens, 1827—1837*, Paris, 1930), studiile cu preocupări speciale: M. Thibert, *Le rôle social de l'art d'après les Saint-Simoniens*, Paris, 1926; H. A. Needham, *Le développement de l'esthétique sociologique en France et en Angleterre au XIX-e siècle*, Paris, 1926; H. J. Hunt, *Le socialisme et le romantisme en France. Étude de la presse socialiste de 1830 à 1848*, Oxford, 1935. Pentru influența indirectă pe care saint-simonismul o putea exercita asupra culturii române prin mișcarea literară germană « das junge Deutschland », se pot consulta între altele: Gerathewohl, *Saint-Simonistische Ideen in der deutschen Literatur*, München, 1920 și E. Butler, *The Saint-Simonian Religion in Germany. A Study of the young German Movement*, Cambridge, 1926.

Această atitudine critică nu putea da însă rezultate. In 1834 (v. *Inștiințarea* redacției din *Curierul Românesc* din acel an, nr. 90,) el constată că gustul lecturii a sporit și că României s'au familiarizat cu unele idei nouă; cu toate acestea însă, literatura nu progresa: « osteneli s'au pus îndestule ca să se umple coloanele gazetii, tipărirea s'a făcut, vremea a trecut, și niciun monument mai însemnat pentru literatură nu ne-a rămas ». Din această constatare decurge, pentru Heliade, atitudinea contrară, de largă patronare a literaturii, pe care vom întâlni-o în articolul *Asupra traducției lui Omer* (cf. supra, p. 104) și în *Asupra scrisorii D. Maiorescu din Foaiă literară no. 16*, în *Curierul Românesc*, 1838, nr. 18, unde el atribuie scriitorilor din Renașterea Ardeleană idealul său de literatură: « Ei zicea: scriți, băieți, și scriți cât veți putea și cum veți putea, numai scrierile voastre să răsufle temerea de Dumnezeu, dragostea și unirea între voi și supunerea la legi, căci acolo e siguranța fiecăruia, de acolo isvoraște pacea ».

In felul acesta, articolul *Critica literară* nu redă justa părere pe care scriitorul o avea, în acel moment, în această problemă: alături de *Despre versificație* (*Curierul Românesc* 1838, nr. 8 din 18 Decembrie și 1839, nr. 8 din 18 Ianuarie), el aduce o notă discordantă în concepția critică a lui Heliade și nu se poate explica decât prin dușmănia față de Grigore Alexandrescu. Pentru înțelegerea mai apropiată

a acestora, vezi și cele spuse în legătură cu articolul *Serafinul și Herwimul și Visul*, supra, p. 435 sqq. Intenția lui de a impune, în 1839, o atitudine critică *Curierului* (v. amintita scrisoare către Bariț în *Acte și scrisori*, p. 38), este părăsită în grabă. Și în 1847 el avea să ancoreze la un sistem critic foarte larg cuprinzător și foarte tolerant (cf. infra).

Din tot materialul adus în discuție de Heliade cu acest prilej, vom reține importanța pe care o dă regulilor artistice, ceea ce dovedește încă odată tăria cu care rezistau ideile clasice în crezul său literar.

Cea de a doua poezie a lui Alexandrescu, publicată în *România*, 1838, nr. 48, este *Fericirea*, o simplă imitație după *Le bonheur* a lui Béranger (textul francez este reprodus de V. Ghiaciovu, în Gr. Alexandrescu, *Poezii*, Craiova, 1940, p. 109—111).

În acest incident se impune să se vadă una dintre cauzele pentru care Heliade nu poate suferi pe Aaron Florian, — conducător, alături de alții, al ziarului *România*: am arătat (v. vol. I, p. 240) bucuria cu care el salută încetarea apariției acestui ziar.

În ceea ce privește fabula analizată, vom remarca faptul că, în refacerea lui Heliade, ea este cu mult mai vioaie și că în anumite momente ale ei (« Jupâni republicani, Vestiiți Americani »), ea capătă un aer de pamflet, caracteristic de altfel multor fabule ale lui Heliade. « Republicanii » din fabulă aveau să justifice ieșirea lui Heliade împotriva « republicanilor » din Piața Sorbonei, despre care vorbește nota din 1862, reprodusă mai sus.

C R I T I C A

S'a publicat în *Curierul Românesc*, 1847, nr. 37 și s'a reprodus în *Litteratura. Critica*, București, 1860 (*Bibliotheca portativă*, I), p. 1-8. Împreună cu o scrisoare adresată către redactor, articolul fusese publicat și în *Naționalul*, II (1859), nr. -31, sub titlul *Litteratura*. Scrisoarea s'a reprodus și în volumul din 1860, p. VII—X.

Introduce articolele critice pe care Heliade le publică în *Curierul Românesc* din 1847 și 1848 și în care discută gramatica publicată de el la Sibiu, în 1828. Din însuși faptul că introduce o serie de studii de limbă, se deduc obiectivele mari ale criticii literare a lui Heliade Rădulescu: limba, versificația.

Întru cât scrisoarea amintită aduce o idee pe care Heliade avea s'o desvolte mai târziu (v. conferența *Literatura = politica* în prezentul volum), necesitatea de a construi vieții politice o puternică bază culturală, găsim util s'o reproducem aici, după volumul din 1860:

« *Domnule Redactor!* — La onoarea ce mi-ai făcut a mă invita de a scrie și eu câte ceva în jurnalul Domniei Tale, nu întârziu a răspunde, după cum am și promis, că voi scrie deocamdată literatură și voi da o serie de articoli sub rubrică de *Critică*.

Însă ca să ajungem la un capăt oarecare, câtă să începem dela început, pentru cuvinte multe și foarte importante. Voiu începe dar de unde începusem în anul 1847 în *Curierul Român*; și prin urmare nu voi face deocamdată decât a mă repro-

duce. Cu aceasta, și prin tipărirea la un loc a tuturilor scrierilor mele, vor vedea Românii că cel care am fost la 1821, 27, 37 și 47, acela sunt și astăzi încât pentru principele mele, bune sau rele. De se va vedea vreo schimbare, nu va fi în idei sau în principe, ci în expresia sau formularea aceluiași idei printr'o limbă mai creștinească. Cată să pășim și noi cu timpul; și tot e mai bine de aceia ce pasă înainte, iar nu înapoi.

Am avut și eu principele mele și gusturile mele, am avut și eu *Cartago* (sic) *delenda* a mea, și cum zic Franțesii *cochemarurile* mele. Tot acelea sunt și astăzi, Domnule Redactor. Cât bate crivățul, începe să-mi fie frig și zic să facă focul în cămin sau mi-l fac eu singur, sau dacă n'am nici cu ce îmi face focul, atunci să mă ierte fiecare a-i spune curat că n'am ajuns zile bune. Nordul, și tot ce vine de acolo: crivăț, troiene, grindină, locuste, urși, etc. etc. nu sunt de gustul meu; fie departe de ast loc, pe seama celora ce le doresc și le caută cu lumânarea. — Iată *cochemarul* meu, iată *Cartago delenda* a mea, nota bene.

Pe lângă acestea sunt lucruri ce pot oamenii, sau de plăcere sau de curiozitate, a le vedea, însă au și dănele acolo o regulă; spre exemplu fiarele sălbătice, leul, lupul, iena, ursul, etc. etc. De când sunt nu mi-a plăcut să văd un urs liber preîmbându-se în sus și în jos, prin sate și prin cetăți, mai vârtos prin mijlocul Bucureștilor. Ursul când intră în cetate să intre cu meșterul lui, cu lanțul lui de bot sau de nas, cu toba lui; și atunci, cui îi este *chieful*, iese de mi-l vede, îl chiamă să joace.

Când încep iară un lucru, am zis că îmi place să încep dela început. Incep dar critica mea de acolo de unde începusem, cum zisei, în 47 și terminând câte am fost zis și câte s'au pierdut, voiu continua fapta mai nainte.

Însă pentruce nu vei să scrii politică, îmi va zice cineva? — Pentrucă voiu să încep, iar o repet, dela început. Ca să facem la politică, cată mai întâi a învăța a scrie, cată mai întâi a învăța a judica. Cine poate face altfel, facă sănătos; eu așa am învățat și acum nu mă mai pot desvăța.

Așa dar te rog, Domnule Redactor, să nu-ți pară cu greu nici Domniei Tale, nici cititorilor jurnalului Vostru de a vedea figurând pe *Curierul Român* în *Național*; căci ar fi fost mai cu greu de a vedea *totul* încăpând în *parte* decât *partea* în *tot*. Nația este totul, și un *Curier Român* a fost și este o parte; tot ce e al națiunii, după toate regulile cată să fie *național*. Lucrurile dar merg după ordinea naturală și astfel cred că ne vom învoi amândoi și cu mulți din Români ».

Correspondența pe care scrisoarea lui Heliade o provoacă, în *Anunțătorul* și *Naționalul*, este reprodusă și în *Critica*, p. XII—XXIX.

Articolul lui Heliade a fost reprodus în *Foaia pentru minte*, 1848, nr. 4, însoțit de următoarea notă a redacției: « De mult se simțea trebuința de introducerea unei critice sănătoase asupra scrierilor noastre ale tuturor, însă cine era să ia asupra-și acea rolă de atâtea ori usturătoare? *Curierul Român* mai cercase odată cu tot adinsul (1839); acum iese din nou spre a curăți atmosfera literară. Noi îi poftim din inimă succes fericit și mai vârtos un număr mare de suflete generoase, care citindu-l, să-și cunoască eroarele scrierilor, dacă le vor fi având ».

DESPRE METRU

S'a tipărit sub titlul: *Răspuns. Despre metru*, în *Curierul Românesc*, 1839, nr. 158—159 și în *Curier de ambe sexe*, II, p. 281—289 (ediția a doua, p. 279—287) și este, alături de articolul despre traducerea lui Homer, destinat să apere pe Aristia, prieten și colaborator al lui Heliade.

Fragmente din *Saul* fusese publicate în *Gazeta Teatrului Național*, p. 63-66. Intr'una din scrisorile sale, (publicată în *Gazeta Teatrului Național*, p. 92—93), Negruzzi mărturisește că lectura acelor fragmente traduse de Aristia l-a entuziasmat.

Entuziasmul său n'a putut convinge însă de calitățile traducerii și pe Asachi. La 16 Septembrie 1839 *Saul* este jucat la Iași și peste câteva zile *Albina Românească* (nr. 75 din 21 Sept.) tipărea articolul *Reprezentăția tragediei Saul*, încărcat de admirație pentru opera lui Alfieri și de critică pentru traducerea lui Aristia. Reproducem aici articolul:

« După o îndelungată păsuire, care au întristat pe toți doritorii teatrului național, s'au reprezentat, în 16 a curgătoarei, o piesă în limba românească. Această piesă era o tragedie din cele mai clasice și mai grele a lui Alfieri, carile în templul Melpomenei au săpat fapte nemuritoare. Acolo ochiul nu vede podoabe minciunoase, toate sânt simple, adevărate, mărețe și armonioase. Acolo se văd fanteame a iubirii de patrie ce pentru ea s'au jărtvit, a virtuții ce pentru adevăr au pățimit, fanteamele răsplătirei și ale amorului produsit, plecat preste mormânturi și răsunând ziceri aspre și gemete pătrunzătoare, care oțăresc, încântă, subgiugă pe ascultătoriu, lu'ntartă la mânie seu i stoarce lacrimi de conștinire. Deacă poezia lui Alfieri este atâta de sublimă, înflorită și covârșitoare, pot zice, fără asămănare în limba italiană, oare cât de greu au trebuit să fie traducătorului românesc a cerca de a produce efectul propus de autorul ! Nu zicem că problema ar fi fost neputincioasă, deacă cătră greutățile originalului d. traducătoriu înadins de bună voie nu ș'ar fi urzit încă mai multe, și cu scopos chiar erculic de a traduce textul (ba poate și silabele) din vers italianesc în vers românesc. Alegerea metrului ni se pare nenemerită. Știut este că versurile limbilor urzite din cea latină, au plecare de a fi rimate, și versul eroic la Români este de 16 silabe. Versurile iambice, trohaice, dactile, au după construcția italiană au și franțeză, nu plac urechei noastre și sânt pre scurte spre a pute rosti vreo idee deplină. Incât autorul ce ar întrebuița vreuna din aceste străine construcții își pune cerbicea într'un giug greu, carile, în loc de a călca în tact, îl face deseori a schiopăta, și spre a agiunge în vreme la capăt, este uneori nevoit a face săltături. Aceste nevoie se a urzi contracții și elizii care întuneacă sau desnervează cele mai frumoase idei și urechea lovită de cacofonie nu cunoaște pe soara cea armonioasă a limbei italiene.

« Deacă pe o fată prea frumoasă, născută la țară, și care până a agiunge la vârsta amorului, s'au îndeletnicit numai cu lucrările câmpului și cu pașterea turmei, un îmfocat cetățan prețuitoriu harurilor ei, voind să o civilizeze, ar aduce-o în

capitalie și nerăbdător de a o vede în pripă asemenea damelor cetățene, ar întrebuința mestesugul marșandelor de modă, a cosmeticelor corozive, pentru ca să prefacă în albă și netedă pelița feței brunete și a sânelui ars de soare, mânilor cele solzoase le-ar acoperi cu pelea de câne sau de căprioară a Svieției și piciorul cel lat spre a-l prefăce în parisian l-ar strânge în niște scarpes înguste, cătră aceste pentru a ei cultivare morală, i-ar da deodată dascăli pe un Franțez, pe un Italian, pe un Grec și pe un Gherman, și aceștia fieșcare s'ar sirgii a o trage în favorul nației sale, giudice or cine deacă această junică, supusă unei asfel de sâlnice metamorfoze ar pute fi voioasă și sănătoasă? Oare ar fi privirea ei senină, umbletul și mișcările sale firești? Vorbele și ideile ei nu ar sămăna babilonice și amantul ei n'ar afla harurile firești subgiugate în modul acesta? Deci, spre a nu face un monștru din a sa zină, îmlocatul amant să iaie o dozis mare de răbdare. Strămutând-o de la țară în politie, pe încetu-i va prefăce tinta feței în mai albă, mânilor cu îndeletniciri mai ușoare din zi în zi se vor face mai delicate, hrana cea mai aleasă va face suferită întrebuințarea corsetului și deasa preumblare cu trăsura va mai îngusta talpa piciorului ei, încât prin delicățirea treptelnică, lelica noastră, deși mai târziu, totuși să va prefăce în damă și va răspunde așteptării amantului și chiar a ei creștere, dintru'nceput sălbatică, va pute fi temeiul unei perfecții mai clasice.

« O asemene sistemă mi se pare a fi mai potrivită pentru cultura limbei românești, care de puțin ani au intrat în soțietatea damelor Europei și a căria sâlnică, repede, nepotrivită creștere și schimositură o va face stropiată pe toată viața. Fieșcare limbă are al ei particular; deci să ajutorăm pe a noastră în plecările ei firește și aceste vor fi mult mai plăcute.

« *Saulul* românesc, în acel chip prelucrat, ar fi agiuns încă ceva mai lung, dar cu bună samă mai de înfăles, mai armonios și nu s'ar fi spurcat cu cuvinte spurcate. Cu toate aceste nu putem tăgădui că traducătorul, pre lângă ideea unei mărețe întreprinderi are și talent de a putea închee cu ferice, povățuindu-se dupre prințipi mai puțin pretențioase.

Ce se atinge de reprezentăția, ea îndeobște au făcut bun efect, atât prin personalul cum și acțesoriile ei. Saul au înfătoșat talent traghic în poziții și gesticuțații; au putut deștepta în ascultători în mai multe rânduri simțirile înpătămirei sale; David îmflătoșă cu adevăr al său haractir nobil, evlavios și melanholic. Micol, care s'au reprezentat de o demoazelă ce până acuma nici măcar văzută teatruri, au făptuit nu ca pe ștenă, ce chiar precum ar fi fost pătașă adevăratei acestei întâmplări, încât ni face a crede că prin o îndelungată învățătură s'ar pute face vrednică de laudă; asemene și Abner au arătat talent, — și cu toții un organ foarte priincios și potrivit declamației traghice ».

Rezervele lui Asachi erau dictate de considerente foarte variate. În primul rând, el era un vechiu traducător al lui *Saul*: în articolul *Despre literatură, Albina Românească*, 1829, nr. 5, ne arată că focul din 1827 îi distrusese, între altele, și manuscrisul tragediilor *Alaira*, *Saul* și *Mihail Domnul* și *Iroul Românilor*. În planurile literare din acea vreme ale lui Asachi, Alfieri se afla așa dar în vecinătatea

lui Voltaire. *Curierul Românesc*, nr. 31 din 26 Iulie 1829, consemnează faptul într-o notă semnificativă: « Albina Rumânească vestește o pagubă foarte simțitoare ce a încercat născânda literatură rumânească. Focul dela 1827 ce s'a întâmplat în Iași și-au întins pustiirile sale și chiar preste faptele duhului: dinpreună cu celelalte câte a înghițit, a mistuit și ostenele cele de 12 ani ale D. Aga Gheorghie Asaki. Trei tragedii întregi manuscrise!!! Trei tragedii s'au ars: *Algira*, *Saul* (traduse) și *Mihaiu Vodă Viteazul* (originală)! S'au mai ars încă o istorie a împărăției Romei, versuri lirece, un curs de matematică și o culegere de fabule! Trebuie să tânguiască literatura osteneala aceasta mult prețuită și cu atâta mai mult că trebuia să fie D. Aga Asaki ca să dea Rumânilor acest fel de poezii, și mai vârtos tragedia lui Saul trebuia un duh ca al său italianesc ca să o traducă bine și frumos în românește. Acest articol l-am udat cu lacrimi căci am pierdut, Rumânilor, aceea ce trebuie ca să treacă veacuri ca să o dobândim ».

Lucrurile se schimbă însă cu vremea. *Saul* este publicat, în traducere românească, în 1836 (*Din operele lui Alfieri. Tomul I. Traduse de C. Aristia*, București) și dedicat lui Heliade, în termeni care puteau supăra pe susceptibilul Asachi: « Tu, care știi nu numai cum s'ar traduce mai bine aste poezii elegiace, ci și cum s'ar fi putut gândi autorul chiar mai bine ». Din partea lui, Heliade se arată preocupat foarte de aproape de opera lui Alfieri: în *Curierul Românesc*, 1837, nr. 40 din 13 Octomvrie el aduce la cunoștința cititorilor că în curând opera va fi jucată la teatrul din București; asupra aceluiași fapt el revine în *Curierul Românesc*, 1837, nr. 47 din 27 Noemvrie, într-o notă a cărei importanță ne obligă s'o reproducem aici: « Miercurea viitoare, la 1 Dechem., școlarii de sub direcția și învățătura D-lui Aristia vor reprezenta în sala teatrului tragedia dela Alfieri *Saul*. Toate îngrijirile s'au luat spre a se sui pe șenă după cuviință această vestită bucată dramatică. Declamația potrivită cu acel veac profetic, costumele sau îmbrăcămintea după rola fiecăruia și după locul și veacul în care se socotește șena; deslășirile religioase și literale ale poeziei sfințite; nimic nu s'a uitat spre a putea a se arăta pe șena rumânească acest fel clasic religios. Ostenele, vreme, cheltueli, tot s'a jârftit, după puterile și mijloacele de acum. Peste 12 mii lei a costisit suirea pă șenă a aceștii bucați. Iubitorii de a sprijini această întocmire folositoare vor avea o dovadă despre strădania și a D-lui profesor și a D.D. școlari, și se vor sili a încuraja acest început spre a-și lua adevărată sa direcție de a se face o școală de moral și de luminare, ca prin pilde vii a se desvolta în public nantele simțiminte ale religiei, patriotismului, cetățeniei, cunoașterii dreptelor și a datoriiilor, ascultării către pravili și către cei mari, despre care David este o vie icoană. Dacă nația noastră pruncă încă începe în toate, dacă și noroadele în pruncia lor au trebuință de o creștere morală și politică, și dacă fiecare creștere trebuie să-și ia un metod, metodul acestui resor sau organ de creștere, teatru zic, este a se începe prin felul clasic, care contribuște la formarea și a limbii și a duhului și a inimii, a aceștii treimi prin care omul se deosebește de dobitoac și închipuște o icoană vie a Dumnezeuirii, care în toate se înfățișează în treime ».

Asupra succesului reprezentării vezi cronică din *Curierul Românesc*, 1837, nr. 50; vezi de asemenea D. C. Ollănescu, *Teatrul la Români*, București, 1899 (în *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XX, *Memoriile Secțiunii literare*), p. 97-98, precum și R. Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, Sfetea, 1916, p. 301—311 și 324—342. Pentru stima de care se bucura scriitorul italian în țările române, vezi și nota lui Al. Marcu, V. *Alfieri și revoluționarii noștri dela 1848*, în *Studii Italiene*, V, p. 163—164.

Aprecierile exagerate pe care Negruzzi le avea în scrisoarea sa față de traducerea lui Aristia, aprecierile exagerate pe care acesta le avea în dedicația sa față de Heliade, toate erau făcute să stârnească ieșirea lui Asachi.

Articolul acestuia despre reprezentarea tragediei *Saul* a fost reprodus de Heliade în fruntea *Răspunsului* său (*Curierul Românesc*, 1839, nr. 152; *Curier de ambe sexe*, II, p. 279—281).

Cu tot aerul ei obiectiv, critica făcută de scriitorul ieșan constituie unul din momentele de răfuială între el și Heliade, împotriva căruia se îndreptează, în același an, și articolele fără cap și fără sare ale plumiferului Săulescu. Acesta publicase puțin mai înainte, în suplimentul *Albinei Românești*, nr. 51 și 55 din 29 Iunie și 13 Iulie 1839, ale sale *Observații gramaticești asupra limbii românești*, în coprinsul cărora reproducea, cu aerul că vrea s'o analizeze, fabula lui Grigore Alexandrescu *Privighetoarea și măgarul*, în care privighetoarea era Alexandrescu și măgarul Heliade.

Discuția însă fusese provocată de Heliade; în afară de scrisoarea amintită mai sus a lui Negruzzi, el publicase în *Gazeta Teatrului Național*, p. 106—108 alte două scrisori nesemnate, în care doi corespondenți din Iași vorbeau în mod diferit despre activitatea teatrului de acolo: cel dintâi are numai cuvinte de laudă, pe când al doilea, care găsește și cuvinte bune pentru anumite lucruri, critică și-bate joc despre alte multe lucruri. În primul rând ironizează prologul jucat la deschiderea stagiunii, în care geniul invită pe Moldova să se suie pe Parnas, iar Moldova se dă întruna înapoi până când, ridicându-se o perdea, apare Apolon cu Muzele: ispita este prea mare, pentru ca timorata zână a Moldovei să mai poată rezista. Geniul, Zâna Moldovei, Apolon cu Muzele, acestea sânt personajele din *Prolog rostit pe Teatrul Național din Iași* al lui Asachi, așa încât ironia corespondentului viza de-a-dreptul pe acesta. S'a jucat, între altele, un vodevil, în care cuvinte de spirit erau socotite unele ca acestea: «șterge-mi sudoarea din spate; pune-mi mâna la gură să casc». Și cei care jucau erau elevii Conservatorului Filarmonic din Iași, condus de Asachi. Corespondentul nu uită apoi să vorbească nici despre fondurile adunate, cam 1500 de galbeni, despre care nimeni nu știa nimic, pentru că socoteli nu se dau. Asachi era atacat astfel pe toate planurile pe care se desfășura activitatea lui în legătură cu teatrul: ca scriitor, ca îndrumător al elevilor Conservatorului Filarmonic, ca mânuitor al fondurilor destinate instituției. Autorul scrisorii, care afirmă că se găsește la Iași de o lună și că este străin de țările române, în care venise

cu doisprezece ani în urmă, se arată a fi inițiat în toate mărunțișurile vieții teatrale ieșene.

Amândouă scrisorile sânt ale lui Negruzzi, după cum reiese din scrisoarea lui Heliade din 8 Martie 1837 adresată acestuia, reprodușă mai sus, p. 490—491. — În felul acesta Negruzzi începe, cu mult înaintea lui Kogălniceanu, să lucreze pentru primenirea conducerii teatrului dela Iași.

Cu titlu de informație bibliografică, amintesc aici faptul că scrisorile din *Gazeta Teatrului Național* sânt înregistrate de Eugen Lovinescu, în *Gh. Asachi. Viața și opera sa*, București, Casa Școalelor, 1927, p. 97; dar d-sa, deși închină un studiu desvoltat lui Costache Negruzzi, în care pune la contribuție și scrisoarea lui Heliade amintită de noi (v. p. 80 din lucrarea sa *C. Negruzzi, Viața și opera lui*, București, Minerva, 1913; ed. II, (1924), p. 47), nu prinde relațiile, care l-ar fi ajutat să înțeleagă atmosfera literară din acea vreme din capitala Moldovei. Să fie oare din pricină că T. Burada, care, în *Istoria Teatrului în Moldova*, II, Iași, 1915, I, p. 177, înregistra acele scrisori, se mulțumise la rândul său numai cu atât?

În românește, versurile grecești dela p. 126, rândurile 34—35 se traduc:

Ochii tăi, cu totul negri, negri ca cerneala,
Trebuia să-i aibă regele să scrie firmanul;

iar cele următoare (p. 127):

Ochișorii tăi cei negri,
De ce nu-i pierzi, să-i găsească eu?

«Până se va arăta în poezia română endecasilabul și exametru» (Nota lui Heliade la ediția a doua a *Curierului de ambe sexe*, II, p. 282 în volumul de față vizează pasajul dela p. 127 rândul 24).

DESPRE VERSIFICAȚIE

S'a publicat în *Curierul Românesc*, 1838, nr. 8 (din 19 Decembrie), supliment; s'a reproduș incomplet, în același ziar, 1839, nr. 8 (din 18 Ianuarie), supliment.

Izvorit din aceeași dușmănie față de Grigore Alexandrescu, articolul aduce totuși un ton mai reținut decât altele. Este de remarcă însă că scriitorul dă ca exemplu de versificație strofele din *Ingratul*, poezia ce-l lovea aspru pe Alexandrescu, și că îi amintește că începuturile sale poetice, supravegiate de Heliade (v. și articolul *Critica literară*, supra, p. 115), erau superioare ca tehnică a versificării.

Dintre toate ideile expuse în cuprinsul articolului, vom sublinia numai atitudinea categorică a scriitorului față de anumite neologisme de origine franceză, condamnarea apostrofărilor nefirești (*duhurle, pasurile*), precum și confuzia pe care el o face între accentul de durată și cel de intensitate. Această confuzie îl determină să susțină că limba română poate versifica și după sistemul vechi, latin,

și după cel nou, italian. Ideea avea să prindă și astfel ajungem să vedem pe un Philarète Chasles explicând poezia lui Bolintineanu întemeindu-se pe descrierea versului românesc dată de Heliade (v. D. Bolintineanu, *Brises d'Orient, Poésies roumaines*, Paris, 1866, p. VII): « Ici, nous perdons sans doute la prosodie même de la langue natale. Disposant à la fois des longues et des brèves, des dactyles, des spondées, des anapestes, des iâmbes, des trochées comme les Hellènes, et de l'accent fort ou faible comme les septentrionaux, la prosodie roumaine doit à cette faculté double un caractère étrange: la liberté dans la dépendance, la variété dans la monotonie; car un vers qui commence par l'iâmba trebuie să continue și să se termine cu același ritm; cel care începe cu o anapestă trebuie să se termine și el cu o anapestă ».

Pentru alte lămuriri v. articolul *Versificație*, text și notă.

VERSIFICAȚIE

S'a publicat ca a doua introducere la *Curs întreg de poezie generală*, vol. I, p. LVII—CXII, constituind una din piesele teoretice ale colecției.

Asupra locului pe care îl ocupă între cercetările închinată versificației românești, v. D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu*, p. 382—389.

Din tot materialul adus în discuție de articolul lui Heliade, vom semna punctele mai importante.

Terminologia arată pe scriitorul român orientat deopotrivă în versificația greacă, franceză și italiană (masculin-feminin; oxiton-paroxiton-proparoxiton; trunchiat-plan-sdruciol). Confuzia constatată anterior (cf. articolul *Despre versificație*.) între ritmul de durată și cel de intensitate stăruie și de data aceasta. Și totuși, cu mult înaintea lui, un scriitor ca Budai-Deleanu se arăta perfect lămurit asupra naturii versului român: el a scris « nu după metrul latinesc, după silaba scurtă și lungă numărând, ci numai după silabe, numărând la un metru două silabe. Fiindcă dintre toate neamurile acum viețuitoare niciuna nu face stihuri după metrul Elinilor sau a Latinilor, ci numai după ritmă » (*Țiganiada*, ed. Gh. Cardaș, București, 1928, p. 56).

Exemplificările arată pe Heliade în primul rând admirator al poezilor italieni. Pe Dante avea să-l traducă în parte; și să-l imite, ca artă a versului, în *Santa Cetate*; pe Tasso avea să-l traducă în parte, iar pe Ariosto de asemenea. (Traducerea lui Heliade din *Orlando Furioso*, făcută direct din italianește, este publicată după moartea poetului, în *Curs de poezie generală, Epicele. Fascicola IV*, București, 1880, p. 111—153. Această traducere trebuie menționată, ca o probă certă de interes pentru poetul italian, alături de aceea a lui Cesar Boliac, asupra căreia vezi Dan Simonescu, *Cesar Bolliac traducător din Ariosto*, în *Studii Italiene*, VII, p. 25-34. Traducerea lui Boliac nu este astfel, cum se notează în acest studiu, p. 28, « singura încercare cunoscută până acum de traducere din poema lui Ariosto la noi ». — Pentru unele înțelegeri greșite ale textului italian, de care Heliade a dat

dovadă, v. B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor din ambele Dacie*, I, București, 1873, p. 168—169). Alături de poezii italiene amintiți, întâlnim pe un Lamar-tine, pe Sappho și chiar pe Christopoulos, cu câteva versuri din oda adresată lui Alexandru Ghica, Domnitorul Munteniei: Ζωγράφε μου ἐξάκουστε. Dintre Ro-mâni, admirația lui se concentrează în mod aproape exclusiv asupra lui Iancu Văcărescu. Este însă demn de semnalat faptul că și Vasile Alecsandri, față de care Heliade avusese multe rezerve, este pus la contribuție, după cum este, pus la contribuție și Bolintineanu.

Cu mult timp în urmă, Heliade arătase o simpatie deosebită pentru versul de 13 și 14 silabe, pe care îl crede corespunzător alexandrinului francez. Avantajele pe care el le prezenta pentru versificația românească le arătase nu numai în discuția cu Asachi (cf. supra, articolul *Despre metru*) sau în analiza poeziilor lui Grigore Alexandrescu (cf. supra, p. 134), ci și atunci când propunea lui Negruzzi să traducă împreună *G. rusalemme Liberata* a lui Tasso: (pasajul în *Convorbiri Literare*, XIII, p. 78; reprodus supra, p. 490). — Ideile sale în legătură cu originea alexandri-nului francez nu se pot raporta cu precizie la un anumit scriitor, din pricina generalității lor. Pentru originea și evoluția structurii acestui vers, v. în deosebi E. Stengel, *Romanische Verslehre*, în *Grundriss der Romanischen Philologie*, II, Band, I Abteilung; H. P. Thieme, *Essai sur l'histoire du vers français*, Paris, 1916; M. Grammont, *Le vers français. Ses moyens d'expression, son harmonie*, Paris, 1937 (în special capitolul *L'alexandrin classique*).

Am arătat în altă parte (v. art. *Despre metru*, note), că Heliade aștepta încă, în 1862, apariția endecasilabului și a exametrului în poezia română. Endecasilabul îl încercase el însuși în *Santa Cetate*, publicată în 1856, în *Descrierea Europei după tractatul din Paris de Ioan Prosdociu*, p. 55—58. Convins, în tratatul de versificație, de existența exametrului în limba română, el îl întemeiază teoretic într-o măsură oarecare pe exametrul antic, în primul rând pe cel latin. Argumentele invocate sânt departe de a fi concludente, dar ele dovedesc rezistența fibrei latiniste la scriitorul român. Studiul lui C. Aristia pe care Heliade îl are în vedere apăruse în *Atheneul Român*, II (1868), p. 57—75, sub titlul *Disertatio despre hexametru antic hellen și modernu romanescu și queva despre limbă*. El servea ca explicație a traducerii *Iliadei* făcută de Aristia și apărută, în a doua și a treia variantă a ei, în *Atheneul Roman*, I, p. 341—345, 485—493; II, p. 79-99.

Categorică este atitudinea lui Heliade față de versul de 15 și de 16 silabe, a cărei origine neogrecească el o divulga încă în articolul *Despre metru*. Restricțiunile pe care le stabilește în *Curs de poezie* sânt datorite faptului că el însuși întrebuin-țase acest vers în traducerea *Fanatismului* de Voltaire și a *Artei poetice* a lui Boileau. În *Despre metru* el condamnase totuși prima din aceste traduceri, pentru motivul unic că fusese redată în acest vers. — Originea este într'adevăr neogrecească. Pătrunderea lui în poezia română trebuie urmărită în deosebi pe calea versurilor dedicate armelor țării în cărțile religioase traduse din grecește, versuri care adeseori sânt intitulate «politice», dar care numai arareori corespund într'adevăr versu-

rilor politice grecești. — Cât a văzut N. I. Apostolescu, în *L'ancienne versification roumaine*, Paris, 1939, din acest vers și ce vede într'nsul Göbl-Galdi, vom arăta mai târziu, când lucrarea acestuia, *Le origini italo-greche della versificazione rumena*, Roma, 1939, ne va fi accesibilă. Rezumarea ei în *Studii Italiene*, VII, p. 212—214, este probabil infidelă: căutând, pentru versul trohaic de 16 silabe, o explicație diferită de aceea dată versului trohaic de 15 silabe, cineva ar dovedi o lipsă totală de pătrundere a spiritului limbii române.

Originea arabă a rimei îi putea fi desvăluită lui Heliade fie de Cipariu, în *Elemente de poetică*, Blaj, 1860, p. 160, fie de La Harpe care, în *Cours de Littérature*, I, p. 440, vorbind despre trubaduri, spune că ei « nous donnent la rime, soit qu'ils en fussent les inventeurs, soit qu'ils l'eussent empruntée des Maures d'Espagne, comme on le croit avec d'autant plus de vraisemblance que la rime chez les Arabes était de la plus haute antiquité ». Ideea fusese însă formulată mai întâi de Huet d'Avranches, în al său *Traité de l'origine des romans*, lucrare apărută la Paris în 1670 și retipărită de nenumărate ori după aceea. Cipariu însuși o datora, prin De Sacy, Freytag și Ewald, aceluiași scriitor francez. — Pentru discuțiile în legătură cu originea arabă a rimei, v. comentariul lui René Basset la tratatul *La Khazradjyah. Traité de métrique arabe par Ali El Khazradji, traduit et commenté par René Basset*, Alger, 1902.

Versificația biblică este o veche preocupare a scriitorului român. La Școala Filarmonică el urma să facă, în afară de cursul general de literatură și de istorie a literaturilor, « un curs deosebit despre poezia sfântă sau cea ovreească, ai căria autori sau prooroci sânt traduși în limba noastră, și din a căria rodnicie de frumuseți vor fi scoase cele mai multe exemple despre înalt și frumos, care se află cu îmbilșugare, și poate că nicăiri cu atâta întraripare ca în Psalmii lui David, cei cântați pe vârful și în poalele Libanului, și în elegiile plângeroase ale lui Ieremia, cele suspinat pe prunturile Iordanului » (articolul reprodus mai sus, din *Curierul Românesc*, 1834, nr. 71). Atenția lui Heliade la cea dată fiind solicitată mai mult de probleme de ordin stilistic, poezia Bibliei este privită ea însăși mai mult din acest punct de vedere. Ideea îi putea fi sugerată sau de scriitorul englez Hugh Blair sau de La Harpe. Blair avea un capitol special închinat poeziei ebraice (în *Leçons de rhétorique et de belles lettres*, vol. III, p. 58 sqq.: *De la poésie des Hébreux*). La rândul său, *Cursul de literatură* al lui La Harpe aducea (I, p. 177 sqq.) un *Discours sur le style des prophètes et l'esprit des livres saints. Des psaumes et des prophéties considérés d'abord comme ouvrage de poésie*. Atât Blair cât și La Harpe aveau ca punct de plecare cunoscutul tratat al doctorului Lowth, *De sacra poesi Hebraeorum*.

Versificația biblică este studiată de Heliade de aproape în *Biblice*, p. 98-100. Cu unele eliminări și modificări, articolul acesta este reprodus în *Curs întreg de poezie generală*. Informația lui Heliade derivă de data aceasta din S. Cahen, care dăduse o bogată adnotare traducerii sale din *Biblie*, citate anterior. Influența lui Cahen în opera lui Heliade a fost notată mai întâi de Heliade însuși, iar după

aceea ea a fost urmărită de G. Oprescu în studiul amintit, *Dacoromania*, III, p. 82-83. La corespondențele notate până în prezent, se impune să se adauge altele, printre care și ceea ce se spune în legătură cu versificația biblică. Un singur exemplu, care trebuie raportat la pasajul heliadist dela p. 177—178, ne va lămuri: « Ce chant d'une admirable simplicité, semble remonter au meilleur temps de la littérature prophétique. Il est dans le genre du poème désigné sous le nom de *diction double*. Chaque pensée est énoncée deux fois, en termes à peu près synonymes, et par des expressions légèrement nuancées. C'est le retour symétrique de la même pensée, en quelque sorte une rime, non pour l'oreille, mais pour l'intelligence. Cette rime intellectuelle constitue la loi métrique des hymnes et des apophtegmes bibliques; et tout comme la rime verbale, c'est un moyen mnémonique qui devient fatigant lorsqu'il est trop prolongé » (Cahen, *op. cit.*, IV, ch. XXIII, v. 10).

Completând cele spuse în legătură cu versificația biblică, Heliade analizează (*Biblice*, p. 98-99) cântecul lui Moisi (*Exod*, cap. XV) și sub alte aspecte. Reproducem aici pasajul respectiv, care nu figurează în *Curs de poezie*: « Citind cineva oda aceasta sau imnul de grație, se întreabă cum fu improvizată și cum atât de răpede fu împărțită între cântătoare, intonată și învățată, încât deodată să fie cântată în cor după distrucția lui Faraon? Această poezie este un monument ce și mai învederat ne arată geniul prevăzător sau preparator al lui Moise. Cine va citi, nu peste patru mii de ani, ci însuși în timpul nostru, istoria regenerațiunii Românilor și inaugurarea ei la Izlaz, se va întreba: când avu timpul de a învăța sau cum improviză un preot simplu de țară ruga ce făcu pentru mântuirea popoului român îndată după sanctificarea apei? Firește că acea rugă era făcută mai dinainte ca o parte a unei programe trase de mai nainte, și dată preotului încă din prețuia mișcării spre a o învăța și a o pronunța la ora venită. Cine după mai mulți ani își va imagina un preot simplu de țară, își va zice ceea ce cu mai tare cuvânt putem zice noi despre instrucția Hebreilor și despre necapacitatea lor de a produce o poezie din cele mai sublime și mai politice. Oda a fost compusă mai dinainte ca și ruga preotului dela Izlaz. De vom crede altfel cădem în superstițiuni sau în credințe, în neadevăr, ce nu mai sunt de seculul nostru și nici însuși d'al lui Moise, când vedem că popoul lui toate câte le vedea le lua în cea mai mare parte după ordinea naturală. Acum dară vine o altă întrebare, a căria deslegare ne va învedera că Moise își avea itinerariul deja tras mai dinainte. Dacă poezia fu preparată mai dinainte, cum de știa Moise că Faraon se va înneca în Marea Roșie, și mulțumește mai dinainte lui Dumnezeu despre mântuirea lui Israel și despre distrucția lui Faraon cu cal cu călăreț împreună? — Nu este niciun căpitan mare ce conduce un popol sau o armată care să nu-și facă planul despre mișcărilor ce va avea să facă, despre tactica ce va lua spre a-și masca planul și despre cursele ce va avea să întinză inamicului. Când planul este ingenios și natural, când execuția lui se operă cu prudență și la timp, reușita a fost totdeauna sigură. Moise încă de când își trăgea planul era în situația unui statuar sau pictor ce încă până a nu-și lua în mână dalta și a lovi marmura, sau penelul spre a atinge tella, își avea înaintea ochilor idealul ce îi surădea de perfecție,

Din cenușă-i sălta-va România,
 C-a aquillei noi-se-vor a ei junețe;
 Și'n vestmânt candid, bellă radioasă,
 Ieși-va'nainte-ți ca o mircasă.
 A ei splendidă, a ei candelă d'aur
 Vărsa-va lumina ce dă viață,
 Si va încinge virginala-i frunte
 Cu-aureola ce geniul poartă.

De mă înțelegeți, Românilor, cu atâta mai vărtos acum puteți înțelege pe Moise, ce se exprimă cu mult mai bine și cu mult mai divin decât mine. Si daca puteți lua după literă figurile poetice ce vi le prezint; daca credeți că Dumnezeu stă d'o parte sau vine ca un monarh, și că toți Românii împreună se prefac printr'o minune într'o vergine cum v'o descriu; luați tot asemenea după literă și pe Moise, când ca poet și profet se naște mai presus de istoric și de legiuitor. Alta este partea istorică și filosofică a Bibliei și alta cea poetică.

«Daca trecerea Rinului, zice D. Salvador, va fi după cum o descrie poezii contemporani, undé ar mai fi adevărul istoric. Poezia nu constată decât fapta». Și noi adăogim: daca istoricul și legiuitorul și însuși ducele căpitan ar fi numai proză uscată, unde ar mai fi concepția, sufletul istoriei, și fructele legilor, și entuziasmul ce produce la eroi? Gestul, căutătura, starea pe cal, vântularea penelor coifului și a mantei unui căpitan, încurarea cursierului, sunt o poezie tăcută, ce vorbește ochilor și însuflește o armată întreagă. Si când poetul le descrie, personificând râurile, arburii, florile, aerul, munții, dând simțire și voce însuși pietrelor, marturii de față însuși recunosc adevărul și mai bine, cuviosul devine și mai cuvios, eroul devine și mai erou, adevăratul filosof raționă cu o mai mare putere. . . Numai speculatorul de oameni și de Dumnezeu le ia după literă, și numai omul pervertit se lasă a deveni instrumentul și victima acestor speculatori, crezând orbește ficțiunilor și personificațiunilor.

Am zis că această odă a lui Moise fu nu numai o poezie din cele mai sublime, ci și un resort din cele mai politice, demn de cel mai profund cunoscător de inima omului. Moise, când iese din Egipt, nu cutează îndată a expune un popul nedepins la resbelle înaintea popolilor bellicoși ai Palestinei, și se întoarnă înapoi nu numai spre a mai întârzia pe Hebrei prin desert, ci și spre a întinde o cursă lui Faraon. Moise nu zice popolului său: înainte, fraților, spre a lua Palestina în punta lancei și a sabiei, ci lasă să adviiă evenimentele după cum le preparase; lasă a se coprinde mai întâi de teroare acel popul timid și servil; a-l face să treacă consternat prin Marea Roșie; lasă ca Faraon, orbit de furoare și de turbarea de a-și răzbuna, a da în cursă, a se înneca până la unul înaintea unui popul ce se credea pierdut deja; și când în locul disperățiunii, ca fulgerul bucuria spontanee străbate în tot campamentul, când inimile și sufletele tutulor nu afla cuvinte spre a exprima ceea ce văzuseră și ceea ce se petrecea într'înșii, atunci deodată corul începe:

«Să cântăm Domnului, căci prin victorie se glorifică!».

Care erou nu devine un zeu, și care codace nu devine un erou la auzul deodată unei asemenea cântări, după un spectacul atât de impozant și teribil. — Apoi, după ce prin figurile cele mai poetice exaltă inimile tuturilor prin descripția spectaculului ce fiecare avu înainte, după poezia cea mai sublimă despre cele trecute, iacă și politica cea mai profundă despre viitor:

« Auzit-au gintele și s'au spăimântat; dureri coprinseră pe locuitorii Philistiimului;

« Răpede se sculară ducii Edomului;

« Cutremur coprinseră pe principii lui Moab;

« Topitu-s'au cu toții cei ce locuiesc în Chanaan. . . ».

Si morții înviază, ca să ne exprimăm poeticamente, și pietrele încep a se mișca în niște asemenea împrejurări la auzul unor asemenea înțonații. Deaceia poezias' a numit cântare și însuși când nu se cântă, căci cu adevărat încântă pe oameni și din codace face un erou, pe bătrân îl rejună, pe paralic îl împle de vigoare. Unde sunt acum toți cei din Philistiim, toți cei din Chanaan, să vie a se măsura cu acele umbre de oameni ce, trecuți prin Marea Roșie, deveniră deodată lei la sunetul timbanelor, la carmenii profetului. Nu e de mirare când peste puțin vom vedea pe Moabitul bellicos căzând sub o turmă de Hebrei conduși de Iisus-Navè. Iacă partea politică.

Am fi avut a zice multe și din punctul vederii literar despre această poezie; ne temem d'a nu deveni reci. Fapta se înțelege de sine fără comentarii, iar încât pentru oarecare hebraismi îi vom explica airea, unde îi vom mai întâmpina. — Tot ce credem că este necesar de a mai adăogi este încă câteva vorbe despre versificația hebraică sau mai bine despre ceea ce se zice *dictio indoita*, ce mai adesea face toată sublimitatea poeziei hebraice ».

Același pasaj sugerase lui Cahen (*op. cit.*, II, p. 60) câteva reflexii care se găsesec la baza lungilor considerațiuni ale lui Heliade: « Cette ode est destinée à célébrer la puissance que l'Éternel a manifesté en faisant périr Par'au et son armée dans les eaux de la mer Erytrée. Des pensées élevées, exprimées par deux ou trois mots, caractérisent cette composition poétique. Elle se distingue de tous les cantiques du Pentateuque par la simplicité des termes, l'extrême lucidité des idées, la vérité des images, et la vivacité du coloris; qualités qui constituent le vrai sublime ». V. și, în notele suplimentare, *ibid.*, p. 184—185, considerațiile lui Abarbanel asupra cântecelor ebraice, din care Heliade pare a fi împrumutat identificarea poeziei cu cântarea și care îl puteau face să mediteze asupra rostului metaforei în limbajul biblic.

Notez în cele din urmă că ideile lui Heliade asupra poeziei biblice se întâlnesc într'o largă măsură cu acelea pe care Philarète Chasles le dezvoltă în articolul *Quelques mots sur la Bible*, în ale sale *Etudes sur l'antiquité*, Paris, 1847. Chasles, prieten devotat al Românilor, putea fi cunoscut și lui Heliade; întâlnirile dintre dânsii nu se explică însă printr'o dependență directă, ci prin faptul că și scriitorul francez se întemeiază într'o mare măsură pe Cahen (v. bibliografia, *op. cit.*, p. 194 și mai ales mărturisirea dela p. 207—208: « Au lieu de considérer la Bible sous

le point de vue controversal, il faut l'étudier soit dans la traduction littérale latine, soit dans celle de M. Cahen »).

Capitolul referitor la oracoli din *Curs de poezie* se completează cu cele spuse în *Biblice*, p. 133—135, despre îmbrăcăminte și podoabele preoților evrei. Intreaga erudiție a lui Heliade derivă și de data aceasta din Cahen, *op. cit.*, passim și mai cu seamă II, p. 126, 129, 185—187. Cahen îi desvăluia semnificația fiecărui obiect și-i da corespondentele grecești.

TEORIA LIMBII

PREFAȚA LA GRAMATICA DIN 1828

Prefațează *Grammatică românească de D. I. Eliad. Dată la tipar cu cheltuiala d. Coconului Scarlat Rosc*, [Sibiu], 1828.

Este precedată de dedicația către Gheorghe Golescu și către profesorii școalelor naționale din București. Pentru importanța ei, dedicația se impune să fie reproducă:

- 5 «această Gramatică dela început am avut cinste să o închin cinstitei Soțietăți literale Rumânești ce s'a început în casele dumnealui Marelui Logofăt Constandin Golescu. Acuma însă crez, din pricina vremilor celor pline de neodihnă, că va fi încetat din nenorocire adunarea ce se făcea pentru îndreptarea limbii; va fi încetat cu adevărat, dar mădulările ei sânt în ființă și cu aceleași sentimenturi, căldură, 10 dorire și silință, și așa norocita mea Grămatică tot înaintea lor este adusă și acum când îndrăsnește a se face cunoscută și a intra în judicata tutulor Rumânilor celor literați. Persoanele cele mai alese ale aceștii soțietăți, fără a vă o spune eu, știți Domnia voastră bine că nu sânt altele decât înșivă. Inșivă sânteți cari și lucrați și vărsați sudori și simțiți adesea ori mâhniri amare ale sufletului pentru literatura 15 Rumânească; voi compuneți și traduceți, Geografii, Istorii, Filosofie, Matematică, și Legi; ostenelele cele nepregetătoare ale Dumnealui Marelui Vornic Gheorghie Golescu va mai desăvârși și lumina limba și mai bine în Grămatica și dicsionerul său, prin cercetarea cu deamăruntul ce face părților cuvântului; al vostru vot trăgea și mai mult în norocitele adunări ce se făcea; voi ați și curățit-o când a 20 intrat în dreapta voastră cercetare; voi dar acuma priimiți-o când vine înaintea voastră și făceți-o cunoscută la toți cei ce vor voi să o judece. Simțiți pentru dânsa aceasta că este fiu al însuși școlii unde voi sânteți alții Efori și alții Profesori. Ea aci s'a născut; această școală i-a fost leagănul său, aci a crescut, aci s'a pus în lucrare, aci s'a cercetat de voi, unde mi-ați fost tovarăși, îndreptători și curățitori 25 gândurilor și judicăților mele. Simțiți că de sânt astăzi Rumâni cari au învățat chiar Grămatică Rumânească mai întâiu, și acuma învață și ei pe alții, această

Gramatică au învățat și au cunoscut mai întâiu: în Craiova, în Slatina și școala voastră, ea este de șase ani acuma între mâinile școlarilor.

Eu acuma spui ceea ce este și oricine vede că eu mă cam laud; dar fie, că pentru schimb și răsplătire vă laud și pe voi. Si vă spui pă simplul adevăr, că de știam în București alte persoane mai vrednice și mai înfocate decât voi, atunci negreșit la dânsule închinam Grămatica mea ».

Unele date comunicate în titlul *Gramaticii* și în scrisoarea dedicație au fost modificate ulterior de Heliade. În articolul critic din *Curierul Rom.*, 1847, nr. 38, spune: « Cea dintâi carte cu care am ieșit și eu în lume, fu grămatica tipărită în Sibii la anul 1828, la care m'a rugat un doritor de nemurire să-i pui numele că s'a tipărit cu cheltuiala sa, fără să dea niciun obol. Aceasta s'a lucrat dela 1820 și o didesem în manuscris școlarilor când eram dascal în St. Sava ». Reproducând articolul în *Critica*, București, 1860, Heliade dă ca an al tipăririi anul 1827, ceea ce nu poate fi decât o greșală de tipar. Amintesc însă că Scarlat Rosetti, devenit între timp conte și președinte al Ateneului Român, tipărea cu banii săi conferința *Literatura = Politică* a lui Heliade, în 1868 și că tot el ajută, cu suma de 1000 lei, tipărirea *Caligrafiei* lui Pleșoianu (v. *Curierul Rom.*, 1829, nr. 10).

Afirmația din dedicație: « ea este de șase ani acuma între mâinile școlarilor », confirmă mărturia din 1847, că gramatica circulase în manuscris înainte de publicarea ei la Sibiu. Ea ne duce în același timp către anul 1821 data pe care o poartă manuscrisul dăruit de M. Gaster Academiei Române. Purtând în același timp semnătura lui Gheorghe Lazăr, manuscrisul acesta a determinat pe Gaster să creadă că el reprezintă textul unei gramatici române scrise de Lazăr și că a servit ca text de bază pentru gramatica lui Heliade. Părerea aceasta, menționată și mai înainte, a fost reluată cu prilejul comemorării, în 1923, a profesorului ardelean. Dintre mărturiile amintesc pe aceea din *Foaia Diecezană* din Caransebeș, 1923, nr. 53 și 1924, nr. 9-10, 13, 16-17, 19-22: *Gramatica română a lui Gheorghe Lazăr 1821*. Articolul nu aduce lumină nouă în materie, dar el este o dovadă vorbitoare de interesul stărnit de problemă. Manuscrisul amintit a fost studiat de G. Bogdan-Duică și Popa-Lisseanu. Concluziile au fost consemnate în comunicarea făcută Academiei Române de Popa-Lisseanu, *Un manuscris al Gramaticii românești a lui I. Eliade Rădulescu, Academia Română, Memoriile Secției Literare* Seria III, Tomul III, Mem. 5 (1925; v. și *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, de G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, București, 1924, p. 351, notă): nu poate fi vorba de textul unei gramatici a lui Lazăr, ci de unul dintre manuscrisele amintite în dedicație, care reproduceau opera lui Heliade într'una din fazele anterioare publicării ei. Concluziile studiului lui Popa-Lisseanu au fost combătute de Gaster în articolul *Gramatica românească a lui Gheorghe Lazăr (1821)*, apărut în *Adevărul literar și artistic*, IX (1929), nr. 436. Argumentele esențiale ale lui Gaster sânt următoarele: în 1821 Heliade, care numai cu puțin timp mai înainte începuse să adâncească studiul limbii române, nu avea nici vârsta nici pregătirea necesară pentru scrierea unei opere atât de occidental concepute; că la acea dată

numai Gh. Lazăr ar fi putut scrie o astfel de operă în Muntenia; că înseși mărturisirile lui Heliade ne duc în sensul acesta: gramatica a luat naștere la Sf. Sava, ceea ce însemnează că ea a luat naștere acolo grație lui Gheorghe Lazăr; el, Heliade, a mers până acolo încât « să copieze gramatica cea veche a lui Gheorghe Lazăr care rămăsese în manuscris, și s'o mai îndrepteze pe ici și pe colo câte puțin și s'o publice ca fiind gramatica sa ».

Afirmația gravă a lui Gaster ar avea nevoie de o argumentare mai convingătoare decât aceea pe care se întemeiază. S'a constatat că manuscrisul în discuție nu este un autograf al lui Lazăr și că iscălitura nu este autentică. Apoi sensul pe care Gaster îl atribuie mărturisirii lui Heliade este forțat: scriitorul declară că membrii Societății literare i-au fost « îndreptători și curățitori gândurilor și judecăților mele » și de aceea le închină lor « Grămatica mea », — o declarație categorică, în a cărei textură nu s'au împletit firele echivocului. În același sens se îndrumază și mărturiile, nenumărate, pe care Heliade ni le-a lăsat în diferite timpuri (v. în special *Curierul Rom.*, 1847, nr. 38; *Critica*, p. 9 și 27). Iar în ceea ce privește convingerea că el se inițiază în problemele referitoare la românism grație lui Lazăr, ea se lovește de un text heliadist precis, în care ni se spune că mintea sa a fost îndrumată către aceste probleme de *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* a lui Petru Maior, pe vremea când se afla în școala grecească (v. Scrisoarea către Petrache Poenaru, în *Curier de ambe sexe*, II, p. 239 reprodușă supra p. 414—424). La toate acestea se adaugă un argument de altă natură: gramatica lui Heliade este străbătută de anumite influențe, care fac ca ea să nu poată fi raportată la Gheorghe Lazăr. Este vorba de influența lui Condillac, pe care Heliade a mărturisit-o în termeni preciși (v. între altele *Curierul Rom.*, 1847, nr. 38; *Critica*, p. 12; *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine*, p. V) și care a fost studiată de Pompiliu Eliade, *La Roumanie au dix-neuvième siècle*, tome I-er, Paris, 1914, p. 345 sqq., iar după el de G. Oprescu, *op. cit.*, *Dacoromania*, III, p. 16-20 și G. Bogdan-Duică, *Ist. lit. rom. mod.*, p. 66 sqq. Heliade însuși a notat atitudinea dușmănoasă a lui Lazăr față de filosofia lui Condillac care, sub influența școlii grecești din București, își făcea loc și în școala dela Sfântul Sava (*Curierul Rom.*, 1839, nr. 66). Este cert prin urmare că, sub raportul acesta, gramatica lui Heliade mergea împotriva vederilor lui Lazăr.

Prin această lature însă, ea mergea în sensul în care se dezvoltau studiile gramaticale în Școala grecească. Alături de Condillac, se studia acolo și filosofia lui Destutt de Tracy. *Elementele de ideologie* ale acestuia porneau însă de asemenea dela filosofia lui Condillac, ale cărei ultime concluziuni le trăgea (v. Victor Cousin, *Oeuvres*, IV-e série, Paris, 1849, III, p. 3; asupra lui Destutt de Tracy în școala grecească v. articolul citat mai sus, în *Curierul Rom.*, 1839, nr. 66; *Critica* p. 12).

Pe Condillac se întemeiază în parte profesorul lui Heliade, Vardalah, în gramatica sa, publicată abia în 1829, dar predată și discutată în școala dela București cu mult înainte (Γραμματική τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Odesa, 1829; asupra lui Condillac, v. p. 11). Condillac nu este însă singura autoritate pe care se întemeiază Vardalah; gândirea lui este orientată de scrieri germane, engleze și mai

cu seamă franceze, începând cu gramatica dela Port-Royal și culminând cu gramatica generală a lui Destutt de Tracy, care l-a lămurit mai mult decât toate celelalte: Περισσότερον όμως από όλας πολύ φώς μ'έδωκεν ἡ γενικὴ γραμματικὴ τοῦ Κιρίου Τρακίη, τοῦ ὁποίου τὰ ἔχγη εἰς ἄλην σχεδὸν τὴν θεωρίαν ἡκολούθησα (op. cit., p. 17').

Imprejurările grele în care este lucrată ediția de față ne împiedică să urmărim în amănunt corespondențele dintre gramatica lui Heliade și modelele sale, să arătăm în ce măsură Condillac și Destutt de Tracy mijloceau scriitorului român, atât direct cât și indirect, unele dintre ideile de mare circulație ale secolului al XVIII-lea. Printr'înșii sau alături de dânsii, se impun scriitori ca Beauzée, Charles de Brosses, Court de Gébelin și, probabil, Virey (*L'art de perfectionner l'homme, ou de la médecine spirituelle et morale*, Paris, 1808); pe o cale sau alta, toți aceștia au lăsat urme în gândirea gramaticală a lui Heliade, fie că este vorba de ideile sale din 1828 și de mai târziu în legătură cu influența climei asupra limbajului, fie că este vorba de paralelismul pe care-l stabilește, în *Geniul limbilor*, între vocea omenească și instrumentele muzicale. Cum nu se poate admite că scriitorul român a cunoscut direct lucrările tuturor acestor cercetători, *Gramatica* lui trebuie urmărită în raport cu unele texte intermediare. Dar cum această operațiune ne este interzisă în clipa de față, ne vedem obligați să renunțăm la ideea de a republica în întregime textul *Gramaticii* lui Heliade: lipsită de comentariu, opera nu și-ar justifica prezența în ediția de față. Vom desprinde însă și vom urmări în dezvoltarea lor nu numai ideile esențiale pe care opera le aducea în legătură cu limba română, ci și acele idei ce pot fi socotite ca prime elemente în teoria heliadistă a limbajului.

I. PROBLEMA ORTOGRAFICĂ

Prima problemă pe care o pune prefața *Gramaticii* dela 1828 și care este tratată în cuprinsul lucrării într'un capitol special (*Pentru ortografie*, p. 147 sqq.), este aceea a ortografiei. Dezvoltând și completând gândirea expusă în prefață, capitolul respectiv pornește expunând principiile călăuzitoare și continuă analizând în amănunt situația fiecărei litere, drepturile ei de a fi menținută sau nu. Expunerea principială se impune să fie reținută aici:

« Când arătăm' cugetarea noastră către cei ce sânt' de față, ne întrebuițăm' cu sunete hotărâte ca fiește care să arate o idee, adică pronunțiem' fiește-care idee ce cugetim'; ca să facem' însă și pe cei ce lip[s]esc' părtași cugetărilor' acestea ale noastre, aceasta sântem' datorî literilor', care, prin adunarea lor' un'a cu alt'a fac' symbolurile aũ semnele fiește căria ideî; și acesta este meșteșugul' de a scri, fiũ și aflare al însuși trebuinți' noastre.

« Aceste symboluri, ca să le facem' deosebit' fără a se-amesteca între sine; ca să le dãm' forma lor' întreagă și desăvârșită după o învoire bine cuvântată; și, judicãțile pe care ele le fac', ca să le despãrțim' prin semne asemenea hotărâte; acesta este meșteșugul' ce se-numește O r t o g r a f i e aũ dreptã scriere. De unde

urmează că Ortografi'a este meșteșugul' a scri drept' și cu judicatâ zicerile oarecâria limbî.

« Partea aceasta a Grămmatic'i este cu atât' legată de cea din tâiũ, cu cât' fără de dânsa nu poate sta, sau cu cât' toate cuvintele desăvârșit' ale aceștia sânt' sta-tornicite pe aceea.

« Inlesnirea saũ greutatea acestuî meșteșug' stâ în felurimile de sunete și literi ce o limbă are, și în felurimile de litere ce arăt' tot' un sunet': și asupra aceștii pricinî după urmă, noi în Ortografi'a noastră, de mai avem pușinã greutate, trebuie să rămânem' îndatorați domnitoareî preiudecâți și credinți deșarte, ce cu mare luptă și osteneală ne apără și ne păstrează acest' prețuit' și vrednic' de cinste lucru, o greutate zic', de foarte mare și nepovestit folos', care ne poate face atât' de înțelepți și bine credincioși cu cât' ne am' putea deosebi de cei'l ați, când numai aceasta o vom ști.

« Să punem' că această prejudecatâ împrotivinduse tot' mereũ cu mare muncă, va osteni o datâ și nu va mai putea răsuffa; atunci fiește care literă la noi nu ar' avea de cât' numai unu și propriũ al saũ sunet' saũ glas'; și așa, ca să formãm' un Symbol', singur'a pronunție a limb'i noastre este care să ne învețe, ca să'l scrim' de osebit', și ca săi păzim' oare care reguli ce etymologi'a lui le cere; aceasta o păstrează în sine, și în tăcere ne o arată partea cea din tâiũ. Ca să arătãm' însă literile relați'a și combinarea lor' în cât' să facă symbolurile zicerilor'; și din ele ca să întrebuiñãm' unele printr'o formă mai mare; și iară aceste symboluri ca să le desăvârșim prin oare care semne, și ca să despărțim' și să dejudicãm' judicâțile, pe care ele în înșotirea lor' le formează; aceasta vom-îmvăța o în regulile ce numai îndată vom'-da. Și fiind că materi'a scrier'i este literile, vom'-începe dar' de aci a vorbi ».

Pentru definiția ortografiei v. și *Curier de ambe sexe*, I, p. 298; *Critica*, p. 61 sqq.

Dar cu toate că teoretic cere respectul etimologiei între anumite limite, din punct de vedere practic ortografia propusă de Heliade la această datâ este o ortografie fonetică. Faptul acesta rezultă din scrutarea regulilor pe care le stabilește în continuare, în legătură cu care el se arată însă conștient de derivațiile fonetice și de modificările morfologice: *a bunăoară* « are relație cu *e*, *ă* și câte odată cu *â* ». Și exemplifică: *masă* > *mese*; *jalbă* > *jâlbi*; *canto* > *cântũ*, etc. Exemplele urmează în același sens, arătând că Heliade nu stabilește o linie de demarcație între ceea ce era român și ceea ce era roman, între fenomene ce caracterizează viața actuală a limbii române și fenomene ce caracterizează istoria acestei limbî. Această regresiuie temperată către izvor, care divulgă pe elevul înțelept al Renașterii Ardelene, nu turbură însă sistemul său ortografic: românescul *cântũ* este latinescul *canto*, dar el nu se scrie *cantu*, ci *cântu*; pluralul *mese* ar fi putut sugera o grafie *mêsa* la singular, care să amintească forma corespunzătoare din limba latină, *mensa*, dar Heliade scrie *masa*. În comparație cu sistemul ortografic practicat anterior, am putea spune că reforma propusă de el la această datâ se reduce la simplificarea

alfabetului cirilic și la disciplinarea a ceea ce el numește semne prosodice. Dintre acestea vom aminti numai două, al căror rost n'a fost îndeajuns de apreciat de reformatorii ulteriori ai ortografiei române: *trema* (˘) și *semnul scurtării* (ˆ), cel dintâi semnu marcând autonomia unei vocale într'un ansamblu care ar putea constitui un diftong (*flu*, *ftule*), cel de al doilea notând vocalele asilabice (*mergi*, *boă*).

Necesitatea înlocuirii alfabetului cirilic prin cel latin se afirmă la Heliade din primele timpuri. Alături de Iancu Văcărescu, el este convins că literele alfabetului latin sânt « țâțele prin care limba poate să sugă laptele mamei sale latine » (*Curierul Rom.*, 1829, nr. 17). Literele latine erau impuse scrierii românești de natura însăși a limbii: « Tot lucrul », scrie el lui Poenaru în 1839 (*art. cit.*, supra p. 423) « în sine are și natura sa. Limba rumânească, când s'a format ea astfel precum este, deodată a trebuit să aibă în firea sa și ortografia sa, și pare că ar fi zis: « Cercetați și veți afla ». Acela care, cercetând, va afla cea ortografie, acela sunt sigur că va și izbuti și va fi priimit de urmași ». Iar aiurea (*Literatura. Domnului Petre Inlesnitorul, Curierul Rom.*, 1839, nr. 134) el stăruie asupra ideii: « Eu nu zic să nu priimim literele noastre, dar să le priimim astfel cum am mai scris cu ele (de vom fi scris vreodată), să le priimim cu o ortografie *rumânească*, adică dupe natura limbii în general, să hotărîm pentru fiecare idee câte un simbol fix și nestrămutat, și acel simbol să aibă un cuvânt înduplecător și împăcător pentru toți Români ». »

Primul moment în lupta dusă de Heliade pentru ortografie este realizat de simplificarea alfabetului cirilic. Convingerea lui însă că acest alfabet trebuie înlocuit se traduce într'o reformă radicală, pe care vom urmări-o în elementele ei de mai mare însemnătate. Trecând peste unele mărturii secundare, lupta mare pentru înlăturarea alfabetului cirilic începe în 1836 și se încheie cu apariția primului număr din volumul V al *Curierului de ambe sexe*, în Noemvrie 1844 (as. datei de apariție v. *Curierul Românesc*, 1844, nr. 85). Pentru atingerea acestui scop, Heliade a încercat și reforma totală și imediată, dar și pe cea lentă, constând în înlocuirea treptată a literelor cirilice prin corespondentele lor latine.

Procedeul este divulgat de Heliade însuși în scrisoarea adresată lingvistului italian Mezzofanti, la 2 Martie 1845, publicată de Carlo Tagliavini, *Una lettera inedita di I. Heliade-Rădulescu, Revista Istorică*, 1924, p. 256 și reproducută de același în studiul *Un frammento di storia della lingua rumena nel secolo XIX (l'italianismo di Ion Heliade Rădulescu), Europa Orientale*, 1926, p. 351: « Având publicitatea în mână, din an în an schimbam câte o slovă, împlinindu-i locul cu o literă, până când în cele după urmă priveniuu a da afară alăturata Foaie astfel cum se vede ». Foaia de care vorbește Heliade este *Curierul de ambe sexe*, periodul V, care începuse să apară încă dela sfârșitul anului 1844 cu alfabet latin (v. mai jos).

Pe calea aceasta s'a ajuns la un alfabet de tranziție, a cărui fizionomie devine din ce în ce mai latină. Una dintre mărturiile cele mai semnificative sună în felul următor (*Curierul Rom.*, 1839, nr. 52): « În trimestrul acesta, ce se atinge de literele publicării aceștii foi, se vor schimba și cele următoare: *а, е, с, т* și *ж* în *д, е, s, t* și care sunt cunoscut de toți Români cititori, pășind treptat cu schimbarea

în trimestrul al treilea și al patrulea, până când această foaie din preună cu numele său de *R o m â n e s c* se va înfățișa publicului său în veșmintele sau literele cele adevărate rumânești. Aceasta știm că nu va plăcea la toți, dar aceia nu sânt băgați în seamă căci nici au fost vreodată nici nu vor să fie Români. Redacția acestor foi totd'auna către Români s'au îndreptat, și iarăși Români o vor judica ». In aceeași vreme el este convins, în altă ordine de idei, că litera *ψ* se poate înlocui prin *cy*, ceea ce nu însemnează un progres în procesul de adaptarea a alfabetului latin, dar trădează unele apetituri de ortografie etimologică (*Paul Iorgovici, Curierul Rom.*, 1839, nr. 53). In ordinea corespondențelor propune însă, în același an, (v. scrioarea adresată lui Poenaru, supra p. 421), înlocuirea lui *τ* prin *á*, *κ* prin *í*, *υ*-*ϋ* prin *ge-gi*, *κ* prin *j* și dă o serie de cuvinte în transcriere latină, cu scopul de a exemplifica reforma propusă. După încercările de reformă totală din jurul *Paralelismului*, Heliade reia calea adoptării treptate. Un fapt demn de remarcat este acela că înlocuirea alfabetului nu se face în același ritm în coloanele *Curierului Românesc* și acelea ale *Curierului de ambe sexe*. In timp ce, la dorința marei majorități a cititorilor (v. *Curierul Rom.*, 1844, nr. 85 și 1845, nr. 18), *Curier de ambe sexe* apărea, la sfârșitul anului 1844, cu alfabet latin, *Curierul Românesc* din 1846, nr. 60 propunea încă anumite echivalări, dintre care unele propuse și mai înainte: *ε*, *ρ*, *φ*, *κ*, *ι*, urmau să fie înlocuite prin *b*, *g*, *f*, *j*, *l*. Ar fi vrut să meargă și mai departe, dar teama că cititorii nu vor putea să-l urmărească îl reține: « este de neapărată trebuință a se lua și *p* în locul lui *π* căci prea mult seamănă și acesta cu *n* și face mare confuzie; dar l-am mai lăsat d'o-cam-dată, până se vor mai deprinde cititorii cu aceste cinci littere ce însemnarăm. — Nu mai puțin ar trebui a se lua și *u* în locul lui *ϋ*, căci zău prea urfît î stă acestuia pe lângă celelalte. Dar, încet-încet, departe-ajungem ». Și el revine în numărul următor, propunând înlocuirea lui *ρ*, *ι*, *υ*, *ϋ* și anunțând înlocuirea lui *κ*, *ι*, *υ*, *ϋ* prin *ghe*, *ghi*, *ge*, *gi*, *che*, *chi*, *ce*, *ci*. Faptul acesta atrage după sine în mod automat înlocuirea lui *χ* prin *h*, care este « de doă feluri: mut, precum în *ghimne*, *ghiauc* (*rimne*, *riauc*) și consonant precum în *hain*, *hotar* (*χain*, *χotar*) ». Această reformă progresivă îndreptătea astfel mărturisirea făcută în introducerea la periodul V al *Curierului de ambe sexe*, dar care își păstrează valoarea și pentru *Curierul Românesc*: « Cugetul redacției atât a *Curierului Românesc* cât și acestei foi, încă dela început a fost un radicalism moderat atât în limbă cât și în schimbarea slovelor, reducându-le la litterele cele adevărate române. Din an în an se vede o progresivă prefacere atât în proscierea vorbelor străine, parasite și desonorante cât și în adoptarea ortografiei și litterelor potrivite pe natura acestei limbi ».

Pe calea indicată de Heliade în aceste rânduri s'au cules rezultatele cele mai apreciable, întru cât în felul acesta publicul cititor a fost pregătit treptat pentru primirea reformei oficiale. Heliade a propus însă, în anumite momente, și revenirea imediată la scrierea latină: « revenirea », pentrucă dacă într'o parte el se îndoiește că Români au scris vreodată astfel, într'altă parte știe precis că în 1839 se împlineau 340 de ani de când ei au lepădat literele strămoșești (*Almanachul*

Literaru pre anul 1839, București, 1839, p. 3). Momentele principale, singurele pe care le putem indica, se grupează în jurul *Paralelismului*. Reținem în primul rând ortografia *Romanței* din *Corsarul* lui Byron, tradus de Heliade. Ea apare ca traducere izolată în *Culegere-a* din 1836, ed. I, cu alfabetul cirilic caracteristic lui Heliade la această dată. În același an însă ea este pusă sub tipar în cuprinsul operei lui Byron. Traducerea acestei opere fusese anunțată din Martie 1835 (v. nota *Operele sau scrierile lui Lord Byron*, *Curierul Rom.*, 1835, nr. 75) și dacă fixăm în 1836 transcrierea ei cu alfabet latin o facem întemeiați pe faptul că la 4 Ianuarie 1837 (v. *Curierul Rom.* cu acea dată) ea era anunțată ca în curs de apariție, iar la 22 Ianuarie apăruse (*Curierul Rom.*, 1837, nr. 93): *Din operele lui Lord Byron. Traduse de I. Eliad. Tomul I*, Bukurescti, 1837, p. 21. Sistemul după care se conduce la această dată, determinat în parte și de imperfecțiunea semnelor tipografice de care dispunea tipografia lui Heliade (v. *Curier de ambe sexe*, I, ed. II, p. 320 notă), este, până unde poate fi stabilit, următorul: a, î (Ѧ), e (Ѣ), é (Ѥ), i, i, o, u; ea, oa, b, k, d, f, g, j, l, m, n, p, r, s, t, v, z; sc (ш), tz (ц), ki (к), cê-ci (чѣ-чѣ). Excepție: *quând*, *qua*, *-que* = că (în *vecinique*, deci și în elemente nelatine). A treia oară, *Romanța* este tipărită în ediția a doua a traducerii amintite *Din operele lui Lord Byron. Traduse de I. Eliade. Tomul I*, București, 1837, p. 21. Este de observat că, deși poartă aceeași dată, avem de aface nu numai cu o tipăritură diferită, ci chiar cu o traducere diferită, care se resimte de purismul anilor 1839—1840. Faptul ne determină să credem că, odată cu tipărirea, în 1839, a tomului II din opera lui Byron, Heliade a retipărit și volumul I într'un număr oarecare de exemplare, pe care le-a substituit exemplarelor tipăriturii anterioare. Într'adevăr, primele rânduri (p. 5) ale celor două tipăriri ne dau o idee clară de diferențele dintre ele:

« Не весела кѣмпіе а мѣриі синоаце сѣфлетіе noastre сѣнт слободе ка дѣнса ші кѣуе-
тѣріае фѣрѣ маршіні. Орі кѣт де департе не вор дѣмпіне вкнѣтѣ ші вѣдѣріае спѣмеѣтоаре,
ноі прѣстѣндѣнк сокотім аа nostrѣс імперіс ші а nostrѣр патріе » (I).

« Не весела кѣмпіе а мѣриі аздрате, сѣфлетіе noastre сѣнт алгере ка дѣнса ші
кѣуетѣріае фѣрѣ маршіні. Орі нѣнѣ снде нот а не дѣне кѣнтѣ ші вѣдѣріае, ноі кон-
тѣмпіаѣм імперісѣ nostrѣс ші патріа noastră » (II).

Observăm însă că tomul II din traducerea operei lui Byron, apărut în 1839, aduce aceeași ortografie ca și prima tipăritură a tomului întâi. Faptul acesta îl explică Heliade însuși într'o *Insemnare a traducătorului*, arătând că publicarea începuse încă din 1837 și că ulterior nu s'a mai putut relua tipărirea ca să revizuiască ortografia. Este totuși întrebarea dacă, paralel cu vechea tipăritură, Heliade n'a dat pentru volumul al doilea și o tipăritură nouă, așa cum făcuse cu primul volum.

Deși volumul este tipărit a doua oară în alfabet de tranziție, *Romanța* este redată (p. 21), ca și prima dată, în caractere latine. Nici de data aceasta n'au fost lichidate toate dificultățile, dar progresul este simțitor față de prima transcriere: Ѣ este redat prin *ă*, Ѧ prin *â* și *î*, ш prin *ș*, ц prin *ț*; z, în elementele latine, prin *ç*; кі prin *chi*; excepțiile sânt: *quând* (scris și *quând*), *qua* (scris și *ca*), *quei*, *quel*, *que*.

Cu aceste caractere, grafia corespunde sistemului propus în scrisoarea adresată redactorului *Foii Literare* din Braşov (*Curierul Rom.*, 1838, nr. 26 și suplimentul nr. 27; art. reproduc în *Curier de ambe sexe*, I, p. 297—312); din discuție și exemple deducem sistemul:

5 a, e, i, o, u; â, ê (ă); Ț, ũ (ț, ș); î (ș); ô (oa); b, c (k), d, Ț (în cuvintele ce au un *d* în rădăcină), f, g, h, j, l, m, n, p, q, r, s, ș, t, ț, Ț (în elementele latine reconstituite etimologic: *soțiu*, *prințiu*, *oțet*; dar și *sciința*); ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi; excepții: *quând*, *quare*, *qualitate*, *quă*, *quē*, *quēci*, *quât*, *quine*, *aquela*, *quela*, *aquesta*, *que*.

10 Clarificarea pe care Heliade o introduce în acest sistem în ediția a doua a *Curierului de ambe sexe* (1862), I, p. 320—321, sub motivarea de a completa lipsurile tipografice din 1838, se resimte de evoluția ulterioară a ideilor sale (v., mai departe, categoriile de vocale). Remarcăm însă lipsa semnului scurtării (◌̣), cu excepția lui *i* și *ă*. De această lipsă se resimt și exemplele aduse în scrisoarea către Poenaru, în care accentul circumflex asupra unor vocale marca uneori pe ă, iar altelei pe ș.

15 Și dacă ne raportăm la sistemul propus în *Curierul Rom.*, 1839, nr. 135 (*Păreră despre metodel de a scri rumânește cu literale cele vechi rumânești*), constatăm absența aceleiași semn. Iată tabloul propus cu acest prilej, precum și *Deprinderea* în care concentrează cazurile mai dificile și excepțiile:

20 a, â (ă), b, c (u), Ț (u), d, Ț (= z, din lat. *d* + *i*; dar și *miȚloc*), e, ê (ă), f, g, h, i, î (ș), j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, ș, t, ț, u, v, z; — ca (ka), ce (ce), ci (ci), co (co), cu (cu), cê (kă), cî (kă), ga (ra), ge (ge), gi (gi), go (ro), gu (ro), gê (ră), gî (ră); sca (ka), sce (ce), sci (ci), sco (co), scu (cu), scê (kă), scî (kă); ghe (re), ghi (ri), sche (ke), schi (ki); que (ce), quine (ine), aquestu (cestu), aquel (cudu), quare (kare), quând (kand), quātu (kătu), quē (kă).

Raportat la acesta, sistemul propus în *Paralelism* aduce numai completările: ô, ô = ă, ô = oa și modificarea *ch* = *χ* (v. supra, p. 250). În practică însă, *Paralelismul* aduce unele mici erezii, dintre care notăm că, în anumite împrejurări, *d* nu redă numai pe actualul *ă*, ci și pe actualul *d*. Reproducem ultimele rânduri din partea a doua a lucrării (*Paralelism între dialectele romanu și italianu sau Formori gramatica aqwestoru doê dialecte*, de I. Eliade, București, 1841, p. 157—158):

« Prin limbă dămu și luămu cunoscințele, și prin limbă lămurită dămu și luămu cunoscințele lămurite. Eu îți dau aqueastă gramatică, și tu, în curățenia inimii întreabăți suffletul tēu, și ellu îți va spune și que sâ priimesci și que sâ lepedi; și quātu amu veghiatu și amu ôstenitu și amu sufferitu pentru tine ».

În linii mari, ortografia stabilită de Heliade la această dată se întemeiază pe sistemul ortografic al lui Petru Maior. Faptul îl afirmă, în numele lui Heliade, nașul său Mavruli, într'o scrisoare publicată în *Curier de ambe sexe*, III, p. 214—215; v. și mărturisirea lui Heliade în *Curier de ambe sexe*, V, p. VII. Stăruind asupra ortografiei, el stabilește, în urma *Paralelismului*, trei categorii de vocale: deschise (*a, e, i, o, u*), închise (*ă, ê, î, ă, ũ*) și nazale (*d, ê, i, ô, ũ*) (*Curier de ambe sexe*, V, p., VIII). În ediția a II-a a *Curierului de ambe sexe*, III, p.

каре тотъ въ гласъ; превѣмъ ші о ші ѡ; асемена факъ ші ѡ ші оу, дин каре н ѡ ші оу динъ хотъра іае чинсгитей соціетъці літерале а рѣманілоръ, сазъ скоѡ ка съ нѡ факъ гревтате не-віновацилоръ прѣнчи.

Іагтеле црѣ нѡ се-потъ провнція, ае катъ прін аѡвторѡа ѡней динтръ ачесте вокале, ші ае ачкста се-нѡмескъ Консѡнате, кѣчи сѡнѣ ан-прѣнѣ нѡ челе вокале, ші сѡнтъ ѡ, ѡ, г, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, д, ф, х, ц, ч, ѡ, ѡ, ѡ, ш, ѡ, ѡ.

Ші динтръ ачесте црѣ ѡ фіина кѡ нѡ то-тѡа есте стрѣнѣ рѣманілоръ сѡ скоѡ ші іа; сѡ скоѡ асемена ші з ші ѡ фіина кѡ ан ло-кѡа лоръ нѡтемъ съ не сѡбѣнѣмъ кѡ кс ші пс.

Ае мѡлате орѣ доѡ вокале се-провнціязѡ ае о латѡ превѣмъ аї сѡѡ іа: ачкста ѡнѣре ае доѡ вокале се-нѡмесѣ Діфтонгѡ.

Се-антанмпѡа асемена ші треї вокале съ се-нѡгѡска ае о латѡ, каре аѡнѡ се-нѡмесѣ Трифтонгѡ, превѣмъ: еѡѡ, іаѡ, аїѡ, еїѡ, еѡї, іаї, іеї, оѡѡ, ѡѡѡ, іеѡ, оѡї, ѡѡї. Пѡтемъ зиче кѡ ної аѡемъ ші Тетрафтонгѡ, кѡмъ: іоѡї ші аѡтеле.

Дин діфтонгѡ, ѡнѣ сѡнтѡ каре аѡ тонѡа аѡ чѡ динтѡїѡ вокалѡ, ші аѡці аѡ чѡ дин ѡмѡ; чѡ карѡ аѡ тонѡа аѡ чѡ динтѡїѡ, аѡці нѡ нѡ темъ зиче кѡ сѡнтъ кѡ аѡберѡтѡ діфтонгѡ, ші сѡнтъ ачѡціѡ: аѡѡ, еѡѡ, іѡѡ, ѡѡѡ, аѡѡ, аї, еї, ії, ої, ѡї, ѡї, ѡї.

Інѣ карѡ аѡ тонѡа аѡ чѡ дин ѡмѡ вокалѡ сѡнтъ ачѡціѡ, карѡ сѡнтъ ші нѡмесѡратъ діфтонгѡ еѡ (ѡ), іѡ, оѡ, ѡѡ, іѡ, іѡ, іѡ.

de-

ROMANSE

I

Амб тжнъръ тайнъ афунд рѣмжнѣ аскунсѣ
 †нтристу'мѣ сѣнгуратѣ ехѣлет прѣ обосѣт;
 Іар кажда ініма'мѣ вате десида еї †мнунсѣ
 А'ата касѣ рѣсунзѣ, атунчѣ еа с'а вѣдѣг!

Шѣ сѣнгурѣ 'нтвчере о сѣмц іар тремуржнд.

II

Амб флакъръ есте вѣчнѣмъ невѣзуть
 Ка шѣ езава сумѣнъ кандашѣ сѣмг мормант.
 Ш'а дѣснѣдѣждѣ рече †нтунчѣмѣ муть
 †н вѣчѣ ну ова стѣнѣе: іар разлае еї сѣмг

†нтокмаї дѣ задарнѣї ка шѣ кажда нѣр фѣфост.

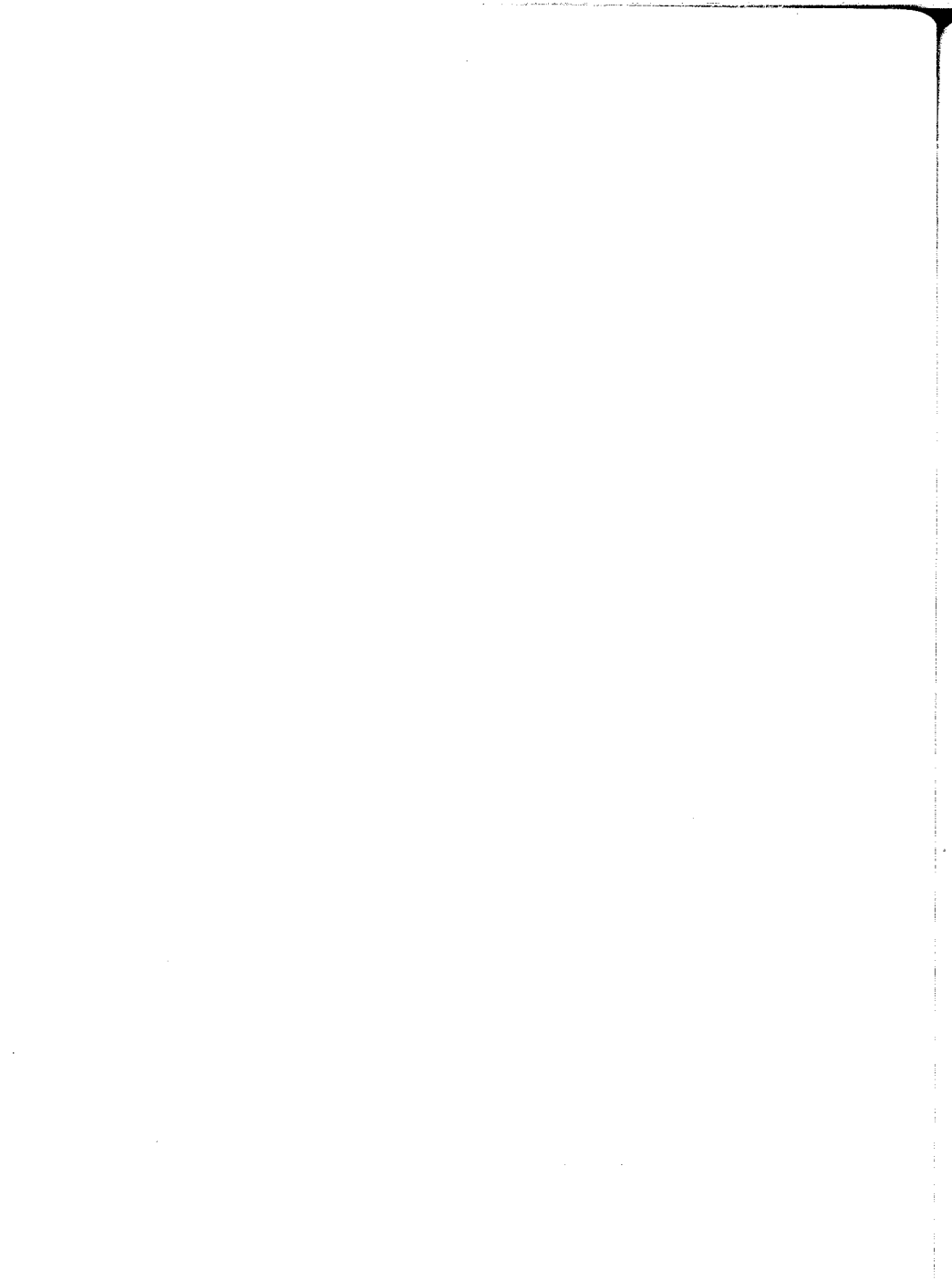
III

Аївѣмъ 'н поменѣрѣ шѣ, дѣ гроана мѣ ну трече
 Фѣр'а шѣ арунка окуа шѣ фѣрѣ а гжндѣ
 А'ачѣѣ че чѣншнѣї те сѣмте дѣ шѣ рече.
 Сѣнгурѣ кѣнурѣ шѣ іад ч'аш сѣфѣрѣ
 Есте дѣафѣ стѣнсѣ дѣн поменѣрѣ та.

IV

Аскузѣтѣ'мѣ аст дѣн урмѣ глас сѣнгур пѣнструтѣнсѣ:
 Вѣртѣтѣ ну онрече а пажнѣе пѣ чѣ морѣї,
 †нвѣмѣ е'ї шѣ ам черут'о, фѣмѣ сѣнгурѣ аст вѣнсѣ:
 О лѣкрѣмѣ сѣ 'нѣмнѣн л'а Вѣчнѣчѣї пошѣї,
 †нтѣѣ ш'а дѣн урмѣ рѣснѣатѣ дѣ амор.

(LORD BYRON CORSSARIE.)

I
 Acea tinere taie afund remine ascuse
 In tristu mi singuratic suflet prea obosit;
 Iar quind inima mi bate de sila ei impuse
 Lata qua se respunze, atunci ea s'a vedit!
 Sei singure n' te cere o simtz iar tremurind.

II

Acea flakere este veciniqua, nevezute
 Ka sei slaba lumina candeliu subit mormunt,
 Se'a desnedepdit rece intunecime mute
 In veci nu o va stinge: iar razele ei siut
 Intocmai de zadarnici qua sei quind n'arti fost.

III

Aibine n' poménirea tzi, la groapa mea nu trecé
 Fer' a tzi arunca ocul sei fere a gindi
 L'aceea ce cénuscăi te simte deseii rece,
 Singura kimure sei tad c'ase sufferi
 Este de a ti stinse din poménirea ta.

IV

Asculte mi ast din urne glas singur pentrutine,
 Virtutea nu oprescte a plinge pe cei mortzi;
 Inveci eu tzi am'cerut o, te mi singurul ast bine,
 O lacreme se utimpin l'a Véceniciei portzi,
 Intica se'a din urne respalte de anor.

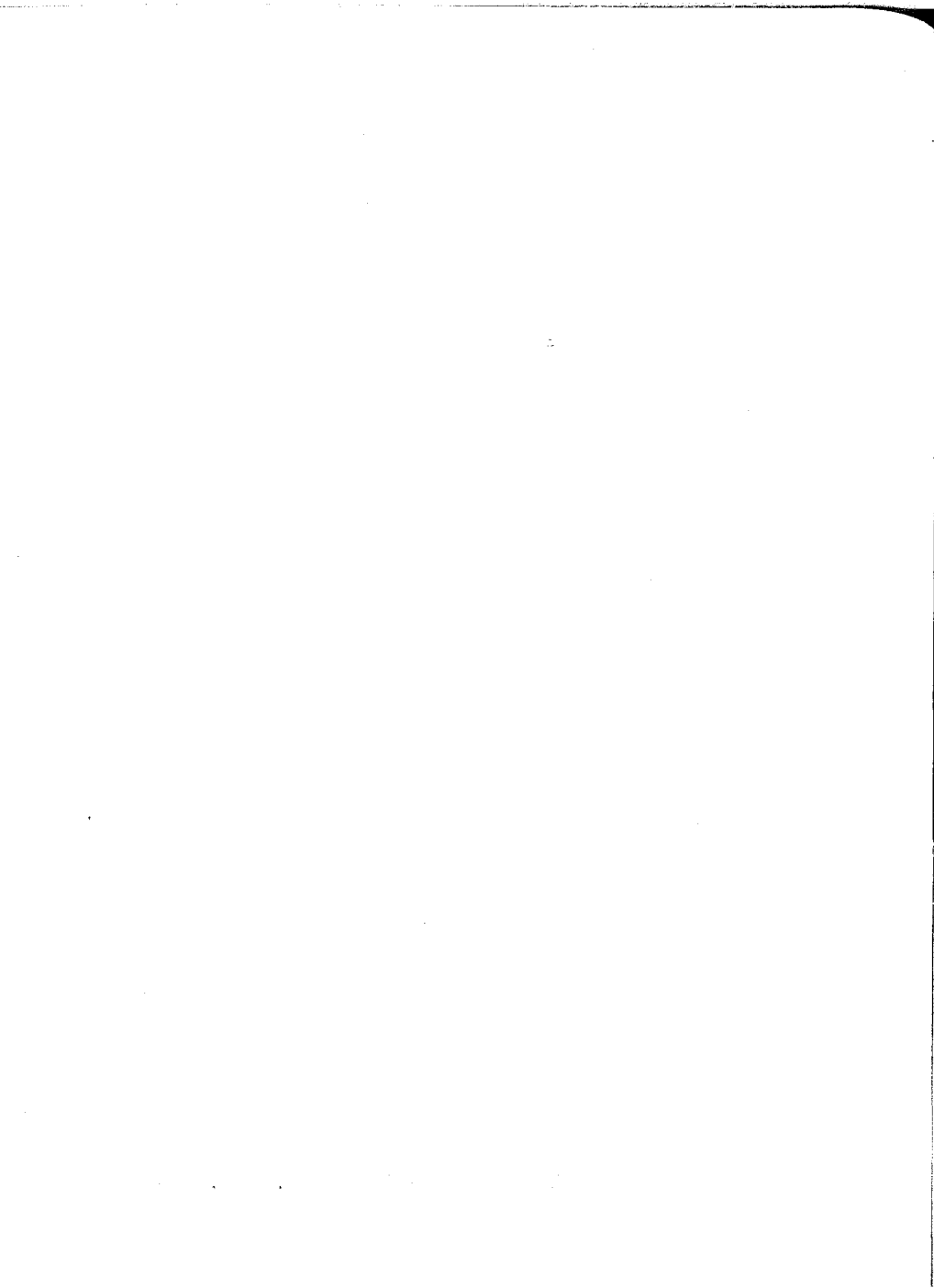
Amea tineră taînă afund remiue ascunsă
 Intristu 'mî singuraticu suflet prea obosit:
 Iar quînd inim'a 'mî bate de sil'a eîmpunsă
 L'ata qua se respunză, atunci ea s'a vedit
 Shi singură 'ntăcere ôsintz iar tremurînd

Amea flacără este vecinică nevezută
 Qua shi slab'a lumină candelî sub mormînz
 Sh'a desnădejdiî rece întunecime mută
 In veci nu o va stînge, iar razele eî sint
 Intocmai de zadarnicî qua shi quînd n'ar fi fost.

Aibi me 'n pomenire 'tzi, la groap'a mea nu trece
 Făr' a 'tzi arunca ochiul, shi fărâ a privi
 L'aceea ce cenush'ai te siute, de shi rece.
 Singur'a chinuire shi iad c'ash sufleri
 Este de a fi stînsă din pomenirea ta

Ascultă 'mî ast din urmă glas singur pentru tine:
 Virtutea nu opresce a plînge pe cei mortzi;
 In veci eu 'tzi am cerut'o, lă'mî singurul ast bine:
 O lacrămă se 'ntîmpîn l'a Vrciniciî portzi
 Intîia sh'a din urmă resplată de amor.

фаяга 21

G U R I E R U

DE

Ambe-Sere

PÂNE LITTERARĂ

a = a	d = t	m = m	Ń = Ń	ó = a	ce ei = Ń
e = s	q = z	n = n	c = Ń	ó = fi	ga go gu gó gi Ń
i = i	r = f	p = p	s = ur	á ó = b	ge gi = y
o = o	h = x	r = p	v = r	á e í ó ú z	sea sea seu
u = r	j = *	s = c	x = ke	ca co eu	seí seí = sk
b = b	l = A	t = r	z = z	cé ei = k	see seí = Ń

ESIODU

Esiodu fu unul din quei mai antici poeți ai Greciei alle quarora scrieri priverință plină la noi. Ella s'a născut în Cyma în Elida, provincie a Aseiei Mici; de micu însă își parasi patria și și petrecu quea mai mare parte a vieței în Aseca burgu al beoției în pôlele mantelii Elieon. Puține se știu asupra persoanei sale; e îndoiială și despre secolul în quare a viețuită. Seneca și Pau-

sania țicu quē eră vorbă spre a se ști daqua Esiodu fuisse contimperanu al lui Omeru sau quare dia doi eră mai antieu. Erodotu, quare îi face contimperani, se exprimă astfel în cartea II a istoriei sale: "Nu credu qua Esioda și Omeru să fi existatu mai înainte de 400 ani de epocha în quare eu trăiescu... Aqueasta arată epocha ambilor poeți în al IX-lea secolu înainte lui I. Ch. Se țicu quē Esiodu ar' fi avut o luptă poetică cu Omeru și quē ar' fi luat premiul. Dion-Chrisostomu spune aqueasta întemeiatu, după spusa lui Varon, pe o înscripție relativă la aqueastă tradiție; însă se știu quē aquea mică scriere în quare se coprin-

mal însemneada aquea cu semnul scrierii, este numă pino se vor de primele cărții, după cum sunt depriți cu (a) și (i). Mai țicu va fi destă a se cunoște: luna de luna casa dera s'a, și a scupa en încetu și de kirigelle

1 (u) Finalu în tolu d'anna e mentu sau în cihu la substantivi și adjectivi masculini la singularu, la prima persoană a verbor, și la quelle alte parți ale cuvintului; — (i) acemenea este mut sau închisu la pluralul substantivilor și adjectivilor, la dativul singular al pronumelor indicative sau articolilor, și la adoa persoană a verbor. Prin numare este de prisos a se mai însemna cu semnul scrierii. — Tótu la aqueasta regula se supune și (a) final la substantivii și adjectivii feminini și la a treia persoană a verbor. De se

mântului, si dela fața ta ascunde-ma-tou
si voui fi genând si tremând asupra pâ-
mântului, si va fi qua tot quel quo mie va
afia să mie ommore.

15. Iar Domnul Dumnezeu disse lui : nu
asa, ci ori-quare va ucide pe Cain șapte
resbunări va implini; si puse Dumnezeu
semnu lui Cain, de a na l'ucide nimeni din
quati il vor affa.

16. Esti daro Cain dela fața a lui Dumnezeu
si locu in terra Naid spre resăritul Ede-
nului.

17. Si cunoscu Cain pe femeera sa quare
concepind nascu pe Enoch si se puse a
edifica cetate, si supranumi cetatea (Eno-
ch) după numele fiinlui seu Enoch.

18. Iar lui Enoch se nascu Gaidad, si
Gaidad nascu no Miel, si Miel nascu pe
Mathusalaz, si Mathusalaz nascu pe Lamech.

19. Si isi las Lamech doi femeri; numele
mucia Adă, si numele quellei d'adca Sellă.

20. Si nascu Adă pe fobel, aqest'a fu
tatăl quellei que locuessa in tindele (cor-
turi) pastorilor.

21. Iar numele fratelui aqestuia eră
Iubal. Aqesta fu quel que a inventat Psal-
tirul harpa si Kithara.

22. Iar Sellă nascu si ea pe Thobel
Thobel-Cain quarele fu lucrător cu ciocanul,
făurător de arama si de ferru. Iar
soror a lui Thobel (eră) Noemă.

23. Disse atunci Lamech femeilor sale
Adă si Sellă : Audiți vocea mea, femeile lui
Lamech, si ascultați cuvintele melle, quō
bărbat am ucis in impugerea (dată) mie, si
june in vulval (făcut) mie.

24. Quo de șapte ori se resbună despre
Cain, iar despre Lamech de șapte deci de ori
quate șapte. —

25. Cunoscu (apoi) Adam pe Eva femeera
sa, quare concepind, nascu filiu si 'ia dat
numele de Seth, șicend : imi reinviu Dume-
deu nuoa semina in locu lui Abel pe
quare îl ucisese Cain.

26. Si lui Seth i s' a nascu filiu quā-
ruia îi dette numele de Enos. Aqest'a
sperō (incepu) a invocă numele Domnului.

CAPU V.

1. Aqesta (este) cartea genesii ôme-
nilor, in dioa in quare creō Dumnezeu pe
Adam; — după imaginea sa 'i a creat, nas-
cute si femine 'i a creat pe densii.

2. Si îi binecuvântō, si supranumi nu-
mele lor Adam, in dioa in quare 'i a creat.

5. Iar Adam trăi două sute si trei deci
de anni, si nascu după assemnarea sa si
după imaginea sa, si îi dette numele de Seth.

4. Fost'an dillele lui Adam, după que a
nascut pe Seth, șapte sute de anni, si a
nascut filii si filie.

5. Si furō tōte dillele lui Adam quate a
trăit noē sute si trei deci de anni, si asurti.

6. Iar Seth trăi două sute și cinci anni,
si nascu pe Enos.

7. Si trăi Seth, după que a nascut pe
Enos, șapte sute șapte anni, si nascu filii si
filie.

8. Si furō dillele tōte alle lui Seth noē
sute si doi șpedece anni, si muri.

9. Si trăi Enos una sută noē deci de
anni, si nascu pe Cainaz.

10. Si trăi Enos, după que a nascut pe
Cainaz, șapte sute si cinci șpedece anni,
si nascu filii si filie.

11. Si furō tōte dillele lui Enos noē sute
si cinci anni, si muri.

12. Si trăi Cainaz una sută șpedece
de anni, si nascu pe Maleleel.

13. Si trăi Cainaz, după que a nascut pe
Maleleel, șapte sute patru deci de anni, si
nascu filii si filie.

14. Si furō tōte dillele lui Cainaz noē
sute șpedece anni, si muri.

15. Si trăi Maleleel una sută si șpedece
si cinci de anni, si nascu pe Jared.

16. Si trăi Maleleel, după que a nascut
pe Jared, șapte sute trei deci de anni, si
nascu filii si filie.

17. Si furō dillele tōte alle lui Maleleel
opt sute noē deci si cinci de anni, si muri.

18. Si trăi Jared una sută si șpedece
si doi de anni si nascu pe Enoch.

19. Si trăi Jared, după que a nascut pe
Enoch, opt sute de anni, si nascu filii si
filie;

20. Si furō dillele tōte alle lui Jared noē
sute șpedece si doi de anni, si muri.

21. Si trăi Enoch una sută șpedece si
cinci de anni, si nascu pe Mathusala.

22. Iar Enoch plăcu lui Dumnezeu, după
que a nascut pe Mathusala, două sute de anni,
si nascu filii si filie;

23. Si furō dillele tōte alle lui Enoch trei
sute șpedece si cinci anni;

24. Si plăcu Enoch lui Dumnezeu, si nu
se mai aflō (intre ômeni), quaci 'i a mutat
Dumnezeu pe densul.

25. Si trăi Mathusala una sută si opt deci
si șpedece de anni si nascu pe Lamech;

26. Si trăi Mathusala, după que a nascut
pe Lamech, șpedece sute opt deci si doi de
anni, si nascu năii si filie;

27. Si furō dillele tōte quate trăi Mathu-
sala noē sute șpedece si noē de anni si
muri.

5

10

15

20

25

30

35

40

320, Heliade mărturisește că revizuirea aceasta, care îl depărta de Petru Maior, o făcea sub influența celor observate de Mavruli; este însă cu mult mai probabil că faptul se datora ascuțitei critici pe care Grigore Papadopol o făcea *Dicționarului* dela Buda și ortografiei lui Petru Maior (v. *Disertație pregătită la dicționarul românesc, latinesc și ellinesc*, în *Curier de ambe sexe*, IV, p. 54—59. În urma acestora, tabloul alfabetic ia următorul aspect (*Curier de ambe sexe*, V, p. IX—XII, 1):

a, e, i, o, u; *ă, ê, ô* (⌘); *î* (î), *ă* (ș); *â, ê, î, ô, ú* (⌘); b, c, d, *đ, f, g, h, j, l, m, n, p, q, r, s, ș* (w), *t, ț* (u), *ç* (u), *ν, x, z*; *ó* (oa), *é* (ea); *ce, ci* (ue, ui); *ge, gi* (ye, yi); *sce, sci* (ψ, ψi); *che, chi, ghe, ghi* (κe, ki, re, ri); *qu* se citește κ afară de următoarele excepțiuni: *questa, quella, quine, que, querere, aqui*, când el se citește u.

Redând pe ⌘ prin trei semne, iar pe ⌘ prin cinci, principiul simplificării alfabetului, care era unul din meritele de căpetenie ale *Gramaticii* dela 1828, era definitiv părăsit. Exemplele de grafie pe care le reproducem aici ne arată și criteriul după care erau repartizate în scrieri diversele categorii de *ă* sau *â*: *casă, mēru* (măr), *quă* (că), *mâna, temënd, întru, fântâna, sânt*. Rezultă așa dar că, odată cu multiplicarea semnelor, sistemul ortografic fonetic era înlocuit prin cel etimologic. Această cucerire la etimologism este un proces de lungă durată și italianismul se înscrie ca una dintre fazele sale de căpetenie. Sub raportul acesta, steaua conducătoare a lui Heliade este Petru Maior: italianismul *Gramaticii* din 1828 este mediat și el nu acopere decât parțial italianismul Renașterii Ardelene. Și ca și în cazul scriitorilor ardeleni, în spatele său se ascundea o concepție latinistă foarte bine precizată. Chiar în prefața *Gramaticii*, raportarea la sistemul ortografic italian nu-și cucerește întreaga autoritate decât prin invocarea modelului strămoșilor romani (v. supra, p. 192).

Aspectul italianist al ortografiei heliadiste se întemeiază în primul rând pe trei particularități: 1) excepția *qu* = c; 2) dublarea consoanelor; 3) vocalizarea finalilor. În primul caz se ajungea la grafii de genul *quand, quel*, care înfrângeau deopotrivă regulile generale ale ortoepiei române și italiene, dar care concentrau simpatiile italianiste ale scriitorului și intențiile sale etimologice. Dublarea consoanelor a fost justificată de Heliade în chip variat la diferite date. În primele timpuri, consoanțele duble sânt extrem de rare și ele ne întâmpină în neologisme. Un exemplu ar fi cuvântul *silaba*, care în *Gramatica* din 1828 este scris *syllaba*, sub influența strânsă a limbii grecești. Alături de acesta amintim și pe *addus*. Dacă ne raportăm la primul capitol din opera amintită mai sus, *Corsarul*, constatăm că prima tipăritură nu aduce nicio consoanță dublă, în timp ce tipăritura a doua dublează pe *f* în *sufflet* și *resuffare*, pe *p* în *suppun* și *cuppa* (acesta sub influența italianului *coppa*), pe *l* în *acella* și *salle*. În partea a doua a *Paralelismului*, p. 151—152, Heliade tratează problema dublării consoanelor și propune: 1) Dublarea în compusele cu *ab, ad, ob, sub, in* și *con*, precum: *abbattere, adducere, opposiție, suppusu, comitere, connumire, collecție, illustru*. Notează și excepțiile, pe care uzul le-a fixat în forma

originară: *administrație, ammittere, absolutu, abstractu, substantivu*; acestea «s'ar putea scrie» însă și *amministrație, ammittere, assolutu, sustantivu* și chiar *asabstractu*; 2) Substantivele și pronumele care la unul dintre numere moaie și pierd pe *l*, refac această consoană și o dublează la cellalt număr; ex.: *văi-valle, căi-calle, ei-ellu, ea-elle, quea-quelle, ai-allu, quei-quellu*; 3) Se dublează *t* și *s* la persoana a treia singulară a perfectului, la verbele neregulate de conjugarea a treia: *dette, stette, disse (zisse)*; 4) Verbul auxiliar *a avea* face, la persoana I plurală, *ammu*, din două considerații diferite: a) vine din *avemu* și căderea silabei *ve* se compensează prin dublarea lui *m*; b) spre a se deosebi de forma *amu* a singularului; 5) Se scrie cu *rr* atât la singular cât și la plural substantivul *carru, carre*, spre a se deosebi la singular de substantivul *caru, cari*, iar la plural de relativul *quare*, «ce se scrie *kare* sau *care*»; 6) Se dublează consoanele spre a distinge omonimele: *perii* sunt roditori, *perrii* capului; dar și *copillu* și *coppilu*, pe care Heliade le crede omonime. 7) Se dublează consoanele după vocalele lungi accentuate: *battere, trimittere*; 8) Se pot dubla și chiar tripla consoanele din necesități de expresivitate: *verrde, arrde*, etc.

Asupra acestei probleme revine Heliade în mai multe rânduri: în explicațiile pe care le dă în legătură cu lexicul poeziei *La Rodolfo* (cuvântul *attracție*, în *Curier de ambe sexe*, IV, p. 207—208; în *Prospect de regule ce sunt a se propune întru priimirea și aprobația d-lor soți colaboratori ai Societății pentru tipărirea cărților, Curierul Român*, 1843, nr. 19-20. O parte din ideile expuse până aici sânt concentrate de Heliade într'un articol închinat în mod special acestei probleme (*Curierul Rom.*, 1843, nr. 24-25; reprodus în *Curier de ambe sexe*, IV, p. 229—235). Punctul său de plecare este limba greacă: *ῥωσός* în grecește devine, cu particula privativă, *ἄρρωσος* ceea ce însemnează că lungirea vocalei este indicată de dublarea consoanei. Același lucru și în românește: se impune să găsim o modalitate spre a sublinia vocalele lungi. Cineva s'ar putea gândi la accente, dar accentul «nu arată lungimea vocalelor, ci prosodia vorbelor, adică dacă sunt mai închise sau mai deschise vocalele»; dublarea consoanelor se impune astfel cu necesitate, în special atunci când era vorba de proparoxitone: *faccere, traggere*. Al doilea caz în care se impune dublarea consoanei este acela al cuvintelor declinabile care, fie la singular fie la plural, pierd pe *l*, spre a le distinge de cuvintele care nu-l perd. Se va scrie deci: *dascăl-dascălii nobil-nobili*, dar *callu-cai, miellu-miei, gollu-goi, stea-stelle, zi-zille*, etc. Sub influența dialectului aromân (v. scrisoarea către Negruzzi, supra, p. 231) el cere refacerea lui *l* în forme ca *lepure, taliu* (taiu), *cali* (cai), *văli* (văi) sau *volie* (voie), *goli* (goi). Ulterior, când Heliade cere să se recurgă la consoanele duble, *l* este înlocuit, în unele din exemplele invocate, prin *ll*: *calle, călli* (căi); *valle, vălli* (văi); *callu, call*, (cai) etc. (*Critica*, p. 96-97; as. consoanelor duble v. și *Le Protectorat*, p. 52). Reluând problema în *Curierul Rom.* din 1848 (articolul este reprodus în *Critica*, p. 71 sqq), Heliade concentrează datele stabilite anterior, menține motivarea fiecărui caz în parte, iar justificarea generală a procedurii o întemeiază pe exemplul Romanilor (p. 72): ca și Romanii, noi trebuie să notăm lungirea vocalelor prin dublarea consoanei următoare.

Spre a face să reiasă mai puternic aspectul pe care-l ia ortografia lui Heliade în urma introducerii consoanelor duble, reproducem în continuare câteva versuri din poezia *Provedința la om*, după *Culegerea* din 1836 (v. *Opere*, I, p. 93), p. 85 și după *Curs de poezie*, I, p. 56:

Atuncea când vălu' nțelepciunii mele
După 'ntunecoșii'ți ochi se va lăsa
Astă apăsătoare și muginde rele
Întru virtuți toate se-vor întralta.

Attuncia quând vĕlu 'nțelepciunii melle
După 'ntunecoșii'ți ochi se va luă,
Aste-appăsătore și muginde relle
Întru virtuți tôte se vor într'altă.

Vocalizarea finalelor se traduce la Heliade prin consolidarea lui *ă* final. Moștenit dela vechii scriitori (v. *Critica*, p. 74), el era impus lui Heliade de cerințele versificației (v. supra, scrisoarea către Negruzzi din 27 Iulie 1836, p. 219), dar, în anumite situații, și de necesitatea de a consolida consoana dublă. Într'adevăr, regula fixată de el pentru scrierea lui *l* și-ar fi pierdut rostul, dacă vorbele care aveau acest sunet în final s'ar fi putut termina în consoană: *ll* nu era posibil decât urmat de o vocală, pentrucă altfel s'ar fi ajuns la grafiile imposibile ca: *goll, call, copill*. Căderea lui *ă* final aducea în mod automat și reducerea lui *ll* la *l*: « *Ellu, quellu, allu* quându se scriu cu *u* mutu îndoiescu pe *l*; se pôte însă face și ellisie rămându: *el, quel, al* » (*Paralelism*, partea a II-a, p. 152 notă). Heliade condamnă însă pe cei care întrebuintează « niște adverbi cotoioși ca *apoiu* în loc de *apoi* » (*Critica*, p. 217), unde *u* final nu era justificat în niciun chip.

Rezervele etimologice ale *Gramaticii* din 1828 se fixau în sfere teoretice. Treptat însă ele se valorifică în practică, în deosebi sub amenințarea polimorfiei ortografice la care s'ar fi ajuns, într'o limbă care cunoștea diferențe dialectale, dacă principiul fonetic ar fi fost aplicat cu strictețe. Textele reproduse în volumul de față arată și punctul de plecare pe care-l fixa Heliade, și căile de urmat pe care le indica, și scopul urmărit: pornind dela caracterul unitar pe care scrierea limbii române îl prezenta în vechile cărți bisericești, și selectând, din dialecte, formele cele mai apropiate de corespondentele lor latine, limba română trebuia să oglindească puternic, în scriere, caracterul ei unitar și latin. Unitatea nu se putea realiza decât cu concesii liber consimțite și, odată îndrumați pe calea concesiunilor, se deschideau larg porțile etimologismului. Cele spuse mai sus arată cât de departe înaintase Heliade pe calea aceasta. Felul de transcriere a neologismelor accentuiază și mai mult aspectul etimologic al scrierii sale. Dacă în 1832 el propune transcrierea *general, Tacit* (v. supra, art. *Repede aruncătura de ochi asupra limbei și începutului Rumânilor*, p. 209), o face și pentru motivul că așa ar fi pronunțat Românii dacă ar fi moștenit aceste cuvinte, dar și pentru faptul că așa pronunțau Italianii și,

bănuie el, și Romanii. Este drept că, la data aceea, alfabetul cirilic împiedica pe cineva să prindă relația directă între latinul *ge* și românescul *ge*; Heliade are însă în minte grafia latină a cuvântului român și dacă el prinde forma pe care viitorul avea s'o consacre, aceasta nu se datorește numai simțului viu al limbii pe care el îl aducea, ci și faptului că ea se întemeia deopotrivă pe etimologie și pe paralela italiană. Se obiectase încă de mai înainte că uzul a consacrat forma *gheneral* (*Curierul Rom.*, 1830, nr. 5); dar Heliade luptă împotriva uzului: poporul nu zice *gheneral*, ci *ghinăral*; și dacă ultima formă este repudiată de cărturarii zilei, el însuși se simte îndreptățit să repudieze prima formă (*Curierul Rom.*, 1830, nr. 23). În această ordine, *Gramatica* eliminase pe *θ*, căruia nu-i corespundea niciun sunet în limba română; ulterior însă, când ortografia lui Heliade se orientează și după sistemul de transcriere latină a literelor grecești, *θ* este redat prin *th*, iar *φ* este redat prin *ph*; deci nu *Toma*, ci *Thoma*, nu *filosofie*, ci *philosophie* (*Curierul Rom.*, 1848, nr. 2; *Critica*, p. 74-75; pentru transcrierea neologismelor v. în deosebi articolul citat anterior, *Prospect de regule*, *Curierul Rom.*, 1843, nr. 19-20, precum și capitoul referitor la neologisme din prezentul volum).

În urma acestei îndelungate operațiuni, ortografia lui Heliade lua o înfățișare « mai erudită », atingând « toată clasicitatea ei », în așa fel încât « o academie de bărbați competenți » ar fi putut-o adopta. « În toată clasicitatea ei » se vedea această ortografie în Biblia tradusă de el (*Curier de ambe sexe*, III, ed. II, p. 200, notă adăogată în 1860), lucrare pe care Heliade ar fi vrut-o nu numai Biblia credinței românești, ci și Biblia limbii literare române, « limba de astăzi și a viitorului României » (*Biblice*, p. 79). Ce însemnează această ortografie clasică se poate vedea din planșa respectivă.

Ultima fază din evoluția sistemului ortografic al lui Heliade este cea latinistă pură. Ea se caracterizează în deosebi prin admiterea semnului *ae* cu valoare de *e* și se conjugă cu o revizuire parțială a morfologiei verbului (*ei potun* pentru *ei pot*). A fost expusă în *Principie de orthographia romana*, București, 1870, și este rezultatul la care a ajuns în urma îndelungatelor discuții asupra ortografiei din sânul Academiei Române. Cum asupra acestor discuțiuni, care formează un subiect aparte, nu se poate insista aici, ne mărginim să reproducem din broșura amintită, p. 15, câteva rânduri, cu titlu de exemplu:

« Astăzi membri unaci academieae nu potun luă drept model vorbae corruptae că rugăciune, tăciune, spurcăciune, spre a facee și vorbae conservatae de părinți ca orațiō în orăciune, ca timp în timpore, că frigu în frigore, că nume, culme, lume în nomine, culmine, lumine, ca secită în secitate, că un arător, un vorbitor, un scriitor, un croitor, în un arătoare, un vorbitore, un scriitoare, un croitore. Pentru que să luăm de model, quând ne ocupăm de cultura și regenerarea limbai, pre quaellae degeneratae, și mai vartos quând quaellae clasicae după cum se scrie așa se și pronunță și lae înțellegun toți? ».

Pentru îndepărtarea de Italia v. mai departe, articolul despre *Paralelism*; v. de asemenea *Ideologia literară*, p. 288.

Iată acum ce minuni își închipuia Heliade că pot face publicațiile sale cu alfabet latin: L. de Marcol, proprietarul salonului Montpensier, Palais Royal, no. 23, Paris (indicațiile le dă Heliade însuși), ceruse lui Heliade *Curierul de ambe sexe*, pe care ținea să-l aibă la dispoziția clienților săi. Scriitorul român publică scrisoarea lui de Marcol (*Curierul Rom.*, 1845, nr. 17) și o comentează: în salonul amintit « vine un Guizot, un Lamartine, un cutare sau cutare literat; unul își vede cursul său asupra civilizației, altul poeziile; se cearcă a citi, vede afinitatea ce are limba noastră cu celelalte ». — Ce va fi crezut Guizot despre toate acestea ar fi greu de spus; dar rapoartele lui Billecoq, pe care le amintim în altă parte, îl făceau să vadă pe redactorul *Curierului de ambe sexe* în culori puțin favorabile.

II. PROBLEMA NEOLOGISMULUI

A doua mare problemă pe care o pune prefața *Gramaticii* dela Sibiu este aceea a neologismelor. Textele reproduse în ediția de față arată că recurgerea la neologisme era, pentru Heliade, dictată și limitată de necesitate: o necesitate preponderent culturală în prima parte a activității sale, o necesitate preponderent națională ceva mai târziu. Noile idei, a căror adoptare o impunea evoluția culturală, trebuiau să fie denumite și este unul din marile merite ale lui Heliade că, sub raportul acesta, n'a ridicat bariere între limba română și limbile surori, că a zis *logică* în loc de *cuvântelnică* și *personalitate* în loc de *obraznicie*. Și pe calea dreaptă se afla el și atunci când proscrisa excesul de neologisme, care ar fi făcut să ajungem « bancruți (moiluzi) » (v. supra, p. 198). Sub aspectul acesta însă concesiunile sânt, cu vremea, tot mai largi.

Pentru îmbogățirea lexicului, Heliade propune trei căi: derivarea, selectarea formelor dialectale și împrumutul din limbile străine.

Derivarea îl preocupă de aproape în articolul *Repede aruncătură de ochi* și ea se explică prin influența lui Paul Iorgovici, de a cărui operă aflase încă de pe vremea când își publica gramatica (v. supra, p. 200), și pe care o retipărește în *Curier de ambe sexe*, II, p. 82—120 și *Curierul Românesc*, 1839, nr. 55, 56, 61, 65, 67, 72. Publicarea n'o face cu scopul de a'ndemna pe Români să'mbrățișeze « limba și ortografia întregă a răposatului Iorgovici; pentrucă aceasta nu se poate în ziua de astăzi, precum nu se va putea scri nici de urmașii noștri peste o sută de ani, limba care scrim noi astăzi, de va păși cultura ei înainte » (*Curierul Rom.*, 1839, nr. 53). În ceea ce privește metoda însă de « a se cultiva limba și a se îmbogăți, frumoasele și folositoare observații asupra limbii, sunt și vor fi totdeauna vrednice de cinste și de urmat » (*ibid.*). Derivarea a practicat-o Heliade în stil mare în *Paralelism*.

În concepția lui Heliade, dialectul este « o colecție de vorbe și de fraze spre a-și exprima ideile după înțelesul și primirea numai în gloata a unor popole sau provincii » (*Curierul Rom.*, 1843, nr. 6); dialectele sânt, ceva mai târziu (*Curierul Rom.*, 1848, nr. 19), « părțile din care se compune o glosă și care servesc de elemente

- sau de obiecte ale alegerii la formarea unei limbe ». Pentru motivul că ele contribuie la formarea unei limbi, idee clar afirmată încă din 1833 (*Curierul Rom.*, nr. 64), semnalase Heliade formele dialectale cele mai curate, cele mai apropiate de limba latină, pentru aceiași motiv analizase el dialectul aromân într'una din scrisorile adresate lui Costache Negruzzi. Informațiile sale asupra acestui dialect îi veneau,
- 5 într'o mică măsură, din Petru Maior; el pune însă la o largă contribuție scrierea lui Mihail Boiagi Γραμματικῆ ρωμανικῆ ἤτοι μακεδονοβλαχικῆ apărută la Viena în 1815. Pe această lucrare se întemeiază Heliade nu numai în descrierea dialectului aromân, ci și în exemplele de vorbire dialectală aduse de el (cf. supra, p. 239 și Boiagi, în
- 10 ediția dată de P. Papahagi, *Gramatică română sau macedoromână*, București, 1915, p. 194: « Tru unu locu ună veduă avea ună oae, care cando vrea si lji lja lâna, u tundeau reu, că talja di adunu cu lâna shi carnea; shi oaia lji zice cu doru: Ci nu i înăki kelea cu foarfica, canda vrei si me bileshți, nu si me tunzi? Seste că te lipseashte carne, doamă, lasi jină hasaplu shi elu va si me taljie tr'oară; e seste că te lipseashte lana, lasi jină barberlu si me tundă shi si me scapă »). — În afară de dialectul dacoromân și aromân, Heliade cunoaște un al treilea dialect al limbii române, dialectul romand, vorbit de populația română « din Stiria, din Elveția și o parte din Franța ». Faptul că el socotește limba romandă ca un dialect al limbii române nu se explică prin cercetări proprii, ci prin influența ideilor colaboratorului său
- 20 Henri de Buvelot, care în articolul *Essai sur l'établissement de colonies suisses en Valachie*, *Curierul Rom.*, 1838, nr. 30, din 11 Iulie, susținea același lucru: « Les Suisses ont été colonisés par les Romains, l'ancienne Dacie de même. La langue valaque descend directement du latin, les montagnes des Grisons renferment un peuple qui parle le romand, langue fille du latin et qui a beaucoup de rapport avec
- 25 le valaque. Certainement, la civilisation de nos jours, la distance des deux pays, la forme des deux gouvernemens et d'autres circonstances encore ont amené des changemens et établi des différences entre ces deux peuples quoique de même origine, mais le caractère néanmoins doit avoir le même fonds ». — Ideile lui Heliade în această ordine se află în *A doua scrisoare către D. Redactorul Foaii Literare din Brașov*, *Curierul Rom.*, 1838, nr. 40 din 7 Septembrie, reproduș în *Curier de ambe sexe*, I, p. (ediția II) 335—341. Ne conducem după această ediție. În același loc, o categorică afirmație a unității de grai dacoromân: « Încă de mai mult s'a tot sunat între Români că limba moldovenească, transilvană, bănățeană, olteană, sunt dialecte; și mi se pare greșită această părere. Eu nu văz între acești
- 35 Români decât o limbă, un singur dialect, un schimatism. Și felul vorbirii unui norod rău s'a poroclit până acum dialect. S'a putut numi astfel dialectele limbei grecești vechi, s'a putut numi dialect limba Lațiuului, din care cultivându-se s'a făcut latina și celelalte feluri de vorbiri ale Italiei, de unde s'au făcut limbile moderne ce țin de familia latină; se pot numi dialecte la Nemți limba Sasului și a
- 40 Vienezului și cu a litaților; dar la noi ce dialect este, când Olteanul cu Moldoveanul, cu Bănățeanul, cu Transilveanul pot vorbi zile întregi și a se înțelege cu desăvârșire? ». — Reducând astfel limba la trei dialecte, Heliade înțelege să le

pună pe toate trei la contribuție în crearea limbii literare: « de va strânge cineva câte trele dialectele acestea, și dintr'însele va culege, va alege și va alcătui o limbă, limba aceea va putea fi limba generală a tuturor Românilor, și dicșionarul ei mai n'ar avea vorbe streine de latina ». Romanda ar fi contribuit astfel la construcția limbii literare române și Heliade mărturisește cu același prilej că el pregătea pentru tipar un astfel de dicționar de termeni dialectali, unificați ca lexic al limbii literare. Și, deși o notă adăogată la ediția a II-a a *Curierului de ambe sexe*, I, p. 341, arată că dicționarul acesta începuse să se tipărească înainte 1848 și că n'a putut fi dus la capăt din pricina revoluției, se poate pune totuși întrebarea dacă proiectul din 1838 nu s'a realizat în 1840 sub forma *Paralelismului*? Este drept că romanda fusese înlocuită cu italiana, dar italiana însăși nu mai era decât un dialect, alături de limba română, al unei ipotetice limbi italo-române. Asupra limbii romande ca dialect al limbii române, v. și G. Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, Galați-Brăila, 1872, p. 177—188, capitolul *Despre dialectul român din unele cantoane ale Elveției*, care se întemeiază pe Gregoriade de Bonachi.

Raportat la limba literară, termenul dialectal poate fi socotit cu toată îndreptățirea ca un neologism (v. D. Caracostea, *Neologismul în concepția maioreșciană*, *Revista Fundațiilor Regale*, VII, no. 12, p. 523). Același lucru și cu formele derivate din vechiul fond al limbii. Alături de aceste două izvoare de îmbogățire lexicală, Heliade a preconizat și practicat și împrumutul direct din limbi străine. Nu numai pentru redarea ideilor nouă, ci și pentru crearea atmosferei istorice și pentru redarea colorii locale. De altfel, el nu era singurul care să simtă, la acea dată, necesitatea introducerii neologismului. Cu mult timp în urmă se simțise trebuința să se adoaog vocabulare de neologisme la finele unora dintre scrieri. Nu amintesc aici vocabularele explicative ale lui Aristia, deoarece limba acestuia n'a prins; dar cazul unui Lazăr Asachi merită să fie semnalat: în vocabularul adăogat la traducerea povestirii *Bordeiul Indienesc* a lui Bernardin de St.-Pierre, apărută la Iași în 1821, întâlnim cuvinte ca *abstract*, *amant*, *balustradă*, *baiaderă*. Oficialitatea însăși este preocupată de această problemă: în *Muzeu Național*, I (1836), nr. 34, problema este formulată în terminii unui *Jurnal*, prin care Eforia Școalelor însărcina pe Poenaru, S. Marcovici, G. Ioanid, I. Pop și Fl. Aaron « a cerceta cu de amăruntul duhul limbii și lipsele ce are și a îndeplini aceste lipse prin introduceri sau construcții de ziceri și de fraze rezemate pe reguli gramaticești și potrivite cât se va putea mai mult cu însușirea limbii rumânești ». Societatea, care primește în același timp misiunea de a alcătui un dicționar român-francez, expune în continuare regulile după care își va desfășura activitatea, reguli care sânt deosebit de prețioase pentru studiul neologismului român, deoarece ele explică în parte felul cum a fost redactat dicționarul francezo-român al lui Poenaru, Aaron și Hill (*Vocabular franțezo-românesc după cea din urmă ediție a dicționarului de Academia franțozască, cu adăogare de multe ziceri, culese din deosebite dicționare*, București, 1840). Rezolvând cele mai adeseori în chip fericit problema neologismului, dicționarul acesta face, prin lărga lui răspândire, ca neologismul de origine franceză să

concuere puternic și în cele din urmă să înfrângă neologismul heliadist de proveniență italiană. În această ordine se impune să amintim și *Vocabular purtăreț românesc-franțozesc și franțozesc-românesc* al lui J. A. Vaillant, publicat în 1839. Asupra acestuia v. Mario Roques, *Le vocabulaire roumain de J. A. Vaillant, Contribiri Literare*, LXIV (1931), p. 484—491, care arată importanța operei pentru stabilirea cronologiei unor neologisme. Vom aminti în cele din urmă că unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Heliade, pictorul Negulici, avea să dea un dicționar de neologisme, apărut mai întâi în *Curierul Românesc* din 1846, iar după aceea în volum separat: *Vocabular român de toate vorbele străbune repriimate până acum în limba română și de toate cele ce sunt a se mai primi d'acum înainte, și mai ales în științe*, București, 1848. Se poate aminti de asemenea și *Dicționarașu românescă de cuvinte tehnice* al lui T. Stamati, tipărit la Iași în 1851.

Cea mai mare parte din aceste preocupări izvorăsc din preocupările lui Heliade și se întrefes acestora. Textele reproduse ne dau puțința să urmărim în dezvoltarea ei concepția scriitorului în această ordine. Unele mărturii incidentale, străine acestor texte dar semnificative, le notăm în continuare. Afirmația lui din *Parallelism* (v. supra, p. 289), că limba română trebuie să împrumute termینی necesari în deosebi în domeniul științelor și artelor, se traduce într'un proiect de dicționar de cunoștințe universale, — literatură, istorie, științe, industrie —, care începe să fie publicat în *Curierul Rom.* din 1842, nr. 3-10, 16-19, 21-23, 26, 31. Diferitele articole ale acestui lexicon universal apar sub titlul *Câte ceva* și ultimul tratat, care avea să provoace suprimarea seriei este articolul *abus*. La sfârșitul anului 1847 (*Curierul Rom.*, nr. 56 din 4 Decembrie), deci după publicarea *Vocabularului* ce concentra cuvintele de înlăturat din limbă, Heliade anunță apropiata publicare a unui *Curs de literatură*, care ar fi avut mai mult de șase volume mari și în care articolele erau tratate în ordine alfabetică: un proiect în genul *Elementelor de literatură* ale lui Marmontel, dar care ar fi îmbrățișat un domeniu mai vast și ar fi tăiat mai adânc. Ca o contrapondere a *Vocabularului*, opera aceasta ar fi fost un lexicon de neologisme. Iată o parte din articolele care urmau să fie tratate sub litera A: *abondanță de stil; academie; academician; academic; accent; accord; acrostihă; acție; actor; actă; adagio; Adonai; aesthetică; affectație; alessandrin; allegoric; allegorie; alegro; alleluia; allocuție; allonim; allusie; almanah; amator; amen; amenitate; amfisen; amfiteatru; amplificație; anacreontic; anahronismă; anademat; anagogie; analogie; — de stil; analyse; anamorfoze; anapest; anaforă; andante; anecdot; anaomalie; antenomie; antistrofă; antitese; antonomase; apocrife; apologie; apologă; apostrofă; apostrofă; aplicație; a priori; arheologie; arie; arietă; arenă; Aristarh; arlechin; artă; artă dramatică; artă poetică; arte liberale; arte și meserii; Antici; articol; articulație; artist; asterisc; Ateneu; atomă; atticismă; auguri; autor; autocton; autografie; aussiliar; aksiomă; Azazel; azymă. Ca exemplu de ceea ce trebuia să fie lexiconul proiectat, Heliade publică în *Curierul Rom.*, 1847, nr. 47-49, articolul *Academie*, pe care, după propria mărturisire, îl tratează după Tissot, dar în cuprinsul căruia introduce și date locale, precum și simpatii*

și antipatii personale în domeniul literaturii generale. — Un dicționar asemenea celui al Academiei della Crusca, spune el, « nu se poate face de oameni ce nu-și cunosc misiunea, nu se poate face fără unire de tot ce are mai bun nația și fără dorință de a putea afla tot ce s'au făcut de cei dinaintea noastră și de contemporanii noștri. Răposații Ienache Văcărescul, Petre Maior și alții au lucrat pe temeuri destul de solide și române și noi nici nu vrem să ne aducem aminte de dânsii în orbeștele noastre lucrări; nimeni nu iese să facă un curs sau privat sau public despre istoria culturii limbilor și despre istoria limbii noastre, evenimentele ce au trecut peste dânsa, fazele ce au luat ea și despre scopul și spiritul fiecăruia scriitor român dela traducția cărților bisericești până la Văcărești și Maiori, cum și istoria acestor friguri literale ce au adus în delir atâtea capete dela 1830 încoace. » Calea cea bună pe care Francezii ar fi trebuit să o urmeze în cultivarea limbii lor fusese indicată de un Român dela Ploești, Ronsard, « de familie Mărăcine, Mărăcinean sau Mărăcinesc ». Dar calea deschisă de Ronsard, a cărui origine românească fusese susținută încă de mai înainte de J. A. Vaillant, a fost părăsită de « Malerb » care, « ca o urită iarbă, veni cu oarecare grații și ușurătăți ce se loviră mai bine cu inoranta secolului și cu mintea superficială a Franțezilor. Toți Franțezii apucară drumul lui Malerb, și limba lor deveni cu adevărat limba saloanelor, limba diplomatică, nu însă limba Omerilor, Pindarilor, Virgiliilor, Danților și Alfierilor. . . Cu toate acestea însă, limba franțeză atât de rafinată și atâta plină de gust, după cum o vor Franțezii însuși, dacă are ceva mai superior, este claritatea. Neputința ei e în vorbe și tăria ei în frase. Adică o tărie ca a tot lucrului ce se face în noduri și nu din întreg. Are ea cu adevărat în poezia ei dramatică spre exemplu un Corneille, un Crébillon, un Voltaire și un Racine. Câte patru însă numai din cauza limbii nu pot face un Alfieri. De aceea mult se cuvine a cugeta, multe a ști, mare geniu, lămurit și perfect gust a avea cei ce pun principele cele d'întăiu ale unei limbi precum și nația mult se cuvine a judeca și a alege până să se determine pe care drum să apuce».

Exemplele invocate ne arată necesitatea neologismului atunci când este vorba de noile idei aduse de progresul culturii. Dar neologismul era necesar în aceeași măsură și pentru refacerea atmosferei istorice și a colorii locale. Sub raportul acesta, *Biblia* și *Biblicele* sânt operele care se impun în primul rând cercetării. Astfel: *Biblice*, p. X—XI: « Pretoriul sau casarma pretorianilor romani unde fu dus Christ, de unde cu mintea n'ar cugeta cineva, fu numit *Divan!* mai straniu și mai deșănțat decât Divanurile ad-hoc. — Nu mai vorbim despre milițienii Ierusalemiei ce însoțesc pe Iuda în Grădina Olivilor, că unii din traducători îi armă cu *pusce*; *idem*, p. 37: « Și din toate câte îmi vei da (Doamne) în decimă le voi rededeca ție »; — « rededeca » face ca stilul să se schimbe « și cu dânsul împreună nu numai culoarea locală, ci și nuanța de datorie »; *idem*, p. 45: « Lăsarăm dar vorba *ache* [= apă] și pentru originalitatea ei și pentru culoarea locală cuvenită la marginile Nilului »; *idem, ibidem*: « Pe archicupar traducția veche română îl face mai mare peste paharnici, pe cum și foncțiunea acestuia o numește mai la vale, vers 13 cum și airea, *boierie*. Aceste denumiri sunt foarte moderne și n'au în sine culoarea locală; este

ca și când am zice lui Pharaon Vodă, și marelui sacerdote, mitropolită »; *idem*, p. 54: « Am zis iară pharaonană și nu principeasă, în favoarea culorii locale; ar fi fost un anachronism de ne-am fi exprimat prin termeni din Mediul Ev ».

- Atunci când era vorba de redarea colorii locale, împrumutul se putea face de oriunde (*Curierul Rom.*, 1843, nr. 19); în celelalte cazuri însă, el nu se putea face decât din limba latină sau din limbile neolatine. Către aceste domenii se îndrumază Heliade în mod exclusiv în a doua operație căreia supune lexicul limbii române: după completare, purificare. Tendința puristă este vizibilă chiar în prefața gramaticii dela 1828, când Heliade se revoltă împotriva cuvintelor degenerate împrumutate dela Greci (v. supra, p. 198); ea se accentuiază în *Repede aruncătură de ochi* din 1832, unde acceptă remediu indicat de Ardeleni: împrumutul « din magazia cea mare și bogată a maicii sale ». « Nu se poate cultiva o limbă de nu îi vom da ce este al ei, de nu se va curăți de tot ce nu îi stă bine, și de nu îi vom pune toate elementele la locul lor », mărturisește el în *Curierul Românesc* din 1838, nr. 27 (supliment). Purificarea aceasta nu se poate face brusc, crede Heliade în 1839, în scrisoarea adresată lui Poenaru. Și cu toate acestea, anul următor el făcea să apară *Paralelismul*, ceea ce însemna o tentativă de purificare bruscă. Și tonul va deveni tot mai energetic: spre a împodobi limba, se impune ca mai înainte ea să fie curățită « de rugină », de cuvintele străine. Cu atât mai mult cu cât această rugină nu ne-a impus-o nimeni din afară, « ci nerozia noastră » a luat-o, « mai-mușindu-se ». Purificarea n'o cere din dispreț față de limbile străine, ci din necesitatea de a trage precise linii de demarcație: « Limba slavonă este foarte mare și frumoasă și nobilă și slăvită, pentrucă chiar numele de slavonă sau slavă îi arată slăvirea ei; să fie însă la locul ei, departe de ast loc, că atunci e dreaptă; și a noastră la locul ei; așa amestic, a noastră cu aceea, aceea cu a noastră, talmeș-balmeș, nu-mi place mic în calitate de gramătic »; aceasta însemnează « haos, și unde e haos nu e Dumnezeu. Când Dumnezeirea s'a arătat în haos, îndată a despărțit întunericul de lumină și s'a făcut lumea ». Intunericul de lumină trebuie să se despărță și în limbă: « Trebuie nația a-și redobândi toate ale sale, și limbă, și litere și costume, și mai vărtos când toate ale sale sunt și frumoase, și nobile, și clasice, și luminate, și splendide: și când tot ce e străin, e și slut, și barbar, și întunecat, dacă nu e la locul lui, acolo unde îi stă bine ca să fie » (*Răspuns la scrisoarea d-lui N. M., Curierul Rom.*, 1843, nr. 18). Aceste cuvinte străine, în primul rând slave, sânt comparate cu « negii » ce s'au lipit « pe o față clasică și ca iasca pe un frumos arbore »; *idem*). De aceea propune, în același an (*art. cit., Curierul Rom.*, nr. 19): numărul mic « de câteva vorbe străine ce se află în gergul popular și care sunt cu totul eterogene trupului cel mare al glosei române și la limba întregă a unui dicșionar omogen, să se lepede cu totul reîmplinindu-se cu vorbele corespunzătoare din limba latină », modelate însă în spiritul limbii române și italiene.— « Intindeți-mi mâna », adaugă el (*Curierul Rom.*, 1843, nr. 18) « și e treabă numai de câteva luni să scoatem chelălăind toți străinismii ». Aceste cuvinte străine, a căror eliminare din limbă o cerea Heliade, sânt concentrate de el în *Vocabularul* din 1847,

pe care-l reproducem în întregime în ediția de față. Asupra lui vezi și Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, în *Memoriile Secțiunii Literare* ale Academiei Române, Seria III, Tomul VIII, p. 53-64. — În aceeași ordine vezi și *Curierul Rom.*, 1848, nr. 11 (articolul reprodus în *Critica*; pasajul vizat, la p. 159) și *Curs de poezie*, I, p. XXXII.

Spre a caracteriza mai de aproape imaginea spirituală a epocii, amintesc faptul că lupta puristă a lui Heliade a determinat reacțiuni caracteristice. Notez una singură, aceea în care se află amestecat și bătrânul Vasile Pogor dela Iași, prieten al lui Costache Conachi și traducător al *Henriadei* lui Voltaire. Pogor aducea în traducerea lui o limbă încărcată de cuvinte străine limbii literare, cele mai multe de o circulație cu totul limitată. Heliade, căruia traducătorul îi încredințase manuscrisul ca să-l tipărească, revizuește textul introducând cu toată îndrăzneala formele neologice, dar este nevoit, la protestul traducătorului, s'o tipărească din nou în forma în care o primise. Forma aceasta obligă pe Pogor să dea la sfârșitul operei, apărută la București în 1838, un vocabular în care sânt notați și unii termeni uzuali, dar mai ales cuvinte ieșite din circulație sau pe cale de a ieși din circulație, cele mai multe de origine străină. Întâlnim însă și câteva creațiuni din vechi cuvinte românești. Tendința lui Pogor este deci de a readuce la viață forme stinse. Ceea ce definește exact poziția lui în procesul cultural al zilei, este faptul că adeseori se simte nevoit să recurgă la neologism spre a explica termenii întrebuițați. Câteva exemple: *nerodnic* este explicat în felul următor: «cuvânt închipuit spre a însemna pe cel ci vrea să placă nărodului, — popiuler»; *zambilă* este «cochetă, fimee ci se sălește se robească, fără ea se pătimească»; *zambilie*, cochetăriile»; *cinstire* este «respect, cvlavie; cinstea o are cinevaș dela sine, iar cinstirea i-o aduce, i-o dă altul, din care omul respectablu se numește cinstiș, adică ci știe a însufla sau a-și trage cinstirea altora». Iată, în ordinea dată de Pogor, cuvintele începătoare cu litera *b*, pe care el găsește necesar să le înregistreze și întrebuițeze: *baflenchiu* (ticăit, mișel); *beznă*; *bleștesc* (de-abia mă mișc); *blăznesc* (ademenesc, înșel); *bodogănesc*; *bori* (aburii calde); *borhei* (măruntaie); *brudiu* (fraged de vârstă; slab de minte); *bui măcit*; *buluc*, *bătogire* (svântare, vestejire); *bărloc*, *bântuesc*. Concepția reacționară ce se desprinde din traducerea lui Pogor este formulată de acesta cu claritate în finalul prefeței adresate cititorilor: limbii române nu îi lipseau cuvintele, ci mințile care să știe să le lucreze și înfrumusețeze; nu sânt necesare împrumuturile de cuvinte străine, ci zicerile bine întoarse și acestea se pot realiza în averea proprie a limbii române. Cu împrumutul se poate ajunge numai la ceva pestriț, care poate plăcea în vârsta copilăriei. Pornind dela această concepție, incidentul Heliade-Pogor, lipsit de semnificație în aparență, capătă un sens precis: el oglindește, în tendințele lor divergente, forțele ce agitau cultura română a zilei și o îndrumau către alte zări. În fața atitudinii revoluționare a lui Heliade, avem atitudinea conservatoare a lui Pogor. Și desvoltarea ulterioară a limbii române avea să dea dreptate principiului pe care se întemeia activitatea lui Heliade.

Un sens diferit și primar a voit să atribue acestui incident G. Săulescu, care intervine dând publicității faptul și sunând vindicta publică din toate teacurile tipografiei lui Asachi. Articolul său *Observații gramaticești asupra limbii românești* este publicat în *Albina Românească*, 1839, nr. 51 (supliment) și 55 (supliment).

5 Articolul aduce un aer primitiv de suficiență provincială și de ignoranță doctisimă: « Moldovenii cetind osebitele controversii atingătoare de aceste noutăți »—este vorba de discuțiile în legătură cu limba,—« n'au voit a se amesteca în ele, judecându-le ca pe niște produceri ale unei imaginații exaltate și fructul lor efimer, dară fiindcă Domnii renovatori în loc a delibera mai adânc asupra regulilor date de

10 D-lor și a se învinge înșii pre sine, îi mai vârtos se împulpă, și prin discursurile tipărite în jurnaluri adevărind că așa s'au scris din vechiu și așa trebuie să scrie toți, aflară crezământ între tinerimea românească, până ce unii și din Moldoveni momîindu-se, începură a se schimosi în vorba și alcătuirile lor, crezând că de a fi Român literat și filolog nu are lipsă decât să scrie cu a *arătat* și a *ardicat*, *ăsta*, *ăla* și altele ca de aceste, ajunse a se face de răs și unora și altora, încât mă rușinez măcar de a țita pentru dovadă un fragment din asemenea alcătuirii batjocorite ». Crezându-se « Toscanezii sau Castilienii Daciei », Muntenii caută să impună dialectul lor ca limbă literară și pentru aceasta nu se dau înapoi să falsifice textele ce li se încredințează spre publicare. — Cum era și firesc, articolul provacă reacțiunea lui

20 Heliade, care fu secondat în aceasta de Costache Negruzzi (v. *Albina Românească*, 1839, nr. 59; v. și scrisoarea lui Heliade către Negruzzi, în *Conv. Lit.*, XIV, p. 156), unul dintre autorii de « alcătuire batjocorite ». Săulescu, care o luase așa de sus, este nevoit să coboare treptat tonul: mai puțin față de Heliade, care-i reproduce articolele și i le adnotează ca limbă (v. *Curierul Rom.*, 1839, nr. 123—124, 25 126—127; 149—151), dar total față de Negruzzi și chiar față de autorul *Poeticelor cercări*, care rămăsese în cele din urmă singurul incriminat și care luase drept jigniri personale cele spuse de amarnicul filolog. Progresivele abdicări ale acestuia sânt consemnate într'o serie de articole apărute în *Albina Rom.*, 1839, nr. 64, 72, 30 91, 101. În ultimul număr, vitejia lui este decapitată de mărturisirea că nici cu *Poetice cercări* nu mai are nimic; că vrea progres și colaborare « cu toți tinerii și bărbații filo-muzi ai patriei mele ». Pentru înțelegerea mai justă a rațiunilor adânci ale polemicii, amintim (v. și O. Densusianu, *Literatura română modernă*, III, București, 1933, p. 4-5) că Săulescu imaginase el însuși un sistem de îmbogățire a lexicului românesc și că în vederile acestui sistem astronomia se chema *stellegie*; fizica, 35 *firică*; metafizica, *pestefirică*; gramatica, *sermonică*.

Pogor și Săulescu deveneau astfel figuri reprezentative, care puteau inspira condeii lui Heliade în *Literații români*, în *Coconul Drăgan* și în *Orația funebră* (v. infra).

40 Îmbogățirea lexicului, determinată de necesități culturale, și purificarea lui de elementele neromane, determinată de considerente de ordin național, făceau ca din punctul de vedere al vocabularului limba să capete un aspect cu totul diferit de

cel anterior: romană prin tip, adică prin morfologie, ea trebuia să devină romană pură și prin materie, prin cuvinte. În selectarea elementelor neologice se impunea ca cineva să se conducă după anumite criterii. Dintre acestea noi vom sublinia aici criteriul estetic, care determina pe scriitor să ceară o limbă literară armonioasă, eufonică. Încă din prefața *Gramaticii poeziei*, Heliade se arată conștient de faptul că limba poetică este diferită de limba obicinuită (cf. supra, p. 9). Același lucru în corespondența cu Negruzzi din 1836 (supra, p. 216) și mai cu seamă în discuția cu Săulescu (*Curierul Rom.*, 1839, nr. 149): « Apoi despre artă mi s'a părut că tot meșteșugul trebuie să vorbească în termenii săi și tot credinciosul în legea sa; mi s'a părut că și poeții au și ei termenii, limba lor. Mi s'a părut c'ar păcătui un creștin bine credincios când, în loc să zică că s'a împărțit cu trupul și sângele Domnului, va zice că a luat în gură din potirul preotului pâine și vin. . . Toți poeții, când au început o poemă, nici Latinii nici alții n'au început cu vorba *viersuesc*, ci au adoptat ca termin tehnic și poetic verbul *cânt* », acesta fiind « adoptat de poezie de atâtea veacuri. . . și Muntenii și Moldovenii au vorbe și clasice și burlești, și toți, pe burlescul îl păstrează pe seama satirei și a comediei, iar epopeea, tragedia, oda. . . mai alege vorbele ». Și în cel mai intransigent moment al purismului său, în prefața *Vocabularului* din 1847, Heliade este totuși de părere că elementele neromane din limba română pot fi tolerate, dacă ele răspund cerințelor artei (v. supra, p. 337). Acesta este aspectul pe care îl sesiza Alecsandri din concepția lui Heliade când, mult mai târziu, scria lui Hurmuzachi: « Eliad este în privirea cunoștinței limbii noastre cel mai învățat, cel mai competent dintre noi toți, cari ne ocupăm de literatură. El vroește pentru România o limbă simplă, dulce, armonioasă, ferită de cacofoniciuni ». (*Convorbiri Lit.*, 1906, p. 1098—1099). Eclectismul, pe care îl practică și a cărui apologie o face Heliade (v. vol. III al prezentei ediții), era luminat de principii călăuzitoare sigure și ducea la rezultate apreciate.

Indiferent de proveniența lor, neologismele trebuiau adaptate spiritului limbii române; faptul acesta însemnează pentru Heliade că ele trebuiau să îmbrace formele morfologice ale limbii bisericești. Problema aceasta, tratată în diferite momente din activitatea sa, este desbătută de aproape în articolul amintit, *Prospect de regule ce sânt a se propune întru priimirea și aprobația d-lor soți colaboratori ai Societății pentru tipărirea cărților*, *Curierul Rom.*, 1843, nr. 19-20. Spicium dintr'însele: numele proprii își vor păstra ortografia pe care o au în limba respectivă, cu excepția celor grecești, pe care le supune regulilor generale după care se modelau cuvintele grecești: *g, c + e, i > ĝ, ě; t + i > ț* (*Eugen, Circe, Miłtiad, Sparțiat*); terminația latină *io > rom. ie, iune*; terminația latină *is > rom. e*; precedată de *l*, terminația *is* se redă prin *u*; grupurile *ct, ent* se păstrează intacte (deci *actor, act, fundament*); fr. *au + cons.* (afară de *r*) *> al (héraut > erald)*; fr. *eau > ellă (vaisseau > vasellă)*; fr. *ch* (când nu reproduce un *z* grecesc) *> c (charité > caritate)*; accentul circumflex francez *> s (compôte > compostă)*.

Propunând înlocuirea unui cuvânt printr'altul, Heliade afirmă concepția că toate valorile înscrise în primul pot trece automat asupra celui alt. Cât de puțin

- acceptabilă este această părere se poate deduce din discuția căreia supune neologismul D. Caracostea, în articolele *Neologismul în concepția lui Miorescu*, *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 12, p. 511—536 și *Neologismul văzut funcțional*, *id.*, VIII, nr. 1, p. 3-32. De altfel Heliade însuși pare a-și fi dat seama de faptul acesta, când încuviința păstrarea unor cuvinte nelatine pentru motive de ordin artistic.
- 5 El a simțit apoi că un neologism poate fi și altceva decât un simplu dublet, că el își poate crea cu vremea un spațiu propriu de existență. În *Gazeta Teatrului Național* întreprinde Heliade *Tălmăcirea a vreo câteva vorbe*, din care notăm: 1) *viitor* față de *fiitor*: *viitor*, dela *a veni*; *fiitor*, dela *a fi*; *viitor* ar avea sensul de «vremea viitoare», iar *fiitor* ar deveni un termen tehnic gramatical, corespunzând latinescului *futurum* (p. 96). Amintim însă că *fiitor* este o moștenire a gramaticii lui Șincai; 2) *dragoste* față de *amor*; *dragoste* înseamnă iubire în general; *amor*, iubire între sexe contrare; *dragostile* = amor. Printre exemple: «amorezații în dragostile lor; dragostile Armidei cu Rinald». Admite însă și «amor dumnezeesc», ca o excepție
- 10 (p. 103); 3) *junețe* față de *tinerete*: *june* are ca opus pe bătrân, *tânăr* se opune lui *crud* sau *aspru*; Heliade îi atribuie așa dar sensul italianului *tenere* sau francezului *tendre* (p. 70); 4) *gigant* față de *uriaș*: «Asemenea și aste două ziceri sânt tot de o însemnare și nu poate lepăda limba pe niciuna; dar într'o poezie de școala romantică sau gotică, orice scriitor care voește a-și îngrijii scrierea vede că sună mai bine zicerea *uriaș*, în vreme ce într'o poezie clasică *gigant* e mai bine așezată; așa dar
- 20 *gigantul* e un *uriaș* clasic, și *uriașul* e un *gigant* romantic sau gotic» (p. 77). Un astfel de personaj romantic sau gotic era *Uriășul Daciei* al lui Negruzzi, pe care Heliade îl publica în continuare, p. 78 și care, traducând *Le géant* al lui Victor Hugo, era într'adevăr romantic (vezi și distincția între *romanță* = roman și *romanță* «un fel de cântare de dragoste în stihuri», în *Curierul Rom.*, 1839, nr. 7). Preocuparea aceasta o arată Heliade și mai târziu; desprind, ca exemplu, două momente din *Biblice*: «Frumoasă la statură și bellă la față». De multe ori cititorul va vedea acești doi ajectivi *frumos* și *bellu*, și i se va părea că sunt sinonime sau că înseamnă tot aceea. Aci însă va să arate că Rachel pentru fața ei era bellă, și apoi
- 30 statura, cărnile, toate era în proporție și în bune forme, adică *formoase* sau *frumoase*. Poate o femeie să fie bellă la față și să nu fie frumoasă; se poate iară să aibă forme foarte exemplare și să nu fie bellă» (p. 37-38); «bellu la față și frumos la vedere» (p. 45; asupra acestuia v. și *Curier de ambe sexe*, IV, p. 283: popularul *băla* și *Băluță* ar veni din *bella*).
- 35 În practică, punctele de plecare erau modeste: «Vorbele care a trebuit să se tălmăcească în numărul trecut din poema *Războiului*» erau, în *Curierul Rom.*, 1829, nr. 58, următoarele: «*Eho*, zâna răsunetului. *Torrent*, râu ca un potop ce vine cu repeziune din vârful munților și care să face din ploii sau topitul zăpezilor». Iar un anunț din aceeași vreme suna în felul următor (*Curierul Rom.*, 1829, nr. 23): «Scriu dela Constantinopol că Sultanul au mers de au făcut vizetă doamnei
- 40 Baronesei Hips soacrei d-lui Generalului Minceachi. Și damicela Hips fiica sa a jucat pianul (cântat cu clavirul) înaintea I. Sale, care a rămas foarte mulțumit

pentru talenturile (darurile) aceștii damicele. I. S. vorbește foarte bine franțuzește ». Și chiar mai târziu, în *Gazeta Teatrului Național*, formele neologice sânt adeseori rebarbative; de pe trei pagini consecutive relevem: *sencerității* (p. 42); *coafjiură* (p. 43); *sencer* (p. 44). Dintre toate acestea, numai *coafjiură* continuă să ducă o viață nerecunoscută oficial până în ziua de astăzi; celelalte două au dispărut, dislocate de corespondentele lor latine. — Limba tehnică a creat-o însă Heliade cu o mai mare siguranță. Nu este vorba numai de terminologia gramaticală, pe care mai târziu el însuși avea s'o revizuiască parțial, ci și de terminologia științelor matematice. Puncte de orientare căpătase dela Gheorghe Lazăr; dar fraza lui Heliade exprimă ideea lui cu o precizie și claritate care, depășite astăzi, nu sânt totuși cu mult depășite (*Aritmetica lui L. B. Francœur. Tradusă și pusă în lucrare în școala națională din St. Sava, București, 1832, p. 1*): « Cap. I. Pentru numerile întregi. 1. Însemnări pregătitoare. 1. Trebuința de a de judeca între sine mărimile felurimelor de sisteme de lucruri asemenea, adică ca să nu amestecăm trei oameni cu zece și cu o sută, ne-a silit să aflăm niște numiri înadins, ca să arate deosebi pe fiește care adunare. Așa *unime* se numește orice obiect sau lucru din care se compune acea adunare; iar *numărul* sau *cătățimea* arată câte dintr'aceste obiecturi cuprinde ». Tabla *Aritmeticeii* cuprinde: « Cap. I. Numere întregi. Cap. II. Numere frângeroase. Cap. III. Pentru puteri și rădăcini. Cap. IV. Pentru raporturi ». Introducerea la *Gramatica poeziei*, care vorbește despre « duh, geniu, gust și talent », — domeniu în care Heliade trebuia să deschidă căile discuției —, începe în felul următor: « Toată lumea vorbește de aceste patru numiri, și cea mai multă parte nu are nicio idee întreagă și desăvârșită de dânsese. — Zicerea duh în ziua de astăzi este o vorbă seacă și nu însemnează mai nimic de când toată lumea e plină de pretenții ca să arate că îl are, și de când oameni cu duh se văd pân tot locul, la bursă (zărăfii), la cafenea, pân antecamere și mai vârtos la curte » (*op. cit.*, p. 1). Aiurea însă, în aceeași lucrare (*Poezia didactică*, p. 35), neologismul este mai abundent: « Este un lucru vrednic de jale a vedea cineva în *poema* alui Lucreț *asupra naturii*, și în *Cercetarea asupra omului* a lui Pop, o astfel de mare și frumoasă poezie întrebuițată să descopere urita sistemă a lui Epicur, și optimismul lui Leibniț ». Voi nota totuși că în cuprinsul aceluiași articol (p. 37), titlurile unor scrieri celebre sună în felul următor, în traducerea lui Heliade: « *Mesteșugul poetic* al lui Horațiu și al lui Boalo. . . *Mesteșugul d'a iubi* al lui Ovid, precum și al lui Gentil Bernard, *Vârstele anului* ale lui Sân-Lambert ».

Spre a avea o mai exactă idee despre progresul neologismului în limba lui Heliade, reproducem câteva rânduri din articolul despre satiră din *Gramatica poeziei* (p. 49, tradus din La Harpe), din studiul *Despre satiră* din 1840 (*Curier de ambe sexe*, II, p. 354; tradus liber din Marmontel) și din articolul *Satira* din 1860 (*Issachar*, p. 190; tradus de asemenea din Marmontel). Dăm textele în ordinea cronologică:

1. « Satira, după cei mai luminați critici, este o zicere din începutul său latinească, care vine dela zicerea *Satura*, ce în autorii cei mai vechi latini însemna o amestecătură de tot felul de lucruri; mai pe urmă s'a luat mai cu deosebire în scrierile ce coprindea

într'însele glume și luare în răs. În sfârșit, Ennie și Lucilie hotărîră natura acestui fel de scris, și satiri se numiră numai poeziile acele a căror scop era cercetarea obiceiurilor ».

2. « Satira generală a obiceiurilor, a vițiului, a ridicolului, se asemănă mult cu comedia; cu deosebire numai că cea d'întăiu culege vițiul de unde îl vede și-și face tabloul idealului său, în vreme ce comedia, personificându-și idealul, și-l trimite pe scenă ca să se descrie singur și să-l vadă lumea. Horație spune singur ceea ce vorbește Sgărcitul, iar Plaut și Molier însărcinează pe Sgărcitul însuși să ne arate cum se poartă, ce face, cum trăește ».

3. « Satira generală despre moravuri se apropie mai mult de comedie: este însă această diferență: poetul în cea d'întăiu își descrie ca Juvenal și Horațiu modelul ideal ce îi stă față în cugetarea sa, și îi face tabellul; unde în comedie poetul își personicele originalul și-l trimite pe theatru spre a se anunția și a se descrie el însuși. Horațiu spune ce face avarul; Plaut și Molière încarcă pe avar de a ne arăta și a ne spune el însuși ceea ce face ».

Curierul Românesc ajunge cu vremea să aprecieze poezia după criteriile de felul acesta. Astfel poeziile lui Cesar Boliac sânt judecate, în 1846 (*Curierul Rom.*, nr. 31), ca fiind « o imagine vie a epocii noastre. Se vede o luptă între radicalism și între prejudiții literare și biruința unei tendințe viguroase a curățirii și creerii unei limbe capabile de a înfățișa ideile unui poet contemporan ». Caracterizarea se face cu termenii discutați anterior de Heliade și întrebunțați de el în articolul *O bună educație* (*Curierul Rom.*, 1845, nr. 46), în care arată meritele scrierilor lui Bălăcescu, « autorul, care dela primele sale versuri s'a declarat de scriitor popular și părtinitor oarecum radicalismului în limba noastră. . . D-l Bălăcescu, deși nu se vede un radical hotărît, însă prin poezia Coconului Drăgan și prin această comedie, se vede că și-a luat aceeași misiune ca și Lucian în timpii cei dintâi ai Hristianismului. Lucian, deși nu s'a declarat a priimi doctrina creștină, însă prin satirarea zeilor paganismului, derăpăna idolatria și făcea loc a se întemeia biserica lui Hristos peste ruinele templurilor păgâne » (Comedia la care se referă Heliade este *O bună educație*, publicată mai întâi în *Curierul Românesc* din 1845 și apoi în volum, în același an).

Pentru completarea datelor în legătură cu neologismul la Heliade v. și art. *Coconul Drăgan*, supra, p. 425—428. În același scop reproducem în continuare articolul lui Heliade *Literații Români*, apărut în *Curierul Rom.*, 1844, nr. 4-5, 8 și reprodus în *Curier de ambe sexe*, IV și, cu modificări, în *Critica*, p. 244—266, *Legalitatea*, 1866, nr. 12-13 și *Curierul de ambe sexe*, VI (1893), p. 48-58. Reproducem de asemenea *Orație funebură*, apărută în *Curierul Rom.*, 1848, nr. 22 și, cu mici deosebiri, în *Critica*, p. 271—276. Cea mai însemnată dintre aceste deosebiri este absența, în *Curierul Rom.*, a ultimului paragraf. Primul articol îl reproducem după *Curierul de ambe sexe*, IV, ed. I, p. 343—351, cel de al doilea din *Critica*.

Deoarece ne arată influența ideilor lui Heliade, găsim necesar să reproducem de asemenea articolul *Neologism* al lui C. Bălăcescu, publicat în *Curierul Rom.*, 1845, nr. 22 și satira amintită, *Iarăși la meidan, Coconul Drăgan*, apărută în *Curierul Rom.*, 1845, nr. 33 și reprodușă, cu mici modificări, în volumul *O bună educație*, București, 1845, p. 98—103.

LITERAȚII ROMÂNI

Un literator al nostru a împărțit pe scriitorii români în trei, și asemănându-i cu cei ce îi despart părerile politice, i-a numit:

Regaliști,
Radicali și
Juste-milieu.

Regaliști numește pe aceia cari în scrierile lor se țin de școala cea veche și în limbă și în ortografie și în părerile lor, întocmai ca regaliștii cei politici. Precum adică aceștia se țin de prejudițiile bătrâne și stăruesc ca elementele societății să nu se mai puie la locul lor, asemenea și literații de școala veche pretind, cum au găsit limba asemenea să o lucreze și să o lase, cu toate elementele ei în amestec.

Radicali numește pe aceia ce voesc să facă în limbă o prefacere și curățire din rădăcină, să nu mai lase niciun element străin și parazit; elementele curate române, însoțindu-le cu altele trebuincioase din latina, să le puie la locul lor și să întocmească un vocabular curat și omogen în toate părțile sale.

Între cei d'întăiu și cei d'ai doilea se mai află un foarte mare număr de felurimi de păreri, cari sprijină că vorbele odată priimate și cunoscute în limbă prin uzul lor de atâta vreme să rămâie priimate și consacrate, fie slavone, fie turcești, fie oricum vor fi, și ce ne va mai trebui de aci înainte în arte și științe să luăm din latina. Pe aceștia literatorul nostru îi numește juste-milieu, adică de mijloc, nici cu cei d'întăiu nici cu cei d'a doilea, ținându-se de vorba cea românească: nici prea, nici foarte foarte.

Pentru regaliști, pe cari, pe limba dumnealor, noi îi vom numi un fel de crai de tobă în cunoștințe, (alegem toba căci e mai îngânfată și mai plină cu vânt); și pe cari îi vom numi încă și ruginiți, îi vom lăsa în pace, căci mai mulți au răposat de vii și cari mai trăesc sunt în prea puțin număr și pot a se paște într'o beatitudine neturburată în blagocestiile, blagorodiile și gospodăriile dumnealor. Dumnealor n'au nicio luptă.

Lupta este între radicali și între mijlocii. Radicalii au o țintă de a curăți limba de tot elementul eterogen. Care este ținta mijlociilor? De a lucra limba întocmai ca un argintar ce pune câteva părți de argint și câteva altele de aramă. Ce probă va ieși? Eu nu știu, și dumnealor încă crez că nu vor ști așa curat să ne spuie, ca să știm și noi. Care e argintul și care e arama în limbă? Cine e Român curat crez că nu va putea numi aramă elementul străbun. Să pășim însă mai înainte. Ce dialect să cultivăm? pe cel muntean, pe cel moldav, pe cel transilvan, pe cel bănă-

țean, pe cel macedon, sau pe toate la un loc? la unii s'au sfințit vorbele într'un chip și la alții într'altul: la unii spre exemplu s'a legiuit și este cunoscut a se zice *vrăjmaș*, la alții *dușman* și la alții *nemic*. Pe care să luăm? Pentrucă câte trele sunt obicinuite și cunoscute în locurile unde se vorbesc. Munteanul nu înțelege ce va să zică *bașcă*, *călău*, *hasap*; Moldoveanul iar nu înțelege ce este *turn*, *gâde* și *măcelar*. Orășanii, când este ceva spurcat fizicește, îi zic *spurcat* dela *spurc*, și când e spurcat în gândiri asupra celor sfinte îi zic tot *spurcat*; sunt însă sate și în Țara Română și Transilvania unde celui d'al doilea îi zic *empiu*. Cei dela munte zic *arbure*, cei dela vale zic *copaciu* orășanii zic *coașiu* și sătenii *conciu* și prin urmare *conciură*. În vechime se zicea *zovon* și acuma *voal* sau *vâl*. Moldovenii și Bucovinenii zic *culpă*, *plagă* și noi *vină*, *rană*. Macedonii iar zic *filiu*, *temeliu*, *văli*, *galină*, *lepure*, *farină*. . . și ceilalți Români: *fiiu*, *temeiu*, *văi*, *găină*, *iepure*, *făină*. . .

De vom alege dela toți ce e bun ne apropiem de radicali; de vom respecta fiecare vorbele obicinuite în dialectul său, atunci altă nevoie! ne pomenim că se iau la luptă dreaptă toate felurile de mijlocii: unul dă cu *bașca* și altul cu *turnul*, unul cu *culpa* și altul cu *vina*; unii *plăguesc* și alții *rănesc*, unii fac *hășăpie* și alții *măcellu*. Să zicem acum că această luptă nu se mai sfârșește și fiecare își păstrează vorbele sale. Atunci să lăsăm pe ceilalți la o parte și să venim la noi cei din Țara-Românească.

Mijlocii zic că ei au înnemerit mai bine chipul de a cultiva limba și că acest chip este de a păstra vorbele cele obicinuite. Eu unul de vreo douăzeci de ani mă uit și ascult la dumnealor, și, în limbajul bisericesc, îi auz zicând: *mărire tatălui* în loc de *slavă tatălui*, *binecuvintează* în loc de *blagoslovește*, *teolog* în loc de *bogoslov*, *Gură de aur* în loc de *Zlataust*, *Treime* în loc de *Troiță*, *dreptcredincios* în loc de *pravoslavnic*, *binecredincios* în loc de *blagocestiv*, *cântare* în loc de *peasnă*, *sărbătoare* în loc de *praznic*. ș.ă.l. În limbajul politic iară:

Domnă în loc de Gospod;

Administrație în loc de Oblăduire;

Cârmitor în loc de Ispravnic (mai târziu vor zice și administrator);

Idem în loc de ipac;

Dela — ot;

Afară — bezî;

Râmnicul-Sărat — Slam-Râmnic;

Ocele Mari în loc de vel Ocene;

Marele Ban — vel Ban;

De bun neam ș'apoi nobil — blagorodnic; și alte asemenea, precum *sin*, *brat*, *zet*, care s'au proscris cu totul.

În limbajul familiar iară:

bal în loc de ziafet;

luminație — duvalma;

supă — ciorbă;

Domnă — jupân și boier;

Abuz — Catahrisis.

Afară de altele mulțime cu sutele, care atâția loghioțați mijlocii le-au schimbat după capriciu, fără să se ție de vorba dumnealor ca să păstreze vorbele obicinuite.

De vor mai trece alți douăzeci de ani și vom schimba tot așa, ne vom pomeni toți mijlocii la radicalism, și argintul va rămânea curat lămurit de șapte ori, și lupțaii mijlocii din ziua de astăzi se vor pomeni învinși de sine.

De ne vom înturna la cele zise, mai vedem că ruginismul este pe seama trecutului, mijlocismul pe seama prezentului și radicalismul literar pe seama viitorului literar. Însă de când lumea, nimului nu i-a venit în gând să scrie pe seama trecutului, adică a răposaților, ci au scris oamenii sau pentru prezent sau pentru viitor, adică sau pe seama contimporanilor sau pe seama urmașilor. Mijlocismul dar, fiind pentru prezent, prezentul se știe că nu este decât o clipă; că timpul nu stă și prezentul nu dăinuște. Prin urmare, mijlocismul nu se poate socoti un scop, o țintă oarecare, ci un mijloc, un metod de a fi înțeleși de contimporani, de cei ce se află de față cu noi, care metod trebuie a-l întrebuița toți și însuși radicalii spre a putea prinveni la radicalism. Pentrucă de nu se va socoti astfel, atunci acest mijlocism ne dă drept a-i zice că nu e nici lumină, nici întunec, nici adevăr nici minciună, nici bine nici rău. Mijlocismul dar atunci se poate socoti ceva când se întrebuițează drept metod spre a fi înțeleși ca să aducem pe cititori la un scop oarecare. Este spre exemplu vorba să cuvinteze cineva o predică spre a întinde moralul evagelic? trebuie să cuvinteze astfel cum să-l înțeleagă creștinii după locul unde se află. Va să facă o cuvântare ostășească? trebuie să vorbească astfel cum să-l înțeleagă ostașii. Va să scrie o gazetă? trebuie treptat să aducă pe citorii săi dela cele cunoscute către cele necunoscute. Va un poet să placă sătenilor? scrie pentru sat; va să placă orașelor? scrie pentru oraș. Va să placă literaților? scrie pe gustul dumnealor; va însă a scrie o faptă de artă ca să o lase viitorimei, a căria limbă va fi mai cultivată decât a noastră, ce și ea e mai cultivată decât a moșilor noștri? atunci, cearcă; deocamdată scrie numai pentru sine și pentru semenii săi, și ținta lui e de a lăsa o limbă viitorimei. Opera sa, de va fi un cap-d'operă, îi va consacra termenii și frazele ce privesc către radicalism; și toate vor fi respectate într'însa, până și micile greșale (zic *mici*, pentrucă de vor fi prea mari și multe atunci fapta nu e un cap-d'operă).

Din acestea urmează a zice: « Scriți, Domnilor jurnaliști, nuveliști, romanțieri, poeți fugitivi, scriți ca cei ce au învățat carte și iau asupra-le o nobilă însărcinare; scriți cum să vă înțeleagă contimporanii, dacă scriți pentru ei; ținta însă să vă fie către radicalism, către cultura și curățirea limbii. Nu uitați însă că ostenelele dumneavoastră cu cât sunt de folositoare pentru prezent, cu atâta sunt cam ingrate pentru viitor; căci limba mijlocismului ce o întrebuițați, încă nu e limba fixată și hotărîtă a viitorului. Cât pentru cei ce tractă despre științe și arte, unde tot este nou și tot are trebuință de învățătură, radicalismul poate intra în toată însemnarea lui cea bine înțeleasă. În vremile noastre nicăiri nu se poate introduce radicalismul mai bine și fără greutate, ca în școale, dacă școalele au de țintă radicalismul ».

Un radical odată întreba pe un mijlociu: «Care ți se pare mai frumos, Domnule: Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh sau Doxă Tatălui și Filiului și aghiului Pnevma?» Una are vorbele *slavă, sfânt și duh* slavone; și alta, *doxă, aghiū și pnevma* elenice. Dacă este pentru împetrișătură, și una și alta e peștrișă; rămâne acum să vedem cine câștigă mai mult, unul cu slavona sau altul cu elenica? Noi numim cea de a doilea gerg (jargon) și Macedonii pe cea d'întăiu. Altă dată iară un radical întreba pe un mijlociu: — Ce ești Domnia ta, Domnule? — Român, răspuse mijlociul. — Iți place să fi avut și să aibă Românul simtimente nobile și mișcări generoase și lăudate? adăogă cel d'întăiu. — Negreșit, răspuse mijlociul; pentrucă și dumnealui profesa niște asemenea simtimente cu o declamație cu totul teatrală. — Cum se zice, Domnule, *cinstea* pe românește? întreabă iară radicalul. — Cum să se zică altfel decât *cinste*? — Inșă vorba *cinste* e slavonă. Priimirea-i dumneata să se zică că Românii n'au avut ideea cinstei niciodată, și că le-a dat-o străinii dimpreună cu vorba? — Dar *slavă* cum se zice românește? — Dar *milă*? — Dar *dragoste*? — Dar *iubire*? — Dar *poacăință*? și alte asemenea. — Cum să se zică? tot așa. Ce? vorbele acestea nu sunt românești? — Nu, negreșit; sunt slavonești curate. — Inșă s'au obicinuit în limbă și sunt cunoscute de toți. — Nu sunt inșă fără început între Români; va fi fost odată vreme, până când nu se introduseră cărțile slavone prin biserici, când Românii nu le cunoștea și erau obicinuiți cu vorbele respective cele strămoșești (pentrucă cel puțin dumneata nu poți zice că Românii n'au avut niciodată ideea slavei, a milei, a dragostei ș.ă.l; și dacă au avut ideea trebuia să aibă și vorba). Așa cum s'au desobicinuit de vorbele lor și s'au obicinuit rău cu cele străine, mi se pare că este și mai lesne și mai cu dreptul a se desbăra și a se înțărca dela cele străine și a se deprinde cu ale lor, ce sunt mai frumoase și care le fac cu adevărat onoare, iar nu cinste. — Dacă e așa, zise mijlociul, nici *sila* nu este românească. — Nu, negreșit, răspuse radicalul. Au nu știi dumneata că *sila* a fost tot d'auna a străinilor? Ba încă și *obrăznicia* și *jaful* și alte asemenea tot străine sunt?

Ce va fi făcut mai la urmă mijlociul, devenit-a radical sau rămasa-a tot în cele dinainte, nu știu așa bine să vă spuî. Atâta cunosc numai, că mulți, cu toate aceste cuvinte, nu vor nici de cum să înțeleagă; lor mai lesne le-ar scoate cineva un ochiu decât să le curățe mușchiul de pe limbă. Pentru unii ca aceia inșă, ce socotesc mijlocismul ca o țință iar nu ca un mijloc și vor să hotărăscă aci limba cu toate părțile ei eterogene și împuță ostenelele și vegherile celor ce asudă ca să le dea o limbă, las să le răspunză un domn, al cărui nume n'am încă voia de a-l cita. Intr'o zi erau mai mulți adunați; se discuta o asemenea cestiune; mulți erau pentru radicalism și mulți pentru mijlocism; domnul acesta zise cele următoare:

«Este știut, Domnilor, că în Dacia s'au făcut colonii romane, ce firește că au vorbit limba romană. Este încă știut că aceste colonii, după atâtea veacuri, n'au rămas curate ca argintul. Neamuri deosebite au îmblat prin țară și s'au statornicit, ș.ă.l. Câți ostași n'au mai trecut prin țară cari nu putem zice că au stat cu mâinile în sân, căci și ei erau oameni. Cine mai știe dar curat cari să fie adevărați tați și moși ai contimporanilor? Acești contimporani iară, n'au și ei un instinct? n'au și

ei un sânge prin vine? Ce făcuse odinioară pe fiul de Țigan crescut în palat, când a ieșit la vânătoare și a văzut în pădure lemnele, să zică că unele sunt bune de cărbuni, altele de fuse, altele de albi, ș.ă.1? ce alt decât instinctul? Acuma să băgați de seamă că toți câți după atâtea desbateri mai voiesc să mai sprijine vorbele parazite, să le luați bine seama și să cercetați că nu sunt Români adevărați. Prin urmare nu trebuie să-și mai puie cineva mintea cu ei, pentrucă ei biet, după cum le e ființa vor să le fie și limba. Fuse și albi vor face totdeauna, însă statuă ca a lui Fidia nu va ieși niciodată din mâna unor ca aceștia; de colo până colo vor scrie câte ceva, cap-d'operă însă nu va ieși dintr'o asemenea limbă. Fie-le de bine limba și sprijine-o cât vor voi. Noi Românii să avem limbă românească. Cine e Român adevărat, și chiar de va fi fost până acum amăgit, neștiind ce este element străin și ce este strămoșesc, va trece în partea noastră să ne dăm mâna, să luăm cele strămoșești și să lucrăm împreună ».

Văzurăm că radicalismul este un scop, și un scop cu adevărat românesc; însă precum mijlocii, de se vor ținea fiecare de dialectul provinciei sale, pot să ajungă la luptă, asemenea și între radicali este oarecare neînvoire, care îi subțimparte în trei despărțiri, ce le vom vedea mai jos.

Scopul radicalilor în general este cultura limbei și curățirea ei de orice element eterogen. De vom cerceta limba, vedem că ea, după cum a suferit spurcuri și sărăcie în materie, asemenea a suferit și în formă, și precum ne trebuie a curăți și a înavuți materia, asemenea trebuie a ne gândi și la formă; precum ne trebuie a lepăda vorbe străine, a pune în locul lor adevărate române și pe lângă dânsule a mai adăoga și altele de neapărată trebuință în arte și științe, asemenea se cuvine a lepăda multe forme sau finale străine, în locul lor a pune altele, și a adopta și altele ce ne lipsea cu totul. Spre exemplu, repriimind vorba *amare*, vom primi și finalul *abil* ca să putem zice *amabil* și apoi *amabilitate*; având vorba *simțire*, ne trebuie a întrebuiința mai des finalul *ivă* ce-l avem unde și unde, ca la *guraliv*, *costeliv* ș.ă.1. și vom zice *simțitivă*; ne trebuie a adopta finalul în *al*, ca să putem zice *simțial*; dela *facere* apoi putem zice *facil*, adică de făcut sau lesne, și *disficiel* sau *difficil* ori anevoie de făcut. Vom lepăda iară toate finalele în *alnic*, *elnic*, *ilnic*, *olnic*; *arnic*, *oinic*, ș.ă.1. (slavon), precum *pomelnic*, *silnic*, *volnic*, *destoinic*, *harnic*, ș.ă.1.; finalele în *aș*, *eș*, *uș*, *șug* și alte (ungurești), cum *chezaș*, *pușcaș*, *conțeș*, *frunțeș*, *lăcătuș*, *beteșug*, *priețeșug*, ș.ă.1.

Toată limba iară își are și provincialismii săi, și a noastră nu putea să fie scutită de aceasta: provincialismii în materie dară: *ăsta*, *ălla*, *dă*, *pă*, *săbii*. . . , se fac, cultivându-se, *asta* sau *esta*, *alla* sau *ella*, *de*, *pe*, *sabii* și analoagele lor se curăță și devin asemenea; provincialismii iar în formă *socră-tău*, *vărtă-tău*. . . devin *socru-tău*, *văru-tău*. . . *regulamântul* devine *regulament*, *fundamântul* devine *fundament*.

În aceste priviri se nasc neînvoieli cari desparte pe radicali în:

Provințiali radicali,

Moderăți radicali și

Ultra-radicali.

Provințialii pretind să rămâie limba cu toți provincialismii săi, și vorbele ce se vor lua din latina să se provincializeze și ele; prin urmare *materia* vor să se zică *mătărie*; *Francii* sau *Franțezii* să se zică *Frânci* și *țara francească*; *fundamentul* să se zică *fundamânt*; *presidentul*, *presidinte*; *presentul*, *presinte*; ca la *ferbinte*,
 5 *dinte*. . . *nația* să se zică *năciune*, *propoziția* *propusăciune*, ca la *rugăciune*, *închinăciune*; vor adică să sfințească toți gergonismii sau mai bine toți bādărănismii ce s'au întrudus în limbă prin neștiința și necultura de atâtea veacuri.

Ultra-radicalii iar nu suferă nimic de provincial; norma lor este latinitatea; vor să întruducă în limbă și *materia* și forma latină. Lui *bine credință*. . . îi zic *bene credență*. . . lepădând vorba *iubire* și luând în locul ei pe *amare*, zic *amabam* în loc de *amam*, *amabo* în loc de *voiă-ama*; prin deducție iară cer să se zică sau cel puțin să se scrie *casa-la*, *luna-la*, în loc de *casa*, *luna*, și altele asemenea.

Intre provincialii și ultra-radicali vin alții, un fel de eclecticici, a căroră normă este auzul și gustul celor mai mulți, cari vorbele cele provincialisate, câte se pot,
 15 le fac mai clasice; vorbele cele nouă ce le primesc din latina le lasă neprovincialisate și le dau numai tipul românesc. Spre exemplu *materia* n'o fac *mătărie*, *regulamentul* nu-l fac *regulamânt*; pe *president* nu-l fac *presidinte*; nici însă pe *bine* îl fac *bene*, nici pe *ama-voiă*, *amabo*. Aceștia se zic radicali moderați sau eclecticici.

Provințialii, a căror normă e bādărănia limbii,⁹ nu crez să-și afle mulți prozeliti,
 20 pentru că lumea cel puțin, câte vorbe le ia nouă, nu le provincializează. Ultra-radicalii iar, de socotesc că este cu puțință a preface auzul a șapte milioane aproape de Români și a-i convinge a lua tipii latini, latinitatea nu stă numai în vorbe și în tipi, ci și în construcție și în fraze, pe care nu le vor întruduce până nu vor întruduce și limba latină și o vor substitua în locul românei, care neputând a se mai scrie
 25 ca în veacul de aur, va deveni sau un gerg latin, sau o latină plină de barbarisme.

Prin urmare, vrând a ne cultiva limba, trebuie a o curăți cât se va putea de străinismii și provincialismii; și a lăsa haracteristicile ei prin care va putea deveni o limbă cultivată română, iar nu un gerg latin, nici un gerg provincial. Orice vom face,
 30 limba nu poate scăpa de tot de a nu avea semnele istorice ce dovedesc revoluțiile prin care a trecut ca să devie o limbă cultă. Astfel vedem pe franțeza, și asemenea vedem și pe italiana, spaniola și portugheza.

ORAȚIE FUNEBRĂ

«Deșertăciunea deșertăciunilor
 și toate sunt deșertăciune».

Vai! și nimic nu e deșert, fraților, toate sunt pline și mai vârtos capetele umane. Ce de mai fumuri, ce de nerozii, ce de trădări, ce de amăgitorii, ce de precugetări, ce de planuri seci, ce de idei desmățate, ce de conspirațiuni asupra drepturilor
 35 omenirii nu se mai învârtesc într'o biată căpățână umană! Și ce de ure, invidii, amoruri nelegiuite într'o bucăciță de carne ce se numește inimă! O nedeșertăciunea nedeșertăciunilor și toate sunt nedeșertăciune!

Așa e lumea asta, fraților, rotundă ca o cismă: când cu botul țuțuiat, când cu gura căscată și cu limba scoasă; când nouă, când veche; când cărpită, când spartă; când pintenată, când scâlciată; când moțată și lustrată, când dată prin pulbere și prin tină; când cu ciorap de mătasă, când cu obială, când cu piciorul gol; când în piciorul boerului, când într'al ciocoiului; când elastică, când scorțoasă și rozătoare de glesne. Câte cisme nu s'au mai purtat dela aflarea lor încoă? Unde sunt atâtea cisme cavaleresti ce sfărâma capetele învinșilor și vasalilor? Toate s'au dus, toate au pierit, toate ne arată că totul e supus piericunii. — Așa pier toate, și oameni și animale, și renumiri și desnumiri. Pieriră națiuni, pieriră imperiuri, capi de seminții, capi de popoare, capi de oștiri, capi de religii și legiuitori; pieriră zei și însuși demoni, eroi și sclerați, profeți și impostori, sânti șieretici. Pieriră cutropitori, pieriră cutropiți; filosofi și sofiști, sapienti și pedanți; făcători de bine și făcători de rele; fel de fel de amăgitori și fel de fel de amăgiți; oameni și omuleți, lupi și miei, vulturi și columbei, cucuvăi și privighetori, bufnițe și turturele, albine și trântori, omide și gândaci de mătase. A pierit limba Zeilor și limba Titanilor, limba Chaldeilor și limba Cătcăunilor (de vor fi fost); s'a uitat limba Homerilor și limba Thersitilor, limba Virgililor și Ciceronilor, și limba Ostrogoților și Hantătarilor. — Când dar pier sfinții, sclerații să nu piară? Când pier popoarele, tiranii să nu piară? Când pier virtuozii, ce a să mai zicem de vițioși? Când pier eroii, tâlharilor n'a să li se infunde odată? Când mor mieluseii de fierul măcelarului, viperei n'a să-i se strivească capul de bastonul bărbatului? Când s'a condamnat Socrate la moarte, n'a să cază și popoul ce l-a condamnat? Când a murit David, n'a să moară și Herod? Când moare un Marc-Aureliu, un Neron și un Caligula n'a să moară? Ba a să moară, fraților, ca el, cu neronia lui cu tot. — Se duseră parcă n'ar mai fi fost de când lumea timpii noștri de glorie, timpii lui Mircea, lui Ștefan și lui Mihaiu, și vreați, adică, să nu se ducă și timpii Fanarioților? — Ba să se ducă, c'ășa e lumea asta. — Când uitară Românii limba Virgililor, n'ar să uite adică, odată și limba țarcovnicilor și a ciocoilor? — Ba ar s'o uite, dacă nu se vor fi schimbat legile naturii; or s'o uite, parcă n'ar mai fi fost de când lumea și ea și apărătorii ei. Când au uitat Românii *gloria*, cugetați oare că n'ar să uite și *slava*? — Ba a să-i meargă fumul. — Căud au uitat ei *libertatea*, n'or să uite și *slobozenia* cu tot neamul ei și cu toate urmările ei? Or s'o uite, fraților, căci așa e lumea asta, cum am zis, rotundă ca o cismă, când pintenată, când scâlciată; o să se scâlcie odată și slobozenia, că prea se rățoiește fățându-se, și nu mai vedem nicio mană după urma ei. Iar a să mai vază odată posteritatea noastră pe Români revestți cu *onoare*, înconjurați de *glorie* și gustând în înțelepciune și în pace fructele unei divine și bine înțelese *libertăți*.

Insă eu m'am cocoțat în locul acesta, fraților, ca să vă fac o cuvântare funebră, și voi încă nu știți cine este răposatul. — Răposăți și răposate sunt atâtea și varii înaintea voastră, și zac fără suflare, fără mișcare, desfigurate, mute, și moartea și-a pus sfragidea pe buzele lor. — O deșertăciunea lumii acestia! unde mai sunt Rubarele, Bumbașirlăcurile, Locmalele, Havaeturile... Surghiunlăcurile... Milo-

stivbojiile ce adorna hrisoavele noastre și ne adeverea *iscălita* noastră nobilitate? Pesnele cele guturâiate, Blagorodiile, Blagoceștiile, Șătrâiile, Isprăvniciiile, Zapcirlăcurile, Duvalmalele, Caraghiozlăcurile, Suitarlăcurile, Altântoplăcurile, Inglin-diselele, Syntrofiile, Heretismosurile, Herofilimetele, Catedexele, Pliroforiile, 5 Titeriazeele, . . . și altele mulțime cu sutele? — Toate, vai, se duseră, toate ne arătară ca iconană vie a morții că după dânsese se vor duce și surorile lor: Amaneturile, Dușmanlăcurile . . . Vrăjmășiile, Slavele, Cinstile, Slobozeniile, Sgăurile, Potcele, Ocăurile, Opisele, Otnășeniile, Podorojnele, Dellele, Răzvoadele, etc.

Ca niște oameni dar, ce se cuvine a ne aduce aminte de piericiunea noastră și 10 de datoriile cele după urmă, viu a face *pomenirea* de mai mulți ani ale unora; de șapte și de trei ani ale altora; și la neaverea noastră, neputând a cheltui ca cei avuți, tot deodată fac și *pomenirea* și celor răposate de un an, de nouă luni, de trei luni, de patruzeci, de nouă și de trei zile. Tot deodată fac și *pomelnicul* ¹⁾ lor, atât al celor răposate cât și celor vii. Pentru cele răposate, Dumnezeu să le ierte de tot 15 răul ce ne-au făcut! iar pe cele vii *pomenindu-le*, fără a avea fulgerul marilor predicatori ce străbate în inimile muritorilor la asemenea împrejurări sollemnelle, le arăt cu toată neputința mea vanitatea lumii și le aduc aminte să caute la surorile lor cele moarte și să se prepare a face această călătorie, că nimic nu e stabil pre pământ. Mai vărtos, fraților, că cele vechi sunt bătrâne, zac de bătrânețe, s'au 20 cocoșat, s'au scălâmbat, își fac toate pe sine ca biata *cinste*; iar cele mai tinere toate pătinesc de scrofule, de rachit și de boala copiilor. De bătrânețe, zic, zac ca *bez*, *iproci* și cu tot neamul lor; de ciumă și de holeră ca *perigovor*, *podorojnă* și cu tot neamul lor; de paralizie ca *oblăduire*, *otcărnuire* și cu tot neamul lor; de guturairu ca *duhoare*, ca *năbușeală* și cu tot neamul lor; de tuse convulsivă și înneacăciune 25 ca *desnădăjduire*, *presustvie* și cu tot neamul; iar cele mai sentimentale de oftică, ca *libov*, *dragoste*, *ibovnic*, *milosărdie* și cu tot neamul. Ca niște oameni dar și femei, vă chem, fraților, a ruga pre Dumnezeu să scurteze agonia și chinul celor bolnave și paralitice, a vă aduce aminte că toți suntem greșiți și să iertăm pe cele răposate de tot răul ce ne-au făcut. Strigați dar din adâncul inimii: Dumnezeu 30 să le ierte! și *vecinica lor pomenire*, căci așa au lăsat cu sufletul lor să li se facă și *pișanie* :

« Aici zace Tiurlitiurlismul

Tătărăscu,
Ungurescu,
35 Ișlicescu,
Slavonescu,
Muschicescu,
Ciocoiescu,
Chivernisitorescu.

1) Vezi Vocabularul (Nota lui Heliade).

A murit Slavonismul, a rămas Sarsailismul, cum am zis, în locul lui. Junimea studiosă, cu cât se va lumina mai mult cu atâta va ajunge de a distinge pe Dulcamari din doctori și cu atâta se va arma ca un adevărat Hercule spre a sdrobi capetele acestei Hydre ce se numește Sarsailism și care infectă și limbă, și inimă, și minte, și religie, și morală, și politică. Va veni timpul când se va face orația funebră și a Sarsailismului.

IARĂȘ LA MEIDAN COCONU DRĂGAN

Pă semne că nu știți bine
Cine-i Coconu Drăgan? —
Intrebați-mă pă mine,
Că-l știu ca p'un bou bălan.
Drăgan Ploscă,
Sin Stan Cloșcă,
Brat Micilă,
Zet Mircilă,
Vnuc Voicilă-ot Tătărăi,
Biv ceauș za armășăi,
Este din copilărie-i
Un om foarte însemnat,
Și din fire, din pruncie-i
Cu mari daruri înzestrat.
Nici se știe
Să mai fie
Aitu 'n lume
Cu-așa nume,
Cu-așa slavă
Ș'așa glavă,
Cu ipolips și de neam,
De agighios și adam;
Milocestiv, blagorodnic,
Tașaclău și galantom,
Milosârdnic, dobrohovnic,
Și cărturar vai de om:
Că când scrie
Te mângăie,
Când citește
Te slăvește;
Iar când cântă saltichia,
Îți sare din cap tichia.

De iuschiuzar, tertipgiu,
'ngrozea lumca de holteiū,
Când era și calemgiū,
C'are praxis și condeiū;
Angarale
Satarale,
Podvezi grele,
Bitirmele,
Cacirmale
Și locmale,
Chilipiruri
Și gheliruri
Rusumeturi și husmeturi,
Istoviri cu marafeturi,
Cine altu era 'n stare
Așa a le ticlui,
Și cu-atâta 'ndemânare
A le și bașirdisi?
De aceea
'i zicea cheia
Bogăției
Vistieriei,
Vrednic s'conomisească
Toate, și s'apandisească.
Ș'orice metahirisește,
'i iese, că e ugrliū,
Și de obște se iubește,
Căci e foarte ciracliū.
Ș'așa mare
A fost, și tare
În tot veacul
Și'n tot fleacul.

Lua cinuri,
 Da suspinuri,
 Scutind lude'n Prooroci,
 Argați, robi, iproci, iproci
 Iar treti vist, ftori post,
 Vel iuzbașa de harem,
 Mereu pe urdin a fost,
 Ca când era un blestem.
 Dijmărituri,
 Oierituri,
 Cotărituri,
 Cornărituri,
 Unu nu scăpa din ele,
 Chiopoul, fiu de lele!
 Un așa, deci, ipochimen
 Cum să nu se plihitisească
 Când vede-acum pe un nimen
 Din canoane să-i vorbească.
 D'alde ale
 Haimanale
 După drumuri,
 Plini de fumuri
 Că știi toate,
 Când el poate
 E cu cinci coți,
 Decât toți,
 Mai 'nvățat, și cu trei caturi
 Invechit în maslahaturi.
 Rău, dar, se ponosluește,
 Și rău a zis cin' a zis,
 Că nimica nu plătește,
 Când odată-i evghenis.
 Nu dați mare
 Ascultare,
 La zănatici
 Și lunatici,
 Care zic c'ortografia
 Poate goni sărăcia,
 Și cer limba să ne-o strice
 Dela moși dela strămoși.
 C'aștia sunt oameni de price,
 Și bârfesc niște gogoși.

Tu cu-otota,
 Eu cu iota;
 Tu cu-otota
 Eu cu iota;
 Tu varia,
 Eu oxia;
 Tu cu multă pricopseală,
 Eu cu bani de cheltuială;
 Spune-mi, dacă ești cu minte,
 Cine e mai folosit?
 Tu ce scoți nouă cuvinte
 Ș'umbli cu cotu cărpit?
 Tot temeul,
 Nu-i condeiu,
 Nici cioplirea,
 Fericirea;
 Ci să știi să 'ntorci dulapuri,
 Să rabzi multe, să 'nghiți hapuri,
 Să despici și firu 'n două
 Și să scoți din piatră lapte,
 Iar nu să-mi spui basme nouă,
 Și că trei și trei fac șapte.
 — Măi Drăgane!
 Măi cocoane!
 Țin-te bine,
 Măi creștine,
 De dârbovnic
 Și gromovnic,
 De pisanii
 Și cazanii,
 Că-s izvorul cunoștinții
 Și fii cum ți-au fost părinții.
 Iar ei fie
 Ce-or vrea. Serie
 Chinezește,
 Păsărește.
 Tu vezi, stare
 Să-ți faci mare.
 Cântă pesne
 Că-s mai lesne,
 Și rămâi cum te-ai aflat
 Lăzărul de 'nvățat.

NEOLOGISM

Toate limbile la început au fost inculte și cei ce au început a le cultiva, a serie, s'au scotit de înnoitori sau neologîști, cari au avut adversarii lor. — Mulți din adversarii neologismului nostru român (de au dreptate a-l numi neologism), pretind că în toate limbile vorbele cele nouă, cum și curățirea limbii, s'au făcut numai de academiile sau de însoțiri de bărbați cu cerute cunoștințe, prin desbateri și primiri în unanimitate, după care s'a luat apoi și publicul sau gloata; iar nu prin particulari. Noi din contra am zis și zicem că orice fel de îmbunătățiri în limbi, s'au făcut de către scriitori în parte, și aceia au folosit mai mult, care s'au ocupat mai mult întru aceasta, unind lângă talent și stăruire; și că, sau pentru respectul ce trage asupra-și capacitatea și lucrarea, sau pentru adevărul ce trebuia să coprinză în sine niște asemenea studioase cercetări, orice adaos și înavuțire, orice descoperire ce a putut pune limba pe calea culturii și a progresului, uzul le-a adoptat și s'au consacrat în urmă prin aprobația academiilor. Spre întărirea acestei păreri, espunem vreo câteva exemple de neologism trase din limba franțeză.

Monteschiu, zice un înțelept franțez, a creat multe vorbe nouă și uzul a priimit foarte multe dintr'însele. Nu se știe pentru ce vorba *incuriosité* (necuriositate) s'a lepădat; Englezii au ajectivul *incuriosus*. — Șaron, autorul *Sagesei*, a creat vorba *étrangeté* (stranietate, ciudăție), care figurează de când în când prin scrieri. — Malerb s'a împrumutat dela latina vorbele *insidieux* (rău cugetător), *sécurité* (siguranță). Tot el a propus de a se lua în loc de *cesser de vouloir* (a înceta de a voi), *dévouloir*; nu s'a adoptat însă această din urmă părere. — Dintre vorbele întrebuințate de Balzac sunt foarte priimate cele următoare: *urbanité* (urbanitate, politeță în purtare), *féliciter* a felicita, *a heretisi*). El pentru vorba d'întăiu zice: când uzul va coace între noi o vorbă de un gust atât de rău și va curăți amarăciunea ce s'ar putea afla într'însul, noi atunci ne vom deprinde și cu dânsul ca și cu celelalte ce ne-am împrumutat dela aceeași limbă; iar pentru cea de a doua vorbă zice: «daca *féliciter* nu e vorbă franțeză, va fi negreșit la anul viitor». Tot lui Balzac suntem datori și vorba *délecter* (a se dilecta, a se veseli). Vorba *sérosité* întârzie mai mult până a-și lua cursul. Menaj a introdus vorba *prosateur* (prozator). «Făciuiu, zice el, *prosateur* imitând pe italianul *prosatore*, ca să nu mai tot zicem: *cel ce scrie în proză*». Dablencur, traducătorul lui Lucian, a propus cu reușire vorbele *indolence*, *indolent*. — Vorba *impardonable* suntem datori lui Serres. Neologismul *des précieuses*, cu toate batjocurile lui Molière, a înavuțit limba cu atâtea vorbe, cum *s'encanailler*, a intrat în dicșionar abia în secolul din urmă. — Bunul abate de Saint-Pièrre a făcut să se adopteze vorba *bienfaisance*. — Se încredințază că frasel *arrière-pensée* s'a creat de abatele Siei și vorba *démoralisation* s'a publicat de către Șabot. — Formele cele nouă politice au introdus în vocabularul legislativ și politic franțez un număr foarte mare de termeni englezi. Progresul muzicii în Franța făcu a se familiariza atâtea și atâtea vorbe italiene. Metafizica și-a întins asemenea terminologia sa prin împrumutări din Germania.

Acestea și altele multe învederează, mi se pare, cu îndestulare că nu suntem greșiți în ideea noastră că întotdeauna scriitorii cei mari în științe și arte au fost întotdeauna creatorii neologismului în toate limbile și trebuința și deprinderea adoptându-le le-a consacrat. Cei ce au limbă și literatură nu încetează din zi în zi a fi spori averea, prin idei și vorbe, întocmai ca capitaliștii ce din zi în zi își sporesc capitalul. Noi ne-am deprins cu neaverea și ne vine rău cu avuția; ne-am învățat, după proverbul grec, goi și ne e rușine îmbrăcați, și vai de acela ce va cuteza să ne acopere goliciunea.

III. PARALELISMUL ITALO-ROMÂN

Paralelism între dialectele român și italian, care constituie biblia italianismului în filologia română, cuprinde două părți: prima, pe care o reproducem, apare în 1840 în *Curierul de ambe sexe*, III și în broșură separată, sub titlul *Paralelism între limba română și italiană*; a doua apare anul următor, la București, sub titlul *Paralelism între dialectele român și italian sau forma ori gramatica acestor două dialecte*.

Transcriem textul broșurii, în care corectăm, în parte cu ajutorul *Curierului de ambe sexe*, numai câteva greșeli de tipar. În partea primă am aplicat ortografia adoptată pentru această ediție; în vocabular și note am respectat, odată cu ortografia lui Heliade, și limba lui aproximativ română și aproximativ italiană.

Indrumarea lui Heliade în direcție italianistă se explică în primul rând prin influența lui Ienăchiță Văcărescu și mai cu seamă prin aceea a lui Petru Maior. Ea se afirmă încă în prefața *Gramaticii* dela Sibiu, în care însă totul se reduce la recomandarea principiului ortografic ce sta la baza scrierii italiene. Propriu zis, faptul acesta nu însemnează italianism: același principiu putea fi desprins și din ortografia spaniolă sau germană. Este însă o înclinare sentimentală în preferința pe care scriitorul o dă Italiei în ordinea exemplificărilor. Dar atitudinea lui la această dată reface în întregime pe aceea a lui Petru Maior: exemplul Italiei nu fa e decât să întărească pe acela al strămoșilor Romani. Italianismul propriu zis începe să se manifeste, în ortografie, odată cu înlocuirea alfabetului cirilic prin cel latin și el se resimte de aproape de mediațiunea lui Petru Maior. Afirmăția lui Heliade că dacă *Gramatica* ar avea o a doua ediție, s'ar prezenta în așa fel încât « să semene întru toate cu cea Italienească, buna ei sor' », a fost interpretată de Carlo Tagliavini, *Un frammento di storia della lingua rumena nel secolo XIX (L'italianismo di Ion Heliade Rădulescu), Europa Orientale*, 1926, nr. 6, p. 229—230, în sensul că ar anunța teoria italiană de mai târziu: « E indubitabile che si trovano qui i germi dell'italianismo ». Afirmăția se întemeiază pe o lecțiune a pasajului respectiv diferită de cea intenționată de Heliade. Reproducem pasajul în forma pe care o are în studiul lui Tagliavini, p. 330, notă, și în forma originalului: « . . . Fiind că aceasta Gramatica a fost prescrisă mai înainte de hotărîrea soțietății a rămas de o cam dată așa; însă făgăduesc cinstit că, de va avea Gramatica norocirea de a se mai da odată în tipar, se va vedea curățită ca să semene întru toate cu cea italienească bună ei sor. . . »; *Gramatica*, p. XIV: « dar

fiind' că această Grămmatică a-fost' prescrisă mai înainte de hotărîrea soțietăți, a-rămas de o cam dată așa: însă *pentru aceasta țîi făgăduesc' cinstit'*, că de va-avea grămmatic'a norocirea de a se-mai da încă odată în tipar', vei vedea o curățită *și de dânsul'*, ca să semene întru toate cu cea Italienească bun'a ei sor' ». « Dânsul » se referă la *y*, pe care Societatea Literară socotise cu cale să-l înlătore din alfabetul român, ceea ce însemnează că intențiile italianiste ale scriitorului român nu treceau, în 1828, dincolo de simplificarea alfabetului.

Necesitatea studiului paralel al limbilor romanice se impunea lui Heliade încă din prefața *Gramaticii* (v. supra, p. 200) și se pare că ideea îl preocupa de aproape și în 1832, când scrie *Repede aruncătură de ochi asupra limbii și începutului Rumânilor*; v. mărturisirea din *Typographul roman*, 1870, nr. 18-19: « Paralelismul între limba română și italiană de atunci s'a elaborat, s'a amânat însă, căci pentru primul articol mi se și preparase cărucioara de postă spre a mă exila ». Nu s'ar putea spune până la ce punct afirmația din 1870 redă situația din 1832; dacă ne gândim însă la intențiile antislave ale *Paralelismului*, atunci tonul polemic antislav al articolului amintit ar putea fi invocat în sprijinul acestei afirmații. În orice caz, certitudinea asupra acestui punct ne este interzisă. Admițând însă că afirmația lui Heliade ar reda adevărul, prima întrebare care s'ar pune ar viza aspectul pe care *Paralelismul* putea să-l aibă la acea dată. Exemplele aduse în articolul din 1832 ne duc mai de grabă către limba latină decât către cea italiană, cea din urmă fiind invocată mai mult ca un mijloc de a reconstitui fizionomia celei dintâi. În scrisoarea adresată lui Poenaru în 1839, el este lămurit asupra cailor pe care va merge: din tezaurul limbii italiene se impune să ne îmbogățim limba, și pentru aceasta ar fi de dorit ca bărbați competenți să studieze dialectele limbii italiene și române, iar în școli să se orânduiască « profesori de literatura italiană și română, de un paralelism între aceste două surori gemene ». Aceasta nu însemna, în 1839, totala înfeudare a limbii române față de cea italiană. În articolul închinat lui Paul Iorgovici (*Curierul Rom.*, 1839, nr. 53), el spune la un moment dat că scriitorul bănățean « sau că n'a știut italienește sau că n'a vrut să imite întru toate ortografia Italianilor, care cu adevărat nu este de imitat întru toate după a mea părere, ci în cele mai multe ». Cu toate acestea crede, în continuare, că fondul prim al limbii italiene este același cu al limbii române. Diferențele au apărut mai întâi grație faptului că meșteșugurile au fost deprinse în țările române dela meșteri străini, care au impus limbii nomenclatura respectivă, iar după aceea din pricină că Italianii au cultivat științele « și prin urmare și-a cultivat și limba și a îmbogățit-o. Când însă vedem că limba Italianului simplu este tot aceea cu a Românului simplu; vrând a ne cultiva limba, firește că trebuie să luăm tot drumul care au luat frații noștri; și prin urmare nu numai cuvintele ce ne lipsesc trebuie să le luăm și să le facem întregi cum le-au luat și făcut și Italianii, ci și ortografia lor trebuie să o îmbrățișăm; și prin urmare pe același drum să mergem cum au mers și autorii italieni ca să-și formeze limba literară din limba norodului, curățind-o de provincialismuri și de sunete groase, care put a mojie, bar-

- barie și robie». — Așa dar și unele rezerve; dar, în liniile cele mari, apropiere de limba italiană, idealul către care trebuie să năzuiască reformatorii limbii române. Realizarea acestui ideal era garantată de baza comună celor două limbi: limba italiană, așa cum era vorbită de poporul de jos sau cum era vorbită cu o mie de ani
- 5 în urmă, când un Tasso sau Alfieri n' o transformase în minunea admirată de toată lumea, « a fost mai tot o limbă cu a noastră ». Spre a evidenția faptul, el imaginează un dialog între un țaran român și unul italian (*art. cit.*, *Curierul Rom.*, 1839, nr. 53), care, cu grafia din acel timp a lui Heliade, se înfățișează în felul următor: « Italianul: Cume si chiama il tuo padre? — Rumânul: Quine? — Itl.: Il tuo
- 10 padre. — R.: Que este padre? — I.: Papa. — R.: Popa? — I.: Non. — R.: Tata? — I.: si, si. — R.: Pe tata 'l chiamă Soare. — I.: Ma, la tua madre? — R.: Madre este mama? — I.: si, si. — R.: Pe mama o chiamă Maria. — I.: La tua moglie? — R.: Muiera mea e moartă; eu sânt veduvu. — I.: Tu sei veduvo? — R.: Așa, frate, de trei anî. — I.: Chi sono questi uomini? — R.: Fratele, surora și cumnatu
- 15 meu. — I.: Cume? voi dite fratele, surora e cumnato? — R.: Veđi bine. — I.: Cume si chiama il rio di questa parte? — R.: Dînbovița apă dulce, quine bea nu se mai duce. — I.: L'aqua non è lempida. — R.: La munte e limpede; cum vine aci se tulbură. — I.: Tu sei dala munte? — R.: Așa, sânt muntean. — I.: Questî bovi sono tuoi? — R.: Doî sntî ai mei și patru ai vecinului. — I.: Cosa tu hai nel
- 20 carro? — R.: Faină. — I.: Il tuo nume? — R.: Numele meu? — I.: Si, si. — R.: Stan. — I.: Stano, vedi che l'herba e verde! — R.: O! earbă verde sê veđi colo la lacu, unde e păstorul cu oile. — I.: Andiamo colà per bere un poco latte. — R.: Aidemu sê facemu un prânzu; acolo apa e bună, eu am cu mine pâne și vinu. — I.: L'aqua e bona? e tu hai pane e vino? bella cosa. — R.: Coza ne coza, diseară vomu
- 25 cina mai bine à casă. Acum aidemu acolo. Veđi que soare frumos! quât e cerul de limpede, și cum bate vîntul de dulce! — I.: O Dio! il cielo è lempido, il sole è bello, e il vento è dulce. — R.: Diseară e luna plină, și avemu o seară frumoasă. — I.: Mi piace molto quando la luna è piena ala frunte dila sera ». — Anul următor, Heliade era preocupat să extindă paralelismul la toate limbile romanice. Pentru
- 30 aceasta îi scria lui Negruzzi că lucrează la un dicționar francez-italian-român și că ar avea nevoie de material documentar pentru limba spaniolă: « scopul meu este să arăt paralelismul acestor limbi » (*Convorbiri Lit.*, XV, p. 349; asupra datei scrisorii v. *Ideologia lit.*, p. 281).

- Paralelismul*, care ne apare ca o dezvoltare firească a ideilor recepționate de
- 35 Heliade din Renașterea Transilvană, a ispitit pe anumiți cercetători să-l raporteze la ceea ce se lucrase în această direcție în Italia. Semnalată de Lazăr Șăineanu (*Istoria filologiei române*, București, 1890, p. 155), iar după aceea de Al. Marcu (*Romanticii italieni și României*, București, 1924, p. 49), disertația lui Carlo Cattaneo, *Del nesso fra la lingua valacca e l'italiana*, publicată pentru prima dată în 1830, a fost urmărită de aproape de Carlo Tagliavini (*art. cit.*, passim și, mai ales, p.
- 40 340—341). Cattaneo încorporează în lucrarea sa și unele pasaje dintr'un studiu pe

care un alt Italian, Peticari, îl închinase aceleași probleme. Raportând toate acestea la *Paralelismul* lui Heliade Rădulescu și subliniind identitatea de vederi între scriitorii italieni și scriitorul român, Tagliavini lasă să se întrevadă posibilitatea unei influențe, pe care totuși nu o afirmă categoric: « Ci si può domandare se Heliade conobbe i lavori del Peticari e del Cattaneo, o se si tratta di sviluppo indipendente di concezioni analoghe: in simili casi non è sempre facile affermare recisamente una cosa o l'altra. La questione si riduce però a termini assai più semplici se si pensa che il detto passo del Peticari è riportato in principio della dissertazione del Cattaneo, la quale dissertazione fu pubblicata nel 1830 e ristampata nel 1837 negli « Annali di Statistica ». Ora io non credo sia difficile che Heliade abbia conosciuto questa memoria, forse nella ristampa degli « Annali di Statistica » che erano diffusi anche all'estero. Dal 1836, come abbiamo visto, Heliade si occupava attivissimamente della questione della lingua e non è improbabile che cercasse di sapere le opinioni degli stranieri sul rumeno e di procurarsi gli scritti più recenti che uscivano e che trattavano dell'argomento ». Iar în notă, p. 341, insistând asupra asemănărilor, arată că influența scriitorului italian nu este sigură, dar « assai probabile ».

Rezervele lui Tagliavini ne apar pe de-a'ntregul justificate. Pasajul învocat din Peticari, departe de a aparține acestuia, nu este decât traducerea fidelă a câtorva rânduri din istoricul sas Laurențiu Toppeltin, *Origines et occasus Transylvanorum* (pe care-l citez în ediția din Viena, 1762), după cum rezultă din următoarea paralelă:

Peticari (1810; ap. Tagliavini, p. 340):

. . . quando Dante, Bocacio e Petrarca, dai barbarismi gallici e longobardici e dalle reliquie del latino familiare non avevano ancora composta questa nuova lingua italiana, tutta elegante e quasi divina, *il linguaggio valaco doveva essere del tutto simile all'italiano.*

Toppeltin (1667; ediția 1762, p. 70-71).

Existimo, antequam Dantes, Boccatus et Petrarca ex barbarismis Longobardorum, Gallorumve, et familiaris latini sermonis reliquii, novam hanc Italarum, elegantem et pene divinam composuissent, Valachicam Italicae linguae, per omnia similem fuisse.

Heliade nu împrumută însă ideea nici din Peticari, nici direct din opera lui Toppeltin. Pasajul amintit fusese încorporat de Petru Maior în *Dialogu pentru începutul linbei română. Intra nepotu si unchiu*, (în *Lexicon*-ul dela Buda, 1825, p. 66), atât în original cât și în traducere românească: « Laurenție Topeltinu Sasu din Transilvania în cartea sa, que se numesce *Origines et occasus Transylvanorum* la cap. 9 a la'tura'ndu linba Italiana' cu que Roma'nésca' asié gra'esce: « Socotesc, che inante de a alquotui Dantes, Bocatius si Petrarca din barbarismile Longobardilor, si a Galiloru, si din re'ma'sitiile domesticea vorba' quei Latina', aquésta' noua' a Italianilor, frumósa' si mai dumneđeésca' linba', linba Roma'nilor intru tote asemene au fostu cu linba Italiana' ». In continuare (p. 66-67), Petru Maior reproducea, după Toppeltin, părerea lui Covacius că limba română este mai apropiată de cea

latină decât însăși italiană, părere care pătrunde în anumite momente și în scrierile lui Heliade (vezi în deosebi *Le Protectorat du Czar, ou la Roumanie et la Russie*, Paris, 1850, p. 51).

- Faptul acesta ne îndreptățește să credem că izvoarele concepției italienești a lui Heliade nu trebuiesc căutate aiurea, ci în cuprinsul culturii române. Aiurea găsea însă un exemplu, capabil să stimuleze activitatea lui puristă. Am insistat în mai multe rânduri asupra relațiilor sale cu Grecii; cele ce vom spune aici merg în același sens. Încă din 1830, *Curierul Românesc* simțea trebuința unei ediții grecești: în nr. 67 din 2 Noemvrie se spunea că « fiindcă mulți din râvnitorii streini, cari nu cunosc
- 10 limba patriei, s'au arătat în multe rânduri dorind a avea știrile *Curierului*, a hotărât redacția acesteiași știri a le da și în limbă grecească în deosebită foare, tot în aceeași mărime și de două ori pe lună. Pentru care sânt rugați acești râvnitori streini să binevoiască până la începutul anului viitor să dea de știre la redacție, ca de se va aduna un număr potrivit de prenumăranți, să poată mulțumi și râvna acestora ».
- 15 Proiectul nu se realizează, dar *Curierul Românesc* însuși ajunge să adăpostească unele anunțuri în limba greacă și română. În această atmosferă, și cu educația pe care o avea, era firesc ca Heliade să se intereseze de ceea ce se petrecea în cultura grecească. O admirație deosebită are el pentru Coraîs, care « toată viața și-a petrecut-o scriind pentru folosul patriei și al nației sale ». Vorbind (în *Curierul Rom.*,
- 20 1833, nr. 34) de societatea ce luase naștere cu scopul de a ridica o statue marelui înnoitor al mentalității poporului grec, el îndeamnă pe admiratorii acestuia să îndrumeze contribuțiile lor la redacția *Curierului*; « Patrioții și concetățenii acestui bărbat nu sânt numai în Grecia. Numele bărbatilor celor mari este scump și drag în tot pământul și trăește în inimile urmașilor în toate veacurile. Nu puțini bărbați
- 25 se află în Țara Rumânească, atât Rumâni cât și Greci, care să fie pătrunși până în suflet de lucrarea aceștii soțietăți simțitoare și înrăvnate de a recomanda urmașilor slava bărbatului acestuia ». Iar articolul *Asupra traducției lui Omer* ni-l arată cunoscător al reformei realizate de « vrednicul de pomenire Corai », dar și al luptei duse împotriva acestei reforme. Înțelegem în felul acesta că revolta lui din 1828
- 30 împotriva cuvintelor degenerate grecești nu oglindește numai atitudinea unui purist român în devenire, ci și pe aceea a unui convins purist grec: el condamnase aceste cuvinte în limba greacă și cerea să fie condamnate și în limba română. Același ucruc se observă și în exemplele de limbă greacă pe care le aduce în *Repede aruncătură de ochi..*, în 1832: pentru motivul că morfologia grecească este respectată,
- 35 Grecul crede că vorbește grecește când spune: Τὸ *μαστιμύντο ἀριβάρισε εἰς τὸ πότρο*. De aceea, exprimându-și admirația față de cei ce au curățit limba greacă de elemente străine și au hellenizat-o (*Curierul Rom.*, 1843, nr. 13), el crede că principiile practicate acolo pot fi aplicate și aici (*id.*, nr. 18).

- Aplicate cu strictețe, aceste principii ar fi trebuit să ducă la latinism. Și, teoretic, Heliade este un latinist; limba română se afla însă într'o situație diferită de aceea în care se afla limba greacă: în calea ei regresivă către izvor, ea trebuia să parcurgă și stadiul pe care se afla limba italiană. Relatinizată printr'o veche
- 40

cultură și prin prezența Pontificatului (*Asupra traducției lui Omer*, supra, p. 99), limba italiană apare lui Heliade ca imaginea anticipată a limbii sale și de aceea năzuințele lui se opresc aci. Cultul acesta al limbii italiene a fost ridicat de Heliade până la căldura odei; vorbind de interpretarea superioară de către trupa lui Sansoni a operei *Norma* ni se spune despre limba italiană (*Curierul Rom.*, 1845, nr. 70): «Limba italiană însă, limba aceasta dulce, surora limbei noastre, această limbă ce seamănă unui continuu sărutat de fată mare, unui sărutat cu buze umede și purpurii însoțit de argintiul susur al unui veșmânt de atlas ce undoiază sub convulsiile repetate ale celui mai înfocat amant». Este drept că acest articol, ale cărui rânduri vibrează încă de explorarea sentimentală a culiselor, nu este semnat de Heliade, ci de un corespondent imaginat N.N. — Dialect necultivat al limbii italiene, limba română se putea perfecționa profitând de experiența aceleia: ele se puteau studia paralel în școli, așa cum făcea profesorul Luigi Gianeloni în pensionatul său (*Curierul Rom.*, 1841, nr. 9; v. și *Curier de ambe sexe*, III, p. 319-320). Anunțând apariția părții a doua a *Paralelismului* (*Curierul Rom.*, 1841, nr. 38 din 29 Dec.), el o califică drept «o gramatică prin care în aceeași vreme și mai cu aceleași reguli învață cineva amândouă dialectele, și mai bine și mai cu temei». Limba italiană nu era de altfel numai dialectul cel cult al limbii române, ci și cheia limbii franceze; ea se impunea așa dar cu atât mai imperios (*Curierul Rom.*, 1840, nr. 35). Și spre a contribui el însuși cât mai mult la desăvârșirea acestui proces, Heliade traduce și publică, paralel cu textul italian, câteva octave din cântul VII din *Gerusalemme liberata*: «Scopul traducătorului este de a face o comparație între aceste două dialecte, și a forma pe al nostru, pe cât va putea, după regulile poeziei» (*Curierul Rom.*, 1841, nr. 38; intenția o prindea și *Albina Rom.*, 1842, nr. 9).

Cultul pentru limba italiană își asociază la Heliade cultul marilor scriitori ai Italiei. În *Ideologia literară* am insistat asupra admirației sale pentru Tasso și Dante. Intr-o măsură mai mică îl preocupă Alfieri; dar și opera acestuia, ale cărei merite îi erau desvăluite de Aristia, se bucură de aprecieri elogioase. Amintesc de asemenea admirația sa pentru Ugo Foscolo (*Critica*, p. 211), care-l ispitesc mai puțin prin opera literară, deși numele său figurează în proiectul bibliotecii din 1846, și mai mult prin calitățile limbii sale. Și este de remarcat că, vrând să dea un exemplu de limbă românească purificată, el nu se îndrumază pentru traduceri către opera poetică a acestuia, ci către poezia minoră a prietenului lui Foscolo, Ippolito Pindemonte; din aceasta dă, în limba reformată de el, traducerea sonetului scris pentru mormântul lui Petrarca. Este o traducere «literală», pe care, spre a-i păstra întreaga savoare, o reproducem în ortografia heliadistă:

Quând va resbumba ultima trumbă

Quare quele mai închise morminte înveste și desferră

Si fie-quare sburava, și corbu și columba

In valea quea mare la vecinica pace au durere.

Primi auzi-vor quel sutterranu resunetu
 Si primi salta-vor afara din grôpa
 Sacri Poeți que prea ușôră țêrinâi
 Copere, și quâror puțin d'uman piciorele împlumbâ

5 Ma tu, tu te avvinți din invinsa peatrâ
 Primu între primi în luminôsâ mantâ
 Sburandu catre ceru cu pudica ta ceatrâ

10 Si 'n frumosul coru que congiurâ pe sântul
 Judeçu, virful valei catre aeru,
 Din tôte mai divin suna-va al teu cântu.

In *Ideologia literară*, p. 96, afirmam precis că traducerea din Tasso « este superioară celei din *Divina Comedie* ». Inregistrând această părere, Al. Marcu, *Torquato Tasso în romantica românească, Studii Italiene*, III, p. 74, spune: « notez că în D. Popovici. . . se încearcă unele aprecieri asupra acestei traduceri, . . . socotită superioară celei din *Divina Commedia* ». Pentru că exemplele aduse în lucrarea amintită par a nu fi fost concludente, reproducem aici versurile inițiale din traducerea *Divinei Comedii*, care trebuiesc raportate la traducerea din Tasso (*Opere*, I, p. 306—336), spre a vedea dacă aprecierea anterioară, care n'a fost încercată ci categoric afirmată, este sau nu întemeiată; (reproducerea o facem după *Curs de poezie*, III, p. 245):

In mijlocul callii viețaei nôstrae
 Me reallaiu într'o selbă obscurâ,
 Quôci callea directâ erâ perdutâ.
 25 Nu è d'a spune quât erâ de durâ
 Astâ selbă silvestrâ-asprâ și fôrte
 Quôci și în cuget reînnoe frica!
 E-atât d'amarâ quât picu è mai môrte.
 Ci spre a tractâ d'ël bine que aflaiu acolo
 Spunne-voiu d'altel que avuiu 'nainte:
 30 Cum îți întraiu, nu sciu bine a rețice
 Eram plin de somnu în puntul aquella
 Ș'adevêrata calle abandonassem.
 Abiâ-ajunseiu la picioru-unui munte
 Unde se terminâ callea aqueea
 35 Quae îmi împlusse inima de frică. . .

In același sens s'ar putea aminti aici și poezia *Santa Cetate*, al cărei vers este făurit sub influența versului dantesc și a cărei limbă înnoată greu între românește și italienește. Asupra ei vezi studiul nostru *Santa Cetate*, precum și vol. III al prezentei ediții. Există la Heliade, din acest punct de vedere, o marcată diferență între poezia

înalță și poezia ușoară: scrisă într'o limbă purificată, cea dintâi este foarte greoaie, pe când cea din urmă, scrisă în limba curentă, este cu mult mai ușoară. Faptul acesta se observă în deosebi în traduceri. Ca exemplu s'ar putea invoca versurile din *Gerusalemme liberata* în traducerea din 1838, față de *Canțoneta* tradusă, în același an, din Paolo Rolli (ambele în *Curierul Rom.*, 1838, nr. 27; v. și *Ideologia literară*, p. 285—287. *Canțoneta* a fost reprodusă în *Opere*, I, p. 70-71). Greoaie este și traducerea din *Orlandu Furiosul* (cântul IV în parte, cântul V și începutul cântului VI: acuzarea și apărarea Ginevrei), în care întâlnim versuri ca acestea (*Curs de poezie, Epicele*, IV, p. 112):

Trase în prima și la o badie
 Que-o bună parte din averi dispense
 Spre-a onorâ în adornul cinobiu
 Dame și cavaleri que tragu acolo.
 Bellă primire monachi și abate
 Deterö lui Rinald que le demândă...

Textele reproduse oglindesc în același timp și atitudinea francofobă a lui Heliade, care ne întâmpină și în alte momente din activitatea sa; v. în deosebi scrisoarea din 1840 către Mihail Ghica, în volumul III al ediției de față, capitolul referitor la scrierile pedagogice; v. de asemenea darea de seamă asupra serbării de fine de an la Sf. Sava, în *Curierul Rom.*, 1843, nr. 51, care ne face să vedem că însuși Domnitorul împărtășea vederile italianiste ale lui Heliade. Faptul este judecat cu asprime de consulul francez A. Billecoq, în rapoartele sale către Guizot; v. *Documentele Hurmuzachi*, XVII, p. 965.

Este drept că Heliade își dă seama de unele scăderi ale limbii italiene, că încă din 1848 (*Curierul Rom.*, nr. 19) ne face să vedem că, în anumite puncte ale sale, această limbă este mai puțin « clasică » decât cea franceză: clasic este francezul *il est*, jargon este italianul *egli è*. Revoluția din 1848 împacă pe scriitorul român cu Franța, cel puțin cu o anumită parte din Franța; de aceea el va vedea tot mai multe scăderi ale limbii italiene și se va simți obligat să întreprindă critica acesteia, administrându-i o corecție de etimologism: « Făcând paralelismul între italiana și româna și asemănându-le ca două dialecte ale aceleiași limbe, n'am uitat nici în acest tractat, nici airea a observa că și de s'a cultivat foarte mult dialectul toscan al Italiei, în multe locuri însă a rămas în stare de gerg, adică multe vorbe stricate ca pretutindenii de vulgul neinstruit, autorii le-au lăsat în acea stare de corupție. Astfel sunt vorbe ca *malinconia* în loc de *melancholia*, *campidoglio* în loc de *capitolio*, *estase* în loc de *extase*, *segretajo* în loc de *secretario*; *lago, luogo* în loc de *laco, loco*; *ispirazione, istruzione* în loc de *inspirațione, instruzione*. Astfel sunt și vorbe ca *salmo, Alessandro* și prepoziția *es*, în loc de *Psalmu, Alexandro, ex* » (*Curier de ambe sexe*, III, ed. II, p. 286; notă adăugată la ediția a doua, în 1862). De aceea el blamează cu același prilej pe tinerii care, aplicând principiile formulate de el însuși mai înainte, n'au făcut altceva decât să imite păcatele limbii italiene: « de atunci

incepu a se vedea prin cărți vorbe ca *esamen, esemplu, storie* și alte asemenea depăr-
tări de cultură și tendințe spre corupția limbii». Spre a reda imaginea ultimă
la care ajunge italianismul lui Heliade, reproducem aici părerea sa în legătură cu
5 gramatica lui Spinazzola, prezentată la concursul Academiei Române în 1869 și
respinsă; textul se află în *Curs de poezie*, III, p. 240—241, notă: Gramatica « Dom-
nului Spinacioli que cunoște foarte bine românește și toate dialectele Italice presentă
un ideal ast fel cum s'ar înfățișa fiă-quăruia que ar face un parallel sau o com-
parațiune a idiomelor române. Attestu quô eu ênsumi am fost tentat sau mai
10 bine tras de urechi de rațiune și dat cu nasul de adevăr să vedu quô limba italiană
este limba română, și quô a face din italianesce în românește, nu este a tradduce,
ci a face o inversiune a unor particule, sau o mică și neînsemnătoare paraphrase. —
Eattô primul vers al Gerusalem-aei liberatae:

Canto le arme pietose e'l capitano.

A deveni *o, u, și u, o* este natural și romanissim între noi.
15 A punne articolul înainte sau în urmă, că și prepozițiunile, a fost iertat în multae
limbae și mai virtos greco-romanae.
A se dice conjugativul și *e*, este și mai românește și mai vechiu în cărțile vechi
que se scria η quare este *e* și nu *i*.

Eattô dar inversiunea sau paraphrase a aquellaeiași limbae:
20 Cantu arme-le pietose e capitanu-l.

Eattô și altfel, mai radical:

Canto arme-le pietose e-l capitano.

Eattô și mai orthographiat:

Canto lae armae pietosae elu capitanu-m —

25 multae consónae în limbaelae romanae sunt mutae, mai virtos *s* și *m*.

D. Spinacioli în prețiosul seŭ studiu, din quare aru putea profită mult junimea
que se ocupă cu philosophia litteraelor 'și a scris în modul aquesta grammatica
puind articolii și în ainte și în urmă».

Asupra lui Spinazzola v. și Al. Marcu, *Intregiri despre Spinazzola, Studii*
30 *Italienne*, VII, p. 201—202, precum și trimiterile bibliografice concentrate în acea
notă, p. 201; v. deasemenea C. H. Niculescu, *Gian Luigi Frollo (1832—1899),*
Studii Italienne, IV, p. 110—111, notă.

In felul acesta distingem, în cadrul italianismului heliadist, două faze: în prima
el afirmă concepția latinistă, dar această afirmare rămâne de ordine teoretică, în
35 practică impunându-se limba italiană; în faza a doua, italianismul afirmat de scrii-
tor capătă un marcat aspect latinist. Prima fază este definită de afirmația, rapor-
tată de noi în altă parte, că în materie de neologism vom recurge la limba latină,
dar noile cuvinte vor trebui să sufere modificările pe care le-au suferit și în italie-

nește; faza a doua este definită prin recomandarea de a împrumuta cuvinte din limba italiană, dar numai după ce aceste cuvinte au fost refăcute după prototipurile lor latine. Dela această mascată părăsire a pozițiilor italianiste și până la condamnarea categorică a Italienilor, în 1870 (v. *Typographul Roman*, 1870, nr. 18-19, p. 76), nu era decât un pas: nu mai sânt demni de strămoșii lor locuitorii Italiei, care au îngăduit barbarilor să le înlocuiască chiar numele de Roman « cu răncedul și salamiferul nume de Italiani ».

Erezia era însă o consecință fatală a formațiunii intelectuale a lui Heliade Rădulescu: cu toată iubirea lui pentru limba italiană și cu toată admirația sinceră pentru marii poeți italieni, imaginea pe care scriitorul român o are despre Italia este, într-o largă măsură, mediată de literatura franceză, de un Legouvé și mai cu seamă de un Alexandre Dumas. Și chiar în domeniul literaturii, ce poate fi mai elocvent ca faptul că, după ce traduce din Tasso și din Dante, studiază viața celui dintâi cu ajutorul unui scriitor franc. z., Viennet, și pe a celui din urmă cu ajutorul unei scriitoare franceze, d-na Amable Tastu (*Curier de ambe sexe*, V, p. (ed. I) 166—186; *Curs de poezie*, II, p. 211—234)?

Ultimul punct pe care-l vom releva în această ordine, este buna părere pe care Heliade o are despre efectele *Paralelismului*. În *Diverse, Bibliotheca portativă*, II, p. 285, el spune: « Ce făcu însă Paralelismul? Intrebe-se D. Veggezzi Ruscella ce prin această scriere încep a cunoaște pe Români și a-i face neîncetat cunoscuți Italiei întrege prin foile ei publice. De atunci D. Ruscalla intră în corespondință cu mine. — Intrebe-se D. Tătărescul, artistul în pictură ce a studiat în Roma, ce i-a vorbit faimosul poliglot Mozaftante despre Paralelism. Intrebe-se principii Bonaparte, cum petrecea Ieronym cu Paralelismul și zicea că acolo pe malurile Dunării este un element tare ce ar putea servi de sentinelă potentă Panromanismului în contra Pauslavi mului ».

IV. GENIUL LIMBILOR

Geniul limbilor în genere și al celei române în parte s'a publicat ca introducere la volumul I din *Curs întreg de poezie generală*, p. III—LIV. Concentrează ideile lui Heliade asupra teoriei limbajului. O parte din aceste idei fusese expuse incidental anterior, începând cu prefața *Gramaticii* din 1828. Într-o fază premergătoare celei din *Curs de poezie* întâlnim aceste idei în articolele *Despre phasile limbelor* și *Palingenesia sau renascerea limbelor*, publicate în *Legalitatea* din 1866, nr. 10-13 și reproduse în *Curier de ambe sexe*, VI (1893), p. 34-48. Apărut în 1868, studiul lui Heliade ignorează ceea ce se lucraseră în această ordine în timpurile mai apropiate de el, în primul rând de Humboldt și de școala acestuia și se leagă direct de acea teorie lingvistică a secolului al XVIII-lea care atribuia limbajului omenească o origine naturală și o evoluție determinată de mersul istoric al societăților omenești. Am urmărit aceste lucruri în *Ideologia literară*, p. 245—262, de unde reproducem esențialul notei prezente.

Atribuind limbajului o origine naturală și urmărindu-l în dezvoltarea lui naturală, Heliade se lasă influențat de maestrul său din tinerețe. Vardalah, în *Arta retorică* amintită mai înainte, închină acestei probleme trei capitole în partea primă a lucrării sale: *Περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῶν γλωσσῶν* (p. 31-43); *Περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραφῆς* (p. 44-55); *Περὶ συνθέσεως τῶν γλωσσῶν* (p. 55-68). Vardalah crede astfel că oamenii s'au deprins să redea, în sunetele numelor lor, natura obiectelor denumite, procedând într'un chip asemănător pictorului care se servește de culoarea verde spre a înfățișa frunzele arborilor sau iarba. Dacă voiau să numească un obiect aspru, trebuiau să întrebuițeze sunetele de aceeași natură, acesta fiind singurul mijloc capabil să stârnească ideea lucrului în fantazia ascultătorului: Ἐσπούδασαν βέβαια νὰ μιμηθοῦν μὲ τὸν ἦχον τῶν ὀνομάτων τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἤθελαν νὰ φανερώσουν. σχεδὸν καθὼς ὁ ζωγράφος μεταχειρίζεται τὸ πράσινον χρῶμα, διὰ νὰ παραστήσῃ τὰ φύλλα, ἢ τὴν πρασινάδα. Ὅταν ἤθελαν νὰ ὀνομάσουν κανένα σκληρὸν ἢ βίαιον πρᾶγμα ἔπρε ε νὰ μεταχειρισθοῦν ἀνάλογον ἦχον· καὶ τοῦτο ἴτον τὸ μόνον μέσον τοῦ νὰ διεγεῖ τὴν ἰδέαν τοῦ πράγματος εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ἀκούοντος, (op. cit., p. 34). și mai departe: Ὅταν ἤθελαν νὰ ὀνομάσουν πρᾶγματα, ἔχοντα σχέσιν μὲ τὸν ἦχον, κρότον, κίνησιν, εὐκόλα εὕρισκον λέξεις διὰ νὰ τὰ παραστήνουν· ἔδιδον εἰς τὴν φωνὴν τὸν τόνον τοῦ ἦχου, ἢ κρότου, τὸν ὁποῖον ἐπροξένει τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνο, καὶ ἐκ τοῦτου ἐπλαττον τὸ ὄνομά του. Πολλὰ τοιαῦτα ὀνόματα εὕρισκομεν εἰς ἄλλας τὰς γλώσσας· καθὼς ὁ κοῦκος ὀνομάσθη ἀπὸ τὴν φωνὴν του, καὶ ὁ συριγμὸς τῶν ὄφρων, καὶ ἀνέμων, καὶ ἡ κλαγγὴ τῶν ὄπλων (p. 34—35).

Vardalah însuși notează, ca izvor principal al ideilor sale în legătură cu nașterea limbilor, pe Hugh Blair (*Ρητορικὴ, p. 31). Intr'adevăr, *Lecciónes de retorică* ale acestuia discutaau pe larg problema în partea a doua a lor, în câteva capitole intitulate la fel cu cele ale profesorului grec: *Origine et progrès du langage; Origine et progrès du langage et de l'écriture; De la structure du langage*. În concepția lui Blair, cuvântul este precedat de interjecție și de gest, singurele mijloace pe care natura le pusese la îndemâna omului spre a exprima sentimentele sale și singurele pe care semenii săi le puteau înțelege (*Leçons*, I, p. 108). La baza cuvântului se află pictura prin sunet: este probabil că oamenii au căutat, atât cât le-a fost îngăduit lor, « a rappeler par le son du mot la nature ou plutôt les qualités de l'objet qu'ils voulaient nommer. De même qu'il faut qu'un peintre qui représente une prairie, emploie de la couleur verte; ainsi, dans les commencemens du langage, pour donner un nom à quelque chose de rude ou de violent, on cherchait un son qui fût aussi rude et violent. Il n'y avait pas d'autre moyen de porter à l'oreille l'idée de l'objet qu'on s'efforçait de nommer (*idem*, p. 108—109). Lucrul era cu atât mai ușor când era vorba de obiecte care produceau sunete: nimic nu era mai firesc decât să imite prin sunetul vocii sunetele produse de acele obiecte. În felul acesta ia naștere un mare număr de cuvinte imitative în toate limbile: « Une espèce d'oiseau s'appelle *coucou* d'après le cri qu'il jette. Lorsqu'on dit d'un vent qu'il *souffle* et d'un autre qu'il *rugit* ou *gronde*; d'un serpent qu'il *siffle*, d'une mouche

qu'elle *bourdonne*; d'une pièce de bois qu'elle *craque*; d'une rivière qu'elle *coule*; de la grêle qu'elle *retient*; l'analogie de ces mots avec la chose qu'ils expriment est bien facile à saisir » (*idem*, p. 109). Analogia era mai greu de urmărit atunci când era vorba de obiecte care nu se ofereau decât simțului văzului și mai cu seamă de ideile morale. Blair notează totuși părerea lui de Broses, care admite existența unor raporturi de corespondență între calitățile auditive ale unor anumite sunete sau silabe și calitățile vizuale ale unor obiecte, sau calitățile unor anumite idei: unele sunete sau grupe de sunete ar exprima idei determinate (fluiditate, sonoritate, vehemență etc.), și cuvintele corespunzătoare s'ar forma astfel pe baza acestor rădăcini primordiale (*idem*, p. 110—112). În această fază primitivă a limbajului, cuvântul este *imitare* a obiectului; evoluția în această ordine înseamnă trecerea dela *imitare* la *simbolizare*: din imitație a obiectului, cuvântul ajunge simbol al lui. Imitând de aproape obiectele naturii, limbajul primitiv a fost foarte pitoresc, foarte expresiv (*idem*, p. 113—114). — În începuturile sale, vorbirea n'a putut fi decât foarte săracă; de aceea limbajul proferetic a trebuit să își asocieze și limbajul gesturilor, spre a exprima preocupările sufletești ale vorbitorului. Apărut din necesitate, amestecul limbajului proferetic și gestual subsistă încă, păstrat prin uz și devenit un ornament, în deosebi la popoarele cu firea arzătoare și vie (*idem*, p. 114—115). O imixiune a limbajului gestual în limbajul proferetic este inflexiunea vocală, care provoacă apariția vocalelor lungi și scurte, a prosodiei, și stabilește pe de o parte diferențieri de sens între cuvinte, iar pe de altă parte leagă vorbirea de muzică (*idem*, p. 116—118). — Gestul a fost foarte mult cultivat de artiștii și oratorii antichității, atât de mult încât pe scenele lor limbajul proferetic era complet separat de cel gestual: « Un acteur récitait les mots en leur donnant le ton convenable, pendant qu'un autre exécutait les mouvements et les gestes qui correspondaient à ce que disait le premier » (*idem*, p. 118). Sub August și Tiberiu, gestul uzurpă teatrul, pantomima înlocuiește tragedia; mai mult încă: « on fut obligé de faire des lois qui défendirent aux sénateurs de se livrer à l'étude de la pantomime » (*idem*, p. 119). Limbajul acesta roman, prosodic și gestual, fu distrus de năvălirea barbarilor în Italia (*idem*, p. 119—120).

Și Blair notează la rândul său lucrările din care culege informația (p. 102—103): *Disertația asupra formării limbilor* a lui Adam Smith; *Incercare asupra originii cunoștințelor omenești* a lui Condillac; *Principii de gramatică* a lui Dumarsais; *Tratatul despre formarea mecanică a limbilor* a lui de Broses; *Disertație asupra inegalității între oameni* a lui Rousseau; *Gramatica generală* a lui Beauzée; *Principiile traducerii* ale lui Le Batteaux; *Divina legăție* a lui Moise de Warburton și *Adevăratele principii ale gramaticii franceze* de abatele Girard. — Dintre toate lucrările citate, aceea care ne interesează direct este *Essai sur l'origine des connaissances humaines* a lui Condillac. Condillac este una dintre autoritățile cultivate de școala grecească din București și numele lui apare sub pana lui Heliade încă din primele numere ale *Curierului Românesc* (1829, nr. 10), când ni se vorbește de traducerea, făcută de Grigore Băleanu, a unei cărți « pentru cum trebuie să se folosească din

istorie un stăpânitor, care s'a scris întâiași dată de Condiliac (sau Mabli) pentru creșterea prințului de Parma. Alegerea spre talmăcire a acestii cărți dovedește sentimenturile cele omenеști slobode și mai presus de veacul nostru ce are acest Rumân bine voitor și care să arată că nu este rob prejudecăților, ci voește a-și ține capul mai sus decât al acelora ce să târăsc după ideile părinților și strămoșilor noștri ». In 1830, această « carte politicească de vestitul Condiliac » era gata de tipar (*Curierul Rom.* din acel an, nr. 81). Condillac era socotit așa dar ca un spirit revoluționar și înțelegem astfel de ce Heliade se sprijine pe el în lupta dusă împotriva prejudecăților. Din opera acestuia nu ne interesează însă numai lucrarea amintită de Blair, sau aceea tradusă de Grigore Băleanu: *Logica*, pe care Heliade o traduce (v. scrisoarea către Negruzzi, supra, p. 215), și mai cu seamă *Gramatica* au influențat pe scriitorul român, care, am văzut, și-a arătat totdeauna această datorie. Probleme în legătură cu limba a discutat scriitorul francez și în alte opere, cum este tratatul *Histoire ancienne* (vol. IX din *Oeuvres de Condillac, revues, corrigées par l'auteur, imprimée sur ses manuscrits autographes et augmentées de La langue des calculs, ouvrages posthume*, Paris, 1798), p. 305—306: există o relație strânsă între limba unui popor și starea lui culturală; dacă limba noastră are « peu de mots, nous n'avons donc que peu d'idées; et nous n'avons que des idées confuses, si la signification des mots est mal déterminée. . . Cependant à mesure que nous acquérons des connaissances, nous sentons le besoin d'en acquérir: plus même nous en acquérons, plus nous sentons ce qui nous manque à cet égard. Alors, plus capables de réflexion, c'est aussi avec plus de réflexion que nous nous occupons de notre langue. Nous la corrigeons, nous la refaisons. Elle devient donc plus exacte, et notre esprit, qui par là le devient lui-même d'avantage, la rend tous les jours plus exacte encore. C'est ainsi que les grands écrivains, qui n'ont d'abord pensé que d'après leur langue, la font ensuite penser d'après eux ». Pasajul exprimă două din ideile atât de scumpe lui Heliade: raportul între limbă și cultură pe de o parte, iar pe de alta contribuția marilor scriitori la perfecționarea unei limbi. Ideea era de altfel exprimată de Condillac cu toată claritatea și în *Gramatică*, passim și mai ales p. 117. Și pentru Condillac, limbajul proferetic a fost precedat de cel gestual. Limbajul gestual, « le langage d'action », constă în gesturi, în mișcările feței și în sunete nearticulate (*Grammaire*, p. 6-20). Sunetele nearticulate exprimă în mod vag sentimentele noastre, fără să poată arăta nici cauza, nici obiectul, nici diferitele modificări. Imitând în gesturile sale obiectele naturii, se sugerează ideea acestor obiecte. Un limbaj de acțiune este acela al surdo-mușilor, asupra căruia Condillac se raportează (*Grammaire*, p. 13-14) la abatele de l'Epée. Limbajul acesta, care nouă abia ne pare cu puțință, era încă foarte viu la Romani, unde pantomimii reprezentau piese întregi fără să scoată un singur cuvânt (*idem*, p. 12); de aceea nu trebuie să surprindă faptul că, existent alături de limbajul proferetic, el putea fi totuși disociat de acesta; cazul lui Livius Andronicus este ilustrativ în acest sens: jucând într-o piesă a sa și fiind răgușit, pune pe un sclav să recite textul, în timp ce el făcea gesturile corespunzătoare (*Essai. . .*, p. 305). Limbajul gestual însemna

transpunerea în imagini sensibile a obiectelor lumii exterioare; același lucru s'a realizat și când omul a trecut dela limbajul de acțiune la cel proferetic: primele cuvinte au fost ele însele imagini ale obiectelor naturii. S'a imitat cu multă ușurință obiectele care fac un sgomot oarecare. Cu mai multă greutate au fost imitate celelalte; totuși, « l'analogie qu'a l'organe de l'ouïe avec les autres sens, fournissait quelques couleurs grossières et imparfaites qu'on aura employées. — En second lieu, on trouvait encore des couleurs dans la douceur et dans la dureté des syllabes, dans la rapidité et dans la lenteur de la prononciation, et dans les différents inflexions dont la voix est susceptible » (*Grammaire*, p. 23). Primele sunete au fost scoase sub imboldul pasiunilor; pe baza lor s'au ridicat la denumirea obiectelor (*Essai*, p. 264—265), operație mai puțin dificilă de cum s'ar crede, pentru că natura însăși îi ajută: « je pourrais ajouter que les premiers noms des animaux en imitèrent vraisemblablement le cris, remarque qui convient également à ceux qui furent donnés aux vents, aux rivières et à tout ce qui fait quelque bruit » (*Essai...*, p. 275).

Ideile acestea, a căror circulație dela Condillac la Blair și dela Blair la Vardalah am notat-o, au corespondentele lor fidele în opera lui Heliade, care se putea adresa direct fiecăruia dintre scriitorii amintiți și care i-a pus pe toți la contribuție.

Ridicată din barbarie, o limbă se desvoltă pe măsură ce cultura înaintează și ajunge la treapta cea mai înaltă de perfecțiune grație scriitorilor mari, care îi fixează formele ei definitive. Aceste forme sânt apoi încorporate în dicționarul și gramatica limbii, care trebuie să oglindească în toată puritatea ei natura limbii respective (*Critica*, p. 205: gramatica este « ca o constituție bazată pe dreptul natural »). Imprejurări diferite provoacă însă cu vremea decăderea ei și, ridicată din barbarie, ea apune în barbarie. Este drept că o limbă decăzută poate avea o renaștere, o palingenezie. Acesta este cazul limbii grecești, regenerată în timpul din urmă. Această regenerare însoțește regenerarea unei societăți, pentru că societatea însăși evoluiază după aceeași formulă ritmică: ea se ridică din barbaria primitivismului și apune în barbaria decăderii (*Critica*, p. 213—214), din care se va ridica prin regenerare. Progresul în umanitate se realizează pe o curbă ondulată: « Umanitatea în calea sa înaintează prin curbe ondulate; ascinde și descinde astfel cum generația viitoare să ascindă mai mult, și cum mai multe generațiuni formând un period, al doilea period să devie mai vast. Astfel dară rotirea în spiraliu este formată de atâtea curbe câte și generațiuni și individe. — Ascinde sau se înalță, adică, o generație, și descinde; a doua se 'nalță iar mai sus decât cea trecută și descinde; a treia se 'nalță și mai sus etc., până când acestea formă împreună un period, spre exemplu al ascinderii și descinderii Egiptului. — Vine apoi Grecia cu ascinderile și descinderile generațiunilor sale, și ascinderea și descinderea sa generală ca nație formă un period cu atâta mai mare, cu cât progresele operate în acest period sunt mai vaste ». In urma Greciei, Roma a străbătut același drum ascendent și descendent, iar în urma Romei, Germanii, Francezii și Englezii se află în cursul aceleiași proces (*Issachar*, p. 277—278).

Prin toate aceste idei, Heliade se arată influențat de gândirea filosofului italian Vico. Opera acestuia, *La Scienza Nuova*, era menționată de Heliade în catalogul Bibliotecii Universale, dar nicio probă certă nu ne autorizează să afirmăm că scriitorul român ar fi cunoscut-o direct. În *Ideologia lit.*, p. 253—254, am indicat izvoarele intermediare: idei vichiene întâlnim și în *Divina legăție a lui Moise* a scriitorului englez Warburton, de unde ele sânt împrumutate și răspândite de enciclopediști francezi (v. R. Hubert, *Les sciences sociales dans l'Encyclopédie*, Lille, 1923, p. 332—333), de Condillac (v. W. Folkierski, *Entre le classicisme et le romantisme. Etude sur l'esthétique et les esthéticiens du dix-huitième siècle*, Paris, 1925, p. 126.)

de Hugh Blair (v. supra) și de imitatorul acestuia, Vardalah. La aceștia trebuie să adăogăm pe Michelet, pe care Heliade îl cunoaște și din care traduce un pasaj de esență vichiană, în *Issachar*, p. 277: « D. Michelet, vorbind despre mișcarea umanității, a zis: « Umanitatea se învârtște într'un cerc care neincetă se tot lărgeste în spirallii ». Se știe că Michelet este unul dintre cei mai străluciți discipoli ai lui Vico, a cărui operă a tradus-o, a comentat-o și i-a dat în felul acesta o răspândire pe care altfel n'ar fi cunoscut-o (*Principes de la philosophie de l'histoire, traduits de la « Scienza Nuova » de J. B. Vico, et précédés d'un discours sur le système et la vie de l'auteur*, Paris, 1827; *Oeuvres choisies de Vico, contenant ses mémoires, écrits par lui-même, la Science Nouvelle, les opuscules, lettres, etc., précédées d'une introduction sur sa vie et ses ouvrages*, Paris, 1835). Către Vico îl îndrumau pe Heliade și discipolii lui Saint-Simon, a căror filosofie a progresului deriva într'o largă măsură din scrierile filosofului italian (v. C. Bouglé et E. Halévy, *Doctrine de Saint-Simon. Exposition. Première année, 1829. Nouvelle édition*, Paris, 1924, p. 31). « Curbele ondulate » ale lui Heliade traduc ideea de « corsi » și « ricorsi » din filosofia lui Vico; ele redau ideea de « ascindere », « descindere » și renaștere sau « palingenezie ». « Palingenezia », termen și idee, este împrumutată de Heliade din opera unui fost Saint-Simonian, Pierre Leroux, *De l'humanité*, pe care am amintit-o anterior; v. și *Ideologia lit.*, p. 255—257; *Opere*, I, p. 588, sqq. Dar Leroux însuși împrumutase atât termenul cât și ideea din filosoful lionez Ballanche, precursor al lui Michelet în cultul vichian în Franța: spre a reda ideea de succesiune a ciclurilor de civilizație umană, — « corsi » și « ricorsi » din filosofia lui Vico —, el întrebuintează termenul de « palingenezie », care însemnează « renaștere » (as. lui Ballanche v. *La ville des expiations, publié avec une introduction et des notes par Amand Rastoul*, Paris, 1926 și *Le vieillard et le jeune homme. Nouvelle édition avec introduction et notes par R. Mauduit*, Paris, 1929). Terminul de « palingenezie » nu era creat însă nici de Ballanche; el îl împrumutase din opera naturalistului elvețian Charles Bonnet *La palingénésie philosophique, ou Idées sur l'état passé et sur l'état futur des êtres vivants*, Genève, 1770; v. introducerile lui Rastoul și Mauduit la edițiile citate din Ballanche; prima, p. XLVIII, a doua, p. 30-31. Din Charles Bonnet s'a tradus și în românește, fragmentar: *Contemplația naturii, uvrăgiu pentru răspândirea științelor naturale lucrat după Charles Bonnet. Cu mai multe adăogiri și corecturi de D. Ananescu*, București, 1864 (ediția a doua, în 1869). Pentru mediarea ideilor vichiene

prin scriitori de mai mică importanță, trimitem la *Ideologia lit.*, p. 257—262 (Sébastien Rhéal, Aimé Martin, J. A. Vaillant, Eugène Huzar; as. lui Aimé Martin v. și supra, p. 466 sqq.; as. lui Vaillant v. și articolul nostru *Studii franco-române în Studii Literare*, I (1942) p. 3-5; as. lui Huzar v. și *Opere*, I, p. 591. Opera acestuia *La fin du monde par la science*, în care sânt expuse toate ideile cuprinse și în scrierea utilizată de Heliade, *L'arbre de la science* (Paris, 1857), apăruse cu doi ani mai înainte, la Paris. Ea este tradusă în românește de B. Ionașco, *Finitul lumii prin știință sau secretul naturii*, Iași, 1874. Traducătorul dedică traducerea — « prima mea încercare literară » — lui George Lahovary. De remarcat epilogul traducătorului, p. 96-97, care pledează pentru « asociațiuni și iar asociațiuni » și regretă că România a ajuns la libertățile interne ale cetățenilor fără să fi vărsat o picătură de sânge).

Convingerea lui Heliade că geniul legiuește limba derivă din Condillac, în a cărui gândire ideea devine cardinală: dacă geniul limbii începe să se formeze după geniul popoarelor, el nu se desăvârșește decât cu ajutorul marilor scriitori (*Essai...*, p. 435): « Quand un génie a découvert le caractère d'une langue, il l'exprime vivement et le soutient dans tous ses écrits. Avec ce secours, le reste des gens à talents, qui auparavant n'eussent pas été capables de le pénétrer d'eux mêmes, l'aperçoivent sensiblement et l'expriment à son exemple, chacun dans son genre » (*idem*, p. 443). Există însă o distincțiune și între scriitorii cei mari: « De tous les écrivains, c'est chez les poètes que le génie des langues s'exprime le plus vivement. De là la difficulté de les traduire » (*idem*, p. 454).

Printre condițiile pe care Condillac le socotește indispensabile pentru progresul unei limbi este și forma de guvernământ: « il faut que le gouvernement ait pris une forme constante et que par-là il ait fixé le caractère d'une nation » (*idem*, p. 442). Din această afirmație se poate trage concluzia că anumite forme de guvernământ, în deosebi cele lipsite de stabilitate, împiedică fixarea unei limbi sau contribuie la coruperea ei, idee căreia Heliade i-a dat o largă dezvoltare. A doua condiție care, după părerea scriitorului român, contribuie la decăderea limbilor este năvălirea străinilor, — a barbarilor, în anumite epoci din istorie. Ideea, expusă pe larg în *Geniul limbilor*, întâlnește afirmația lui Blair, reproducă mai sus, că năvălirea barbarilor în Italia a avut drept urmare distrugerea limbajului prozodic și gestual al vechilor Romani (*Leçons*, I, p. 119—120).

Agentul cel mai puternic în modificarea și coruperea limbilor rămâne însă, pentru Heliade, clima. Asupra importanței pe care ea o are din acest punct de vedere insistă scriitorul român la fiecare pas, începând cu *Gramatica* din 1828 și culminând cu *Geniul limbilor* (v. *Ideologia literară*, p. 247—249). Ideea o afirmase Condillac, care spuse că « le climat n'influe que sur les organes; le plus favorable ne peut produire que des machines mieux organisées » (*Essai...*, p. 436); ea era de asemenea cunoscută lui Blair (*Leçons*, I, 116, 120). În forma pe care ideea o îmbracă la scriitorul român, sântem ispititi să o raportăm la o lucrare a lui J. J. Virey,

Histoire naturelle du genre humain, ou recherches sur les principaux fondements physiques et moraux; précédées d'un discours sur la nature des êtres organiques et sur l'ensemble de leur physiologie, Paris, an IX. Virey se 'ntemeiază într'o măsură oarecare pe Condillac și Warburton și faptul acesta explică o parte dintre corespondențele dintre el și Heliade. După Olaus Borrichius, *De causis diversitatis linguarum dissertatio*, Iena, 1704, înregistrează el agenții care au contribuit la coruperea limbii-mame a fiecărei ramuri a neamului omenesc; aceștia sânt: amestecul de rase, năvălirea barbarilor, colonizările, cuceririle, instituțiile bisericești și influența climatei (*op. cit.*, II, p. 61). « Si les langues sont douces, agréables, coulantes, pleines de voyelles au midi, elles sont enrhumées, gutturales et chargées de consonnes âpres au nord, où l'on en rencontre plusieurs qui manquent même de labiales et de plusieurs autres lettres, soit qu'on le doive à la nature du climat, soit à la conformation des organes » (*idem*, p. 73); astfel în Canada, graiul « algonquin » nu cunoaște sunetele *f* și *v*, iar cel « huron » nu cunoaște sunetele *b*, *f*, *m*, *p*; aceasta din cauza ornamentelor pe care localnicii și le atârnă de buze și din cauza frigului « qui rend toutes les langues gutturales au nord » (*idem*, p. 69-70). — Oricât de ispititoare ar fi apropierea de idei între Heliade și Virey, nu vom îndrăzni să credem în existența unui raport direct între dânsii. Imprejurările în care este lucrată ediția de față ne ridică posibilitatea de a urmări în amănunt în ce măsură aceste idei comune se explică prin texte intermediare și izvoare comune. Pentru acest motiv, spre a nu încărea aparatul ediției cu o erudiție care ar putea fi inutilă, ne dispensăm a înregistra în amănunt izvoarele lui Virey.

O excepție vom face numai pentru Antoine Court de Gébelin, a cărui lucrare, *Monde primitif, analysé et comparé avec le monde moderne, considéré dans l'histoire naturelle de la parole ou Grammaire universelle et comparative*, Paris, 1774, aducea de asemenea o serie de idei pe care le întâlnim în scrierile lui Heliade. Nici de data aceasta nu vom îndrăzni să explicăm faptul printr'un raport direct între scriitorul francez și cel român. Lucrarea amintită face parte dintr'o scriere de mari proporții, *Monde primitif*, în cuprinsul căreia ea alcătuiește volumul II. Sub titlul *Histoire naturelle de la parole ou Origine du langage, de l'écriture, et de la grammaire universelle*, ea apăruse izolat la Paris în 1772; și sub titluri foarte apropiate de aceasta avea să fie reeditată ulterior. Dintre toate aceste ediții notez numai pe cea din 1816, care a fost precedată de un discurs preliminar și însoțită de note datorite cortelui de Lanjuinais, al cărui nume l-am întâlnit mai înainte (*v. Opere*, I, p. 13-16). De Gébelin este convins că anumite sunete redau anumite idei, că e pictează existența, *b* bunătatea, frumusețea (în franțuzește: *beauté*, deci *b* inițial) și binele, etc. (p. XX). El stabilește o distincție de origine și de durată între *sonuri* (vocale) și *tonuri* (consoane; p. XVII—XVIII), cele dintâi exprimând senzațiile, iar cele din urmă ideile (p. XVIII—XIX). În natură, *sonurile* pot fi produse cu instrumentele muzicale de vânt, iar *tonurile* cu instrumentele muzicale cu coardă. Și ca și Heliade, dar cu mult înaintea acestuia, de Gébelin afirmă (p. XVIII): « Ainsi l'instrument vocal réunit en lui les avantages des instruments à vent et des instruments à touche. Comme instrument à vent, on en

tire des sons. Comme instrument à touche, on en tire des tons ». Din Heliade, v. supra, p. 371 sqq.

* * *

Dăm aici indicațiile bibliografice referitoare la celelalte texte reproduse în ediția de față și utilizate în notele precedente.

Repede aruncătură de ochi asupra limbii și începutului Românilor s'a publicat în *Curierul Românesc*, 1832, nr. 29 și 87 și a fost reprodus, cu neînsemnate modificări, în *Culegerea* din 1836. Redăm ultima formă. — În *Corespondența cu C. Negruzzi* reproducem, sub un titlu dat de noi, două scrisori adresate de Heliade scriitorului moldovean. Cea dintâi, datată din 27 Iulie 1836, a fost publicată pentru prima oară în *Muzeu Național*, I (1836), nr. 36, sub titlul *Corespondență între doi Români, unul din Țara Românească și altul din Moldova*; a fost reprodusă în *Foaie Literară* (Brașov), 1838, nr. 10, 11, 12, 19. Pe baza manuscrisului, ea a fost publicată din nou în *Convorbiri Literare*, XII, p. 305—314. Textul de bază, cel tipărit în *Muzeu Național* sub directa supraveghere a lui Heliade, ne este inaccesibil în clipa de față când toate bibliotecile publice și-au ascuns publicațiile cele mai prețioase. Reproducem textul din *Convorbiri Literare*. A doua scrisoare a fost publicată în *Curierul de ambe sexe*, II, p. 33-38, 52-64. — *Vocabular de vorbe streine în limba română, adică slavone, ungurești, turcești, nemțești, grecești*, etc., apare la București în 1847. — Scrisoarea adresată Domnului Comisului și Cavalerului P. Poenarul, *Directorul Școalelor Naționale din Principat* s'a publicat în *Curierul Românesc*, 1839, nr. 70-71 și în *Curierul de ambe sexe*, II, p. 239—253, de unde o reproducem. — *Coconul Drăgan* s'a publicat în *Curierul Românesc*, 1844, nr. 44-45. Recent, a fost reprodus de G. Baiculescu în Ioan Eliade-Rădulescu, *Scrisori literare*, Craiova, 1939, p. 129—134.

Despre decăderea literaturii române este un titlu dat de noi. Articolul s'a publicat ca prefață la opera lui Costache Bălăcescu, *Din ale lui C. Bălăcescu, Biblioteca portativă*, LXV, p. 71-84.

Datat din 20 Aprilie 1860, articolul se resimte de animozitățile politice și literare ale scriitorului. Abia întors din exil, Heliade se văzu ținta unor atacuri necruțătoare din partea celor care îi temeau prezența în câmpul luptei politice. *Curierul Românesc*, care apare din nou în 1859, este suprimat de Ion Ghica după al treilea număr. Se afirmă în general că ziarul fusese suprimat din pricină că Heliade publicase, în nr. 2, o ghicitoare provocată de disolvarea Camerei. Mai probabil este însă că suprimarea fusese provocată de faptul că, în nr. 3, el comenta decretul de disolvare, dat de Cuza și iscălit de Ion Ghica, ministrul de Interne, în termeni îndrăzneți: bătrânii nu erau la dispoziția Principelui, ci « când era odată adunați nu se putea fără cuvânt a fi risipiți, fără a costa tronul și adesea și viața pe Domnitor ». Dacă la aceasta adăogăm atacurile necruțătoare la care este supus,

cu prilejul candidaturii, în 1859, la Târgoviște (as. lor v. *Opere*, I, p. 551, 608—609), înțelegem starea de suflet care face ca pana lui să se încordeze până la diatribă. Incordarea în care a fost scris articolul despre Bălăcescu a făcut pe Heliade să vorbească despre toate, afară de Bălăcescu. Faptul îl observa cu toată dreptatea Eminescu, *Despre Constantin Bălăcescu, Convorbiri Lit.*, VIII, p. 330. Despre Bălăcescu vorbește însă Heliade în articolul *O bună educație, Curierul Rom.*, 1845, nr. 46.

Cuvintele grele la adresa « roșilor » români privesc în primul rând pe Rosetti și pe Boliac. Asupra atitudinii sociale a acestora v. lucrarea noastră *Santa Cetate*, p. 40 sqq. Asupra revenirii la alte sentimente în preajma unor alegeri, v., pentru Boliac, articolul *Profesie de credință*, în *Seculul*, I (1857), nr. 66. Chestia diamanțelor, care a creat în jurul acestuia o atmosferă de suspiciune aproape generală preocupă de aproape pe unii amici ai săi; v. I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848. Noue scrisori către Vasile Alecsandri*, București, 1889, p. 573, 624 sqq.; N. Cartoian, *Scrisori inedite dela N. Bălcescu și I. Ghica*, București, 1913, p. 19-21, 23, 36, 41-42, 50-51; N. Iorga, *O scrisoare importantă a lui Cesar Boliac, Academia Română, Memoriile Secției Istorice*, S. III, T. XVIII, Mem. 7. — La Boliac se referă pasajul în legătură cu revoluționarii deveniți monarhiști, socialiștii care cer un principe străin; v. trimiterea la materialul documentar, în *Opere*, I, p. 631. « Roșii » Franței, socialiștii exilați de Napoleon III, se bucură de toată simpatia lui Heliade. Pentru slăbiciunile sale socialiste v. *Santa Cetate*, p. 78 sqq. Atacul la adresa lui Bolintineanu nu se poate explica numai ca un act determinat de invidie. Bolintineanu însuși, redactor al *Dâmboviței*, nu cruța pe fostul redactor al *Curierului*. În *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques*, Paris, 1856, p. 93, el batjocorea sângeros slăbiciunile fourieriste ale lui Heliade: « Il a l'esprit très susceptible de tomber dans la confusion des théories, et ces théories sont de celles qui lui sont propres à lui-seul. Nous en donnons un exemple. — Fourier prétend, dit-il, que les eaux de la mer deviendront douces lorsque son système sera mis en pratique. Héliade trouve que Fourier a raison, et voici comment il explique la chose: il est connu de tout le monde, dit-il, que par la culture d'un terrain marécageux on parvient de faire de ce terrain un jardin délicieux; cela prouve qu'en cultivant les côtes des mers on aurait pour résultat que les eaux de la mer seront adoucies, que cela est très facile, mais qu'il est une question plus grave, à laquelle Fourier n'a jamais pensé: que deviendra le poisson de la mer, habitué à vivre dans l'eau salée? Héliade a trouvé un moyen, mais il ne veut pas le dire encore; il garde son invention pour les jours où les eaux de la mer s'adouciront, afin de consoler les marchands et les amateurs de turbot ». — Din liniile lui Heliade se desprinde însă și figura lui Ion Ghica, « Rodin » al diplomației române; asupra acestuia vom reveni în vol. III. Pasajul final, în care critică modificările impuse poeziei populare, vizează pe Vasile Alecsandri și felul cum el înțelegea să remanieze poeziile culese din popor. Aceeași atitudine în *Istoria critică universală*, I, București, 1892, p. 136, 148, 150. (Scrierea, publicată postum, datează din epoca exilului la Chios, 1852).

Asupra concepției sale despre învățământ, proiectelor de reformă și profesorilor uniți, trimitem la vol. III al prezentei ediții.

Aristia, pe care-l amintește ca traducător al lui Homer (v. supra, p. 410) a tradus și pe Plutarh, *Paralela sau viețile bărbaților illuștri*, București, 1857. Pe *Bravo de Veneția*, amintit la p. 409, îl amintește și Vasile Alecsandri în *Călătorii*, în *România Literară*, p. 37, iar C. Boerescu are, în romanul său *Aldo și Aminta sau Bandiții*, București, 1855, un erou care se chiamă Brav.

Pentru cele spuse în legătură cu revolta împotriva clasicismului, v. *Ideologia literară*, p. 66-86, capitolul referitor la clasicism și romantism.

1917

10

1

2

25

30

35

0

TABLA DE MATERII

Pag.

TEORIA LITERATURII

Regulile sau Grammatica poezii. Prefață	9
Serafimul și Heruvimul și Visul	13
Pentru stil	19
Literatura = politica.	39
Cuvânt la examenul Școalei Filarmonice	58
Fabula	64
Satira	82
Asupra traducției lui Omer	94
Critică literară	105
Critica	120
Despre metru	124
Despre versificație	132
Versificație	140

TEORIA LIMBII

✓ Prefață la Gramatica din 1828	185
Repede aruncătură de ochiu asupra limbii și începutului Rumânilor	203
Correspondența cu C. Negruzzi	213
Paralelism între limba română și italiană	245
Vocabular de vorbe streine în limba română	319
Geniul limbilor în genere și al celei române în parte	368

A N E X E

Despre decăderea literaturii române	407
Literatură. Domnului Comisului și Cavalerului P. Poenaru, Directorul școalelor naționale din Principat	414
Coconul Drăgan	425

NOTE ȘI COMENTARIU

Teoria literaturii

Gramatica poeziei. Prefața	431
Serafimul și Heruvimul și Visul	435
Pentru stil	444
Literatură = politică	449
Cuvânt la examenul Școalei Filarmonice	469
Fabula	478
Satira	480
Asupra traducției lui Omer	484
Critică literară	491
Critica	497
Despre metru	499
Despre versificație	503
Versificație	504

Teoria limbii

Prefață la Gramatica din 1828	512
Problema ortografică	515
Problema neologismului	525
Paralelismul italo-român	548
Geniul limbilor	557

MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI. — 1943

